

NAAR EEN BUITENGERECHTELIJKE ECHTSCHIEDING IN BELGIË?

Melanie Sintobin

Studentennummer: 01313450

Promotor: Prof. dr. Gerd Verschelden

Commissaris: Lise Voet

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de rechten

Academiejaar: 2019 - 2020

VOOR- EN DANKWOORD

In dit dankwoord wens ik de verschillende professoren en assistenten van zowel de UGent als van de VUB te bedanken voor de vorming die ik heb mogen genieten.

Meer in het bijzonder wens ik professor dr. Gerd VERSCHULDEN te bedanken voor het aanreiken van dit boeiende en uitdagende onderwerp. Door zijn feedback en de inhoudelijke discussies leerde ik kritischer te kijken zowel naar de wetgeving in de verschillende landen als naar mijn eigen suggesties. Reeds bij het eerste gesprek slaagde hij erin zijn enthousiasme met betrekking tot dit onderwerp aan me door te geven.

Ook wens ik een woord van dank te uiten aan professor dr. Elisabeth ALOFS. Na de lessen gezins- en familiaal vermogensrecht aan de VUB en na een leerrijke stage die ik bij haar heb gelopen, wist ik dat ik me verder wilde verdiepen in het familierecht.

Het schrijven van een masterproef zonder dat vertrouwde plekje in de rechtenbibliotheek was niet altijd even gemakkelijk. Bij deze wens ik dan ook de medewerkers van de bibliotheek te bedanken die bereid waren de belangrijkste bronnen te scannen.

Heel veel dank aan mijn ouders. Het was niet altijd even gemakkelijk als ik liet blijken of het was niet steeds zo moeilijk als ik beweerde, ze hadden me door en bleven achter me staan. Bedankt. Ook mijn zussen en broer wens ik te bedanken. Het was vermoedelijk niet eenvoudig te doen alsof het echtscheidingsrecht in Rusland of Oekraïne interessant is. Ik beloof dan ook plechtig dat ik de komende maanden geen interessante echtscheidingsweetjes meer zal vertellen.

Ook een woord van dank aan Christina DAVIDSEN, Guido GRAUWELS en Evgeniya KULEVTSOVA die me hebben geholpen de Deense, Oekraïense en Russische wetgeving met betrekking tot de buitengerechtelijke echtscheiding beter te begrijpen.

Het schrijven van een masterproef wordt dikwijls gezien als een eenzame tijd; niets is minder waar. Dankjewel Lize en Silke, om dag in dag uit samen al skypend aan onze thesis te werken. Dank aan de anderen voor de aanmoediging en de wandelingen ter ontspanning.

Elsje, Eva, Loni, Heleen, mama en papa, bedankt om delen na te lezen en/of mee te brainstormen.

Tot slot wens ik de twaalf advocaten, vijftien bemiddelaars, twee magistraten, vijftien notarissen en notarieel juristen, medewerkers van Fednot en anderen die bereid waren me te woord te staan en me te helpen met mijn praktische vragen te bedanken. Vanuit hun achtergrond hebben ze me uitgelegd hoe ze de wet toepassen in de praktijk. Hierdoor kreeg ik belangrijke inzichten in de praktijk en was ik in staat iets zinvols neerschrijven over de haalbaarheid van mijn suggesties.

Melanie Sintobin,

Gent, 22 mei 2020.

SAMENVATTING

De drempel om te scheiden zou wat hoger zijn wanneer de procedure via de rechtbank dient te verlopen en bijgevolg kan de vraag worden gesteld of dat dan wel moet. Het huwelijk is dan ook al lang niet meer de onaantastbare hoeksteen van de maatschappij die het destijds wel was, en scheiden is al lang geen schandvlek meer, maar de realiteit.

Desondanks deze evolutie van de samenleving is uit de echt scheiden zonder tussenkomst van de rechtbank thans in België niet mogelijk. Dit in tegenstelling tot dertien andere Europese landen waar de buitengerechtelijke echtscheiding, mist is voldaan aan bepaalde voorwaarden, wel mogelijk en in sommige gevallen zelfs verplicht is.

Om deze reden is het interessant het echtscheidingsrecht van de Europese buurlanden (nabij en wat verder) te vergelijken en aan de hand van deze vergelijking ons eigen echtscheidingsrecht in vraag te stellen.

Er is recent dienaangaande in België nog geen uitgebreid objectief onderzoek gevoerd, doch het concept van de buitengerechtelijke echtscheiding wordt steeds actueler, zeker nu de minister van Justitie Koen GEENS in zijn Justitieplan van 2015 heeft aangegeven dat verder zal worden onderzocht of de tussenkomst van de familierechtbank kan worden verminderd, voornamelijk wanneer deze tussenkomst eerder administratief is van aard en niet behoort tot de kerntaken van Justitie.

Notarissen Pierre NICAISE en Thierry VAN SINAY kregen dan ook de opdracht een expertenverslag op te stellen over de rol van de notaris in de toekomst, waarin zij onder meer tot de conclusie komen dat de notaris de ideale bevoegde instantie zou zijn om de echtscheiding uit te spreken.

In deze masterproef worden acht bedenkingen gemaakt bij het invoeren van de eventuele buitengerechtelijke echtscheiding en worden daarop acht suggesties gegeven. Pas op het einde zal worden beoordeeld of de buitengerechtelijke echtscheiding al dan niet dient te worden ingevoerd in de Belgische wetgeving. Hiermee werd getracht de lezer de eigen kritische reflectie niet te ontnemen doorheen het lezen van deze masterproef.

INHOUDSOPGAVE

VOOR- EN DANKWOORD	I
--------------------	---

SAMENVATTING	III
--------------	-----

INHOUDSOPGAVE	V
---------------	---

I. INLEIDING	1
--------------	---

<i>Afdeling I. Algemeen deel</i>	<i>1</i>
----------------------------------	----------

§ 1. Situering	1
----------------	---

§ 2. Probleemstelling	1
-----------------------	---

§ 3. Onderzoeksdoelstelling	2
-----------------------------	---

§ 4. Afbakening van het onderzoek	2
-----------------------------------	---

A. Met betrekking tot de vorm van de echtscheiding	2
--	---

B. Met betrekking tot de diverse rechtstakken	2
---	---

C. Met betrekking tot het aantal betrokken landen in het rechtsvergelijkend onderzoek	3
---	---

§ 5. Onderzoeksopzet	4
----------------------	---

A. Centrale onderzoeksvraag	4
-----------------------------	---

B. Deelonderzoeksvragen	4
-------------------------	---

§ 6. Methodiek van het onderzoek	5
----------------------------------	---

A. Rechtsdogmatisch onderzoek	5
-------------------------------	---

B. Functionele rechtsvergelijking	5
-----------------------------------	---

C. (Recente) rechtsgeschiedenis	5
---------------------------------	---

D. Methodiek van de vraagstelling	6
-----------------------------------	---

§ 7. Relevantie	7
-----------------	---

A. Maatschappelijke relevantie	7
--------------------------------	---

B. Wetenschappelijke relevantie	7
---------------------------------	---

§ 8. Opbouw van de masterproef	11
--------------------------------	----

<i>Afdeling II. Ontstaan van de buitengerechtelijke echtscheiding in Europa</i>	<i>13</i>
---	-----------

<i>Afdeling III. Overzicht van de landen – verklarende situering</i>	<i>15</i>
--	-----------

§ 1. Landen in Europa met een buitengerechtelijke echtscheiding	15
---	----

§ 2. Europese landen opgenomen in de rechtsvergelijking	15
---	----

A. Denemarken	16
---------------	----

B. Estland	16
------------	----

C. Frankrijk	16
--------------	----

D. Noorwegen	17
--------------	----

E. Oekraïne	17
-------------	----

F. Portugal	17
-------------	----

G. Roemenië	17
-------------	----

H. Rusland	18
------------	----

I. Spanje	18
J. Nederland	18
1. <i>Flitsscheiding</i>	19
2. <i>Relevante wetsvoorstellen met betrekking tot de buitengerechtelijke echtscheiding</i>	20
a) Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: ‘Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap’	20
b) Wetsvoorstel van TEEVEN: ‘Wet scheiden zonder rechter	21
3. <i>Stand van zaken</i>	21
II. DE BUITENGERECHTELIJKE ECHTSCHEIDING IN EUROPA	22
<i>Afdeling I. Personeel toepassingsgebied</i>	22
§ 1. Het al dan niet verplicht karakter van de buitengerechtelijke echtscheiding	22
§ 2. Echtgenoten met minderjarige kinderen	25
A. Toelaatbaarheid van de buitengerechtelijke echtscheiding indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben	25
B. Overeenkomst over de minderjarige kinderen	27
C. Recht van het minderjarig kind te worden gehoord en/of te participeren bij het opstellen van de overeenkomst	30
D. Bemiddeling	32
1. <i>Bemiddeling: verplicht of vrijwillig</i>	32
2. <i>(Scheidings)bemiddelaar</i>	34
3. <i>Kostprijs van de bemiddeling</i>	35
<i>Afdeling II. Voorwaarden</i>	36
§ 1. Voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding	36
§ 2. Procesvertegenwoordiging of bijstand tijdens de voorafgaande fase door een deskundige	42
§ 3. Persoonlijke verschijning bij de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt	44
§ 4. Wachtperiode alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken	47
<i>Afdeling III. Bevoegde instantie</i>	51
§ 1. Instrumenterende ambtenaar	51
A. De ambtenaar van de burgerlijke stand	51
B. De notaris	56
C. Zowel de notaris als de ambtenaar van de burgerlijke stand	58
§ 2. Uitvoerbare kracht van de echtscheidingsakte	61
§ 3. Mogelijke erkenningsprobleem in het buitenland	63
<i>Afdeling IV. Kosten en duurtijd voor de voltooiing van de echtscheiding</i>	66
§ 1. Kosten	66
§ 2. Duurtijd voor de voltooiing van de echtscheiding	69
<i>Afdeling V. Tussenconclusie – schematisch overzicht</i>	72

III. SUGGESTIES VOOR DE CREATIE VAN DE BUITENGERECHTELIJKE ECHTSCHIEDING IN BELGIË 73

Afdeling I. Personeel toepassingsgebied 73

- § 1. Het al dan niet verplicht karakter van de buitengerechtelijke echtscheiding 73
- A. Recht op toegang tot de rechter overeenkomstig art. 6 EVRM 73
  - B. Creatie van een tweesporenstelsel is in België noch vereist, noch wenselijk 75
  - C. In een aantal gevallen dient de echtscheiding door de rechter te worden uitgesproken 76
  - D. EERSTE SUGGESTIE: De buitengerechtelijke EOT wordt verplicht opgelegd 76
- § 2. Echtgenoten met minderjarige kinderen 77
- A. Toelaatbaarheid van de buitengerechtelijke echtscheiding indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben 77
    - 1. *Discussies over het belang en de bescherming van het minderjarig kind* 78
    - 2. *Relevantie van de burgerlijke staat van de ouders* 79
    - 3. *Controlebevoegdheid van de rechtbank* 79
    - 4. *Tussenconclusie* 81
  - B. Overeenkomst over de minderjarige kinderen 81
    - 1. *Dienen de echtgenoten een overeenkomst te bereiken?* 81
    - 2. *Waarover dienen de echtgenoten een overeenkomst te bereiken?* 83
      - a) Een meer gedetailleerde overeenkomst – een ouderschaps- of kinderplan 84
      - b) Opstellen van een leidraad of checklist 85
    - 3. *Instantie die de overeenkomst toetst* 86
    - 4. *Tussenconclusie* 89
  - C. Recht van het minderjarig kind te worden gehoord en/of te participeren bij het opstellen van het kinderplan 90
    - 1. *Leeftijd van het minderjarig kind* 93
    - 2. *Wijze waarop het kind op de hoogte wordt gebracht van zijn hoorrecht* 95
      - a) Regels in het buitenland 96
      - b) Mogelijke suggestie voor België bij de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding 97
    - 3. *Instantie die het kind hoort* 98
    - 4. *Eventuele aanwezigheid van andere personen bij het gesprek* 100
      - a) Ouders of een vertrouwenspersoon 100
      - b) Advocaat 100
      - c) (Minderjarige) broer(s) en/of zus(sen) 101
    - 5. *Invloed van de mening van het kind* 101
    - 6. *Tussenconclusie* 103
  - D. Bemiddeling 103
    - 1. *Ratio van de bemiddeling* 104
    - 2. *Bemiddeling: verplicht of vrijwillig* 105
    - 3. *Tussenconclusie* 106
  - E. TWEEDE SUGGESTIE: De buitengerechtelijke echtscheiding dient te worden gecreëerd voor echtgenoten met minderjarige kinderen 106

Afdeling II. Voorwaarden 108

- § 1. Voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding 108
- A. Dienen de echtgenoten verplicht een voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding te bereiken en op te stellen? 109
    - 1. *Dejuridisering, partijautonomie en inmenging van de overheid* 109
    - 2. *Rechtsvergelijkend onderzoek* 111
    - 3. *Tussenconclusie* 112

B. Overname of aanpassing van de huidige regeling in het Gerechtelijk Wetboek voor de buitengerechtelijke echtscheiding	112
1. <i>Voorafgaande overeenkomst over het geheel van de gevolgen van de echtscheiding</i>	112
2. <i>Huisdieren</i>	113
3. <i>Bemiddelingsbeding</i>	113
4. <i>Tussenconclusie</i>	114
C. DERDE SUGGESTIE: Een voorafgaande overeenkomst dient te worden bereikt en dient alle gevolgen van de echtscheiding te regelen	114
§ 2. Bijstand tijdens de voorafgaande fase door een deskundige	115
A. Zijn de echtgenoten verplicht zich te laten bijstaan door een deskundige tijdens het opstellen van de voorafgaandelijke echtscheidingsovereenkomst?	115
1. <i>Verplicht beroep op een deskundige hangt niet samen met het type bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt – rechtsvergelijkende conclusie</i>	116
2. <i>Indien geen voorafgaande overeenkomst dient te worden opgesteld, is het beroep op een deskundige niet vereist</i>	117
3. <i>Objectieve informatie door de overheid in plaats van bijstand door een deskundige</i>	118
4. <i>Optimale regeling voor België bij de buitengerechtelijke echtscheiding</i>	119
B. Mogelijke deskundigen	120
1. <i>De advocaat</i>	120
a) Eén advocaat voor beide echtgenoten gezamenlijk	120
b) Elke echtgenoot een eigen advocaat: de advocaat als onderhandelaar	121
c) Collaborative divorce: elke echtgenoot een eigen collaboratieve advocaat	123
i) Voordelen	124
ii) Nadelen	125
iii) Collaborative divorce is in principe mogelijk in België	126
d) Tussenconclusie	127
2. <i>De bemiddelaar</i>	128
a) Dient de bemiddelaar een juridische achtergrond te hebben?	129
b) Het verplicht opleggen van bemiddeling – een <i>contradictio in terminis</i>	130
c) Tussenconclusie	131
3. <i>De notaris</i>	131
a) De notaris als (erkend) bemiddelaar	132
b) De notaris is niet altijd de “meest gepaste deskundige”	134
c) Tussenconclusie	135
4. <i>Opmerkingen voor de diverse beroepsdeskundigen</i>	135
a) Volgen van een opleiding tot erkend bemiddelaar	135
b) Samenwerking tussen de diverse scheidingsdeskundigen	136
5. <i>Tussenconclusie</i>	137
C. Relevante informatie van de overheid opdat de echtgenoten bij de juiste deskundige terecht komen	137
D. VIERDE SUGGESTIE: De bijstand van een deskundige varieert naargelang de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt	138
§ 3. Persoonlijke verschijning bij de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt	140
A. Is de persoonlijke verschijning bij de bevoegde instantie vereist?	140
1. <i>De persoonlijke verschijning is overwegend verplicht – rechtsvergelijkende conclusie</i>	141
2. <i>De (maatschappelijke) functie van de persoonlijke verschijning</i>	141
a) Functie van de persoonlijke verschijning in het buitenland	142
b) Enkele voordelen van de persoonlijke verschijning	143
i) Nagaan identiteit en handtekening	143
ii) Nagaan vrije instemming, zowel met de echtscheiding zelf als met de overeenkomst	143
iii) Nagaan kennis door de echtgenoten van de inhoud en de rechtsgevolgen van de overeenkomst	143
3. <i>Onderscheid naargelang de bevoegde instantie die de echtscheiding zal uitspreken (infra zevende suggestie)</i>	143
a) Echtscheiding uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand	143

b) Echtscheiding uitgesproken door de notaris	144
i) Uitspraak middels authentieke akte – persoonlijke verschijning is vereist	145
ii) Uitspraak middels authentieke akte – middelen om de persoonlijke verschijning te vermijden	146
ii.a. <i>Elke voorafgaande overeenkomst wordt opgemaakt door de notaris</i>	146
ii.b. <i>Aansprakelijkheid van de notaris – in zijn hoedanigheid als bevoegde instantie – beperken</i>	146
ii.c. <i>Verschijnen bij (digitale) volmacht</i>	148
ii.d. <i>Tussenconclusie</i>	149
iii) Uitspraak zonder authentieke akte	149
B. Wie dient persoonlijk te verschijnen?	149
C. VIJFDE SUGGESTIE: De persoonlijke verschijning is afhankelijk van de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt en van de verantwoordelijkheid voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst	150
§ 4. Wachtperiode alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken	152
A. Het al dan niet invoeren van een wachtperiode	153
B. Duurtijd van de wachtperiode	154
1. <i>Langere wachtperiode indien geen voorafgaande overeenkomst is vereist</i>	154
2. <i>Kortere wachtperiode indien wel een voorafgaande overeenkomst is vereist</i>	155
C. Een alternatief voor het hoger beroep tegen het echtscheidingsvonnis is niet vereist	156
D. ZESDE SUGGESTIE: De wachtperiode alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken, bedraagt vijftien dagen	156
Afdeling III. Bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt	158
§ 1. Instrumenterende ambtenaar	158
A. De ambtenaar van de burgerlijke stand	158
1. <i>Hij is een lijdelijk ambtenaar en kan de lege lata geen uitvoerbare kracht verlenen aan de echtscheidingsakte</i>	159
2. <i>Hij heeft geen of onvoldoende juridische kennis</i>	159
3. <i>Tussenconclusie</i>	161
B. De notaris	161
1. <i>Hij is een gespecialiseerde jurist</i>	161
2. <i>Hij geniet het vertrouwen van de burger</i>	163
3. <i>Hij is de waakhond van de rechtszekerheid</i>	163
a) Authentificatie en verlenen van een uitvoerbare titel	164
b) Onpartijdig	164
c) Helper van het gerecht	165
4. <i>Tussenconclusie</i>	165
C. Creatie van een nieuwe instantie	165
D. <i>Tussenconclusie</i>	166
§ 2. Taak van de bevoegde instantie	167
A. Controle van de overeenkomst	167
1. <i>Formele controle en toets aan de openbare orde, goede zeden en aan het algemeen belang</i>	167
2. <i>Uitgebreide inhoudelijke controle (onder meer redelijkheid en billijkheid)</i>	169
B. Uitspreken van de echtscheiding	170
C. Verlenen van een uitvoerbare titel	171
§ 3. Uitwerking van de echtscheiding	171
§ 4. ZEVENDE SUGGESTIE: De echtscheiding wordt uitgesproken door de notaris	172
Afdeling IV. Kosten van de echtscheiding	174
§ 1. Kost voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst	174
§ 2. Kost te betalen aan de notaris die de echtscheiding uitspreekt	175

§ 3. ACHTSTE SUGGESTIE: De kost is afhankelijk van het type deskundige op wie de echtgenoten beroep doen en van de taakomschrijving van de notaris als bevoegde instantie	176
IV. KERNOVERZICHT VAN DE SUGGESTIES	178
V. NAAR EEN BUITENGERECHTELIJKE ECHTSCHIEDING IN BELGIË?	181
<i>Afdeling 1. Mogelijke nadelen of argumenten contra de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België</i>	181
§ 1. Er zijn geen problemen met de huidige procedure EOT	181
§ 2. Belang en bescherming van het minderjarig kind	182
§ 3. Bevoogdend	182
§ 4. Probleem indien de notaris zowel de voorafgaande overeenkomst opstelt als de echtscheiding uitspreekt	183
§ 5. Hogere kostprijs voor de echtgenoten	183
§ 6. Symboliek van de rechter	184
§ 7. Principiële onbeschikbaarheid van de staat van de persoon	185
<i>Afdeling 2. Eindsuggestie en conclusie</i>	186
SLOTWOORD	187
BIBLIOGRAFIE	189
BIJLAGEN	226
<i>Bijlage 1: Vragenlijst “uitelkaar.nl”</i>	226
<i>Bijlage 2: Vragen gesteld aan de gecontacteerde deskundigen</i>	227
§ 1 Advocaat	227
§ 2 Bemiddelaar	228
§ 3 Magistraat	229
§ 4 Notaris	230
<i>Bijlage 3: buitenlandse wetgeving</i>	231

I. INLEIDING

1. In het inleidend gedeelte zal vooreerst een algemene schets van het onderzoek en van deze masterproef worden uiteengezet. Vervolgens zal op beknopte wijze het ontstaan van de buitengerechtelijke echtscheiding in Europa worden weergegeven. Tot slot wordt de buitengerechtelijke echtscheiding van de diverse Europese landen die zijn opgenomen in de rechtsvergelijking (*infra* Deel II) kort gesitueerd.

Afdeling I. Algemeen deel

§ 1. Situering

2. Indien de echtgenoten in België uit de echt wensen te scheiden, is dit mogelijk op twee wijzen: de echtscheiding met onderlinge toestemming (hierna: EOT) en de echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting (hierna: EOO).

Zowel bij de EOT als bij de EOO komt de rechtbank tussen, zelfs indien geen sprake is van een conflict en de echtgenoten een akkoord hebben bereikt over alle gevolgen van de echtscheiding, zoals de wet vooropstelt bij de EOT.

Een buitengerechtelijke echtscheiding is in België niet mogelijk, in tegenstelling tot in dertien andere Europese landen waar een buitengerechtelijke echtscheiding wel mogelijk is (of zelfs verplicht) indien is voldaan aan bepaalde voorwaarden opgelegd door de wet.

§ 2. Probleemstelling

3. Tot op heden is – voor zover ik kon nagaan – geen recent uitgebreid objectief onderzoek gevoerd naar de mogelijkheid tot buitengerechtelijke echtscheiding in België, toch werd het in de rechtsleer en in het parlement reeds enkele keren opgeworpen¹.

Reeds in 1991 werd een uitgebreid onderzoek gevoerd door MELLAERTS.² Dit is inmiddels bijna dertig jaar geleden en is mijns inziens niet meer aangepast aan de recente ontwikkelingen in onze samenleving.

Notaris Pierre NICAISE en notaris Thierry VAN SINAY kregen enkele jaren geleden de opdracht van de minister van Justitie Koen GEENS een expertenverslag op te stellen over de rol van de notaris in de toekomst. In dat verslag wordt aangegeven dat de notaris de ideale bevoegde instantie zou zijn om de echtscheiding uit te spreken. Enkele wettelijke vereisten worden aangegeven, maar weinig beargumenteerd.³

Een (bijkomend) objectief uitgebreid onderzoek dringt zich op.

---

¹ *Infra* randnummer 21.

² *Infra* randnummer 21.

³ *Infra* randnummer 21.

§ 3. Onderzoeksdoelstelling

4. Het doel van deze masterproef is om aan de hand van een rechtsvergelijkend onderzoek bij Europese landen waar de echtgenoten via een buitengerechterlijke procedure uit de echt kunnen scheiden, suggesties voorop te stellen voor de eventuele creatie van de buitengerechterlijke echtscheiding in België.

Door het rechtsvergelijkend onderzoek kan op kritische wijze worden onderzocht welke regels al dan niet als inspiratie kunnen dienen voor de Belgische wetgever bij de eventuele creatie van de buitengerechterlijke echtscheiding.

§ 4. Afbakening van het onderzoek

5. Voor het geven van suggesties voor de creatie van de buitengerechterlijke echtscheiding in België aan de hand van een rechtsvergelijkend onderzoek dient veel meer te worden onderzocht dan het loutere interne familierecht. Het is bijgevolg van belang aan te geven dat deze masterproef niet allesomvattend kan zijn.

Gelet op de beperkte tijdspanne, de vindbaarheid van de nodige buitenlandse documenten en de taalbarrière, de kennis van de onderzoeker en de omvang van deze masterproef dient het onderzoek op diverse dimensies te worden afgebakend.

A. Met betrekking tot de vorm van de echtscheiding

6. In deze masterproef wordt enkel onderzocht of en op welke wijze het mogelijk zou zijn de buitengerechterlijke echtscheiding in België in te voeren naast of in plaats van de huidige procedure EOT.

B. Met betrekking tot de diverse rechtstakken

7. **Internationaal privaatrecht** – Een vraag die automatisch zal rijzen bij de (eventuele) invoering van de buitengerechterlijke echtscheiding in België zal betrekking hebben op de erkenning van de echtscheiding in het buitenland en het gevaar dat een buitengerechterlijke echtscheiding eventueel zal worden gelijkgesteld met een verstoting.

Deze problematiek wordt in mijn thesis kort geschetst in Deel II⁴, maar het internationaal privaatrechterlijke luik wordt niet mee in rekening genomen bij de de suggesties voor de creatie van een buitengerechterlijke echtscheiding in België. Een onderzoek hiernaar zal echter wel noodzakelijk zijn alvorens effectief een wetsvoorstel kan worden opgesteld.

8. **Mededingingsrecht** – In de achtste suggestie wordt onderzocht wat de kostprijs van de buitengerechterlijke echtscheiding dient te zijn of op welke wijze de wetgever tot een correct bedrag kan komen.⁵ Hiervoor dient in het mededingingsrecht te worden onderzocht of een vast bedrag mogelijk is.

---

⁴ *Infra* randnummers 162-171.

⁵ *Infra* randnummers 432-434.

Dit wordt niet onderzocht in deze masterproef gelet op de te beperkte kennis van de onderzoeker en de tijdsperiode. Wel wordt vermeld wanneer eventueel problemen kunnen opduiken.

C. Met betrekking tot het aantal betrokken landen in het rechtsvergelijkend onderzoek

9. In principe zou het (rechtsvergelijkend) onderzoek maar volledig zijn indien alle landen in Europa waar op dit ogenblik – of in het verleden – een buitengerechtelijke echtscheidingsprocedure bestaat/bestond, ten gronde worden vergeleken. Een uiterst diepgaande vergelijking is niet mogelijk gezien de vindbaarheid van de nodige documenten en de taalbarrière.

Om deze reden is beslist het echtscheidingsrecht van tien Europese landen met een “civil law” rechtstelsel – hieronder opgesteld (*infra* randnummer 31 e.v.) – waar de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk is, functioneel te vergelijken. Nadien worden in Deel III enkel de voor het Belgische rechtstelsel opmerkelijke, interessante en eventueel bruikbare onderdelen verder uitgewerkt.

Reeds bij de start van het schrijven van deze masterproef werd vastgelegd welke tien landen zouden worden opgenomen in de rechtsvergelijking. Deze selectie werd gemaakt nadat via het Europees e-justitieportaal en via online bronnen de diverse Europese landen met een buitengerechtelijke echtscheiding werden gevonden. Daarna werd onderzocht van welke landen de meeste bronnen vindbaar waren en bijgevolg werd voor deze landen gekozen. Ook in IJsland, Italië, Letland en Moldavië is de buitengerechtelijke echtscheiding een mogelijkheid voor de echtgenoten om uit de echt te scheiden, doch werd beslist deze landen niet op te nemen in deze masterproef, gelet op de taalbarrière en de vindbaarheid van de nodige bronnen.

Het betrekken in de rechtsvergelijking van Zweden en Finland, twee landen waar de echtscheiding vroeger buitengerechtelijk verliep, maar nu niet meer, zou interessante informatie kunnen opleveren. Helaas was dit niet mogelijk omwille van het beperkt aantal vindbare bronnen. Als gevolg daarvan zou ik beroep doen op kennissen die op Erasmus gingen naar Finland en Zweden. Omwille van de COVID-19 dienden zij vervroegd terug te keren en kon ik geen beroep op hen doen. Om deze redenen heb ik dan ook besloten beide landen niet op te nemen in het rechtsvergelijkend onderzoek.

10. Spanje – een van de landen opgenomen in de rechtsvergelijking – heeft naast de federale wetgeving ook wetgeving van de autonome gemeenschappen. Toch werd omwille van de haalbaarheid en omwille van de taalbarrière beslist louter de federale wetgeving op te nemen in de rechtsvergelijking.

In Spanje kunnen de echtgenoten buitengerechtelijk uit de echt scheiden via onder meer de *Secretario judicial* (de griffier). De afhandeling van de echtscheiding door de griffier gebeurt in principe op dezelfde wijze als de echtscheiding via de rechter, met als enig verschil dat niet de rechter, maar wel de griffier de beslissing met betrekking tot de echtscheiding neemt (art. 777, 10 Ley Enjuiciamiento Civil). Deze procedure is bijgevolg niet buitengerechtelijk vermits de procedure plaatsvindt voor een gerechtelijk orgaan waarbij de ambtenaar met gerechtelijke bevoegdheden zijn functie uitoefent.⁶ Om deze reden werd beslist in het rechtsvergelijkend deel met betrekking tot het Spaanse

---

⁶ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 124.

echtscheidingsrecht voornamelijk te focussen op de notaris als bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt. Het doel van deze masterproef is namelijk het onderzoeken van een buitengerechtelijke echtscheiding waarbij de rechtbank niet meer tussenkomt.

11. In Portugal verloopt de echtscheiding geheel buitengerechtelijk, tenzij voor echtgenoten met minderjarige kinderen. In dat geval zal het Openbaar Ministerie nog tussenkomen (*infra* randnummer 74). In principe zou – gelet op bovenstaande uitleg bij Spanje – Portugal niet in de rechtsvergelijking kunnen worden opgenomen. Toch werd beslist dit wel te doen. Ook deze echtscheidingsprocedure, met een beperktere tussenkomst van de rechterlijke macht, kan namelijk interessant zijn voor de Belgische wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding.

§ 5. Onderzoeksopzet

A. Centrale onderzoeksvraag

12. De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt *“Dient in België een wetgevend kader te worden gecreëerd voor een buitengerechtelijke echtscheiding en aan welke voorwaarden moet worden voldaan voordat scheidende echtgenoten met onderlinge toestemming hiervan gebruik kunnen maken?”*

B. Deelonderzoeksvragen

1. In welke Europese landen kunnen de scheidende echtgenoten uit de echt scheiden middels de buitengerechtelijke echtscheiding en hoe is deze geregeld?
2. Hoe was de buitengerechtelijke echtscheiding geregeld in Nederland en op welke wijze poogden het wetsvoorstel van LUCHTENVELD en het wetsvoorstel van TEEVEN de buitengerechtelijke echtscheiding te regelen?
3. Welk personeel toepassingsgebied is aan te bevelen voor de buitengerechtelijke echtscheiding in België?
  - a. Moeten scheidende echtgenoten de keuze hebben tussen een gerechtelijke en een buitengerechtelijke echtscheiding?
  - b. Kan een buitengerechtelijke echtscheiding ook plaatsvinden indien minderjarige kinderen zijn betrokken? Zo ja, op welke wijze dient de buitengerechtelijke echtscheiding dan te verlopen?
4. Wat zijn de voorwaarden van de buitengerechtelijke echtscheiding in de onderzochte landen en zijn deze terecht en toepasbaar in België?
  - a. Dienen de echtgenoten een voorafgaande overeenkomst op te stellen? Moeten ze over alle gevolgen van de echtscheiding akkoord gaan?
  - b. Moeten de echtgenoten worden bijgestaan door een deskundige tijdens het opstellen van de voorafgaandelijke overeenkomst?
  - c. Dienen de echtgenoten persoonlijk te verschijnen bij de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt?
  - d. Zijn de scheidende echtgenoten verplicht een wachtperiode te doorlopen alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken?

5. Door welke administrerende instantie dient de buitengerechtelijke echtscheiding te worden uitgesproken? Wat zijn zijn taken alvorens hij de echtscheiding uitspreekt?
6. Zijn er kosten verbonden aan de buitengerechtelijke echtscheiding?
7. Wat zijn de voor- en nadelen van de buitengerechtelijke echtscheiding volgens de suggesties toegepast in de Belgische context? Is het na bovenstaande analyse aan te raden om een buitengerechtelijke echtscheiding in België in te voeren?

§ 6. Methodiek van het onderzoek

13. Voor het beantwoorden van bovenstaande onderzoeksvragen, worden diverse onderzoeksmethoden toegepast.

In dit onderdeel worden de gehanteerde onderzoeksmethoden (beknopt) weergegeven.

A. Rechtsdogmatisch onderzoek

14. De analyse van het Belgische echtscheidingsrecht heeft plaatsgevonden door middel van een uitgebreid bronnenonderzoek en wordt in deze masterproef op een beschrijvende manier weergegeven. Hetzelfde geldt voor het echtscheidingsrecht van ieder land afzonderlijk waar sprake is van een buitengerechtelijke echtscheiding.

Ook voor de suggesties werd beroep gedaan op diverse rechtsbronnen.

B. Functionele rechtsvergelijking

15. Door middel van rechtsvergelijking wordt gezocht naar de voor- en nadelen die de buitengerechtelijke echtscheidingsprocedure in bovenstaande landen met zich meebrengt. De belangrijkste functie en doelstelling van deze rechtsvergelijking is niet alleen het bekritisieren van de bevindingen, maar ook de mate van overeenkomsten en verschillen te bepalen waardoor bredere en diepere inzichten worden blootgelegd.

De verkregen inzichten worden getoetst aan het vigerende echtscheidingsrecht in België om na te gaan welke de mogelijkheden zijn om in de toekomst al dan niet te evolueren naar een buitengerechtelijke echtscheiding in België.

Enkel de Nederlandstalige, Franstalige of Engelstalige wetgeving is opgenomen in Bijlage 3.

C. (Recente) rechtsgeschiedenis

16. Gezien in Nederland in het verleden een buitengerechtelijke echtscheidingsprocedure werd ingevoerd doch vervolgens werd afgeschaft, wordt ook het echtscheidingsrecht van dit land besproken door middel van rechtshistorisch onderzoek. Zowel het huidige echtscheidingsrecht, het echtscheidingsrecht ten tijde van de flitsscheiding (2001-2009) als twee niet-aanvaarde wetsvoorstellen worden mee betrokken in de rechtsvergelijking.

In deze masterproef wordt eveneens onderzocht of, wanneer en hoe het thema van de buitengerechtelijke echtscheiding in België reeds werd opgeworpen in het parlement of in de rechtsleer. Dit wordt weergegeven bij de wetenschappelijke relevantie (*infra* randnummer 21).

D. Methodiek van de vraagstelling

17. Nadat bovenstaande methodieken werden toegepast, kwam ik tot de conclusie dat de huidige echtscheidingspraktijken niet of amper worden omschreven in de rechtsleer en dat ik als student in de rechten deze kennis niet heb. Om deze reden besliste ik de diverse deskundigen die thans zijn betrokken bij de gerechtelijke procedure EOT (advocaten, bemiddelaars, notarissen en magistraten) via e-mail enkele vragen over hun praktijk te stellen. Ook werd aan hen allen gevraagd wat ze denken over de eventuele creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding.

Aan de advocaten, bemiddelaars en notarissen werd bovendien gevraagd waarom de wetgever de opdracht aan hen dient toe te vertrouwen en niet aan een van de anderen.

De vragen verschilden naar gelang de deskundige en zijn opgenomen in Bijlage 2; de antwoorden werden telkens anoniem verwerkt.

Op 23 maart 2020 werden de vragen gestuurd naar 25 notarissen. Door meerdere notarissen te contacteren, was de kans groter dat ik meerdere antwoorden zou krijgen en dus ook verschillende werkwijzen en visies. Hiervoor werd zowel beroep gedaan op mijn persoonlijke contacten, als op de contacten van mijn vader. Uiteindelijk kreeg ik antwoord van vijftien notarissen.

Op 24 maart 2020 werden diverse vragen gestuurd naar twintig advocaten. Ook hiervoor werd beroep gedaan op mijn persoonlijke contacten en deze van mijn ouders. Toen ik niet veel respons kreeg, heb ik ook advocaten gecontacteerd die ik niet kende. Uiteindelijk hebben twaalf advocaten geantwoord, sommigen via e-mail, andere via een online gesprek

Op 27 maart 2020 werden eveneens e-mails naar 25 bemiddelaars gestuurd. Hiervoor werd beroep gedaan op de lijst van erkende bemiddelaars, gepubliceerd op de website van de Federale Bemiddelingscommissie, en werd geprobeerd zowel juristen als niet-juristen en zowel mannen als vrouwen, verspreid over de verschillende provincies in Vlaanderen, te bereiken. Vijftien bemiddelaars hebben geantwoord, sommigen via e-mail, andere via een online gesprek.

Om te kunnen oordelen of de rechterlijke macht nog tussen dient te komen bij de procedure EOT, werd gezocht naar de specifieke taak van de rechterlijke macht in het kader van de procedure EOT alsook naar hun ervaringen. Dit wordt in de rechtsleer vaak redelijk algemeen omschreven, zonder specifieke voorbeelden. Om deze reden heb ik ook enkele magistraten gecontacteerd (contacten van mijn moeder en broer, die op hun beurt contactgegevens van andere magistraten doorgaven) en waren ook zij zo vriendelijk tijd voor mij vrij te maken en te antwoorden op mijn vragen.

Door de informatie die ik heb verworven uit hun antwoorden kreeg ik inzicht in de praktijk waardoor ik de haalbaarheid van mijn suggesties kon toetsen aan de bestaande praktijk. Het onderwerp van mijn masterproef kan dan wel heel theoretisch lijken, voor de effectieve uitwerking was dit een enorme meerwaarde.

§ 7. Relevantie

A. Maatschappelijke relevantie

18. Het aantal echtscheidingen is de laatste jaren gedaald, dit is goed nieuws, zeker vanuit het oogpunt van de (toekomstige) echtgenoten, maar evenwel ook logisch aangezien er minder wordt gehuwd. Toch eindigt nog steeds meer dan de helft van het aantal huwelijken door een echtscheiding (in 2018 werden 45.059 huwelijken voltrokken en 23.135 echtscheidingen uitgesproken).⁷

De stap tot echtscheiding wordt voor vele koppels geassocieerd met conflict, emotionele stress, formaliteiten, advocaten en de rechtbank.⁸ Het is volgens mij dan ook de taak van de wetgever om de situatie waarin de echtgenoten zich bevinden niet nog moeilijker te maken voor de echtgenoten en (minderjarige) kinderen door omslachtige en/of verouderde procedures aan te houden.

Op dit ogenblik is het voor echtgenoten in België enkel mogelijk uit de echt te scheiden door middel van een rechterlijke beslissing, ongeacht of de echtgenoten het eens zijn over de echtscheiding en/of over de gevolgen van de echtscheiding. Een buitengerechtelijke echtscheiding is in België niet mogelijk, in tegenstelling tot in dertien andere Europese landen waar een buitengerechtelijke echtscheiding wel mogelijk is (of zelfs verplicht) indien is voldaan aan bepaalde voorwaarden opgelegd door de wet.

Om deze reden is het uitermate interessant het buitenlands echtscheidingsrecht van nabije of verdere buurlanden te vergelijken en aan de hand van deze vergelijking ons eigen echtscheidingsrecht in vraag te stellen.

B. Wetenschappelijke relevantie

19. Het is van belang om bij de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België beroep te doen op de expertise uit de academische wereld en academici te betrekken bij het wetgevingsproces. Hiermee geef ik zeker niet aan dat deze masterproef is geschreven aan de hand van expertise uit de academische wereld, dit wens ik te benadrukken, doch wel dat het een aanzet kan zijn op basis waarvan academici (hopelijk) verder onderzoek voeren.

Ten tijde van het Nederlands wetsvoorstel van LUCHTENVELD (waarbij werd voorgesteld de buitengerechtelijke echtscheiding in te voeren) werd dit immers niet gedaan en na verloop van tijd werd het eerder een “politiek proces” in plaats van een wetgevend proces.⁹ Diverse vragen kwamen naar boven tijdens de behandeling van het initiatiefvoorstel, maar op geen enkel ogenblik werd beroep gedaan op de diverse wetenschappelijke onderzoeken die op dat ogenblik ter beschikking waren.¹⁰

---

⁷ Officiële cijfers van het aantal echtscheidingen in 2019 zijn op het ogenblik van de afsluiting van het onderzoek van deze masterproef (1 mei 2020) nog niet beschikbaar. X, *Het aantal echtscheidingen blijft stabiel*, 2019, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/partnerschap/echtscheidingen>; X, *Vlaanderen doet het aantal huwelijken in België stijgen*, 2019, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/partnerschap/huwelijken>.

⁸ W. BAUSBACK, “Grußwort” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (3) 3.

⁹ *Handelingen I* 2005-06, nr. 31, 1374.

¹⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Inleiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (7) 13.

20. Op Europees niveau werd reeds de vraag gesteld of een echtscheiding zonder tussenkomst van de rechter een mogelijkheid zou moeten worden voor de echtgenoten, dit in het kader van de liberalisering van de echtscheiding.

Onder meer om deze reden werd in 2001 de *Commission on European Family Law* opgericht als zuiver academisch initiatief bestaande uit onafhankelijke deskundigen uit 22 Europese lidstaten, zonder politieke bevoegdheden, om het privaatrecht in Europa te harmoniseren. Door de uitwerking van niet-bindende *Principles of European Family Law* heeft deze Commissie tot doel de wetgevers een bron van inspiratie te geven voor de hervorming van het nationale familierecht.¹¹

In 2004 werden, op basis van uitgebreide nationale rapporten opgesteld door nationale deskundigen, twintig principes vooropgesteld binnen de materie van de beginselen van Europees familierecht betreffende echtscheiding en alimentatie tussen gewezen echtgenoten die gelden als richtlijnen voor de nationale wetgevers (*Principles of European Family Law Regarding Divorce*).¹² Principe 1:2 heeft betrekking op het feit dat een administratief orgaan de bevoegde autoriteit kan zijn om de echtscheiding uit te spreken¹³, ook wel “de buitengerechtelijke echtscheiding” genoemd.

21. Ook in België is het concept van de buitengerechtelijke echtscheiding reeds enkele keren opgedoken, zowel in de rechtsleer als in het federaal parlement:

- 1° In 1985 hebben STORME en DECONINCK gesuggereerd een buitengerechtelijke echtscheiding in te voeren indien de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben. De bevoegdheid zou moeten worden overgelaten aan de notaris en aan de ambtenaar van de burgerlijke stand.¹⁴
- 2° In 1991 stelde SENAËVE voor de buitengerechtelijke echtscheiding in te voeren. Zijn voorstel luidde als volgt: indien echtgenoten geen gemeenschappelijke minderjarige kinderen (meer) hebben, indien ze een globaal akkoord hebben over de gevolgen van de echtscheiding en indien ze zich elk laten bijstaan door een eigen notaris of advocaat, kunnen ze uit de echt scheiden door persoonlijk bij de ambtenaar van de burgerlijke stand te verschijnen die de echtscheidingsakte opmaakt.¹⁵
- 3° In 1991 werd het boek “Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht” van de heer Jan MELLAERTS gepubliceerd als eerste onderdeel van het onderzoeksproject “Naar een humaner familieprocesrecht”. Naast een rechtsvergelijkend onderzoek met Frankrijk, Nederland en Luxemburg en een bespreking van de diverse wetsvoorstellen om het echtscheidingsrecht te hervormen, pleit hij onder meer voor de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding.¹⁶ Het voorstel in zijn boek luidde als volgt: de echtgenoten zonder minderjarige kinderen, elk bijgestaan door hun eigen raadsman dienen een volledig akkoord over de gevolgen van de echtscheiding te hebben gesloten bij notariële akte. De

---

¹¹ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Nederlands echtscheidingsrecht en the CEFL Principles on Divorce”, *FJR* 2006/112, (262) 262.

¹² J. TREMMERY en A. MEYFROOT, *De nieuwe echtscheidingswet*, Antwerpen, Maklu, 2007, 13.

¹³ K. BOELE-WOELKI, F. FERRAND, C. GONZALEZ BEILFUSS, M. JÄNTERÄ-JAREBORG, N. LOWE, D. MARTINY en W. PINTENS, *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*, in *European Family Law Series*, nr. 7, Antwerpen/Oxford, Intersentia, 2004, 17-26.

¹⁴ M. STORME en D. DECONINCK, “Bevoegdheids- en procedureperikelen in familierechtelijke geschillen”, *TPR* 1985, (89) 94, nr. 16.

¹⁵ J. MELLAERTS, *Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht*, Leuven, Acco, 1991, 133.

¹⁶ J. MELLAERTS, *Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht*, Leuven, Acco, 1991, 221 p.; B. POELEMANS, “Boeken”, *RW* 1991-92, 997-998;

echtscheiding zou in dit geval kunnen worden uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand.¹⁷

- 4° Op 14 april 1993 werd door het kamerlid STENGERS een amendement ingediend bij het wetsvoorstel houdende wijziging van de procedures tot echtscheiding teneinde de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding.¹⁸ Het amendement is beknopt en geeft aan dat de buitengerechtelijke echtscheiding enkel mogelijk zou zijn indien de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben.
- 5° Op 4 mei 1993 werden ook door het kamerlid VAN VAERENBERGH diverse amendementen ingediend bij het wetsvoorstel houdende wijziging van de procedures tot echtscheiding teneinde de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding.¹⁹ Het voorstel luidde als volgt: De echtgenoten zonder minderjarige kinderen, bijgestaan door hun raadsman, dienen een volledig akkoord over de gevolgen van de echtscheiding te hebben gesloten bij notariële akte. Nadat de notaris is nagegaan of de echtgenoten een volledige overeenstemming hebben bereikt en of deze overeenkomst niet in strijd is met de openbare orde of de goede zeden, gaan de echtgenoten naar de ambtenaar van de burgerlijke stand van de plaats waar het huwelijk is voltrokken om mee te delen dat ze uit de echt willen scheiden. Na een wachtperiode van drie maanden verschijnen de echtgenoten in persoon samen met twee getuigen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. De ambtenaar van de burgerlijke stand verklaart in naam van de wet dat de echtgenoten uit de echt zijn gescheiden en maakt daarvan onmiddellijk een akte op.
- 6° Op 10 mei 2006 werd door de heer Walter MULS het wetsvoorstel tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek betreffende de procedure tot echtscheiding met onderlinge toestemming ingediend.²⁰ Het voorstel luidde als volgt: indien de echtgenoten geen minderjarige kinderen (meer) hebben, wordt de buitengerechtelijke echtscheiding door onderlinge toestemming door de ambtenaar van de burgerlijke stand vastgesteld en overgeschreven.
- 7° In de hoorzitting in de Kamer van 18 juli 2006 naar aanleiding van de hervorming van het echtscheidingsrecht werd zowel door professor dr. Erna GULDIX als door professor dr. Gerd VERSCHULDEN aangegeven dat zij de invoering van een buitengerechtelijke echtscheiding steunen.²¹
- 8° In het Justitieplan van de minister van Justitie Koen GEENS van 2015 werd aangegeven dat verder zal worden onderzocht of de tussenkomst van de familierechtbank kan worden verminderd indien deze eerder administratief is van aard en niet behoort tot de kerntaken van Justitie. Hierbij wordt het voorstel van een buitengerechtelijke echtscheiding opgeworpen

---

¹⁷ J. MELLAERTS, *Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht*, Leuven, Acco, 1991, 201-203; B. POELEMANS, "Boeken", *RW* 1991-92, 997-998.

¹⁸ Amendement (M.-L. STENGERS) op het Wetsvoorstel houdende wijziging van de procedures tot echtscheiding, *Parl.St.* Kamer BZ 1991-92, nr. 48-545/2, 3.

¹⁹ Amendementen (E. VAN VAERENBERGH) op het Wetsvoorstel houdende wijziging van de procedures tot echtscheiding, *Parl.St.* Kamer BZ 1991-92, nr. 48-545/7, 1-21.

²⁰ Voorstel van wet (W. MULS) tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek betreffende de procedure tot echtscheiding met onderlinge toestemming, *Parl.St.* Kamer 2005-2006, nr. 51-2476/1.

²¹ Verslag namens de subcommissie "Familierecht" uitgebracht door mevrouw Deom en de heer Verherstraeten, *Parl.St.* Kamer 2005-06, nr. 51-2341/7, 132-133, 149 en 199.

indien de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben of indien er reeds een gehomologeerde kindregeling voorhanden is.²²

9° In de bijdrage “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” van notaris Aloïs VAN DEN BOSSCHE stelt hij zich de vraag of de EOT en de eraan verbonden kindregeling kan worden onttrokken aan de homologatie door de rechter indien ze is opgemaakt bij notariële akte.²³

10° SWENNEN meent dat indien de echtgenoten zonder minderjarige kinderen het eens zijn over de gronden en gevolgen van de echtscheiding, een verklaring bij de ambtenaar van de burgerlijke stand zou volstaan voor zover de echtgenoten voorafgaandelijk juridisch advies hebben genoten door een advocaat of bemiddelaar.²⁴

11° In het verslag van 30 juni 2018 “Juridische beroepen voor de toekomst – Een toekomst voor de juridische beroepen – Het notariaat” opgesteld door notarissen Pierre NICAISE en Thierry VAN SINAY ter attentie van de minister van Justitie Koen GEENS wordt in voorstel nr. 17 gepleit voor een buitengerechtelijke (notariële) echtscheiding bij de echtscheiding met onderlinge toestemming.²⁵ Hun voorstel luidt als volgt: *“In het geval van een akkoord tussen de partijen in het kader van een procedure van echtscheiding bij onderlinge toestemming en indien de partijen bijgestaan worden door een advocaat, kan de notaris de echtscheiding uitspreken.”* Het gaat over een echtscheiding met onderling toestemming waarbij geen minderjarige kinderen zijn betrokken vermits de Belgische burger de echtscheiding in die omstandigheden eerder als een administratieve aangelegenheid dan als een geschil ervaart. Indien wel minderjarige kinderen aanwezig zijn of indien geen sprake is van een echtscheiding bij onderlinge toestemming, moet de rechtbank bevoegd blijven om de echtscheiding uit te spreken.

12° In de bijdrage van professoren dr. Charlotte DECLERCK en dr. Tim WUYTS “Anders omgaan met scheidingsconflicten” werd de vraag gesteld of het nog kan worden gerechtvaardigd dat de echtscheiding in alle gevallen door de rechter wordt uitgesproken. Ze stellen zich ook de vraag of een buitengerechtelijke echtscheiding in België mogelijk kan zijn en zo ja onder welke voorwaarden.²⁶

Thans is in België nog geen uitgebreid onderzoek gevoerd naar een mogelijkheid tot buitengerechtelijke echtscheiding (het boek van MELLAERTS en het expertenverslag van notarissen Pierre NICAISE en Thierry VAN SINAY niet meegerekend). Om deze reden kan niet op basis van bestaande rechtsleer en rechtspraak worden geoordeeld of ons huidig systeem, waar de rechtbank steeds tussenkomt, het juiste systeem is en is aangepast aan de noden van de huidige samenleving. Bijgevolg dient hiervoor te worden gekeken naar onze buurlanden, maar ook andere Europese landen waar een buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk is.

---

²² K. GEENS, *Het justitieplan – een efficiëntere Justitie voor meer rechtvaardigheid*, 2015, https://cdn.nimbu.io/s/1jn2gqe/assets/Plan_justitie_18maart_NL.pdf, 29, nr. 64.

²³ A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 73, nr. 30.

²⁴ F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 335, nr. 559.

²⁵ P. NICAISE en T. VAN SINAY, *Juridische beroepen voor de toekomst – Een toekomst voor de juridische beroepen – Het notariaat*, 2018, https://justitie.belgium.be/sites/default/files/een_toekomst_voor_de_juridische_beroeppen_het_notariaat_un_avenir_pour_les_professions_juridiques_le_notariat.pdf, 133-136.

²⁶ C. DECLERCK en T. WUYTS, “Anders omgaan met scheidingsconflicten”, *T.Fam.* 2019, (178) 182, nr. 21.

In de jaren '90 was het concept van de buitengerechtelijke echtscheiding actueel, dit onder meer door het onderzoek en het voorstel van MELLAERTS. Nadien werd het nog af en toe opgeworpen, maar werd het nooit verder onderzocht. Door het Justitieplan van minister Koen GEENS werd het thema weer actueel en kwam het concept ook in de rechtsleer terug naar boven. Het verslag “Juridische beroepen voor de toekomst – Een toekomst voor de juridische beroepen – Het notariaat” opgesteld door notarissen Pierre NICAISE en Thierry VAN SINAY zorgde voor media-aandacht en bewustmaking bij de burger.²⁷

§ 8. Opbouw van de masterproef

22. In de tweede afdeling van Deel I wordt door middel van een korte historische schets het ontstaan van de buitengerechtelijke echtscheiding in Europa weergegeven. In de derde afdeling worden de diverse landen die worden opgenomen in de rechtsvergelijkende studie weergegeven, samen met de context van de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in dat land.

23. In Deel II “De buitengerechtelijke echtscheiding in Europa” wordt een rechtsvergelijkende studie gedaan van de tien geselecteerde landen waar de echtgenoten thans (of in het verleden) buitengerechtelijk uit de echt kunnen (konden) of moeten scheiden. In dit onderdeel wordt dan ook een antwoord gegeven op de eerste en tweede deelonderzoeksvragen.

In de eerste afdeling wordt het personeel toepassingsgebied weergegeven. Zowel het al dan niet verplicht karakter van de buitengerechtelijke echtscheiding als de buitengerechtelijke echtscheiding als mogelijkheid voor de echtgenoten komen aan bod.

In de tweede afdeling worden (enkele van) de voorwaarden van de buitengerechtelijke echtscheiding omschreven. Zowel de voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding, de bijstand bij de opmaak van de voorafgaande overeenkomst, de persoonlijke verschijning bij de bevoegde instantie als de wachtperiode alvorens de buitengerechtelijke echtscheiding wordt uitgesproken (of afgehandeld, *infra* Frankrijk²⁸) komen hierbij aan bod.

In de derde afdeling wordt onderzocht wie de bevoegde instantie is die de echtscheiding uitspreekt of afhandelt, wat zijn taak is en of de echtscheidingsakte uitvoerbare kracht heeft. Ook wordt kort ingegaan op het mogelijke erkenningsprobleem van de buitengerechtelijke echtscheiding in het buitenland.

In de vierde afdeling worden de kosten en de gemiddelde duurtijd voor de voltooiing van de echtscheiding onderzocht.

In de vijfde en laatste afdeling wordt besloten met een samenvattend rechtsvergelijkend schema waarin de belangrijkste elementen van de buitengerechtelijke echtscheiding in de diverse onderzochte landen worden weergegeven.

24. In Deel III worden de suggesties voor de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding in België weergegeven. In totaal zijn er acht suggesties, de ene al wat ruimer dan de ander, verspreid over de diverse afdelingen. De structuur van Deel III is in de mate van het mogelijke op dezelfde wijze

---

²⁷ X, *Binnenkort niet meer naar rechtbank voor sommige echtscheidingen?*, 2018, <https://www.hln.be/nieuws/binnenland/binnenkort-niet-meer-naar-rechtbank-voor-sommige-echtscheidingen~a08a35bc/>; X, *Scheiden moet ook zonder rechter kunnen*, 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20180807_03652645.

²⁸ *Infra* randnummer 145.

opgebouwd als Deel II. Op basis van deze suggesties wordt gepoogd een antwoord te geven op de deelonderzoeksvragen.

In de eerste afdeling wordt de derde deelonderzoeksvraag, samen met de twee subonderzoeksvragen, beantwoord door middel van de eerste en tweede suggestie.

In de tweede afdeling wordt de vierde deelonderzoeksvraag, samen met de vier subonderzoeksvragen, beantwoord door middel van de derde tot en met de zesde suggestie.

In de derde afdeling wordt de vijfde deelonderzoeksvraag beantwoord door middel van de zevende suggestie. Zoals reeds is weergegeven in de afbakening (*supra*) wordt in Deel III noch melding gemaakt van de eventuele problemen met betrekking tot de erkenning van de buitengerechtelijke echtscheiding in het buitenland, noch van eventuele oplossingen.

In de vierde en laatste afdeling van Deel III wordt de zesde deelonderzoeksvraag beantwoord door middel van de achtste suggestie.

25. In Deel IV worden alle suggesties samen weergegeven. De verschillende hypothesen van de suggesties worden in de mate van het mogelijke geschrapt en alles wordt weergegeven als één geheel.

26. In Deel V worden de mogelijke nadelen en de argumenten contra de buitengerechtelijke echtscheiding in België volgens de vooropgestelde suggesties weergegeven. Hierna zal een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag van deze masterproef: “*Naar een buitengerechtelijke echtscheiding in België?*”. Op deze wijze zal ook de zevende deelonderzoeksvraag worden beantwoord.

Afdeling II. Ontstaan van de buitengerechtelijke echtscheiding in Europa

27. In het Romeinse recht was de echtscheiding voornamelijk een feitelijk gegeven en werd geen beroep gedaan op de rechtbank.²⁹ Dit beeld veranderde langzaam.

Het verschil in wettelijke benadering van de echtscheidingsprocedure kan op heden worden teruggevonden in twee Europese historische stromingen. Om het bestaan van de diverse mogelijkheden tot buitengerechtelijke echtscheiding te begrijpen, dient te worden gekeken naar de geschiedenis in Scandinavië en Oost-Europa.³⁰

28. De eerste stroming is ontstaan in de achttiende eeuw in de Scandinavische landen waar de administratieve instanties beschikten (en nog steeds beschikken) over een ruime bevoegdheid om de afspraken over de gevolgen van de echtscheiding inhoudelijk te toetsen, namelijk de rechtsgrond van de echtscheiding en het akkoord over de bijkomende maatregelen. Om deze reden worden deze instanties soms aangeduid als quasirechterlijke organen.³¹ Bijgevolg kan worden gesteld dat deze stroming de buitengerechtelijke echtscheiding niet noodzakelijk ziet als een wijze van dejuridisering.

In de Scandinavische landen was de echtscheiding vóór en gedurende de Reformatie³² van gerechtelijke en restrictieve aard gezien deze slechts mogelijk was op grond van overspel en kwaadwillige verlating. In de vroege achttiende eeuw is het instituut van de buitengerechtelijke echtscheiding ontstaan.³³ De koningen spraken namelijk ook op andere gronden echtscheiding uit na een periode van drie jaar formele scheiding van tafel en bed en na verloop van tijd werd hun bevoegdheid overgedragen aan hun onderdanen. De bevoegdheden van de Koninklijke Administratie om de echtscheiding inhoudelijk te beoordelen, liep parallel met de bevoegdheden van de rechtbank bij het beoordelen van een echtscheiding. De lokale overheden, welke de bevoegdheid van de Koninklijke Administratie met betrekking tot de echtscheiding verkregen, behielden het recht bijkomende maatregelen van de echtscheiding inhoudelijk te toetsen.³⁴

29. De tweede stroming is ontstaan tijdens de Bolsjewistische revolutie van 1917 waar de administratieve instanties niet bevoegd waren de rechtsgronden of het akkoord over de bijkomende maatregelen te toetsen. In deze Oost-Europese landen is de bevoegde administratieve instantie doorgaans een lijdelijke/passieve ambtenaar van de burgerlijke stand die niet bij machte of bekwaam is de afspraken over de gevolgen van de echtscheiding inhoudelijk te toetsen.³⁵

---

²⁹ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2013, 241.

³⁰ P. WAUTELET, "Comparer et articuler les droits. L'exemple du démariage en 2015", *Droit de la Famille* 2015, afl. 20, nr. 4, 63-66.

³¹ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 36.

³² Deze Reformatie vond plaats in de zestiende eeuw: zie X, *Olaus en Laurentius Petri: reformatoren van Zweden*, 2019, <https://dekerkvantoeen.wordpress.com/2019/03/01/olaus-en-laurentius-petri-reformatoren-van-zweden/>.

³³ G. SANDSTRÖM en Ó. GARÐARSDÓTTIR, "Long-Term Perspectives on Divorce in the Nordic Countries – Introduction", *Scandinavian Journal of History* 2008, afl. 43, (1) 12.

³⁴ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 36.

³⁵ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 36, 42 en 50

In Oost-Europa is de buitengerechtelijke echtscheiding terug te leiden tot de radicale modernisering van het familierecht in Rusland na de Bolsjewistische revolutie van 1917.³⁶

Vóór de revolutie kende het Russische Keizerrijk geen burgerlijk huwelijk en geen echtscheiding.³⁷ De bevolking was namelijk onderworpen aan de regels van de verschillende soorten religies waardoor het echtscheidingsrecht niet uniform was.³⁸

Door middel van het Decreet van 19 december 1917 werd de meest liberale echtscheidingsprocedure van Europa geïntroduceerd. Indien het eenzijdig echtscheidingsverzoek niet werd tegengesproken door de andere echtgenoot, werd een buitengerechtelijke echtscheiding toegestaan die werd uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand. De ambtenaar diende vast te stellen of een van de echtgenoten het huwelijk wilde ontbinden, zonder rekening te houden met de aangevoerde gronden voor de echtscheiding en zonder de afspraken over de gevolgen van de echtscheiding te toetsen.³⁹

Ten tijde van de Sovjet-Unie is deze wijze van echtscheiding verspreid naar andere landen in Oost-Europa.⁴⁰

---

³⁶ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Convergence and divergence of divorce laws in Europe" *Child and Family Law Quarterly* 2006, (379) 416.

³⁷ Dit dient te worden genuanceerd vermits achttien echtscheidingbrieven zijn teruggevonden uit de pre-imperiale periode: zie A. JOUKOVSKAIA, "A living law: divorce contracts in early modern Russia", *Explorations in Russian and Eurasian History* 2017, afl. 18, (661) 669.

³⁸ M.V. ANTOKOLSKAIA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 2.

³⁹ M.V. ANTOKOLSKAIA, "De ontwikkeling van het Russische familierecht vanaf de Bolsjewistische revolutie: een poging tot verklaring", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 2002, afl. 70, (137) 138-139.

⁴⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 36; M.V. ANTOKOLSKAIA, "Divorce law in a European perspective" in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2016, (41) 72-75.

Afdeling III. Overzicht van de landen – verklarende situering

§ 1. Landen in Europa met een buitengerechtelijke echtscheiding

30. Reeds in diverse Europese landen bestaat voor de echtgenoten de mogelijkheid (of zelfs verplichting) uit de echt te scheiden zonder rechterlijke tussenkomst.

De Scandinavische stroming is op heden dan ook nog van kracht in Denemarken, IJsland, Moldavië en Noorwegen.

Het Oost-Europese model wordt op dit ogenblik nog steeds gehandhaafd in Estland, Letland, Oekraïne en Rusland.⁴¹ Ook in Roemenië werd de buitengerechtelijke echtscheiding ingevoerd in 2011 aan de hand van dit model.

Ook andere Europese landen, namelijk Frankrijk, Duitsland⁴², Italië, Nederland⁴³, Spanje en het Verenigd Koninkrijk hebben reeds onderzoek gevoerd naar de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding.⁴⁴ In 1995 paste Portugal haar wetgeving aan, Roemenië in 2011, Italië in 2014⁴⁵, Spanje in 2015 en Frankrijk in 2017 waardoor in deze landen de echtgenoten ook uit de echt kunnen scheiden zonder tussenkomst van de rechter.⁴⁶

Opvallend is dat niet in heel Europa de interesse in de buitengerechtelijke echtscheiding is aangewakkerd. In zowel Zweden als Finland – twee landen die ook een buitengerechtelijke echtscheiding hadden respectievelijk tot 1915 en tot 1921, gebaseerd op de Scandinavische stroming – is deze wijze van scheiden afgeschaft.⁴⁷ Ook Nederland, waar het tussen 2001 en 2009 voor scheidende echtgenoten mogelijk was zonder tussenkomst van de rechtbank uit de echt te scheiden, kent op heden geen buitengerechtelijke echtscheiding meer⁴⁸.

Derhalve kan worden geconcludeerd dat op heden de buitengerechtelijke echtscheiding in dertien Europese landen mogelijk is, namelijk in Denemarken, Estland, Frankrijk, IJsland, Italië, Letland, Moldavië, Noorwegen, Oekraïne, Portugal, Roemenië, Rusland en Spanje.

§ 2. Europese landen opgenomen in de rechtsvergelijking

31. In deze afdeling wordt de buitengerechtelijke echtscheiding in de tien Europese landen, die zijn opgenomen in de rechtsvergelijking (*infra* Deel II), gesitueerd.

Deze landen worden in alfabetische volgorde besproken en deze volgorde wordt in de mate van het mogelijke behouden voor de rest van het onderzoek. De wetgeving en de wetsvoorstellen van Nederland

---

⁴¹ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 35.

⁴² I. SCHWENZER, “Registerscheidung” in H. VON, P. GOTTWALS, E. JAYME en S. SCHWAB, *Festschrift für Dieter Henrich*, Gieseking E.U.W. GmbH, 2000, (533) 533.

⁴³ Zie onder meer *Kamerstukken II* 2004-05, 29 676 en *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118.

⁴⁴ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 75.

⁴⁵ X, *Divorce – Italy*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-it-maximizeMS_EJN-en.do?member=1.

⁴⁶ *Infra* randnummers 34, 37, 38 en 40.

⁴⁷ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 75, vn. 203.

⁴⁸ *Infra* randnummer 41.

worden elke keer op het einde van het betreffende onderdeel vermeld; in Nederland is de buitengerechtelijke echtscheiding immers niet meer mogelijk.

A. Denemarken

32. De Deense buitengerechtelijke echtscheiding is terug te brengen tot de oude traditie van de 17^e eeuw die Denemarken sinds de tijd van de absolute monarchie in stand heeft gehouden. De koning kon een bijzondere gunst verlenen door een echtscheiding toe te staan aan inwoners die een aanvraag hadden ingediend.⁴⁹

Intussen wordt reeds meer dan 90 procent van de echtscheidingen buitengerechtelijk uitgesproken.⁵⁰

B. Estland

33. Zoals reeds weergegeven in randnummer 29 werd de buitengerechtelijke echtscheiding middels het Oost-Europees model ten tijde van de Sovjet-Unie verspreid naar de andere landen in Oost-Europa, onder meer naar Estland.

C. Frankrijk

34. De invoering van een buitengerechtelijke echtscheiding voor echtscheidingsverzoeken sinds 1 januari 2017⁵¹ maakt deel uit van de dejuridisering die de afgelopen jaren plaatsvond in Frankrijk. Deze wijze van echtscheiding werd voordien, namelijk vóór 1 januari 2017, meermaals opgeworpen door de rechtsleer⁵², maar door protest van de diverse beroepsgroepen, werd het telkens weer in de doofpot gestoken.⁵³ Aanvankelijk werd in het wetsontwerp over de modernisering van Justitie⁵⁴ niet gesproken over een mogelijke buitengerechtelijke echtscheiding; het werd voorgesteld in een amendement, ingediend door het ministerie van Justitie, en vervolgens opgenomen in de wet.⁵⁵

De wet is niet vlot aangenomen. De Nationale Vergadering en de Senaat kwamen niet tot een akkoord; zelfs de tussenkomst van de *Commission mixte paritaire*⁵⁶ kon niet helpen. Na een nieuwe lezing had de Nationale Vergadering het laatste woord en werd de wet ingevoerd.⁵⁷

---

⁴⁹ H. ANDRUP en B BUCHHOFER, "The Social Functions of Divorce Procedures: The Danish Administrative and the West German Family Court Solution", *Conciliation Courts Review* 1981, afl. 19, nr. 2, (7) 14; C.G. JEPPESEN-DE BOER, "Administratieve echtscheiding in Denemarken", *FJR* 2005/91, (231) 232.

⁵⁰ C.G. JEPPESEN-DE BOER, "Administratieve echtscheiding in Denemarken", *FJR* 2005/91, (231) 232.

⁵¹ Loi n° 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle.

⁵² G. DE LEVAL, "L'ambition raisonnée d'une justice apaisée" in P. LECOCQ en C. ENGELS, *Rechtskroniek voor de vrede- en politierechters* 2009, Brugge, die Keure, 2009, 483-490.

⁵³ A. CATHELINAU-ROULAUD, "Le divorce sans juge en droit français", *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja* 2017, afl. 33-34, (85) 88.

⁵⁴ Projet de loi n° 661 portant application des mesures relatives à la justice du XXIe siècle, <https://www.senat.fr/leg/pj114-661.pdf>.

⁵⁵ F. FERRAND, "Stand des Scheidungsrechts in Frankreich" in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Giesecking, 2017, (145) 169.

⁵⁶ De *Commission mixte paritaire* is een commissie die bestaat uit veertien leden die wordt samengesteld indien de Nationale Vergadering en de Senaat niet tot een akkoord komen over een wetsvoorstel. Haar missie is om de Nationale Vergadering en de Senaat te verzoenen door het wetsvoorstel te "herwerken" door een compromis te vinden zodat beide instanties akkoord zijn (art. 45 Constitution de la République française). Zie X, *La commission mixte paritaire*, <https://www.senat.fr/role/fiche/cmp.html>.

⁵⁷ C. BLANCHARD, "La fonction du notaire dans le divorce déjudiciarisé", *JCP N* 2017, afl. 1, (37) 38, nr. 1.

In de rechtsleer wordt de wetgeving sterk bekritiseerd en wordt verweten dat de buitengerechtelijke echtscheiding louter een politieke keuze is.⁵⁸

De tussenkomst van de rechter in Frankrijk wordt voorbehouden om geschillen te beslechten of om de rechten van de burgers te garanderen en niet meer om de echtscheiding uit te spreken indien de echtgenoten over alle gevolgen van de echtscheiding overeenstemming hebben bereikt.

D. Noorwegen

35. Reeds sinds 1790 is de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk in Noorwegen, als een van de landen van de Scandinavische stroming, na een (lange) periode van juridische of feitelijke scheiding. In 1909 werd de buitengerechtelijke echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek opgenomen in de echtscheidingswet.⁵⁹

Op heden wordt de procedure van de buitengerechtelijke echtscheiding weergegeven in de Marriage Act van 4 juli 1991.

E. Oekraïne

36. Zoals reeds weergegeven in randnummer 29 werd de buitengerechtelijke echtscheiding middels het Oost-Europees model ten tijde van de Sovjet-Unie verspreid naar de andere landen in Oost-Europa, onder meer naar Oekraïne.

F. Portugal

37. In 1995 werd bij de invoering van het nieuwe wetboek van de burgerlijke stand in Portugal de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk gemaakt voor echtgenoten zonder minderjarige kinderen. De Portugese wetgever heeft hierbij grotendeels het Scandinavische model gevolgd.⁶⁰ Bij de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding hadden echtgenoten met minderjarige kinderen niet de mogelijkheid buitengerechtelijk uit de echt te scheiden.

In 2001 werd door de invoering van DecreeLaw No. 272/2001 de buitengerechtelijke echtscheiding ook toegelaten indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben.⁶¹

G. Roemenië

38. Het Roemeense rechtssysteem is sterk beïnvloed door het Franse model vermits het is gebaseerd op het burgerlijk recht en het inquisitoir van aard is; de rechter heeft namelijk een actieve rol.⁶² Toch

---

⁵⁸ J. CASEY, "Le nouveau divorce par consentement mutuel; une réforme en clair-obscur", *AJ Famille* 2017, afl. 1, 14-25.

⁵⁹ T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 1.

⁶⁰ K. BOELE-WOELKI, B. BRAAT en I. SUMNER, *European family law in action. 1: Grounds for divorce*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 308; G. DE OLIVIERA, "Een Europees familierecht?", *FJR* 2000/12, (272) 275-276; G. DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Portugal, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 2.

⁶¹ G. DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Portugal, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 2-3.

⁶² A.C. ANIȚEI, "A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania", *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 389-390.

werd in 2009, onder meer om de rechtbank te ontlasten⁶³, in het burgerlijk wetboek bepaald dat de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk moet zijn bij de notaris indien de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben.⁶⁴

Uiteindelijk werd in 2011 de buitengerechtelijke echtscheiding ingevoerd aan de hand van het Russische model⁶⁵, ook voor echtgenoten met minderjarige kinderen.⁶⁶

H. Rusland

39. Sinds het eerste Russische familiewetboek van 1918 konden de echtgenoten indien ze onderling een overeenkomst opstelden over de gevolgen van de echtscheiding, gezamenlijk hun echtscheiding laten registreren bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. In 1926 werd ook de buitengerechtelijke echtscheiding op eenzijdig verzoek mogelijk gemaakt. In 1944 werd de buitengerechtelijke echtscheiding afgeschaft, maar dit werd weer mogelijk gemaakt in 1969.⁶⁷

I. Spanje

40. Sinds 2005 vindt in Spanje een tendens van liberalisering in het echtscheidingsrecht plaats. Op dat ogenblik werd immers de scheiding van tafel en bed en de echtscheiding op verzoek ingevoerd. De ley de la Jurisdicción Voluntaria⁶⁸, de wet die de Código Civil in 2015 heeft aangepast waardoor de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk werd gemaakt, is een wet die is gebaseerd op een beslissing die reeds in 2005 is genomen. Volgens de wetgever was het immers opportuun bepaalde zaken toe te vertrouwen aan publiekrechtelijke actoren die onafhankelijk zijn van de rechterlijke macht zodat de magistraten zich kunnen concentreren op hun fundamentele taken, namelijk het beslechten van geschillen.⁶⁹

J. Nederland

41. Reeds sinds 1993 klinken er stemmen om het Nederlandse echtscheidingsrecht grondig te hervormen en de rechter niet meer te betrekken bij de echtscheiding met onderlinge toestemming. LENTERS schreef haar doctoraat over de rol van de rechter in de echtscheidingsprocedure en kwam onder meer tot de conclusie dat de rechter hier niet thuishoort indien er geen conflict is en zijn tussenkomst enkel vereist is als *ultimum remedium*.⁷⁰ Aan de hand van dit doctoraat bracht de Commissie De Ruiter in 1996 het rapport “Anders Scheiden” uit waarin werd vooropgesteld dat de rechter in bepaalde

---

⁶³ X, *More than 1,000 couples chose quick administrative divorce in Bucharest, while 11 times more got married this year*, 2013, <https://www.romania-insider.com/more-than-1000-couples-chose-quick-administrative-divorce-in-bucharest-while-11-times-more-got-married-this-year>.

⁶⁴ A.D. PAPA en I.F. ȚĂPUȘ, “Notary procedure and judicial procedure for the divorce with spouses’ Agreement”, *CKS Journal* 2013, (344) 344.

⁶⁵ *Supra* randnummer 29.

⁶⁶ Hotărâre nr. 64/26 januari 2011, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/126502>.

⁶⁷ M.V. ANTOKOLSKAIA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 2-3.

⁶⁸ Ley 15/2015 de 2 de julio, de la Jurisdicción Voluntaria, <https://www.boe.es/boe/dias/2015/07/03/pdfs/BOE-A-2015-7391.pdf>.

⁶⁹ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 122-123.

⁷⁰ H. LENTERS, *De rol van de rechter in de echtscheidingsprocedure*, Arnhem, Gouda Quint, 1993, 278-279.

gevallen geen meerwaarde biedt.⁷¹ Sinds dat ogenblik zijn reeds diverse pogingen ondernomen tot invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding, maar dit is zonder resultaat gebleven.⁷²

Niettegenstaande op dit ogenblik de buitengerechtelijke echtscheiding niet mogelijk is in Nederland, is toch gekozen de situatie in Nederland – namelijk zowel de flitsscheiding als de twee belangrijkste wetsvoorstellen – op te nemen in de rechtsvergelijking. Ook zal het huidige Nederlandse echtscheidingsrecht beknopt worden opgenomen in de rechtsvergelijking, dit ter verduidelijking van bepaalde wetsvoorstellen en/of van meningen uit de rechtsleer.

Bij de creatie van nieuwe wetgeving in België, wordt regelmatig naar onze Noorderburen gekeken; dit zal wellicht ook het geval zijn als in België wordt nagedacht over de buitengerechtelijke echtscheiding.

1. Flitsscheiding

42. Op 1 april 2001 werd het huwelijk in Nederland opengesteld voor koppels van hetzelfde geslacht. Op hetzelfde ogenblik werd het mogelijk het huwelijk om te zetten in een geregistreerd partnerschap bij de ambtenaar van de burgerlijke stand via het toenmalig art. 1:149 BW. Dit geregistreerd partnerschap kon voor zover beide partners hiermee akkoord waren, worden beëindigd indien de partners verklaarden dat het partnerschap duurzaam is ontworpen en dat ze dit wensten te beëindigen.⁷³ Via deze (ontsnappings)route was het mogelijk voor echtgenoten (snel) te scheiden zonder rechterlijke tussenkomst; deze snelheid was dan ook oorspronkelijk de bron van aantrekkingskracht.⁷⁴ In theorie was het immers mogelijk uit de echt te scheiden in één dag, vandaar dat werd gesproken over de flitsscheiding.⁷⁵

Tijdens de hoogdagen van de flitsscheiding (2003-2006) vond circa twintig procent van de echtscheidingen plaats op deze wijze.⁷⁶ In totaal zijn tussen 2001 en 2009 dertigduizend koppels uit de echt gescheiden door middel van de flitsscheiding, waarvan ongeveer de helft met minderjarige kinderen.⁷⁷

Vanaf 1 maart 2009 werd de mogelijkheid het huwelijk te beëindigen door middel van de flitsscheiding afgeschaft.⁷⁸

---

⁷¹ A.J.M. NUYTINCK, "Scheiden zonder rechter", *FJR* 2000/2, 25; A.L.G.A. STILLE, *In der minne gescheiden*, Deventer, Kluwer, 1997, 2-3.

⁷² E. VERHAGEN, "Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter" in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium Brugge*, die Keure, 2014, (339) 340.

⁷³ A.J.M. NUYTINCK, "Scheiden op z'n Luchtenvelds of scheiden op z'n Donners? Allebei!", *WPNR*, 2005/6648, (1046) 1047.

⁷⁴ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding" in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (51) 52.

⁷⁵ K. JANSEGGERS, "Nederlandse 'flitsscheiding' zonder rechter ook geldig in België?", *Juristenkrant* 2002, afl. 51, (1) 1.

⁷⁶ M.V. ANTOKOLSKAIA, "De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus 'praktische bezwaren'", *WPNR* 2009/6806, (591) 592; M. VAN HUIS, *Flitsscheiding blijft populair*, Centraal bureau voor Statistiek, 2005, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2005/21/flitsscheiding-blijft-populair>.

⁷⁷ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding" in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (51) 52; M. VAN HUIS en S. LOOZEN, "Dertigduizend flitsscheidingen, 2001-2009", *Centraal Bureau voor Statistiek Nederland* 2008, (33) 33; M. VAN HUIS en S. LOOZEN, "30 duizend stellen uit elkaar met flitsscheiding", *Centraal Bureau voor Statistiek Nederland* 2010, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2010/02/30-duizend-stellen-uit-elkaar-met-flitsscheiding>.

⁷⁸ A.J.M. NUYTINCK, "Het belang van de Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap voor de notariële praktijk: het nieuwe fenomeen van de echtscheidingsnotaris", *WPNR* 2006/6656, (162) 163; E. VERHAGEN, "Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter" in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium Brugge*, die Keure, 2014, (339) 341; M. VAN HUIS en S. LOOZEN, "Dertigduizend flitsscheidingen, 2001-2009", *Centraal Bureau voor*

2. Relevante wetsvoorstellen met betrekking tot de buitengerechtelijke echtscheiding

a) Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: ‘Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap’

43. Op 1 juli 2004 werd door de heer Ruud LUCHTENVELD het wetsvoorstel “Beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap” ingediend bij de Tweede Kamer.⁷⁹ Dit wetsvoorstel werd mede ingegeven door de populariteit en het bestaan van de flitsscheiding.⁸⁰ Met dit wetsvoorstel wilde LUCHTENVELD bekomen dat de verantwoordelijkheid voor een echtscheiding en de zorg voor de kinderen bij de echtgenoten komt te liggen.⁸¹ Naast het afschaffen van de flitsscheiding wilde LUCHTENVELD een buitengerechtelijke echtscheiding invoeren voor echtgenoten met minderjarige kinderen die zonder in te perken op de voordelen, tegemoetkwam aan de nadelen⁸² van de flitsscheiding. Bovendien stelde hij voor dat echtgenoten met minderjarige kinderen verplicht een ouderschapsplan dienden voor te leggen bij de echtscheiding waarin de echtgenoten gezamenlijk een regeling uitwerken over een aantal bij wet voorgeschreven onderwerpen met betrekking tot de minderjarige kinderen.⁸³

Nog geen jaar later – op 9 juni 2005 – werd door minister van Justitie Piet Hein DONNER een tegenvoorstel “Wet bevordering ouderschap en zorgvuldige scheiding” ingediend bij de Tweede Kamer.⁸⁴ In dit regeringsvoorstel lag de nadruk op het voortgezet ouderschap en op het belang van het minderjarig kind tijdens en na de echtscheiding. Bijgevolg werd het ouderschapsplan verplicht opgelegd bij (gerechtelijke) echtscheiding, bij een verzoek tot beëindiging van een geregistreerd partnerschap en bij een scheiding van tafel en bed.⁸⁵ Het personeel toepassingsgebied van het ouderschapsplan is dus uitgebreider dan de kindregeling die thans dient te worden opgesteld door Belgische scheidende echtgenoten in het kader van de procedure EOT⁸⁶.

Het wetsvoorstel wilde de flitsscheiding afschaffen, maar voorzag niet in een administratieve procedure voor echtscheiding omdat er volgens de indiener te veel bezwaren waren tegen deze procedure.⁸⁷

Na tal van toevoegingen en aanpassingen en veel discussie werd het wetsvoorstel van LUCHTENVELD door de Tweede Kamer aangenomen op 29 november 2005, maar door de Eerste Kamer op 20 juni 2006

Statistiek Nederland 2008, (33) 33; L.H.M. ZONNENBERG, “Voorjaarswijzigingen familierecht”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2009/28, afl. 4, 51; X, “Afschaffing flitsscheiding”, *Nederlands Juristenblad* 2009, nr. 494.

⁷⁹ Voorstel van wet, *Kamerstukken II* 2004-05, 29 676, nr. 2.

⁸⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht: Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechtter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (51) 54.

⁸¹ MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 29 676, nr. 3, 1.

⁸² Deze nadelen zullen doorheen deze masterproef worden uiteengezet.

⁸³ MvT zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Raad van State, *Kamerstukken II* 2004-05, 29 676, nr. 6, 5.

⁸⁴ MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 3; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Inleiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (7) 7.

⁸⁵ MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 3, 1-2.

⁸⁶ *Infra* randnummers 206 en 213.

⁸⁷ MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 3, 9.

verworpen, onder meer omdat het de toets van de juridische kwaliteit niet doorstond.⁸⁸ Het tegenvoorstel van DONNER is wel wet geworden op 9 oktober 2008 en op 1 maart 2009 in werking getreden.⁸⁹

Het gevolg hiervan is dat de echtgenoten verplicht een ouderschapsplan dienen op te stellen, dat de flitsscheiding is afgeschaft en dat de mogelijkheid voor een buitengerechtelijke echtscheiding niet meer bestaat.⁹⁰

b) Wetsvoorstel van TEEVEN: ‘Wet scheiden zonder rechter

44. Op 18 december 2014 – circa tien jaar na het verworpen wetsvoorstel van LUCHTENVELD – werd door de heer Fred TEEVEN, toenmalig staatssecretaris van Justitie, het wetsvoorstel “Scheiden zonder rechter” ingediend bij de Tweede Kamer.⁹¹ Met dit wetsvoorstel wilde TEEVEN meer verantwoordelijkheid geven aan de echtgenoten aangaande de afwikkeling van de echtscheiding, wat volgens hem enkel mogelijk zou zijn door middel van een buitengerechtelijke echtscheiding.⁹² TEEVEN baseerde zich op het regeerakkoord *Bruggen slaan* van 29 oktober 2012 waarin werd bepaald dat de echtscheiding zonder tussenkomst van de rechter mogelijk dient te zijn indien er geen minderjarige kinderen zijn en voor zover de echtgenoten een akkoord over de scheiding hebben bereikt.⁹³

Vanuit de praktijk kwam heel veel kritiek op het wetsvoorstel en na instemming door de ministerraad⁹⁴ werd op 22 november 2017 het wetsvoorstel bij brief van de minister van Justitie ingetrokken.⁹⁵

3. Stand van zaken

45. De flitsscheiding is afgeschaft en sinds 1 maart 2009 zijn de echtgenoten verplicht een ouderschapsplan op te maken over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen. Dit plan dienen ze voor te leggen aan de rechter (art. 815, tweede lid Rv). Indien de ouders dit wensen, kunnen ze overeenkomstig art. 819 Rv het ouderschapsplan laten opnemen in de beschikking van de echtscheiding waardoor deze een uitvoerbare titel verkrijgt.⁹⁶

---

⁸⁸ Stemmingen Eerste Kamer 20 juni 2006, EK 32, 32-1482-32-1483; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Tweede kamer stemt in met administratieve echtscheiding”, *WPNR* 2005/6648, (1048) 1048; A. HEIDA, “De tijd nog niet rijp voor het wetsvoorstel Luchtenveld”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006, afl. 7/8, nr. 51; A. HEIDA, “Wetsvoorstel Luchtenveld door Tweede Kamer aangenomen”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006, afl. 1, nr. 2; A.J.M. NUYTINCK, “Het nieuwe, door de Tweede Kamer aangenomen echtscheidingsrecht: de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding”, *WPNR* 2007/6722, (739) 739.

⁸⁹ Zie Besluit van 6 februari 2009, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de Wet van 9 oktober 2008 tot wijziging van enige bepalingen van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het geregistreerd partnerschap, de geslachtsnaam en het verkrijgen van gezamenlijk gezag (*Stb.* 2008, 410), artikel VIII van de Wet van 11 december 2008 tot wijziging van de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren en enige andere wetten in verband met de flexibilisering en verduidelijking alsmede enkele aanvullingen van de regeling van de rechtspositie van rechterlijke ambtenaren en rechterlijke ambtenaren in opleiding (*Stb.* 2009, 8) en de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding (*Stb.* 2008, 500), *Stb.* 2009, 56.

⁹⁰ A. HEIDA, “De belangrijkste wijzigingen van Wetsvoorstel 30 145”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2007, afl. 9, nr. 65; X, “Afschaffing flitsscheiding”, *Nederlands Juristenblad* 2009, nr. 494.

⁹¹ Voorstel van wet, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 2.

⁹² MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 4.

⁹³ Brief van de informateurs, *Kamerstukken II* 2012-13, 33 410, nr. 15, 26; BRUGGEN SLAAN, *Regeerakkoord VVD – PvdA*, 2012, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2012/10/29/regeerakkoord>, 27; E. VERHAGEN, “Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter” in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium Brugge*, die Keure, 2014, (339) 339; P. VLAARDINGERBROEK, “(Wet) scheiden zonder rechter: maar niet zonder juridische trechter”, *FJR* 2015/49.

⁹⁴ X, “Ministerraad stemt in met wetsvoorstel ‘Scheiden zonder rechter’”, *Notariaat Magazine* 2014, afl. 10, 34.

⁹⁵ Brief van de Minister van Justitie en Veiligheid, *Kamerstukken II* 2017-18, 34 118, nr. 6, 1-2; Brief van de Minister van Justitie en Veiligheid, *Kamerstukken I*, 2017-18, 34 775 VI, F, 1-2.

⁹⁶ L. COENRAAD, “Het toezichthoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig. Toets door de rechter van ouderschapsplannen en echtscheidingsconvenanten” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (81) 82-83.

II. DE BUITENGERECHTELIJKE ECHTSCHEIDING IN EUROPA

46. In het tweede deel van deze masterproef wordt de procedure van de buitengerechtelijke echtscheiding van tien Europese landen weergegeven. Zowel het personeel toepassingsgebied, de voorwaarden van de buitengerechtelijke echtscheiding, de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt (of afhandelt), als de kosten en duurtijd voor de voltooiing van de echtscheiding komen aan bod. Op het einde⁹⁷ wordt een schematisch overzicht weergegeven van de buitengerechtelijke echtscheiding in deze landen.

Afdeling I. Personeel toepassingsgebied

47. Onder deze eerste afdeling wordt het personeel toepassingsgebied van de buitengerechtelijke echtscheiding in diverse Europese landen – in de mate van het mogelijke – weergegeven.

Vooreerst wordt gekeken of de echtgenoten in het buitenland de keuze hebben tussen de gerechtelijke en de buitengerechtelijke echtscheiding.

Als tweede onderdeel van het personeel toepassingsgebied wordt onderzocht of de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk is indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben.

§ 1. Het al dan niet verplicht karakter van de buitengerechtelijke echtscheiding

48. **Denemarken** – Niettegenstaande de echtgenoten in Denemarken zowel buitengerechtelijk als gerechtelijk uit de echt kunnen scheiden, is sinds 1 januari 2007 de buitengerechtelijke echtscheidingsprocedure verplicht bij de *Familieretshuset*⁹⁸ (voorheen bekend als de *Statsforvaltning*); alle echtscheidingen moeten buitengerechtelijk worden opgestart (§ 37 lov nr. 771).⁹⁹

Enkel wanneer sprake is van een gegronde reden voor een gerechtelijke procedure zullen de echtgenoten door de administratieve autoriteit worden doorverwezen naar de rechtbank, wat slechts het geval is bij minder dan tien procent van de echtscheidingen.¹⁰⁰ Indien de rechtbank het bedenkelijk vindt de echtscheiding uit te spreken, zullen de echtgenoten worden terugverwezen naar de bevoegde instantie.¹⁰¹

---

⁹⁷ *Infra* pagina 72.

⁹⁸ De *Familieretshuset* is een overheidsinstelling, die op 1 april 2019 de *Statsforvaltning* heeft vervangen, en die een volmacht van de koning heeft gekregen om de buitengerechtelijke echtscheiding uit te spreken. Door de *Familieretshuset* wordt meer aandacht besteed aan de opvang en het welzijn van de minderjarige kinderen. Een van de belangrijkste taken van de *Familieretshuset* is immers het ondersteunen van en het waarborgen van het welzijn van de minderjarige kinderen die het slachtoffer zijn geworden van de familiaalrechtelijke problemen. Zie: H. ANDRUP en B BUCHHOFER, “The Social Functions of Divorce Procedures: The Danish Administrative and the West German Family Court Solution”, *Conciliation Courts Review* 1981, afl. 19, nr. 2, (7) 14; X, *Familieretshuset*, <https://familieretshuset.dk/en>; X, *Familieretshuset*, 2020, <https://www.legaldesk.dk/artikler/familieretshuset>; X, *Statsforvaltningen nedlægges og erstattes af Familieretshuset*, 2019, <https://www.buusmark.dk/single-post/2019/02/08/Statsforvaltningen-nedlægges-og-erstattes-af-Familieretshuset/>.

⁹⁹ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 76; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 233.

¹⁰⁰ H. ANDRUP, “Divorce Proceedings: Ends and Means”, *Conciliation Courts Review* 1983, afl. 21, (39) 48; I. LUND-ANDERSEN en I. KRABBE, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Denmark*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce.pdf>, 5.

¹⁰¹ C.G. JEPPESEN DE BOER, “Administratieve scheiding in Denemarken” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (268) 271.

49. **Estland** – Sinds de wet van 12 oktober 1994 wordt de echtscheiding buitengerechtelijk uitgesproken wanneer sprake is van een gemeenschappelijk verzoek door de echtgenoten. Indien de administratieve instantie niet bevoegd is of indien slechts een van de echtgenoten om de ontbinding van het huwelijk verzoekt, zal de echtscheiding worden behandeld door de rechtbank.¹⁰²

50. **Frankrijk** – Op heden zijn er twee vormen van echtscheiding met wederzijdse instemming:

- 1° de echtscheiding met wederzijdse instemming via de rechterlijke procedure;
- 2° de echtscheiding met wederzijdse instemming door middel van een door advocaten medeondertekende akte die wordt opgenomen in het notarieel proces-verbaal.

De echtscheiding verloopt in beginsel buitengerechtelijk, tenzij de echtgenoten een minderjarig kind hebben dat wenst te worden gehoord door de rechter (art. 230 Code Civil j° art. 1148-2, eerste lid Code de procédure civile), in de uitzonderingsgevallen van art. 229-2, 2° Code Civil¹⁰³ of wanneer de echtgenoten zekerheid willen dat de echtscheiding zal worden erkend in het buitenland.¹⁰⁴

51. **Noorwegen** – De echtgenoten hebben sinds de invoering van de Divorce Act in 1909 de keuze tussen enerzijds een buitengerechtelijke echtscheiding en anderzijds een echtscheiding via een gerechtelijke procedure.¹⁰⁵ Overeenkomstig art. 27, eerste lid Marriage Act Norway vindt de echtscheiding plaats aan de hand van een administratieve procedure waardoor de echtgenoten in beginsel deze procedure dienen te volgen en bijgevolg toch geen vrije keuze meer hebben.¹⁰⁶

Uit de praktijk blijkt dat de echtscheiding in de meeste gevallen (90 tot 95 procent) buitengerechtelijk plaatsvindt.¹⁰⁷ Slechts in bepaalde gevallen zal overeenkomstig section 27, tweede lid Marriage Act Norway de uitspraak van de echtscheiding door de rechter plaatsvinden, namelijk indien sprake is van een ontbinding van het huwelijk:

- 1° op grond van section 23 en 24 Marriage Act Norway: echtscheiding op grond van misbruik, verwaarlozing of dwang;
- 2° op grond van section 3 en 4 Marriage Act Norway: huwelijk tussen naaste familieleden en/of bigamie, indien het huwelijk in principe zou worden beëindigd na een feitelijke scheiding van twee jaar¹⁰⁸ maar de partijen van oordeel zijn dat niet aan deze voorwaarde is voldaan of indien de voogd van een van beide echtgenoten de procedure voor “juridische scheiding”¹⁰⁹ of definitieve scheiding inleidt.

---

¹⁰² K. KULLERKUPP, “Family Law in Estonia”, *International Survey of Family Law* 2001, (95) 103; X, *Echtscheiding – Estland*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do.

¹⁰³ A. CATHELIN-ROULAUD, “Le divorce sans juge en droit français”, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja* 2017, afl. 33-34, (85) 90; N. COUZIGOU-SUHAS, “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 131-141; X, “A Chronicle of French Family Law”, *International Survey of Family Law* 2017, (97) 99.

¹⁰⁴ Niettegenstaande dit niet in de wet is opgenomen, wordt dit in de praktijk soms gedaan; dit blijkt uit een gesprek met een notaris die hiermee reeds in aanraking is gekomen.

¹⁰⁵ A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 269.

¹⁰⁶ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 313.

¹⁰⁷ Dit blijkt uit een interview dat JONKER had met een *Fylkesmann* van Oslo had in 2006; zie M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312.

¹⁰⁸ *Infra* randnummer 129.

¹⁰⁹ *Infra* randnummer 129.

De gerechtelijke procedure dient immers enkel te worden gevolgd bij conflictsituaties in echtscheidingszaken.¹¹⁰

52. **Oekraïne** – De echtgenoten hebben de keuze tussen de gerechtelijke en de buitengerechtelijke echtscheiding.¹¹¹

53. **Portugal** – Wanneer echtgenoten onderling overeenkomen uit de echt te scheiden, is dit zowel buitengerechtelijk als gerechtelijk mogelijk, doch de buitengerechtelijke echtscheiding is enkel mogelijk indien de echtgenoten een akkoord hebben over de gevolgen van de echtscheiding (art. 1773, 2 Código Civil).¹¹²

54. **Roemenië** – De echtgenoten hebben de vrijheid te kiezen tussen een gerechtelijke of een buitengerechtelijke echtscheiding. In de hypothese dat er geen minderjarige kinderen zijn betrokken, kunnen de echtgenoten kiezen tussen een administratieve echtscheiding (via de ambtenaar van de burgerlijke stand) of een notariële echtscheiding (via de notaris).¹¹³

55. **Rusland** – Art. 18 Russian Family Code bepaalt als algemene regel dat de echtscheiding buitengerechtelijk verloopt, tenzij in de gevallen voorzien in art. 21-23 Russian Family Code waarbij de echtscheiding enkel kan worden uitgesproken door de gerechtelijke instantie:

- 1° indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben;
- 2° indien een van de echtgenoten niet instemt met de echtscheiding;
- 3° indien een van de echtgenoten weigert het huwelijk buitengerechtelijk te laten ontbinden zonder dat hij dit kan motiveren.

56. **Spanje** – De echtgenoten hebben de keuze tussen een gerechtelijke echtscheiding waar de echtscheiding wordt uitgesproken door een referendaris van de rechterlijke macht (lees: de griffier) of een buitengerechtelijke notariële echtscheiding.¹¹⁴

57. **Nederland** – Het huidige recht: De echtgenoten hebben geen keuze vermits de echtscheiding verplicht door de rechtbank dient te worden uitgesproken.

De flitsscheiding: De flitsscheiding werd in principe beschouwd als een sluiproute om op deze wijze de rechter te ontlopen. De echtscheiding via de rechter was bijgevolg nog mogelijk en in principe zelfs aangeraden door zowel de regering als diverse juridische beroepen.¹¹⁵

Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: De buitengerechtelijke echtscheiding zou als aanvulling dienen op de echtscheiding via de rechter. De mogelijkheid te scheiden via de ambtenaar van de burgerlijke stand zou

---

¹¹⁰ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 313; T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Norway*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 4.

¹¹¹ G. GRAUWELS, Consul Belgische ambassade Oekraïne, persoonlijke communicatie, 2 april 2020.

¹¹² X, *Pedir o divórcio ou a separação*, <https://eportugal.gov.pt/cidadaos/pedir-o-divorcio-ou-a-separacao>.

¹¹³ A.C. ANIȚEL, “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 394 en 396; L. DE SAINT-PERN, “Le divorce sans juge en droit comparé”, *Droit de la famille* 2018, afl. 9, (1) 2, nr. 11; M. FRÎNTU en R. GHERGHE, “Divorce through the Spouses’ Agreement by Administrative Method or Notarial Procedure”, *Advances in Fiscal, Political and Law Science* s.d., (185) 185; A. GIDRO, R. GIDRO en D. CÎMPEAN, “Divorce Remedy in the new Code Civil”, *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392; O.V. NAGY, “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Forțelor Terestre* 2014, afl. 1, (31) 31 en 36; X, *Divorțul – prin acordul soților prin procedură notarială*, <http://www.uniuneanotarilor.ro/?p=4.1>.

¹¹⁴ X, *Echtscheiding – Spanje*, 2018, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-es-nl.do?member=1#toc_1.

¹¹⁵ M.V. ANTOKOLSKAIA, “De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus ‘praktische bezwaren’”, *WPNR* 2009/6806, (591) 592.

een extra optie zijn, waardoor de echtgenoten de keuze zouden hebben tussen de gerechtelijke en de buitengerechtelijke echtscheiding.¹¹⁶

Wetsvoorstel van TEEVEN: De echtgenoten zouden ook hier kunnen kiezen tussen een gerechtelijke of een buitengerechtelijke echtscheiding.¹¹⁷

§ 2. Echtgenoten met minderjarige kinderen

58. Onder deze afdeling wordt eerst onderzocht of de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk is indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben. Vervolgens wordt in de landen waar de buitengerechtelijke echtscheiding ook openstaat voor echtgenoten met minderjarige kinderen – in de mate van het mogelijke – onderzocht of de echtgenoten een overeenkomst dienen op te stellen over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen, of de minderjarige kinderen het recht hebben te worden gehoord door een instantie of op een andere wijze inspraak hebben in de overeenkomst en of de echtgenoten verplicht een bemiddelingssessie of dergelijke dienen bij te wonen.

A. Toelaatbaarheid van de buitengerechtelijke echtscheiding indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben

59. **Denemarken: toegelaten** – In Denemarken is een buitengerechtelijke echtscheiding toegelaten voor gehuwden met minderjarige kinderen. Het gezamenlijk ouderlijk gezag over de gezamenlijke minderjarige kinderen loopt sinds 2002 namelijk door tot een van de echtgenoten een eenhoofdig gezag aanvraagt bij de rechter.¹¹⁸

60. **Estland: toegelaten** – Vermits is vereist dat de echtgenoten een overeenkomst bereiken over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen¹¹⁹ kan worden gesteld dat de buitengerechtelijke echtscheiding ook mogelijk is indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben.¹²⁰

61. **Frankrijk: toegelaten** – Uit de wet kan worden afgeleid dat de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk is indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben (art. 229-2 j° art. 229-3 j° art. 230 Code Civil).

62. **Noorwegen: toegelaten** – Ook indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, is een buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk.¹²¹

---

¹¹⁶ B.E.S. CHIN-A-FAT, “Is scheiden zonder rechter nabij?”, *WPNR* 2005/6636, (370) 732; L.M. COENRAAD, “Scheiden: administratief of rechterlijk? Het wetsvoorstel Luchtenveld is nog niet rijp”, *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2006, afl. 1, (1) 3.

¹¹⁷ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 4 en 11; P. VLAARDINGEBROEK, “(Wet) scheiden zonder rechter: maar niet zonder juridische trechter”, *FJR* 2015/49; X, “Scheiden zonder rechter”, *Nederlands Juristenblad* 2015, afl. 2, nr. 136.

¹¹⁸ Sinds het aannemen van de nieuwe Kinderwet (*Børneloven*) nr. 460 af. 7 juni 2001 bestaat er bij de ontbinding van een huwelijk geen plicht tot beslissing over de gezagsverdeling aangezien het gezamenlijk gezag doorloopt: zie C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Gezamenlijk ouderschap na scheiding: over de interactie tussen de doelstellingen van de Deense wet op de ouderlijke verantwoordelijkheid, de bevindingen in de uitgevoerde wetsevaluatie en de daaropvolgende wetswijzigingen”, *Familie & Recht* 2014.

¹¹⁹ *Infra* randnummer 71.

¹²⁰ W. KENNETT, “It’s arbitration, but not as we know it: reflections on family law dispute resolution”, *International Journal of Law, Policy and The Family* 2016, afl. 30, (1) 6.

¹²¹ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312.

63. **Portugal: toegelaten** – De buitengerechtelijke echtscheiding is mogelijk indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben.¹²²
64. **Oekraïne: niet toegelaten** – Overeenkomstig art. 106, 1 Family Code of Ukraine is een buitengerechtelijke echtscheiding slechts mogelijk indien de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben.
65. **Roemenië: toegelaten** – De buitengerechtelijke echtscheiding is in Roemenië enkel toegelaten voor echtgenoten met minderjarige (geadopteerde) kinderen van voor of tijdens het huwelijk indien deze verloopt via de notaris.¹²³
66. **Rusland: niet toegelaten** – Indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, dienen ze zich te wenden naar de rechter om uit de echt te scheiden (art. 18 j° art. 19, 1 j° art. 21 Russian Family Code).¹²⁴ Maar indien een van de echtgenoten vermist is, handelingsbekwaam is of veroordeeld is tot een gevangenisstraf van meer dan drie jaar, zal de echtscheiding ongeacht of de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, buitengerechtelijk worden uitgesproken (art. 19, 2 Russian Family Code).
67. **Spanje: niet toegelaten** – Echtgenoten met minderjarige kinderen of met kinderen die een beperkte juridische bekwaamheid hebben en nog steeds ten laste van hun ouders zijn, kunnen niet buitengerechtelijk uit de echt scheiden (art. 82, 2 Código Civil).¹²⁵
68. **Nederland: toegelaten** – De flitsscheiding: Echtgenoten met minderjarige kinderen konden door middel van de flitsscheiding het huwelijk buiten de rechter ontbinden.
69. **Nederland** – Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: Het wetsvoorstel “Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap” van LUCHTENVELD stelde de buitengerechtelijke echtscheiding ook open voor echtgenoten met gemeenschappelijke minderjarige kinderen. Uiteindelijk werd het voorstel onder druk van de Tweede Kamer¹²⁶ gewijzigd en zou de

¹²² G. DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Portugal, 2002*, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 2-3.

¹²³ D. BUDA, “The administrative reform in Romania: the new civil code and the institution of marriage”, *Transylvanian Review of Administrative Sciences* 2012, afl. 36 E, (27) 29; O.M. JIVAN, “The Evolution of the Institution of Divorce in Romania”, *Annals of the University of Craiova for Journalism, Communication and Management* 2016, afl. 2, (109) 110; O.V. NAGY, “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Forțelor Terestre* 2014, afl. 1, (31) 33; X, *Divorțul – prin acordul soților prin procedură notarială*, <http://www.uniuneanotarilor.ro/?p=4.1>.

¹²⁴ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Convergence and divergence of divorce laws in Europe”, *Child and Family Law Quarterly* 2006, (307) 323; M.V. ANTOKOLSKAIA, “De ontwikkeling van het Russische familierecht vanaf de Bolsjewistische revolutie: een poging tot verklaring”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 2002, afl. 70, (137) 149; O. KHAZOVA, “The New Family Code”, *International Survey of Family Law* 1996, (371) 374; I.V. ZHILINKOVA, “Property Relations of Spouses in Slavonic Post-Soviet Countries (Ukraine, Russia, Belarus)”, *International Survey of Family Law* 2004, (483) 488.

¹²⁵ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 132; M.C. MARTINEZ, *International divorce in Spain: easier and faster than you may think*, 2017, <https://www.martinezechevarria.com/en/international-divorce-spain-easier-faster-may-think/>; X, *Divorce – Spain*, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-es-maximizeMS_EJN-en.do?member=1.

¹²⁶ Door de grote bezorgdheid van de Tweede Kamer met betrekking tot de bescherming van de belangen van kinderen – welke volgens hen dienen te worden gewaarborgd door de overheidsrechter – werd het wetsvoorstel gewijzigd door het amendement van KALSBEEK en DE PATER-VAN DER MEER waardoor voor echtgenoten met kinderen een buitengerechtelijke echtscheiding is uitgesloten: zie Nader gewijzigd amendement van de leden Kalsbeek en De Pater-van der Meer ter vervanging van dat gedrukt onder nr. 18, *Kamerstukken II 2005-05*, 29 676, nr. 25, 2; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 45.

buitengerechtelijke echtscheiding voor echtgenoten met minderjarige kinderen niet meer mogelijk zijn (art. 1:149a0).¹²⁷

Wetsvoorstel van TEEVEN: De buitengerechtelijke echtscheiding zou enkel openstaan voor echtgenoten zonder minderjarige kinderen.¹²⁸ Echtgenoten met minderjarige kinderen zouden namelijk verplicht een ouderschapsplan opstellen dat zou worden overgelegd aan de rechter (art. 815 Rv) zodat hij dit plan kan toetsen.¹²⁹

B. Overeenkomst over de minderjarige kinderen

70. **Denemarken** – Tot 2002 dienden de ouders een overeenkomst op te stellen over de verdeling van het ouderlijk gezag over de gemeenschappelijke kinderen. Doch vermits sinds 2002 het gezamenlijk gezag doorloopt na de echtscheiding is een overeenkomst over het gezag over de minderjarige kinderen geen vereiste voor een buitengerechtelijke echtscheiding.¹³⁰ De verbinding tussen het ouderschap en het huwelijk wordt namelijk steeds meer losgekoppeld. Indien de echtgenoten dit wensen, is het wel toegelaten afspraken over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen op te nemen in de administratieve akte.¹³¹

71. **Estland** – De ouders dienen het eens te zijn over de verblijfplaats van het minderjarig kind, over het ouderlijk gezag en over de omvang en de duur van de kinderalimentatie. De maandelijkse alimentatie mag niet lager zijn dan de helft van het minimummaandloon dat is vastgelegd door de regering.¹³²

72. **Frankrijk** – De overeenkomst dient alle gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen te regelen; onder meer over het ouderlijk gezag, over de kinderalimentatie voor onderhoud en opvoeding van het minderjarig kind, over de gewone verblijfplaats en eventueel over het bezoekrecht van de andere ouder.¹³³

73. **Noorwegen** – In beginsel is een overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen niet verplicht. Indien de echtgenoten na de echtscheiding niet in staat zijn onderling tot een akkoord te komen, zal de rechter eerst oordelen of hij zelf kan bemiddelen of de echtgenoten andermaal naar een bemiddelaar kan sturen om tot een overeenkomst te komen.

---

¹²⁷ Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken II* 2005-06, 29676, A, 3; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Tweede kamer stemt in met administratieve echtscheiding”, *WPNR* 2005/6648, (1048) 1048; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Inleiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (7) 9; A.J.M. NUYTINCK, “Het belang van de Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap voor de notariële praktijk: het nieuwe fenomeen van de echtscheidingsnotaris”, *WPNR* 2006/6656, (162) 164; E. VERHAGEN, “Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter” in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium*, Brugge, die Keure, 2014, (339) 340-341.

¹²⁸ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 1 en 4; A. HEIDA, “Wet scheiden zonder rechter”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014/13, afl. 2, 28.

¹²⁹ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 4.

¹³⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 76; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232.

¹³¹ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 50; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve scheiding in Denemarken” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (268) 268; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232.

¹³² X, *Echtscheiding – Estland*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do.

¹³³ X, *Le divorce par consentement mutuel extrajudiciaire*, 2019, <https://www.alexia.fr/fiche/9479/le-divorce-par-consentement-mutuel-extrajudiciaire.htm>; X, *Responsabilité parentale – France*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-fr-nl.do?clang=fr.

Indien op basis van de bemiddeling (door de rechter of door een derde bemiddelaar) toch nog tot een overeenkomst kan worden gekomen met betrekking tot de minderjarige kinderen, zal de overheid de kosten dragen. In het geval nog steeds niet tot een overeenkomst kan worden gekomen, zal de rechter uitspraak doen en zullen de echtgenoten moeten instaan voor alle kosten (section 61, tweede lid Children Act Norway).¹³⁴

74. **Portugal** – De echtgenoten zijn verplicht een overeenkomst op te stellen met betrekking tot het ouderlijk gezag over de minderjarige kinderen.¹³⁵ Deze overeenkomst wordt – alvorens de echtgenoten persoonlijk verschijnen bij de bevoegde instantie¹³⁶ – aan het Openbaar Ministerie voorgelegd die binnen de dertig dagen zal oordelen (art. 1776-A, 1 Código Civil j° art; 14, 4 DecreeLaw No. 272/2001).¹³⁷

Indien het Openbaar Ministerie van mening is dat de overeenkomst in strijd is met het belang van het kind, dienen de ouders de overeenkomst te wijzigen waarna ze de gewijzigde overeenkomst opnieuw moeten voorleggen (art. 14, 5 DecreeLaw No. 272/2001). Indien de ouders niet bereid zijn de overeenkomst te wijzigen, zal een buitengerechtelijke echtscheiding niet mogelijk zijn en dienen de ouders een echtscheidingsverzoek in te dienen bij de rechtbank (art. 1776-A, 2-3 Código Civil j° art. 14, 7 DecreeLaw No. 272/2001).

Als het Openbaar Ministerie akkoord gaat met de overeenkomst, kan de ambtenaar van de burgerlijke stand verdergaan met de procedure (art. 14, 6 DecreeLaw No. 272/2001).¹³⁸

75. **Roemenië** – Als voorwaarde voor de buitengerechtelijke echtscheiding dienen de echtgenoten een akkoord te bereiken met betrekking tot de minderjarige kinderen over:

- 1° alle aspecten van de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag;
- 2° de verblijfplaats, de verblijfsregeling en het bezoekrecht;
- 3° de kinderalimentatie (onder meer voor het levensonderhoud, het onderwijs en de (beroeps)opleiding van de kinderen, art. 530, (1) Codul Civil);
- 4° de modaliteiten waarop de persoonlijke band van de kinderen met elk van de echtgenoten wordt gehandhaafd (art. 375, (2) Codul Civil);
- 5° de familienaam die de kinderen zullen dragen na de echtscheiding.¹³⁹

---

¹³⁴ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 313.

¹³⁵ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 50.

¹³⁶ *Infra* randnummer 121.

¹³⁷ X, *Iniciar processo de divórcio*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Iniciar-processo-de-divorcio#Quempodepedir>.

¹³⁸ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 76-77; K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, 224-225; G. DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Portugal, 2002*, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 3; X, *Pedir o divórcio ou a separação*, <https://portugal.gov.pt/cida/daos/pedir-o-divorcio-ou-a-separacao>.

¹³⁹ A.C. ANIȚEI, “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 401; D. BUDA, “The administrative reform in Romania: the new civil code and the institution of marriage”, *Transylvanian Review of Administrative Sciences* 2012, afl. 36 E, (27) 29; N. CRĂCIUN, “The divorce by the public notary. Proceedings”, *Bulletin of the Transylvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 190; M. FRÎNTU en R. GHERGHE, “Divorce through the Spouses’ Agreement by Administrative Method or Notarial Procedure”, *Advances in Fiscal, Political and Law Science* s.d., (185) 186; C.A. DESMET, “The procedure of acts of administrative law”, *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, (1024) 1029; INSTITUT DE DROIT COMPARÉ EDOUARD LAMBERT, *la rupture du mariage en droit comparé, rapports nationaux*, 2015, http://idcel.univ-lyon3.fr/fileadmin/medias/Documents_

De bevoegde instantie¹⁴⁰ zal de bevoegde voogdijinstantie vragen een psychosociaal onderzoeksrapport op te stellen waarin de overeenkomst van de echtgenoten met betrekking tot de minderjarige kinderen wordt bevestigd (art. 229, (2), c) Law 71/2011).

76. **Nederland – Het huidig recht:** Ouders die gaan scheiden, ongeacht de vorm van hun samenlevingsrelatie¹⁴¹, moeten afspraken maken over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen (art. 1:247a BW). In het ouderschapsplan moet naar voren komen hoe zij vorm wensen te geven aan hun gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag over de kinderen na de echtscheiding.¹⁴² Als bijlage aan het echtscheidingsverzoek wordt een ouderschapsplan, afzonderlijk of opgenomen in het echtscheidingsconvenant¹⁴³, gehecht met minstens afspraken over:

- 1° de verblijfsregeling van het kind en de omgang met de ouders;
- 2° de zorg- en opvoedingstaken van de ouders
- 3° de wijze waarop de echtgenoten elkaar informatie verschaffen en raadplegen met betrekking tot aangelegenheden omtrent de persoon en het vermogen van de minderjarige kinderen;
- 4° de kosten van de verzorging en de opvoeding van de minderjarige kinderen (art. 815, derde lid Rv).¹⁴⁴

De ouders kunnen – indien ze dit wensen – ook afspraken formuleren over andere aangelegenheden dan deze voorgeschreven door de wet.¹⁴⁵ Vreemd genoeg legt de wet niet op dat het ouderschapsplan door de beide echtgenoten dient te worden ondertekend; nochtans blijkt uit de Handelingen dat wel werd verondersteld dat het ouderschapsplan de handtekening van beide ouders bevat.¹⁴⁶ Dit is opmerkelijk vermits door de handtekening van beide echtgenoten wordt verondersteld dat de afspraken gezamenlijk zijn gemaakt.¹⁴⁷

De rechter toetst het ouderschapsplan (ambtshalve) aan het belang van het kind.¹⁴⁸

De flitsscheiding: De overeenkomst die de echtgenoten opstelden (*infra*) diende geen regeling te bevatten met betrekking tot de gevolgen van de flitsscheiding voor de minderjarige kinderen.¹⁴⁹ In art.

IDCEL/IDCEL-La_rupture_du_mariage_en_droit_compare_-2015.pdf, 405; X, *Divorce in Romania*, <https://www.ten-law.net/nowledge/divorce-in-romania/>; X, *Ouderlijke verantwoordelijkheid – Roemenië*, 2016, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-ro-nl.do?init=true&member=1#toc_4.

¹⁴⁰ *Infra* randnummer 153.

¹⁴¹ In geval de echtgenoten louter feitelijk samenwonen, dient het ouderschapsplan niet te worden voorgelegd aan de rechter gelet op de informele aard van de relatie. Toch dienen ze een ouderschapsplan op te stellen zodat ze dit bij een eventueel later conflict over de uitoefening van het gezamenlijk gezag aan de rechter kunnen voorleggen: zie C. JEPPESEN-DE BOER, “Gezamenlijk gezag als standaardregeling” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (17) 18; M. VAN DER LANS, “Het ouderschapsplan in de rechtspraak”, *Justitiële Verkenningen* 2011, afl. 37, (20) 21 en 27.

¹⁴² E.A.A. LUIJTEN en W.R. MEIJER, “Echtscheiding buiten de rechter om?”, *Nederlands Juristenblad* 2008/605, (691) 691; P. VLAARDINGERBROEK, “Batman of Bad Man?”, *FJR* 2005/20, 65.

¹⁴³ MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 3, 5; F. SCHONEWILLE, “De Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding is een feit: exit klassieke omgangsregeling!”, *WPNR* 2009/6800, (430) 434.

¹⁴⁴ J.C.E. ACKERMANS-WIJN en G.W. BRANDS-BOTTEMA, “De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld”, *Trema* 2009, afl. 2, (45) 46; E. COENE, “Pleidooi voor een ouderschapsplan”, *TORB* 2017-18, afl. 4-5, (306) 308-309.

¹⁴⁵ F. SCHONEWILLE, “Scheiding en ouderschap: het ouderschapsplan als maatwerk” in F. SCHONEWILLE (ed.), *Notaris en scheiding*, Antwerpen, Maklu, 2010, (45) 49.

¹⁴⁶ *Handelingen II*, 2006-07, nr. 51, 3029 en 3034.

¹⁴⁷ J.C.E. ACKERMANS-WIJN en G.W. BRANDS-BOTTEMA, “De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld”, *Trema* 2009, afl. 2, (45) 46.

¹⁴⁸ MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 3, 9.

¹⁴⁹ L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, “De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen”, *JBN* 2002/16, (3) 4.

80d BW werd wel degelijk aangegeven welke elementen in de overeenkomst aan de orde dienden te komen, maar dit betekende niet dat de echtgenoten daarover concrete afspraken dienden te maken.¹⁵⁰

C. Recht van het minderjarig kind te worden gehoord en/of te participeren bij het opstellen van de overeenkomst

77. **Denemarken** – Zodra het kind ouder is dan tien jaar, heeft het recht hulp te vragen (of te worden gehoord) aan het *Familieretshuset*¹⁵¹, afdeling *Mig i midten* (vrij vertaald: “ik in het midden”). Het kind dient zelf het *Familieretshuset* te contacteren om met een deskundige te praten die zal proberen het kind te helpen. De ouders worden – indien het kind dit wenst – niet op de hoogte gesteld en over de inhoud van het gesprek wordt niets opgeschreven.¹⁵²

Indien de ouders persoonlijk verschijnen (*Vilkårsforhandling*)¹⁵³ krijgen ze de melding dat hun kind contact heeft opgenomen met de *Familieretshuset*. Tijdens de *Vilkårsforhandling* wordt aan de ouders meegedeeld wat de wensen van het kind zijn.¹⁵⁴

Het kind kan ook (gratis) een beroep doen op een *Bisidder*¹⁵⁵ die hem voorbereidt op het gesprek met het *Familieretshuset* zodat het weet op welke wijze het zijn verhaal kan vertellen. Indien het kind dit wenst, zal de *Bisidder* ook meegaan naar de *Familieretshuset* en hem bij het gesprek bijstaan als vertrouwenspersoon.¹⁵⁶

De informatie wordt op de website van *Mig i midten* heel duidelijk weergegeven zodat het kind zonder bijstand alle nodige informatie kan verzamelen.¹⁵⁷

78. **Frankrijk** – Het minderjarig kind (dat kritisch is en/of een onderscheidend vermogen heeft; de wet legt geen leeftijd op) dient door de ouders op de hoogte te worden gebracht van zijn recht door de rechter te worden gehoord nadat hij op de hoogte is gesteld van het voornemen van echtscheiding van de ouders (art. 229-2, 1° Code Civil j° art. 1144-2 Code de procédure civile).¹⁵⁸ Indien het minderjarig kind verzoekt te worden gehoord, is een buitengerechtelijke echtscheiding niet mogelijk en zal de echtscheidingsprocedure door de rechtbank worden afgehandeld.¹⁵⁹ De rechter kan dit verzoek enkel

---

¹⁵⁰ H. LENTERS, “De echtscheidingsprocedure over tien en twintig jaar”, *FJR* 2000/1, (3) 3.

¹⁵¹ *Supra* voetnoot 98.

¹⁵² X, *Du har ret til at søge hjælp i Familieretshuset*, <https://migimidten.dk/du-har-ret-til-at-soege-hjaelp-i-familieretshuset/>; X, *Få en voksen med til børnesamtalen*, <https://migimidten.dk/faa-en-voksen-med-til-boernesamtalen/>.

¹⁵³ *Infra* randnummer 116.

¹⁵⁴ X, *Du har ret til at søge hjælp i Familieretshuset*, <https://migimidten.dk/du-har-ret-til-at-soege-hjaelp-i-familieretshuset/>.

¹⁵⁵ Een *Bisidder* is een maatschappelijk werker die een uitgebreide kennis heeft van de rechten van het kind; zie X, *Har du brug for en Bisidder lige nu?*, <https://bornetelefonen.dk/bisidder-boernetelefonen/>.

¹⁵⁶ X, *Få en voksen med til børnesamtalen*, <https://migimidten.dk/faa-en-voksen-med-til-boernesamtalen/>; X, *Har du brug for en Bisidder lige nu?*, <https://bornetelefonen.dk/bisidder-boernetelefonen/>; X, *Victor fik en Bisidder*, <https://bornetelefonen.dk/bisidder-boernetelefonen/victor-fik-en-bisidder/>.

¹⁵⁷ Zie X, *Min mor og far flytter fra hinanden*, <https://migimidten.dk/>.

¹⁵⁸ V. BONNET en A. GOUTTENoire, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 63; J. HAUSER, M. HO-DAC, S. SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, M. CRESP en S. SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, *Droit de la famille*, Brussel, Bruylant, 2017, 317, nr. 410.

¹⁵⁹ D. MONToux, “Rédiger les actes d'un divorce par consentement mutuel”, *JurisClasseur Pratique notariale – Les actes* 2017, nr. 1702; X, “A Chronicle of French Family Law”, *International Survey of Family Law* 2017, 99; X, *Assemblée nationale XIVe législature Session extraordinaire de 2015-2016*, 2016, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/cri/2015-2016-extra/20161010.asp>; X, *Divorce par consentement mutuel*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F10567>; X, *Le divorce par consentement mutuel extrajudiciaire*, 2019, <https://www.alexia.fr/fiche/9479/le-divorce-par-consentement-mutuel-extrajudiciaire.htm>; X, *Responsabilité parentale – France*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-fr-nl.do?clang=fr.

weigeren indien hij van oordeel is dat het minderjarig kind onvoldoende onderscheidingsvermogen heeft (art. 338-4, eerste lid Code Civil).

Het minderjarig kind krijgt een formulier¹⁶⁰ waarin zijn of haar recht te worden gehoord, alsook wat de gevolgen hiervan zijn voor de procedure, worden uiteengezet (art. 1144, eerste lid, Code de procédure civile).

Bovendien kunnen ook de ouders (of een van hen) verzoeken het minderjarig kind te horen indien het kind dit niet zelf heeft gevraagd. De rechter kan dit verzoek weigeren indien hij het niet nodig acht voor de beslechting van het geschil of indien dit in strijd zou zijn met het belang van het minderjarig kind (art; 338-4, tweede lid Code Civil).¹⁶¹

79. **Noorwegen** – In de wet staat vermeld dat de ouders rekening dienen te houden met de mening van het minderjarig kind alvorens een beslissing wordt genomen over de persoonlijke situatie van het kind. Afhankelijk van de leeftijd en rijpheid zal meer belang worden gehecht aan de mening van het kind (art. 51, eerste lid Children Act Norway).

Zodra de leeftijd van zeven jaar is bereikt (en eventueel jonger indien het kind in staat is zijn eigen mening te vormen) dient aan het kind informatie te worden gegeven met betrekking tot de persoonlijke zaken van het kind, inclusief ouderlijke verantwoordelijkheid, gezag en omgangsrecht (section 31 Children Act Norway j^o section 6-3, eerste lid Child Welfare Act).¹⁶²

80. **Roemenië** – De minderjarige kinderen ouder dan tien jaar worden in aanwezigheid van beide ouders en onder begeleiding van beide ouders ondervraagd door de bevoegde instantie (art. 264, § 1, eerste zin Codul Civil).¹⁶³ Indien het kind jonger is dan tien jaar, heeft de bevoegde instantie de mogelijkheid het kind te horen indien hij van oordeel is dat dit noodzakelijk is (art. 264, § 1, tweede zin Codul Civil). De mening van het minderjarig kind wordt in aanmerking genomen naargelang zijn maturiteit en leeftijd (art. 264, (4) Codul Civil).¹⁶⁴

81. **Nederland** – Het huidig recht: De rechter stelt de kinderen die de leeftijd van twaalf jaar hebben bereikt in de gelegenheid hun mening te geven over de procedure, in het kader van het zogenaamde kindgesprek (art. 809, eerste lid Rv).¹⁶⁵

---

¹⁶⁰ Vastgesteld door arrêté du 28 décembre 2016 fixant le modèle de l'information délivrée aux enfants mineurs capables de discernement dans le cadre d'une procédure de divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, *JORF* n°0302 du 29 décembre 2016.

¹⁶¹ J.L. RONGÉ, "Divorce sans juge et respect de l'opinion de l'enfant", *J.dr.jeune* 2017, afl. 1-2, (15) 16.

¹⁶² A.L. JAMES, G.M.D. HAUGEN, M. RANTALAIHO en R. MARPLES, "The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England", *International Journal of Children's Rights* 2010, afl. 18, (313) 324.

¹⁶³ A. GIDRO, R. GIDRO en D. CÎMPEAN, "Divorce Remedy in the new Code Civil", *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392; C.A. DESMET, "The procedure of acts of administrative law", *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, (1024) 1029; A.D. PAPA en I.F. ȚĂPUȘ, "Notary procedure and judicial procedure for the divorce with spouses' Agreement", *CKS Journal* 2013, (344) 348; X, *Divorțul – prin acordul soților prin procedură notarială*, <http://www.uniuneanotarilor.ro/?p=4.1>.

¹⁶⁴ N. CRĂCIUN, "The divorce by the public notary. Proceedings", *Bulletin of the Transilvania University of Brașov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 193.

¹⁶⁵ V.M. SMITS, *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*, Apeldoorn, Maklu, 2015, 132 en 134; M.J. VOS, "Scheiden zonder rechter?", *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2004, afl. 10, nr. 85.

Het verzoekschrift tot echtscheiding dient te vermelden op welke wijze de kinderen zijn gehoord (lees: hun mening hebben kunnen geven) bij het opstellen van het ouderschapsplan (art. 815, vierde lid, tweede zin Rv).¹⁶⁶

D. Bemiddeling

82. In onderstaand hoofdstuk wordt nagegaan in welke landen de bemiddeling (of een (online) cursus die kan worden gelijkgesteld met bemiddeling) voor scheidende echtgenoten met minderjarige kinderen verplicht wordt opgelegd, op welke bemiddelaar de echtgenoten beroep kunnen (of moeten) doen en wat de kostprijs van deze bemiddeling is.

1. Bemiddeling: verplicht of vrijwillig

83. **Denemarken** – Als de echtgenoten het niet eens zijn over de verdeling van het ouderlijk gezag en/of de omgang met het minderjarig kind, kan de ambtenaar hen doorverwijzen naar een bemiddelaar; deze bemiddeling is geheel vrijwillig (§ 40-41 lov nr. 771 j° § 21 j° § 22, derde lid lov nr. 1702).¹⁶⁷

Sinds 1 april 2019 zijn echtgenoten met minderjarige kinderen verplicht de onlinebemiddelingscursus *Samarbejde Efter Skilsmisse* of *cooperation after divorce* (§ 42a, tweede lid, 3) lov nr. 771 j° § 22, eerste lid lov nr. 1702), ter beschikking gesteld door de overheid, te volgen, welke is ontwikkeld door onderzoekers van de universiteit van Kopenhagen. De cursus bestaat uit achttien modules van elk ongeveer dertig minuten waaruit de echtgenoten individueel mogen kiezen. De cursus reikt concrete oplossingen aan voor mogelijke conflicten tijdens de afhandeling van de echtscheiding en toont ook hoe de echtscheiding eruit ziet vanuit het oogpunt van een minderjarig kind.¹⁶⁸ Ze zijn verplicht de module *SES- for børnenes skyld* (vrij vertaald: “omwille van de kinderen”) te volgen.¹⁶⁹ Voor het overige dienen ze de vier thema’s aan te duiden die hen aantrekken en dan worden de voor hen interessante modules aangegeven. Deze modules dienen ze niet verplicht te volgen, maar het wordt wel aangeraden. Indien deze cursus “omwille van de kinderen” niet wordt gevolgd, zullen de echtgenoten gehuwd blijven. Het is bijgevolg een (nieuwe) voorwaarde om uit de echt te scheiden zonder de rechter.¹⁷⁰

84. **Estland: vrijwillig** – De Estlandse Unie voor kindbescherming moedigt de scheidende echtgenoten met minderjarige kinderen aan gebruik te maken van bemiddelingsdiensten om op deze wijze de belangen van de kinderen te beschermen.¹⁷¹

¹⁶⁶ J.C.E. ACKERMANS-WIJN en G.W. BRANDS-BOTTEMA, “De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld”, *Trema* 2009, afl. 2, (45) 46.

¹⁶⁷ C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232.

¹⁶⁸ J. HENLEY, *Breaking up is harder to do in Denmark after divorce law changes*, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/22/breaking-up-is-harder-to-do-in-denmark-after-divorce-law-changes>; P. KARLSSON, *New rules for divorcing parents in Denmark*, 2018, <https://www.insidescandinavianbusiness.com/article.php?id=300>; K. NILSSON, *Fakta: Det skal alle forældre fremover lære, før de kan blive skilt*, 2018, <https://politiken.dk/indland/art6894523/Det-skal-alle-for%C3%A6ldre-fremover-l%C3%A6re-f%C3%B8r-de-kan-blive-skilt>; K. NILSSON, *Krav for skilsmisse: Obligatorisk digitalt kursus skal lære skilsmisseforældre at samarbejde*, 2018, <https://politiken.dk/indland/art6890311/Obligatorisk-digitalt-kursus-skal-l%C3%A6re-skilsmissefor%C3%A6ldre-at-samarbejde>; X, *Digital hjælp til skilsmisefamilier*, <https://www.samarbejdeefterskilsmisse.dk/client/default.aspx?CAID=1050&ChangedCourse=true>; X, *Når ægteskabet går i stykker: Skilsmisse kræve online kursus i samarbejde*, 2018, <https://www.denoffentlige.dk/naar-aegteskabet-gaar-i-stykker-skilsmisse-krave-online-kursus-i-samarbejde>.

¹⁶⁹ X, *Digital hjælp til skilsmisefamilier*, <http://samarbejdeefterskilsmisse.dk/>.

¹⁷⁰ X, *Mandatory 'divorce course' for parents splitting up in Denmark*, 2019, <https://www.thelocal.dk/20190404/mandatory-divorce-course-for-parents-splitting-up-in-denmark>.

¹⁷¹ X, *Bemiddeling/mediation in de lidstaten – Estland*, 2015, https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-ee-nl.do?member=1.

85. **Frankrijk: vrijwillig** – De bemiddeling is mogelijk, maar wordt niet door de wet opgelegd vermits beide echtgenoten reeds een eigen advocaat hebben.¹⁷²

De echtgenoten kunnen – indien ze niet tot een akkoord komen over de gevolgen en afspraken van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen – op eigen initiatief deelnemen aan gezinsbemiddeling.¹⁷³

86. **Noorwegen: verplicht** – Indien de echtgenoten minderjarige kinderen jonger dan zestien jaar hebben, zijn ze verplicht een bemiddelingssessie bij te wonen van minstens een uur alvorens ze het verzoek tot echtscheiding indienen bij de *County Governor*.¹⁷⁴

De bemiddeling is er niet op gericht om de partners terug bij elkaar te krijgen, maar wel om afspraken te maken met betrekking tot de minderjarige kinderen.¹⁷⁵ Zo zal worden geprobeerd een minnelijk akkoord te treffen in het voordeel van het minderjarig kind betreffende de ouderlijke verantwoordelijkheid, het omgangsrecht of het recht op contact en de permanente verblijfplaats van het minderjarig kind (section 26, eerste lid Marriage Act Norway). Bovendien zullen de partijen worden gewezen op de belangrijkste financiële gevolgen van de overeenkomst (section 52 Children Act Norway).

Deze vorm van bemiddeling vereist niet dat de echtgenoten zich laten bijstaan door een advocaat, maar in bijzondere omstandigheden kan de bemiddelaar toestaan dat een of beide partijen wel worden bijgestaan.¹⁷⁶

Bovendien dienen de echtgenoten in principe beiden in persoon en tegelijkertijd aanwezig te zijn, tenzij in uitzonderlijke omstandigheden de bemiddelaar besluit dat de partijen de bemiddeling apart dienen bij te wonen, bijvoorbeeld in het kader van familiaal geweld (section 53 Children Act Norway).

87. Zodra de partijen een bemiddeling van een uur hebben bijgewoond, zelfs indien ze niet tot een akkoord zijn gekomen, verkrijgen ze een bemiddelingscertificaat dat zes maanden geldig is, welke ze dienen voor te leggen bij hun verzoek tot separatie of definitieve scheiding.¹⁷⁷ Het certificaat vermeldt de naam van de bemiddelaar en de partijen, de datum van afgifte en eventueel een extra opmerking ingeval een van de echtgenoten niet is verschenen.

Indien de partijen geen akkoord bereiken, worden ze aangemoedigd door te gaan met de bemiddeling gedurende drie uur.¹⁷⁸ Indien de bemiddelaar van oordeel is dat de partijen alsnog tot een akkoord

---

¹⁷² X, *Qu'est-ce que la médiation familiale?*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F34355>.

¹⁷³ X, *Responsabilité parentale – France*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-fr-nl.do?clang=fr.

¹⁷⁴ D. BRADLEY, *Family law and political culture*, Londen, Sweet and Maxwell, 1996, 184-185; A.L. JAMES, G.M.D. HAUGEN, M. RANTALAIHO en R. MARPLES, “The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England”, *International Journal of Children's Rights* 2010, afl. 18, (313) 321.

¹⁷⁵ A.L. JAMES, G.M.D. HAUGEN, M. RANTALAIHO en R. MARPLES, “The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England”, *International Journal of Children's Rights* 2010, afl. 18, (313) 323; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 273; T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 5 en 9.

¹⁷⁶ T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses Norway*, Department of Private Law, Faculty of Law, University of Oslo, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 5.

¹⁷⁷ A.L. JAMES, G.M.D. HAUGEN, M. RANTALAIHO en R. MARPLES, “The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England”, *International Journal of Children's Rights* 2010, afl. 18, (313) 323; M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312-313; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 273.

¹⁷⁸ X, *Mekling*, <https://www.skilsmisse.net/barn/mekling.html>.

kunnen komen, krijgen ze – indien ze dit wensen – nog drie bijkomende uren bemiddeling, wat op een totaal van zeven uren komt (section 54 Children Act Norway).

88. Het is voor de echtgenoten niet mogelijk te ontkomen aan deze bemiddeling behalve in het geval van mishandeling en/of (poging tot) moord op de echtgenoot of op het kind/de kinderen door een van de echtgenoten. In dat geval is het niet vereist een verklaring van de bemiddelaar voor te leggen.¹⁷⁹

89. **Portugal: vrijwillig** – Om tot een akkoord te komen, kunnen de echtgenoten beroep doen op familiebemiddeling, *Sistema de Mediação Familiar* (hierna: SMF) genaamd, georganiseerd door de overheid (art. 4, b) Despacho No. 18778/2007 j° art. 4, b-e) Despacho Normativo No. 13/2018).¹⁸⁰ Deze bemiddeling is niet enkel mogelijk indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben; ook echtgenoten zonder minderjarige kinderen kunnen door middel van bemiddelingssessies tot een overeenkomst komen over de gevolgen van de echtscheiding.¹⁸¹

Indien de partijen dit wensen mogen ze zich bij de bemiddelingssessies laten bijstaan door een advocaat. De bemiddeling duurt maximaal drie maanden.¹⁸² Indien de echtgenoten tot een overeenkomst zijn gekomen, zal deze overeenkomst voor de controle van de rechtsgeldigheid worden voorgelegd aan de bevoegde instantie.¹⁸³

2. (Scheidings)bemiddelaar

90. **Noorwegen** – De bemiddeling wordt meestal uitgevoerd door een familiebeschermingskantoor.¹⁸⁴ Het is niet vereist dat de bemiddelaar een jurist is, wel dient hij voldoende gekwalificeerd te zijn voordat hij wordt aangesteld door de bevoegde instantie (*Fylkesmann*)¹⁸⁵. De wet vereist dat de bemiddelaar een specifieke opleiding heeft gevolgd: voor psychologen wordt een programma met juridische basiskennis opgelegd en voor juristen een programma met psychologische basiskennis.¹⁸⁶ Het

¹⁷⁹ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 313.

¹⁸⁰ X, *Divórcio e Separação de Pessoas e Bens*, <https://www.civilonline.mj.pt/CivilOnline/Divorcio/avisoCertificado.jsp>; X, *Introdução ao Sistema de Mediação Familiar*, <http://smf.mj.pt/>; X, Parental responsibility – Portugal, 2019, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-pt-nl.do?clang=en; X, *Sistema de Mediação Familiar*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Sistema-de-Mediacao-Familiar>.

¹⁸¹ X, *Pedir mediação familiar*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Pedir-mediacao-familiar>.

¹⁸² X, *Sistema de Mediação Familiar*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Sistema-de-Mediacao-Familiar>.

¹⁸³ *Infra* randnummer 139; X, *Pedir mediação familiar*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Pedir-mediacao-familiar>; X, *Perguntas frequentes sobre o Sistema de Mediação Familiar*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Perguntas-freque>

s-sobre-o-Sistema-de-Mediacao-Familiar.

¹⁸⁴ A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 273.

¹⁸⁵ De *Fylkesmann* of *County Governor*, een overheidsorgaan voor familieaangelegenheden, is de hoogste bestuurlijke vertegenwoordiger van de Noorse overheid in een administratief district (of provincie). Hij vormt een belangrijke brug tussen het centraal bestuur en de gemeenten in Noorwegen en voert het beleid van de regering uit. Bovendien vervult hij diverse administratieve taken waarbij hij als overheidsorgaan *sui generis* instaat voor onder meer de buitengerechtelijke echtscheiding. Zijn functie is vergelijkbaar met die van de Belgische provinciegouverneur; de *Fylkesmann* heeft evenwel naast zijn bestuurlijke (toezichhoudende) taken ook belangrijke uitvoerende taken aangaande onder meer het familierecht: zie M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312-313; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 270; X, *Fylkesmann*, <https://snl.no/fylkesmann>; X, *Fylkesmannsboka*, <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/Regjeringen-Jagland/psd/Veiledninger-og-brosjyrer/19971/fylkesmannsboka/id231681/>.

¹⁸⁶ A. DE ROO en R. JAGTENBERG, *De praktijk van mediation in ons omringende landen. Een vergelijkend onderzoek verricht in opdracht van het Ministerie van Justitie*, Rotterdam: Erasmus Universiteit, 2003, https://www.recht.nl/exit.html?id=22971&url=http%3A%2F%2Fwww.ministerievanjustitie.nl%2Fb_organ%2Fwdc%2Fpublicaties%2Foverige%2Fpdf%2Fwfb03pra.pdf, 37.

is de taak van de *Fylkesmann* om voldoende deskundige bemiddelaars in zijn provincie ter beschikking te stellen. De bemiddelaar heeft louter een bemiddelende rol en is niet aansprakelijk voor de gemaakte afspraken vermits hij de overeenkomst niet toetst.¹⁸⁷

91. **Portugal** – De bemiddelaar wordt benoemd door de SMF uit een lijst van familiebemiddelaars, in overleg met de echtgenoten.¹⁸⁸ De bemiddelaar dient te voldoen aan hoge kwaliteitseisen en heeft een cursus conflictbemiddeling gevolgd welke erkend is door het ministerie van Justitie (art. 8, 1, d) Despacho No. 18778/2007 j^o art. 5, 1, c) anexo Despacho Normativo No. 13/2018).¹⁸⁹

3. *Kostprijs van de bemiddeling*

92. **Denemarken** – De onlinecursus die de echtgenoten dienen te volgen is gratis.¹⁹⁰ Bij de bemiddeling die de echtgenoten vrijwillig kunnen volgen, worden vijf bemiddelingssessies door de overheid betaald.¹⁹¹

93. **Noorwegen** – De bemiddeling die plaatsvindt in een openbaar familiebeschermingskantoor is door de overheid gesubsidieerd en bijgevolg gratis voor de echtgenoten, voor maximaal zeven sessies. De echtgenoten hebben daarnaast ook de mogelijkheid naar een erkende private echtscheidingsbemiddelaar te gaan, die wordt vergoed conform de regels van de rechtsbijstand.¹⁹²

94. **Portugal** – De bemiddeling kost € 50,00 per echtgenoot, ongeacht het aantal bemiddelingssessies en ongeacht de totale duur van de bemiddeling, met een maximumduur van drie maand¹⁹³ (art. 6, 1 Despacho No. 18778/2007). Dit bedrag dient te worden betaald bij het begin van de bemiddeling. Indien beide partijen recht hebben op rechtsbijstand, kan worden beslist dat de vergoeding niet door de echtgenoten dient te worden betaald (art. 6, 2 Despacho Normativo No. 13/2018).¹⁹⁴

Deze € 50,00 dekt niet het ereloon van de bemiddelaars; dit wordt evenwel betaald door de *General Directorate for Justice Policy* overeenkomstig een wettelijk vastgelegde tabel.¹⁹⁵

---

¹⁸⁷ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312; X, *Mekling*, <https://www.skilsmisse.net/barn/mekling.html>.

¹⁸⁸ X, Parental responsibility – Portugal, 2019, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-pt-nl.do?clang=en.

¹⁸⁹ X, *Pedir mediação familiar*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Pedir-mediacao-familiar>; X, *Listas de mediadores dos Sistemas Públicos de Mediação*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Listas-de-mediadores-dos-Sistemas-Publicos-de-Mediacao>; X, *Formação de mediadores de conflitos*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Formacao-de-mediadores-de-conflitos>.

¹⁹⁰ J. HENLEY, *Breaking up is harder to do in Denmark after divorce law changes*, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/22/breaking-up-is-harder-to-do-in-denmark-after-divorce-law-changes>.

¹⁹¹ C. MOYNIHAN, *The state of divorce in Denmark*, 2019, <https://www.mercatornet.com/mobile/view/the-state-of-divorce-in-denmark/22696>.

¹⁹² M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312-313; X, *Mekling*, <https://www.skilsmisse.net/barn/mekling.html>; X, *Report of the Family Mediation Task Force*, 2014, <http://www.justice.gov.uk/downloads/family-mediation-task-force-report.pdf>, 38.

¹⁹³ X, *Sistema de Mediação Familiar*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Sistema-de-Mediacao-Familiar>.

¹⁹⁴ X, *Sistema de Mediação Familiar*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Sistema-de-Mediacao-Familiar>; X, *Pedir mediação familiar*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Pedir-mediacao-familiar>.

¹⁹⁵ X, Parental responsibility – Portugal, 2019, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-pt-nl.do?clang=en.

Afdeling II. Voorwaarden

95. Onder deze tweede afdeling worden de verschillende voorwaarden van de diverse landen om uit de echt te scheiden – in de mate van het mogelijke – weergegeven. Vooreerst wordt onderzocht in welke landen een voorafgaande overeenkomst is vereist over de gevolgen van de echtscheiding, alsook over welke gevolgen een overeenkomst dient te worden opgesteld. Vervolgens wordt nagegaan in welke landen de echtgenoten zich moeten laten bijstaan door een deskundige om samen de voorafgaande overeenkomst op te stellen. Ten derde wordt onderzocht of de echtgenoten persoonlijk dienen te verschijnen bij de bevoegde instantie die de echtscheiding uitsprekt, wat de beweegreden daartoe is en in welke fase van de buitengerechtelijke echtscheiding ze persoonlijk dienen te verschijnen. Als laatste wordt nagegaan of de echtgenoten een wachtperiode dienen te doorlopen voordat de buitengerechtelijke echtscheiding wordt uitgesproken, hoe lang deze periode duurt en waarvoor deze dient.

§ 1. Voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding

96. **Denemarken** – De echtgenoten dienen een voorafgaande overeenkomst te bereiken over:

- 1° het volgen van de buitengerechtelijke echtscheidingsprocedure (§ 42 Danish Marriage Act);
- 2° de eventuele betaling van partneralimentatie (§ 49 Danish Marriage Act)
- 3° de verdeling van een weduwepensioen (§ 54 Danish Marriage Act);
- 4° de overname van de eventuele huurwoning (§ 55 Danish Marriage Act);
- 5° de eventuele betaling van een bedrag ter compensatie indien een van de echtgenoten een eigen onroerend goed heeft. Dit is enkel van toepassing indien de echtscheiding voor een van de echtgenoten ernstige financiële problemen kan veroorzaken (§ 56 Danish Marriage Act).¹⁹⁶

Het is bijgevolg niet vereist dat de echtgenoten het eens zijn over de hoogte van de partneralimentatie, de verdeling van de woning, pensioenrechten en inboedel, het ouderlijk gezag, de omgang met de minderjarige kinderen en de betaling van kinderalimentatie.¹⁹⁷

Over de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen is geen voorafgaande overeenkomst vereist vermits dit onder de bevoegdheid van de *Skifteretten* valt. Dit is een plaatselijke rechtbank die deel uitmaakt van de Stadsrechtbank en overeenkomstig § 4 Danish Act on Division of Family Assets dienen de echtgenoten bij deze rechtbank een verzoek in voor de verdeling.¹⁹⁸

De wetgeving maakt noch melding over het al dan niet bereiken van een voorafgaande overeenkomst over het lot van de eventuele huisdieren, noch melding over de familienaam. Wel dienen de echtgenoten

---

¹⁹⁶ H. ANDRUP en B BUCHHOFER, “The Social Functions of Divorce Procedures: The Danish Administrative and the West German Family Court Solution”, *Conciliation Courts Review* 1981, afl. 19, nr. 2, (7) 15; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 42; B.E.S. CHIN-A-FAT, *Scheiden (ter) rechter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling*, Den Haag, Sdu, 2004, 421; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232; C.G. JEPPESEN DE BOER, “Administratieve scheiding in Denemarken” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (268) 270-271; I. LUND-ANDERSEN en I. KRABBE, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Denmark*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce.pdf>, 6-7.

¹⁹⁷ C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 233.

¹⁹⁸ X, *Wat is de bevoegde instantie in geval van geschillen en andere juridische kwesties?*, <http://www.coupleseurope.eu/nl/denmark/topics/9-Wat-is-de-bevoegde-instantie-in-geval-van-geschillen-en-andere-juridische-kwesties/>.

na de echtscheiding – indien ze dit wensen – een aanvraag in te dienen om van naam te veranderen. Hiervoor wordt 430 Deens Kronen (ongeveer € 58,00) aangerekend (§ 25a, eerste lid lov nr. 767).¹⁹⁹

97. **Estland** – De buitengerechtelijke echtscheiding is enkel mogelijk indien beide echtgenoten hebben ingestemd met de echtscheiding. Bovendien moeten de echtgenoten – naast de overeenkomst met betrekking tot de minderjarige kinderen²⁰⁰ en naast de overeenstemming over de echtscheiding – een voorafgaande overeenkomst bereiken over de partneralimentatie en over de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen.²⁰¹ De echtgenoten dienen geen akkoord te bereiken over de familienaam die elk van hen zal dragen na de echtscheiding.²⁰²

98. **Frankrijk** – In Frankrijk is de buitengerechtelijke echtscheiding enkel mogelijk met wederzijdse toestemming en dienen de echtgenoten (lees: hun advocaten²⁰³) een onderhandse voorafgaande overeenkomst (*convenant*) in de zin van art. 1374 Code Civil op te stellen over alle gevolgen van de echtscheiding²⁰⁴, zowel de vermogensrechtelijke als de persoonlijke.²⁰⁵

Het staat de echtgenoten bovendien vrij de datum van de vermogensrechtelijke gevolgen van de echtscheiding, met name de ontbinding van het huwelijksvermogensstelsel, vast te stellen op een vroegere datum dan deze waarin de wetgeving voorziet.²⁰⁶ Bepaalde rechtsleer pleit ook voor het opnemen van een regeling over het lot van de eventuele huisdieren, doch dit is nog niet opgenomen in de wetgeving.²⁰⁷

Als bijlage is aan de echtscheidingsovereenkomst toegevoegd:

- 1° het formulier dat het recht vermeldt te verzoeken te worden gehoord, door het minderjarig kind gedateerd en ondertekend (art. 1144 Code de procédure civile) waarin het verklaart door zijn ouders in kennis te zijn gesteld van zijn recht door de rechter te worden gehoord onder de voorwaarden van art. 388-1 Code Civil en dat het geen gebruik wenst te maken van dit recht (art. 229-3, tweede lid 6° Code Civil);
- 2° de al dan niet notariële vereffening van het gemeenschappelijk vermogen;
- 3° de authentieke akte in geval van toewijzing van een onroerend goed;
- 4° het bedrag van de compensatie;
- 5° de kopie van de ontvangstbevestiging van de voorafgaande overeenkomst;
- 6° eventueel de vertaling van de voorafgaande overeenkomst en bijlagen indien deze is opgesteld in een andere taal (art. 1144-3, tweede lid j° art. 1145, tweede lid j° art. 1146, tweede lid Code de procédure civile).²⁰⁸

---

¹⁹⁹ C. DAVIDSEN, vertaler-tolk Deens Europese Commissie, 6 april 2020.

²⁰⁰ *Supra* randnummer 71.

²⁰¹ K. KULLERKUPP, “Family Law in Estonia”, *International Survey of Family Law* 2001, (95) 103-104; X, *Echtscheiding – Estland*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do.uis.

²⁰² X, *Echtscheiding – Estland*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do.

²⁰³ *Infra* randnummer 108.

²⁰⁴ N. COUZIGOU-SUHAS, “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Deffrénois* 2017, afl. 2, 131-141.

²⁰⁵ H. BOIDIN, “Focus sur le partage verbal dans le nouveau divorce pas consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 151.

²⁰⁶ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 61.

²⁰⁷ J. CASEY, “Convention de divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2017, afl. 2, 96-103.

²⁰⁸ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 65; X. LABBÉE, “Jean-Jacques Urvoas face à François Ier et au divorce par consentement mutuel en langue étrangère”, *Dalloz* 2017, afl. 7, 358.

99. **Noorwegen** – De echtscheiding naar Noors recht staat los van de juridische gevolgen van de echtscheiding. Bijgevolg is een overeenstemming over de juridische gevolgen van de echtscheiding geen voorwaarde om uit de echt te scheiden.²⁰⁹ Na de echtscheiding hebben de voormalige echtgenoten de mogelijkheid de nevenvoorzieningen (lees: de rechterlijke beslissingen samenhangend met de echtscheiding²¹⁰) te regelen. Indien ze na de echtscheiding geen akkoord bereiken over de gevolgen en nevenvoorzieningen, kunnen de voormalige echtgenoten een procedure bij de rechter starten.²¹¹

Hebben de echtgenoten voorafgaand aan de echtscheiding wel een overeenkomst bereikt, dan is noch de *Fylkesmann*²¹², noch een andere administratieve instantie bevoegd de overeenkomst te controleren of te toetsen, zelfs niet indien deze overeenkomst betrekking heeft op de ouderlijke verantwoordelijkheid, de verdeling van het vermogen of de alimentatie.²¹³

100. **Oekraïne** – De echtgenoten dienen het eens te zijn over de echtscheiding zelf.²¹⁴ Een voorafgaande overeenstemming over de gevolgen van de echtscheiding is geen wettelijke voorwaarde. De ontbinding van het huwelijk is namelijk losgekoppeld van de afwikkeling van de gevolgen van de echtscheiding, dit ter bevordering van de partijautonomie en de dejuridisering. Na de echtscheiding kunnen de echtgenoten de gevolgen in een overeenkomst regelen; indien dit niet lukt, kunnen ze naar de rechter stappen.²¹⁵

101. **Portugal** – De echtgenoten dienen alvorens ze uit de echt kunnen scheiden – naast de overeenkomst over de minderjarige kinderen²¹⁶ en naast de overeenstemming over de echtscheiding – een voorafgaande overeenkomst te bereiken over de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen, de partneralimentatie, de bestemming en het verdere gebruik van de gezinswoning en de bestemming van de eventuele huisdieren (art. 1775, 1 Código Civil).²¹⁷

Indien de ene echtgenoot toestemming geeft, mag de andere echtgenoot de familienaam blijven gebruiken. Deze instemming kan worden gegeven via een notarieel document, maar ook via een verklaring bij de ambtenaar van de burgerlijke stand.²¹⁸

---

²⁰⁹ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 42.

²¹⁰ A.M. VAN RIEMSDIJK, *Scheiden in Nederland. Gids bij een menselijk, zakelijk en juridisch proces*, Apeldoorn/Antwerpen, Maklu, 2013, 125.

²¹¹ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 311-312; T. SVERDRUP, *National Report for Norway*, University of Oslo, 2008, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Property.pdf>, 10.

²¹² *Supra* voetnoot 185.

²¹³ T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 10.

²¹⁴ I.V. ZHILINKOVA, “Property Relations of Spouses in Slavonic Post-Soviet Countries (Ukraine, Russia, Belarus)”, *International Survey of Family Law* 2004, (483) 488; I.V. ZHILINKOVA, “The Marriage Relationship in Ukraine”, *International Survey of Family Law* 1994, (465) 480; G. GRAUWELS, Consul Belgische ambassade Oekraïne, persoonlijke communicatie, 2 april 2020.

²¹⁵ M.V. ANTOKOLSKAIA, “De voorstellen tot hervorming van het echtscheidingsrecht: naar de vorm modern, naar de inhoud een stap terug”, *WPNR* 2005/6636, (737) 739; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 41 en 43.

²¹⁶ *Supra* randnummer 74.

²¹⁷ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 77; K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (218) 225; G. DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Portugal*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 11-12.

²¹⁸ X, *Echtscheiding – Portugal*, 2018, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-pt-nl.do?member=1.

102. **Roemenië** – In de wet is bepaald over welke aspecten de echtgenoten voorafgaandelijk een overeenstemming dienen te bereiken, maar het is niet vereist dat dit wordt opgenomen in een schriftelijk akkoord. Het volstaat dat de bevoegde instantie akte neemt van de mondelinge overeenstemming van de echtgenoten. Behoudens de overeenstemming over de aspecten weergegeven in art. 375, (2) Codul Civil met betrekking tot de minderjarige kinderen, dienen de echtgenoten geen overeenstemming te bereiken over de partneralimentatie en/of verdeling of herbestemming van de gemeenschappelijke goederen.²¹⁹

Een van de voorwaarden voor een buitengerechtelijke echtscheiding is dat de echtgenoten het eens zijn over de familienaam die ze zullen dragen na de echtscheiding. Ze dienen te bepalen of ze de naam die ze na het huwelijk hebben gekregen, wensen te behouden of ze de naam die ze voor het huwelijk hadden, terugnemen (art. 376 (5) j^o art. 383, (1) en (3) Codul Civil).²²⁰ Indien hieromtrent niets wordt bepaald in het echtscheidingsverzoek, zal de bevoegde instantie het verzoek afwijzen.²²¹

103. **Rusland** – De buitengerechtelijke echtscheiding is enkel mogelijk indien beide echtgenoten hebben ingestemd met de echtscheiding (art. 19, 1 Russian Family Code) en indien beide echtgenoten de echtscheiding buitengerechtelijk willen laten uitspreken (art. 21, 2 Russian Family Code).²²²

Wettelijk gezien zijn de echtgenoten niet verplicht een voorafgaande overeenkomst op te stellen over de gevolgen van de echtscheiding. De ontbinding van het huwelijk is namelijk losgekoppeld van de afwikkeling van de gevolgen van de echtscheiding, dit ter bevordering van de partijautonomie en de dejuridisering. Indien na de echtscheiding blijkt dat de voormalige echtgenoten geen overeenstemming kunnen bereiken over bepaalde aspecten, dienen ze daaromtrent een vordering in te stellen bij de bevoegde rechter.²²³

Het wettelijk huwelijksstelsel is de gemeenschap van aanwinsten (art. 33, 1 Russian Family Code) waardoor een groot deel van de gehuwde bevolking een gemeenschappelijk vermogen heeft. Deze goederen kunnen de echtgenoten bij echtscheiding onderling verdelen op basis van een onderlinge overeenkomst of indien ze dit wensen bij notariële akte (art. 38, 2 Russian Family Code).²²⁴

104. **Spanje** – De echtgenoten zijn verplicht voorafgaandelijk een overeenkomst op te stellen waarin ze beiden duidelijk hun wil tot echtscheiding kenbaar maken. Ze dienen het volledig eens te zijn over

---

²¹⁹ A.-M. ARDELEAUNU, "Principles of European Family Law Regarding Divorce – Special View over The Romanian Civil Code", *Acta Universitatis Danubius: Juridica* 2013, afl. 9, nr. 2, (51) 58.

²²⁰ A. GIDRO, R. GIDRO en D. CÎMPEAN, "Divorce Remedy in the new Code Civil", *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392.

²²¹ N. CRĂCIUN, "The divorce by the public notary. Proceedings", *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 190; O.V. GUGA, "Comparative study between the divorce, by mutual consent of spouses, on administrative way on the same type of divorce on judicial way", Lucian Blaga, University of Sibiu, *Revista Academiei Fortelor Terestre* 2015, afl. 20, nr. 2, (177) 181.

²²² O. KHAZOVA, "The New Family Code", *International Survey of Family Law* 1996, (371) 374; I.V. ZHILINKOVA, "Property Relations of Spouses in Slavonic Post-Soviet Countries (Ukraine, Russia, Belarus)", *International Survey of Family Law* 2004, (483) 488.

²²³ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 41 en 43; M.V. ANTOKOLSKAIA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 13.

²²⁴ M.V. ANTOKOLSKAIA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 20; M.V. ANTOKOLSKAIA, *National report: Russia*, Free University of Amsterdam, 2008, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Property.pdf>, 19.

de maatregelen die nodig zijn teneinde de persoonlijke en vermogensrechtelijke gevolgen van de echtscheiding te regelen (art. 82, 1, eerste lid j^o art. 90, 1 Código Civil).

Indien zelfs maar over één (deel)aspect geen overeenstemming bestaat tussen de echtgenoten, zal de procedure gerechtelijk verlopen.²²⁵

105. **Nederland – Het huidig recht:** De echtgenoten zijn overeenkomstig de wet niet verplicht voorafgaandelijk een echtscheidingsovereenkomst op te stellen, laat staan voor te leggen aan de rechter, tenzij over de minderjarige kinderen²²⁶. Indien ze dergelijke overeenkomst hebben opgesteld, kunnen de echtgenoten evenwel deze overeenkomst voorleggen aan de rechter teneinde de inhoud van de overeenkomst te voorzien van een uitvoerbare titel.²²⁷ In de praktijk wordt dit aanbevolen vermits onder meer banken, verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen dit kunnen opvragen voor de verdere afhandeling van de echtscheiding.²²⁸

De flitsscheiding: Het geregistreerd partnerschap kon voor zover beide partners hiermee akkoord waren, worden beëindigd indien ze verklaarden dat het partnerschap duurzaam is ontworpen en dat ze dit wensen te beëindigen. Deze verklaringen werden in een overeenkomst vastgelegd, samen met de gevolgen van de beëindiging.²²⁹

Zo diende de overeenkomst (niet op straffe van nietigheid) volgende onderwerpen te regelen: de partneralimentatie, het huurrecht of het voortgezet gebruik van de woning, de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen, eventueel de afwikkeling van de huwelijksvoorwaarden en de vererving of verrekening van de pensioenrechten (art. 1:80d, eerste lid (oud) BW).²³⁰

De overeenkomst werd vervolgens getoetst door de deskundige op strijdige bepalingen waarna – indien hij van oordeel was dat de overeenkomst niet in strijd was met de wet – de overeenkomst werd ondertekend.²³¹

Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: Het bereiken van een veelomvattende overeenkomst over nagenoeg alle gevolgen van de echtscheiding zou verplicht worden opgelegd overeenkomstig art. 1:150, § 1 BW; eerder zou de echtscheiding niet in gang kunnen worden gezet.

Deze overeenkomst zou bovendien dienen te worden getoetst en ondertekend door een deskundige (advocaat, notaris of scheidingsbemiddelaar).²³²

---

²²⁵ J.F. RIBBA, "Stand des Scheidungsrechts in Spanien" in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 132.

²²⁶ *Supra* randnummer 76.

²²⁷ L. COENRAAD, "Het toezichthoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig. Toets door de rechter van ouderschapsplannen en echtscheidingsconvenanten" in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (81) 82-83.

²²⁸ X, *Echtscheidingsconvenant*, <https://www.scheidingswijzer.nl/echtscheidingsconvenant.html>.

²²⁹ L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen", *JBN* 2002/16, (3) 4; S.F.W. WORTMANN, "Rechtsontwikkelingen in het personen- en familierecht: flitsscheidingen en verrekenbedingen", *WPNR* 2001/6477, (165) 165.

²³⁰ L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen", *JBN* 2002/16, (3) 4; L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "Flitsscheiding? Let op de valkuilen!", *Nederlands Juristenblad* 2002/1, (23) 23; P. STEEMAN, "Scheiden zonder rechter; het is erg gemakzuchtige wetgeving", *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, (26) 27; M. VAN HUIS en S. LOOZEN, "Dertigduizend flitsscheidingen, 2001-2009", *Centraal Bureau voor Statistiek Nederland* 2008, (33) 34.

²³¹ M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 44.

²³² Memorie van antwoord, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, E, 2; M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 44-45; M.V. ANTOKOLSKAIA, "De voorstellen tot

De overeenkomst betreft (niet voorgeschreven op straffe van nietigheid²³³) een regeling over:

- 1° de eventuele partneralimentatie;
- 2° wie de huur van de gezinswoning zal verderzetten of over wie gebruik zal hebben van de gezinswoning en de inboedel gedurende een welbepaalde tijd;
- 3° de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen;
- 4° de vererving of verrekening van pensioenrechten.²³⁴

106. Wetsvoorstel van TEEVEN: Een overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding zou niet verplicht worden opgelegd, mede omdat de echtgenoten zich niet moeten laten bijstaan door een deskundige.²³⁵ Het zou de echtgenoten echter niet verboden zijn een echtscheidingsovereenkomst op te stellen, maar deze overeenkomst zou niet worden opgenomen in de echtscheidingsakte van de ambtenaar van de burgerlijke stand.²³⁶

Schematisch overzicht

OVEREENKOMST OVER:	DK	EE	FR	NO	UA	PT	RO	RU	ES
Echtscheiding zelf	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓
Familienaam	✗	✗	✓	✗	✗	✓	✓	✗	✓
Gevolgen m.b.t. de kinderen	✗	✓	✓	✗	\	✓	✓	\	\
Het volgen van de buitengerecht. ES	\	?	\	\	✗	?	✓	\	✓
Huisdieren	✗	?	?	✗	✗	✓	?	✗	?
Overname huurwoning	✓	?	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✓
Partneralimentatie: plicht tot betalen	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✓
+ Partneralimentatie: te betalen bedrag	✗	✓	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✓
Verdeling gemeenschappelijk vermogen	✗	✓	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✓
+ Compensatie voor verdeling	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✓
Verdeling/toewijzing gezinswoning	✗	?	✓	✗	✗	✓	✗	✗	✓
Verdeling overlevingspensioen	✓	?	✓	✗	✗	?	✗	✗	✓

hervorming van het echtscheidingsrecht: naar de vorm modern, naar de inhoud een stap terug”, *WPNR* 2005/6636, (737) 740; E.A.A. LUIJTEN en W.R. MEIJER, “Echtscheiding buiten de rechter om?”, *Nederlands Juristenblad* 2008/605, (691) 692.

²³³ In het oorspronkelijke wetsvoorstel stond de nietigheid als sanctie aangegeven. Dit was volgens LUCHTENVELD noodzakelijk om te bereiken dat er geen vrijblijvende, maar wel goede en ter zake doende afspraken worden gemaakt: zie Advies Raad van State en reactie van de indiener, *Kamerstukken II* 2004-05, 29 676, nr. 4, 5. Uiteindelijk werd beslist de sanctie van de nietigheid uit het wetsvoorstel te halen: zie M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 45.

²³⁴ Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, A, 5; L.M. COENRAAD, “Scheiden: administratief of rechterlijk? Het wetsvoorstel Luchtenveld is nog niet rijp”, *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2006, afl. 1, (1) 3.

²³⁵ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 4 en 23; A. HEIDA, “Wet scheiden zonder rechter”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014/13, afl. 2, (28) 28; E. VERHAGEN, “Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter” in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium Brugge*, die Keure, 2014, (339) 342-343.

²³⁶ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 23.

§ 2. Procesvertegenwoordiging of bijstand tijdens de voorafgaande fase door een deskundige

107. **Denemarken: vrijwillig** – Procesvertegenwoordiging is niet verplicht, maar wel mogelijk.²³⁷ Indien de echtgenoten dit verkiezen, kunnen ze zich tijdens de *Vilkårsforhandling*²³⁸ laten bijstaan middels procesvertegenwoordiging.

De bijstand tijdens de voorafgaande fase voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst is niet vereist vermits de juristen die de ambtenaar van de burgerlijke stand ondersteunen, de echtgenoten kunnen helpen²³⁹.

108. **Frankrijk: verplicht** – Elke echtgenoot is verplicht zich te laten bijstaan door een eigen advocaat.²⁴⁰ De echtscheiding met wederzijdse toestemming wordt om deze reden door twee advocaten in gang gezet, begeleid, onderhandeld en tot in het kleinste detail afgerond, dit alles onder hun gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.²⁴¹

De onderhandse overeenkomst met betrekking tot de gevolgen van de echtscheiding dient te worden opgesteld en ondertekend door de advocaten van de echtgenoten. De advocaten sturen per aangetekende brief (met ontvangstbevestiging) een ontwerpovereenkomst naar hun cliënt (art. 229-4 Code Civil). Na de reflectieperiode²⁴² komen de echtgenoten samen met hun advocaat om de overeenkomst in drievoud (al dan niet elektronisch) te ondertekenen (art. 1145, eerste lid Code de procédure civile). Het zijn de advocaten die zich ervan vergewissen dat de overeenkomst in overeenstemming is met de openbare orde (overeenkomstig art. 1128 e.v. Code Civil), dat hun cliënten vrij en geïnformeerd instemmen met de echtscheiding en met de echtscheidingsovereenkomst.²⁴³

Indien op de dag van de ondertekening van de overeenkomst wordt vastgesteld dat de ontvangstbevestiging niet door elke echtgenoot is ondertekend en dus blijkt dat niet beide echtgenoten de overeenkomst hebben ontvangen, dienen de advocaten de medeondertekening van de overeenkomst te weigeren.²⁴⁴

109. **Noorwegen: vrijwillig** – Het verzoek tot echtscheiding kan door de echtgenoten zelf, zonder advoca(a)t(en), worden ingediend bij de *Fylkesmann*²⁴⁵. Ook voor het verdere verloop hebben de

---

²³⁷ I. LUND-ANDERSEN en I. KRABBE, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Denmark*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce.pdf>, 5; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232.

²³⁸ *Infra* randnummer 116.

²³⁹ *Infra* randnummer 136.

²⁴⁰ Deze advocaten mogen niet in hetzelfde kantoor werken, zodoende elk risico van belangenvermenging te voorkomen: zie fiche 2 Circ. 26 janvier 2017; C. BLANCHARD, “La fonction du notaire dans le divorce déjudiciarisé”, *JCP N* 2017, afl. 1, (37) 38, nr. 3; A. CATHELINÉAU-ROULAUD, “Le divorce sans juge en droit français”, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja* 2017, afl. 33-34, (85) 91; D. MONToux, “Rédiger les actes d'un divorce par consentement mutuel”, *JurisClasseur Pratique notariale – Les actes 2017*, nr. 1702; X, *Divorce par consentement mutuel*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F10567>; X, *Responsabilité parentale – France*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-fr-nl.do?clang=fr.

²⁴¹ C. LIENHARD, “Nouveaux enjeux et nouvelle philosophie du rôle de l'avocat dans le divorce par consentement mutuel conventionnel”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, (40) 40.

²⁴² *Infra* randnummer 128.

²⁴³ A. CATHELINÉAU-ROULAUD, “Le divorce sans juge en droit français”, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja* 2017, afl. 33-34, (85) 96; S. FERRÉ-ANDRÉ, “Nouveau regard sur le divorce après la loi du 18 novembre 2016”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 125-130; F. CHÉNÉDÉ, “Divorce et contrat. À la croisée des réformes”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 26-29; C. LIENHARD, “Nouveaux enjeux et nouvelle philosophie du rôle de l'avocat dans le divorce par consentement mutuel conventionnel”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, (40) 40; C. LIENHARD en A. LINARD, “Le regard sur la réforme des avocats de la famille”, *AJ Famille* 2018, afl. 2, 79-80.

²⁴⁴ S. FERRÉ-ANDRÉ, “Un an de divorce sans juge: vade-mecum controversé d'un processus de divorcialité contractualisée”, *AJ Famille* 2018, afl. 2, 81-84.

²⁴⁵ *Supra* voetnoot 185.

echtgenoten geen advocaat nodig.²⁴⁶ Uit een studie van 2016 blijkt bovendien dat 76 procent van de echtscheidingen (van de gerechtelijke en de buitengerechtelijke echtscheidingen tesamen) werden afgehandeld zonder juridische bijstand.²⁴⁷

110. **Oekraïne: vrijwillig** – De bijstand van een advocaat is niet vereist.²⁴⁸

111. **Portugal: vrijwillig** – Vermits een buitengerechtelijke echtscheiding op vrijwillige basis verloopt, zijn de partijen niet verplicht beroep te doen op een advocaat, dit in tegenstelling tot de echtscheidingsprocedure bij de rechtbank.²⁴⁹

112. **Roemenië: vrijwillig** – Indien de echtscheiding buitengerechtelijk verloopt, is de bijstand van een advocaat niet vereist.²⁵⁰

113. **Rusland: vrijwillig** – Indien de echtgenoten dit wensen, kunnen ze zich laten bijstaan of zelfs laten vertegenwoordigen bij volmacht. Omwille van de tegenstrijdigheid van belangen lijkt het onwaarschijnlijk dat de echtgenoten zich samen laten vertegenwoordigen door een en dezelfde persoon.²⁵¹

114. **Spanje: verplicht** – De echtgenoten moeten zich bij het opstellen van de akte laten bijstaan door een advocaat (art. 82, 1, tweede lid Código Civil). Het is net zoals bij de gerechtelijke procedure toegelaten dat beide echtgenoten een gezamenlijke advocaat aanwijzen.²⁵²

115. **Nederland – Het huidig recht:** De echtgenoten zijn verplicht zich in de echtscheidingsprocedure te laten bijstaan door een advocaat (art. 79, tweede lid Rv), alsook dient het verzoekschrift dat is vereist voor de inleiding van de echtscheidingsprocedure te worden ondertekend door een advocaat (art. 261 j^o art. 278, derde lid j^o art. 815 Rv).

De flits scheiding: De echtgenoten deden verplicht beroep op ofwel een notaris, ofwel een advocaat. Ze moesten de overeenkomst van de partijen toetsen op correctheid en volledigheid om deze vervolgens te ondertekenen.²⁵³

Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: De schriftelijke verklaring die de echtgenoten zouden moeten voorleggen aan de ambtenaar van de burgerlijke stand wordt ondertekend door beide partners, maar ook door een of meerdere advocaten, notarissen en/of gekwalificeerde scheidingsbemiddelaars met een juridische achtergrond (art. 1:149a, § 4, a-b BW).²⁵⁴

---

²⁴⁶ B.E.S. CHIN-A-FAT, *Scheiden (ter)echter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling*, Den Haag, Sdu, 2004, 420.

²⁴⁷ A.K. SPERR, "Stand des Scheidungsrechts in Norwegen" in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 277.

²⁴⁸ G. GRAUWELS, Consul Belgische ambassade Oekraïne, persoonlijke communicatie, 2 april 2020.

²⁴⁹ G. DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Portugal*, 2002, <http://ceflonline.net/wpcontent/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 8; X, *Pedir o divórcio ou a separação*, <https://eportugal.gov.pt/cidadaos/pedir-o-divorcio-ou-a-separacao>.

²⁵⁰ A. TAPU, *Divorce Procedures in Romania*, 2019, <http://tapu.ro/divorce-procedures-in-romania/>.

²⁵¹ E. KULEVTSOVA, notarieel juriste, persoonlijke communicatie, 25 maart 2020.

²⁵² J.F. RIBBA, "Stand des Scheidungsrechts in Spanien" in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 137; M.C. MARTINEZ, *International divorce in Spain: easier and faster than you may think*, 2017, <https://www.martinezechevarria.com/en/international-divorce-spain-easier-faster-may-think/>.

²⁵³ *Kamerstukken (Aanhangsel) II 2000/01*, nr. 1700, 3543-3544; M.V. ANTOKOLSKAIA, "Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 44; L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "De flits scheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen", *JBN* 2002/16, (3) 3; K. JANSEGGERS, "Nederlandse 'flits scheiding' zonder rechter ook geldig in België?", *Juristenkrant* 2002, afl. 51, (1) 1.

²⁵⁴ A.J.M. NUYTINCK, "Het belang van de Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap voor de notariële praktijk: het nieuwe fenomeen van de echtscheidingsnotaris", *WPNR* 2006/6656, (162) 162; E.

Zij zouden gehouden zijn de echtgenoten te informeren over de toepasselijke wettelijke bepalingen, alsmede over de rechtsgevolgen van de voorgenomen beëindiging van het huwelijk en de rechtsgevolgen van hun keuzes.

Vervolgens zouden ze toetsen of de belangen van beide echtgenoten op evenwichtige wijze hun weerslag hebben gevonden in de overeenkomst (art. 1:149b, § 2 BW)²⁵⁵. Deze toetsing zou slechts marginaal zijn vermits de partijen zelf primair verantwoordelijk blijven voor de inhoud van de door hen gesloten overeenkomst. Bovendien zouden de advocaten, notarissen en/of scheidingsbemiddelaars dienen te bewaken dat partijen de echtscheidingsovereenkomst sluiten op basis van *informed consent*. De deskundige zou in bepaalde gevallen aan de echtgenoten kunnen aanraden een *second opinion* in te winnen bij een eigen adviseur, alvorens over te gaan tot de ondertekening van de overeenkomst.²⁵⁶

Indien de advocaat, notaris of scheidingsbemiddelaar van oordeel zou zijn dat de belangen van een of beide echtgenoten onvoldoende weerslag heeft gevonden in de overeenkomst of indien de overeenkomst in strijd is met de openbare orde, goede zeden of dwingend recht²⁵⁷, zou hij zich moeten onthouden van de ondertekening van de schriftelijke verklaring (art. 1:149b, § 2 BW).²⁵⁸ Doet hij dit niet, dan zou hij eventueel aansprakelijk kunnen worden gesteld door de daardoor benadeelde partij.²⁵⁹

Wetsvoorstel van TEEVEN: De echtgenoten zouden zich niet moeten laten bijstaan of vertegenwoordigen door een deskundige.²⁶⁰

§ 3. Persoonlijke verschijning bij de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt

116. **Denemarken** – Na de indiening van de aanvraag worden de echtgenoten overeenkomstig § 38 lov nr. 771 opgeroepen door de bevoegde instantie op de zitting waar ze kunnen onderhandelen over de verplichte voorwaarden met betrekking tot de echtscheiding (*Vilkårsforhandling*).²⁶¹

Sinds 2005 is de persoonlijke verschijning niet meer verplicht. Hebben de echtgenoten een schriftelijk akkoord over de wettelijke vereisten en delen ze mee dat ze geen zitting wensen, dan is de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk. Toch kan de *Familieretshuset*²⁶² de persoonlijke verschijning nog steeds verplichten indien bijzondere omstandigheden dit zouden vereisen.²⁶³

117. **Estland** – De echtgenoten dienen persoonlijk te verschijnen bij de bevoegde instantie om tezamen hun verzoek tot echtscheiding in te dienen. Indien een van de echtgenoten om gewettigde reden

---

VERHAGEN, “Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter” in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium Brugge*, die Keure, 2014, (339) 340.

²⁵⁵ Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, A, 4.

²⁵⁶ Memorie van antwoord, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, E, 6-7.

²⁵⁷ Memorie van antwoord, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, E, 7.

²⁵⁸ Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, A, 4.

²⁵⁹ Memorie van antwoord, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, E, 7.

²⁶⁰ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 8.

²⁶¹ H. ANDRUP en B. BUCHHOFER, “The Social Functions of Divorce Procedures: The Danish Administrative and the West German Family Court Solution”, *Conciliation Courts Review* 1981, afl. 19, nr. 2, (7) 15; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232; X, *Vilkårsforhandling*, <https://familieretshuset.dk/brud-i-familien/brud-i-familien/vilkaarsforhandling>.

²⁶² *Supra* voetnoot 98.

²⁶³ C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 233.

niet in staat is de aanvraag persoonlijk in te dienen, kan deze een afzonderlijke, door de notaris gecertificeerde aanvraag²⁶⁴ indienen (§ 42 Wet 2010).²⁶⁵

Bij het indienen van het verzoek komen de echtgenoten met de bevoegde instantie een datum overeen voor het uitspreken van de echtscheiding (§ 45, (2) Vital Statistics Registration Act j° § 43, (1) Wet 2010) en dienen de echtgenoten ook persoonlijk te verschijnen als de echtscheiding wordt uitgesproken. Ingeval een van beide echtgenoten om gewettigde reden niet persoonlijk de aanvraag kon indienen, wordt van de andere echtgenoot verwacht dat deze datum aan hem wordt meegedeeld (§ 45, (2¹) Vital Statistics Registration).

De echtscheiding kan worden uitgesproken zonder de aanwezigheid van een van de echtgenoten indien deze om gewettigde reden niet kan verschijnen en hij een toestemming overlegt die door een notaris of consulaire ambtenaar is gecertificeerd (§ 47 Vital Statistics Registration). Verschijnen beide echtgenoten niet op de vastgestelde datum van echtscheiding, dan worden ze geacht geen echtscheidingsverzoek te hebben ingediend (§ 45, (4) Vital Statistics Registration).²⁶⁶

118. **Frankrijk** – De echtgenoten en de advocaten zijn niet verplicht te verschijnen voor de bevoegde instantie (fiche 6 Circ. du 26 janvier 2017); de loutere afgifte van de overeenkomst volstaat. De bevoegde instantie dient te vertrouwen op de waarachtigheid van de handtekening en de identiteit omwille van de bijzondere bewijskracht²⁶⁷ van de overeenkomst, opgesteld door de advocaten.²⁶⁸ Het contract dient immers te worden gekwalificeerd als een volwaardig contract.²⁶⁹

119. **Noorwegen** – De *Fylkesmann*²⁷⁰ kan – indien hij dit noodzakelijk acht of indien hij twijfelt over de juistheid van hun verklaringen – de echtgenoten (section 29, eerste lid Marriage Act Norway) en/of de getuigen²⁷¹ oproepen. Dit gebeurt in praktijk sporadisch waardoor de echtscheidingsprocedure in de meeste gevallen een schriftelijke procedure is.²⁷²

120. **Oekraïne** – De echtgenoten dienen eenmalig voor de bevoegde instantie te verschijnen en dienen een schriftelijke verklaring te overhandigen van hun wens het huwelijk te ontbinden.²⁷³

---

²⁶⁴ Hiervoor dienen de echtgenoten aan de notaris € 30,00 te betalen; zie X, *Preparation and maintenance of notary services*, <http://www.kalashnikov.ee/en/law-office/notary>.

²⁶⁵ X, *Echtscheiding – Estland, 2020*, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do; X, *Perekonnaõiguslikud toimingud*, <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/perekond>; X, *Divorce*, <https://www.tallinn.ee/Teenus-Divorce>.

²⁶⁶ X, *Perekonnaõiguslikud toimingud*, <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/perekond>.

²⁶⁷ De bijzondere bewijskracht wordt afgeleid uit de medeondertekening van de advocaten; zie art. 1374, eerste lid Code Civil: “*Il fait foi de l'écriture et de la signature des parties, tant à leur égard qu'à celui de leurs héritiers ou ayants cause.*”. Een betwisting ervan kan enkel gebeuren door middel van de procedure van valsheid in geschrifte (art. 299 Code de procédure civile). Zie S. TORRICELLI-CHRIFI, “Divorce contractuel: quel(s) acte(s) pour quelle(s) responsabilité(s)?”, *JCP N* 2016, afl. 45, (11) 11.

²⁶⁸ N. COUZIGOU-SUHAS, “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Deffrénois* 2017, afl. 2, 131-141; X, *Assemblée nationale XIVe législature Session extraordinaire de 2015-2016*, 2016, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/cr/2015-2016-extra/20161010.asp>; X, *Droit de la famille - Vérités et contre-vérités dans le nouveau divorce par consentement mutuel extra-judiciaire*, 2017, https://www.martin-humbert-avocat.fr/droit-de-la-famille---verites-et-contre-verites-dans-le-nouveau-divorce-par-consentement-mutuel-extra-judiciaire--_ad19.html.

²⁶⁹ J. CASEY, “Le nouveau divorce par consentement mutuel; une réforme en clair-obscur”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 14-25, nr. 11.

²⁷⁰ *Supra* voetnoot 185.

²⁷¹ Dit blijkt uit de getuigenverklaring die door de Noorse overheid ter beschikking is gesteld; X, *Vitneerklæring*, <https://skjema.fylkesmannen.no/Documents/Separasjon%20og%20skilsmisse/Dokument/Erkl%C3%A6ring%20om%20atskillelse%20%C2%A721.pdf?eplanguage=nb>.

²⁷² M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 274.

²⁷³ G. GRAUWELS, Consul Belgische ambassade Oekraïne, persoonlijke communicatie, 2 april 2020.

121. **Portugal** – Zodra het verzoek tot buitengerechtelijke echtscheiding is ingediend, worden de echtgenoten uitgenodigd door de bevoegde instantie die hen zal proberen te verzoenen (art. 12, 1, a) *j*^o art. 13 *j*^o 14, 3 DecreeLaw No. 272/2001 *j*^o art. 1776, 1 Código Civil). Indien de echtgenoten zich vasthouden aan hun voornemen uit de echt te scheiden, gaat de bevoegde instantie verder met de echtscheidingsprocedure.²⁷⁴

122. **Roemenië** – De echtgenoten zijn verplicht persoonlijk te verschijnen bij de bevoegde instantie om de buitengerechtelijke echtscheiding uit te voeren.²⁷⁵ Aan de bevoegde instantie dienen ze persoonlijk de echtscheiding aan te vragen, het echtscheidingsverzoek te handhaven en hun vrije en ononderbroken instemming te betuigen in de loop van de notariële echtscheidingsprocedure.²⁷⁶

De aanvraag tot echtscheiding zal worden afgewezen indien de echtgenoten niet persoonlijk verschijnen na het verstrijken van een termijn van dertig dagen (art. 172, (1) Government Decision 64/2011).²⁷⁷

123. **Rusland** – De echtgenoten dienen persoonlijk te verschijnen bij de bevoegde instantie om hun gezamenlijke aanvraag in te dienen (art. 33, 2 Civil Acts Registration Act). Indien een van de echtgenoten niet in staat is te verschijnen, kan hij een afzonderlijk schriftelijk verzoek tot buitengerechtelijke echtscheiding indienen dat door de notaris dient te worden geauthentificeerd (art. 33, 3 Civil Acts Registration Act).²⁷⁸

124. **Spanje** – De echtgenoten zijn verplicht persoonlijk te verschijnen bij het verlijden van de echtscheidingsakte. Indien de echtscheiding verloopt via de *Secretario judicial*, dienen de echtgenoten individueel te verschijnen om hun verzoek afzonderlijk te bevestigen (art. 777, 3 Ley Enjuiciamiento Civil). Of dit ook vereist is bij de notariële echtscheiding, is in de rechtsleer betwist.

Sommigen zijn van mening dat ook bij de notaris de echtgenoten afzonderlijk dienen te verschijnen vermits op deze wijze kan worden gecontroleerd dat de echtgenoten niet onder druk staan en vrij de instemming tot echtscheiding kunnen verlenen. Anderen werpen op dat aangezien de notariële wetgeving niet voorziet in een individuele persoonlijke verschijning, de echtgenoten samen kunnen verschijnen om hun instemming te verklaren. In het algemeen wordt bijgevolg aanvaard dat indien de echtgenoten dit wensen een individuele verschijning mogelijk is, maar dat dit niet de regel is.²⁷⁹

De meerderjarige kinderen die nog bij de ouders wonen, moeten ook voor de bevoegde instantie verschijnen om hun toestemming te geven voor de maatregelen die de ouders hebben getroffen die hen aanbelangen vermits zij geen inkomen hebben en samen in de gezinswoning wonen (art. 82, 1, tweede lid Código Civil).

---

²⁷⁴ O.V. NAGY, “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Fortelor Terestre* 2014, afl. 1, (31) 33.

²⁷⁵ X, *Divorce in Romania*, <https://www.ten-law.net/knowledge/divorce-in-romania/>; X, *Divorcing in Romania*, <https://www.ten-law.net/knowledge/divorcing-in-romania/>.

²⁷⁶ A.C. ANIȚEL, “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 400; N. CRĂCIUN, “The divorce by the public notary. Proceedings”, *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 190-191; A. GIDRO, R. GIDRO en D. CÎMPEAN, “Divorce Remedy in the new Code Civil”, *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392; X, *Divorțul – prin acordul soților prin procedură notarială*, <http://www.uniuneanotarilor.ro/?p=4.1>.

²⁷⁷ X, *Divorțul – prin acordul soților prin procedură notarială*, <http://www.uniuneanotarilor.ro/?p=4.1>.

²⁷⁸ M.V. ANTOKOLSKAIA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 5-6.

²⁷⁹ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 136.

125. **Nederland – De flitsscheiding:** De persoonlijke verschijning bij de flitsscheiding werd verplicht opgelegd. De partners legden ten aanzien van de ambtenaar van de burgerlijke stand een verklaring af ten laatste drie maanden na het sluiten van de overeenkomst.²⁸⁰

Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: De echtgenoten zouden persoonlijk dienen te verschijnen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand om te verklaren dat het huwelijk duurzaam is ontworcht. De ambtenaar zou deze verklaring niet beoordelen op zijn juistheid vermits het verzoek van beide partijen om het huwelijk te ontbinden wordt aangemerkt als een onweerlegbaar vermoeden dat het huwelijk duurzaam is ontworcht.²⁸¹ Ook zouden de echtgenoten dienen te verklaren dat ze het huwelijk op die grond met wederzijds goedvinden wensen te beëindigen (art. 1:149a, derde lid BW).²⁸²

Wetsvoorstel van TEEVEN: De echtgenoten zouden minstens één keer samen in persoon dienen te verschijnen zodat de ambtenaar van de burgerlijke stand hun identiteit kan vaststellen en zich ervan kan vergewissen dat ze beiden de echtscheiding wensen; de echtgenoten zouden het “neen-woord” moeten geven aan de ambtenaar en ze zouden moeten verklaren dat hun huwelijk duurzaam is ontworcht en dat ze het wensen te beëindigen (art. 1:152, § 4 BW).²⁸³

§ 4. Wachtperiode alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken

126. **Denemarken: een termijn ter reflectie (drie of zes maanden)** – Sinds 1 april 2019 dienen echtgenoten met minderjarige kinderen een wachtperiode van drie maanden te doorlopen (§ 29 j° § 42a, eerste lid lov nr. 771).²⁸⁴ Gedurende deze drie maanden volgen de echtgenoten een cursus en hebben ze de mogelijkheid beroep te doen op de hulp van deskundigen, alsook gesprekken te voeren met andere scheidende ouders.²⁸⁵

Indien slechts een van beide echtgenoten uit de echt wil scheiden, kan de *Familieretshuset*²⁸⁶ een *Separation* (vrij vertaald: “juridische scheiding”) toestaan waarbij de echtgenoten gedurende zes maanden afzonderlijk wonen, doch getrouwd blijven (§ 30, tweede lid lov nr. 771). Na deze zes maanden moeten ze beslissen of ze al dan niet een procedure tot echtscheiding aanvragen.²⁸⁷ Indien de echtgenoten met minderjarige kinderen de echtscheiding aanvragen na een periode van “juridische scheiding”, is de wachtperiode van drie maanden niet meer van toepassing (§ 42a, vierde lid lov nr. 771).

²⁸⁰ *Kamerstukken (Aanhangsel) II 2000/01*, nr. 1700, 3543-3544.

²⁸¹ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 38.

²⁸² Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken I 2005-06*, 29 676, A, 3-4.

²⁸³ *Kamerstukken II 2014/15*, 34 118, nr. 2, 3; MvT, *Kamerstukken II 2014-15*, 34 118, nr. 3, 4; M.J. HÜSEN, “Verwerp het wetsvoorstel scheiden zonder rechter!”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2015, afl. 4, nr. 34; A.J.M. NUYTINCK, “Scheiden zonder rechter anno 2014”, *WPNR* 2014/7013, (327) 330; P. STEEMAN, “Scheiden zonder rechter; het is erg gemakzuchtige wetgeving”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, (26) 26.

²⁸⁴ J. HENLEY, *Breaking up is harder to do in Denmark after divorce law changes*, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/22/breaking-up-is-harder-to-do-in-denmark-after-divorce-law-changes>; N. VERDONCK, *Denemarken maakt scheiden voor koppels met kinderen iets lastiger*, 2018, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/denemarken-maakt-scheiden-voor-koppels-met-kinderen-iets-lastiger/article-news-984511.html>.

²⁸⁵ P. KARLSSON, *New rules for divorcing parents in Denmark*, 2018, <https://www.insidescandinavianbusiness.com/article.php?id=300>.

²⁸⁶ *Supra* voetnoot 98.

²⁸⁷ X, *Separation and divorce*, <https://familieretshuset.dk/en/your-life-situation/your-life-situation/separation-and-divorce>; X, *Separation and divorce in Denmark*, <https://www.ten-law.net/knowledge/separation-and-divorce-in-denmark/>; C. DAVIDSEN, vertaler-tolk Deens Europese Commissie, 6 april 2020.

127. **Estland: een termijn ter reflectie (één maand)** – De bevoegde instantie zal het huwelijk pas ontbonden verklaren ten vroegste één maand na de indiening van het echtscheidingsverzoek (§ 45, (1) Vital Statistics Registration Act j^o § 28, (1) Family Law Act 1994).²⁸⁸

128. **Frankrijk: een termijn ter reflectie (vijftien dagen)** – Overeenkomstig art. 229-4 Code Civil start, zodra de echtgenoten de overeenkomst hebben ontvangen²⁸⁹, een reflectieperiode (ook wel een herroepingstermijn genoemd²⁹⁰) van vijftien dagen. De overeenkomst is nietig indien een van de echtgenoten de overeenkomst reeds ondertekent binnen deze termijn.²⁹¹

129. **Noorwegen: een termijn van feitelijke scheiding (minstens één jaar)** – In Noorwegen kan de buitengerechtelijke echtscheiding op twee gronden worden aangevraagd. Elke echtgenoot kan ongeacht de duur van het huwelijk een echtscheiding eisen:

- 1° na één jaar *Separas-jon* (vrij vertaald: “juridische scheiding”) (section 21 Marriage Act Norway) of
- 2° indien de partners *de facto* reeds meer dan twee jaar niet meer feitelijk samenwonen (section 22 Marriage Act Norway), dit ongeacht de duur van het huwelijk.²⁹²

Afgezien van deze periode(s) is geen verdere specifieke bedenktijd vereist.²⁹³

Indien sprake is van mishandeling en/of (poging tot) moord op de echtgenoot of op de kinderen is een voorafgaande feitelijke scheiding niet vereist en zal het huwelijk onmiddellijk worden ontbonden door de rechter (section 23, eerste lid Marriage Act Norway); de buitengerechtelijke echtscheiding is dan ook niet mogelijk.²⁹⁴

(1) Echtscheiding na één jaar “juridische scheiding”

Echtgenoten dienen minstens een jaar “juridisch gescheiden” te leven (section 21 Marriage Act Norway) alvorens de buitengerechtelijke echtscheiding definitief kan worden uitgesproken.

Het verzoek tot deze “juridische scheiding” dient te worden ingediend door het invullen van een aanvraagformulier dat ter beschikking is gesteld door de Noorse overheid.²⁹⁵ In de *Guidelines for spouses applying for separation* staat dat het verzoek moet worden ingediend bij de *Fylkesmann*²⁹⁶ in

---

²⁸⁸ K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (218) 222; X, *Divorcing a marriage*, 2019, <https://www.eesti.ee/en/family/marriage/divorcing-a-marriage/#divorcebythenotary2>; X, *Perekonnaõiguslikud toimingud*, <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/perekond>.

²⁸⁹ Het uitgangspunt van de bedenktijd is de ontvangst van de brief, niet de kennis van de geadresseerde. De periode gaat bijgevolg in door de handtekening op de ontvangstbevestiging, ongeacht, zo lijkt het, wie deze handtekening heeft gezet: zie V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 64.

²⁹⁰ F. CHÉNÉDÉ, “Le divorce sans juge, contrat à terme et rétration”, *AJ Famille* 2017, afl. 2, 87-89.

²⁹¹ X, “A Chronicle of French Family Law”, *International Survey of Family Law* 2017, (97) 99; X, *Divorce par consentement mutuel*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F10567>.

²⁹² D. BRADLEY, *Family law and political culture*, Londen, Sweet and Maxwell, 1996, 193-194; P. LODRUP, “The 1997 Revision of the Norwegian Children Act of 1981”, *International Survey of Family Law* 1997, (345) 346; T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 8.

²⁹³ T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 8.

²⁹⁴ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 313; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 271; T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 2-3 en 6.

²⁹⁵ X, *Application for separation – marriage act section 20. Use to dissolve a marriage or a partnership*, <https://signform.no/dss/statlige-blanketter?view=form&id=31>.

²⁹⁶ *Supra* voetnoot 185.

de provincie waar hun laatste gemeenschappelijke gezinswoning was. Indien beide echtgenoten uit de betreffende provincie zijn verhuisd, zal de zaak worden behandeld door de *Fylkesmann* waar een van de echtgenoten woont. Het verzoek tot “juridische scheiding” dient ofwel door beide echtgenoten te worden ondertekend (waarbij wordt gesproken van een gemeenschappelijk verzoek), ofwel door een van hen (waarbij wordt gesproken van een eenzijdig verzoek).²⁹⁷ De *Fylkesmann* zal het verzoek vervolgens formeel toetsen om binnen de vier weken na het verzoek een “beschikking tot juridische scheiding” te overhandigen aan de echtgenoten.²⁹⁸

Deze periode van “juridische scheiding” wordt gezien als een proefperiode die één jaar duurt. Na deze periode krijgen de echtgenoten een separatiebeschikking. De echtgenoten kunnen gedurende dit jaar indien ze dat wensen op elk ogenblik weer samenwonen; dit heeft als gevolg dat het huwelijk niet meer kan worden ontbonden op basis van het ingediende verzoekschrift. Indien ze op een later ogenblik alsnog het huwelijk willen ontbinden, moeten ze een nieuw verzoek indienen.²⁹⁹

De *Fylkesmann* heeft als taak na te gaan of de echtgenoten weldegelijk gedurende dit jaar niet hebben samengewoond. Nadat hij hieromtrent bevestiging heeft gekregen, zal hij de echtgenoten een separatiebeschikking overhandigen.³⁰⁰

De termijn van één jaar is geen maximumtermijn; indien de echtgenoten verkiezen gedurende langere periode juridisch gescheiden te wonen, hebben ze nog steeds recht op een echtscheiding voor zover ze gedurende deze periode niet opnieuw hebben samengewoond.³⁰¹

Bij overlijden van een van de echtgenoten gedurende dit jaar “juridische scheiding”, is het wettelijk erfrecht niet meer van toepassing op de echtgenoten (§ 8 Inheritance Act Norway). Deze periode doet bovendien reeds talrijke rechtsgevolgen ontstaan. Tijdens het jaar van “juridische scheiding” kunnen de echtgenoten reeds een vermogensvereffening vorderen (section 57, eerste lid Marriage Act Norway). Het is ook mogelijk tijdens dit jaar reeds afspraken te maken met betrekking tot de kinderen (section 34 *j*° section 36 en *j*° section 43 Children Act Norway).³⁰²

(2) Echtscheiding na twee jaar feitelijke scheiding

Wonen de echtgenoten *de facto* reeds minstens twee jaar niet meer feitelijk samen (*Samlivsbrudd*), dan kan de buitengerechtelijke echtscheiding worden gevraagd bij de *Fylkesmann* zonder bovenstaand vermelde separatiebeschikking (section 22 Marriage Act Norway). Deze feitelijke scheiding is het gevolg van een breuk in de relatie en niet het gevolg doordat de echtgenoten bijvoorbeeld omwille van professionele redenen niet meer samenwonen. Indien de echtgenoten gedurende een korte periode pogen

---

²⁹⁷ X, *Skilsmisse - hvordan gå frem trinn for trinn*, <https://www.skilsmisse.net/hvordan-gaa-frem.html>; X, *Separasjon*, <https://www.skilsmisse.net/separasjon/separasjon.html>; X, *Vitneerklaring*, <https://skjema.fylkesmannen.no/Documents/Separasjon%20og%20skilsmisse/Dokument/Erkl%C3%A6ring%20om%20atskilse%C2%A721.pdf?epslanguage=nb>.

²⁹⁸ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312.

²⁹⁹ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312.

³⁰⁰ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312.

³⁰¹ A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 266.

³⁰² M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 276.

hun relatie te hervatten, wordt dit niet gelijkgesteld met een onderbreking van deze tweejarige periode; hetzelfde geldt voor de overgangperiode tot ongeveer twee maanden voor de verhuizing.³⁰³

Bij overlijden van een van de echtgenoten gedurende deze twee jaar feitelijke scheiding, is het wettelijk erfrecht wel nog van toepassing op de echtgenoten.³⁰⁴

130. **Oekraïne: een termijn ter reflectie (één maand)** – Na de indiening van het verzoek dienen de echtgenoten gedurende één maand te wachten (art. 106, 2 Family Code of Ukraine).

131. **Roemenië: een termijn ter reflectie (dertig dagen)** – Zodra de echtgenoten hun echtscheidingsverzoek gezamenlijk hebben ingediend bij de bevoegde instantie, start een beden- of verzoeningsperiode van dertig dagen (art. 376, (1) Codul Civil j^o art. 169 Government Decision 64/2011).³⁰⁵ Op gemotiveerd verzoek van beide echtgenoten kan de bevoegde instantie een termijn van meer dan dertig dagen toekennen.³⁰⁶ Eens deze termijn is verstreken, gaat de administratieve instantie na of de echtgenoten nog steeds wensen uit de echt te scheiden en of hun toestemming vrijelijk en onbewogen is.³⁰⁷

132. **Rusland: een termijn ter reflectie (één maand)** – De bevoegde instantie verstrekt de echtscheidingsakte ten vroegste een maand na het indienen van de echtscheidingsaanvraag (art. 19, 3 Russian Family Code).³⁰⁸

133. **Nederland – Wetsvoorstel van TEEVEN:** De echtscheiding zou niet eerder kunnen worden uitgesproken dan veertien dagen na het indienen van het verzoek (art. 1:152, § 3 BW).³⁰⁹

---

³⁰³ A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 267 en 273.

³⁰⁴ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 276.

³⁰⁵ C.A. DESMET, “The procedure of acts of administrative law”, *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, (1024) 1029; O.V. NAGY, “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Fortelor Terestre* 2014, afl. 1, (31) 33.

³⁰⁶ N. CRĂCIUN, “The divorce by the public notary. Proceedings”, *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 192.

³⁰⁷ A.-M. ARDELEAUNU, “Principles of European Family Law Regarding Divorce – Special View over The Romanian Civil Code”, *Acta Universitatis Danubius: Juridica* 2013, afl. 9, nr. 2, (51) 58; A. GIDRO, R. GIDRO en D. CÎMPEAN, “Divorce Remedy in the new Code Civil”, *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392.

³⁰⁸ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 62, vn. 11.

³⁰⁹ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 5; M.J. HÜSEN, “Verwerp het wetsvoorstel scheiden zonder rechter!”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2015, afl. 4, nr. 34.

Afdeling III. Bevoegde instantie

134. Onder deze derde afdeling worden – in de mate van het mogelijke – de diverse bevoegde instanties die de buitengerechtelijke echtscheiding uitspreken, weergegeven, alsook wat hun taak is. Verder wordt gekeken of aan de echtscheidingsakte een uitvoerbare titel wordt verleend en wordt de (eventuele) problematiek met betrekking tot de erkenning kort weergegeven.

§ 1. Instrumenterende ambtenaar

135. De ambtenaar van de burgerlijke stand heeft niet in alle Europese landen dezelfde bevoegdheid. Bijgevolg dient een onderscheid te worden gemaakt tussen de actieve en de lijdelijke (of passieve) ambtenaar. Een ambtenaar van de burgerlijke stand is lijdelijk in zoverre hij in het algemeen zelf geen inhoudelijke beoordeling van de feiten mag verrichten of daaraan conclusies mag koppelen (cfr. België).³¹⁰

Van de notaris daarentegen wordt uitgegaan dat hij een actieve ambtenaar is, tenzij de wet anders bepaalt (cfr. Frankrijk³¹¹).

A. De ambtenaar van de burgerlijke stand

136. **Denemarken: de actieve ambtenaar van de burgerlijke stand** – De echtgenoten vragen de echtscheiding gezamenlijk³¹² aan door middel van een brief of een formulier bij het *Familieretshuset*³¹³ (vroeger was dit de *Statsamt* of de *State County Offices*).³¹⁴ Indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, dienen ze binnen één maand na het einde van de wachtperiode³¹⁵ – indien ze nog steeds met de echtscheiding wensen verder te gaan – hun verzoek in te dienen (art. 41a, tweede lid, 1) lov nr. 771).

De juristen van het *Familieretshuset* gaan na of de overeenkomst geen onredelijke gevolgen voor een van de echtgenoten met zich meebrengt op zowel juridisch, sociaal als fiscaal vlak.³¹⁶ Ze informeren de echtgenoten over de inhoud en de gevolgen van de regels in functie van de gemaakte afspraken en benadrukken wat de gevolgen zijn van de echtscheiding zowel op praktisch als juridisch vlak. Indien de echtgenoten afspraken met betrekking tot de minderjarige kinderen hebben opgenomen in de administratieve akte, zullen ze ook daarover adviseren. Indien ze van oordeel zijn dat de overeenkomst niet billijk is, zullen ze de echtgenoten hiervoor waarschuwen. Enkel indien de overeenkomst in strijd is met het belang van een van de partijen of van de kinderen, zal de buitengerechtelijke echtscheiding niet worden uitgesproken.³¹⁷

---

³¹⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 77.

³¹¹ *Infra* randnummer 145.

³¹² G. DE OLIVIERA, “Een Europees familierecht?”, *FJR* 2000/12, (272) 276.

³¹³ *Supra* voetnoot 98.

³¹⁴ JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232; I. LUND-ANDERSEN en L. KRABBE, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses Denmark*, Department of Private Law, University of Arhus, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce.pdf>, 5-8.

³¹⁵ *Supra* randnummer 126.

³¹⁶ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Divorce law in a European perspective” in J.M. SCHERPE, *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, (41) 76

³¹⁷ H. ANDRUP en B. BUCHHOFER, “The Social Functions of Divorce Procedures: The Danish Administrative and the West German Family Court Solution”, *Conciliation Courts Review* 1981, afl. 19, nr. 2, (7) 15-16; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve

137. **Noorwegen: de actieve ambtenaar van de burgerlijke stand** – Na minstens één jaar “juridische scheiding” of twee jaar feitelijke scheiding, kunnen de echtgenoten – indien ze nog steeds met de echtscheiding wensen verder te gaan – bij de ambtenaar van de burgerlijke stand (*Fylkesmann* of *County Governor*³¹⁸) een verzoek indienen tot definitieve echtscheiding.³¹⁹ Dit verzoekschrift wordt door de Noorse overheid online ter beschikking gesteld.³²⁰ In dit verzoekschrift verklaren de echtgenoten dat ze hun relatie niet hebben hervat, alsook worden twee getuigschriften opgenomen die bevestigen dat de echtgenoten weldegelijk gescheiden hebben geleefd.³²¹ Uit de praktijk blijkt bovendien dat de echtscheidingsverzoeken zelden worden geweigerd; het hervatten van samenwoning tijdens het separatiejaar blijkt de enige reden tot weigering.³²²

De buitengerechtelijke echtscheiding zal tenslotte door de *Fylkesmann* worden uitgesproken, overeenkomstig de administratieve procedure opgelegd in *Forvaltningsloven* of de Public Administration Act.³²³ Zijn beschikking treedt in werking en krijgt kracht van gewijsde zodra geen beroep of bezwaar meer mogelijk is; dit is drie weken na de uitspraak, of indien de echtgenoten afzien van het bezwaar of beroep (section 25, derde lid *j*° section 29, derde lid Marriage Act Norway). Zodra de echtscheidingsakte kracht van gewijsde heeft gekregen, is het huwelijk definitief ontbonden en hebben de echtgenoten het recht te hertrouwen (section 25, tweede lid Marriage Act Norway). Dit is dan ook het enige aanvullende gevolg van de definitieve echtscheiding ten opzichte van de separatieperiode: de (intussen ex-) echtgenoten kunnen in een nieuw huwelijk treden.³²⁴

138. **Oekraïne: de lijdelijke ambtenaar van de burgerlijke stand** – Zodra de wachtperiode van één maand is verlopen³²⁵ en de echtgenoten hun verzoek niet hebben ingetrokken, spreekt de ambtenaar van de burgerlijke stand (*Public Civil Status Act Registration Authority*) de echtscheiding uit en overhandigt hij de echtscheidingsakte aan de echtgenoten.³²⁶ De echtscheiding is definitief zodra deze is geregistreerd bij de burgerlijke stand.³²⁷

---

echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 42; C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232.

³¹⁸ *Supra* voetnoot 185.

³¹⁹ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 311; T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 4.

³²⁰ Voor de aanvraag tot definitieve echtscheiding na een feitelijke scheiding van een jaar: X, *Application for divorce - marriage act section 21. Use to dissolve a marriage or a partnership*, <https://signform.no/dss/statlige-blanketter?view=form&id=28>. Voor de aanvraag tot definitieve echtscheiding nadat de echtgenoten een periode van twee jaar niet meer samenwonen: X, *Application for divorce after two years of non-cohabitation - marriage act section 22. Use to dissolve a marriage or a partnership*, <https://signform.no/dss/statlige-blanketter?view=form&id=29>.

³²¹ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 273.

³²² T. SVERDRUP, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses*; Norway, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 4.

³²³ Zie *Forvaltningsloven*, Act relating to procedure in cases concerning the public administration van 2 oktober 1967, <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1967-02-10>; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 273.

³²⁴ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312.

³²⁵ *Supra* randnummer 130.

³²⁶ G. GRAUWELS, Consul Belgische ambassade Oekraïne, persoonlijke communicatie, 2 april 2020.

³²⁷ A. SULEYMANOVA, I. MOROZ en A. GUBIN, *Family law in Ukraine: overview*, 2019, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-564-3065?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-564-3065?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1).

139. **Portugal: de actieve ambtenaar van de burgerlijke stand** – De buitengerechtelijke echtscheiding wordt door middel van een gezamenlijk verzoekschrift³²⁸ van beide echtgenoten (of hun advocaten) ingeleid bij de ambtenaar van de burgerlijke stand (*conservador do registo civil*) van de laatste gemeenschappelijke woonplaats van de echtgenoten (art. 12, 1, b) *j*^o art. 12, 2 *j*^o art. 14, 1, DecreeLaw No. 272/2001 *j*^o art. 1775, 1 Código Civil) die bevoegd is om de echtscheiding uit te spreken. Het verzoek kan ook online worden ingediend via de *Citizen Card* op voorwaarde dat de echtgenoten de Portugese of Braziliaanse nationaliteit hebben.³²⁹

Aan het verzoek worden volgende documenten bijgevoegd: een kopie van de huwelijksakte, een lijst met alle gemeenschappelijke goederen samen met hun waarde, (eventueel) de overeenkomst inzake de uitoefening van het ouderlijk gezag indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, de overeenkomst inzake de partneralimentatie, de overeenkomst betreffende de bestemming en het gebruik van de gezinswoning en (eventueel) de overeenkomst over het lot van de huisdieren (art. 1775, 1 Código Civil).

Alvorens de echtscheidingsprocedure van start gaat, is de ambtenaar van de burgerlijke stand verplicht de echtgenoten te informeren over het bestaan en de doelstellingen van gezinsbemiddeling (art. 1774 Código Civil *j*^o art. 14, 3 DecreeLaw No. 272/2001).

De ambtenaar van de burgerlijke stand registreert de toestemming van de echtgenoten en neemt een beslissing nadat hij de overige wettelijke vereisten heeft getoetst. De ambtenaar van de burgerlijke stand kan de echtgenoten verzoeken onredelijke bepalingen in de overeenkomst te wijzigen (art. 1776, 1 Código Civil).³³⁰ Om deze redenen is sprake van een actieve ambtenaar.³³¹ Beslist de ambtenaar van de burgerlijke stand dat het echtscheidingsverzoek gegrond is, dan maakt hij de echtscheidingsakte op en schrijft hij deze in in de registers van burgerlijke stand (art. 12, 5 *j*^o 14, 3 DecreeLaw No. 272/2001).

140. **Rusland: de lijdelijke ambtenaar van de burgerlijke stand** – De ambtenaar van de burgerlijke stand (*Civil Acts Registration Office*) van de laatste gemeenschappelijke verblijfplaats van de echtgenoten, van de verblijfplaats van een van hen of van de plaats waar het huwelijk is voltrokken (art. 32 Civil Acts Registration Act) spreekt – indien voldaan is aan de wettelijke voorwaarden – de echtscheiding uit (art. 33, 1 Civil Acts Registration Act); bovendien is hij verplicht deze uit te spreken zodra een van de echtgenoten erom verzoekt.³³² De ambtenaar is niet bevoegd de eventuele overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding te toetsen.³³³

³²⁸ G. DE OLIVIERA, “Een Europees familierecht?”, *FJR* 2000/12, (272) 276.

³²⁹ X. *Divórcio e Separação de Pessoas e Bens*, <https://www.civilonline.mj.pt/CivilOnline/Divorcio/avisoCertificado.jsp>; X, *Iniciar processo de divórcio*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Iniciar-processo-de-divorcio#Quempodepedir>; X, *Pedir o divórcio por mútuo consentimento*, <https://eportugal.gov.pt/pt/servicos/pedir-o-divorcio-por-mutuo-consentimento>.

³³⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 42; DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Portugal*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 11-12.

³³¹ K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (218) 225; G. DE OLIVIERA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Portugal*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 13.

³³² M.V. ANTOKOLSKAIA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 4 en 6.

³³³ M.V. ANTOKOLSKAIA, *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 12.

Zodra de echtscheiding in het register van burgerlijke stand wordt ingeschreven, is het huwelijk definitief ontbonden (art. 25, 1 Russian Family Code).

141. **Nederland – De flitsscheiding:** Het was mogelijk het huwelijk om te zetten in een geregistreerd partnerschap bij de (lijdelijke) ambtenaar van de burgerlijke stand, welke nadien kon worden beëindigd.³³⁴ Voor de omzetting was een akte van omzetting vereist die werd opgemaakt door de ambtenaar van de burgerlijke stand. Op het ogenblik dat de akte was opgemaakt, was de omzetting een feit.³³⁵

Na het opstellen van de overeenkomst legden de partners ten aanzien van de ambtenaar van de burgerlijke stand een verklaring af ten laatste drie maanden na het sluiten van de overeenkomst (art. 1:80d, derde lid BW).³³⁶ Vervolgens werd in de registers van de burgerlijke stand een gedateerde verklaring ingeschreven die door de partijen en door een of meerdere notarissen of advocaten was ondertekend waaruit bleek dat en op welk tijdstip de partners een overeenkomst hadden gesloten.³³⁷

Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: De ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van een van de echtgenoten zou bevoegd zijn de echtscheiding uit te spreken (art. 1:149a, § 1-2 BW). De echtgenoten zouden de schriftelijke verklaring moeten voorleggen die vermeldt:

- 1° dat de echtgenoten naar Nederlands recht rechtsgeldig zijn gehuwd en gezamenlijk hebben gekozen voor toepassing van het Nederlandse recht op de echtscheiding (art. 1:149a, § 4 BW);
- 2° dat de echtgenoten de vereiste overeenkomst hebben gesloten;
- 3° dat de overeenkomst de wettelijk verplichte bestanddelen – opgelegd in art. 1:150, § 1 BW – bevat alsook de datum en het tijdstip waarop deze overeenkomst is gesloten.

Deze verklaring zou worden ondertekend door beide echtgenoten en door een of meer advocaten, notarissen en/of scheidingsbemiddelaars.

De echtgenoten zouden de voorafgaande overeenkomst kunnen overleggen aan de ambtenaar van de burgerlijke stand die vervolgens zou zorgen dat deze overeenkomst onderdeel uitmaakt van de akte van administratieve echtscheiding (art. 1:149a, § 7 BW).

Aan de hand van deze verklaring zou de ambtenaar van de burgerlijke stand zich ervan moeten vergewissen dat sinds de ondertekening van de overeenkomst niet meer dan drie maanden zijn verstreken en zou hij hierna uitspreken dat het huwelijk is beëindigd door middel van een constitutieve beslissing; hij zou geen inhoudelijke toets hoeven te doen: de kern van zijn taak zou immers bestaan uit het toetsen van formaliteiten.³³⁸ Hij zou een akte van administratieve echtscheiding dienen op te maken en zou deze moeten inschrijven in het daartoe bestemde register waarna de echtscheiding definitief zou zijn (art. 1:149a, § 3BW).³³⁹

Wetsvoorstel van TEEVEN: Het zou de taak van de ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van beide echtgenoten (of van een van hen) zijn het echtscheidingsverzoek in behandeling te nemen. De

---

³³⁴ E.E.A. LUIJTEN, "De teloorgang van een evergreen? De Nederlandse huwelijksgemeenschap in de wenteling der tijden", *TPR* 2004, afl. 1, (455) 472.

³³⁵ L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "Flitsscheiding? Let op de valkuilen!", *Nederlands Juristenblad* 2002/1, (23) 23.

³³⁶ *Kamerstukken (Aanhangsel) II* 2000-01, nr. 1700, 3543-3544.

³³⁷ L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen", *JBN* 2002/16, (3) 3.

³³⁸ Memorie van antwoord, *Kamerstukken I*, 2005-06, 29 676, E, 21.

³³⁹ Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken I*, 2005-06, 29 676, A, 3-4.

echtgenoten zouden schriftelijk een verzoek indienen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van een van de echtgenoten (art. 1:152, § 1 BW). Na het indienen van het verzoek tot echtscheiding, zou een datum worden bepaald waarop beide echtgenoten in persoon zouden verschijnen.³⁴⁰

De ambtenaar zou vervolgens – net zoals de rechter – dienen na te gaan of aan de vereiste voorwaarden is voldaan en of het huwelijk duurzaam is ontworpen. De memorie van toelichting verduidelijkt welke de wettelijke vereisten zouden zijn:

- 1° nagaan of hij bevoegd is de echtscheiding uit te spreken;
- 2° vaststellen van de identiteit van de echtgenoten;
- 3° nagaan of de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben;
- 4° de echtgenoten laten verklaren dat het huwelijk duurzaam is ontworpen en dat ze het huwelijk wensen te beëindigen;
- 5° de echtgenoten dienen persoonlijk voor de ambtenaar van de burgerlijke stand te verschijnen om gezamenlijk het neen-woord uit te spreken.³⁴¹

Indien effectief aan de vooropgestelde vereisten zou voldaan zijn, zou de ambtenaar van de burgerlijke stand bevoegd zijn de echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek uit te spreken en de echtscheidingsakte op te maken welke uiteindelijk op verzoek van (een van) de partijen zou worden ingeschreven, uiterlijk zes maanden na de dag waarop de beschikking in kracht van gewijsde zou zijn gegaan, in de registers van burgerlijke stand waarna de echtscheiding definitief tot stand zou komen (art. 1:152, § 4 j° art. 1:163 BW).³⁴²

Het zou denkbaar kunnen zijn dat de ambtenaar van de burgerlijke stand de echtscheiding zou weigeren uit te spreken. Onder meer omdat hij van oordeel zou zijn dat:³⁴³

- 1° hij niet bevoegd is de echtscheiding uit te spreken;
- 2° de juiste bescheiden niet zijn voorgelegd;
- 3° dat het echtscheidingsverzoek niet uit vrije wil is;
- 4° dat (een van) de echtgenoten niet in staat (wordt) worden geacht hun wil te bepalen;
- 5° ...

De partijen zouden de mogelijkheid krijgen beroep in te stellen bij de rechter tegen deze beslissing (art. 1:27 BW).³⁴⁴

Indien de echtscheiding niet binnen het jaar na de indiening van het verzoek tot stand zou zijn gekomen, zou de echtscheiding slechts worden uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand zodra een nieuw verzoek wordt ingediend (art. 1:152, § 6 BW).³⁴⁵

---

³⁴⁰ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 5.

³⁴¹ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 5; X, "Scheiden zonder rechter", *Nederlands Juristenblad* 2015, afl. 2, nr. 136.

³⁴² MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 3, 5 en 24; Voorstel van wet, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 2, 3-4; E. VERHAGEN, "Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter" in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium*, Brugge, die Keure, 2014, (339) 342.

³⁴³ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 10-11.

³⁴⁴ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 5; X, "Scheiden zonder rechter", *Nederlands Juristenblad* 2015, afl. 2, nr. 136.

³⁴⁵ Voorstel van wet, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 2, 4.

B. De notaris

142. **Frankrijk** – Een van de ondertekende overeenkomsten wordt in originele vorm binnen zeven dagen na de ondertekening door een van de advocaten (lees: de meest bekwame advocaat), op straffe van zijn aansprakelijkheid (fiche 5 Circ. du 26 janvier 2017), naar een notaris naar keuze van de echtgenoten gestuurd (art. 1145, derde lid *j*^o art. 1146, eerste lid Code de procédure civile).³⁴⁶

143. Als de Franse notaris optreedt als vereffenaar van het gemeenschappelijk vermogen dient hij eerst een authentiek afschrift van de vereffeningssakte naar de advocaten van de echtgenoten te sturen die dit aan de voorafgaande onderhandse overeenkomst hechten (art. 229-3 Code Civil).

Nadat de voorafgaande onderhandse overeenkomst is ondertekend door de echtgenoten en de advocaten, wordt dit afschrift van de vereffeningssakte teruggestuurd naar de notaris zodat hij dit kan neerleggen onder zijn minuten (art. 229-1, § 2 Code Civil *j*^o art. 1146 Code de procédure civile).³⁴⁷

144. Overeenkomstig art. 229-1 Code Civil dient de notaris, op straffe van nietigheid, louter na te gaan of de overeenkomst voldoet aan de formele vereisten van art. 229-3, tweede lid, 1°-6° Code Civil:

- 1° de naam, de voornamen, het beroep, de woonplaats, de nationaliteit, de geboortedatum en -plaats van elk van de echtgenoten, de datum en de plaats van het huwelijk, alsmede, in voorkomend geval, dezelfde aanduidingen voor elk van hun kinderen;
- 2° de naam, het beroepsadres en de beroepsuitoefeningsstructuur van de advocaten die belast zijn met de bijstand aan de echtgenoten en de balie waarin ze zijn ingeschreven;
- 3° een vermelding van het akkoord van de echtgenoten over de verdeling van het huwelijk en de gevolgen ervan;
- 4° de modaliteiten van de volledige afwikkeling van de gevolgen van de echtscheiding, met name indien een compenserende vergoeding moet worden betaald;
- 5° de verklaring van vereffening van het huwelijksregime, in voorkomend geval in authentieke akte door de notaris indien de vereffening betrekking heeft op onroerende goederen, of de verklaring dat er geen gronden voor vereffening zijn;
- 6° een verklaring dat de minderjarige door zijn ouders in kennis is gesteld van zijn recht om door de rechter te worden gehoord en dat hij geen gebruik wenst te maken van deze mogelijkheid.

Het is bovendien zijn taak de bijlagen te controleren: nagaan of de wettelijk vereiste bijlagen aanwezig zijn en of, indien vereist, ze zijn opgesteld bij notariële akte³⁴⁸, alsook na te gaan of de ontwerpovereenkomst niet werd ondertekend vóór het verstrijken van de reflectieperiode (cfr. art. 229-4, eerste lid Code Civil).

De notaris hoeft zich niet uit te spreken over de geldigheid, de inhoud of het belang van de overeenkomst.³⁴⁹ Hierdoor zou hij kunnen worden gekwalificeerd als een lijdelijke notaris. Indien echter

---

³⁴⁶ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 66; J. FONSECA, C. OLIVIER-CAILLAT, S. AZOULAY en J.-P. GONCALVES, *Notaires: les aspects pratiques du divorce par consentement mutuel extra-judiciaire*, 2020, <https://www.svp.com/article/les-aspects-pratiques-du-divorce-par-consentement-mutuel-extra-judiciaire-100010767>.

³⁴⁷ J. CASEY en S. DAVID, “Divorce sans juge: plaidoyer pour un circuit court”, *AJ Famille* 2017, afl. 10, 539-542.

³⁴⁸ Indien de vereffening van het huwelijksvermogensstelsel betrekking heeft op goederen die onderworpen zijn aan de registratie in het kadaaster, dient de verklaring van vereffening in een authentieke akte te worden opgenomen (art. 1091 Code de procédure civile).

³⁴⁹ G. CHAMPENOIS, “Le notaire doit-il lire la convention de divorce par consentement mutuel?”, *Defrènois* 2017, afl. 7, 1; N. COUZIGOU-SUHAS, “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Defrènois* 2017, afl. 2, 131-141.

sprake is van een duidelijke schending van de openbare orde *kan* de notaris in zijn hoedanigheid van openbaar ambtenaar de advocaten waarschuwen.³⁵⁰ Voldoet de overeenkomst niet aan de wettelijke vereisten, dan moeten de echtgenoten een nieuwe overeenkomst opstellen met de ontbrekende informatie en dient de reflectieperiode van vijftien dagen opnieuw te worden gerespecteerd (fiche 6 Circ. du 26 janvier 2017).

145. De notaris spreekt noch de echtscheiding uit, noch verklaart hij de echtgenoten gescheiden. Het zijn de echtgenoten zelf die de echtscheiding “toe-eigenen” door hun toestemming te geven.³⁵¹ De notaris neemt de ontwerpovereenkomst die door de echtgenoten en hun advocaten is opgesteld op in een notarieel proces-verbaal binnen de vijftien dagen en hij ondertekent deze akte (art. 1146, derde lid Code de procédure civile) waarna hij de akte neerlegt onder zijn minuten.³⁵²

Zonder de neerlegging onder de minuten van de notaris is er geen sprake van een echtscheiding, ongeacht de ondertekening van de overeenkomst aangezien de echtscheiding dan nog niet uitvoerbaar is (art. 260 Code Civil).³⁵³ De datum waarop de overeenkomst uitvoerbaar wordt, is de datum van ontbinding van het huwelijk (art. 262-1 Code Civil).³⁵⁴

146. De advocaten (of de meest zorgvuldige voormalige echtgenoot) sturen (stuurt) de overeenkomst naar de ambtenaar van de burgerlijke stand van de plaats waar de echtgenoten zijn gehuwd. Deze ambtenaar maakt een kantmelding van de echtscheiding in de huwelijksakte en zal aan de ambtenaar van de burgerlijke stand van de geboorteplaats van beide echtgenoten doorgeven dat ze uit de echt zijn gescheiden zodat dit ook in de geboorteakte kan worden vermeld (art. 1147, eerste lid Code de procédure civile j° fiche 7 Circ. du 26 janvier 2017).³⁵⁵

147. **Spanje** – De echtscheiding met wederzijdse toestemming kan buitengerechtelijk worden aangevraagd via de *Secretario judicial* of via de notaris van de laatste gemeenschappelijke woonplaats of van de woonplaats (of gewone verblijfplaats) van een van de echtgenoten (art. 54, 1 Ley del Notariado j° art. 87 Código Civil); de echtgenoten kunnen kiezen. Diplomaten en consulaire ambtenaren zijn niet bevoegd de echtscheiding uit te spreken, hoewel ze wel de notariële functie hebben een huwelijk te sluiten (art. 82, 1, eerste lid Código Civil).³⁵⁶

148. De notaris onderwerpt de voorafgaande overeenkomst die hem is voorgelegd door de echtgenoten aan een uitgebreide inhoudelijke toets. Enerzijds gaat de notaris na of de overeenkomst de

³⁵⁰ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 68-69.

³⁵¹ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 66; N. COUZIGOU-SUHAS, “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Defrénois* 2017, afl. 2, (131) 131; S. DAVID en R. BRUNET, “Le rôle du notaire dans le nouveau divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, (31) 31; S. FERRÉ-ANDRÉ, “Nouveau regard sur le divorce après la loi du 18 novembre 2016”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 125-130; J. HAUSER, M. HO-DAC, S. SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, M. CRESP en S. SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, *Droit de la famille*, Brussel, Bruylant, 2017, 233, nr. 306; A. LEBEL “Réforme du divorce par consentement mutuel: qui a peur du grand méchant loup?”, *Famille/Point de vue* 2017, (9) 9.

³⁵² N. COUZIGOU-SUHAS, “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 131-141; S. DAVID en R. BRUNET, “Le rôle du notaire dans le nouveau divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, (31) 31.

³⁵³ J. CASEY, “Le nouveau divorce par consentement mutuel; une réforme en clair-obscur”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 14-25, nr. 12; S. FERRÉ-ANDRÉ, “Un an de divorce sans juge: vade-mecum controversé d’un processus de divorcialité contractualisée”, *AJ Famille* 2018, afl. 2, 81-84; D. FILOSA, “Divorce par acte d’avocats et enjeux liquidatifs”, *Defrénois* 2016, afl. 24, 1307-1319.

³⁵⁴ C. BLANCHARD, “La fontion du notaire dans le divorce déjudiciarisé”, *JCP N* 2017, afl. 1, (37) 38, nr. 4; J. CASEY, “Le nouveau divorce par consentement mutuel; une réforme en clair-obscur”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 14-25, nr. 19.

³⁵⁵ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 78; M. RICHARD, *Le divorce par consentement mutuel extrajudiciaire et judiciaire*, 2019, <https://www.juritravail.com/Actualite/differents-types-divorces/Id/310504>.

³⁵⁶ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 135.

gelijkheid tussen de echtgenoten niet beperkt en of de overeenkomst niet in strijd is met de openbare orde, goede zeden en dwingend recht (art. 6, 2° art. 1255 1° art. 1328 Código Civil); hij voert met andere woorden een legaliteitscontrole uit. Anderzijds controleert de notaris of (bepaalde bedingen in) de overeenkomst geen schade (veroorzaken) veroorzaakt of uiterst nadelig (zijn) is voor een van de partijen.³⁵⁷ Indien dit effectief het geval zou zijn, wijst de notaris het echtscheidingsverzoek af en moeten de echtgenoten een echtscheidingsverzoek indienen bij de rechter; de notaris heeft immers niet de bevoegdheid om wettelijke maatregelen of verplichtingen op te leggen zonder toestemming van de partijen (art. 90, 2, derde lid, Código Civil 1° art. 777, 10, derde lid Ley Enjuiciamiento Civil). In de praktijk wordt echter aanvaard dat de echtgenoten de schadelijke of nadelige clausules kunnen corrigeren om vervolgens de gewijzigde overeenkomst opnieuw voor te leggen aan de notaris waardoor de echtscheiding alsnog buitengerechtelijk wordt uitgesproken.³⁵⁸

Indien tegen de overeenkomst geen bezwaren worden opgeworpen, staat de notaris de afgifte van de notariële echtscheidingsakte toe waarin de instemming van de echtgenoten wordt bevestigd en waarin de gevolgen van de echtscheiding, opgenomen in de goedgekeurde overeenkomst, worden overgenomen.³⁵⁹ De gevolgen van de echtscheiding treden in werking zodra de instemming met de echtscheiding van beide echtgenoten in een officiële akte is bekendgemaakt en zijn tegenwerpelijk aan derden zodra de echtscheidingsakte is ingeschreven in het bevolkingsregister (art. 83, tweede lid 1° art. 89 Código Civil).

C. Zowel de notaris als de ambtenaar van de burgerlijke stand

149. **Estland** – De aanvraag tot buitengerechtelijke echtscheiding kan worden ingesteld bij de *Perekonnaseisumetnik* (de ambtenaar van de burgerlijke stand) van de laatste gezamenlijke woonplaats van de echtgenoten indien ze beiden in Estland wonen of bij de notaris.³⁶⁰

150. De aanvraag van de echtscheiding bij de ambtenaar van de burgerlijke stand gebeurt door middel van een gezamenlijke, persoonlijke schriftelijke aanvraag³⁶¹ door beide echtgenoten (§ 64 Family Law Act 2009 1° § 44, (1) Vital Statistics Registration Act). Ze bevestigen in deze aanvraag dat ze wensen te scheiden en dat tussen hen geen geschillen bestaan over de wettelijk voorgelegde bestanddelen; bij het verzoek wordt bovendien een document gevoegd dat de sluiting van het huwelijk staft (§ 44, (2) en (3) lid Vital Statistics Registration Act).

De ambtenaar van de burgerlijke stand schrijft de echtscheiding op de dag van de echtscheiding zelf in in het bevolkingsregister (§ 46, (3) 1° § 48, (3) Vital Statistics Registration Act)

³⁵⁷ L. DE SAINT-PERN, “Le divorce sans juge en droit comparé”, *Droit de la famille* 2018, afl. 9, (1) 3, nr. 16.

³⁵⁸ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 138-139.

³⁵⁹ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 140.

³⁶⁰ X, *Echtscheiding – Estland*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do.

³⁶¹ Dit gezamenlijk verzoek wordt door de overheid online ter beschikking gesteld; zie X, *Abielu lahutamise ühine avaldus*, https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1280/6201/9034/Lisa_6.pdf# (§ 1, 6) Wet 2018).

151. Indien de echtgenoten een aanvraag³⁶² tot echtscheiding indienen bij de notaris, dient deze ook gezamenlijk, persoonlijk en schriftelijk te gebeuren (§ 29, (3), 7) Notaries Act). Bij de aanvraag wordt ook het huwelijkscertificaat voorgelegd.³⁶³

Na de scheiding geeft de notaris op verzoek van de gescheiden echtgenoten het scheidingscertificaat af binnen de veertien dagen.³⁶⁴

152. **Roemenië** – De buitengerechtelijke echtscheiding met wederzijdse toestemming kan op twee wijzen plaatsvinden: administratief (door de *Public Registrar*) of notarieel.

153. Wanneer de echtgenoten geen minderjarige (geadopteerde) kinderen hebben van voor of tijdens het huwelijk, kan de buitengerechtelijke echtscheiding worden uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand van de plaats waar het huwelijk is voltrokken of van laatste gemeenschappelijke verblijfplaats (art. 375, (1) Codul Civil j° art. 164 Government Decision 64/2011).

Het verzoek tot echtscheiding³⁶⁵ wordt door beide echtgenoten persoonlijk³⁶⁶ ingediend bij en ondertekend voor de ambtenaar van de burgerlijke stand door middel van een standaardformulier waarop volgende elementen dienen te worden vermeld:

- 1° dat de echtgenoten instemmen met de ontbinding van het huwelijk;
- 2° dat de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben;
- 3° dat geen van de echtgenoten onder het verbod van de rechtbank valt;
- 4° dat de echtgenoten de echtscheiding niet bij een andere instantie hebben aangevraagd;
- 5° het adres van hun laatste gemeenschappelijke verblijfplaats;
- 6° de naam die de echtgenoten na de ontbinding van het huwelijk zullen dragen (art. 166 Government Decision 64/2011).³⁶⁷

Indien is voldaan aan deze voorwaarden stelt de ambtenaar van de burgerlijke stand de ontbinding van het huwelijk vast en bezorgt hij binnen de vijf dagen de echtscheidingsakte aan de echtgenoten (art. 173, § 1 Government Decision 64/2011), waarna het huwelijk als ontbonden wordt beschouwd (art. 382, (2) Codul Civil).³⁶⁸ Vervolgens vermeldt hij de wijziging van de burgerlijke stand van de voormalige echtgenoten in de huwelijksakte (art. 377, (1) Codul Civil).

154. Indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, al dan niet geadopteerd, dienen ze gezamenlijk een schriftelijk verzoek³⁶⁹ tot buitengerechtelijke echtscheiding in bij de notaris van de

---

³⁶² Dit gezamenlijk verzoek wordt door de notarissen online ter beschikking gesteld, maar is exact hetzelfde als dat van de overheid: zie X, *Abielu lahtamise ühine avaldus*, <https://www.notar.ee/sites/default/files/Abielu%20lahutamise%20%C3%BChine%20avaldu.pdf>.

³⁶³ X, *Echtscheiding – Estland*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do.

³⁶⁴ X, *Perekonnaõiguslikud toimingud*, <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/perekond>.

³⁶⁵ De echtgenoten hechten aan de echtscheidingsaanvraag hun originele geboorteakten, huwelijksakte en identiteitskaarten, alsook een kopie ervan (art. 167, § 1 Government Decision 64/2011).

³⁶⁶ Het verzoek mag niet worden ingediend door een gevolmachtigde, doch wel door een persoon die als bondgenoot tegelijkertijd door beide personen is aangewezen: zie A.C. ANIȚEI, “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 399.

³⁶⁷ O.V. NAGY, “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Forțelor Terestre* 2014, afl. 1, (31) 33-34.

³⁶⁸ C.A. DESMET, “The procedure of acts of administrative law”, *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, (1024) 1029; M. FRÎNTU en R. GHERGHE, “Divorce through the Spouses’ Agreement by Administrative Method or Notarial Procedure”, *Advances in Fiscal, Political and Law Science* s.d., (185) 187; O.V. NAGY, “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Forțelor Terestre* 2014, afl. 1, (31) 35.

³⁶⁹ De echtgenoten hechten aan de echtscheidingsaanvraag een kopie van de geboorteakten en identiteitskaarten van de kinderen, een kopie van de identiteitskaarten van de echtgenoten, het origineel van de door de Roemeense autoriteiten afgegeven huwelijksakte

plaats waar het huwelijk is voltrokken of van de laatste gemeenschappelijke verblijfplaats (art. 376, (1) *j*° 375, (2) Codul Civil *j*° art. 136, (1) Law Public Notaries And Notary Activity).

Hebben de echtgenoten geen minderjarige kinderen, maar verkiezen ze toch dat de echtscheiding notarieel geschiedt in plaats van administratief, dan is dit mogelijk (art. 375, (1) Codul Civil).

Het is bovendien mogelijk het echtscheidingsverzoek door een mandataris met een bijzondere volmacht (dit kan ook de echtgeno(o)te zijn) te laten indienen (art. 376, (2) Codul Civil).

Alvorens zijn territoriale bevoegdheid te controleren, gaat de notaris na of het Roemeense recht van toepassing is op de echtscheiding (art. 136, (2) Law Public Notaries And Notary Activity). Overeenkomstig art. 375, (1) Codul Civil behoort de bevoegdheid toe aan de notaris in wiens rechtsgebied het huwelijk is gesloten of waar de laatste gemeenschappelijke verblijfplaats van de echtgenoten zich bevond. De notaris kijkt om deze reden naar de huwelijksakte waarop staat waar het huwelijk is voltrokken. Het bewijs van de laatste gemeenschappelijke verblijfplaats kan worden geleverd door de identiteitsdocumenten van de echtgenoten of door middel van een officiële verklaring van elke echtgenoot welke wordt opgenomen in het verzoek tot echtscheiding.³⁷⁰

Stelt de notaris vast dat de bevoegdheid aan een notaris van een ander territoriaal rechtsgebied toebehoort, dan stuurt hij de echtgenoten naar dat rechtsgebied. Indien meerdere notarissen bevoegd zijn in dat rechtsgebied, dan behoort de bevoegdheid om de echtscheiding te behandelen toe aan het notariskantoor dat het echtscheidingsverzoek als eerste in het *Registrul național de evidență a cererilor de divorț* (Nationaal Notarieel Register voor de registratie van echtscheidingsverzoeken, hierna: Nationaal Notarieel Register) heeft ingeschreven.³⁷¹

Wanneer de ene echtgenoot zich voor het echtscheidingsverzoek richt tot de ambtenaar van de burgerlijke stand en de andere echtgenoot tot de notaris, zullen beide instanties het echtscheidingsverzoek afwijzen gezien dan niet is voldaan aan de vereiste van gemeenschappelijk verzoek. Bijgevolg zullen de echtgenoten zich dienen te richten tot de rechter.³⁷² Om dit na te gaan zal de notaris na de inleiding van het verzoekschrift verifiëren in het Nationaal Notarieel Register of er geen andere echtscheidingsverzoeken door dezelfde echtgenoten zijn ingediend.³⁷³

De instemming van beide echtgenoten met de ontbinding van het huwelijk is van fundamenteel belang om de echtscheiding door de notaris te laten uitspreken. Indien de echtgenoten geen overeenkomst hebben bereikt over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen of over de naam die zal worden gebruikt na de echtscheiding, kan de notaris het verzoek tot notariële echtscheiding

---

waarvan de notaris een gelegaliseerde kopie maakt en die wordt bewaard voor de gehele duur van de echtscheidingsprocedure: zie A.C. ANIȚEL, "A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania", *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 401.

³⁷⁰ A.C. ANIȚEL, "A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania", *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 400; N. CRĂCIUN, "The divorce by the public notary. Proceedings", *Bulletin of the Transilvania University of Brașov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 190; A.D. PAPA en I.F. ȚĂPUȘ, "Notary procedure and judicial procedure for the divorce with spouses' Agreement", *CKS Journal* 2013, (344) 344.

³⁷¹ A.C. ANIȚEL, "A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania", *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 400.

³⁷² O.V. GUGA, "Comparative study between the divorce, by mutual consent of spouses, on administrative way on the same type of divorce on judicial way", Lucian Blaga, University of Sibiu, *Revista Academiei Fortelor Terestre* 2015, afl. 20, nr. 2, (177) 181.

³⁷³ N. CRĂCIUN, "The divorce by the public notary. Proceedings", *Bulletin of the Transilvania University of Brașov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 192.

afwijzen.³⁷⁴ Hebben de echtgenoten wel een overeenkomst gesloten, dan zal de notaris nagaan of deze in overeenstemming is met het belang van het kind aangezien elke maatregel betreffende het minderjarig kind moet worden genomen in overeenstemming met het belang van het kind (art. 263, (1) Codul Civil). Hiervoor zal hij onder meer het psychosociaal onderzoeksrapport opgesteld door de voogdijinstantie³⁷⁵ raadplegen.³⁷⁶ Indien uit het verslag van het sociaal onderzoek blijkt dat de overeenkomst met betrekking tot de uitoefening van het ouderlijk gezag en de verblijfplaats van het minderjarig kind in strijd is met het belang van het kind, en de notaris deelt deze mening, dan wijst hij het verzoek tot notariële echtscheiding af waardoor de echtgenoten zich enkel nog tot de rechtbank kunnen wenden (art. 136, (3), B) Law Public Notaries And Notary Activity *j*^o art. 376, (2) en (5) Codul Civil).³⁷⁷

Bij erkenning van het echtscheidingsverzoek wordt de overeenkomst tussen de echtgenoten geauthentificeerd³⁷⁸ en maakt de notaris in zesvoud het bewijs van echtscheiding op, namelijk de echtscheidingsakte waarin staat dat het huwelijk in onderlinge overeenstemming tussen de partijen is ontbonden.³⁷⁹ De notaris stuurt een afschrift van dat bewijs naar de ambtenaar van de burgerlijke stand van de plaats waar het huwelijk werd gesloten zodat deze dit kan opnemen in de huwelijksakte van de voormalige echtgenoten (art. 377, (3) Codul Civil).³⁸⁰

§ 2. Uitvoerbare kracht van de echtscheidingsakte

155. **Denemarken** – De administratieve aktes en de beslissingen van het *Familieretshuset*³⁸¹ hebben uitvoerbare kracht.³⁸²

156. **Frankrijk** – De notaris houdt het officiële document in bewaring onder zijn minuten en door deze neerlegging onder de minuten van de notaris wordt aan de overeenkomst vaste datum en uitvoerbare kracht verleend (art. 229-4, tweede lid Code Civil).³⁸³

---

³⁷⁴ A.C. ANIȚEI, “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 401; N. CRĂCIUN, “The divorce by the public notary. Proceedings”, *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 190; C.A. DESMET, “The procedure of acts of administrative law”, *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, (1024) 1030.

³⁷⁵ *Supra* randnummer 75.

³⁷⁶ N. CRĂCIUN, “The divorce by the public notary. Proceedings”, *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 193.

³⁷⁷ A.-M. ARDELEAUNU, “Principles of European Family Law Regarding Divorce – Special View over The Romanian Civil Code”, *Acta Universitatis Danubius: Juridica* 2013, afl. 9, nr. 2, (51) 59; C.A. DESMET, “The procedure of acts of administrative law”, *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, (1024) 1029; M. FRÎNTU en R. GHERGHE, “Divorce through the Spouses’ Agreement by Administrative Method or Notarial Procedure”, *Advances in Fiscal, Political and Law Science* s.d., (185) 186; A. GIDRO, R. GIDRO en D. CÎMPEAN, “Divorce Remedy in the new Code Civil”, *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392; X, *Ouderlijke verantwoordelijkheid – Roemenië*, 2016, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-ro-nl.do?init=true&member=1#toc_4.

³⁷⁸ X, *Divorţul – prin acordul soţilor prin procedură notarială*, <http://www.uniuneanotarilor.ro/?p=4.1>.

³⁷⁹ A.C. ANIȚEI, “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 401.

³⁸⁰ C.A. DESMET, “The procedure of acts of administrative law”, *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, (1024) 1030; M. FRÎNTU en R. GHERGHE, “Divorce through the Spouses’ Agreement by Administrative Method or Notarial Procedure”, *Advances in Fiscal, Political and Law Science* s.d., (185) 189.

³⁸¹ *Supra* voetnoot 98.

³⁸² C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 232.

³⁸³ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 74; A. CATHELINIEAU-ROULAUD, “Le divorce sans juge en droit français”, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja* 2017, afl. 33-34, (85) 91-92; S. FERRÉ-ANDRÉ, “Un an de divorce sans juge: vade-mecum controversé d'un processus de divorcialité contractualisé”, *AJ Famille* 2018, afl. 2, 81-84; D. FILOSA, “L’articulation du contrat collaboratif et agrégatif de divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2019, afl. 2, 85-94; X, *Divorce par consentement mutuel*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F10567>; X, *Assemblée nationale XIVe législature Session extraordinaire de 2015-2016*, 2016, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/cri/2015-2016-extra/20161010.asp>.

157. **Roemenië** – De echtscheidingsakte wordt tussen de echtgenoten uitvoerbaar op het ogenblik dat ze wordt afgeleverd aan de echtgenoten en ten aanzien van derden op het ogenblik dat de akte wordt ingeschreven of zodra deze derden op eender welke wijze kennis hebben genomen van de akte.³⁸⁴

158. **Rusland** – Indien de echtgenoten vrijwillig de afspraken met betrekking tot de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen hebben laten opnemen in een notariële akte, zullen deze een uitvoerbare kracht krijgen.³⁸⁵

159. **Spanje** – De overeenkomst opgenomen in de notariële echtscheidingsakte is uitvoerbaar en kan worden ingeroepen in een tenuitvoerleggingsprocedure alsof ze bij vonnis is uitgesproken (art. 90, 2, vierde lid Código Civil).

160. **Nederland** – Het huidig recht: Het ouderschapsplan wordt opgenomen in de beschikking van de rechter waardoor het een uitvoerbare titel krijgt (art. 819 Rv).

161. De flitsscheiding: Indien de echtgenoten het huwelijk beëindigden door middel van de flitsscheiding, had de beëindigingsovereenkomst geen uitvoerbare titel waardoor de nakoming van de gemaakte afspraken niet kon worden afgedwongen.³⁸⁶ Stelden de partijen in het kader van de flitsscheiding een notariële akte op waarin de overeenkomst werd opgenomen, dan leverde de tussen de partijen gesloten overeenkomst wel een uitvoerbare titel op.³⁸⁷

Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: De echtgenoten zouden de mogelijkheid hebben hun overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding aan de ambtenaar van de burgerlijke stand over te leggen zodat hij deze zou opnemen in de echtscheidingsakte (art. 1:149a, § 7 BW).³⁸⁸ Vermits een akte van de ambtenaar van de burgerlijke stand een authentieke akte is, zou aan de overeenkomst een uitvoerbare titel worden verschafte door een grosse van de authentieke akte af te geven (art. 156, tweede lid j° art. 157 j° art. 430, eerste lid Rv).³⁸⁹

Wetsvoorstel van TEEVEN: De overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding die de echtgenoten vrijwillig zouden hebben opgesteld, zou niet kunnen worden opgenomen in de echtscheidingsbeschikking waardoor de uitvoerbare titel ontbreekt, tenzij de echtgenoten zouden beslissen deze overeenkomst op te nemen in een notariële akte.³⁹⁰

---

³⁸⁴ N. CRĂCIUN, "The divorce by the public notary. Proceedings", *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, afl. 7, no. 2, (189) 194.

³⁸⁵ E. KULEVTSOVA, notarieel juriste, persoonlijke communicatie, 25 maart 2020.

³⁸⁶ MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 3, 8; M.V. ANTOKOLSKAIA, "De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus 'praktische bezwaren'", *WPNR* 2009/6806, (591) 596; L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen", *JBN* 2002/16, (3) 3; L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "Flitsscheiding? Let op de valkuilen!", *Nederlands Juristenblad* 2002/1, (23) 23.

³⁸⁷ Rb. Dordrecht (NL) 12 september 2012, nr. 96325/FA RK 12-7028; M.V. ANTOKOLSKAIA, "De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus 'praktische bezwaren'", *WPNR* 2009/6806, (591) 596; L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen", *JBN* 2002/16, (3) 3; L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, "Flitsscheiding? Let op de valkuilen!", *Nederlands Juristenblad* 2002/1, (23) 23; F. SCHONEWILLE, "Pleidooi voor een weloverwogen positie voor de echtscheidingsnotaris – op de valreep – voor een administratieve echtscheiding", *WPNR* 2009/6806, (598) 603.

³⁸⁸ Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, A, 4.

³⁸⁹ M.V. ANTOKOLSKAIA, "De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus 'praktische bezwaren'", *WPNR* 2009/6806, (591) 596; A.J.M. NUYTINCK, "Het belang van de Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap voor de notariële praktijk: het nieuwe fenomeen van de echtscheidingsnotaris", *WPNR*, 2006/6656, (162) 165; S.F.M. WORTMANN, "Over administratief scheiden en 'ouderschapsconflicten'", *WPNR* 2006, (156) 159.

³⁹⁰ E. VERHAGEN, "Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter" in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium Brugge*, die Keure, 2014, (339) 344.

§ 3. Mogelijke erkenningsprobleem in het buitenland

162. Een vraag die rijst in zo goed als ieder land met een buitengerechterlijke echtscheiding is de vraag met betrekking tot de erkenning in het buitenland. Vermits deze masterproef gericht is op het (intern) familierecht en niet op het internationaal privaatrecht, zal deze problematiek kort worden geschetst, maar verder niet worden geanalyseerd en/of meegenomen naar Deel III. Indien nodig, zal in Deel III af en toe een bedenking met betrekking tot het internationaal privaatrechterlijke luik worden gemaakt.

De erkenning van een echtscheiding binnen de lidstaten van de Europese Unie wordt geregeld door de Brussel *Ibis*-Verordening.³⁹¹ Om onder de materiële bevoegdheid van de verordening te vallen, is een constitutieve beslissing vereist van een overheidsfunctionaris (art. 1, eerste lid, a) *j*^o art. 2, eerste en vierde lid Brussel *Ibis*-Verordening). Het is bijgevolg vereist dat de bevoegde instantie zelf de echtscheiding uitspreekt en het is niet voldoende als deze louter registreert dat de echtgenoten uit de echt zijn gescheiden.³⁹²

Ook worden authentieke akten en overeenkomsten tussen partijen die verleden werden en uitvoerbaar zijn in een lidstaat, onder dezelfde voorwaarden erkend en uitvoerbaar gemaakt als beslissingen (art. 46 Brussel *Ibis*-Verordening).

163. **Denemarken** – De echtgenoten worden geïnformeerd over het mogelijke erkenningsprobleem van de buitengerechterlijke echtscheiding in het buitenland. Wensen de echtgenoten buitengerechterlijk uit de echt te scheiden, dan ligt de verantwoordelijkheid met betrekking tot de erkenning bijgevolg bij hen. Indien het van belang is dat de echtscheiding in het buitenland wordt erkend, zal de *Familieretshuset*³⁹³ deze doorsturen naar de rechtbank.³⁹⁴

Door de echtscheidingsprocedure die Denemarken volgt, is sprake van een beslissing in de zin van art. 2, eerste en vierde lid Brussel *Ibis*-Verordening, maar Denemarken is niet gebonden door de Brussel *Ibis*-Verordening (Zie overweging 32 Brussel *Ibis*-Verordening).³⁹⁵

164. **Estland** – De notariële echtscheidingsakte wordt gekwalificeerd als een openbare akte in de zin van art. 46 Brussel *Ibis*-Verordening.³⁹⁶

165. **Frankrijk** – In de rechtsleer zijn er diverse strekkingen met betrekking tot de erkenning. Het is bijgevolg niet geheel duidelijk of de buitengerechterlijke echtscheiding zal worden erkend in het buitenland, zelfs in de Europese Unie.³⁹⁷

---

³⁹¹ Verord.Raad nr. 2201/2003, 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1347/2000, *Pb.L.* 23 december 2003, afl. 338, 1 (hierna: Brussel *Ibis*-Verordening).

³⁹² Nota naar aanleiding van het verslag, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 6, 23.

³⁹³ *Supra* voetnoot 98.

³⁹⁴ C.G. JEPPESEN-DE BOER, “Administratieve echtscheiding in Denemarken”, *FJR* 2005/91, (231) 235.

³⁹⁵ Advies Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 1.

³⁹⁶ M. BUSCHBAUM, “Ausländische einvernehmliche Notarscheidung vor deutschen Gerichten: Art. 46 Brussel Iia-Verordnung im Gefüge der unionsrechtlichen Vorschriften über die Zirkulation öffentlicher Urkunden” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (353) 357.

³⁹⁷ Voor meer informatie: zie J. TALPIS, “Reconnaissance et exécution au Canada (Québec) du nouveau divorce français sans juge”, *Canadian Bar Review* 2018, afl. 97, 162-164; J. CASEY, “Convention de divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2017, afl. 2, 96-103.

Frankrijk heeft – gelet op de problemen met de erkenning vermits de notaris geen authentieke akte opstelt en de echtscheiding zelf niet uitspreekt – “de akte van neerlegging van de EOT-overeenkomst onder de minuten van de notaris” opgenomen in de Verordening inzake openbare documenten.³⁹⁸

166. **Oekraïne** – Uit de praktijk blijkt dat er geen problemen zijn gesignaleerd met betrekking tot de erkenning in het buitenland van de echtscheiding uitgesproken door een lijdelijke ambtenaar van de burgerlijke stand.³⁹⁹

167. **Portugal** – De Portugese wetgever gaat er zonder meer van uit dat Brussel IIbis-Verordening ook van toepassing is op de buitengerechtelijke echtscheiding.⁴⁰⁰ In de praktijk blijkt dat deze buitengerechtelijke echtscheiding wordt erkend in de andere EU-lidstaten.⁴⁰¹

168. **Roemenië** – Op verzoek van de echtgenoten kan de bevoegde instantie een Europese echtscheidingsakte afgeven die geldig is in de landen die de Rome III-Verordening⁴⁰² hebben ondertekend.⁴⁰³ Bovendien wordt de notariële echtscheidingsakte gekwalificeerd als een openbare akte in de zin van art. 46 Brussel IIbis-Verordening.⁴⁰⁴

169. **Rusland** – Uit de praktijk blijkt dat er geen problemen zijn gesignaleerd met betrekking tot de erkenning in het buitenland van de echtscheiding uitgesproken door een lijdelijke ambtenaar van de burgerlijke stand.⁴⁰⁵

170. **Spanje** – De notariële echtscheidingsakte wordt gekwalificeerd als een openbare akte in de zin van art. 46 Brussel IIbis-Verordening.⁴⁰⁶

171. **Nederland** – De flitsscheiding: Uit de Nederlandse rechtspraak⁴⁰⁷ blijkt dat de Belgische autoriteiten de flitsscheiding niet erkennen vermits geen rechterlijke uitspraak aan de basis lag, waardoor de voormalige echtgenoten alsnog naar de rechtbank dienden te gaan teneinde te laten verklaren dat hun huwelijk was beëindigd.⁴⁰⁸ Ook werden (on)terecht klachten ingediend tegen notarissen omdat ze niet

---

³⁹⁸ Verord. Eur. Parlement & Raad nr. 2016/1191, 6 juli 2016 inzake de bevordering van het vrije verkeer van burgers door vereenvoudigde overlegging van bepaalde openbare documenten in de Europese Unie en tot wijziging van Verordening (EU) nr. 1024/2012, *Pb.L.* 26 juli 2016, afl. 200, 1 (hierna: Verordening inzake openbare documenten); X, *Législation ou apostille d'un document français pour une autorité étrangère*, 2020, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1400>; juridisch adviseur Fednot, persoonlijke communicatie, 9 april 2020.

³⁹⁹ M.V. ANTOKOLSKAIA, “De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus ‘praktische bezwaren’”, *WPNR* 2009/6806, (591) 594-595.

⁴⁰⁰ K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (218) 223.

⁴⁰¹ T. KRUGER, T. en J. VERHELLEN, “De erkenning in België van buitenlandse familierechtelijke akten”, *TVR* 2006, afl. 3, (278) 281.

⁴⁰² Verord. Raad nr. 1259/2010, 20 december 2010 tot nauwere samenwerking op het gebied van het toepasselijke recht inzake echtscheiding en scheiding van tafel en bed (EU), *Pb.L.* 29 december 2010, afl. 323, 10 (hierna: Rome III-Verordening).

⁴⁰³ A.C. ANIȚEI, “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, (372) 402.

⁴⁰⁴ M. BUSCHBAUM, “Ausländische einvernehmliche Notarscheidung vor deutschen Gerichten: Art. 46 Brussel Iia-Verordnung im Gefüge der unionsrechtlichen Vorschriften über die Zirkulation öffentlicher Urkunden” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (353) 357.

⁴⁰⁵ M.V. ANTOKOLSKAIA, “De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus ‘praktische bezwaren’”, *WPNR* 2009/6806, (591) 594-595.

⁴⁰⁶ M. BUSCHBAUM, “Ausländische einvernehmliche Notarscheidung vor deutschen Gerichten: Art. 46 Brussel Iia-Verordnung im Gefüge der unionsrechtlichen Vorschriften über die Zirkulation öffentlicher Urkunden” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (353) 357.

⁴⁰⁷ Rb. Dordrecht (NL) 30 november 2011, nr. 94185/FA RK 11-8373; Rb. 's-Hertogenbosch (NL) 18 maart 2008, nr. 172053/FA RK 08-1147, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, 47.

⁴⁰⁸ Memorie van antwoord, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 677, E, 14; Nota naar aanleiding van het verslag, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 6, 25; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Inleiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (7) 9; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Nederlandse avonturen met het echtscheidingsrecht”, *TPR* 2006, (761) 762; V. DE BACKER en H. JACOBS, “De erkenning van de

voldoende informatie gaven over de eventuele nadelen van de flitsscheiding met betrekking tot de erkenning in het buitenland indien een van de echtgenoten een andere nationaliteit had.⁴⁰⁹

Wetsvoorstel van LUCHTENVELD: Aanvankelijk voldeed het wetsvoorstel niet aan de vereisten om onder het toepassingsgebied van de Brussel *Ibis*-Verordening te vallen, maar door te zorgen dat de ambtenaar van de burgerlijke stand constitutief zou kunnen beschikken zonder inhoudelijk te toetsen, zou de buitengerechtelijke echtscheiding wel kunnen worden erkend in de lidstaten van de Europese Unie.⁴¹⁰

Wetsvoorstel van TEEVEN: Door te bepalen dat de ambtenaar van de burgerlijke stand bevoegd zou zijn teneinde de echtscheiding uit te spreken nadat hij zou nagegaan zijn of aan alle wettelijke vereisten is voldaan en daarvan een akte zou opmaken (lees: de lijdelijke ambtenaar van de burgerlijke stand wordt een actieve ambtenaar van de burgerlijke stand), is tegemoetgekomen aan bovenstaande problematiek.⁴¹¹

De Staatscommissie voor het internationaal privaatrecht heeft bevestigd dat deze wijze onder de materiële werking van de Brussel *Ibis*-Verordening valt waardoor de echtscheiding zou worden erkend in de Europese Unie.⁴¹² In het algemeen wordt namelijk aangenomen dat indien de bevoegde instantie een homologerende taak heeft of vaststelt dat aan de wettelijke vereisten is voldaan, deze onder de werking van de Brussel *Ibis*-Verordening valt waardoor de buitengerechtelijke echtscheiding wordt erkend in de lidstaten van de Europese Unie.⁴¹³

Nederlandse flitsscheiding”, *EJ* 2006, afl. 10, (145) 147, nr. 9; J. DE GRUITER, “Donner omarmt de flitsscheiding”, *Notariaat Magazine* 2005, afl. 2, (22) 22; A.J.M. NUYTINCK, “Het nieuwe, door de Tweede Kamer aangenomen echtscheidingsrecht: de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding”, *WPNR* 2007/6722, (739) 740; W. PINTENS, “Scope and definitions” in U. MAGNUS en P. MANKOWSKI, (eds.), *Brussels Ibis Regulation*, München, Sellier European Law Publishers, 2012, (52) 54; M. VAN HUIS en S. LOOZEN, “Dertigduizend flitsscheidingen, 2001-2009”, *Centraal Bureau voor Statistiek Nederland* 2008, (33) 33.

⁴⁰⁹ Gerechtshof Amsterdam (NL) 14 december 2010, nr. 200.062.078/01 NOT; K.v.T.-klachtnr. 08/2009, <http://www.legalintelligence.com/documents/6187330?srcfrm=basic+search&docindex=25&stext=flitsscheiding&rid=2cb21ba5-6efc-4d37-a900-fd2ea4b2f83e>.

⁴¹⁰ Memorie van antwoord, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, E, 20; A. HEIDA, “Wetsvoorstel Luchtenveld door Tweede Kamer aangenomen”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006, afl. 1, nr. 2.

⁴¹¹ A. HEIDA, “Wet scheiden zonder rechter”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014/13, afl. 2, (28) 29.

⁴¹² MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 30 145, nr. 3, 9-10.

⁴¹³ Advies Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 2-3.

Afdeling IV. Kosten en duurtijd voor de voltooiing van de echtscheiding

172. Onder deze laatste (inhoudelijke) afdeling worden de kosten die de echtgenoten dienen te betalen om buitengerechtelijk uit de echt te scheiden, alsook de gemiddelde duurtijd van de echtscheiding in de verschillende landen – in de mate van het mogelijke – weergegeven.

§ 1. Kosten

173. **Denemarken** – Het opstarten van een procedure kost voor de toekomstige ex-echtgenoten vanaf 1 januari 2020 650 Deense Kronen (ongeveer € 87,00). Indien de partijen een zitting of persoonlijke verschijning wensen, dienen ze 1.630 Deense Kronen (ongeveer € 218,00) extra te betalen. Deze kosten dienen te worden betaald alvorens de echtscheidingsprocedure start.⁴¹⁴

174. **Estland** – De kosten voor de buitengerechtelijke echtscheiding via de ambtenaar van de burgerlijke stand zijn drievoudig: € 50,00 voor de uitvoering van de echtscheiding (§ 339 State Fees Act), welke dient te worden betaald alvorens de aanvraag in te dienen,⁴¹⁵ € 5,00 voor de afgifte van de elektronische echtscheidingsakte (§ 340, eerste¹ lid State Fees Act) en € 10,00 voor de afgifte van het certificaat van echtscheiding op papier (§ 340, eerste lid State Fees Act).⁴¹⁶

Wordt de echtscheiding door de notaris uitgesproken en afgehandeld, dan dienen de echtgenoten € 63,90 (exclusief btw⁴¹⁷) te betalen (§ 33², § 1 Notary Fees Act).⁴¹⁸ Het eerste echtscheidingscertificaat wordt gratis aan de voormalige echtgenoten gegeven, maar indien de echtgenoten een duplicaat wensen, zullen kosten dienen te worden betaald: € 5,00 voor de afgifte van de elektronische echtscheidingsakte (§ 340, (1¹) State Fees Act) en € 10,00 voor de afgifte van het certificaat van echtscheiding op papier (§ 340, (1) State Fees Act).⁴¹⁹

175. **Frankrijk** – In de overeenkomst wordt vastgelegd op welke wijze de kosten van de echtscheiding worden verdeeld tussen de (voormalige) echtgenoten; indien dergelijke indicatie ontbreekt, worden de kosten gelijk verdeeld onder de echtgenoten (art. 1144-5 Code de procédure civile).⁴²⁰

De notariskosten bedragen, indien geen onroerende goederen in het vermogen van de echtgenoten zitten, € 42,00 exclusief btw of € 50,40 inclusief btw (art. A444-173-1 Code de commerce).⁴²¹

---

⁴¹⁴ X, *Vilkårsforhandling*, <https://familieretshuset.dk/brud-i-familien/brud-i-familien/vilkaarsforhandling>; X, *Separation and divorce*, <https://familieretshuset.dk/en/your-life-situation/your-life-situation/separation-and-divorce>; X, *Separation og skilsmisse*, <https://www.borger.dk/familie-og-boerm/Skilsmisse-og-familiebrud/Separation-og-skilsmisse>.

⁴¹⁵ X, *Divorcing a marriage*, 2019, <https://www.eesti.ee/en/family/marriage/divorcing-a-marriage/#divorcebythenotary2>.

⁴¹⁶ X, *Divorce*, <https://www.tallinn.ee/Teenus-Divorce>.

⁴¹⁷ Het btw-tarief in Estland bedraagt twintig procent (§ 15, eerste lid Value-Added Tax Act): zie X, *Value added tax (vat)*, <https://investinestonia.com/business-in-estonia/taxation/vat/>. Bijgevolg zal aan de notaris € 76,68 dienen te worden betaald.

⁴¹⁸ X, *Divorcing a marriage*, 2019, <https://www.eesti.ee/en/family/marriage/divorcing-a-marriage/>; X, *Perekonnaõiguslikud toimingud*, <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/perekond>.

⁴¹⁹ X, *Divorce*, <https://www.tallinn.ee/Teenus-Divorce>.

⁴²⁰ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 62.

⁴²¹ H. BODIN, “Les frais de l'acte de partage du régime matrimonial dans le divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 149; S. DAVID, “La rémunération du notaire ‘simple dépositaire’ dans le cadre du divorce par consentement mutuel extrajudiciaire”, *AJ Famille* 2018, 149; D. MONToux, “Rédiger les actes d'un divorce par consentement mutuel”, *JurisClasseur Pratique notariale – Les actes* 2017, nr. 1702; X, *Assemblée nationale XIVe législature Session extraordinaire de 2015-2016*, 2016, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/cri/2015-2016-extra/20161010.asp>; X, *Divorce par consentement mutuel*, 2019, <https://www.servicepublic.fr/particuliers/vosdroits/F10567>.

De totale kost van de echtscheiding is afhankelijk van het ereloon van de advocaten die door de echtgenoten zijn gekozen. Het ereloon van de advocaat kan heel verschillend zijn en het is afhankelijk van het uurtarief (dit kan variëren tussen € 150,00 tot zelfs € 400,00 of meer, exclusief btw) van de advocaat, van de eventuele minderjarige kinderen, gezinswoning en de vereffening en verdeling van het gemeenschappelijk vermogen. Voor een eenvoudige echtscheiding wordt al snel zes uur in rekening gebracht; voor een complexere echtscheiding (gemeenschappelijke minderjarige kinderen, woning in onverdeeldheid, gemeenschappelijk vermogen...) zal dit eerder twaalf uur bedragen; dit per echtgenoot welteverstaan.⁴²²

Online worden daarentegen echtscheidingsformules aangeboden waardoor de echtscheiding kan worden afgerond voor minstens € 250,00 per echtgenoot. Hierbij wordt slechts een minimale dienstverlening gegeven; de echtgenoten krijgen geen uitleg en ontmoeten de advocaten pas voor de eerste (en enige) keer op de dag van de ondertekening van de echtscheidingsovereenkomst. De kwaliteit van deze dienstverlening wordt sterk in twijfel getrokken vermits de onderhandelingen ontzettend belangrijk zijn in de buitengerechtelijke echtscheiding.⁴²³

176. **Noorwegen** – Aan de buitengerechtelijke echtscheiding in Noorwegen zijn geen kosten voor de echtgenoten verbonden.⁴²⁴ Vermits de echtscheiding wordt uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand⁴²⁵ staat vermoedelijk de overheid in voor de kosten.

177. **Oekraïne** – De kosten voor de buitengerechtelijke echtscheiding zijn afhankelijk van de lokale interne richtlijnen.⁴²⁶

178. **Portugal** – De kostprijs van de buitengerechtelijke echtscheiding bedraagt € 280,00 (art. 18, 6.1. DecreeLaw No. 322-A/2001). Vindt ook de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen plaats via de *conservatória do registo civil*, dan bedraagt de kostprijs van de echtscheiding samen met de verdeling € 625,00 (art. 18, 6.2. DecreeLaw No. 322-A/2001). Bij deze bedragen dient nog btw te worden bijgeteld.⁴²⁷

Het echtscheidingscertificaat kost minstens € 30,00 en dient bovenop de echtscheidingskosten te worden betaald.⁴²⁸

De echtscheiding is gratis op voorwaarde dat de echtgenoten kunnen bewijzen dat ze financiële problemen hebben en daardoor de echtscheidingskosten niet kunnen betalen.⁴²⁹

Indien de echtscheidingsprocedure daarentegen gerechtelijk plaatsvindt, zullen de echtgenoten naast het ereloon van hun advocaat ook gerechtskosten (€ 612,00) dienen te betalen.⁴³⁰

---

⁴²² Voor een gedetailleerde berekening: zie X, *Coût d'un divorce amiable*, <https://www.divorcefrance.fr/avocats/cout-divorce/>.

⁴²³ C. LIENHARD en A. LINARD, "Le regard sur la rédormie des avocats de la famille", *AJ Famille* 2018, afl. 2, 79-80; X, *Coût d'un divorce amiable*, <https://www.divorcefrance.fr/avocats/cout-divorce/>.

⁴²⁴ M. JONKER, "Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron", *FJR* 2006/122, (310) 312.

⁴²⁵ *Supra* randnummer 137.

⁴²⁶ G. GRAUWELS, Consul Belgische ambassade Oekraïne, persoonlijke communicatie, 2 april 2020.

⁴²⁷ X, *Balcão Divórcio com Partilha*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Balcao-Divorcio-com-Partilha#Quantocusta>.

⁴²⁸ X, *Pedir certidão de divórcio*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Pedir-certidao-de-divorcio>; X, *Pedir uma certidão de divórcio*, <https://eportugal.gov.pt/servicos/pedir-uma-certidao-de-divorcio>.

⁴²⁹ X, *Iniciar processo de divórcio*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Iniciar-processo-de-divorcio#Quempodepedir>.

⁴³⁰ X, *Quanto custa um serviço de um divórcio na Zaask*, <https://www.zaask.pt/quanto-custa/advogados-direito-administrativo>.

179. **Roemenië** – Wordt de echtscheiding uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand, dan bedraagt de kost 10 Roemeense Leu (ongeveer € 2,07). De belasting die hierop dient te worden betaald, is afhankelijk van de *city hall*.⁴³¹

Wordt de echtscheiding door de notaris uitgevoerd en er zijn geen minderjarige kinderen en geen onroerend goed in het gemeenschappelijk vermogen⁴³², dan bedragen de notariskosten 795 Roemeense Leu (ongeveer € 165,40).⁴³³ Indien er wel minderjarige kinderen zijn en geen onroerend goed in het gemeenschappelijk vermogen⁴³⁴, bedragen de notariskosten 1160 Roemeense Leu (ongeveer € 241,34) + 119 Roemeense Leu (ongeveer € 24,76)⁴³⁵ voor de echtscheidingsovereenkomst.⁴³⁶

180. **Rusland** – Voor de buitengerechtelijke echtscheiding dient elke echtgenoot 650 Russische roebel (ongeveer € 8,40) te betalen.⁴³⁷

181. **Spanje** – De vergoeding voor de diensten van de notaris is vastgesteld op € 95,00.⁴³⁸ De totale kosten van de echtscheiding zijn afhankelijk van het ereloon van de advocaat (of advocaten) die door de echtgenoten is (zijn) gekozen.

182. **Nederland** – Het huidig recht: Sinds 1 januari 2020 bedraagt het griffierecht (lees: rolrechten) in Nederland voor zaken van onbepaalde waarden voor natuurlijke personen (hieronder valt de echtscheidingsprocedure) € 304,00, respectievelijk € 83,00 voor personen die vallen onder het bereik van de Wet op de rechtsbijstand.⁴³⁹ Bovenop dit bedrag komt het bedrag voor de werkzaamheden van de advocaat (op wie overeenkomstig art. 79, tweede lid Rv verplicht beroep dient te worden gedaan) en dit is afhankelijk van de complexiteit van de echtscheiding.⁴⁴⁰

De flitsscheiding: In de meest gemeenten was de flitsscheiding kosteloos, los van de legeskosten⁴⁴¹ voor de benodigde uittreksels. Wel dienden de prestaties van de deskundige te worden vergoed.⁴⁴²

Wetsvoorstel van TEEVEN: De echtgenoten zouden leges dienen te betalen voor het gebruik van de diensten van de ambtenaar van de burgerlijke stand.⁴⁴³ Deze leges werden op basis van advies van de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken begroot op € 185,00 voor echtscheidingen indien minstens

---

⁴³¹ X, *More than 1,000 couples chose quick administrative divorce in Bucharest, while 11 times more got married this year, 2013*, <https://www.romania-insider.com/more-than-1000-couples-chose-quick-administrative-divorce-in-bucharest-while-11-times-more-got-married-this-year>.

⁴³² Met betrekking tot de verdelingskosten van een onroerend goed in het gemeenschappelijk vermogen kan worden verwezen naar X, *Taxe acte autentice si alte proceduri (Anexa 2 la Ordinul Nr. 46/C/2011)*, <https://notariat-tineretului.net/ordin-46-c-2011/taxe-acte-autentice-si-alte-proceduri-anexa-2>.

⁴³³ X, *Divortul la notar*, <https://notariat-tineretului.net/divort/divortul-la-notar>.

⁴³⁴ Met betrekking tot de verdelingskosten van een onroerend goed in het gemeenschappelijk vermogen kan worden verwezen naar X, *Taxe acte autentice si alte proceduri (Anexa 2 la Ordinul Nr. 46/C/2011)*, <https://notariat-tineretului.net/ordin-46-c-2011/taxe-acte-autentice-si-alte-proceduri-anexa-2>.

⁴³⁵ X, *Divortul cu copii minori la notar*, <https://notariat-tineretului.net/divort/divort-copii-minori-notar>.

⁴³⁶ Hierbij dient te worden opgemerkt dat deze kostprijs niet is teruggevonden in de wet of op een officiële (overheids)website, maar wel op de website van een Roemeense notaris. De kans is bijgevolg reëel dat de kost verschilt per notaris.

⁴³⁷ Y. SHAMPOROVA, *On the rocks: Here's all you need to know about divorce in Russia*, 2018, <https://www.rbth.com/lifestyle/327388-divorce-in-russia>.

⁴³⁸ E. GRANT, *Spanish notaries given power to grant divorce*, 2015, <https://www.spanishbarrister.com/spanish-notaries-given-power-to-grant-divorce/>.

⁴³⁹ X, *Griffierecht civiel – tarieven 2020*, <https://www.rechtspraak.nl/Naar-de-rechter/Kosten-rechtszaak/Griffierecht/Paginas/Griffier-echt-civiel.aspx>.

⁴⁴⁰ MvT, *Kamerstukken II 2014-15*, 34 118, nr. 3, 2.

⁴⁴¹ Leges, retributies of rechten zijn betalingen aan de overheid voor een individueel aanwijsbare tegenprestatie die is uitgevoerd door de overheid. De opbrengsten uit de leges mogen de totale kosten van de daarmee uitgevoerde tegenprestatie niet overtreffen. De overheid kan hiermee bijgevolg geen winst maken: zie X, *Retributies*, <https://vng.nl/artikelen/retributies>.

⁴⁴² 31ste vergadering, *Kamerstukken I*, 2005-06, nr. 31, 1414.

⁴⁴³ MvT, *Kamerstukken II 2014-15*, 34 118, nr. 3, 2; E. VERHAGEN, "Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter" in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium*, Brugge, die Keure, 2014, (339) 342.

een van de echtgenoten in Nederland woont en het huwelijk in Nederland is gesloten. De leges zouden € 237,00 bedragen indien geen van de echtgenoten in Nederland woont en/of het huwelijk niet in Nederland is gesloten vermits dan extra werkzaamheden dienen te worden verricht door de afdeling Landelijke Taken van de gemeente Den Haag.⁴⁴⁴

Aangezien de procesvertegenwoordiging volgens het wetsvoorstel niet vereist zou zijn, zouden echtgenoten in principe uit de echt kunnen scheiden voor € 185,00 (respectievelijk € 237,00). Wel zou worden aangeraden beroep te doen op bijstand of advies van een bemiddelaar, advocaat of notaris indien de echtgenoten het nog niet geheel eens zijn over de echtscheiding of de gevolgen ervan of als de echtgenoten een complexe vermogenssituatie hebben.⁴⁴⁵

§ 2. Duurtijd voor de voltooiing van de echtscheiding

183. **Denemarken** – De duur van de procedure is afhankelijk van de echtgenoten. Indien ze over de voorwaarden wensen te onderhandelen, is het nodig een vergadering te plannen bij de *Vilkårsforhandling*. Ook de aanwezigheid van minderjarige kinderen kan een factor zijn waardoor de duurtijd wordt verlengd (cfr. de wachtperiode van drie maanden).

De gemiddelde duur is ongeveer zeventien weken. De duur kan schommelen tussen twee en negen maanden naar gelang de complexiteit of onenigheid tussen de partijen.⁴⁴⁶

184. **Estland** – Het huwelijk wordt niet eerder dan een maand na de indiening van het echtscheidingsverzoek bij de bevoegde instantie ontbonden en niet later dan drie maanden na de indiening (§ 45, (1) Vital Statistics Registration Act *j*° § 28, (1) Family Law Act 1994).⁴⁴⁷

185. **Frankrijk** – In minder dan twee maanden kunnen de echtgenoten uit de echt scheiden zonder de tussenkomst van de rechter.⁴⁴⁸

Volgens het statistische jaarboek van 2012 duurde een gerechtelijke echtscheiding met onderlinge toestemming gemiddeld 2,7 maanden.⁴⁴⁹ In 2017 duurde de echtscheiding via de rechtbank tussen de drie en veertien maanden.⁴⁵⁰ Hieruit kan worden afgeleid dat de overbelasting van de rechtbanken steeds groter wordt. Deze overbelasting is afhankelijk van de stad; onder meer in Lyon dienen de echtgenoten ongeveer zeven maanden te wachten.⁴⁵¹

---

⁴⁴⁴ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 2 en 17.

⁴⁴⁵ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 2.

⁴⁴⁶ X, *Sagsbehandlingstider*, 2020, <https://familieretshuset.dk/om-familieretshuset/sagsbehandling-og-moeder/sagsbehandling-sagsbehandlingstider>.

⁴⁴⁷ K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (218) 222; X, *Divorcing a marriage*, 2019, <https://www.eesti.ee/en/family/marriage/divorcing-a-marriage/#divorcebythenotary2>; X, *Perekonnaõiguslikud toimingud*, <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/perekond>.

⁴⁴⁸ M. CHASSERY, *Les avantages d'un divorce par consentement mutuel extrajudiciaire*, 2018, <https://www.village-justice.com/articles/les-avantages-divorce-par-consentement-mutuel-extrajudiciaire,27925.html>.

⁴⁴⁹ Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/26, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/26.asp>.

⁴⁵⁰ A. CATHELINAU-ROULAUD, “Le divorce sans juge en droit français”, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja* 2017, afl. 33-34, (85) 89.

⁴⁵¹ X, *Droit de la famille - Vérités et contre-vérités dans le nouveau divorce par consentement mutuel extra-judiciaire*, 2017, https://www.martin-humbert-avocat.fr/droit-de-la-famille---verites-et-contre-verites-dans-le-nouveau-divorce-par-consentement-mutuel-extrajudiciaire--_ad19.html.

186. **Noorwegen** – In principe kan de echtscheiding door de *Fylkesmann*⁴⁵² worden uitgesproken na de wachtperiode van een (of twee) jaar. Enkel in geval van onenigheid tussen de partijen kan een opheldering van de feiten, de betekening van de echtscheiding of een bezwaarprocedure leiden tot uitstel van de definitieve echtscheiding.⁴⁵³

Na deze periode van juridische of feitelijke scheiding zal het nog ongeveer vier tot vijf maanden duren voordat de echtgenoten definitief uit de echt zijn gescheiden.⁴⁵⁴

187. **Oekraïne** – De ambtenaar van de burgerlijke stand geeft het echtscheidingsvonnis af ten vroegste één maand na de dag van de aanvraag.⁴⁵⁵

188. **Portugal** – Een buitengerechtelijke echtscheiding met wederzijdse instemming kan binnen 3 maanden worden verwerkt.⁴⁵⁶

189. **Roemenië** – De buitengerechtelijke echtscheiding via de ambtenaar van de burgerlijke stand duurt dertig dagen (lees: de wachtperiode). Na deze periode dienen de echtgenoten nog vijf dagen te wachten om het echtscheidingscertificaat te verkrijgen.⁴⁵⁷

De buitengerechtelijke echtscheiding via de notaris kan nooit korter zijn dan dertig dagen, maar het is wel mogelijk dat echtgenoten exact dertig dagen na het indienen van het echtscheidingsverzoek uit de echt zijn gescheiden. Dit in tegenstelling tot de gerechtelijke procedure die gemiddeld twaalf maanden duurt.⁴⁵⁸

190. **Rusland** – Na het verstrijken van de periode van een maand, te rekenen vanaf het ogenblik van indienen van het echtscheidingsverzoek wordt de echtscheiding uitgesproken (art. 19, 3 Russian Family Code).

191. **Nederland** – Het huidig recht: In 2014 was de (eenvoudige) echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek (uitgesproken door de rechter) definitief ongeveer vier tot zes weken na de indiening van het verzoekschrift.⁴⁵⁹

De flitsscheiding: In theorie was het mogelijk de flitsscheiding in één dag te realiseren; de overeenkomst kon op dezelfde dag als de omzetting worden ingeschreven.⁴⁶⁰ Er werd bijgevolg gezegd dat het mogelijk was om uit de echt te scheiden in één dag.⁴⁶¹

---

⁴⁵² *Supra* voetnoot 185.

⁴⁵³ A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 274.

⁴⁵⁴ I. SCHWENZER, “Registerscheidung?” in H. VON, P. GOTTWALS, E. JAYME en B. SCHWAB, *Festschrift für Dieter Henrich*, Gieseking E.U.W. GmbH, 2000, (533) 535.

⁴⁵⁵ A. LELYUK, *Ukraine: Divorce Proceedings in Ukraine*, 2012, <https://www.mondaq.com/Family-and-Matrimonial/205834/Divorce-Proceedings-In-Ukraine>; G. GRAUWELS, Consul Belgische ambassade Oekraïne, persoonlijke communicatie, 2 april 2020.

⁴⁵⁶ X, *201-E Divorce in Portugal*, 2011, http://www.realestate-algarve.info/default_5_238.

⁴⁵⁷ X, *More than 1,000 couples chose quick administrative divorce in Bucharest, while 11 times more got married this year*, 2013, <https://www.romania-insider.com/more-than-1000-couples-chose-quick-administrative-divorce-in-bucharest-while-11-times-more-got-married-this-year>.

⁴⁵⁸ X, *Cât durează un divorț la notar sau în instanță?*, <https://notariat-tineretului.net/divort/cat-dureaza-divortul>.

⁴⁵⁹ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 2; L.H.M. ZONNENBERG, “Scheiden zonder rechter: een gevaarlijke bezuinigingsmaatregel”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014, afl. 2, nr. 14, 31-33.

⁴⁶⁰ L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, “Flitsscheiding? Let op de valkuilen!”, *Nederlands Juristenblad* 2002/1, (23) 23.

⁴⁶¹ K. JANSEGGERS, “Nederlandse ‘flitsscheiding’ zonder rechter ook geldig in België?”, *Juristenkrant* 2002, afl. 51, (1) 1.

Uit de praktijk bleek daarentegen dat ongeveer in zestig procent van de gevallen het geregistreerd partnerschap werd ontbonden zes maanden na het initiatief van de echtgenoten het huwelijk te laten ontbinden via de flitsscheiding.⁴⁶²

Wetsvoorstel van TEEVEN: De ambtenaar van de burgerlijke stand zou de echtscheiding niet eerder kunnen uitspreken dan veertien dagen na de indiening van het verzoek tot echtscheiding. De duurtijd zou bijgevolg minstens veertien dagen bedragen, maar er was geen garantie dat de ambtenaar van de burgerlijke stand na deze wachttermijn onmiddellijk de echtscheiding zou kunnen uitspreken.⁴⁶³

---

⁴⁶² M. VAN HUIS, *Flitsscheiding blijft populair*, 2005, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2005/21/flitsscheiding-blijft-populair>.

⁴⁶³ Advies afdeling Advisering Raad van State en nader rapport, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 4, 2.

Afdeling V. Tussenconclusie – schematisch overzicht

	Al dan niet verplicht?	Indien kinderen?	Bijstand vereist?	Overeenkomst vereist?	Wachperiode?	Persoonlijke verschijning?	Bevoegde instantie?	Kosten?	Duurtijd vanaf verzoek?
DK	✓	✓	✗	✓	3 maand	Keuze van echtgenoten	ABS	± € 87,00	± 17 weken
EE	✓	✓	?	✓	1 maand	✓	ABS of notaris	€ 50,00 + € 5,00 en/of € 10,00 € 77,00 + € 5,00 en/of € 10,00	1 tot 3 maand
FR	✓	✓	✓	✓	15 dagen	✗	Notaris	€ 50,40 (incl. btw) + 2 advocaten	> 2 maand
NL Flitscheiding Luchtenveld Teeven	✗ ✗ ✗	✓ ✗ ✗	✓ ✓ ✗	✓ ✓ ✗	? ? 14 dagen	✓ ✓ ✓	ABS ABS ABS	Kosten deskundige ? € 185,00 of € 237,00	6 maand (60%) ? Min. 14 dagen
NO	✓	✓	✗	✗	Min. 1 jaar	Mogelijk	ABS	Gratis	± 4 tot 5 maand
UA	✗	✗	✗	✗	1 maand	✓	ABS	Afhankelijke van de lokale richtlijnen	Min. 1 maand
PR	✗	✓	✗	✓	?	✓	ABS	€ 280,00 of € 625,00	± 3 maand
RO	✗	✓	✗	✗	30 dagen	✓ ✓	ABS of notaris	~~Kinderen:~~ ± € 2,07 + belasting ~~Kinderen:~~ ± € 165,40 (incl. btw) Kinderen: ± € 266,10 (incl. btw)	30 + 5 dagen 3 maand
RU	✓	✗	✗	✗	1 maand	✓	ABS	± € 8,40	Min. 1 maand
ES	✗	✗	✓	✓	?	✓	Notaris	€ 95,00 + min. 1 advocaat	?

III. SUGGESTIES VOOR DE CREATIE VAN DE BUITENGERECHTELIJKE ECHTSCHIEDING IN BELGIË

Afdeling I. Personeel toepassingsgebied

192. In de eerste afdeling van Deel III worden de eerste en de tweede suggestie onderzocht, uitgewerkt en gemotiveerd.

Vooreerst wordt gekeken of echtgenoten die door middel van de procedure EOT uit de echt wensen te scheiden, al dan niet de keuze dienen te hebben tussen een gerechtelijke en een buitengerechtelijke echtscheiding. Hierover wordt vervolgens de eerste suggestie gegeven.

Ten tweede wordt onderzocht of de buitengerechtelijke echtscheiding in België ook voor echtgenoten met minderjarige kinderen dient te worden opengesteld. Ook zal – in de mate van het mogelijke – worden uitgewerkt op welke wijze de belangen van het kind dienen te worden gerespecteerd. Hierover wordt ten slotte de tweede suggestie gegeven.

§ 1. Het al dan niet verplicht karakter van de buitengerechtelijke echtscheiding

193. Kan de Belgische wetgever de buitengerechtelijke echtscheiding in de procedure EOT aan de echtgenoten opleggen of moet aan de echtgenoten de keuze worden gegeven tussen de gerechtelijke en de buitengerechtelijke EOT?

In de hypothese dat de echtgenoten geen keuze zouden hebben, kan de Belgische overheid dan worden veroordeeld wegens schending van art. 6 EVRM? Art. 6 EVRM is namelijk door middel van de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) ontwikkeld tot een van de belangrijkste verdragsrechten.⁴⁶⁴

In de volgende onderdelen wordt op basis van Europese rechtspraak en rechtsvergelijking onderzocht of aan de buitengerechtelijke echtscheiding al dan niet een verplicht karakter kan worden opgelegd en of dit wenselijk zou zijn.

A. Recht op toegang tot de rechter overeenkomstig art. 6 EVRM

194. Een van de belangrijkste arresten van het EHRM is het arrest *Golder t. Verenigd Koninkrijk* van 21 februari 1975 waarin het Hof oordeelde dat uit art. 6 EVRM het recht tot toegang tot de rechter voortspuit.⁴⁶⁵

Dit recht op toegang tot de rechter is in een rechtstaat zoals België een van de fundamentele voorwaarden om de materiële rechten van de burger te kunnen verwezenlijken. Het recht op toegang tot de rechter is evenwel niet absoluut; maar kan worden beperkt.⁴⁶⁶ Deze beperking mag niet de kern van het recht tot

---

⁴⁶⁴ T. BARKHUYSEN en M.L. VAN EMMERIK, “Rechtsbescherming tegen de overheid en het EVRM”, *Tijdschrift voor Milieuschade en Aansprakelijkheidsrecht* 2006, afl. 4, (130) 130.

⁴⁶⁵ EHRM 21 februari 1975, nr. 4451/70, *Golder/Verenigd Koninkrijk*.

⁴⁶⁶ P. VAN DIJK, “De toegang tot de rechter – een Straatsburgse springprocessie”, *NJCM-Bulletin* 2003, (945) 956; B. VANLERBERGHE, “Het recht op toegang tot de rechter zoals gewaarborgd door artikel 6.1 EVRM. Algemene beginselen en enkele concrete toepassingen in het gerechtelijk recht” in A. VAN OEVELEN, S. RUTTEN en J. ROZIE (eds.), *Recht op toegang tot de rechter*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (1) 8.

de toegang aantasten, ze moet een legitiem doel dienen en dient proportioneel te zijn aan dit legitieme doel. Ze mag geen willekeurige barrière vormen die verhindert dat de zaak wordt beoordeeld door een bevoegde rechter.⁴⁶⁷

Het EHRM heeft bovendien aanvaard dat de wetgever maatregelen kan nemen waardoor de overbelasting van de rechtbanken wordt vermeden indien de beperking betrekking heeft op minder belangrijke zaken. *In casu* werd geoordeeld dat de onmiddellijke werking van nieuwe wetgeving die de ontvankelijkheid van hoger beroep of voorziening in cassatie op niet-discriminerende wijze beperkt, het recht op toegang tot de rechter niet schendt.⁴⁶⁸

Echtgenoten kunnen bovendien ook afstand doen van hun recht op toegang tot de rechter en ervoor opteren hun geschil te onderwerpen aan een geschillenbeslechting buiten de overheidsrechter om, op voorwaarde dat de afstand vrijwillig, wettig en ondubbelzinnig plaatsvindt.⁴⁶⁹

Indien derhalve aan de echtgenoten in het kader van een EOT de keuze zou worden gelaten tussen de gerechtelijke en de buitengerechtelijke echtscheiding, is bij het kiezen van de buitengerechtelijke echtscheiding sprake van een vrijwillige afstand door de echtgenoten van het recht op toegang tot de rechter.

195. Hierbij dient mijns inziens de kanttekening te worden gemaakt dat bij een EOT noch sprake is van een conflict, noch van enig geschil. De rechtbank dient bij echtscheidingszaken bij voorkeur enkel te worden gevat in conflictsituaties⁴⁷⁰ en aangezien net een van de voornaamste voorwaarden van een EOT bestaat uit het bereiken van een overeenkomst over het principe en over alle gevolgen van de echtscheiding, is er in beginsel geen sprake van een conflictsituatie.⁴⁷¹ De tussenkomst van de rechtbank bij EOT is dan ook *de facto* in grote mate louter administratief⁴⁷², zeker bij de procedure EOT waarbij de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben.⁴⁷³

Bovendien wordt de echtgenoten het recht tot de rechter niet geheel ontnomen vermits ze nog steeds de mogelijkheid hebben uit de echt te scheiden via de rechter door middel van de procedure EOO.

Bijgevolg is het antwoord op de vraag of art. 6 EVRM wordt geschonden bij het verplicht opleggen van de buitengerechtelijke procedure bij een EOT mijns inziens negatief.

---

⁴⁶⁷ EHRM 21 februari 1975, nr. 4451/70, Golder/Verenigd Koninkrijk; EHRM 24 oktober 1979, nr. 6301/73, Winterwerp/Nederland; EHRM 28 mei 1985, nr. 8225/78, Ashingdane/Verenigd Koninkrijk; EHRM 19 december 1997, nr. 26737/95, Brualla Gómez de la Torre/Spanje; EHRM 3 juni 2004, nr. 73936/01, De Jorio/Italië; EHRM 24 april 2008, nr. 17140/05, Kemp/Luxemburg; EHRM 3 december 2009, nr. 8917/05, Kart/Turkije; B. VANLERBERGHE, "Het recht op toegang tot de rechter zoals gewaarborgd door artikel 6.1 EVRM. Algemene beginselen en enkele concrete toepassingen in het gerechtelijk recht" in A. VAN OEVELEN, S. RUTTEN en J. ROZIE (eds.), *Recht op toegang tot de rechter*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (1) 8 en 10.

⁴⁶⁸ EHRM 19 december 1997, nr. 26737/95, Brualla Gómez de la Torre/Spanje; K. RIMANQUE, "Art. 6 eerste lid EVRM" in P. DEPUYDT, B. ALLEMEERSCH, B. VAN DEN BERGH en S. RAES (eds.), *Gerechtelijk recht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2002, (215) 257; B. VANLERBERGHE, "De onmiddellijke toepassing van de procedurewet op hangende gedingen en het recht van toegang tot de rechter" (noot onder EHRM 19 december 1997, Brualla Gómez de la Torre t. Spanje), *RW* 1998, (518) 518.

⁴⁶⁹ EHRM 27 februari 1980, nr. 6903/75, Deweer/België; B. VANLERBERGHE, "Het recht op toegang tot de rechter zoals gewaarborgd door artikel 6.1 EVRM. Algemene beginselen en enkele concrete toepassingen in het gerechtelijk recht" in A. VAN OEVELEN, S. RUTTEN en J. ROZIE (eds.), *Recht op toegang tot de rechter*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (1) 3.

⁴⁷⁰ H. LENTERS, *De rol van de rechter in de echtscheidingsprocedure*, Arnhem, Gouda Quint, 1993, 278-279.

⁴⁷¹ *Handelingen II* 2006-07, nr. 51, 3015.

⁴⁷² Minister Koen GEENS geeft in zijn Justitieplan immers (indirect) aan dat de tussenkomst van de familierechtbank en de griffie bij de EOT waarbij geen gemeenschappelijke minderjarige kinderen zijn betrokken (of waar reeds een gehomologeerde kindregeling bestaat) eerder administratief van aard is: zie K. GEENS, *Het justitieplan – een efficiëntere Justitie voor meer rechtvaardigheid*, 2015, https://cdn.nimbu.io/s/1jn2gqe/assets/Plan_justitie_18maart_NL.pdf, 29, nr. 64.

⁴⁷³ Voor de procedure EOT voor echtgenoten met minderjarige kinderen *infra* § 2.

B. Creatie van een tweesporenstelsel is in België noch vereist, noch wenselijk

196. Volgens de memorie van toelichting van het wetsvoorstel van TEEVEN (nooit wet geworden) zou in Nederland de vrije keuze tussen de gerechtelijke en de buitengerechtelijke echtscheiding regel zijn geworden.⁴⁷⁴ Indien de echtgenoten het namelijk niet volledig eens zouden zijn over de echtscheiding of de gevolgen ervan, zouden ze uiteraard nog steeds de mogelijkheid moeten hebben naar de rechter te gaan. Ook bij een volledig akkoord zouden de echtgenoten (volgens dit voorstel) over de mogelijkheid moeten blijven beschikken naar de rechter te gaan, namelijk indien ze erkennings-⁴⁷⁵ of uitvoeringsproblemen wensen te voorkomen.⁴⁷⁶

Deze redenering kan niet worden doorgetrokken in de Belgische context van de EOT: indien de echtgenoten het niet eens zijn over het principe van de echtscheiding of over de gevolgen en/of voorwaarden van de echtscheiding, is een EOT niet mogelijk en dient sowieso te worden overgestapt naar de EOO; de buitengerechtelijke echtscheiding (EOT) is dan niet toegelaten. Het probleem met betrekking tot de uitvoerbaarheid bij de EOT kan worden opgelost door de tussenkomst van de notaris die in België door de authenticatie uitvoerbare kracht verleent aan de overeenkomst. De mogelijkheid kan worden overwogen die bevoegdheid ook te geven aan een andere instantie, bijvoorbeeld de ambtenaar van de burgerlijke stand, zodat ook deze laatste uitvoerbare kracht kan verlenen aan een overeenkomst.⁴⁷⁷

197. Het introduceren van twee onderscheiden procedures EOT (de gerechtelijke en de buitengerechtelijke) kan bovendien voor verwarring zorgen bij de burgers en bijgevolg tot rechtsonzekerheid leiden.⁴⁷⁸ Indien wettelijk wordt vastgelegd dat – op een beperkt aantal uitzonderingen na⁴⁷⁹ – de EOT principieel buitengerechtelijk plaatsvindt, is dit voor de burger helderder.

Gezien de rechtbank thans reeds in belangrijke mate de EOT louter administratief afhandelt en de echtgenoten niet meer rechtstreeks met de rechtbank in contact komen in het kader van hun EOT, gebeurt de echtscheiding naar aanvoelen van de echtgenoten reeds in grote mate buitengerechtelijk.

De vraag kan daarenboven worden gesteld of – gegeven de structurele overbelasting van de rechterlijke macht – het niet beter zou zijn de rechtbank te ontheffen of te bevrijden van deze in belangrijke mate administratieve taak en deze toe te kennen aan een andere speler in de juridische wereld.⁴⁸⁰

198. Bovendien is de kans reëel dat echtgenoten – indien ze vrij kunnen kiezen tussen een gerechtelijke en een buitengerechtelijke echtscheiding – al dan niet op aanraden van de deskundige die hen bijstaat bij het opstellen van hun overeenkomst, kiezen voor de goedkoopste weg. Echtgenoten betalen voor de gerechtelijke procedure EOT *de lege lata* € 165,00 aan rolrechten en € 20,00 per persoon als bijdrage aan het fonds voor tweedelijnsbijstand. Vermits de bijstand door de deskundige niet vereist

---

⁴⁷⁴ *Supra* randnummer 57.

⁴⁷⁵ Vermits deze masterproef gericht is op het (intern) familierecht en niet op het internationaal privaatrecht wordt deze problematiek niet verder uitgewerkt.

⁴⁷⁶ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 11.

⁴⁷⁷ *Infra* randnummer 395.

⁴⁷⁸ *Handelingen II*, 2006-07, nr. 51, 3032.

⁴⁷⁹ *Infra* randnummer 200.

⁴⁸⁰ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 311; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 269.

is bij het opstellen van de overeenkomst, kunnen de echtgenoten thans uit de echt scheiden voor amper € 205,00.

Enkel in de hypothese dat de buitengerechtelijke echtscheiding wordt uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand en de echtgenoten niet verplicht beroep dienen te doen op een deskundige, zou de buitengerechtelijke echtscheiding voor de echtgenoten goedkoper kunnen zijn dan de huidige gerechtelijke procedure EOT. Of deze hypothese mogelijk is, zal blijken uit de vierde en de zevende suggestie.⁴⁸¹ Wordt de buitengerechtelijke echtscheiding daarentegen uitgesproken door de notaris, dan is de kans reëel dat de kostprijs hoger zal zijn dan € 205,00.

199. Tot slot kan ook de bedenking worden gemaakt dat, in de hypothese dat buitengerechtelijke echtscheiding niet zou openstaan voor echtgenoten met minderjarige kinderen (*infra*) en enkel de echtgenoten zonder minderjarige kinderen de keuze zouden hebben tussen de gerechtelijke en de buitengerechtelijke echtscheiding, de meerwaarde van de creatie van een nieuwe wijze om uit de echt te scheiden minimaal zou zijn.

C. In een aantal gevallen dient de echtscheiding door de rechter te worden uitgesproken

200. Indien (een van) de echtgenoten overeenkomstig art. 488/1 en art. 488/2 BW onder bescherming (is) zijn geplaatst, is mijns inziens een buitengerechtelijke echtscheiding niet aangewezen. Dit is onder meer ook de regel in Frankrijk (art. 229-2, 2° Code Civil).⁴⁸² Ook echtscheidingen op grond van misbruik, verwaarlozing, bigamie etc. dienen mijns inziens via de rechtbank te verlopen, net zoals in Noorwegen.⁴⁸³ Deze volwassenen zijn namelijk kwetsbaar en dienen extra te worden beschermd. Hierbij kan wel de bemerking worden gemaakt dat de kans klein is dat in deze hypothesen een EOT haalbaar is vermits het bereiken van een overeenkomst over alle gevolgen en voorwaarden van de echtscheiding moeilijk zal zijn of dat mogelijks een onevenwichtige regeling zal worden voorgesteld.

D. EERSTE SUGGESTIE: De buitengerechtelijke EOT wordt verplicht opgelegd

201. Ik ben de mening toegedaan dat het noch noodzakelijk, noch aangewezen is dat echtgenoten de keuze zouden hebben tussen een gerechtelijke en een buitengerechtelijke procedure EOT.

Het is dan ook mijn suggestie dat de buitengerechtelijke procedure EOT de enige optie is voor zover aan de voorwaarden is voldaan (*infra*) en dit behoudens enkele wettelijke beperkingen.

---

⁴⁸¹ *Infra* randnummers 339 e.v. en 426.

⁴⁸² D. FILOSA, "Divorce par acte d'avocats et enjeux liquidatifs", *Defrénois* 2016, afl. 24, 1307-1319.

⁴⁸³ *Supra* randnummer 51.

§ 2. Echtgenoten met minderjarige kinderen

202. Bij aanwezigheid van minderjarige kinderen dient bij de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België een moeilijke afweging te worden gemaakt. Uit Nederlands onderzoek blijkt dat bij de buitengerechtelijke echtscheiding, de zogenaamde flitsscheiding (2001-2009), het belang van het kind doorgaans goed werd gevrijwaard⁴⁸⁴, hoewel niet steeds. In de Nederlandse rechtsleer is hieromtrent nog steeds geen eensgezindheid, zelfs na meer dan twintig jaar debatteren.⁴⁸⁵ Ook in Frankrijk – waar een buitengerechtelijke echtscheiding in principe verplicht is voor echtgenoten met minderjarige kinderen – is er nog steeds veel discussie over dit onderwerp.⁴⁸⁶ De kans is bijgevolg reëel dat deze discussie bij het (eventueel) invoeren van een buitengerechtelijke echtscheiding ook in België zal ontstaan.

Hierna ga ik dieper in op de eventuele wenselijkheid van het mogelijk maken van de buitengerechtelijke echtscheiding in België voor echtgenoten met minderjarige kinderen, alsook welke stappen daarvoor dienen te worden genomen.

Vervolgens wordt de overeenkomst die de ouders bij de buitengerechtelijke echtscheiding dienen op te stellen over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen besproken. Hierbij wordt het hoorrecht en/of de participatie van het minderjarig kind bij het opstellen van de overeenkomst uitgebreid besproken.

Ten slotte wordt gekeken of het mogelijk en/of aangewezen is een verplichte bemiddelingssessie of verplichte therapie met betrekking tot de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen op te leggen aan de ouders.

A. Toelaatbaarheid van de buitengerechtelijke echtscheiding indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben

203. De laatste decennia wordt steeds meer aandacht besteed aan het voortgezet ouderschap na de echtscheiding. In zo goed als alle Europese landen is het gezamenlijk ouderschap na echtscheiding de regel vermits hierdoor in principe de echtscheiding zo weinig mogelijk veranderingen teweegbrengt in de verhouding tussen de ouder en het kind.⁴⁸⁷

Volgens ANOKOLSKAIA (Nederland) kan het gezamenlijk ouderlijk gezag na de echtscheiding slechts ernstig worden genomen indien de overheid zich bij de echtscheiding op dezelfde wijze opstelt als ze deed vóór de echtscheiding: terughoudend. De overheid zou enkel mogen tussenkomen indien er

---

⁴⁸⁴ M.V. ANOKOLSKAIA, “Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding” in M.V. ANOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht: Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (51) 57.

⁴⁸⁵ *Infra* randnummers 203 en 204.

⁴⁸⁶ *Infra* randnummer 205.

⁴⁸⁷ M.V. ANOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 48; M.V. ANOKOLSKAIA, “Co-ouderschap in Nederland: eindelijk duidelijkheid!”, *Justitiële verkenningen* 2011, afl. 37, (9) 9; K. BOELE-WOELKI, “Parental responsibilities – CEFL’s initial results” in K. BOELE-WOELKI, *Common core and better law in European family law*, Antwerpen, Intersentia, 2005, (139) 142.

aanwijzingen zijn dat het belang van het kind in gevaar is of indien (een van) de ouders of kinderen dit (verzoekt) verzoeken.⁴⁸⁸ Deze mening wordt niet door iedereen in Nederland gesteund.⁴⁸⁹

1. Discussies over het belang en de bescherming van het minderjarig kind

204. In Nederland is de angst voor ondermijning van de positie van het minderjarig kind een van de belangrijkste argumenten tegen de buitengerechtelijke echtscheiding.⁴⁹⁰ Tegelijkertijd werd uit een grootschalig tweejarig experiment met scheidings- en omgangsbemiddeling in Nederland geconcludeerd: “[...] dat de belangen van de minderjarige kinderen voldoende gewaarborgd worden in de bemiddelingsprocedure [...] Men kan stellen dat dit strikt genomen niet afwijkt van de praktijk van een gerechtelijke procedure.”⁴⁹¹ Het wetsvoorstel van LUCHTENVELD heeft beroep gedaan op dit wetenschappelijk onderzoek waarbij dit kamerlid de stelling verdedigde dat ook echtgenoten met minderjarige kinderen buitengerechtelijk uit de echt kunnen scheiden.⁴⁹²

Nadat het wetsvoorstel werd gewijzigd en de ouders met minderjarige kinderen werden uitgesloten, hebben kamerleden VAN DER LAAN en WEEKERS een subamendement ingediend om bij wijze van proef de buitengerechtelijke echtscheiding in twintig gemeenten gedurende drie jaar open te stellen voor echtgenoten met minderjarige kinderen. Op deze wijze hoopten ze de effecten daarvan te achterhalen. Dit subamendement werd niet goedgekeurd.⁴⁹³

De (buitengerechtelijke) flitsscheiding (Nederland 2001-2009) stond open voor echtgenoten met minderjarig kinderen.⁴⁹⁴ In de Tweede Kamer ging men ervan uit dat het aantal flitsscheidingen door ouders met minderjarige kinderen verwaarloosbaar zou zijn en dat die ouders de gerechtelijke echtscheiding zouden verkiezen.⁴⁹⁵ Uiteindelijk bleek dat ongeveer de helft van de echtgenoten die kozen voor de flitsscheiding minderjarige kinderen hadden.⁴⁹⁶ Er werd geen onderzoek gevoerd naar de gevolgen van de flitsscheiding voor minderjarige kinderen.⁴⁹⁷

205. Ook in Frankrijk heeft de buitengerechtelijke echtscheiding voor echtgenoten met minderjarige kinderen geleid tot veel discussie. Tal van amendementen werden ingediend om deze mogelijkheid te schrappen, dit ter bescherming van minderjarige kinderen. Geen van deze amendementen werd

---

⁴⁸⁸ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 48-49.

⁴⁸⁹ *Infra* randnummer 204; *supra* randnummer 69 en voetnoot 127.

⁴⁹⁰ Y. QUISPÉL, “De wenselijkheid en mogelijkheid van echtscheiding zonder rechterlijke tussenkomst na ‘de val’ van Wetsvoorstel Luchtenveld”, *FJR* 2006/114, (276) 280.

⁴⁹¹ B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 235.

⁴⁹² *Supra* randnummer 69; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (51) 56-57; Y. QUISPÉL, “De wenselijkheid en mogelijkheid van echtscheiding zonder rechterlijke tussenkomst na ‘de val’ van Wetsvoorstel Luchtenveld”, *FJR* 2006/114, (276) 280.

⁴⁹³ Subamendement VAN DER LAAN, WEEKERS, *Kamerstukken II* 2005-06, 29 676, nr. 28.

⁴⁹⁴ *Supra* randnummer 68.

⁴⁹⁵ *Handelingen II* 2004-05 nr. 83, 4994.

⁴⁹⁶ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (51) 52.

⁴⁹⁷ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (51) 54.

aangenomen.⁴⁹⁸ Tot op heden blijft in Frankrijk de buitengerechtelijke echtscheiding bij aanwezigheid van minderjarige kinderen mogelijk.⁴⁹⁹

2. Relevantie van de burgerlijke staat van de ouders

206. In België kunnen gewezen wettelijk of louter feitelijk samenwonende ouders het akkoord met betrekking tot de gevolgen en afspraken van de scheiding voor de minderjarige kinderen (namelijk de ouderschapsovereenkomst) op een uitvoerbare wijze laten vaststellen bij notariële akte waarbij geen rechterlijke toetsing gebeurt. Ook de opmaak van een notariële akte is niet verplicht.

Er is op heden derhalve een ongelijke behandeling tussen kinderen uit een huwelijk en kinderen waarvan de ouders niet gehuwd waren. Hiervoor is geen objectieve verantwoording.

Het belang van de kinderen is klaarblijkelijk gradueel opgedeeld afhankelijk van de burgerlijke staat van de ouders. Zijn/waren de ouders gehuwd, dan lijkt het belang van de minderjarige kinderen zwaarder door te wegen vermits de rechtbank wel degelijk kan toetsen. Het lijkt bijna of de wetgever er van uit gaat dat gehuwde ouders minder goed dan niet gehuwde ouders in staat zouden zijn een regeling voor hun minderjarige kinderen uit te werken en daarom dienen te worden gecontroleerd.

Deze overweging is uiteraard niet juist. Correcter is de eenvoudige vaststelling dat de huidige wetgeving over deze problematiek werd geschreven in een periode dat quasi alle scheidende ouders gehuwd waren en derhalve niet meer is aangepast aan de recente ontwikkelingen in onze samenleving wat samenlevingsvormen betreft. Een aanpassing is derhalve wenselijk.⁵⁰⁰

3. Controlebevoegdheid van de rechtbank

207. Op heden wordt het dossier na de neerlegging ter griffie van de familierechtbank, indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, overgemaakt aan het Openbaar Ministerie. Het kan (er is geen wettelijke verplichting) – binnen dertig dagen te rekenen van de inschrijving van de zaak op de rol – schriftelijk advies over de overeenkomst met betrekking tot de kinderen neerleggen op de griffie en

---

⁴⁹⁸ Zie onder meer Amendement 6, 26, 27, 31, 32, 35, 40, 61, 102, 120 en 175, Journal officiel de la République française, XIVe Législature, Compte rendu intégral, Assemblée Nationale France 2015-16, nr. 78, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/cri/2015-2016-extra/20161010.pdf>, 5314 e.v.; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/6, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/6.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/26, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/26.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/27, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/27.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/31, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/31.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/32, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/32.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/35, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/35.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/40, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/40.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/61, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/61.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/102, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/102.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/120, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/120.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/175, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/175.asp>.

⁴⁹⁹ *Supra* randnummer 61.

⁵⁰⁰ Hiervoor kan indirect worden verwezen naar de aangenomen amendementen nrs. 1 en 2 van 20 juni 2017 (S. BECQ en R. TERWINGEN) op het wetsvoorstel tot wijziging van de wetgeving met het oog op de invoering van het ouderschapsplan bij echtscheiding, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-66/5. Het wetsvoorstel werd op 23 mei 2019 vervallen verklaard en is nooit wet geworden.

kan eventueel de kinderen horen (art. 1288ter, 1289ter en 1290 Ger.W.). Indien de procureur des Konings meedeelt geen advies te zullen verlenen of indien de termijn tot indiening van het advies is verstreken – dit wordt gelijkgesteld met een gunstig advies –, moet de familierechtbank zo snel mogelijk een vonnis tot echtscheiding vellen. Een mondeling advies is ook mogelijk, maar enkel indien de echtgenoten persoonlijk verschijnen⁵⁰¹. Het advies van de procureur des Konings is sinds de wet van 25 mei 2018⁵⁰² louter facultatief.⁵⁰³

Ook de rechter heeft een controlebevoegdheid op de overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen (art. 1290, tweede en derde lid Ger.W.)

Is de overeenkomst niet strijdig met het belang van het kind, zal de rechter de overeenkomst met betrekking tot de minderjarige kinderen homologeren en krijgt enkel dit onderdeel van de familierechtelijke overeenkomst door het echtscheidingsvonnis uitvoerbare kracht en gezag van gewijsde (art. 1298 Ger.W.).⁵⁰⁴

208. Uit contact met enkele advocaten, bemiddelaars en notarissen blijkt dat het in de praktijk uiterst zelden gebeurt dat de rechter en/of het Openbaar Ministerie opmerkingen formuleert aangaande de regeling over de kinderen.⁵⁰⁵ Deze vaststelling zou dan ook een vermoeden kunnen creëren dat in de praktijk de rechterlijke toetsing dode letter is.

Dit vermoeden dient te worden genuanceerd, gelet op het zeer beperkt aantal deskundigen aan wie de vraag werd gesteld. Een magistraat bevestigde me dat in zijn arrondissement de substituut wel degelijk zelf de overeenkomst toetst in het kader van de voorbereiding van de zitting.

Ook VAN DEN BOSSCHE geeft aan dat in de praktijk zowel de familierechter als de procureur des Konings de kindregeling en meer in het bijzonder de verblijfsregeling van de kinderen nauwkeurig opvolgen.⁵⁰⁶

Toch kan de vraag worden gesteld of deze bevoegdheid niet kan worden overgenomen door een andere instantie (*infra*) die de overeenkomst op minstens dezelfde wijze toetst.

---

⁵⁰¹ De persoonlijke verschijning in België is sinds de wet 25 mei 2018 ook niet meer verplicht voor echtgenoten die minder dan zes maanden feitelijk gescheiden wonen: *infra* randnummers 344 en 348.

⁵⁰² Art. 51 wet 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklast binnen de rechterlijke orde, *BS* 30 mei 2018, 45.045.

⁵⁰³ Amendement nr. 78 (C. BROTCORNE), op het wetsvoorstel tot vermindering en herverdeling van de werklast binnen de rechterlijke orde, *Parl.St.* Kamer 2017-18, nr. 54-2827/8, 11; F. APS, “De echtscheiding” in *Handboek voor de advocaat-stagiair familierecht 2018-2019*, Mechelen, Kluwer, 2018, (151) 221, nr. 398; S. BROUWERS, “De EOT kreeg een upgrade”, *RABG* 2018, (1261) 1266; X, “Schriftelijke procedure wordt regel bij EOT”, *T.Not.* 2018, (18) 19.

⁵⁰⁴ Antwerpen 27 november 2007, *NJW* 2008, 556, noot G. VERSCHELDEN; E. ALOFS en F. APS, “De rechtspleging inzake echtscheiding door onderlinge toestemming” in P. SENAËVE (ed.) *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (667) 678 en 697, nr. 1189 en 1204; R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 83, nr. 73; P. SENAËVE, “Het Belgische echtscheidingsrecht” in K. BOELE-WOELKI en F. SWENNEN, *Vergelijkenderwijs: actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2012, (1) 17; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 361, nr. 620; F. SWENNEN, “Pleidooi voor de homologatie van heel de EOT-overeenkomst”, *T.Fam.* 2015, 222; G. VERSCHELDEN, *Handboek Belgisch Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2016, 887, nr. 2005.

⁵⁰⁵ Vier van de twaalf advocaten, vijf van de vijftien bemiddelaars en zes van de vijftien notarissen (samen hebben zij reeds enkele duizenden EOT-overeenkomsten opgesteld) die door mij werden gecontacteerd, gaven aan dat ze al een of meerdere keren een aspect van de kindregeling dienden te verduidelijken of wijzigen.

⁵⁰⁶ A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 60, nr. 11.

4. Tussenconclusie

Indien de buitengerechtelijke EOT in België enkel zou worden opengesteld voor echtgenoten zonder minderjarige kinderen, zal de ongelijkheid naargelang de burgerlijke staat van de ouders nog groter worden, wat mijns inziens niet de bedoeling kan zijn van de Belgische wetgever. Zelfs in de hypothese dat een buitengerechtelijke procedure EOT niet wordt ingevoerd in België, dient de wetgever zich ernstig te herbronnen over bovenstaande problematiek.

De buitengerechtelijke echtscheiding dient bijgevolg ook te worden opengesteld voor echtgenoten met minderjarige kinderen indien kan worden gegarandeerd dat de overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding voor de kinderen door een instantie wordt getoetst op minstens dezelfde wijze als de toetsing die op heden (in de huidige gerechtelijke procedure EOT) wordt gedaan door het Openbaar Ministerie.

B. Overeenkomst over de minderjarige kinderen

209. Na een echtscheiding worden de echtgenoten elkaars “ex”, maar ze blijven wel beiden ouder van de gemeenschappelijke kinderen; het ouderschap eindigt niet bij scheiding: de kind-ouder relatie blijft levenslang duren.⁵⁰⁷ Het ouderschap dient bijgevolg te worden losgekoppeld van de relatie tussen de ouders en van de echtscheiding.⁵⁰⁸ Opdat de echtscheiding de relatie met het kind zo weinig mogelijk negatief zou beïnvloeden, is een stimulatie van gezamenlijk ouderschap en gedeelde ouderlijke betrokkenheid wenselijk.⁵⁰⁹

In onderstaand deel wordt eerst onderzocht of de echtgenoten al dan niet een overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen dienen te bereiken. Vervolgens wordt gekeken waarover een overeenkomst dient te worden bereikt en of de huidige wetgeving volstaat en kan worden overgenomen. Tenslotte wordt nagegaan of het Openbaar Ministerie en/of de familierechter als toetsers van de overeenkomst al dan niet kan worden vervangen en zo ja, door welke instantie.

1. Dienen de echtgenoten een overeenkomst te bereiken?

210. Vermits deze masterproef onderzoekt of de huidige procedure EOT kan worden omgevormd tot de buitengerechtelijke EOT, is het bijna vanzelfsprekend dat de echtgenoten een overeenkomst dienen te bereiken over de gevolgen van de echtscheiding voor de (minderjarige) kinderen, zoals thans het geval is.

Toch wordt dit in deze masterproef in vraag gesteld. In Denemarken dienen de echtgenoten namelijk wel een overeenkomst te bereiken over de gevolgen van de echtscheiding, maar niet over de gevolgen

---

⁵⁰⁷ Handelingen II, 2006-07, nr. 51, 3033; K. BASTAITS, I. PASTEELS, C. VAN PEER en D. MORTELMANS, “Een verplicht ouderschapsplan na echtscheiding? Inzichten vanuit de SiV-studie”, *Relaties en nieuwe gezinnen* 2011, afl. 1, (1) 1; E. COENE, “Pleidooi voor een ouderschapsplan”, *TORB* 2017-18, (306) 307; J.-L. RENCHON, “Les clauses des conventions entre époux ou cohabitants relatives à l’exercice de l’autorité parentale à l’égard de leurs enfants” in F. TAINMONT en J.-L. RENCHON (eds.), *L’autonomie de la volonté et les conventions entre époux ou cohabitants: 7e journée d’études juridiques Jean Renauld*, Brussel, Larcier, 2015, 303; P.H. TESLER en P. THOMPSON, *Collaborative divorce: the revolutionary new way to restructure your family, resolve legal issues, and move on with your life*, New York, HarperCollins Publishers, 2007, 25.

⁵⁰⁸ F. SWENNEN, “Wat is ouderschap?”, *TPR* 2016, (11) 11.

⁵⁰⁹ K. BASTAITS, I. PASTEELS, C. VAN PEER en D. MORTELMANS, “Een verplicht ouderschapsplan na echtscheiding? Inzichten vanuit de SiV-studie”, *Relaties en nieuwe gezinnen* 2011, afl. 1, (1) 1 en 3; E. COENE, “Pleidooi voor een ouderschapsplan”, *TORB* 2017-18, (306) 308.

hiervan voor de kinderen.⁵¹⁰ Bijgevolg wordt onderzocht of dit eventueel een mogelijkheid zou zijn voor de Belgische wetgever bij het invoeren van de buitengerechtelijke procedure EOT.

211. In de Oost-Europese landen – waar sprake is van een lijdelijke ambtenaar van de burgerlijke stand – is de buitengerechtelijke echtscheiding voor echtgenoten met minderjarige kinderen slechts mogelijk in Roemenië en in Estland en dient een voorafgaande overeenkomst te worden opgesteld.⁵¹¹ Ook in Rusland en Oekraïne is een voorafgaande overeenkomst over de kinderen noodzakelijk, doch is de buitengerechtelijke echtscheiding niet mogelijk⁵¹² vermits de overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding voor de kinderen verplichtend door de rechter dient te worden getoetst. In de praktijk blijkt dit evenwel enkel in Oekraïne te gebeuren. In Oekraïne zijn de echtgenoten verplicht de overeenkomst aan de rechter voor te leggen; doen ze dit niet, zal de rechter zelf de gevolgen van de echtscheiding voor de kinderen vastleggen. In Rusland daarentegen zijn de echtgenoten niet verplicht hun overeenkomst voor te leggen aan de rechter. Doen ze dit wel, dan zal de overeenkomst enkel worden getoetst indien de echtgenoten dit effectief vragen of indien de voorgelegde regeling al te sterk afwijkt van het gebruikelijke.⁵¹³

Ook in de West-Europese landen – waar de ambtenaar van de burgerlijke stand een actievere rol heeft – die de buitengerechtelijke echtscheiding openstellen voor echtgenoten met minderjarige kinderen is de voorafgaande overeenkomst verplicht, behalve in Denemarken en Noorwegen.⁵¹⁴ Ter “compensatie” zijn de echtgenoten uit deze twee laatste landen verplicht een bemiddelingssessie (al dan niet online) bij te wonen alvorens buitengerechtelijk uit de echt te kunnen scheiden.⁵¹⁵

Uit de Noorse praktijk blijkt dat het merendeel van de echtgenoten gedurende de wachtperiode⁵¹⁶ in staat is onderling tot een onderling akkoord te komen over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen. Slechts tien tot vijftien procent van de voormalige echtgenoten slaagt daar niet in en dient beroep te doen op de rechter.⁵¹⁷

Dat bij de flitsscheiding in Nederland geen overeenkomst betreffende de gevolgen voor minderjarige kinderen was vereist⁵¹⁸, is eenvoudig te verklaren. De flitsscheiding leidde immers uiteindelijk tot een ontbinding van het geregistreerd partnerschap, welk partnerschap juridisch geen gevolgen had in de verhouding tot de kinderen. Een regeling voor de kinderen was dan ook niet nodig.⁵¹⁹

Rechtsvergelijkend kan derhalve worden gesteld dat een voorafgaande overeenkomst overwegend is vereist.

---

⁵¹⁰ *Supra* randnummers 70 en 96.

⁵¹¹ *Supra* randnummers 97 en 102.

⁵¹² *Supra* randnummers 64 en 66.

⁵¹³ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 50; F. SCHONEWILLE, “Scheiding en ouderschap: het ouderschapsplan als maatwerk” in F. SCHONEWILLE (ed.), *Notaris en scheiding*, Antwerpen, Maklu, 2010, (45) 57.

⁵¹⁴ *Supra* randnummers 70 en 73.

⁵¹⁵ *Supra* randnummers 83 en 86-88.

⁵¹⁶ Deze wachtperiode bedraagt minstens één jaar; *supra* randnummer 129.

⁵¹⁷ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 313.

⁵¹⁸ *Supra* randnummer 76. Het verplicht ouderschapsplan, dat ook dient te worden opgesteld bij de ontbinding van het geregistreerd partnerschap, is pas ingevoerd in 2009; *supra* randnummers 43 en 45.

⁵¹⁹ L.J.M. GIJBELS en J.A. KAMERLING, “De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen”, *Juridische Berichten voor het Notariaat* 2002/16, (3) 4.

212. De verplichting voorafgaandelijk tot een overeenkomst te komen over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen vermindert de kans op een relitigatie na echtscheiding omtrent de kinderen vermits de ouders worden gestimuleerd grondig na te denken over de facetten en de invulling van het ouderschap na de echtscheiding en daarover een akkoord te maken.⁵²⁰

Een bijkomend voordeel ten slotte van de verplichte overeenkomst is dat ze een referentiekader vormt naar waar de ex-echtgenoten kunnen teruggrijpen bij onenigheid of indien ze voor belangrijke beslissingen staan in het kader van de opvoeding.⁵²¹

Bovenstaande vaststellingen verantwoorden mijns inziens dat bij de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België de echtgenoten een overeenkomst dienen op te stellen over de gevolgen van de echtscheiding voor de minderjarige kinderen, net zoals in de huidige gerechtelijke procedure EOT.

2. Waarover dienen de echtgenoten een overeenkomst te bereiken?

213. De Belgische wetgever heeft uitdrukkelijk bij de EOT aan de ouders de bevoegdheid gegeven afspraken te maken over de gevolgen van de echtscheiding voor de kinderen (art. 1288 Ger.W.). De ouders zijn hier bijgevolg toe verplicht.⁵²²

In de familierechtelijke overeenkomst dienen de afspraken met betrekking tot de uitoefening van het ouderlijk gezag, de verblijfs- of contactregeling en de bijdrage in het onderhoud en de opvoeding van de kinderen (art. 1288, eerste lid, 2°-3° Ger.W.) te worden opgenomen.⁵²³

Met betrekking tot de uitoefening van het ouderlijk gezag dienen afspraken te worden gemaakt over de persoon en het beheer van de goederen van het kind, zowel voor de periode tussen de vordering tot echtscheiding en de definitieve echtscheiding, als voor de periode na het uitspreken van de echtscheiding (art. 1288, eerste lid, 2°, laatste zin Ger.W.).⁵²⁴

De ouders kunnen in beginsel hun onderlinge bijdrage voor de kinderen zelf regelen en afwijken van het evenredigheidsprincipe door een andere verdeelsleutel in de EOT-overeenkomst vast te leggen.⁵²⁵ Maar overeenkomstig art. 203 e.v. BW hebben de ouders een onderhoudsplicht naar de kinderen toe die

---

⁵²⁰ B.E.S. CHIN-A-FAT, "Het ouderschapsplan als wondermiddel?" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (100) 102.

⁵²¹ E. COENE, "Pleidooi voor een ouderschapsplan", *TORB* 2017-18, (306) 308.

⁵²² J.-L. RENCHON, "Les clauses des conventions entre époux ou cohabitants relatives à l'exercice de l'autorité parentale à l'égard de leurs enfants" in F. TAINMONT en J.-L. RENCHON (eds.), *L'autonomie de la volonté et les conventions entre époux ou cohabitants: 7e journée d'études juridiques Jean Renauld*, Brussel, Larcier, 2015, (295) 302-304.

⁵²³ S. BROUWERS en M. GOVAERTS, "Onderhandse regelingsakte en familierechtelijke overeenkomst" in S. BROUWERS en M. GOVAERTS, *Huwelijk en (echt)scheiding: een modellenboek*, Mechelen, Kluwer, 2014, (207) 276, nr. 245; N. MASSAGER, *Les bases du droit civil. Tome I: Droit familial, régimes matrimoniaux, successions*, Limal, Anthemis, 2013, 92-93; A.-C. VAN GYSEL, *Précis de droit des personnes et de la famille*, Limal, Anthemis, 2013, 255.

⁵²⁴ S. BROUWERS en M. GOVAERTS, "Onderhandse regelingsakte en familierechtelijke overeenkomst" in S. BROUWERS en M. GOVAERTS, *Huwelijk en (echt)scheiding: een modellenboek*, Mechelen, Kluwer, 2014, (207) 278, nr. 249; C. DE WULF, *Notarieel familierecht en familiaal vermogensrecht: Het opstellen van notariële akten (deel I)*, Mechelen, Kluwer, 2011, 66, nr. 95.

⁵²⁵ J. GERLO, "Artikel 203, § 1 BW, artikel 203bis BW en artikel 1288, eerste lid, 3° Ger.W. na de wetten van 30 juni 1994 en 13 april 1995. Bijzondere problemen in geval van echtscheiding door onderlinge toestemming", *Not.Fisc.M.* 1997, (122) 123; E. VERTOMMEN, "Qui fait l'enfant, doit le nourrir". Over de rechten van het studerende meerderjarige kind en de EOT-overeenkomst" (noot onder Brussel 13 november 2018), *T.Fam.* 2019, (294) 296, nr. 8; K. VISSERS, "Commentaar bij artikel 1288 Ger.W." in P. SENAËVE, F. SWENNEN en G. VERSCHELDEN (red.), *Personen- en familierecht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, (91) 148, nr. 70.

van openbare orde is: “*qui fait l'enfant doit le nourrir*”.⁵²⁶ Het is bijgevolg niet toegelaten dat de overeenkomst de rechten en belangen van het (onderhoudsgerechtigd) kind miskent.⁵²⁷

a) Een meer gedetailleerde overeenkomst – een ouderschaps- of kinderplan

214. VAN DEN BOSSCHE is de mening toegedaan dat de regeling met betrekking tot de kinderen in de huidige Belgische EOT-overeenkomsten de naam “ouderschapsplan⁵²⁸” onwaardig is. De formulering is in de meeste (notariële) overeenkomsten te algemeen en regelt amper concrete topics, behalve de kinderalimentatie en de verblijfsregeling; met andere woorden enkel de regeling van de tijd en het geld. “*Hoe belangrijk de kinderen ook zijn, het geld is vaak belangrijker*”.⁵²⁹

Bovendien, zo stelt VAN DEN BOSSCHE, is de term “ouderschapsplan” misleidend. Het geeft de indruk dat het over de ouders gaat, terwijl het integendeel voornamelijk over de kinderen gaat. De ouder is slechts de uitvoerder van het plan. Vermits de kinderen de belangrijkste figuren zijn, is de term “kinderplan” beter op zijn plaats.⁵³⁰

Door aan de overeenkomst de naam “kinderplan” te geven, worden de ouders gewezen op het feit dat in dit deel van de overeenkomst het kind centraal staat.

215. SCHONEWILLE is van mening dat het (Nederlandse) ouderschapsplan slechts goed en toereikend is indien het zeer gedetailleerd is en ook afspraken worden opgenomen over de vakanties, de feestdagen, de verjaardagen van kind en ouders, de schoolkeuze, de communicatie met de school, de participatie van de ouders bij de schoolactiviteiten, de introductie van de eventuele nieuwe partner aan het kind, de opvoedings- en huisregels in de beide huizen...⁵³¹

Uit de praktijk in België blijkt dat de conflicten met betrekking tot de kinderen steeds over dezelfde thema's gaan: de schoolkeuze, de ontspanningsactiviteiten, de medische en therapeutische zorgen, de toestemming voor vakantie-activiteiten en reizen, de overdracht van de kinderen...⁵³²

216. Het onderzoek “Scheiden in Vlaanderen” geeft weer dat 73,9 % van de voormalige echtgenoten de nood ervaart aan een uitgewerkte regeling omtrent de verdeling van de zorg- en opvoedingstaken, die in de praktijk nochtans vaak ontbreekt.⁵³³

---

⁵²⁶ Cass. 27 september 1990, *Arr.Cass.* 1990-91, 96-97; S. BROUWERS, “De bijzondere ouderlijke onderhoudsverplichtingen” in G. VERSCHULDEN, S. BROUWERS, K. BOONE, L. PLUYM, W. SEGERS en B. VINCK, “Overzicht van rechtspraak. Familierecht (2007-2011), *TPR* 2012, (1868) 1868, nr. 666; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 530, nr. 881; E. VERTOMMEN, “‘Qui fait l'enfant, doit le nourrir’. Over de rechten van het studerende meerderjarige kind en de EOT-overeenkomst” (noot onder Brussel 13 november 2018), *T.Fam.* 2019, (294) 296, nr. 9.

⁵²⁷ S. BROUWERS, “De bijzondere ouderlijke onderhoudsverplichtingen” in G. VERSCHULDEN, S. BROUWERS, K. BOONE, L. PLUYM, W. SEGERS en B. VINCK, “Overzicht van rechtspraak. Familierecht (2007-2011), *TPR* 2012, (1868) 1868, nr. 666; E. VERTOMMEN, “‘Qui fait l'enfant, doit le nourrir’. Over de rechten van het studerende meerderjarige kind en de EOT-overeenkomst” (noot onder Brussel 13 november 2018), *T.Fam.* 2019, (294) 296, nr. 9.

⁵²⁸ Zoals weergegeven in het wetsvoorstel (S. BECQ *et.al.*) tot wijziging van de wetgeving met het oog op de invoering van het ouderschapsplan bij echtscheiding, *Parl.St.* Kamer BZ 2014, nr. 66/1.

⁵²⁹ A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 57-58, nr. 4 en 5.

⁵³⁰ A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 57, nr. 3.

⁵³¹ F. SCHONEWILLE, “De Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding is een feit: exit klassieke omgangsregeling!”, *WPNR* 2009/6800, (430) 436; F. SCHONEWILLE, “Scheiding en ouderschap: het ouderschapsplan als maatwerk” in F. SCHONEWILLE (ed.), *Notaris en scheiding*, Antwerpen, Maklu, 2010, (45) 56.

⁵³² E. COENE, “Pleidooi voor een ouderschapsplan”, *TORB* 2017-18, (306) 307.

⁵³³ K. BASTAITS, I. PASTEELS, C. VAN PEER en D. MORTELMANS, “Een verplicht ouderschapsplan na echtscheiding? Inzichten vanuit de SiV-studie”, *Relaties en nieuwe gezinnen* 2011, afl. 1, (1) 19.

In 2014 werd een wetsvoorstel ingediend met het oog op de invoering van het (meer gedetailleerde) ouderschapsplan bij echtscheiding waarin onder meer de verdeling van de zorg- en opvoedingstaken werd opgenomen.⁵³⁴ Overeenkomstig art. 3 van dit wetsvoorstel zou de overeenkomst met betrekking tot de minderjarige kinderen bij de EOT ten minste dienen te worden aangevuld met volgende (niet-limitatieve) afspraken:

- 1° de verdeling van de zorg- en opvoedingstaken;
- 2° de uitwisseling van informatie inzake het kind;
- 3° het voorzien in bemiddeling.

Door de ontbinding van het federaal parlement werd dit wetsvoorstel op 23 mei 2019 vervallen verklaard en is dit bijgevolg (nog) geen wet geworden.

b) Opstellen van een leidraad of checklist

217. VAN DEN BOSSCHE stelde in het kader van voornoemd wetsvoorstel voor, ter voorkoming dat belangrijke onderwerpen worden vergeten, een checklist op te stellen met topics over de kinderen die verplicht dienen te worden geregeld.⁵³⁵

Dergelijke checklist zou ook bij de eventuele buitengerechtelijke echtscheiding in België kunnen worden opgelegd voor het opstellen van het kinderplan. Wel wetende dat de regeling nooit allesomvattend zal zijn en dat steeds wel een of andere concrete problematiek niet zal geregeld zijn, dient mijns inziens dergelijke checklist heel ruim te worden opgesteld.

Deze checklist dient mijns inziens te worden opgesteld door een interdisciplinair team bestaande uit advocaten, bemiddelaars, notarissen, (kinder)psychologen... Samen kunnen ze nagaan wat uit de praktijk het belangrijkste blijkt voor zowel de ouders als voor de kinderen, maar ook waarover conflicten ontstaan na de EOT.

Navraag bij een magistraat leert dat de rechters naast het toetsen aan de openbare orde en het belang van het kind ook nakijken of de overeenkomst praktisch voldoende uitvoerbaar is en of ze geen mogelijke toekomstige discussies (en/of rechtszaken) in de kiem kan smoren: *“We toetsen de overeenkomst op de voddien die later anders toch voor de rechtbank zouden komen.”* Door de ervaring in rechtszaken, weet de rechtbank waarover later de problemen zullen ontstaan en door een kleine aanpassing in de overeenkomst kan dit worden vermeden.

Indien effectief een checklist wordt opgesteld, kan de familierechter en/of het Openbaar Ministerie als deel van het interdisciplinair team duiden op die eventuele problemen met betrekking tot de uitvoerbaarheid van de overeenkomst en kunnen deze ook worden opgenomen in de checklist.

218. Gelet op het feit dat de regeling nooit allesomvattend is, kunnen de echtgenoten zich ertoe verbinden eerst beroep te doen op bemiddeling voorafgaandelijk aan elke andere vorm van geschillenbeslechting. Onder de huidige Belgische wetgeving is de opname van een bemiddelingsbeding

---

⁵³⁴ Wetsvoorstel (S. BECQ *et. al.*) tot wijziging van de wetgeving met het oog op de invoering van het ouderschapsplan bij echtscheiding, *Parl.St. Kamer BZ* 2014, nr. 66/1.

⁵³⁵ A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 64, nr. 19.

in een overeenkomst facultatief (art. 1725, § 1 Ger.W.) en uit onderzoek van HEMELSOEN blijkt dat dit beding in de praktijk amper wordt opgenomen in de EOT-overeenkomst.⁵³⁶

Toch kan dergelijk beding uitermate interessant zijn, zeker met betrekking tot het kinderplan vermits de ex-echtgenoten nog jaren dienen samen te werken.⁵³⁷

Het hoger genoemd interdisciplinair team – bijgestaan door academici gespecialiseerd in bemiddeling – kan onderzoeken en op basis van praktijkervaring oordelen of een bemiddelingsbeding al dan niet verplicht dient te worden opgelegd zoals in het wetsvoorstel van 2014⁵³⁸ werd voorgesteld. Ook dient te worden onderzocht of dergelijk beding niet in strijd is met het vrijwilligheidsprincipe en of het bemiddelingsbeding de toegang tot de rechter niet op een ontoelaatbaar manier beperkt gezien deze toegang minstens tijdelijk wordt opgeschort.

3. Instantie die de overeenkomst toetst

219. In beginsel kunnen de ouders vrij de verblijfs- of contactregeling bepalen.⁵³⁹ Uit de praktijk blijkt dat in het aantal dossiers waarbij de familierechter en/of het Openbaar Ministerie bij de controle opmerkingen formuleren over de overeenkomst, dit doorgaans de verblijfsregeling betreft.⁵⁴⁰

Er zit evenwel geen lijn in de controle.

Sommige rechters hechten veel belang aan een zeer gedetailleerde uitwerking van de verblijfsregeling. Een bemiddelaar heeft immers laten verstaan dat een van haar overeenkomsten door de rechtbank niet werd aanvaard omdat niets werd geregeld over het verblijf op 29 februari (schrikveldag om de vier jaar), terwijl al de rest heel gedetailleerd werd uitgeschreven.

Andere rechters zien dan weer geen graten in een overeenkomst die absoluut niet in detail gaat en enkel algemene principes formuleert, zo stelt een door mij gecontacteerde notaris. Veel van zijn overeenkomsten bepalen bijvoorbeeld enkel dat het minderjarig kind (de minderjarige kinderen) de even weken bij de ene ouder en de oneven weken bij de andere ouder zal (zullen) doorbrengen, zonder te bepalen wat de regeling zal zijn gedurende de schoolvakanties of feestdagen (ter info: Kerstmis valt de komende tien jaar zeven keer in een even week en slechts drie keer in de oneven week⁵⁴¹).

Deze praktijkvoorbeelden tonen aan dat de concrete uitwerking van controle verschilt naargelang de persoon van de rechter en/of het Openbaar Ministerie.

---

⁵³⁶ R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 38, nr. 4; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 324, nr. 555.

⁵³⁷ P. SENAËVE, “De regeling aangaande de minderjarige kinderen in de overeenkomst echtscheiding door onderlinge toestemming” in C. CASTELEIN, A. VERBEKE en L. WEYTS (eds.), *Notariële clausules: liber amicorum professor Johan Verstraete*, Antwerpen, Intersentia, 2007, (323) 331.

⁵³⁸ *Supra* randnummer 216.

⁵³⁹ S. BROUWERS en M. GOVAERTS, “Onderhandse regelingsakte en familierechtelijke overeenkomst” in S. BROUWERS en M. GOVAERTS, *Huwelijk en (echt)scheiding: een modellenboek*, Mechelen, Kluwer, 2014, (207) 281, nr. 254; R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 244, nr. 399; J. SOSSON en F. REUSENS, “La mise en oeuvre concrète des principes relatifs à l'autorité parentale: focus sur quelques questions pratiques” in D. PIRE (ed.), *Droit des familles*, Luik, Anthemis, 2011, (147) 156.

⁵⁴⁰ A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 60, nr. 11; Navraag bij 42 deskundigen (advocaten, bemiddelaars en notarissen) die EOT-overeenkomsten opstellen, toont aan dat zestien van de twintig overeenkomsten over de kinderen die terugkeerden een aanpassing vereisten over de verblijfsregeling.

⁵⁴¹ X, *Kerstmis 2020, 2021 en verder*, <https://www.kalender-365.be/feestdagen/kerstmis.html>.

220. Ingevolge het goedgekeurd wetsvoorstel van DONNER dient in Nederland sinds 1 maart 2009 een ouderschapsplan te worden opgemaakt door ouders bij de (gerechtelijke) echtscheiding, bij het verzoek tot beëindiging van een geregistreerd partnerschap en bij de scheiding van tafel en bed dat de rechter dient te toetsen aan het belang van het kind, aan de wet, aan de verdragen en aan de rechtspraak.⁵⁴² In principe dient derhalve enkel de rechter het ouderschapsplan inhoudelijk grondig en uitgebreid te controleren; hij doet onderzoek naar de overwegingen achter de afspraken over de kinderen.⁵⁴³

In de praktijk blijkt dit evenwel niet vaak te gebeuren. Het is de griffie die controleert of het ouderschapsplan beantwoordt aan de wettelijke voorwaarden en enkel indien zaken worden voorgelegd die in het oog springen en vragen oproepen, zal de rechter dit onderzoeken.⁵⁴⁴ De rechterlijke toets is met andere woorden marginaal.

De rechter aanziet het ouderschapsplan immers als het eindresultaat van onderhandelingen in de voorafgaande fase waar hij niet bij was. Aangezien de rechter over het ouderschapsplan dient te oordelen zonder de kinderen en de ouders te horen, kan de toets niet anders dan beperkt zijn.⁵⁴⁵ Hij beoordeelt niet ambtshalve of het ouderschapsplan voldoende uitdrukking geeft aan het evenwicht tussen de ouders. De rechter zal enkel ingrijpen indien het plan in strijd is met het belang van het kind, met de wet of met de rechtspraak.⁵⁴⁶ De ouders zijn vrij afspraken te maken over de gevolgen van de echtscheiding voor de kinderen op grond van hun ouderlijk gezag.⁵⁴⁷ Dit betekent bijgevolg dat indien de echtgenoten “[...] een geheel, standaard, van internet geplukt ouderschapsplan voorleggen, dit plan naar alle waarschijnlijkheid probleemloos de marginale toets en de toets op strijd met de wet zal doorstaan.”⁵⁴⁸

221. Voorheen diende een wijziging van het huwelijksvermogensstelsel in België te worden gehomologeerd door de rechter, dit onder meer in het belang van de kinderen.⁵⁴⁹

---

⁵⁴² *Supra* randnummers 43 en 45.

⁵⁴³ L. COENRAAD, “Het toezichhoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig. Toets door de rechter van ouderschapsplannen en echtscheidingsconvenanten” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht: Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (81) 84.

⁵⁴⁴ *Handelingen I* 2008-09, nr. 8, 397-398; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 51; F. SCHONEWILLE, “Pleidooi voor een weloverwogen positie voor de echtscheidingsnotaris en – op de valreep – voor een administratieve echtscheiding”, *WPNR* 2009/6806, (598) 603; F. SCHONEWILLE, “Scheiding en ouderschap: het ouderschapsplan als maatwerk” in F. SCHONEWILLE (ed.), *Notaris en scheiding*, Antwerpen, Maklu, 2010, (45) 55.

⁵⁴⁵ L.M. COENRAAD, “Het toezichhoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig. Toets door de rechter van ouderschapsplannen en echtscheidingsconvenanten” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht: Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (81) 87-88; L.M. COENRAAD, “Procederen over het voortgezet ouderschap” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (69) 76-77; P.A.J. VAN TEEFFELLEN, “Over ouderschapsplannen, gelijkwaardig ouderschap en andere schone voornemens”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006/57, (153) 154.

⁵⁴⁶ J.C.E. ACKERMANS-WIJN en G.W. BRANDS-BOTTEMA, “De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld”, *Trema* 2009, afl. 2, (45) 51.

⁵⁴⁷ Nota naar aanleiding van het verslag, *Kamerstukken II* 2006-07,30 145, nr. 6, 14; Memorie van antwoord, *Kamerstukken I*, 2007-08, 30 145, C, 7.

⁵⁴⁸ J.C.E. ACKERMANS-WIJN en G.W. BRANDS-BOTTEMA, “De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld”, *Trema* 2009, afl. 2, (45) 51.

⁵⁴⁹ H. CASIER, “Een frisse wind doorheen het huwelijksvermogensrecht: exit homologatieprocedure”, *TEP* 2009, (164) 165, nr. 214; A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 73, nr. 30.

In 2008⁵⁵⁰ werd deze regel afgeschaft omdat de wetgever van oordeel was dat de controle door de notaris volstond en de homologatie in de praktijk amper werd geweigerd.⁵⁵¹ De notaris wordt als openbaar ambtenaar geacht voldoende onafhankelijk te zijn en te zorgen voor de naleving van de openbare orde en het belang van het kind. De wetgever ging er van uit dat de notaris op dezelfde wijze kan en moet toetsen als de rechter.⁵⁵²

Het bovenstaande maakt duidelijk dat de controle op naleving van openbare orde en belang van minderjarigen door de rechtbank in de praktijk beperkt is en naar analogie met de wet van 18 juli 2008 ook door anderen dan de rechtbank kan gebeuren.

222. In het kader van de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België kan de verantwoordelijkheid over de toetsing van het kinderplan mijns inziens niet geheel aan de notaris worden overgelaten. Overeenkomstig art. 12, eerste lid Notariële Deontologische Code dient de notaris dan wel blijk te geven van een volkomen onpartijdigheid, toch geven zowel enkele van de door mij gecontacteerde bemiddelaars als een van de magistraten aan dat deze onpartijdigheid in vraag kan worden gesteld.

Indien de “familienotaris” van een hem goed gekende familie de echtscheidingsovereenkomst opstelt voor de zoon en zijn echtgenote, bestaat de mogelijkheid dat de notaris de overeenkomst meer in het voordeel van de zoon zal adviseren en opstellen. Een notaris kan zich namelijk – zonder dat hij het beseft – laten verleiden tot partijdigheid. De vaak directe betrokkenheid van de notaris bij zijn cliënteel en de nauwe contacten welke hij er soms mee aanhoudt, zouden een belemmering kunnen zijn voor zijn objectiviteit. Deze problematiek speelt vermoedelijk minder in hoofde van magistraten.

Ook aan de advocaat (is essentieel partijdig) of aan de ambtenaar van de burgerlijke stand (heeft in de meeste gevallen amper of geen juridische kennis) kan deze verantwoordelijkheid niet worden gegeven.

223. Om deze reden ben ik de mening toegedaan dat de procedure zoals ze thans in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding in Portugal is uitgewerkt⁵⁵³, in België kan worden overgenomen. De echtscheiding verloopt buitengerechtelijk, behalve wat betreft het kinderplan; dit wordt namelijk wel nog getoetst door het Openbaar Ministerie. Het Openbaar Ministerie waarborgt namelijk de nodige zorgvuldigheid en bescherming van de minderjarige kinderen als zwakkere partij door deze overeenkomst te toetsen.⁵⁵⁴

Ook in Spanje werd overwogen de buitengerechtelijke echtscheiding, die aldaar via de notaris verloopt, open te stellen voor echtgenoten met minderjarige kinderen mits het Openbaar Ministerie de

---

⁵⁵⁰ Wet 18 juli 2008 tot wijziging van de wetgeving wat betreft de wijziging van het huwelijksvermogensstelsel zonder tussenkomst van de rechtbanken en tot wijziging van artikel 9 van de wet van 16 maart 1803 tot regeling van het notarisambt, *BS* 14 augustus 2008, 43.560.

⁵⁵¹ F. BUYSENS, “De procedures bij wijziging van huwelijkscontract” in A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Handboek Estate Planning Boek 1, vermogensplanning met effect bij leven – huwelijk en samenwoning*, Brussel, Larcier, 2011, (91) 94, nr. 149; H. CASIER, “Een frisse wind doorheen het huwelijksvermogensrecht: exit homologatieprocedure”, *TEP* 2009, (164) 166, nr. 217; A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 73, nr. 30.

⁵⁵² A. VAN DEN BOSSCHE, “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in I. BOONE en C. DECLERCK (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, (55) 73, nr. 30.

⁵⁵³ *Supra* randnummer 74.

⁵⁵⁴ K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (218) 225.

overeenkomst over de kinderen zou controleren.⁵⁵⁵ Uiteindelijk heeft de Spaanse wetgever bij een echtscheiding met minderjarige kinderen toch gekozen voor een louter gerechtelijke procedure met advies van het Openbaar Ministerie over de regeling voor de minderjarige kinderen (art. 777, 5 Ley Enjuiciamiento Civil).

De verklaring bestaat vermoedelijk hierin dat het optreden van het Openbaar Ministerie in de notariële praktijk ongebruikelijk is in de Spaanse wetgeving.⁵⁵⁶

In België is de aanwezigheid van het Openbaar Ministerie in de notariële praktijk ook ongebruikelijk, voor zover mij bekend op heden zelfs onbestaand met als enige uitzondering de gerechtelijke procedure EOT. Toch dient dit mijns inziens wel mogelijk te zijn in België. Er bestaat in België reeds een samenwerking tussen het notariaat en de rechterlijke macht. Ik zie dan ook geen reden waarom de notaris niet zou kunnen samenwerken met het Openbaar Ministerie. Dit is (uiteraard) louter van belang indien wordt gesuggereerd de notaris aan te duiden als bevoegde instantie (*infra* zevende suggestie⁵⁵⁷)

224. Indien het Portugese systeem zou worden ingevoerd in België, zal de opdracht van de rechtbank kunnen worden beperkt tot het louter (maar dan wel effectief en grondig) controleren van de overeenkomst over de kinderen. Door de checklist die zou kunnen worden opgesteld, zal het Openbaar Ministerie gemakkelijker en sneller het kinderplan kunnen controleren en kan ook ieder kinderplan bovendien op uniforme wijze worden gecontroleerd.

De deskundige die samen met de ouders het kinderplan heeft opgesteld, stuurt dit kinderplan door naar het Openbaar Ministerie en net zoals in de gerechtelijke procedure EOT heeft het Openbaar Ministerie overeenkomstig art. 1289ter Ger.W. in de buitengerechtelijke procedure EOT dertig dagen de tijd om dit kinderplan te controleren.

Indien het Openbaar Ministerie van oordeel is dat het kinderplan dient te worden gewijzigd, worden zowel de deskundige als de echtgenoten daarvan op de hoogte gebracht zodat ze het kinderplan samen kunnen aanpassen, waarna het – net zoals in Portugal – opnieuw wordt voorgelegd aan het Openbaar Ministerie ter controle. Het Openbaar Ministerie heeft opnieuw dertig dagen.

Indien het kinderplan niet moet worden aangepast, laat het Openbaar Ministerie dit ook weten binnen de dertig dagen teneinde misverstanden te vermijden.

Eens het kinderplan op deze wijze is goedgekeurd, kan de buitengerechtelijke procedure EOT worden opgestart.

4. Tussenconclusie

225. Bij de buitengerechtelijke echtscheiding dienen de echtgenoten voorafgaandelijk een kinderplan op te stellen. Een interdisciplinair team dient samen te zitten om een checklist op te stellen over de inhoud van het kinderplan. Op deze wijze wordt het kinderplan uitgebreider en daalt de kans op relitigatie na de buitengerechtelijke echtscheiding.

---

⁵⁵⁵ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 132.

⁵⁵⁶ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 132.

⁵⁵⁷ *Infra* randnummer 426.

Bij de creatie in België van de buitengerechtelijke procedure EOT met een kinderplan dat veel meer in detail dient te worden uitgewerkt, zullen de onderscheiden deskundigen de afweging dienen te maken of ze al dan niet bereid zijn als onderhandelaar of bemiddelaar op te treden. Ik kan me inbeelden dat niet elke notaris en/of advocaat daarvoor tijd kan of wil vrijmaken. In dergelijk geval zal de samenwerking met een bemiddelaar noodzakelijk zijn.⁵⁵⁸

Het kinderplan zal – in het kader van het belang van het kind – door de deskundige die samen met de ouders de overeenkomst opstelt, worden doorgestuurd naar het Openbaar Ministerie die dertig dagen heeft om dit te controleren aan de hand van de checklist. Binnen de dertig dagen brengt het Openbaar Ministerie verslag uit en wordt het kinderplan eventueel aangepast en opnieuw voorgelegd.

226. Indien na enkele jaren blijkt dat het Openbaar Ministerie *de facto* niet controleert of zo goed als geen kinderplannen ter aanpassing terugstuurt naar de deskundige, kan worden overwogen deze toetsing af te schaffen en deze bevoegdheid te geven aan de instantie die de buitengerechtelijke echtscheiding zal uitspreken of aan een andere instantie zoals in Roemenië⁵⁵⁹.

C. Recht van het minderjarig kind te worden gehoord en/of te participeren bij het opstellen van het kinderplan

227. Overeenkomstig art. 12 Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna: IVRK) heeft het kind het recht te worden gehoord over alle gerechtelijke beslissingen die hem aangaan. Bij alle maatregelen dienen de belangen van het kind de eerste overweging te vormen (art. 3 IVRK). De ouders hebben overeenkomstig art. 6 en 8 Europees Verdrag voor de Rechten van de mens (hierna: EVRM) het recht op de hoogte te worden gebracht van de inhoud van het gesprek. De rechter is namelijk verplicht alle gegevens waarop hij zijn beslissing baseert aan de echtgenoten voor te leggen teneinde hen de mogelijkheid te verschaffen daarop te antwoorden.⁵⁶⁰ Daarenboven dienen de ouders de mogelijkheid te krijgen hun mening te uiten over hetgeen het kind aan de rechter heeft medegedeeld alvorens deze zijn beslissing neemt.⁵⁶¹

De Belgische wetgever heeft deze internationaalrechtelijke wetgeving omgezet in onder meer de Grondwet en in het Gerechtelijk Wetboek. Overeenkomstig art. 22*bis*, tweede lid Gw. heeft elk kind het recht zijn mening te uiten in alle aangelegenheden die hem aangaan. Met deze mening zal rekening worden gehouden in overeenstemming met zijn leeftijd en onderscheidingsvermogen. Dit artikel staat onder Titel II: ‘De Belgen en hun rechten’ en kan worden getoetst door het Grondwettelijk Hof. Bij de uitwerking van een eventuele buitengerechtelijke procedure EOT in België dient bijgevolg rekening te worden gehouden met het hoorrecht of de participatie van het kind.

---

⁵⁵⁸ *Infra* randnummers 333-334.

⁵⁵⁹ *Supra* randnummer 75.

⁵⁶⁰ C. FORDER, “Wederom het kinderverhoor in de context van echtscheiding en omgangsregeling: zijn de rechten van de mens van ouders en van het kind in evenwicht?” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (27) 27 en 29; dit werd bovendien ook bevestigd door het Europees Hof van de Rechten van de Mens: zie EHRM 17 december 2002, nr. 35731/97, Venema/Nederland.

⁵⁶¹ EHRM 21 september 2006, nr. 12643/02, Moser/Oostenrijk; C. FORDER, “Wederom het kinderverhoor in de context van echtscheiding en omgangsregeling: zijn de rechten van de mens van ouders en van het kind in evenwicht?” in M.V. ANTOKOLSKAIA en L.M. COENRAAD, *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, (27) 31-32.

Art. 1290, derde lid Ger.W. bepaalt dat de rechter thans ambtshalve kan beslissen het kind te horen alvorens de echtscheiding met onderlinge toestemming uit te spreken, zoals bepaald in art. 1004/1 Ger.W. In de praktijk maakt de rechtbank amper of geen gebruik van deze mogelijkheid. Op dit vlak worden de rechten van het kind derhalve niet gerespecteerd. Volgens rechter Jacques MAHIEU is dit eenvoudigweg niet mogelijk gelet op de beperkte omkadering van de familierechters.⁵⁶² Bovendien willen de rechters de ouderlijke consensus respecteren.⁵⁶³ Bepaalde rechters zijn namelijk de mening toegedaan: “*Qui sommes-nous pour revenir sur ce que les parents ont décidé? Notre rôle consiste à trancher lorsqu’il y a chaos pour redonner des bases.*”⁵⁶⁴

228. Uit het (Vlaamse) Interdisciplinair Project voor de Optimalisatie van Scheidingstrajecten (hierna: IPOS) blijkt dat de diverse beroepsgroepen zich terughoudend opstellen over het rechtstreeks betrekken van minderjarige kinderen bij de gesprekken om tot een goede kindregeling te komen.⁵⁶⁵

Uit contact met twaalf advocaten blijkt dat ook zij de kinderen zelf liever niet betrekken bij de procedure EOT. Slechts in heel uitzonderlijke gevallen (onder meer als de kinderen daar zelf om verzoeken) wordt in hun praktijk het kind direct betrokken bij het opstellen van de overeenkomst. Wel wordt aan de ouders uitdrukkelijk gevraagd rekening te houden met de wensen van de minderjarige kinderen (zodra ze een voldoende mature leeftijd hebben). Aan de ouders wordt gevraagd zelf met de kinderen te spreken en het resultaat daarvan dient nadien aan de advocaat te worden medegedeeld.

De vijftien bemiddelaars geven allemaal aan dat zij nooit aan de minderjarige kinderen zelf vragen of zij een gesprek wensen met de bemiddelaar. Zeven bemiddelaars bieden de ouders aan met de minderjarige kinderen in gesprek te gaan, maar de vraag hierbij rijst of dit aanbod ook aan het kind zelf wordt voorgelegd. De andere acht geven aan dat ze het kind niet horen. Feitelijk ligt de keuze bij de bemiddelaars zelf vermits noch de wet, noch de gedragscode van bemiddelaars voorziet in een verplichting tot het horen van een minderjarig kind.⁵⁶⁶

Alle vijftien bevraagde notarissen melden dat zij in de praktijk nooit gesprekken hebben met minderjarige kinderen bij het opstellen van de EOT-overeenkomst. De notaris heeft krachtens de wet bij het opstellen van de overeenkomst geen verplichting daartoe. De bespreking van maatregelen met de kinderen is bovendien tijdrovend en zou de werklust al te zeer verhogen.

Uit een Nederlands onderzoek gevoerd door CHIN-A-FAT blijkt dat 62 procent van de ouders de kinderen niet bij de bemiddeling willen betrekken vermits ze hen niet willen belasten met hun conflict en omdat ze dit ook niet noodzakelijk vinden. De bemiddelaars waren de mening toegedaan dat de

---

⁵⁶² J. MAHIEU, “Een blik in het hoofd en het hart van een familierechter”, *T.Fam.* 2020, (2) 9, vn. 26.

⁵⁶³ L. STAPPERS, “Van artikel 12 naar de Belgische Wetgeving” in C. MAES, L. STAPPERS, L. BOUTELIGIER, D. DEGRANDE en J. VAN GILS, *Mogen wij nu iets zeggen? Over kinderen, echtscheiding en hun recht om gehoord te worden*, Brugge, die Keure, 1996, (7) 19.

⁵⁶⁴ L. JACOBS, “La parole de l’enfant face à la séparation parentale: regards croisés sur les pratiques d’audition”, *RTDF* 2017, (649) 664-665.

⁵⁶⁵ Deze gegevens dateren van 2008-2009: zie K. HERBOTS, E. ROEVENS en J. PUT, *Kinderen en scheidingsdeskundigen: Kinderen toegelaten*, 2012, <http://www.scheidingsonderzoek.ugent.be/fs10.pdf>, 4-5.

⁵⁶⁶ L. JACOBS, “La parole de l’enfant face à la séparation parentale: regards croisés sur les pratiques d’audition”, *RTDF* 2017, (649) 670.

ouders verantwoordelijk zijn voor het opstellen van de afspraken en niet de kinderen.⁵⁶⁷ Bij vele scheidingsbemiddelaars is het bovendien hun beleid niet met de kinderen te praten.⁵⁶⁸

229. Nochtans is volgens velen het horen van de kinderen van essentieel belang.⁵⁶⁹ De echtscheiding is een beslissing genomen door de ouders, maar de kinderen dienen wel de gevolgen ervan te dragen.⁵⁷⁰ Kinderen kunnen daarbij bepaalde beslissingen beter begrijpen en makkelijker aanvaarden indien ze zelf worden gehoord en hun mening kunnen geven over beslissingen die hen aanbelangen, zonder dat ze zelf de beslissing dienen te nemen.⁵⁷¹ Bovendien is het mogelijk dat kinderen bepaalde factoren aangeven die voor de ouders niet fundamenteel lijken, maar die voor het welbevinden van het kind bepalend kunnen zijn.⁵⁷²

Ook door ouders wordt het horen van de kinderen als positief ervaren. Ze krijgen in principe feedback van hun kinderen waardoor ze hun houding en acties (ten aanzien van elkaar en ten aanzien van de kinderen) kunnen aanpassen.⁵⁷³

230. In dit onderdeel wordt niet ingegaan op het internationaal- of Europeesrechtelijke aspect van het hoorrecht van het kind tijdens de echtscheiding, maar wel op de vraag op welke wijze het hoorrecht van het kind door de familierechter in de procedure EOT overeenkomstig art. 22bis, tweede lid Gw. j^o art. 1004/1 j^o art. 1290, derde lid Ger.W. alternatief kan worden geregeld bij de buitengerechtelijke echtscheiding.

Vooreerst wordt ingegaan op de leeftijd van de minderjarige kinderen. Ook de wijze waarop de kinderen op de hoogte worden gebracht van hun hoorrecht wordt besproken. Ten derde wordt op diverse wijzen onderzocht door welke instantie het minderjarig kind dient te worden gehoord. Vervolgens wordt gekeken of het kind al dan niet alleen dient te worden gehoord door de bevoegde instantie en/of de ouders een rol kunnen spelen. Ten slotte wordt nagegaan welk gevolg kan of moet worden gegeven aan de mening van het kind.

---

⁵⁶⁷ B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 81 en 137; B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, "Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling", *FJR* 2001/11, (296) 300-301.

⁵⁶⁸ M.D.M. BAKKER, "Kinderen en scheiding: het IVRK en de positie van kinderen in het proces", *FJR* 2006/21, (70) 71; B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 81 en 137.

⁵⁶⁹ Zie onder meer E. SPRUIJT, H. KORMOS, C. BURGGRAAF en A. STEENWEG, *Het verdeelde kind: Literatuuronderzoek Omgang na scheiding*, Utrecht, Ed Spruijt, 2002, 85.

⁵⁷⁰ E. COENE, "Pleidooi voor een ouderschapsplan", *TORB* 2017-18, (306) 306.

⁵⁷¹ Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de dames Khattabi en Faes over het wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord, *Parl.St.* Senaat 2010-11, nr. 5-115/4, 15; J. CASHMORE en P. PARKINSON, "Children's and Parent's Perceptions on Children's Participation in Decision Making After Parental Separation and Divorce", *Family Court Review* 2007, afl. 46, (91) 91 en 102; B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 120-121; B.E.S. CHIN-A-FAT, *Scheiden (ter)echter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling*, Den Haag, Sdu, 2004, 424; C. DECLERCK, "De verblijfsregeling anno 2015", *T.Not.* 2015, (491) 492, nr. 5; A. HOLTZWORTH-MUNROE, A.G. APPLGATE, B. D'ONOFRIO en J. BATES, "Child Informed Mediation Study (CIMS): Incorporating the children's perspective into divorce mediation in an American pilot study", *Journal of Family Studies* 2010, afl. 16, (116) 128; K.M. VAN ZON, A. VAN TEIJLINGEN-POVER, E.M. VAN DER LANS en A.M.L. COLLOT D'ESCURY-KOENIGS, "Kinderen in scheidingsituaties: wie luistert er naar het kind?", *FJR* 2016/29, (118) 119; A. VANDEKERCKHOVE, "Oog hebben voor kinderen bij scheiding? Nog niet voor vandaag?", *TJK* 2007, (142) 144.

⁵⁷² A. VANDEKERCKHOVE, "Oog hebben voor kinderen bij scheiding? Nog niet voor vandaag?", *TJK* 2007, (142) 144.

⁵⁷³ J. MCINTOSH, "Child-Inclusive Divorce Mediation: report on a Qualitative Research Study", *Mediation Quarterly* 2000, afl. 18, (55) 64.

1. Leeftijd van het minderjarig kind

231. In België werd in het wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord (2010) voorgesteld dat het kind, zodra het de leeftijd van zeven jaar heeft bereikt, kan worden gehoord door de rechter. Indien het kind jonger dan zeven jaar is en volgens de rechter niet beschikt over het vereiste onderscheidingsvermogen, zou de rechter kunnen beslissen het kind niet te horen.⁵⁷⁴

Op deze leeftijdsgrens rees veel kritiek, zowel in de rechtsleer, als in het federale parlement. Een kind op zevenjarige leeftijd oproepen voor de rechter zou afbreuk doen aan het “kind-zijn”, dit “*zou hen tot minivolwassenen gemaakt hebben met de mogelijkheid om actor te worden in de strijd tussen hun ouders.*”⁵⁷⁵ Een zevenjarig kind is te jong en mag dan niet worden opgezadeld met dergelijke verantwoordelijkheid. Bovendien zou dit voor de familierechters een enorme toename van werklast met zich meebrengen.⁵⁷⁶

In de wet van 30 juli 2013 werd uiteindelijk bepaald dat een minderjarig kind pas vanaf twaalf jaar kan worden gehoord door de familierechter en dat het over dit recht dient te worden ingelicht (art. 1004/1, § 1 Ger.W.). Minderjarigen jonger dan twaalf jaar kunnen ook worden gehoord door de rechter, doch de minderjarige wordt daarover niet ingelicht (art. 1004/1, § 2 Ger.W.). Een minderjarig kind heeft evenwel vaak geen kennis van zijn recht te worden gehoord door de rechter. Indien het hierover niet op de hoogte wordt gebracht omdat het “te jong” is, kan het zich bijgevolg in principe niet beroepen op zijn recht vermits de rechter het kind enkel zal horen indien het kind, de ouder(s) of het Openbaar Ministerie dit verzoekt.⁵⁷⁷

232. De belangen, behoeften en rechten die minderjarige kinderen van scheidende ouders hebben, verschillen van kind tot kind. De nationale wetgever mag dit niet uit het oog verliezen. Het maken van een onderscheid naar gelang de leeftijd van het kind miskent de behoeften van sommige kinderen en is niet voldoende om te bepalen of het kind al dan niet kan participeren.⁵⁷⁸ Dit wordt ook bevestigd door het VN-Kinderrechtencomité: de rijpheid van een kind hangt niet enkel af van zijn leeftijd; ook ervaring, milieu, informatie, sociale en culturele verwachtingen en het niveau van de ondersteuning dragen bij aan de mogelijkheid van het kind zich een mening te vormen.⁵⁷⁹

Toch blijkt uit Amerikaans onderzoek dat een kind jonger dan zes jaar beter niet wordt betrokken in de echtscheidingsprocedure: deze kinderen hebben noch de emotionele en cognitieve rijpheid, noch het

---

⁵⁷⁴ Wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord, *Parl.St.* BZ 2010, nr. 5-115/1, 5.

⁵⁷⁵ P. SENAËVE, “Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank”, *T.Fam.* 2014, (176) 179, nr.15.

⁵⁷⁶ K. HERBOTS, E. ROEVENS en J. PUT, “Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?”, *TJK* 2012, (27) 35; P. SENAËVE, “Het hoorrecht van minderjarigen” in P. SENAËVE (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (403) 410, nr. 775; P. SENAËVE, “Rechters die kinderen (moeten) horen”, *T.Fam.* 2011, (2) 2.

⁵⁷⁷ M.A. MASSCHELEIN, “Het hoorrecht van de minderjarige bij familiale geschillen”, *NNK* 2015, afl. 3, (21) 22, nr. 5.

⁵⁷⁸ Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de dames Khattabi en Faes over het wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord, *Parl.St.* Senaat 2010-11, nr. 5-115/4, 59; C. FORDER, “Seven Steps to Achieving Full Participation of Children in the Divorce Process” in J.D.M. WILLEMS (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children: empowering children, caregivers and communities*, Antwerpen, Intersentia, 2002, (105) 115-116; V.M. SMITS, *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*, Apeldoorn, Maklu, 2015, 140; L. STAPPERS, “Van artikel 12 naar de Belgische Wetgeving” in C. MAES, L. STAPPERS, L. BOUTELIGIER, D. DEGRANDE en J. VAN GILS, *Mogen wij nu iets zeggen? Over kinderen, echtscheiding en hun recht om gehoord te worden*, Brugge, die Keure, 1996, (7) 20.

⁵⁷⁹ COMITÉ VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND, General Comment No. 12 (2009): The Right of the Child to be Heard, Convention on the Rights of the Child, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>, 8.

vermogen voldoende helder te redeneren, wat uiteraard nochtans essentieel is voor een deelname aan de procedure.⁵⁸⁰ Het kind dient immers voldoende onderscheidingsvermogen te hebben opdat een zekere geloofwaardigheid kan worden gehecht aan zijn verklaringen. Door magistraten werd bevestigd dat kinderen tussen zes en acht jaar vaak een klare en eerlijke kijk op de situatie hebben.⁵⁸¹

Een leeftijdsgrens kan bijgevolg idealiter niet het enig criterium zijn waarop beroep wordt gedaan. Toch heeft de Belgische wetgever uitsluitend de leeftijd als criterium aangewend, dit vermoedelijk om pragmatische redenen waardoor in de praktijk ook voornamelijk deze leeftijdsgrens wordt gebruikt.

Bovendien kan het recht te worden gehoord door de rechter niet worden gelijkgesteld met het recht te worden gehoord door een andere instantie; een gesprek met bijvoorbeeld een advocaat, bemiddelaar of notaris is minder formeel en kan door het kind als aangener worden ervaren. Om deze reden hoeft de huidige leeftijd van twaalf jaar mijns inziens niet te worden overgenomen.

233. De rechtsvergelijking leert dat in de Europese landen waar de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk is voor echtgenoten met minderjarige kinderen, voor het hoorrecht ofwel geen leeftijd wordt opgelegd⁵⁸² ofwel een leeftijdsgrens van tien jaar (Roemenië⁵⁸³ en Denemarken⁵⁸⁴).

In Noorwegen dienen de ouders rekening te houden met de mening van het kind “zodra het kind in staat is een mening te vormen”.⁵⁸⁵ Ook in Frankrijk wordt het kind enkel op de hoogte gebracht van zijn recht door de rechter te worden gehoord indien het “voldoende onderscheidingsvermogen” heeft, zonder dat de wetgever een leeftijd oplegt.⁵⁸⁶ In Nederland – waar op dit ogenblik de buitengerechtelijke echtscheiding niet mogelijk is, maar waar wel een ouderschapsplan dient te worden opgesteld – is het betrekken van de kinderen afhankelijk van de leeftijd, maturiteit en het ontwikkelingsniveau van het kind. Uit vaste rechtspraak blijkt dat de minimumleeftijd vijf jaar is.⁵⁸⁷ Het Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht geeft zes jaar aan als minimumleeftijd.⁵⁸⁸ Maar het is en blijft de verantwoordelijkheid van de ouders; aan hen komt de eindbeslissing toe.

234. Ik ben van oordeel dat indien het kind jonger is dan tien jaar, het aan de ouders toekomt te beslissen of het kind al dan niet wordt gehoord. Een mogelijkheid is dat het kind niet wordt gehoord door de deskundige maar door een kinderpsycholoog of -therapeut die vervolgens rapporteert aan de deskundige met wie de voorafgaande overeenkomst wordt opgesteld.

Eens het kind de leeftijd van tien jaar heeft bereikt, dient het zelf te kunnen beslissen of het al dan niet wil worden gehoord (cfr. Roemenië). Navraag bij vijftien Belgische notarissen leert evenwel dat zij

---

⁵⁸⁰ J.B. KELLY, “Psychological and legal interventions for parents and children in custody and access disputes: current research and practice”, *Virginia Journal of Social Policy and the Law* 2002, afl. 10, (129) 151.

⁵⁸¹ D. DELI, “Het horen van minderjarigen volgens het gewijzigde artikel 931 van het Gerechtelijk Wetboek”, *TBBR* 1995, deel 1: 183-197, deel 2: 269-277; P. SENAËVE en A. BEKKERS, *De wet betreffende de familie- en jeugdrechtbank: commentaar, gesystematiseerde uittreksels uit de voorbereidende werken en gecoördineerde wetteksten*, Mechelen, Kluwer, 2014, 386; L. STAPPERS, “Van artikel 12 naar de Belgische Wetgeving” in C. MAES, L. STAPPERS, L. BOUTELIGIER, D. DEGRANDE en J. VAN GILS, *Mogen wij nu iets zeggen? Over kinderen, echtscheiding en hun recht om gehoord te worden*, Brugge, die Keure, 1996, (7) 11 en 21.

⁵⁸² *Supra* randnummers 78 en 79.

⁵⁸³ *Supra* randnummer 80.

⁵⁸⁴ *Supra* randnummer 77.

⁵⁸⁵ *Supra* randnummer 79.

⁵⁸⁶ *Supra* randnummer 78.

⁵⁸⁷ MvT, *Kamerstukken II* 2005-06,30 145, nr. 3, 6; M. TOMASSEN-VAN DER LANS, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2015, 67.

⁵⁸⁸ X, *Aanbevelingen van het LOVF over het ouderschapsplan, geldend per 1 januari 2013*, 2013, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Aanbevelingen-LOVF-over-ouderschapsplan.pdf>.

allen tien jaar te jong vinden, hoewel uit de Roemeense praktijk blijkt dat het horen door de notaris van een tienjarige wel degelijk lukt.⁵⁸⁹

Het bepalen van de minimumleeftijd blijft een heikel probleem. Eventueel kan het hierboven vernoemde interdisciplinair team⁵⁹⁰ (of eventueel een team van enkel kinderpsychologen en -therapeuten) de taak krijgen te bepalen op welke leeftijd een kind gemiddeld in staat is te worden gehoord en zijn mening te geven aan de bevoegde deskundige.

2. Wijze waarop het kind op de hoogte wordt gebracht van zijn hoorrecht

235. Vandaag worden in België minderjarige kinderen ouder dan twaalf jaar door de rechter (lees: de griffie) ingelicht over hun hoorrecht en over hun recht een verhoor te weigeren door middel van een informatieformulier dat hen wordt toegestuurd (art. 1004/1, § 3 j° art. 1004/2 Ger.W.).⁵⁹¹ Deze regeling wordt door de wet echter niet verplicht opgelegd bij EOT en wordt in de praktijk dan ook niet toegepast.⁵⁹²

Volgens SENAËVE zou het vreemd zijn een informatieformulier in verband met het hoorrecht naar een minderjarig kind te sturen vermits de procedure EOT *de facto* volledig schriftelijk verloopt.⁵⁹³ Toch volstaat dit argument mijns inziens niet. Zelfs in de hypothese dat de ouders een akkoord bereiken, is het nog mogelijk dat het minderjarig kind niet akkoord gaat met de beslissing van de ouders over de materies die hem aanbelangen.⁵⁹⁴

De familierechtbank kan in het raam van een EOT ambtshalve of op verzoek van het Openbaar Ministerie, op verzoek van het kind zelf of op verzoek van de ouders beslissen het minderjarig kind op te roepen om te worden gehoord (art. 1290, derde lid Ger.W.). Hierbij stellen DECLERCK en WUYTS – mijns inziens terecht – de vraag in welke mate dit in de praktijk nog wordt gedaan.⁵⁹⁵ Ook kan hier de opmerking worden gemaakt dat het kind vaak geen kennis heeft van zijn hoorrecht en dat de ouders dikwijls de kinderen niet wensen te betrekken in de procedure EOT.⁵⁹⁶

---

⁵⁸⁹ Dit werd bevestigd door een juridisch adviseur van Fednot die contact heeft met een Roemeense notaris, persoonlijke communicatie, 9 april 2020.

⁵⁹⁰ *Supra* randnummer 217.

⁵⁹¹ E. DEBUSSCHER, “Het informatieformulier betreffende het hoorrecht van minderjarigen”, *NNK* 2015, afl. 3-4, (59) 59, nr. 2 en 5; M.A. MASSCHELEIN, “Het hoorrecht van de minderjarige bij familiale geschillen”, *NNK* 2015, afl. 3, (21) 22, nr. 7; P. SENAËVE, “Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank”, *T.Fam.* 2014, (176) 179, nr. 17 e.v.

⁵⁹² C. DECLERCK en T. WUYTS, “Anders omgaan met scheidingsconflicten”, *T.Fam.* 2019, (178) 180, nr. 10; P. SENAËVE, “Het hoorrecht van minderjarigen” in P. SENAËVE (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, 421-422, nr. 805; P. SENAËVE, “Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank”, *T.Fam.* 2014, (176) 183, nr. 37.

⁵⁹³ P. SENAËVE, “Het hoorrecht van minderjarigen” in P. SENAËVE (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (403) 421-422, nr. 805; P. SENAËVE, “Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank”, *T.Fam.* 2014, (176) 183, nr. 37.

⁵⁹⁴ Zelfs in het kader van een gerechtelijke procedure EOT ben ik van mening dat het kind dient te worden geïnformeerd over zijn recht te worden gehoord door de rechter of op z’n minst door de persoon die samen met de ouders de echtscheidingsovereenkomst opstelt. Deze stelling wordt in deze masterproef niet verder beargumenteerd en uitgewerkt vermits suggesties worden gegeven voor een creatie van een buitengerechtelijke echtscheiding in België; toch vind ik dit vermeldenswaardig; J.-M. THIERY, “Les nouvelles dispositions du Code judiciaire relatives à l’audition de l’enfant mineur dans les matières familiales: une petite révolution”, *Pli jur.* 2014, afl. 30, (23) 25.

⁵⁹⁵ C. DECLERCK en T. WUYTS, “Anders omgaan met scheidingsconflicten”, *T.Fam.* 2019, (178) 181, nr. 10, vn. 10.

⁵⁹⁶ R. BULCKENS, “Kinderen en echtscheiding: interview met Vandekerckhove Anke” in R. BULCKENS, D. MORTELMANS, M.T. CASMAN en C. SIMAÏS, *Families in beweging: een gezinsbeleid op maat?*, Brussel, Pire, 2007, 166-167.

a) Regels in het buitenland

236. In Denemarken dient het kind – bij middel van een kindvriendelijke website – zelf het *Familieretshuset* te contacteren om met een deskundige te praten.⁵⁹⁷ Het kind wordt bijgevolg niet individueel op de hoogte gebracht van zijn hoorrecht.

Mijns inziens is deze benadering niet aangeraden bij de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België. Indien het kind niet individueel op de hoogte wordt gebracht en als ook bij de ouders geen nadruk wordt gelegd op dit hoorrecht, zal dit hoorrecht immers dode letter blijven.

237. In Frankrijk – waar het kind door de ouders op de hoogte dient te worden gebracht van zijn recht te worden gehoord door de rechter⁵⁹⁸ – werden bij het invoeren van de buitengerechtelijke echtscheiding diverse amendementen ingediend waarin werd voorgesteld dat de minderjarige kinderen ouder dan dertien jaar eerst een gesprek dienen te hebben met de advoca(a)ten (waarop de ouders verplicht beroep dienen te doen) die de kinderen informeren (informeert) over de gevolgen van de echtscheiding en over hun recht te worden gehoord door de rechter. Op deze wijze kan het kind zich noch gedwongen, noch benadeeld voelen door de ouders. Het verslag dat de advocaten over dit gesprek zouden moeten opmaken, zou als bewijs dienen om aan te tonen dat aan het kind zijn hoorrecht werd meegedeeld en wat zijn reactie daarop was.⁵⁹⁹

Hierop kwam in het parlement veel kritiek vermits deze amendementen blijk gaven van te veel wantrouwen naar de ouders toe. De amendementen werden dan ook verworpen.

Ingevolge andere amendementen werd uiteindelijk bepaald dat in de echtscheidingsovereenkomst moet worden vermeld hoe het kind – nadat het door de ouders wordt geïnformeerd over het recht te worden gehoord door de rechter – heeft gereageerd (art. 229-3, 6° Code Civil).⁶⁰⁰ Wenst het kind geen gebruik te maken van dit hoorrecht, dan kan de buitengerechtelijke echtscheiding worden opgestart. Wil het kind wel worden gehoord, dan is de buitengerechtelijke echtscheiding niet mogelijk.⁶⁰¹

De informatie met betrekking tot het bestaan van het hoorrecht wordt in Frankrijk niet verstrekt aan het kind dat nog geen voldoende onderscheidingsvermogen heeft (art. 1144-2 Code de procédure civile). De wetgever heeft niet bepaald wie over dat voldoende onderscheidingsvermogen dient te oordelen;

---

⁵⁹⁷ *Supra* randnummer 77.

⁵⁹⁸ *Supra* randnummer 78.

⁵⁹⁹ Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/41, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/41.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/177, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/177.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/265, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/265.asp>; Amendement 36, Journal officiel de la République française, XIVe Législature, Compte rendu intégral, Assemblée Nationale France 2015-16, nr. 78, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/cri/2015-2016-extra/20161010.pdf>, 5319.

⁶⁰⁰ Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/42, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/42.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/234, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/234.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/266, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/266.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/398, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/398.asp>; Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république, en nouvelle lecture, sur le projet de loi (n° 3872), modifié par l'assemblée nationale en première lecture, de modernisation de la justice du XXIème siècle (J.-M. CLÉMENT et J-Y LE BOUILLONNEC), Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3904, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/rapports/r3904.pdf>, 85-86; J.L. RONGÉ, "Divorce sans juge et respect de l'opinion de l'enfant", *J.dr.jeun.* 2017, afl. 1-2, (15) 16.

⁶⁰¹ *Supra* randnummers 50 en 78.

buiten de ouders lijkt niemand anders aangewezen. In de rechtsleer wordt dit sterk bekritiseerd vermits de ouders kunnen argumenteren dat er een gebrek aan onderscheidingsvermogen is, louter om te voorkomen dat het kind wordt ingelicht over zijn recht te worden gehoord door de rechter, waardoor de echtscheiding buitengerechtelijk zal verlopen.⁶⁰²

238. In Noorwegen brengt de bemiddelaar het recht van de minderjarige kinderen te worden gehoord onder de aandacht van de ouders.⁶⁰³ Het zal uiteindelijk de beslissing zijn van de ouders om deze informatie al dan niet door te geven aan het minderjarig kind.

Dit is thans ook in België de gehanteerde techniek van de vijftien bemiddelaars, door mij gecontacteerd, die een gesprek hebben met de kinderen in het kader van de echtscheiding van de ouders. Ze zullen nooit aan het kind zelf vragen of het een gesprek wil hebben met de bemiddelaar, maar ze zullen deze mogelijkheid tijdens een bemiddelingssessie voorleggen aan de ouders. Kinderen vallen namelijk onder de verantwoordelijkheid en het ouderlijk gezag van hun ouders.

b) Mogelijke suggestie voor België bij de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding

239. Net zoals in Frankrijk en Noorwegen lijkt het mijns inziens voor de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België een goede regel dat de ouders het kind op de hoogte brengen van zijn hoorrecht. De ouders dienen deze verantwoordelijkheid op zich te nemen, rekening houdend met het feit dat ouders altijd dienen te handelen en te beslissen in het belang van hun kind.

Toch zou een zekere controle wenselijk zijn. Hiervoor zou de Belgische wetgever zich kunnen beroepen op het systeem in Frankrijk waar de echtgenoten in de overeenkomst dienen op te nemen dat het kind op de hoogte werd gebracht van zijn recht te worden gehoord.⁶⁰⁴

De deskundige die samen met de ouders de overeenkomst opstelt, dient bij het eerste gesprek de namen en leeftijden van de kinderen te vragen en de aandacht te vestigen op hun hoorrecht, alsook dat de ouders een document zullen moeten ondertekenen waarin staat dat ze dit effectief aan de kinderen hebben medegedeeld en gevraagd. In de volgende bijeenkomst met de deskundige ondertekenen en dateren beide ouders een document waarin staat dat ze de minderjarige kinderen op de hoogte hebben gebracht en of deze laatsten al dan niet een gesprek wensen met de deskundige. Op deze wijze worden de scheidende ouders twee keer gewezen op het hoorrecht van de kinderen. De instantie die de echtscheiding uitspreekt⁶⁰⁵, kan hiertoe slechts overgaan indien dit document aan het kinderplan is toegevoegd.

Indien in de wet zou worden bepaald dat de echtgenoten persoonlijk voor de bevoegde instantie dienen te verschijnen (*infra* vijfde suggestie⁶⁰⁶), zal deze instantie, in de hypothese dat de kinderen afstand hebben gedaan van hun recht te worden gehoord, nogmaals aan de ouders vragen of ze deze vraag

---

⁶⁰² V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, "Divorce: procédure", *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 63; P. HAMMJE, "Le divorce par consentement mutuel extrajudiciaire et le droit international privé", *Revue critique de droit international privé* 2017, afl. 2, 143-158, nr. 9; J.L. RONGÉ, "Divorce sans juge et respect de l'opinion de l'enfant", *J.dr.jeun.* 2017, afl. 1-2, (15) 17.

⁶⁰³ A.L. JAMES, G.M.D. HAUGEN, M. RANTALAIHO en R. MARPLES, "The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England", *International Journal of Children's Rights* 2010, afl. 18, (313) 326.

⁶⁰⁴ *Supra* randnummers 78 en 98.

⁶⁰⁵ *Infra* randnummers 374-375.

⁶⁰⁶ *Infra* randnummer 426.

effectief aan de minderjarige kinderen hebben gesteld. Het antwoord op die vraag dient vervolgens te worden opgenomen in de echtscheidingsakte.

3. Instantie die het kind hoort

240. Overeenkomstig art. 1004/1 Ger.W. wordt het minderjarig kind in België principieel door de rechter zelf gehoord op de plaats die de rechter geschikt acht. Het verhoor door een rechter kan evenwel voor een kind traumatiserend zijn omdat het in zijn beleving in de positie van getuige, rechter of partij in het conflict tussen zijn ouders komt.⁶⁰⁷

Kinderen dienen zich veilig te voelen om een eerlijke mening te kunnen geven en ook over hun emoties te kunnen praten. Maar vaak blijft het kind het gevoel hebben dat de rechter niet luistert naar zijn verhaal of dat het zelfs in een bepaalde richting wordt gestuurd en er onvoldoende tijd wordt uitgetrokken voor hem.⁶⁰⁸

Uit de praktijk blijkt dat rechters voor de concrete uitoefening van het hoorrecht ook beroep doen op de Justitiehuizen die het kind horen en verslag uitbrengen. De wachttijd voor dergelijk verslag duurt in de praktijk vaak lang: negen maanden of meer.⁶⁰⁹

241. Wereldwijd werden verschillende onderzoeken gevoerd naar het betrekken of horen van de minderjarige kinderen bij de echtscheidingsprocedure van de ouders. Zo is onder meer gebleken dat de kinderen zich het liefst wenden tot de persoon die bevoegd is de beslissingen te nemen.⁶¹⁰ Dit is volgens POELEMANS en SENA EVE een goede zaak: indien het kind door een andere instantie wordt gehoord, bestaat de mogelijkheid dat bepaalde nuances van het gesprek, alsook de reacties en emoties van het kind verloren gaan.⁶¹¹

242. In principe is het in de eerste plaats van belang dat het kind open gesprekken kan voeren met de ouders. Dit zorgt voor een gevoel van vertrouwen, verbondenheid en veiligheid.⁶¹² De ideale omstandigheden voor het uitwerken van een regeling over de gezamenlijke uitoefening van het gezag en een voortgezet ouderschap ontstaan pas indien de ouders zelf en niet de rechter of een andere instantie bij een echtscheiding het kind horen en er mee in gesprek gaan, zoals dit ook gebeurt tijdens het

---

⁶⁰⁷ Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de dames Khattabi en Faes over het wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord, *Parl.St.* Senaat 2010-11, nr. 5-115/4, 58; B. POELEMANS, "Het hoorrecht van minderjarigen" in P. SENA EVE en W. PINTENS (eds.), *De hervorming van de echtscheidingsprocedure en het hoorrecht van minderjarigen: commentaar op de wet van 30 juni 1994, 27 december 1994 en 20 mei 1997*, Antwerpen, Maklu, 1997, 98, nr. 145.

⁶⁰⁸ C. DECLERCK en T. WUYTS, "Anders omgaan met scheidingsconflicten", *T.Fam.* 2019, (178) 181, nr. 12; KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Jaarverslag 2017-2018 - Hoe rekbaar is een kind*, Kinderrechtencommissariaat, 2018, https://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/jaarverslag_krc_2017-2018_webversie_def.pdf, 103.

⁶⁰⁹ J. MAHIEU, "Een blik in het hoofd en het hart van de familierechter", *T.Fam.* 2020, (2) 11.

⁶¹⁰ J. CASHMORE en P. PARKINSON, *What responsibility do courts have to hear children's voices?*, The University of Sydney, Sydney Law School, 2009, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1474089, 16.

⁶¹¹ B. POELEMANS, "Het hoorrecht van minderjarigen" in P. SENA EVE en W. PINTENS (eds.), *De hervorming van de echtscheidingsprocedure en het hoorrecht van minderjarigen: commentaar op de wet van 30 juni 1994, 27 december 1994 en 20 mei 1997*, Antwerpen, Maklu, 1997, 98-99, nr. 147; P. SENA EVE, "Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank", *T.Fam.* 2014, (176) 187, nr. 51.

⁶¹² M. RENDERS en F. DE MEYER, *Ik tel mee! Kinderen in bemiddeling*, Gent, VCOK, s.d., 77-78.

huwelijk.⁶¹³ Als blijkt dat een gesprek tussen de ouders en het kind niet mogelijk is, kan een gesprek met een deskundige worden overwogen.⁶¹⁴

Ook blijkt dat door het kind mee te betrekken in de bemiddeling en met hem een gesprek te hebben, zonder dat de ouders aanwezig zijn, het kind zich opgeluchter voelt en de communicatie nadien tussen de ouders en het kind opener en vlotter verloopt.⁶¹⁵

243. In Noorwegen is het gebruikelijk dat de ouders gesprekken hebben met hun kinderen alvorens ze beslissingen nemen over de kindregeling. De bemiddelaar, die in Noorwegen wettelijk verplicht dient op te treden⁶¹⁶, zal samen met de ouders overleggen of het minderjarige kind al dan niet rechtstreeks in de bemiddeling wordt betrokken waarbij de bemiddelaar het kind zal horen (al dan niet samen met de ouders). Uit onderzoek aldaar is gebleken dat het kind enkel wordt gehoord indien zijn deelname grondig kan worden gemotiveerd.⁶¹⁷ Hieruit kan worden afgeleid dat het kind in de Noorse praktijk slechts zelden wordt gehoord door de bemiddelaar.

De werkwijze van Roemenië daarentegen waar de notaris in de buitengerechtelijke echtscheiding verplicht is het kind te horen⁶¹⁸, blijkt in de praktijk goed te werken; de notarissen horen daadwerkelijk alle kinderen die de vereiste minimumleeftijd van tien jaar hebben.⁶¹⁹

244. Mijns inziens dient het kind bij de buitengerechtelijke echtscheiding niet te worden gehoord door de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt, maar wel door de deskundige die de overeenkomst mee helpt opstellen en daardoor het dossier het best kent.

Het kind heeft daarbij het recht te worden gehoord over alle beslissingen die hem aanbelangen en die worden geregeld in de overeenkomst. Over de echtscheiding zelf dient het niet te worden gehoord; dit is immers de beslissing van de echtgenoten.

245. Uit de gesprekken met de diverse deskundigen (twaalf advocaten, vijftien bemiddelaars en vijftien notarissen) is gebleken dat zij zich op heden terughoudend opstellen om kinderen te horen. Naast het niet willen betrekken van het kind in het conflict van de ouders, is de voornaamste reden enerzijds het gebrek aan ervaring met het horen van kinderen en anderzijds het gebrek aan opleiding. Een gesprek met een minderjarig kind vraagt om andere vaardigheden dan een gesprek met volwassenen.⁶²⁰

In het verleden werd reeds in samenwerking met de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg een specifieke cursus voor magistraten uitgewerkt door een werkgroep (“werkgroep artikel 12”) bestaande uit juristen, hulpverleners en opvoeders: “Hoe hoor ik kinderen”, bestaande uit zes sessies. Door middel van deze cursus werd de rechters inzicht bijgebracht in de ontwikkeling en de psychologie van het kind,

---

⁶¹³ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 49.

⁶¹⁴ M. RENDERS en F. DE MEYER, *Ik tel mee! Kinderen in bemiddeling*, Gent, VCOK, s.d., 78.

⁶¹⁵ J. MCINTOSH, “Child-Inclusive Divorce Mediation: report on a Qualitative Research Study”, *Mediation Quarterly* 2000, afl. 18, (55) 63.

⁶¹⁶ *Supra* randnummers 86-88.

⁶¹⁷ A.L. JAMES, G.M.D. HAUGEN, M. RANTALAIHO en R. MARPLES, “The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England”, *International Journal of Children’s Rights* 2010, afl. 18, (313) 326-327.

⁶¹⁸ *Supra* randnummer 80.

⁶¹⁹ Dit werd bevestigd door een juridisch adviseur van Fednot die contact heeft met een Roemeense notaris, persoonlijke communicatie, 9 april 2020.

⁶²⁰ B.E.S. CHIN-A-FAT, “Naschrift”, *WPNR* 2005/6648, (1047) 1048; B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, “Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling”, *FJR* 2001/11, (296) 301; K.M. VAN ZON, A. VAN TEIJLINGEN-POVER, E.M. VAN DER LANS en A.M.L. COLLOT D’ESCURY-KOENIGS, “Kinderen in scheidingsituaties: wie luistert er naar het kind?”, *FJR* 2016/29, (118) 120.

ook leerden ze op welke wijze een gesprek met de kinderen het best wordt gevoerd.⁶²¹ De meeste rechters geven aan dat deze opleiding een grote meerwaarde is.⁶²²

Een soortgelijke opleiding zou kunnen worden voorzien voor de instanties die in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding het minderjarig kind horen.

4. Eventuele aanwezigheid van andere personen bij het gesprek

246. Overeenkomstig art. 1004/1, § 5, eerste lid *in fine* Ger.W. worden de kinderen thans gehoord buiten de aanwezigheid van ouders of vertrouwenspersoon.

Op welke wijze dient dit te worden geregeld indien de echtscheiding buitengerechtelijk plaats zou vinden? Kan dezelfde techniek worden gehanteerd of moeten de minderjarige kinderen – net zoals in Roemenië⁶²³ – worden bijgestaan door de ouders, een vertrouwenspersoon of een advocaat? Dienen de minderjarige broer(s) en/of zus(sen) samen te worden gehoord of dient ieder kind afzonderlijk zijn mening te kunnen geven?

a) Ouders of een vertrouwenspersoon

247. Indien de kinderen worden bijgestaan door de ouders is de kans reëel dat het kind wordt beïnvloed door de ouders en geen eigen mening zal durven formuleren. Volgens minister Koen GEENS dient het kind (met de rechter) te kunnen spreken zonder angst te hebben voor de reactie van de ouders.⁶²⁴

Een van de deskundigen gaf aan dat de aanwezigheid van een ouder (zelfs als deze in de wachtzaal of gang blijft) ervoor kan zorgen dat het kind in het voordeel van die welbepaalde ouder antwoordt.

Ook van een vertrouwenspersoon kan niet worden gegarandeerd dat hij objectief is.⁶²⁵

b) Advocaat

248. Vermits het horen van het minderjarig kind voornamelijk is gericht op het psychologisch welzijn van het kind, lijkt de bijstand door een advocaat af te raden. Het kind is namelijk geen partij in het geding en mag ook niet dit gevoel krijgen.

Met SENA EVE ben ik de mening toegedaan dat indien een advocaat aanwezig zou zijn bij het gesprek, hij ofwel het woord zou voeren in naam van het kind, wat niet de bedoeling kan zijn, ofwel niets zou zeggen, waardoor hij eerder een “veredelde babysit” zou zijn. In beide gevallen is zijn aanwezigheid nutteloos en louter kostenverhogend.⁶²⁶

---

⁶²¹ C. MAES, “Wie niet horen wil, moet voelen?”, *RW* 1995-96, (1321) 1324; B. POELEMANS, “Het hoorrecht van minderjarigen” in P. SENA EVE en W. PINTENS (eds.), *De hervorming van de echtscheidingsprocedure en het hoorrecht van minderjarigen: commentaar op de wet van 30 juni 1994, 27 december 1994 en 20 mei 1997*, Antwerpen, Maklu, 1997, 99, nr. 148; P. SENA EVE en A. BEKKERS, *De wet betreffende de familie- en jeugdrechtbank: commentaar, gesystematiseerde uittreksels uit de voorbereidende werken en gecoördineerde wetteksten*, Mechelen, Kluwer, 2014, 388.

⁶²² K. HERBOTS, E. ROEVENS en J. PUT, “Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?”, *TJK* 2012, (27) 36.

⁶²³ *Supra* randnummer 80.

⁶²⁴ X, *Geens: ‘Kind moet zich in vertrouwen kunnen uitspreken over echtscheiding’*, 2015, https://www.standaard.be/cnt/dmf20151202_02000273.

⁶²⁵ Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de dames Khattabi en Faes over het wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord, *Parl.St.* Senaat 2010-11, nr. 5-115/4, 15-16 en 32.

⁶²⁶ P. SENA EVE, “Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank”, *T.Fam.* 2014, (176) 191, nr. 72.

c) (Minderjarige) broer(s) en/of zus(sen)

249. Uit de wet kan niet rechtstreeks worden afgeleid of het minderjarig kind thans al dan niet samen met zijn minderjarige broer(s) en/of zus(sen) dient te worden gehoord door de rechter.⁶²⁷ SENA EVE betreurt dit, gezien een kind bij een gezamenlijk gesprek met de rechter niet vrijuit zijn mening zou kunnen geven. Hij verwijst hierbij naar het hoorrecht inzake adoptie waar ieder minderjarig kind overeenkomstig art. 1231-11, tweede lid Ger.W. afzonderlijk door de rechter wordt gehoord.⁶²⁸

In de praktijk horen de rechters meestal de kinderen samen, dus samen met de broer(s) en/of de zus(sen).⁶²⁹ Dit zal waarschijnlijk mede ingegeven zijn door tijdsgebrek.

Idealiter wordt het kind alleen gehoord, maar de tijdsdruk en de zorg tot kostenbeheersing zullen dit doorgaans onmogelijk maken.

Het lijkt me aangeraden dat de deskundige daarover overlegt met de kinderen, waarbij de mening van de kinderen doorslaggevend is. De deskundige dient – indien hij de minderjarige kinderen samen hoort – er zorg voor te dragen dat de kinderen elkaar niet beïnvloeden en dat ieder kind de kans krijgt zijn eigen mening te verwoorden.

5. Invloed van de mening van het kind

250. Overeenkomstig art. 1004/1, § 6, tweede lid Ger.W. dient de rechter een passend belang te hechten aan de mening van de minderjarige in overeenstemming met zijn leeftijd en maturiteit. Dit houdt in dat de rechter niet verplicht is om met de informatie rekening te houden bij het nemen van zijn beslissing, maar wel dat hij bijzondere aandacht dient te besteden aan de verklaring van het kind.⁶³⁰

251. Vooreerst dient te worden benadrukt dat de Franse werkwijze waarbij – indien art. 229-2 Code Civil letterlijk wordt geïnterpreteerd – het kind bepaalt of de echtscheiding al dan niet buitengerechtelijk kan plaatsvinden⁶³¹, geen goede methode is; het kind is dan namelijk de arbiter van de wijze van de echtscheidingsprocedure van de ouders.⁶³² De beslissingsverantwoordelijkheid kan niet bij de kinderen worden gelegd.⁶³³

---

⁶²⁷ Eventueel wel uit art. 1004/1, § 5, eerste lid *in fine* Ger.W.: “[...] vindt het onderhoud plaats buiten de aanwezigheid van wie ook.”: zie P. SENA EVE, “Het hoorrecht van minderjarigen” in P. SENA EVE (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (403) 440, nr. 854; M.A. MASSCHELEIN, “Het hoorrecht van de minderjarige bij familiale geschillen”, *NNK* 2015, afl. 3, (21) 23, nr. 12.

⁶²⁸ P. SENA EVE, “Het hoorrecht van minderjarigen” in P. SENA EVE (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (403) 440, nr. 852-853.

⁶²⁹ L. JACOBS, “La parole de l’enfant face à la séparation parentale: regards croisés sur les pratiques d’audition”, *RTDF* 2017, (649) 654.

⁶³⁰ P. SENA EVE, “Het hoorrecht van minderjarigen” in P. SENA EVE (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (403) 441-448, nr. 874; P. SENA EVE, “Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank”, *T.Fam.* 2014, (176) 194, nr. 89.

⁶³¹ *Supra* randnummers 50 en 78.

⁶³² S. FERRÉ-ANDRÉ, “Nouveau regard sur le divorce après la loi du 18 novembre 2016”, *Defrénois* 2017, afl. 2, (125) 125.

⁶³³ C. DECLERCK, “De verblijfsregeling anno 2015”, *T.Not.* 2015, (491) 492, nr. 5; M. RENDERS en F. DE MEYER, *Ik tel mee! Kinderen in bemiddeling*, Gent, VCOK, s.d., 52; A. VANDEKERCKHOVE, “Oog hebben voor kinderen bij scheiding? Nog niet voor vandaag?”, *TJK* 2007, (142) 144.

Volgens een (nieuwe) theorie houden kinderen zich voornamelijk bezig met de meer ethische of morele kwesties bij een echtscheiding van de ouders; ze kunnen zich verantwoordelijk voelen voor de veranderingen die zich voordoen.⁶³⁴

Met FORDER meen ik dat een kind nooit het idee mag krijgen dat het (mede-) verantwoordelijk is voor de echtscheiding of dat door zijn vraag (te worden gehoord door de rechter) de echtscheidingsprocedure niet meer buitengerechtig zal verlopen.⁶³⁵

Kinderen komen dan terecht in een spanningsveld tussen hun aanvoelen (namelijk dat ze willen worden gehoord door de rechter) en dat van hun ouders die de buitengerechtigke echtscheiding verkiezen.⁶³⁶ Ook lijkt de kans op beïnvloeding door (een van) de ouders reëel.⁶³⁷ De houding van het kind zal afhangen van de informatie die het krijgt van de ouders. De vraag luidt bovendien of een kind voldoende sterk kan zijn om te vragen te worden gehoord, wetende dat daardoor de wens van zijn ouders om buitengerechtig uit de echt te scheiden onmogelijk wordt gemaakt.⁶³⁸

Ook kan worden gesteld dat door deze regel elke ouder druk kan uitoefenen op het kind: wil hij zijn echtscheiding via de rechter afhandelen, dan kan hij zijn kind aansporen een hoorzitting te vragen.⁶³⁹ De kritiek op deze methode van werken is in de Franse rechtsleer alvast niet mals: “*On ne peut nier qu’il s’agit là d’une bien lourde responsabilité pour un enfant, simplement doué de discernement, influençable et manipulable par des adultes perturbés.*”⁶⁴⁰

252. Uit contact met vijftien bemiddelaars in België blijkt thans dat – in de mate dat ze de kinderen horen – ze over de inhoud van hun gesprek terugkoppelen tijdens het volgende bemiddelingsgesprek met de scheidende ouders. Sommige bemiddelaars komen met het kind overeen wat al dan niet kan worden verteld aan de ouders. Op deze wijze voelen de kinderen zich veilig en durven ze meer hun eigen mening te geven.

Door de mening van het kind nadien op te nemen in het gesprek met de ouders, weten de ouders wat het kind wil en kunnen de ouders hun overeenkomst aanpassen aan de behoeften van het kind. Indien de ouders geen rekening willen houden met deze mening, kunnen ze mijns inziens niet worden verplicht dit te doen, doch kan de deskundige – indien hij van oordeel is dat deze mening wel degelijk van belang is – hierover in gesprek gaan met de ouders. Het uiteindelijke beslissingsrecht over de inhoud van de overeenkomst ligt – in de mate dat ze niet in strijd is met het belang van het kind en de openbare orde – sowieso bij de ouders.

---

⁶³⁴ C. FORDER, “Seven Steps to Achieving Full Participation of Children in the Divorce Process” in J.D.M. WILLEMS (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children: empowering children, caregivers and communities*, Antwerpen, Intersentia, 2002, (105) 107.

⁶³⁵ C. FORDER, “Seven Steps to Achieving Full Participation of Children in the Divorce Process” in J.D.M. WILLEMS (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children: empowering children, caregivers and communities*, Antwerpen, Intersentia, 2002, (105) 128-129.

⁶³⁶ Amendement 38, Journal officiel de la République française, XIVe Législature, Compte rendu intégral, Assemblée Nationale France 2015-16, nr. 78, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/cri/2015-2016-extra/20161010.pdf>, 5321.

⁶³⁷ D. FILOSA, “Divorce par acte d’avocats et enjeux liquidatifs”, *Deffrénois* 2016, afl. 24, 1307-1319.

⁶³⁸ Amendement 9 en 36, Journal officiel de la République française, XIVe Législature, Compte rendu intégral, Assemblée Nationale France 2015-16, nr. 78, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/cri/2015-2016-extra/20161010.pdf>, 5318-5319; V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 63.

⁶³⁹ J. HAUSER, M. HO-DAC, S. SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, M. CRESP en S. SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, *Droit de la famille*, Brussel, Bruylant, 2017, 233, nr. 306; C. NOURISSAT, A. BOICHÉ, D. ESKENAZI, A. MEIER-BOURDEAU en G. THUAN DIT DIEUDONNÉ, “Divorce par consentement mutuel: plainte contre la France!”, *AJ Famille* 2017, afl. 5, 266.

⁶⁴⁰ S. FERRÉ-ANDRÉ, “Nouveau regard sur le divorce après la loi du 18 novembre 2016”, *Deffrénois* 2017, afl. 2, 125-130.

6. Tussenconclusie

253. Het minderjarig kind dient het recht te hebben te worden gehoord en zijn mening te geven, zelfs indien de ouders reeds tot een akkoord zijn gekomen. De toepassing van de huidige regelgeving maakt duidelijk dat het hoorrecht van de kinderen in het kader van een gerechtelijke EOT-procedure wordt miskend gezien het kind *de facto* niet wordt gehoord.

Bij de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België mag dit hoorrecht niet worden vergeten. Er dient beroep te worden gedaan op het interdisciplinair team of op kinderpsychologen en -therapeuten teneinde de minimumleeftijd te bepalen. Het hoorrecht door de rechter is op heden dan wel bepaald op twaalf jaar, deze leeftijd hoeft niet zomaar te worden overgenomen voor het hoorrecht door een deskundige in de buitengerechtelijke echtscheiding.

De ouders dienen het kind te informeren over het hoorrecht, mits enige controle via een document – door beiden ondertekend – waarin beide ouders verklaren dat het kind werd geïnformeerd over het hoorrecht.

Uit onderzoek blijkt dat het kind wil worden gehoord door de instantie die de beslissingen neemt. In het kader van een gerechtelijke echtscheiding is dit logischerwijze de rechter. In het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding is dit minder gemakkelijk. Mijns inziens kan het kind – indien het dit wenst – worden gehoord door de deskundige die samen met de ouders het kinderplan opstelt (deze is niet noodzakelijkerwijze de instantie die de echtscheiding zal uitspreken, *infra*).

Gelet op de beperkte (of onbestaande) opleiding en ervaring in het horen van de kinderen, is het aan te bevelen dat de deskundigen een opleiding in verband met het horen van minderjarige kinderen zouden volgen. Is de deskundige daartoe niet bereid, dan kan een medewerker de opleiding volgen en het kind horen of dient beroep te worden gedaan op een andere deskundige die deze opleiding wel heeft gevolgd.

Of het kind alleen of samen met broer(s) en/of zus(sen) wordt gehoord, dient door de deskundige in overleg met het kind te worden beslist. Het blijft mogelijk de verschillende kinderen samen te horen mits de deskundige zorgt dat elk kind zijn mening kan geven.

De mening van het kind wordt in een opvolgend gesprek tussen de deskundige en de ouders besproken, maar het blijft de keuze van de ouders of ze het kinderplan al dan niet aanpassen aan deze mening.

D. Bemiddeling

254. Kinderrechtencommissaris Caroline VRIJENS heeft eind 2019 gepleit voor een “cliëntoverleg” waarbij alle bij de echtscheiding betrokken partijen rond de tafel zitten en een gesprek voeren met de kinderen in plaats van over de kinderen, niet alleen bij de procedure EOO, maar ook bij de procedure EOT vermits ook daar uiteraard beslissingen en regelingen vallen over de kinderen.⁶⁴¹

---

⁶⁴¹ W. DEHANDSCHUTTER, *Kinderrechtencommissaris vraagt inspraak voor kinderen; Verplicht bemiddeling bij echtscheiding*, 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20191227_04784719; S. VANKERSSCHAEVER, *Kinderrechtencommissaris wil meer inspraak van kinderen en jongeren bij echtscheiding; 'te jong' om iets over je eigen leven te zeggen*, 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20191120_04727663; X, *Jaarverslag Kinderrechtencommissariaat: "Geef minderjarigen mogelijkheid om zelf gerechtelijke procedures op te starten"*, 2019, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20191120_04727035.

Kan in het kader van de eventuele buitengerechtelijke echtscheiding de Belgische wetgever een of meerdere bemiddelingsessies verplicht opleggen aan de ouders van minderjarige kinderen alvorens de procedure te starten?

In onderstaand deel wordt eerst naar de ratio van de bemiddeling in het buitenland gekeken. Vervolgens wordt gekeken of deze bemiddeling verplicht kan worden opgelegd.

1. Ratio van de bemiddeling

255. Een echtscheiding is voor kinderen meer dan louter het feit dat de ouders niet meer samenwonen. De kinderen hebben voornamelijk last van de conflicten die de echtscheiding met zich meebrengt.⁶⁴² Ongeveer 25 procent van de minderjarige kinderen met gescheiden ouders past zich heel moeilijk aan. Dit uit zich onder meer in ernstige gedrags- en emotionele problemen, alsook in een zwaar verstoord leerproces.⁶⁴³

Al heeft de wetgever op juridisch vlak reeds allerhande initiatieven genomen om het ouderschap gelijkwaardig in te vullen, toch blijven conflicten bestaan. Er is dus nood aan een mentaliteitswijziging bij de ouders.⁶⁴⁴ Mijns inziens kan bemiddeling deze mentaliteitswijziging bevorderen. De juridische regeling van de echtscheiding is van groot belang, het psychosociaal kader blijft evenwel zowel voor het minderjarig kind als voor de scheidende ouders minstens even belangrijk.

256. In Frankrijk wordt middels gezinsbemiddeling op vrijwillige basis⁶⁴⁵ gepoogd de communicatie tussen de echtgenoten te herstellen, zodat zij samen beter de kindregeling kunnen opmaken. Komen de echtgenoten ook na bemiddeling niet tot een akkoord over de kinderen, dan kunnen de ouders zich tot de rechter wenden.⁶⁴⁶

In Noorwegen probeert de wetgever middels verplichte bemiddeling te benadrukken dat het belang van het kind in een echtscheiding niet uit het oog mag worden verloren. Tijdens de bemiddelingsessie(s) staat het belang van het kind centraal.⁶⁴⁷ De taak van de bemiddelaar is de ouders te helpen bij het overwinnen van emotionele, sociale en cognitieve barrières bij het oplossen van conflicten.⁶⁴⁸

In Denemarken⁶⁴⁹ dwingt een verplichte onlinecursus ouders hun scheiding te bekijken vanuit het standpunt van het kind en leert deze cursus de voormalige partners beter met elkaar te communiceren.⁶⁵⁰

---

⁶⁴² R. BULCKENS, "Kinderen en echtscheiding: interview met Vandekerckhove Anke" in R. BULCKENS, D. MORTELMANS, M.T. CASMAN en C. SIMAÿS, *Families in beweging: een gezinsbeleid op maat?*, Brussel, Pire, 2007, 167; K.M. VAN ZON, A. VAN TEIJLINGEN-POVER, E.M. VAN DER LANS en A.M.L. COLLOT D'ESCURITY-KOENIGS, "Kinderen in scheidingsituaties: wie luistert er naar het kind?", *FJR* 2016/29, (118) 118.

⁶⁴³ C. WIEWAUTERS, "Een schoolbreed beleid bij scheiding vergt zowel een juridisch als een psychosociaal kader of Een schoolbreed beleid bij scheiding is meer dan reageren op conflicten", *TORB* 2017-18, (288) 289 en 291.

⁶⁴⁴ E. COENE, "Pleidooi voor een ouderschapsplan", *TORB* 2017-18, (306) 308.

⁶⁴⁵ *Supra* randnummer 85.

⁶⁴⁶ X, *Responsabilité parentale – France*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-fr-nl.do?clang=fr.

⁶⁴⁷ A.L. JAMES, G.M.D. HAUGEN, M. RANTALAIHO en R. MARPLES, "The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England", *International Journal of Children's Rights* 2010, afl. 18, (313) 324; A. NYLUND, "A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation" in A. NYLUND, K. ERVASTI en L. ADRIAN, *Nordic Mediation Research*, Zwitserland, Springer International Publishing AG, 2018, (9) 16.

⁶⁴⁸ A. NYLUND, "A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation" in A. NYLUND, K. ERVASTI en L. ADRIAN, *Nordic Mediation Research*, Zwitserland, Springer International Publishing AG, 2018, (9) 11.

⁶⁴⁹ *Supra* randnummer 83.

⁶⁵⁰ X, *Mette tog obligatorisk skilsmissekursus: "Prøv det for børnenes skyld"*, <https://www.dr.dk/nyheder/indland/mette-tog-obligatorisk-skilsmissekursus-proev-det-boerrenes-skyld>.

Soortgelijke benaderingen bestaan in onderscheiden Amerikaanse Staten.⁶⁵¹

2. Bemiddeling: verplicht of vrijwillig

257. In de Europese landen waar echtgenoten buitengerechtelijk uit de echt kunnen (of moeten) scheiden, zijn de scheidende ouders van minderjarige kinderen enkel in Noorwegen en in Denemarken verplicht een bemiddelingssessie (of online cursus) te volgen.⁶⁵² Deze bemiddeling compenseert in zekere mate het feit dat in deze landen geen wettelijke verplichtingen bestaat voor ouders bij echtscheiding een kindregeling uit te werken.⁶⁵³

Bij de bemiddeling staat in deze landen het kind centraal en dienen ouders na te denken over hoe het kind de scheiding ervaart.⁶⁵⁴

Dit Scandinavisch model is in België, bij het eventueel invoeren van de buitengerechtelijke echtscheiding, niet echt bruikbaar gezien de ex-partners reeds in belangrijke mate ertoe worden aangezet na te denken over de regeling voor de kinderen door de suggestie een uitgebreider kinderplan op te stellen⁶⁵⁵ en de suggestie ook aan de kinderen bij de buitengerechtelijke EOT een effectief hoorrecht te geven waarbij de ouders dit voorstel moeten aanbieden aan de kinderen⁶⁵⁶.

Bovendien kan in het algemeen het verplicht opleggen van bemiddeling bezwaarlijk worden verdedigd vermits naast vertrouwelijkheid de vrijwilligheid van beide echtgenoten een basisprincipe van bemiddeling is (art. 1728 *j*° art. 1730, § 1 *j*° art. 1731, § 2, 3° Ger.W.).

258. Een denkpiste die daarentegen wel dient te worden onderzocht is deze dat scheidende ouders zouden worden verplicht een infosessie over bemiddeling (cfr. trajectbemiddeling⁶⁵⁷) bij te wonen teneinde kennis te maken met de belangrijke gunstige mogelijkheden welke bemiddeling biedt in hun problematiek.⁶⁵⁸

In België werd reeds in 2000 bij de behandeling van het wetsvoorstel betreffende de echtscheidingsbemiddeling het concept “verplichte bemiddeling” besproken, zij het niet goedgekeurd. LEMPEREUR gaf toen aan dat de wetgever voorafgaand aan het indienen van het echtscheidingsverzoek, de partijen zou moeten verplichten een opvoedkundige informatievergadering over bemiddeling bij te wonen.⁶⁵⁹

Ook het Kinderrechtencommissariaat is de mening toegedaan dat een informatie- en kennismakingsmoment aangaande bemiddeling verplicht dient te worden opgelegd. Gedurende deze

---

⁶⁵¹ J.J. TURNER, O. KOPYSTYNSKA, D.G. SCHRAMM en B. HIGGINBOTHAM, “Is one hour enough? Evaluating Utah’s online divorce education based on course length satisfaction”, *Journal of Divorce & Remarriage* 2019, (537) 537.

⁶⁵² *Supra* randnummers 83 en 86-88.

⁶⁵³ *Supra* randnummers 70 en 73.

⁶⁵⁴ *Supra* randnummers 83 en 86-88.

⁶⁵⁵ *Supra* randnummer 225.

⁶⁵⁶ *Supra* randnummer 253.

⁶⁵⁷ N. DE KEYSER, A. CASSIERS en C. JASPERS, “Drie methodes van multidisciplinaire aanpak van scheidingsconflicten praktisch bekeken”, *T.Fam.* 2019, (214) 217, nr. 4-7; S. RAES en T. DEMEYERE, “Trajectbemiddeling voor het Fittif-onderzoek: een pad richting meer doordachte oplossingswegen” in E. LANCKSWERDT (ed.), *Gerechtelijke bemiddeling – Bemiddeling tijdens civiele gerechtelijke procedures*, Brugge, die Keure, 2016, (117) 126, nr. 17; I. PASTEELS, S. SMIT, K. BASTAITS en D. MORTELMANS, “Kennis over en gebruik van professionele echtscheidingsbemiddeling in het licht van de wet van 18 juli 2006”, *Relaties en Nieuwe Gezinnen* 2014, afl. 4, (1) 20; K. VERWAEST, “Trajectbemiddeling als brug tussen advocaat en bemiddelaar”, *Juristenkrant* 2014, afl. 296, 12.

⁶⁵⁸ G. VERSCHULDEN, “Alternatieve geschillenoplossing in familiezaken: promotie met financiële stimuli”, *T.Fam.* 2017, (110) 111.

⁶⁵⁹ Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de heer Geert Bourgeois inzake het wetsvoorstel betreffende de echtscheidingsbemiddeling, *Parl.St.* Kamer 1999-00, nr. 50-67/11, 18.

sessie wordt aan de echtgenoten info gegeven over de werkwijze van bemiddeling, alsook over de voordelen voor de kinderen en voor de echtgenoten zelf.⁶⁶⁰

Na deze sessie kunnen ouders dan vrij kiezen of ze de echtscheidingsovereenkomst (of louter het kinderplan) al dan niet opstellen aan de hand van bemiddeling. Op deze wijze wordt het concept bemiddeling “gepromoot” en nemen de echtgenoten hiervan kennis. Dit kan de betrokkenen enkel ten goede komen.

259. Ik meen dan ook dat de Federale Bemiddelingscommissie na dient te denken of dergelijke informatiesessie verplicht kan worden opgelegd, alsook wie zal instaan voor de kosten.

3. Tussenconclusie

260. Bepaalt de Belgische wetgever *de lege ferenda* dat dergelijke infosessie verplicht wordt opgelegd in de gerechtelijke procedure EOT, dan dient deze mijns inziens ook verplicht te worden opgelegd in de buitengerechtelijke procedure EOT.

E. TWEEDE SUGGESTIE: De buitengerechtelijke echtscheiding dient te worden gecreëerd voor echtgenoten met minderjarige kinderen

261. *De ouders dienen samen met een deskundige een gedetailleerd kinderplan op te stellen aan de hand van een checklist, gecreëerd door een interdisciplinair team. Dit kinderplan wordt doorgestuurd naar het Openbaar Ministerie dat de inhoud ervan effectief dient te controleren.*

Alvorens de buitengerechtelijke EOT kan worden opgestart, dienen de echtgenoten met minderjarige kinderen een goedgekeurd kinderplan voor te leggen. Daartoe dient een checklist te worden opgesteld door een interdisciplinair team, samengesteld uit advocaten, bemiddelaars, notarissen, (kinder)psychologen, familierechters, het Openbaar Ministerie...

Ook dient te worden overwogen het bemiddelingsbeding op te nemen in het kinderplan.

Indien het Openbaar Ministerie van oordeel is dat de overeenkomst dient te worden gewijzigd, worden zowel de deskundige als de echtgenoten op de hoogte gebracht zodat zij samen de overeenkomst kunnen aanpassen. Nadien wordt de overeenkomst ten spoedigste opnieuw voorgelegd aan het Openbaar Ministerie, dat opnieuw binnen de dertig dagen aan de partijen zal mededelen ofwel dat het kinderplan voldoet ofwel dat het andermaal dient te worden aangepast. De procedure buitengerechtelijke EOT kan slecht worden opgesteld mits – op bovenbeschreven wijze – een goedgekeurd kinderplan kan worden voorgelegd.

262. *Elk kind vanaf de leeftijd van tien jaar kan worden gehoord door de deskundige belast met het opstellen van het kinderplan.*

---

⁶⁶⁰ R. BULCKENS, “Kinderen en echtscheiding: interview met Vandekerckhove Anke” in R. BULCKENS, D. MORTELMANS, M.T. CASMAN en C. SIMAÏS, *Families in beweging: een gezinsbeleid op maat?*, Brussel, Pire, 2007, 167; COMMISSIE VOOR WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN GELIJKE KANSEN, *Advies scheidingsbemiddeling*, 2000, https://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/1999_2000_11_scheidingsbemiddeling.pdf, 6-7.

Zodra het kind de leeftijd van tien jaar heeft bereikt, dient het zelf te beslissen of het al dan niet (alleen of samen met zijn broer(s) en/of zus(sen)) wordt gehoord door de deskundige die samen met de ouders het kinderplan opstelt.

Bij het eerste gesprek dat de deskundige heeft met de echtgenoten, wordt de nadruk gelegd op het hoorrecht van de kinderen. Aan de ouders wordt gevraagd hierover in gesprek te gaan met hun minderjarige kinderen. In de volgende bijeenkomst met de deskundige ondertekenen en dateren beide ouders een document waarin staat dat ze de minderjarige kinderen op de hoogte hebben gebracht en of deze al dan niet een gesprek wensen met de deskundige. De instantie die de echtscheiding uitspreekt, dient na te gaan of dit document aan het kinderplan is gehecht.

Indien wordt bepaald dat de echtgenoten persoonlijk voor de bevoegde instantie dienen te verschijnen, zal deze instantie, in de hypothese dat de kinderen afstand hebben gedaan van hun recht te worden gehoord, nogmaals aan de ouders vragen of ze deze vraag effectief aan de minderjarige kinderen hebben gesteld en dient deze verklaring te worden opgenomen in de echtscheidingsakte.

De deskundige kan slechts optreden indien hij een opleiding heeft gevolgd met betrekking tot het horen van minderjarige kinderen.

Indien het kind effectief wordt gehoord, wordt het resultaat daarvan in een volgend gesprek tussen de deskundige en de ouders besproken, maar het blijft de keuze van de ouders of ze het kinderplan al dan niet aanpassen aan de mening van het kind.

263. *Indien in de toekomst de wetgever een informatiesessie over bemiddeling verplicht zou opleggen aan alle scheidende ouders (al dan niet ongeacht hun burgerlijke staat), zullen ook echtgenoten met minderjarige kinderen die een buitengerechtelijke echtscheiding wensen op te starten een dergelijke sessie dienen te volgen.*

Afdeling II. Voorwaarden

264. In de tweede afdeling van Deel III worden de derde tot en met de zesde suggestie onderzocht, uitgewerkt en gemotiveerd: aan welke voorwaarden dienen de echtgenoten te voldoen alvorens de echtscheiding buitengerechtelijk wordt uitgesproken?

Vooreerst wordt gekeken naar de voorafgaande overeenkomst die de echtgenoten al dan niet dienen op te stellen. Hierover wordt de derde suggestie gegeven.

Vervolgens wordt onderzocht of de echtgenoten verplicht zijn beroep te doen op een deskundige. Hierover wordt de vierde suggestie gegeven.

Ten derde wordt onderzocht of de echtgenoten persoonlijk dienen te verschijnen bij de bevoegde instantie die de echtscheiding zal uitspreken. Hierover wordt de vijfde suggestie gegeven.

Als zesde en laatste suggestie van de tweede afdeling wordt aangegeven of het invoeren van een wachtperiode vereist is.

§ 1. Voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding

265. Uit de echt scheiden via de procedure EOT in België is thans niet altijd de meest eenvoudige manier. De echtgenoten dienen namelijk te voldoen aan één essentiële voorwaarde als materiële vereiste: samen een akkoord (onderlinge overeenstemming) bereiken over het principe van de echtscheiding en over alle vermogens- en familierechtelijke gevolgen ervan.⁶⁶¹

Bijgevolg dienen ze zowel een vermogensrechtelijke overeenkomst (art. 1287 Ger.W.), ook wel de regelingsakte⁶⁶² genoemd, als een familierechtelijke overeenkomst (art. 1288 Ger.W.) op te stellen.⁶⁶³

Als voldaan is aan deze materiële vereiste, kan de echtscheiding door onderlinge toestemming worden verkregen, zonder in te roepen of te bewijzen dat het huwelijk is mislukt. Evenmin spelen de duur van

---

⁶⁶¹ S. BROUWERS, *Echtscheiding door onderlinge toestemming*, Gent, Larcier, 2010, 1; S. BROUWERS, "EOT-Actualia: overzicht van rechtspraak 2007-2014" in K. DE WISPELAERE, *Personen- en familierecht*, Brussel, Larcier, 2015, (141) 148; F. BUYSENS, "Echtscheiding door onderlinge toestemming na de wet van 27 april 2007", *Not.Fisc.M.* 2008, (3) 4, nr. 5; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 357; G. VERSCHULDEN, "De wet van 27 april 2007 tot hervorming van het echtscheidingsrecht. Deel II. De echtscheiding door onderlinge toestemming - De scheiding van tafel en bed - De huwelijksvoordelen", *T.Fam.* 2007, (138) 138, nr. 4.

⁶⁶² F. APS, "De echtscheiding" in *Handboek voor de advocaat-stagiair familierecht 2018-2019*, Mechelen, Kluwer, 2018, (151) 221, nr. 363; I. BOONE, "Het verbintissenrecht als remedie voor conflicten tussen gewezen echtgenoten na echtscheiding door onderlinge toestemming", *Themis* 2013-14, afl. 85, (81) 85, nr. 11; S. BROUWERS, "In een EOT moet de regelingsakte alomvattend zijn", *RABG* 2018, (181) 181; R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 38, nr. 4; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 487, nr. 822.

⁶⁶³ Beide overeenkomsten worden doorgaans opgenomen in één document: zie F. BUYSENS, "Regelingsakte en familierechtelijke overeenkomsten bij echtscheiding door onderlinge toestemming" in F. BUYSENS, E. DE KEYSER, D. DE WITTE, J. GRILLET, M. TISON, T. VAN SINAY, R. VANDERMANDER, W. VERMEULEN, *Notariële actualiteit 2013: verslagboek van de vormingsdagen van de Studiekring Provinciaal Genootschap der Notarissen van Oost-Vlaanderen*, Brugge, die Keure, 2014, (117) 119-120; A. DUELZ, J.-C. BROUWERS en Q. FISCHER, *Le droit du divorce*, Brussel, Larcier, 2017, 284; R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 37, nr. 4; Y.-H. LELEU, "Le divorce par consentement mutuel" in Y.-H. LELEU (ed.), *Divorce et aliments*, Brussel, Bruylant, 2013, (189) 195.

het huwelijk en de leeftijd van de echtgenoten een rol.⁶⁶⁴ Het gaat bijgevolg over een *divorce-accord* of een *divorce-contrat*.⁶⁶⁵

Kan over een van bovenstaande punten geen akkoord worden bereikt, dan zal de procedure echtscheiding door onderlinge toestemming niet plaatsvinden. Alle mogelijke betwistingen dienen op voorhand te worden opgelost. Een verdaging of toevertrouwen aan het oordeel van de rechter is in het kader van de procedure EOT niet mogelijk.⁶⁶⁶

266. Bij de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België dient de vraag te worden gesteld of het bereiken van een voorafgaande overeenkomst al dan niet vereist is. Tevens zal kort worden onderzocht of de huidige wetgeving met betrekking tot het bereiken van een overeenkomst volstaat en of deze eventueel dient te worden gepreciseerd of uitgebreid.

A. Dienen de echtgenoten verplicht een voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding te bereiken en op te stellen?

267. Vermits deze masterproef onderzoekt of de huidige procedure EOT kan worden omgevormd tot een buitengerechtelijke echtscheiding, is het bijna vanzelfsprekend dat bij de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding de echtgenoten een voorafgaande overeenkomst dienen te bereiken over de gevolgen van de echtscheiding, zoals thans het geval is in de gerechtelijke EOT.

Toch wordt dit in deze masterproef in vraag gesteld. Er zijn namelijk landen in Europa waar enkel een overeenkomst over de echtscheiding *an sich* vereist is en een voorafgaande overeenkomst over alle vermogens- en familierechtelijke gevolgen geen voorwaarde is om de buitengerechtelijke echtscheiding te bekomen. Bijgevolg wordt onderzocht of dit een mogelijkheid zou zijn voor de Belgische wetgever bij het invoeren van een buitengerechtelijke procedure EOT.

1. Dejuridisering, partijautonomie en inmenging van de overheid

268. Indien bij een buitengerechtelijke echtscheiding een voorafgaande overeenkomst over alle gevolgen van de echtscheiding verplicht wordt opgelegd en deze inhoudelijk wordt getoetst door de bevoegde instantie, zou er *de facto* geen wezenlijk verschil zijn met de gerechtelijke echtscheiding voor wat betreft dejuridisering, partijautonomie en de mate van inmenging door de overheid. Dit is de voornaamste reden waarom Zweden en Finland – twee landen die een jarenlange traditie van

---

⁶⁶⁴ F. BUYSENS, “Echtscheiding door onderlinge toestemming na de wet van 27 april 2007”, *Not.Fisc.M.* 2008, (3) 4; F. BUYSENS, “Regelingsakte en familierechtelijke overeenkomsten bij echtscheiding door onderlinge toestemming” in F. BUYSENS, E. DE KEYSER, D. DE WITTE, J. GRILLET, M. TISON, T. VAN SINAY, R. VANDERMANDER, W. VERMEULEN, *Notariële actualiteit 2013: verslagboek van de vormingsdagen van de Studiekring Provinciaal Genootschap der Notarissen van Oost-Vlaanderen*, Brugge, die Keure, 2014, (117) 120; G. VERSCHULDEN, “De wet van 27 april 2007 tot hervorming van het echtscheidingsrecht. Deel II. De echtscheiding door onderlinge toestemming – De scheiding van tafel en bed – De huwelijksvoordelen”, *T.Fam.* 2007, (138) 139-140, nr. 6-10.

⁶⁶⁵ Dit houdt in dat de overeenkomst enkel nog kan worden gewijzigd door onderlinge toestemming (mits enkele nuances): zie F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 465 en 486; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 357 en 363.

⁶⁶⁶ Zie onder meer Cass. 2 februari 1989, *JT* 1989, 354 S. BROUWERS, *Echtscheiding door onderlinge toestemming*, Gent, Larcier, 2010, 12; F. BUYSENS, “Echtscheiding door onderlinge toestemming na de wet van 27 april 2007”, *Not.Fisc.M.* 2008, (3) 4, nr. 6; R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 46, nr. 10; P. SENAËVE, “Het Belgische echtscheidingsrecht” in K. BOELE-WOELKI en F. SWENNEN, *Vergelijkenderwijs: actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2012, (1) 10-11; G. VERSCHULDEN, “De wet van 27 april 2007 tot hervorming van het echtscheidingsrecht. Deel II. De echtscheiding door onderlinge toestemming – De scheiding van tafel en bed – De huwelijksvoordelen”, *T.Fam.* 2007, (138) 140, nr. 12.

buitengerechtelijke echtscheiding kenden respectievelijk tot 1915 en tot 1921 – destijds hebben beslist de buitengerechtelijke echtscheiding af te schaffen en te vervangen door een gerechtelijke procedure.⁶⁶⁷

Volgens ANTOKOLSKAIA leidt een buitengerechtelijke echtscheiding slechts tot dejuridisering indien een voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding niet is vereist of indien een verklaring van de echtgenoten dat er geen geschillen bestaan, volstaat.⁶⁶⁸

De laatste jaren is een tendens in die richting waarneembaar bij diverse landen die het bereiken van een voorafgaande overeenkomst niet langer als voorwaarde vooropstellen, onder meer Oekraïne en Rusland⁶⁶⁹. De buitengerechtelijke echtscheiding zelf werd er losgekoppeld van de afwikkeling van de gevolgen ervan. Daarbij kregen de echtgenoten de vrijheid te beslissen wanneer, of en hoe zij de gevolgen van de echtscheiding bij overeenkomst willen vastleggen, zonder dat de echtscheiding zelf wordt uitgesteld tot het ogenblik dat de overeenkomst wordt bereikt en opgesteld. Op deze wijze poogt de wetgever te vermijden dat de echtgenoten bij het onderhandelen over de overeenkomst sneller zouden toegeven of minder goed zouden nadenken over de gevolgen van de echtscheiding waardoor hun onderhandelingspositie in negatieve zin zou worden beïnvloed.⁶⁷⁰

ANTOKOLSKAIA heeft deze motivering vooropgesteld ten tijde van het Nederlandse wetsvoorstel van LUCHTENVELD, waarin bij de buitengerechtelijke echtscheiding de voorafgaande overeenkomst verplicht zou worden opgelegd,⁶⁷¹ dit terwijl toen en nog steeds in Nederland bij de gerechtelijke echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek geen voorafgaande overeenkomst was/is vereist⁶⁷². Ten tijde van het neerleggen van het wetsvoorstel dienden de ouders zelfs nog geen ouderschapsplan op te stellen⁶⁷³. Door het verplichten van een voorafgaande overeenkomst zou het wetsvoorstel van LUCHTENVELD dan ook niet geleid hebben tot een vergaande dejuridisering, partijautonomie en vermindering van de mate van inmenging door de overheid.

ANTOKOLSKAIA geeft bovendien als bijkomend argument dat het vermogen van de echtgenoten om onderling tot een overeenkomst te komen verre van optimaal is op het ogenblik zelf waarop zij beslissen uit de echt te scheiden, de spanningen lopen op dat moment vaak veel te hoog op.⁶⁷⁴

269. Bovenstaande argumentatie volstaat mijns inziens niet om bij de invoering van een buitengerechtelijke echtscheiding in België de voorafgaande overeenkomst niet langer verplicht te maken; deze loskoppeling zou namelijk raken aan een van de basisprincipes van de EOT in België die zijn nut

---

⁶⁶⁷ *Supra* randnummer 30; M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 35 en 42.

⁶⁶⁸ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 43.

⁶⁶⁹ *Supra* randnummers 100 en 103.

⁶⁷⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 43.

⁶⁷¹ *Supra* randnummer 105.

⁶⁷² *Supra* randnummer 105.

⁶⁷³ *Supra* randnummer 45.

⁶⁷⁴ M.V. ANTOKOLSKAIA, “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (32) 44.

en maatschappelijke relevantie heeft bewezen: het verplicht bereiken van een globaal akkoord over alle gevolgen van de echtscheiding, zoals voorzien in art. 1287 en 1288 Ger.W.⁶⁷⁵

Een belangrijk voordeel van een verplichte overeenkomst is dat de echtgenoten worden genoodzaakt na te denken over de gevolgen van de echtscheiding en daarover in gesprek moeten gaan met elkaar teneinde afspraken te bekomen waar beide echtgenoten zich kunnen vinden.⁶⁷⁶ Dit zal inderdaad – zoals ANOKOLSKAIA aangeeft – niet gemakkelijk zijn. Als de echtgenoten zich evenwel laten bijstaan door een deskundige⁶⁷⁷, al dan niet een bemiddelaar, is de slaagkans hiervoor reëel. Het vastleggen van de gemaakte afspraken in een voorafgaande overeenkomst brengt bovendien rust in het gezin: de echtgenoten en de kinderen weten waaraan zich te houden.

De verplichting voorafgaandelijk tot een overeenkomst te komen over de gevolgen van de echtscheiding vermindert bovendien de kans op relitigatie na echtscheiding.⁶⁷⁸

2. *Rechtsvergelijkend onderzoek*

270. Het rechtsvergelijkend onderzoek leert dat in het buitenland het al dan niet verplicht stellen van een voorafgaande overeenkomst verschilt naargelang het type deskundige dat de echtgenoten begeleidt bij het opstellen van de overeenkomst en/of naargelang de aard van de bevoegde instantie die de echtscheiding uitsprekt.

Dienen de echtgenoten niet verplicht beroep te doen op een deskundige en is de bevoegde instantie de ambtenaar van de burgerlijke stand (zonder uitgesproken juridische knowhow) dan is de voorafgaande overeenkomst niet verplicht. Dit is de regel in Noorwegen⁶⁷⁹, Oekraïne⁶⁸⁰, Rusland⁶⁸¹ en in het Nederlandse wetsvoorstel van TEEVEN⁶⁸².

Dienen de echtgenoten wel beroep te doen op een deskundige met een uitgebreide juridische kennis (advocaten, notarissen, of juristen-bemiddelaars) en/of is de bevoegde instantie de notaris of de ambtenaar van de burgerlijke stand bijgestaan door juristen, dan is de voorafgaande overeenkomst wel verplicht. Dit is de regel in Denemarken⁶⁸³, Frankrijk⁶⁸⁴, Roemenië⁶⁸⁵, Spanje⁶⁸⁶, de Nederlandse flitscheiding⁶⁸⁷ en het Nederlandse wetsvoorstel van LUCHTENVELD⁶⁸⁸.

Eenvoudig gezegd: zodra in het buitenland juristen worden betrokken bij de buitengerechtelijke echtscheiding is de voorafgaande overeenkomst verplicht. Er wordt blijkbaar van uit gegaan dat de

⁶⁷⁵ R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 46.

⁶⁷⁶ MvT, *Kamerstukken II 2014-15*, 34 118, nr. 3, 6; E. VERHAGEN, "Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter" in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium*, Brugge, die Keure, 2014, (339) 343; L.H.M. ZONNENBERG, "Scheiden zonder rechter: een gevaarlijke bezuinigingsmaatregel", *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014, afl. 2, nr. 14, (31) 33.

⁶⁷⁷ *Infra* randnummers 278 e.v.

⁶⁷⁸ J. MELLAERTS, *Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht*, Leuven, Acco, 1991, 165, nr. 384.

⁶⁷⁹ *Supra* randnummers 99, 109 en 137.

⁶⁸⁰ *Supra* randnummers 100, 110 en 138.

⁶⁸¹ *Supra* randnummers 103, 113 en 140.

⁶⁸² *Supra* randnummers 105, 115 en 141.

⁶⁸³ *Supra* randnummers 96, 107 en 136.

⁶⁸⁴ *Supra* randnummers 98, 108 en 143-146.

⁶⁸⁵ *Supra* randnummers 102 en 154.

⁶⁸⁶ *Supra* randnummers 104, 114 en 147-148.

⁶⁸⁷ *Supra* randnummers 105, 115 en 141.

⁶⁸⁸ *Supra* randnummers 105, 115 en 141.

tussenkomst van juristen voldoende garanties biedt voor het voldoende kwalitatief uitwerken van de voorafgaande overeenkomst die dan ook verplicht wordt gemaakt.

Bij afwezigheid in het buitenland van juristen in de buitengerechtelijke echtscheiding is de voorafgaande overeenkomst niet verplicht. Alsdan wordt er blijkbaar van uit gegaan dat bij gebrek aan hun tussenkomst de kans op een kwaliteitsvolle voorafgaande overeenkomst te gering is waardoor deze dan ook niet als een voorafgaandelijke verplichting wordt opgelegd.

3. Tussenconclusie

271. Gelet op bovenstaande vaststelling dat in de huidige Belgische procedure EOT de voorafgaande overeenkomst verplicht is en daardoor goed is ingeburgerd en gelet op het grote maatschappelijke nut van de voorafgaande overeenkomst dat algemeen wordt erkend en dat die overeenkomst bovendien de kans op relitigatie verkleint, meen ik dan ook dat bij de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België de echtgenoten de verplichting dient te worden opgelegd een voorafgaande overeenkomst te bereiken over de gevolgen van de echtscheiding.

B. Overname of aanpassing van de huidige regeling in het Gerechtelijk Wetboek voor de buitengerechtelijke echtscheiding

1. Voorafgaande overeenkomst over het geheel van de gevolgen van de echtscheiding

272. Zoals is reeds weergegeven in randnummer 265 dienen de scheidende echtgenoten in de Belgische gerechtelijke procedure EOT een voorafgaande overeenkomst te bereiken over alle gevolgen van de echtscheiding.

In Denemarken dienen de echtgenoten slechts over een aantal gevolgen van de echtscheiding een voorafgaande overeenkomst te bereiken.⁶⁸⁹ Dit heeft als voordeel dat de realisatie van de echtscheiding niet wordt vertraagd door onenigheid over de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen. Een belangrijk nadeel is dan weer dat in het slechtste geval de gewezen echtgenoten nog gedurende lange tijd na de definitieve echtscheiding met elkaar in conflict kunnen liggen.⁶⁹⁰

Mijns inziens overschaduwet het nadeel het voordeel en ik meen dan ook dat de Belgische wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding geen voorbeeld mag nemen aan de Deense regeling.

273. De praktijk leert dat de onderscheiden onderdelen van de voorafgaande overeenkomst zeer eng met elkaar verbonden zijn.⁶⁹¹ Het zou bijgevolg bijzonder moeilijk zijn te bepalen waarover al dan niet een overeenkomst dient te worden bereikt.

Een globale voorafgaande overeenkomst over alle gevolgen blijft bijgevolg bij de buitengerechtelijke echtscheiding een vereiste.

---

⁶⁸⁹ *Supra* randnummer 96.

⁶⁹⁰ C.G. JEPPESEN-DE BOER, "Administratieve echtscheiding in Denemarken", *FJR* 2005/91, (231) 233.

⁶⁹¹ F. BUYSENS, "De echtscheiding door onderlinge toestemming – Pleidooi voor een redelijke hervorming", *EJ* 2005, afl. 5, (84) 88, nr. 12.

2. Huisdieren

274. De laatste jaren trekken gescheiden Belgen steeds vaker naar de rechtbank teneinde een regeling te bekomen over hun huisdier.⁶⁹² Ook al zijn huisdieren voor bepaalde echtgenoten bijna even belangrijk als hun kinderen, toch worden zij bij de echtscheiding en bij het opstellen van de overeenkomst vaak vergeten. Onderzoek gevoerd door HEMELSOEN leert dat nagenoeg nooit een regeling omtrent de huisdieren wordt opgenomen in de EOT-overeenkomst.⁶⁹³

De vraag kan dan ook worden gesteld of de echtgenoten in de voorafgaande overeenkomst ook het lot van de eventuele huisdieren dienen op te nemen.

VAN DEN BOSSCHE stelt zich de vraag of de invoering van een “hondenplan” in België dient te worden voorzien⁶⁹⁴ of ruimer gesteld een regeling omtrent het lot van de dieren van de echtgenoten naar analogie van het ouderschapsplan. Dit is reeds de regel in Portugal waar in de wet is opgenomen dat de scheidende echtgenoten een overeenkomst dienen te bereiken over het lot van eventuele huisdieren⁶⁹⁵.

Zonder in te gaan op de discussie over de kwalificatie van huisdieren als goed, quasi-goed, zaak of dergelijke⁶⁹⁶, meen ik dat de vraag van VAN DEN BOSSCHE positief dient te worden beantwoord en dat – bij aanwezigheid van huisdieren – de verplichting, of minstens een sterke aanbeveling dient te worden ingevoerd om in de voorafgaande overeenkomst dienaangaande een regeling uit te werken; zowel in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding, als in de hypothese dat de buitengerechtelijke echtscheiding niet wordt ingevoerd. Dit zal de relitigatie na EOT met betrekking tot het lot van de huisdieren verminderen.

3. Bemiddelingsbeding

275. Net zoals bij het kinderplan kan de vraag worden gesteld of het bemiddelingsbeding voor alle bestanddelen van de voorafgaande overeenkomst dient te worden opgenomen.

De kans op relitigatie na EOT zal vermoedelijk dalen, doch dient te worden onderzocht of – net zoals bij het kinderplan⁶⁹⁷ – een dergelijk beding niet in strijd is met het vrijwilligheidsprincipe en of het bemiddelingsbeding de toegang tot de rechter niet op een ontoelaatbaar manier beperkt gezien deze toegang minstens tijdelijk wordt opgeschort.

---

⁶⁹² Zie onder meer Kort Ged. Rb. Marche-en-Famenne 29 maart 1995, *JLMB* 1995 (verkort), 1050; Brussel 28 december 1999, *RTDF* 2001, 315, noot J.P. MASSON; Brussel 12 september 2000, *AJT* 2001-02, 551; Vred. Herzele 30 maart 2016, *T.Vred.* 2016, afl. 11-12, 545-549; Rb. Gent 17 september 2018, *RW* 2019, 1709-1710; Antwerpen 29 april 2019, *NJW* 2019, 659-661, noot G. DEGEEST; *T.Not.* 2020, 79-83, noot A. VAN DEN BOSSCHE; Vred. Vorst 7 mei 2019, *T.Vred.* 2019, afl. 9-10, 511-513.

⁶⁹³ R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 445.

⁶⁹⁴ A. VAN DEN BOSSCHE, “De hond in het huishouden” (noot onder Antwerpen 29 april 2019), *T.Not.* 2020, (84) 85.

⁶⁹⁵ *Supra* randnummer 101.

⁶⁹⁶ Voor de kwalificatie van een dier, zie onder meer G. DEGEEST, “Juridisch statuut van dieren” (noot onder Antwerpen 29 april 2019), *NJW* 2019, 661-662; E. DIRIX, “Dieren zijn geen zaken”, *RW* 2014-15, 1222; V. SAGAERT, *Goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 156, nr. 185-186; J. VAN DE VOORDE, “Dieren als quasi-goederen. Beschouwingen over de juridisch-technische wenselijkheid van een bijzonder statuut voor dieren tussen goederen en rechtssubjecten”, *RW* 2016-17, 203-219. In het nieuw boek 3 van het Burgerlijk Wetboek, inw. 1 september 2021, wordt aandacht geschonken aan dieren en de kwalificatie van dieren; zie onder meer R. BOONE, “Het goederenrecht maakt de sprong van de negentiende naar de eenentwintigste eeuw”, *Juristenkrant* 2020, afl. 408, 8-9.

⁶⁹⁷ *Supra* randnummer 218.

4. Tussenconclusie

276. Ik meen dat de huidige regeling aangaande de voorafgaande overeenkomst bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding mag worden overgenomen, maar dient te worden uitgebreid met de verplichting (of minstens een sterke aanbeveling) een overeenkomst te maken over de huisdieren, alsook – indien dit toelaatbaar wordt geacht – met de invoering van een algemeen bemiddelingsbeding in de overeenkomst.

C. DERDE SUGGESTIE: Een voorafgaande overeenkomst dient te worden bereikt en dient alle gevolgen van de echtscheiding te regelen

277. Net zoals de huidige wetgeving in het kader van de gerechtelijke procedure EOT oplegt, dienen de echtgenoten ook in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding een voorafgaande overeenkomst te bereiken.

De huidige regeling wordt aangevuld met het bereiken van een akkoord over de eventuele huisdieren en er dient te worden onderzocht of het mogelijk zou zijn een bemiddelingsbeding op te nemen over al de onderwerpen van de overeenkomst.

§ 2. Bijstand tijdens de voorafgaande fase door een deskundige

278. Bij de procedure EOT in België dient het verzoekschrift thans te worden ondertekend door ofwel beide echtgenoten, ofwel een notaris of advocaat.⁶⁹⁸ De scheidende echtgenoten zijn derhalve niet verplicht zich te laten bijstaan voor het opmaken van de overeenkomst en het opstarten van de procedure.⁶⁹⁹

Indien daarentegen een regeling wordt getroffen betreffende de overdracht of aanwijzing van onroerende zakelijke rechten, is een notariële akte noodzakelijk (art. 1 Hyp.W.) gezien een letterlijk uittreksel van de akte dient te worden overgeschreven op het bevoegde kantoor van de Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie (art. 1287, vierde lid Ger.W.). Dit is immers vereist voor de tegenwerpelijke aan derden.⁷⁰⁰

279. Kan bij de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België de volledige verantwoordelijkheid aangaande het afhandelen van de echtscheiding aan de echtgenoten zelf worden overgelaten? Of dienen ze te worden beschermd tegen elkaar, maar ook tegen zichzelf, door de bijstand van een deskundige verplicht op te leggen?

In onderstaand deel wordt eerst onderzocht of de echtgenoten verplicht beroep dienen te doen op een deskundige om samen de voorafgaande overeenkomst op te stellen. Vervolgens worden de onderscheiden types deskundigen die thans de echtgenoten bijstaan bij het opstellen van een overeenkomst gedurende de gerechtelijke EOT genoemd en wordt onderzocht wie van hen de wetgever in de buitengerechtelijke echtscheiding het best aanduidt als “meest gepaste deskundige”. Tot slot wordt onderzocht op welke wijze de overheid relevante informatie kan verschaffen aan de echtgenoten opdat deze bij de juiste deskundige zouden terecht komen.

A. Zijn de echtgenoten verplicht zich te laten bijstaan door een deskundige tijdens het opstellen van de voorafgaandelijke echtscheidingsovereenkomst?

280. De echtgenoten kunnen thans in het kader van een gerechtelijke procedure EOT de gevolgen van de echtscheiding zelf, zonder bijstand van een deskundige, in een voorafgaande onderhandse overeenkomst vastleggen. Indien de overeenkomst niet voldoet aan de wettelijke vereisten, zal de rechter deze terugsturen ter correctie.

Navraag bij een magistraat leert dat indien de echtgenoten zelf hun echtscheidingsovereenkomst opstellen, er extra op wordt toegezien dat alle aspecten die wettelijk dienen te worden geregeld in de echtscheidingsovereenkomst op een sluitende manier effectief werden uitgewerkt.

281. Toch wordt het in de praktijk de echtgenoten aanbevolen zich te laten bijstaan door een (of meerdere) deskundige(n).⁷⁰¹ De deskundige kan de echtgenoten immers voor misstappen behoeden.⁷⁰²

---

⁶⁹⁸ E. ALOFS en M. KLEIN, “De gronden en procedure tot echtscheiding in België en Nederland” in K. BOELE-WOELKI en F. SWENNEN, *Vergelijkenderwijs: actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2012, (51) 73-74.

⁶⁹⁹ X, *EOT*, http://ouders.tweehuizen.be/p_349.htm.

⁷⁰⁰ G. VERSCHULDEN, *Handboek Belgisch personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2016, 872.

⁷⁰¹ F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 357.

⁷⁰² I. BOONE, “Het verbintenissenrecht als remedie voor conflicten tussen gewezen echtgenoten na echtscheiding door onderlinge toestemming”, *Themis* 2013-14, afl. 85, (81) 81, nr. 2.

Uit de praktijk blijkt dat weinig of geen van de scheidende echtgenoten de voorafgaande overeenkomst zelf opstellen.⁷⁰³ De overgrote meerderheid van de scheidende echtgenoten doet dus beroep op een deskundige.

1. Verplicht beroep op een deskundige hangt niet samen met het type bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt – rechtsvergelijkende conclusie

282. Om te bepalen of de echtgenoten in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding verplicht beroep moeten doen op een deskundige om samen de voorafgaande overeenkomst op te stellen, dient mijns inziens onder meer te worden gekeken naar het type bevoegde instantie die de buitengerechtelijke echtscheiding uitspreekt.⁷⁰⁴

Indien de bevoegde instantie geen juridische achtergrond heeft, lijkt het mij aangewezen dat de echtgenoten beroep moeten doen op een deskundige (bij voorkeur met een juridische achtergrond of met voldoende juridische kennis) teneinde een correcte en waterdichte overeenkomst op te stellen.

Heeft de bevoegde instantie daarentegen wel een juridische achtergrond, dan kan worden gesteld dat het beroep op een deskundige niet verplicht is. In principe kan de bevoegde instantie dan worden beschouwd als de deskundige in de mate dat hij meewerkt aan de opmaak van de overeenkomst.

Rechtsvergelijkend onderzoek levert daarentegen uiteenlopende resultaten op:

283. In Denemarken, waar de echtscheiding wordt uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand⁷⁰⁵ dienen de echtgenoten een voorafgaande overeenkomst te bereiken over bepaalde gevolgen van de echtscheiding⁷⁰⁶, maar dienen ze zich niet te laten bijstaan door een deskundige⁷⁰⁷. De ambtenaar van de burgerlijke stand wordt in Denemarken evenwel bijgestaan door een team van juristen dat nagaat of de overeenkomst geen onredelijke gevolgen voor (een van) de echtgenoten bevat op zowel juridisch, sociaal als fiscaal vlak⁷⁰⁸.

Ook in Portugal, waar de echtgenoten een voorafgaande overeenkomst dienen op te stellen⁷⁰⁹, zonder dat de echtgenoten verplicht beroep moeten doen op een deskundige⁷¹⁰ en waar de echtscheiding door de ambtenaar van de burgerlijke stand wordt uitgesproken⁷¹¹, kan deels dezelfde redenering worden gevolgd: de overeenkomst over de kinderen wordt gecontroleerd door het Openbaar Ministerie⁷¹² en de ambtenaar van de burgerlijke stand kan de echtgenoten verzoeken onredelijke bepalingen in de overeenkomst te wijzigen⁷¹³. Het belangrijkste deel van de overeenkomst – namelijk het deel over de kinderen – wordt met andere woorden getoetst door een instantie met juridische kennis.

---

⁷⁰³ Uit onderzoek van HEMELSOEN blijkt dat twaalf procent van de onderzochte EOT-overeenkomsten volledig onderhands waren opgesteld; zie R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 133, nr. 147. Dit percentage is vermoedelijk nog niet geheel correct aangezien het ook mogelijk is dat echtgenoten (zonder onroerende goederen, waarvoor een notariële akte is vereist) hun overeenkomst samen met een advocaat of bemiddelaar hebben opgesteld. Deze overeenkomst wordt dan ook gekwalificeerd als een onderhandse overeenkomst.

⁷⁰⁴ *Infra* zevende suggestie: randnummer 426.

⁷⁰⁵ *Supra* randnummer 136.

⁷⁰⁶ *Supra* randnummer 96.

⁷⁰⁷ *Supra* randnummer 107.

⁷⁰⁸ *Supra* randnummer 136.

⁷⁰⁹ *Supra* randnummer 101.

⁷¹⁰ *Supra* randnummer 111.

⁷¹¹ *Supra* randnummer 139.

⁷¹² *Supra* randnummer 74.

⁷¹³ *Supra* randnummer 139.

284. De Franse en de Spaanse wetgever hebben een andere zienswijze.

In Frankrijk zijn beide echtgenoten verplicht zich te laten bijstaan door een eigen advocaat⁷¹⁴, nochtans is de notaris de bevoegde instantie die de buitengerechtelijke echtscheiding afhandelt⁷¹⁵. De notaris heeft dan wel een uitgebreide juridische kennis, hij mag deze *de facto* niet gebruiken in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding. Hij hoeft zich immers niet uit te spreken over de geldigheid, de inhoud of het belang van de echtscheidingsovereenkomst⁷¹⁶; hij wordt daarvoor dan ook niet vergoed⁷¹⁷.

Onder meer om deze reden werd bepaald dat de echtgenoten zich dienen te laten bijstaan door advocaten. De advocaten zullen de buitengerechtelijke echtscheiding in gang zetten, begeleiden en – in de mate van het mogelijke – tot in het kleinste detail afronden.⁷¹⁸

In Spanje – waar de buitengerechtelijke echtscheiding door de notaris kan worden uitgesproken⁷¹⁹ – werd de vraag gesteld of de echtgenoten al dan niet verplicht beroep moeten doen op de juridische bijstand van een advocaat. De notaris is immers neutraal en handelt onafhankelijk waardoor hij theoretisch gezien in staat zou zijn correct advies te geven aan beide echtgenoten.⁷²⁰

Toch heeft de Spaanse wetgever bepaald dat de echtgenoten verplicht beroep moeten doen op minstens één advocaat⁷²¹ vanuit de visie dat het voor de notaris onmogelijk zou zijn zowel advies te verlenen aan beide echtgenoten bij het opmaken van de overeenkomst en tevens de echtscheiding uit te spreken.⁷²²

2. Indien geen voorafgaande overeenkomst dient te worden opgesteld, is het beroep op een deskundige niet vereist

285. Zoals reeds vermeld, leert het rechtsvergelijkend onderzoek dat in het buitenland het al dan niet verplicht stellen van een voorafgaande overeenkomst onder meer verschilt naargelang het type deskundige dat de echtgenoten begeleidt bij het opstellen van de overeenkomst.⁷²³ Bijgevolg is het logisch dat, indien de echtgenoten geen overeenkomst dienen op te stellen, ze ook geen beroep dienen te doen op een deskundige. Dit is de regel in Noorwegen⁷²⁴, Oekraïne⁷²⁵, Roemenië⁷²⁶ (voor zover de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben), Rusland⁷²⁷ en in het Nederlandse wetsvoorstel van TEEVEN⁷²⁸.

Indien de Roemeense echtgenoten daarentegen minderjarige kinderen hebben, is de buitengerechtelijke echtscheiding enkel mogelijk via de notaris.⁷²⁹ In dat geval wordt de verplichte overeenkomst met

---

⁷¹⁴ *Supra* randnummer 108.

⁷¹⁵ *Supra* randnummers 142-146.

⁷¹⁶ *Supra* randnummer 144.

⁷¹⁷ *Supra* randnummer 175. De Franse notaris krijgt voor de afhandeling van de buitengerechtelijke echtscheiding € 42,00 exclusief btw of € 50,40 inclusief btw.

⁷¹⁸ *Supra* randnummer 108.

⁷¹⁹ *Supra* randnummers 147-148.

⁷²⁰ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 137.

⁷²¹ *Supra* randnummer 114.

⁷²² J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 137.

⁷²³ *Supra* randnummer 270.

⁷²⁴ *Supra* randnummers 99 en 109.

⁷²⁵ *Supra* randnummers 100 en 110.

⁷²⁶ *Supra* randnummers 102 en 112.

⁷²⁷ *Supra* randnummers 103 en 113.

⁷²⁸ *Supra* randnummers 105 en 115.

⁷²⁹ *Supra* randnummer 65.

betrekking tot de kinderen getoetst door of opgesteld samen met de notaris⁷³⁰ en kan de notaris bijgevolg worden gekwalificeerd als deskundige.

286. In het Nederlandse wetsvoorstel ‘Wet scheiden zonder rechter’ van TEEVEN, waar de voorafgaande overeenkomst niet verplicht zou zijn, zouden de scheidende echtgenoten geen beroep moeten doen op een deskundige.⁷³¹ Volgens de regering zou het immers verantwoord zijn dat de burgers zoveel mogelijk zelf de verantwoordelijkheid dragen voor de afwikkeling van de echtscheiding.⁷³² Ook zou de echtscheidingsprocedure minder kostelijk zijn voor de echtgenoten gezien het ereloon van de deskundige wegvalt.⁷³³

Het wetsvoorstel heeft met betrekking tot dit onderwerp veel kritiek gekregen. Volgens de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak zou minstens een toelichting over de gevolgen van de echtscheiding vereist zijn door een deskundige (lees: notaris of advocaat). Zelfs in de hypothese dat de echtgenoten niet worden verplicht een voorafgaande overeenkomst op te stellen, zou deze taak niet kunnen worden overgenomen door de (lijdelijke) ambtenaar van de burgerlijke stand.⁷³⁴ Ook werd opgeworpen dat de wetgever hierdoor te hoge verwachtingen zouden hebben van de echtgenoten op een moeilijk ogenblik in hun leven door het niet verplicht stellen van (juridische) bijstand; ze zouden zelf de complexiteit van hun situatie dienen in te schatten en te regelen.⁷³⁵

Volgens COENRAAD zou bovendien door het niet verplicht opleggen van een deskundige het risico stijgen dat de echtgenoten snel uit de echt scheiden zonder na te denken over de gevolgen van de echtscheiding. Onder de huidige Nederlandse regeling is de bijstand van een advocaat wel vereist bij een gerechtelijke echtscheiding op gezamenlijk verzoek⁷³⁶, waarbij COENRAAD zich dan de vraag stelt waarom dit niet meer vereist zou zijn bij een buitengerechtelijke echtscheiding.⁷³⁷

3. Objectieve informatie door de overheid in plaats van bijstand door een deskundige

287. Vermits in het Nederlandse wetsvoorstel van TEEVEN noch bijstand door een deskundige, noch een echtscheidingsovereenkomst zou worden verplicht⁷³⁸, werd voorgesteld juridische informatie te verstrekken aan de echtgenoten via websites, folders, brochures en via het Juridisch Loket⁷³⁹. Via dit voorlichtingsmateriaal zouden de echtgenoten worden geïnformeerd over de complexiteit van bepaalde aspecten en over de gevolgen van de echtscheiding.⁷⁴⁰

---

⁷³⁰ *Supra* randnummer 154.

⁷³¹ *Supra* randnummers 105 en 115.

⁷³² MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 8.

⁷³³ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 6.

⁷³⁴ Advies Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3; X, “Voorlichting over gevolgen echtscheiding essentieel”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 2, 4.

⁷³⁵ E. VERHAGEN, “Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter” in W. PINTENS, C. DECLERCK en V. ALLAERTS, *Patrimonium*, Brugge, die Keure, 2014, (339) 343; L.H.M. ZONNENBERG, “Scheiden zonder rechter: een gevaarlijke bezuinigingsmaatregel”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014, afl. 2, nr. 14, 31-33.

⁷³⁶ *Supra* randnummer 115.

⁷³⁷ L.M. COENRAAD, “Harmonieeler voor juristen”, *FJR* 2014/39; RAAD VOOR DE RECHTSPRAAK, *Advies wetsvoorstel Scheiden zonder rechter*, 2014, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/2014-09-Advies-wetsvoorstel-Scheiden-zonder-rechter.pdf>.

⁷³⁸ *Supra* randnummers 105 en 115.

⁷³⁹ Indien echtgenoten vallen onder het bereik van de wet op de rechtsbijstand, kunnen zij zich wenden tot het Juridisch loket: zie MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 9.

⁷⁴⁰ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 8-9.

Buiten beschouwing houdend dat dit een middel kan zijn om gratis correcte informatie te verschaffen aan de echtgenoten, was hierop veel kritiek door de verschillende Nederlandse beroepsinstanties⁷⁴¹ vermits enkel in algemene zin en in grote lijnen wordt geïnformeerd. Een persoonlijk gesprek met gepersonaliseerde informatie en uitleg blijft voor dergelijke cruciale beslissingen nodig en kan niet worden vervangen door objectieve informatie van de overheid.⁷⁴²

Ik deel dan ook de mening van deze beroepsinstanties en vind dat bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding in België objectieve overheidsinformatie de bijstand van een deskundige niet kan vervangen.

4. Optimale regeling voor België bij de buitengerechtelijke echtscheiding

288. Hebben de scheidende echtgenoten geen minderjarige kinderen, dan dient een onderscheid te worden gemaakt naargelang de bevoegde instantie die de echtscheiding zou uitspreken bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding (*infra* zevende suggestie⁷⁴³).

Indien de ambtenaar van de burgerlijke stand (in de hypothese dat hij zijn lijdelijke functie behoudt zoals thans het geval is⁷⁴⁴) wordt aangeduid als de bevoegde instantie die de echtscheiding zal uitspreken, dienen de echtgenoten te worden verplicht beroep te doen op een deskundige (met een juridische achtergrond of een degelijke juridische kennis) om samen met de echtgenoten de verplichte voorafgaande overeenkomst op te stellen.

Indien de notaris wordt aangeduid als de bevoegde instantie die de echtscheiding zal uitspreken, dient een onderscheid te worden gemaakt als volgt:

- 1° Indien de notaris wordt betrokken bij de opmaak van de voorafgaande overeenkomst dienen de echtgenoten (uiteeraard) niet verplicht te worden beroep te doen op een andere deskundige.
- 2° Indien de notaris niet wordt betrokken bij de opmaak van de voorafgaande overeenkomst dienen de echtgenoten evenmin effectief verplicht te worden beroep te doen op een (andere) deskundige, doch dient de tussenkoms van een (andere) deskundige wel te worden aanbevolen.

Zeker dient de notaris – in zijn hoedanigheid van bevoegde instantie die de echtscheiding uitsprekt – deze aanbeveling te formuleren wanneer hij vaststelt dat de voorgelegde overeenkomst niet voldoet.

Zo behouden de echtgenoten nog steeds de mogelijkheid, zonder een deskundige, zelf de overeenkomst op te stellen, wat in de huidige praktijk bij de gerechtelijke procedure EOT zelden gebeurt⁷⁴⁵ en derhalve bij de buitengerechtelijke echtscheiding waarschijnlijk ook zelden zal gebeuren.

---

⁷⁴¹ Onder meer door de Nederlandse Orde van Advocaten, door de vereniging voor Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators en door de Koninklijke Notariële Beroepsorganisaties.

⁷⁴² Advies vereniging voor Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3; Advies Koninklijke Notariële beroepsorganisatie, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3; Advies Nederlandse Orde van Advocaten, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3; X, “Voorlichting over gevolgen echtscheiding essentieel”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 2, 4.

⁷⁴³ *Infra* randnummer 426.

⁷⁴⁴ *Infra* randnummer 395.

⁷⁴⁵ *Supra* voetnoot 704.

289. Hebben de echtgenoten daarentegen minderjarige kinderen, dan is het wel vereist dat ze beroep doen op een deskundige om samen de voorafgaande overeenkomst, of toch minstens het kinderplan, op te stellen. In de tweede suggestie wordt tevens aangegeven dat het minderjarig kind kan worden gehoord door de deskundige die samen met de ouders de voorafgaande overeenkomst opstelt.⁷⁴⁶

B. Mogelijke deskundigen

290. De EOT staat of valt met de kwaliteit van de deskundige.

Thans kunnen de echtgenoten – indien zij dit wensen – zich bij het opstellen van de EOT-overeenkomst laten bijstaan door een (of meerdere) advoca(a)t(en), een bemiddelaar en/of een notaris. In onderstaand deel wordt onderzocht welke van deze deskundigen als de “meest gepaste deskundige” kan worden bestempeld om bij de buitengerechtelijke echtscheiding de echtgenoten bij te staan en op welke wijze de deskundige de echtgenoten kan bijstaan bij het opstellen van de overeenkomst.

1. De advocaat

291. In onderstaand deel wordt onderzocht in welke hoedanigheid de advocaat bij de buitengerechtelijke echtscheiding de echtgenoten kan bijstaan bij het opstellen van de overeenkomst: a) als enige advocaat die de echtgenoten samen begeleid bij het opstellen van de overeenkomst, al dan niet als (erkend) bemiddelaar, b) als onderhandelaar en c) als collaboratieve onderhandelaar via *collaborative divorce*⁷⁴⁷.

a) Eén advocaat voor beide echtgenoten gezamenlijk

292. Indien de echtgenoten samen beroep doen op één advocaat kan deze de echtgenoten bijstaan op twee wijzen: hetzij effectief als advocaat, hetzij als (al dan niet erkend) bemiddelaar en derhalve volgens de deontologie en de techniek van de bemiddeling⁷⁴⁸. Beide wijzen kunnen mijns inziens in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding interessant zijn.

293. Overeenkomstig art. I.2.3.1, § 1 Codex deontologie kan de advocaat evenwel niet meer optreden wanneer dat aanleiding geeft tot een belangenconflict tussen de advocaat en de cliënt of wanneer een reëel risico daartoe bestaat. Bijgevolg kan de advocaat – indien hij optreedt voor beide echtgenoten en geen overeenkomst wordt bereikt – niet verder optreden als raadsman van een van de beide partijen.

Vermits dit een algemene deontologische regel is, blijft deze ook van toepassing in het kader van de eventuele buitengerechtelijke echtscheiding in België. Dit is voor de voor beide echtgenoten alleen optredende advocaat (uiteraard) een stimulans teneinde vanuit een niet-conflictueel oogpunt samen met de echtgenoten te proberen tot een voorafgaande overeenkomst te komen. Lukt dit niet, dan verliest hij immers beide cliënten.

---

⁷⁴⁶ *Supra* randnummer 262.

⁷⁴⁷ *Collaborative divorce* heeft een eigen procedure. Deze wordt in deze masterproef niet uitgebreid weergegeven vermits dit niet het onderwerp is van de masterproef. Wel worden de voornaamste kenmerken en enkele voor- en nadelen besproken om na te gaan of *collaborative divorce* in België verplicht kan worden opgelegd teneinde een overeenkomst te bereiken in het kader van de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding.

⁷⁴⁸ *Infra* randnummers 311 e.v.

294. Uit Belgisch onderzoek gevoerd door WIJNANT blijkt dat advocaten niet snel geneigd zijn hun cliënten door te verwijzen naar een bemiddelaar, dit voornamelijk uit vrees voor inkomstenverlies.⁷⁴⁹ Dit kan tot gevolg hebben dat de advocaat samen met de echtgenoten zal blijven proberen tot een overeenkomst te komen, zonder het onderliggend conflict aan te pakken.

Om deze reden kan het interessant zijn dat de advocaat de opleiding tot erkend bemiddelaar volgt zodat hij zelf de technieken onder de knie heeft en eventueel ook het onderliggende conflict kan aanpakken.

295. Toch is een advocaat (-bemiddelaar) niet voor alle echtgenoten de “meest gepaste deskundige”. Bij sommige echtgenoten zit het conflict evenwel dermate diep dat de echtgenoten met de advocaat, al dan niet met een opleiding als erkend bemiddelaar, de voorafgaande overeenkomst niet zullen kunnen opstellen. Ofwel hebben de scheidende echtgenoten meer bemiddelingsexpertise nodig, ofwel effectief twee onderscheiden advocaten.

Ik meen dan ook dat de Belgische wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding de echtgenoten niet kan verplichten zich te laten bijstaan door een gezamenlijke advocaat. De mogelijkheid dient uiteraard wel te blijven bestaan.

Volledigheidshalve dient te worden vermeld dat op heden enkel in Spanje de echtgenoten zich bij het opstellen van de voorafgaande overeenkomst verplicht dienen te laten bijstaan door (minstens) één advocaat.⁷⁵⁰

b) Elke echtgenoot een eigen advocaat: de advocaat als onderhandelaar

296. Indien de echtgenoten thans in het kader van de gerechtelijke procedure EOT elk een eigen advocaat hebben, wordt gesproken van “onderhandelingen”. In de mate van het mogelijke zitten beide advocaten samen met de echtgenoten rond de tafel om al onderhandelend tot een akkoord te komen.

Door het optreden van twee advocaten vermindert bij reële ongelijkheid tussen echtgenoten op emotioneel, financieel en/of intellectueel vlak de kans op machtsmisbruik en verhoogt de kans op een “fair deal”.

Bijgevolg kan de vraag worden gesteld of de echtgenoten voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding elk verplicht beroep dienen te doen op een eigen advocaat, zoals in Frankrijk⁷⁵¹.

297. In Frankrijk werden bij de beraadslaging over de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding diverse amendementen ingediend om deze echtscheidingsvorm niet toe te laten uit vrees dat de wederzijdse toestemming van de echtgenoten niet zou kunnen worden gegarandeerd. De rechter zou namelijk de enige instantie zijn die bevoegd is na te gaan of de zwakkere partij al dan niet onder druk wordt gezet of wordt geschaad, alsook om na te gaan of de overeenkomst voldoende evenwichtig is.⁷⁵² De persoonlijke verschijning bij de notaris die de buitengerechtelijke echtscheiding afhandelt, is

---

⁷⁴⁹ T. WIJNANT, “Bevraging van de Belgische advocatuur over bemiddeling: eerste resultaten”, *TMD* 2018, afl. 1, (22) 33; dit werd ook vóór de publicatie van de eerste onderzoeksresultaten reeds opgemerkt in de rechtsleer; zie S. GOOSSENS, “Verslag evenement ‘Bemiddeling: alleen voor de happy few?’”, *TMD* 2017, afl. 3, (21) 24.

⁷⁵⁰ *Supra* randnummer 114.

⁷⁵¹ *Supra* randnummer 108.

⁷⁵² Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/61, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/61.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/63, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/63.asp>;

immers niet vereist⁷⁵³ en de notaris dient louter formeel te controleren⁷⁵⁴ waardoor hij dit niet kan nagaan.

Deze amendementen werden niet aangenomen.

De genoemde bezorgdheid werd uiteindelijk opgevangen door art. 229-2 Code Civil, die de verplichting invoert voor beide echtgenoten zich elk door een eigen advocaat te laten bijstaan. Het is voor hen niet mogelijk om, zoals in de gerechtelijke procedure, een gemeenschappelijke advocaat aan te stellen.

Deze verplichting leidt onvermijdelijk tot extra kosten wat dan weer twijfel doet ontstaan over de aantrekkelijkheid in Frankrijk van de echtscheiding met wederzijdse instemming die op heden doorgaans kan via de buitengerechtelijke procedure.⁷⁵⁵ Voor de echtgenoten is de buitengerechtelijke echtscheiding vermoedelijk kostelijker dan een gerechtelijke echtscheiding aangezien voor een gerechtelijke procedure het niet vereist is dat beide echtgenoten worden bijgestaan door een eigen advocaat.⁷⁵⁶

Naast de kostenfactor zal de vereiste van twee advocaten vermoedelijk voor vertraging van de procedure zorgen.

298. Indien de Belgische wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding de echtgenoten verplicht elk beroep te doen op een eigen advocaat teneinde al onderhandelend een voorafgaande overeenkomst op te stellen, zal veel kritiek rijzen.

Naast de hogere kostprijs, zal dergelijke wijze bovendien niet voor al de echtgenoten de ideale wijze zijn om tot een overeenkomst te komen. Veel advocaten werken en onderhandelen namelijk vanuit een conflictmodel met als doel voor hun eigen cliënt het onderste uit de kan te halen.⁷⁵⁷ Deze ingesteldheid is bij het onderhandelen/opstellen van een EOT-overeenkomst doorgaans niet aangewezen en kan de broze verstandhouding tussen partijen helemaal onderuithalen.

Voor andere scheidende echtgenoten kan dergelijke wijze dan weer de enige mogelijkheid zijn om tot een voorafgaande overeenkomst te komen, namelijk wanneer het conflict tussen echtgenoten dermate groot is dat het onmogelijk is – zonder hulp van derden – samen tot een voorafgaande overeenkomst te komen. Door middel van onderhandelingen waarbij elke echtgenoot een eigen advocaat heeft, zal de kans vergroten dat de echtgenoten dan toch nog tot een overeenkomst komen om zo de procedure EOO te vermijden.

Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/88, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/88.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/101, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/101.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/284, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/284.asp>.

⁷⁵³ *Supra* randnummer 118.

⁷⁵⁴ *Supra* randnummer 144.

⁷⁵⁵ N. COUZIGOU-SUHAS, “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 131-141; C. LIENHARD, “Nouveaux enjeux et nouvelle philosophie du rôle de l’avocat dans le divorce par consentement mutuel conventionnel”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, (40) 40.

⁷⁵⁶ Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/61, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/61.asp>; Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/115, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/115.asp>.

⁷⁵⁷ P. HENRY en P. HOFSTRÖSSLER, *De toekomst van het advocatenberoep*, 2018, https://justitie.belgium.be/sites/default/files/rapporttoekomstadvocatuurrapportavenirprofessiond_avocatfinal.pdf, 67; HOFSTRÖSSLER meent dan ook dat de advocaat een tijger dient te zijn: “het meest onafhankelijke en meest strijdvaardige dier.” Zie B. AERTS, “Experten willen beroep dringend en grondig hervormen. ‘Advocaten kunnen leren van garagisten en artsen’”, *Juristenkrant* 2018, afl. 365, (8) 8.

Ik meen dan ook dat de Belgische wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst de echtgenoten niet mag verplichten elk beroep te doen op een eigen advocaat; de mogelijkheid dient uiteraard wel te bestaan.

c) Collaborative divorce: elke echtgenoot een eigen collaboratieve advocaat

299. Stuart WEBB, een echtscheidingsadvocaat, werkte in Minneapolis Minnesota in 1990 het concept van *collaborative divorce* uit. Hij was de mening toegedaan dat een echtscheiding niet in de eerste plaats een juridisch probleem is, maar wel een persoonlijk en relationele kwestie met juridische aspecten. Ongeveer gelijktijdig werd in Californië een gelijkaardige interdisciplinaire teambenadering met betrekking tot echtscheiding ontwikkeld door Peggy THOMPSON, Rodney NURSE, Nancy ROSS en Pauline TESLER.⁷⁵⁸

Ook in Nederland kunnen scheidende echtgenoten sinds eind mei 2018 beroep doen op *collaborative divorce* (beter gekend als “de overlegscheiding”) om tot een overeenkomst te komen.⁷⁵⁹ Ongeveer gelijktijdig met de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding, werd *collaborative divorce* ook in Frankrijk mogelijk gemaakt.⁷⁶⁰

Bij *collaborative divorce*, ook wel het nichtje van de bemiddeling genoemd⁷⁶¹, doen de echtgenoten elk beroep op een eigen partijdige collaboratieve advocaat en (eventueel) op een onpartijdig interdisciplinair professioneel team (psycholoog, maatschappelijk werker, fiscalist, echtscheidingscoach, kinderspecialist...). De leden van dit team zijn opgeleid om de scheidende echtgenoten te helpen zowel op financieel, juridisch als emotioneel vlak en werken nauw samen.⁷⁶²

300. Net zoals bij de collaboratieve onderhandelingen in België, opgenomen in Deel 8 van het Gerechtelijk Wetboek, worden bij *collaborative divorce* beide echtgenoten bijgestaan door een eigen

---

⁷⁵⁸ M. ALBA-FISCH, “Collaborative divorce: an effort to reduce the damage of divorce”, *Journal of Clinical Psychology* 2016, afl. 72, (444) 444; M. BLITZ en A.-M. BOUDART, “Le droit collaboratif comme mode alternatif de règlement des conflits” in S. WATILLON, *Tussen vrijheid en regelgeving: de uitdaging voor de notaris*, Brussel, Larcier, 2011, (401) 401-402; W. DE CANCK en S. STORMS, “De nieuwe mindset van de collaboratieve advocaat”, *TMD* 2019, afl. 2-3, (19) 25-26; R. MORGAN en M. KOTHAKOTA, “Interdisciplinary collaborative divorce: a process for effective dispute resolution”, *J. Alternative Disp. Resol.* 2012, afl. 2, (1) 1-2; R. PEEPLES en J. SARRAT, “Sinn Fein Amhain: taking collaborative law beyond divorce”, *Wake Forest Law Review* 2017, afl. 52, (139) 144; L. SALAVA, “Collaborative divorce: the unexpectedly underwhelming advance of a promising solution in marriage dissolution”, *Family Law Quarterly* 2014, afl. 48, (179) 179-180; M. TOLOU-SHAMS, “Collaborative divorce: an oxymoron?”, *CABL* 2015, afl. 31/5, (1) 1; A. WARNER, “Collaborative divorce as an alternative to traditional adversarial divorce or other forms of alternative dispute resolution”, *Drake Law Review Discourse* 2017-18, afl. 67, (101) 104-106; X, *History of collaborative divorce*, <http://www.collaborativedivorce.net/history-of-collaborative-divorce/>.

⁷⁵⁹ Eind 2018 werd de Vereniging voor Collaborative Divorce Holland opgericht: zie A. BAANDERS, “Leren van collaborative divorce voor collaborative practice in de zakelijke sfeer”, *TMD* 2013, afl. 1, (6) 6; H. BLIKSLAGER, “Snelle oplossingen met een team deskundigen”, *Tijdschrift Conflictantering* 2020, afl. 2; B.E.S. CHIN-A-FAT, “Scheiden anno 2011: Over depolarisering, mediation en overlegscheiding”, *Justitiële Verkenningen* 2011, afl. 37, (36) 42; P. KAMMINGA en P. VLAARDINGERBROEK, “Collaborative divorce: hoe een teambenadering in conflictoplossingsprocessen tot een succes maken?”, *FJR* 2012/24, vn. 2; L.H.M. ZONNENBERG, “Collaborative divorce: Overlegscheiding”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, afl. 9, nr. 63, (146) 148.

⁷⁶⁰ C. BUTRUILLE-CARDEW, “Les atouts du processus collaboratif dans le nouveau divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 152.

⁷⁶¹ P.H. TESLER en P. THOMPSON, *Collaborative divorce: the revolutionary new way to restructure your family, resolve legal issues, and move on with your life*, New York, HarperCollins Publishers, 2007, 32; L.H.M. ZONNENBERG, “Collaborative divorce: Overlegscheiding”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, afl. 9, nr. 63, (146) 146.

⁷⁶² M. ALBA-FISCH, “Collaborative divorce: an effort to reduce the damage of divorce”, *Journal of Clinical Psychology* 2016, afl. 72, (444) 444; M. BLITZ en A.-M. BOUDART, “Le droit collaboratif comme mode alternatif de règlement des conflits” in S. WATILLON, *Tussen vrijheid en regelgeving: de uitdaging voor de notaris*, Brussel, Larcier, 2011, (401) 415; E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling. Waarom zouden juristen er (meer) voor opteren?”, *NJW* 2016, (314) 320-321, nr. 19; M.R. OTIS, “Expanding collaborative divorce through the social sciences”, *Family Court Review* 2011, afl. 49, (339) 233; A.A. SHUTTS, “The help: the addition of third party neutrals for collaborative divorce practices”, *Drake Law Review Discourse* 2016-17, afl. 66, (101) 103; M. TOLOU-SHAMS, “Collaborative divorce: an oxymoron?”, *CABL* 2015, afl. 31/5, (1) 5; C.A.R.M. VAN LEUVEN en B.E.S. CHIN-A-FAT, “Collaborative divorce: een toekomst in Nederland?”, *FJR* 2006/97, (230) 231.

collaboratieve advocaat die zich samen met het interdisciplinair team terugtrekt indien (een van) de echtgenoten een gerechtelijke echtscheidingszaak (aanspant) aanspannen of (dreigt) dreigen aan te spannen.⁷⁶³ De advocaten diskwalificeren zichzelf om ooit nog in de rechtbank te verschijnen namens hun cliënt tegen de andere partij. Op deze wijze wordt ruimte gecreëerd voor gezamenlijke probleemoplossingen en onderhandelingen. Ook ondertekenen alle partijen (zowel de echtgenoten als de collaboratieve advocaten en het interdisciplinair team) een overeenkomst, *The Collaborative Participation Agreement*, waarin – net zoals in het collaboratief onderhandelingsprotocol overeenkomstig art. 1741 Ger.W. – de regels van de *collaborative divorce* worden opgenomen.⁷⁶⁴

Het uiteindelijke doel is dat zowel beide echtgenoten als beide collaboratieve advocaten instemmen met de ontbinding van het huwelijk en met de verdeling van het vermogen, zonder tussenkomst van een rechter.⁷⁶⁵

301. Ook al is *collaborative divorce* in de USA oorspronkelijk ontstaan om langdurige “vechtscheidingen” te vermijden in het kader van de EOO, ben ik de mening toegedaan dat ook in het kader van een buitengerechtelijke EOT in België *collaborative divorce* een mogelijkheid moet kunnen zijn.

i) Voordelen

302. Bij *collaborative divorce* worden – in tegenstelling tot bemiddeling in het algemeen – de kinderen betrokken waardoor ook wordt tegemoetgekomen aan hun specifieke en objectieve behoeften.⁷⁶⁶ De echtgenoten worden aangemoedigd “*to honor and preserve the residual core of positive connection between them*”.⁷⁶⁷ Uit Nederlands onderzoek blijkt dan ook dat de scheidende echtgenoten *collaborative divorce* voornamelijk verkiezen uit bezorgdheid voor de kinderen.⁷⁶⁸

Hebben de echtgenoten minderjarige kinderen, dan wordt een kinderspecialist toegevoegd aan het interdisciplinair team die in het kader van de onderhandelingen letterlijk de “stem van het kind” vertegenwoordigt.⁷⁶⁹

303. Uit Nederlands onderzoek – waar bemiddeling in het kader van echtscheiding heel courant is – blijkt dat de echtgenoten zich bij de klassieke scheidingsbemiddeling soms alleen voelen. De echtgenoten hebben nood aan een persoon met wie ze zonder de andere echtgenoot van gedachten

---

⁷⁶³ S.S. FORTNEY, “Collaborative divorce: what Louis Brandeis might say about the promise and problems”, *Touro Law Review* 2017, afl. 33, (371) 372-373; C.A.R.M. VAN LEUVEN en B.E.S. CHIN-A-FAT, “Collaborative divorce: een toekomst in Nederland?”, *FJR* 2006/97, (230) 231; L.H.M. ZONNENBERG, “Collaborative divorce: Overlegscheiding”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, afl. 9, nr. 63, (146) 146.

⁷⁶⁴ M. ALBA-FISCH, “Collaborative divorce: an effort to reduce the damage of divorce”, *Journal of Clinical Psychology* 2016, afl. 72, (444) 445; L. SALAVA, “Collaborative divorce: why the underwhelming advance?”, *GPSolo* 2015, afl. 32/1, (70) 70; M. TOLOU-SHAMS, “Collaborative divorce: an oxymoron?”, *CABL* 2015, afl. 31/5, (1) 4-5; C.A.R.M. VAN LEUVEN en B.E.S. CHIN-A-FAT, “Collaborative divorce: een toekomst in Nederland?”, *FJR* 2006/97, (230) 231.

⁷⁶⁵ M. TOLOU-SHAMS, “Collaborative divorce: an oxymoron?”, *CABL* 2015, afl. 31/5, (1) 4.

⁷⁶⁶ M. ALBA-FISCH, “Collaborative divorce: an effort to reduce the damage of divorce”, *Journal of Clinical Psychology* 2016, afl. 72, (444) 444; A. WARNER, “Collaborative divorce as an alternative to traditional adversarial divorce or other forms of alternative dispute resolution”, *Drake Law Review Discourse* 2017-18, afl. 67, (101) 108.

⁷⁶⁷ L.H.M. ZONNENBERG, “Collaborative divorce: Overlegscheiding”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008/63, afl. 9, (146) 147.

⁷⁶⁸ B.E.S. CHIN-A-FAT, “Scheiden anno 2011: Over depolarisering, mediation en overlegscheiding”, *Justitiële Verkenningen* 2011, afl. 37, (36) 45.

⁷⁶⁹ R. MORGAN en M. KOTHAKOTA, “Interdisciplinary collaborative divorce: a process for effective dispute resolution”, *J. Alternative Disp. Resol.* 2012, afl. 2, (1) 7-8; C.A.R.M. VAN LEUVEN en B.E.S. CHIN-A-FAT, “Collaborative divorce: een toekomst in Nederland?”, *FJR* 2006/97, (230) 231.

kunnen wisselen of aan wie ze advies kunnen vragen.⁷⁷⁰ Dit is bij klassieke bemiddeling niet mogelijk vermits de bemiddelaar onpartijdig dient te zijn en partijen niet afzonderlijk kan spreken.⁷⁷¹ Indien de echtgenoten zich bij de klassieke bemiddeling zouden laten bijstaan door een klassieke advocaat, lijkt mij de slaagkans eerder gering te zijn.

Bij *collaborative divorce* daarentegen hebben beide echtgenoten hun eigen collaboratief advocaat, en volgens mij meer slaagkans.

304. De jurist en in het bijzonder de advocaat bevindt zich over het algemeen vaak in het spanningsveld tussen economische, niet-economische, professionele en publieke belangen. Door het toenemend belang van de *billable hours* kan worden gesteld dat de dienstverlening aan de cliënt achteruitgaat. Er wordt bijgevolg voor gepleit de kernwaarden van de advocatuur, onder meer onafhankelijkheid en vertrouwelijkheid, voorrang te geven op de louter economische beweegredenen.⁷⁷²

Collaborative divorce komt mijns inziens grotendeels tegemoet aan deze problematiek. Doordat de collaboratieve advocaten zich dienen terug te trekken indien niet tot een overeenkomst kan worden gekomen, zullen ze des te harder proberen een overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding te bereiken. Advocaten vertrekken vaak vanuit een conflictmodel waardoor ze (onbewust) pijn en schade aanrichten bij de andere echtgenoot en ook indirect bij de achterban (de kinderen en de ruimere omgeving) van beide echtgenoten.⁷⁷³ Bij *collaborative divorce* dienen de advocaten afstand te nemen van dergelijke ingesteldheid en dienen ze het onderste uit de kan te halen om tot een overeenkomst te komen.

ii) Nadelen

305. De grootste zorg bij de echtgenoten is dat de collaboratieve echtscheidingsadvocaten zich dan weer te veel zouden richten op het bereiken van een overeenkomst en te weinig op het verkrijgen van voldoende voordeel voor hun cliënt vermits ze zich dienen terug te trekken indien er geen overeenkomst wordt bereikt.⁷⁷⁴ In de Amerikaanse doctrine wordt dan weer de bezorgdheid uitgesproken dat de echtgenoten te veel onder druk zouden worden gezet (door elkaar of door de advocaten) om tot een overeenkomst te komen.⁷⁷⁵

Ik meen dat deze bezorgdheid wat overtrokken is. Het oude gezegde “*een slecht akkoord is beter dan een goed proces*” geldt ook in de echtscheidingswereld. Het mag uiteraard niet de spuigaten uitlopen maar een akkoord waarbij elke echtgenoot water bij de wijn doet om samen tot een overeenkomst te

---

⁷⁷⁰ B.E.S. CHIN-A-FAT, “Scheiden anno 2011: Over depolarisering, mediation en overlegscheiding”, *Justitiele Verkenningen* 2011, afl. 37, (36) 42.

⁷⁷¹ B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 104; M. GUNTER en M.R. DE BOORDER, “Collaborative divorce een nieuwe manier van scheiden”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, nr. 28, (66) 69; C.A.R.M. VAN LEUVEN en B.E.S. CHIN-A-FAT, “Collaborative divorce: een toekomst in Nederland?”, *FJR* 2006/97, (230) 233; L.H.M. ZONNENBERG, “Collaborative divorce: Overlegscheiding”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, afl. 9, nr. 63, (146) 146.

⁷⁷² J. GOLDSMITH, “Het beroep van advocaat nu en in de toekomst en de kernwaarden van het beroep”, *Ad Rem* 2007, afl. 3, (9) 14; E. LANCKSWERDT, *Menselijke kracht in het recht. Een ontwikkelingsgerichte visie op het recht en de rechtspraktijk*, Brussel, Larcier, 2014, 55.

⁷⁷³ E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling. Waarom zouden juristen er (meer) voor opteren?”, *NJW* 2016, (314) 318, nr. 11.

⁷⁷⁴ L. SALAVA, “Collaborative divorce: why the underwhelming advance?”, *GPSolo* 2015, afl. 32/1, (70) 70.

⁷⁷⁵ R. PEEPLES en J. SARRAT, “Sinn Fein Amhain: taking collaborative law beyond divorce”, *Wake Forest Law Review* 2017, afl. 52, (139) 149-150.

komen is maatschappelijk gezien doorgaans veel beter dan een door de rechter opgelegde regeling en creëert doorgaans meer en betere kansen op een leefbare doorstart.

306. Blijft de vaststelling dat *collaborative divorce*, waar meerdere deskundigen in team samenwerken, doorgaans een aanzienlijk kostenplaatje met zich meebrengt en eerder voor de meer vermogende koppels is voorbehouden.⁷⁷⁶ Toch is dit meestal goedkoper dan de prijs die de echtgenoten betalen voor een lang aanslepende rechtszaak, “de vechtscheiding”, zeker in de USA.⁷⁷⁷

Voor welgestelde echtgenoten die in een zwaar conflict zitten, is mijns inziens *collaborative divorce* een goede oplossing. Indien ze tot een overeenkomst komen, kunnen ze uit de echt scheiden door middel van de procedure EOT en dienen ze bijgevolg geen kosten te betalen voor mogelijks lang aanslepende procedure EOO. Indien daarentegen de echtgenoten niet tot een overeenkomst komen, dienen ze naast de hoge kosten voor de poging tot *collaborative divorce* ook te betalen voor nieuwe advocaten. Dit blijkt in de Amerikaanse Staten ook een van de voornaamste redenen waarom echtgenoten niet voor *collaborative divorce* kiezen.⁷⁷⁸

iii) Collaborative divorce is in principe mogelijk in België

307. Onder meer EGGERMONT en SWENNEN hebben reeds gepleit voor de invoering in België van een meer “volwassen advocatuur”, eventueel in de vorm van *collaborative divorce*.⁷⁷⁹ Hoewel hun pleidooi louter in het kader van de procedure EOO was, ben ik de mening toegedaan dat dit ook mogelijk moet zijn bij de (buitengerechtelijke) procedure EOT.

308. Toch dient te worden opgemerkt dat – hoewel de wetgever de advocaten via collaboratieve onderhandelingen sterker wil betrekken bij alternatieve geschillenbeslechting⁷⁸⁰ – bij de Nederlandstalige advocaten in België reeds veel kritiek werd geuit op het concept dat is ingevoerd door de wet van 18 juni 2018⁷⁸¹ over onder andere collaboratieve onderhandelingen.⁷⁸² Doordat de advocaat – indien de partijen niet tot een overeenkomst komen – zich dient terug te trekken, zal de kost voor de partijen hoog zijn. De nieuwe advocaten dienen het dossier immers te analyseren en in te studeren met bijhorende kosten lastens de echtgenoten.⁷⁸³

---

⁷⁷⁶ H. GREGG, “Commentary: Family Law: Why collaborative divorce continues to decline in popularity”, *Wisconsin Law Journal* 2013; R. PEEPLES en J. SARRAT, “Sinn Fein Amhain: taking collaborative law beyond divorce”, *Wake Forest Law Review* 2017, afl. 52, (139) 141; C.A.R.M. VAN LEUVEN en B.E.S. CHIN-A-FAT, “Collaborative divorce: een toekomst in Nederland?”, *FJR* 2006/97, (230) 233.

⁷⁷⁷ S.S. FORTNEY, “Collaborative divorce: what Louis Brandeis might say about the promise and problems”, *Touro Law Review* 2017, afl. 33, (371) 374; L. SALAVA, “Collaborative divorce: the unexpectedly underwhelming advance of a promising solution in marriage dissolution”, *Family Law Quarterly* 2014, afl. 48, (179) 186-187; L. SALAVA, “Collaborative divorce: why the underwhelming advance?”, *GPSolo* 2015, afl. 32/1, (70) 70; M. TOLOU-SHAMS, “Collaborative divorce: an oxymoron?”, *CABL* 2015, afl. 31/5, (1) 6.

⁷⁷⁸ H. GREGG, “Commentary: Family Law: Why collaborative divorce continues to decline in popularity”, *Wisconsin Law Journal* 2013; R. PEEPLES en J. SARRAT, “Sinn Fein Amhain: taking collaborative law beyond divorce”, *Wake Forest Law Review* 2017, afl. 52, (139) 141.

⁷⁷⁹ S. EGGERMONT, “Hoger beroep bij wederzijdse vorderingen tot echtscheiding. Het in kracht van gewijsde gaan, procesrechtsmisbruik en de vordering ad futurum” (noot onder Cass. 29 mei 2015), *T.Fam.* 2016, (25) 38; F. SWENNEN, “Games people play: pleidooi voor een Volwassen advocatuur”, *T.Fam.* 2011, (206) 206.

⁷⁸⁰ T. WIJNANT, *Advocaten en bemiddeling: een empirische exploratie*, Brussel, Larcier, 2019, 116, nr. 158; T. WIJNANT, “Bevraging van de Belgische advocatuur over bemiddeling: eerste resultaten”, *TMD* 2018, afl. 1, (22) 37.

⁷⁸¹ Wet 18 juni 2018 houdende diverse bepalingen inzake burgerlijk recht en bepalingen met het oog op de bevordering van alternatieve vormen van geschillenoplossing, *BS* 2 juli 2018, 53.455.

⁷⁸² T. WIJNANT, “Bevraging van de Belgische advocatuur over bemiddeling: eerste resultaten”, *TMD* 2018, afl. 1, (22) 37.

⁷⁸³ T. WIJNANT, *Advocaten en bemiddeling: een empirische exploratie*, Brussel, Larcier, 2019, 118, nr. 162.

Ook hebben bepaalde partijen reeds een advocaat waar ze al jaren beroep op doen (“de familieadvocaat”). Bij collaboratieve onderhandelingen bestaat de kans dat de partijen geen beroep zullen kunnen doen op deze advocaat indien ze mislukken.⁷⁸⁴

Vermits *collaborative divorce* grotendeels gelijklopend is met collaboratieve onderhandelingen, zal ook hier dezelfde kritiek naar boven komen.

309. Gelet op het feit dat *collaborative divorce* slechts voor een beperkt (kapitaalkrchtig) publiek is voorbehouden, kan deze benadering niet verplicht worden opgelegd voor alle scheidende echtgenoten in het kader van een buitengerechtelijke echtscheiding. De kostprijs zou voor velen een te groot probleem vormen.

Begin 2020 startte de Orde van Vlaamse Balies met het organiseren van opleidingen waarbij advocaten een certificaat van collaboratief advocaat kunnen verkrijgen.⁷⁸⁵ Reeds vijftig advocaten in Vlaanderen werden erkend als collaboratief advocaat.⁷⁸⁶ Bijgevolg zou in Vlaanderen (een vereenvoudigde versie van) *collaborative divorce* reeds mogelijk moeten zijn. Toch is voor de gerechtelijke procedure EOT de collaboratieve onderhandeling niet interessant. Het is (*de lege lata*) immers niet mogelijk de collaboratieve akkoorden te laten homologeren door de rechter.⁷⁸⁷ De tussenkomst van de notaris is vereist.

Bij de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België kunnen de collaboratieve advocaten met de partijen tot een overeenkomst komen om deze nadien voor te leggen aan de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt, zonder dat een bijkomende tussenkomst van een andere instantie nodig is.

d) Tussenconclusie

310. Voor bepaalde echtgenoten is (zijn) de advoca(a)t(en) de meest passende deskundige. Voor de ene de advocaat met het petje op van advocaat, voor de andere de advocaat als bemiddelaar, voor nog anderen de advocaat als onderhandelaar of zelfs de collaboratieve advocaat. Voor een andere categorie van echtgenoten is de advocaat dan weer niet de “meest gepaste deskundige”; zij zullen beroep doen op een bemiddelaar-niet advocaat of op een notaris.

Ik ben dan ook de mening toegedaan dat de Belgische wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding niet mag opleggen dat de echtgenoten zich verplicht laten bijstaan door een of meerdere advocaten teneinde samen een voorafgaande overeenkomst te bereiken, zoals in Frankrijk⁷⁸⁸; het dient een mogelijkheid doch geen verplichting te zijn.

---

⁷⁸⁴ T. WIJNANT, *Advocaten en bemiddeling: een empirische exploratie*, Brussel, Larcier, 2019, 118, nr. 162.

⁷⁸⁵ Dit is niet terug te vinden op het publiek toegankelijke gedeelte van de website van de OVB, maar kan wel worden afgeleid uit de blog van het kantoor Solvimus, alsook op de facebookpagina van de OVB: zie M. WARSON, *Collaboratieve onderhandeling*, 2019, <https://www.solvimus.be/collaboratieve-onderhandeling/>.

⁷⁸⁶ Deze lijst werd laatst geconsulteerd op 1 mei 2020. Voor een actuele lijst zie https://www.advocaat.be/zoek-een-advocaat/zoekresultaten?ce=COLLAB_NEGOTIATOR&advancedsearch=1.

⁷⁸⁷ T. WIJNANT, “Alternatieve geschillenoplossing in familiezaken na de wetten van 15 en 18 juni 2018”, *T. Fam.* 2019, (112) 122, nr. 26.

⁷⁸⁸ *Supra* randnummer 108.

2. De bemiddelaar

311. Het is algemeen bekend dat partijen die middels een bemiddeling zelf tot afspraken komen, deze afspraken veel sneller en beter zullen naleven, dan wanneer deze worden opgelegd door een rechter. Bij bemiddeling krijgen de echtgenoten de kans samen rond een tafel te zitten, naar elkaar te luisteren en hun wensen stap voor stap kenbaar te maken in een omgeving waar ze zich beschermd voelen en waar ze doorgaans makkelijker zelf tot een overeenkomst zullen komen.⁷⁸⁹ Dit is in een echtscheidingsprocedure van groot belang, des te meer indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben.⁷⁹⁰ Bovendien kan echtscheidingsbemiddeling de veranderingen (op economisch, sociaal en psychologisch vlak) op constructieve wijze begeleiden.⁷⁹¹ De bemiddelaar zal de emoties ernstig nemen en er aandacht aan besteden.⁷⁹²

De echtscheidingsbemiddelaar kan worden gezien als een begeleider van het echtscheidingsproces tussen de echtgenoten. Om deze verantwoordelijkheid op zich te kunnen nemen, zijn diverse vaardigheden vereist: psychologische kennis, communicatievaardigheden, kennis van de structurele machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen, onderhandelingsvaardigheden en juridische kennis (voornamelijk over het personen- en familierecht).⁷⁹³

312. In Nederland wordt sinds 2005 de scheidingsbemiddeling gestimuleerd. Zo waren initieel voor de echtgenoten – indien ze door de rechter werden doorverwezen naar een scheidingsbemiddelaar – de eerste 2,5 uur van de bemiddeling gratis (lees: betaald door de overheid). Deze stimuleringsmaatregel werd in 2011 afgeschaft. In 2018 deden 1.900 echtgenoten met minderjarige kinderen beroep op een scheidingsbemiddelaar (in Nederland beter gekend als een “mediator”), waarbij ongeveer 58% tot een (gedeeltelijk) akkoord kwam.⁷⁹⁴

Ook in Portugal wordt familiebemiddeling⁷⁹⁵ door de overheid sterk gestimuleerd opdat de echtgenoten samen met een bemiddelaar de voorafgaandelijke verplichte overeenkomst⁷⁹⁶ kunnen opstellen. De deelname van het koppel in de kost van de bemiddeling bedraagt slechts € 50,00 per echtgenoot ongeacht het aantal bemiddelingssessies, met een maximale duur van drie maanden. Dit wordt gesubsidieerd door de overheid.⁷⁹⁷

---

⁷⁸⁹ A.-M. DE CAYEUX, “Médiation familiale et divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 156; J. MAHIEU, “Laat me nu toch niet alleen (Johan Verminnen). Ervaringen en bedenkingen van een familierechter”, *TORB* 2017, (277) 277; V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 128-129, nr. 5.

⁷⁹⁰ H. ANDRUP, “Divorce Proceedings: Ends and Means”, *Conciliation Courts Review* 1983, afl. 21, (39) 48.

⁷⁹¹ K. TIMMERMAN, “Pleidooi voor bemiddeling?”, *AJT* 1999-00, (585) 590.

⁷⁹² C. JACOBS, “Emoties, conflicten en bemiddeling. Met illustraties uit de familierechtelijke praktijk” in I. BOONE, H. PUT, F. SWENNEN, G. VERSCHULDEN en P. SENAEVE (eds.), *Liber Amicorum Patrick Senaeve*, Mechelen, Kluwer, 2017, (469) 482, nr. 20.

⁷⁹³ MVT, *Kamerstukken II* 2012-13, 33 722, nr. 3, 15 en 27; B.E.S. CHIN-A-FAT, *Scheiden (ter)echter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling*, Den Haag, Sdu, 2004, 44, 45 en 431; R. VAN COOLWIJK, “Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; oneens”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 12; M. VAN NISPEN, “Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; oneens”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 13.

⁷⁹⁴ K.M. VAN ZON, A. VAN TEJLINGEN-POVER, E.M. VAN DER LANS en A.M.L. COLLOT D’ESCURITY-KOENIGS, “Kinderen in scheidingsituaties: wie luistert er naar het kind?”, *FJR* 2016/29, (118) 118; M. TER VOERT, “Scheidingen 2018. Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand”, *Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum – Ministerie van Justitie en Veiligheid* 2019, afl. 1, https://www.wodc.nl/binaries/FS%202019-1_tcm28-390997.pdf, 1-2.

⁷⁹⁵ *Supra* randnummer 89.

⁷⁹⁶ *Supra* randnummer 101.

⁷⁹⁷ *Supra* randnummer 94.

313. Gelet op het gunstig effect van bemiddeling, kan de vraag worden gesteld of de Belgische echtgenoten in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding bij het opstellen van de voorafgaande overeenkomst verplicht beroep dienen te doen op een bemiddelaar.

Vooreerst wordt onderzocht of de bemiddelaar een juridische achtergrond dient te hebben. Vervolgens wordt ook onderzocht of het wel mogelijk is de echtgenoten te verplichten beroep te doen op een bemiddelaar.

a) Dient de bemiddelaar een juridische achtergrond te hebben?

314. Naast de rol van de bemiddelaar om als onafhankelijke, onpartijdige en neutrale derde het bemiddelingstraject in goede banen te leiden, moet de bemiddelaar de echtgenoten informeren over de juridische gevolgen van de echtscheiding. Het is namelijk vereist dat de echtgenoten kennis hebben over hun rechtspositie alvorens ze met elkaar kunnen onderhandelen.

Tijdens de bemiddeling informeert de bemiddelaar over de verschillende mogelijke opties. Eens de echtgenoten een overeenkomst hebben bereikt, dient de bemiddelaar ook uitleg te verschaffen over de juridische gevolgen van hun overeenkomst en dient hij in staat te zijn een adequate bemiddelingsovereenkomst op te stellen die juridisch sluitend is.⁷⁹⁸ Hiervoor is een uitgebreide kennis van het (familie)recht essentieel.⁷⁹⁹

315. Indien de bemiddelaar niet voldoende juridisch is onderlegd, kan hij zich verkijken op de juridische gevolgen van bepaalde aspecten van de echtscheidingsregeling waardoor de mogelijkheid bestaat dat de overeenkomst thans de controle van het Openbaar Ministerie (of de rechtbank in het algemeen) niet zal doorstaan en in het algemeen de belangen van de scheidende echtgenoten gebrekkig regelt. Dit wordt ook bevestigd in het Nederlandse Wetsvoorstel registermediator art. 22, § 2: indien de erkende bemiddelaar niet beschikt over de vereiste juridische kennis, dient hij zich te laten bijstaan door een onafhankelijke derde met deze juridische kennis.⁸⁰⁰

Uit onderzoek in Nederland met betrekking tot bemiddeling in de scheidingsprocedure bleek bovendien dat de slaagkans van de bemiddeling door bemiddelaar-juristen groter was dan bij bemiddelaar-maatschappelijk werkers.⁸⁰¹ Uit gesprekken met bemiddelaars die meewerkten aan het onderzoek is gebleken dat zij zelf ook het belang ervaren van een voldoende kennis over alimentatie, boedelscheidingen (lees: de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen) en over het verdere verloop van de procedure. De bemiddelaar-maatschappelijk werkers gaven trouwens vaak aan dat ze de juridische kant liever overlaten aan een jurist die dan als co-bemiddelaar kan optreden.⁸⁰²

---

⁷⁹⁸ MvT, *Kamerstukken II* 2012-13, 33 722, nr. 3, 15; P. BENEDEK, "Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; neutraal", *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 13; M. VAN NISPEN, "Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; oneens", *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 13.

⁷⁹⁹ R. VAN COOLWIJK, "Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; oneens", *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 12; M. VAN NISPEN, "Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; oneens", *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 13.

⁸⁰⁰ Voorstel van wet, *Kamerstukken II* 2012-13, 33 722, nr. 2, 8; MvT, *Kamerstukken II* 2012-13, 33 722, nr. 3, 27. Dit wetsvoorstel is bij brief van 10 juni 2015 ingetrokken: zie Brief van het lid Van Oosten, *Kamerstukken II* 2014-15, 33 722, nr. 23; Brief van de minister van Veiligheid en Justitie, *Kamerstukken II* 2014-15, 33 722, nr. 24.

⁸⁰¹ Dit dient voorzichtig te worden geïnterpreteerd vermits dit niet de opzet van het onderzoek was: B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 126-128.

⁸⁰² B.E.S. CHIN-A-FAT en M.J. STEKETEE, *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 65-66.

Een bemiddelaar zonder juridische achtergrond deelde me mee dat ze gedurende de opleiding tot erkend bemiddelaar niet heeft geleerd hoe een EOT-overeenkomst wordt opgesteld: “Toen ik mijn attest van erkend bemiddelaar kreeg, had ik nog nooit een EOT-overeenkomst gezien.”⁸⁰³ Het is dan ook duidelijk dat hij zichzelf op juridisch vlak dient bij te scholen, maar sommigen bemiddelaars zonder juridische achtergrond doen dit evenwel niet.⁸⁰⁴ Op heden bestaat een verplichting in die zin immers niet.

316. De vaststelling dat een deel van de bemiddelaars onvoldoende juridisch geschoold is, doet niets af aan de mogelijke verdienste en relevantie in de echtscheidingswereld van de techniek van de bemiddeling. Vele bemiddelaars leveren uitstekend werk. Een gebrek aan voldoende juridische kennis is bij een aantal bemiddelaars evenwel een reëel probleem.

Daarom dient zeker te worden gewerkt aan een regeling die voldoende garantie biedt op voldoende juridische onderbouwing van de overeenkomst, bijvoorbeeld voor het geval een bemiddelaar die niet of niet voldoende juridisch geschoold is, optreedt. Ook hiervoor kan worden gekeken naar de Federale Bemiddelingscommissie.

Een bemiddelaar gespecialiseerd in familiezaken krijgt vermoedelijk minstens af en toe de vraag te bemiddelen in het kader van een echtscheiding teneinde de vereiste voorafgaande overeenkomst op te stellen. Om deze reden lijkt het me noodzakelijk dat gedurende de opleiding de bemiddelaars in spé leren hoe dergelijke sluitende overeenkomst op te stellen.

b) Het verplicht opleggen van bemiddeling – een *contradictio in terminis*

317. Vóór 1991 was de bemiddelingssessie in Noorwegen⁸⁰⁵ verplicht voor alle echtgenoten, of ze minderjarige kinderen hadden of niet. De verplichte bemiddeling werd afgeschaft behalve voor echtgenoten met minderjarige kinderen vermits uit onderzoek bleek dat voornamelijk deze echtgenoten nood hadden aan bemiddeling.⁸⁰⁶

Een belangrijke vraag is dan ook of echtgenoten in het kader van een buitengerechtelijke echtscheiding kunnen worden verplicht beroep te doen op bemiddeling; kan de bemiddelaar als deskundige worden verplicht in België?

318. Door de wet van 18 juni 2018 houdende diverse bepalingen inzake burgerlijk recht en bepalingen met het oog op de bevordering van alternatieve vormen van geschillenoplossing heeft de wetgever een krachtig signaal gegeven waarbij bemiddeling een belangrijke plaats heeft gekregen in de wereld van geschillenbeslechting. Indien de rechter namelijk meent dat een verzoening mogelijk is, kan hij ambtshalve een verplichte bemiddeling bevelen, tenzij beide partijen zich daar expliciet tegen verzetten (art. 1734, § 1, tweede lid Ger.W.).⁸⁰⁷ Wilde de wetgever hiermee aangeven dat bemiddeling verplicht kan worden opgelegd? En kan dit ook worden doorgetrokken naar de buitengerechtelijke

---

⁸⁰³ Vermits dit enkel door één bemiddelaar werd bevestigd, die haar opleiding heeft gevolgd in 2017-18 te Kortrijk, kan dit niet worden veralgemeend tot alle bemiddelingsopleidingen op dit ogenblik in België.

⁸⁰⁴ Dit werd me medegedeeld door vijf bemiddelaars die aangaven dat niet alle bemiddelaars zich bijscholen op juridisch vlak.

⁸⁰⁵ *Supra* randnummer 86-88.

⁸⁰⁶ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (210) 313, vn. 21.

⁸⁰⁷ E. LANCKSWEERDT en R. JAGTENBERG, “Bemiddeling vrijwillig of verplicht – de rechter aan zet?” *TMD* 2018, afl. 2, (3) 3.

bemiddeling? Zelfs nu de absolute vrijwilligheid van de buitengerechtelijke bemiddeling wel nog wordt vooropgesteld?⁸⁰⁸

Vrijwilligheid betekent dat de partijen zelf beslissen of ze al dan niet in bemiddeling gaan. Partijen moeten bovendien zelf kunnen bepalen wanneer de bemiddeling wordt stopgezet, ook indien ze geen overeenkomst hebben bereikt.⁸⁰⁹

Wordt de bemiddelaar verplicht als deskundige opgelegd bij het opstellen van een voorafgaande overeenkomst, dan wordt afbreuk gedaan aan dit vrijwilligheidsprincipe. Het is dan ook niet mogelijk bemiddeling verplicht op te leggen.

c) Tussenconclusie

319. Gezien enerzijds het overduidelijk belang en nut van bemiddeling bij relatiebreuken, niet in het minst voor minderjarige kinderen, maar anderzijds de als absoluut omschreven vereiste van de vrijwilligheid van de partijen, meen ik dat bij de buitengerechtelijke echtscheiding in België de verplichte bemiddeling niet kan worden ingevoerd.

Wel meen ik dat in de wetgeving minstens een heel sterke aanbeveling daartoe dient te worden geformuleerd en dat de optredende deskundige de mogelijkheid van bemiddeling dient aan te bieden. Of de echtgenoten hierop ingaan is dan hun verantwoordelijkheid.

De bemiddelaar dient als een van de mogelijke deskundigen te kunnen optreden. Zijn juridische kennis dient voldoende te worden bijgewerkt, onder toezicht van de Federale Bemiddelingscommissie.

3. De notaris

320. Uit het IPOS-onderzoek blijkt dat 77 procent van alle EOT-overeenkomsten finaal en integraal werden opgesteld door de notaris.⁸¹⁰ Dit cijfer dient echter te worden genuanceerd. Deze gegevens dateren immers van 2008-2009 en “slechts” 1.036 EOT-overeenkomsten werden geanalyseerd.

De meeste van de door mij bevroegde (vijftien) notarissen en (vijftien) bemiddelaars geven aan dat de overeenkomst soms in belangrijke mate wordt opgesteld door een bemiddelaar, met uitzondering van het onderdeel over de onroerende goederen. Indien een regeling dient te worden getroffen betreffende de overdracht of aanwijzing van onroerende zakelijke rechten, is een notariële akte uiteraard vereist⁸¹¹. De notaris stelt dit onderdeel op en indien de echtgenoten dit wensen, neemt hij de gehele overeenkomst – die is opgesteld door een advocaat of bemiddelaar – op in de authentieke akte. Op deze wijze zijn bemiddelaars zonder uitgebreide juridische kennis zeker dat de juridische opmaak van de overeenkomst in orde is, met als bijkomend voordeel dat de gehele overeenkomst uitvoerbare kracht krijgt en niet enkel de regeling over de kinderen⁸¹².

---

⁸⁰⁸ T. WIJNANT, “Verplichte doorverwijzing naar bemiddeling: we can lead a horse to water, but can we make it drink?”, *TMD* 2018, afl. 2, (63) 65.

⁸⁰⁹ M. BRINK, “Verplicht vrijwillig?” *TMD* 2018, afl. 2, (20) 20; C. ESPLUGUES, “General Report: New Developments in Civil and Commercial Mediation – Global Comparative Perspectives” in C. ESPLUGUES en L. MARQUIS, *New Developments in Civil and Commercial Mediation – Global Comparative Perspectives*, Cham, Springer Publishing, 2015, (1) 14.

⁸¹⁰ R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 132-133, nr. 147; X, *Een inhoudsanalyse van EOT-overeenkomsten: een basisportret*, 2012, <http://www.scheidingsonderzoek.ugent.be/fs9.pdf>, 2.

⁸¹¹ *Supra* randnummer 278.

⁸¹² *Supra* randnummer 207.

Vermoedelijk werden deze overeenkomsten ook gekwalificeerd als “finaal en integraal opgesteld door de notaris”, wat dus niet geheel correct is.⁸¹³

Ook al is het waarschijnlijk dat het aandeel door notarissen opgestelde EOT-overeenkomsten in werkelijkheid kleiner is dan de genoemde 77 procent, het blijft sowieso heel aanzienlijk.

321. Blijft de vraag of in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding de wetgever alle echtgenoten dient te verplichten beroep te doen op de notaris teneinde de voorafgaande overeenkomst op te stellen.

a) De notaris als (erkend) bemiddelaar

322. *“De notaris moet, wil hij optimaal kunnen functioneren, partijen psychologisch kunnen doorgronden, onuitgesproken bekommernissen aanvoelen, bemiddelen, voorkomen, verzoenen...”*⁸¹⁴

De notaris wordt in zijn loopbaan dagdagelijks geconfronteerd met mensen die in conflict leven. Hij hoort en ziet veel menselijk leed waardoor hij in een bevoorrechte positie wordt geplaatst om te bemiddelen.⁸¹⁵

Toch heeft hij gedurende zijn studies/opleiding niet geleerd hoe hij als onafhankelijke en onpartijdige derde met conflicten dient om te gaan, nochtans wordt dit wel van hem verwacht. De notaris heeft wel de mogelijkheid om studiedagen over bemiddeling of de opleiding tot erkend bemiddelaar te volgen, maar is hiertoe niet verplicht.

Het is dan ook zo dat de knowhow in verband met bemiddeling niet bij alle notarissen aanwezig is of dat niet alle notarissen bereid zijn, voor zover ze die knowhow wel zouden hebben, hier effectief iets mee te doen. Dit kan zijn omdat het hen niet interesseert, hen niet ligt of eenvoudigweg omdat ze niet voldoende tijd kunnen vrijmaken in hun agenda om bij de opstelling van de EOT-overeenkomst effectief bemiddelend op te treden.⁸¹⁶

In 1999 was het hoofdthema van het tweejaarlijks Notarieel Congres “De notaris en de conflictbeheersing” waar voor het eerst lezingen werden gegeven aan notarissen over de bemiddeling.⁸¹⁷ Hieruit blijkt dat het notariaat reeds geïnteresseerd was in bemiddeling, nog voor de wetgever voorzag in een wettelijk kader⁸¹⁸ voor bemiddeling in familiezaken.⁸¹⁹

De notaris heeft namelijk per definitie een actieve bemiddelingstaak, sommige notarissen zijn van nature heel bemiddelingsgericht, het maakt deel uit van hun DNA.⁸²⁰ De notaris probeert als onpartijdige derde te vermijden dat de zaak bij de rechtbank aanhangig wordt gemaakt door tussen de partijen de

⁸¹³ R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 134, nr. 149.

⁸¹⁴ J. VERSTRAETE, “Een notariaat voor de 21ste eeuw”, *T.Not.* 2007, (635) 640.

⁸¹⁵ E. SPRUYT, “El notario del siglo XXI... The times they are a changing”, *Ius & actores* 2009, afl. 3, (111) 126; P. STEEMAN, “Wetsvoorstel mediation: Notaris als professionele conflictenoplosser”, *Notariaat Magazine* 2014, afl. 7/8, (8) 8.

⁸¹⁶ V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 132-133.

⁸¹⁷ Voor een verslag van het Notarieel Congres: H. DE BLOCK, G. DE ROECK, J. HENDRICKX, C. NIJS, W. NOUWKENS, J. ROOMS en A. SPAEPEN, “De notaris en de conflictbeheersing”, *Not.Fisc.M.* 2000, 79-107; V. LESSELIERS, “De notaris en bemiddeling: 10 jaar later”, *Not.Fisc.M.* 2009, (277) 277.

⁸¹⁸ Zie wet 19 februari 2001 betreffende de proceduregebonden bemiddeling in familiezaken, *BS* 3 april 2001, 11.218.

⁸¹⁹ V. LESSELIERS, “Deontologische code inzake notariële bemiddeling”, *T.Not.* 2017, (833) 833-834.

⁸²⁰ L. GEPTS, “Ja is niet altijd een ja. Pleidooi voor een bemiddelingsgerichte aanpak” in N. APPERMONT, C. DECLERCK en W. PINTENS, *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, (487) 490; X, “Stelling: huwelijk moet door opzegging bij notariële akte kunnen eindigen”, *Notariaat Magazine* 2012, afl. 6, 14.

totstandkoming van een minnelijk akkoord maximaal te bevorderen, wat ook de taak is van een bemiddelaar.⁸²¹

323. Art. 1, derde lid Organieke Wet Notariaat verplicht de notaris elke partij volledig in te lichten over diens rechten en plichten en alle partijen op onpartijdige wijze raad te verschaffen.

Bovendien is hij volgens art. 10 Notariële Deontologische Code verplicht te proberen de partijen te verzoenen.

Beide aangehaalde bepalingen schrijven de notaris een houding en ingesteldheid voor die hem bijna voorbestemt zijn ambt als een soort bemiddelaar te beoefenen, zelfs indien hij daartoe geen opleiding heeft gevolgd; het bemiddelen is van nature uit toevertrouwd aan het beroep van de notaris, het wordt dan ook van hem verwacht vermits dit duidelijk tot zijn wettelijke opdracht hoort.⁸²²

Toch is het niet correct te stellen dat elke notaris dagdagelijks aan bemiddeling doet. Minstens kan worden gesteld dat de notaris doorgaans niet de vooropgestelde bemiddelingsprocedure volgt. Een echte bemiddelaar voert namelijk gesprekken vanuit de belangen en emoties van mensen en zal zelf geen oplossingen aanbieden, wat een notaris evenwel juist vaak doet.⁸²³

324. Om aan echte bemiddeling te doen, dient de notaris een opleiding te volgen bij de Federale Bemiddelingscommissie teneinde de titel van erkend notaris-bemiddelaar te krijgen (art. 1 Deontologische Code inzake notariële bemiddeling j^o art. 1727, § 6, 3° Ger.W.).⁸²⁴

De technieken die de notaris als bemiddelaar heeft geleerd, zullen hem dan in staat stellen zijn taak – namelijk het bereiken van een overeenkomst over alle gevolgen van de echtscheiding die voor beide echtgenoten aanvaardbaar is – beter te volbrengen en dit dan als een echte bemiddelaar.⁸²⁵ Een van de notarissen die ik contacteerde, bevestigde dit door aan te geven dat hij tot zijn spijt verkeerdelijk geen opleiding tot bemiddelen heeft gevolgd; volgens hem verdient het volgen van de opleiding wel aanbeveling gezien de notaris door deze opleiding technieken krijgt aangeleerd om de partijen zelf tot een oplossing te laten komen.

In Oost-Vlaanderen zijn op dit ogenblik zeven notarissen erkend bemiddelaar.⁸²⁶ Dit betekent echter niet dat slechts zeven notarissen in Oost-Vlaanderen de opleiding hebben gevolgd. Velen hebben de opleiding wel degelijk gevolgd en steeds meer notarissen volgen de opleiding⁸²⁷, maar hebben

---

⁸²¹ H. DE BLOCK, G. DE ROECK, J. HENDRICKX, C. NIJS, W. NOUWKENS, J. ROOMS en A. SPAEPEN, “De notaris en de conflictbeheersing”, *Not.Fisc.M.* 2000, (79) 80; J. DU JARDIN, “Welk notariaat voor de XXIste eeuw?”, *T.Not.* 2002, (611) 620; J.-F. TAYMANS, “Fonction, statut et déontologie des notaires. Un droit notarial qui se formalise”, *Rev.not.b.* 2011, (824) 824.

⁸²² H. CASMAN, “Scheidingsbemiddeling door notarissen”, *EJ* 1999, afl. 1, 9, nr. 1-2; J. DU JARDIN, “Welk notariaat voor de XXIste eeuw?”, *T.Not.* 2002, (611) 620; E. LANCKSWERDT, “Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop”, *T.Not.* 2015, (470) 483; V. LESSELIERS, “De notaris en bemiddeling: 10 jaar later”, *Not.Fisc.M.* 2009, (277) 286; L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 69.

⁸²³ P. LOUWERSE, “Wetsvoorstel mediation: Notaris heeft voordeel van alles-in-éénpakket”, *Notariaat Magazine* 2013, afl. 2, (20) 22; P. STEEMAN, “Als mediator kijk je niet naar de wet, maar naar de mensen”, *Notariaat Magazine* 2017, afl. 7, 28; P. STEEMAN, “Vier tips voor de beginnende mediator”, *Notariaat Magazine* 2016, afl. 5, 30.

⁸²⁴ V. LESSELIERS, “Deontologische code inzake notariële bemiddeling”, *T.Not.* 2017, (833) 834; L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 69; V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 129, nr. 8.

⁸²⁵ V. LESSELIERS, “De notaris en bemiddeling: 10 jaar later”, *Not.Fisc.M.* 2009, (277) 285, nr. 66; V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 129-130, nr. 11.

⁸²⁶ Deze lijst werd laatst geconsulteerd op 1 mei 2020. Voor een actuele lijst zie <https://www.fbc-cfm.be/nl/zoeken-naar-een-bemiddelaar>.

⁸²⁷ L. GEPTS, “Ja is niet altijd een ja. Pleidooi voor een bemiddelingsgerichte aanpak” in N. APPERMONT, C. DECLERCK en W. PINTENS, *Patrimonium* 2017, Brugge, die Keure, 2017, (487) 490.

vervolgens niet voldoende tijd om zelf als erkend bemiddelaar op te treden of te voldoen aan de voorwaarden om erkend te blijven. Velen stellen wel dat de door hen gevolgde opleiding hun optreden als notaris wel degelijk positief heeft beïnvloed en hen meer bemiddelend doet handelen.

Heeft de notaris geen tijd om de opleiding tot erkend bemiddelaar te volgen, dan kan deze worden gevolgd door een medewerker, die in het ideaal scenario een (notarieel) jurist is. Deze medewerker-bemiddelaar kan dan de besprekingen in EOT's binnen het kantoor op zich nemen, alsook het voorbereiden of opstellen van de voorafgaande overeenkomst. De notaris heeft uiteindelijk het laatste woord doordat hij de akte nakijkt en medeondertekent.⁸²⁸

325. In principe zou gelet op bovenstaande kunnen worden geconcludeerd dat een notaris die een grondige opleiding in bemiddeling heeft gevolgd de “meest gepaste deskundige” is. Hij heeft de vereiste juridische kennis en kan bij conflict of onenigheid optreden als bemiddelaar. Een groot deel van de scheidende echtgenoten heeft een onroerend goed, waardoor de tussenkomst van de notaris sowieso is vereist. In de hypothese dat de notaris bovendien ook de echtscheiding zou uitspreken (*infra* zevende suggestie⁸²⁹), kan de notaris dan optreden zowel als deskundige als in hoedanigheid van bevoegde instantie en alles afhandelen. Dit is op heden in Roemenië het geval⁸³⁰.

b) De notaris is niet altijd de “meest gepaste deskundige”

326. Zoals reeds vermeld in randnummer 303 hebben scheidende echtgenoten bij scheidingsbemiddeling soms nood aan een persoon met wie ze zonder de andere echtgenoot van gedachten kunnen wisselen of aan wie ze afzonderlijk advies kunnen vragen. Indien de echtgenoten hun overeenkomst met de notaris opstellen, zal dit niet kunnen. Dit kan een probleem vormen.

De notaris mag, vermits hij geen schijn van partijdigheid mag wekken (art. 12, eerste lid Notariële Deontologische Code), bij een EOT immers geen afzonderlijk gesprek hebben met een van de echtgenoten. Hij mag – indien hij voor beiden optreedt, wat heel vaak het geval is – geen informatie verstrekken aan slechts één echtgenoot of de inhoud van een rechtshandeling met slechts één echtgenoot bespreken.⁸³¹

327. Bijkomend heeft de notaris vaak onvoldoende tijd om als een echte bemiddelaar en volledig volgens de regels van de bemiddeling een gedetailleerde regeling op te stellen waarbij stap voor stap aan de echtgenoten wordt gevraagd wat ze precies willen.⁸³² Om de voorafgaande overeenkomst met de notaris op te stellen, dienen de echtgenoten in principe “makkelijk-bemiddelbaar” te zijn. Het moet voldoende snel kunnen vooruitgaan, anders is de kans reëel dat de notaris afhaakt.⁸³³

---

⁸²⁸ V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 133, nr. 28.

⁸²⁹ *Infra* randnummer 426.

⁸³⁰ *Supra* randnummer 154.

⁸³¹ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 114.

⁸³² V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 132-133.

⁸³³ Dit bleek heel duidelijk uit de antwoorden van de vijftien notarissen die door mij werden gecontacteerd. Ze gaven bijna allemaal aan dat ze geen tijd hebben of kunnen vrijmaken voor een uitgebreide bemiddeling. Indien ze merken dat de onderhandeling of bemiddeling te lang zou duren, worden de echtgenoten doorgestuurd naar een bemiddelaar (of eventueel naar een medewerker op het kantoor die de opleiding tot erkend bemiddelaar heeft gevolgd).

Echtscheidingen met diepgewortelde problemen die langdurige echte bemiddeling en/of onderhandelingen vergen zijn dan ook doorgaans niet besteed aan het notariaat. Een ander type deskundige, een professionele bemiddelaar, zal hier dienen op te treden.⁸³⁴

c) Tussenconclusie

328. Net zoals bij de andere deskundigen, meen ik dat de Belgische wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding de echtgenoten niet kan verplichten hun verplichte voorafgaande overeenkomst bij de notaris op te stellen; de mogelijkheid dient uiteraard wel te blijven bestaan. Een bepaald type echtscheidingen, zie hoger, zullen evenwel met zekerheid beter door een ander type deskundige worden behandeld.

4. Opmerkingen voor de diverse beroepsdeskundigen

a) Volgen van een opleiding tot erkend bemiddelaar

329. Uit het IPOS-onderzoek blijkt dat: *“Scheidingsprofessionals competenties dienen te ontwikkelen die primair gericht zijn op het bewerkstelligen van een goede werkrelatie met ex-gehuwden.”*. Als voorbeeld wordt gegeven: luisteren, informeren, uitleggen, focus op procesinterventies, empathisch, authentiek, onpartijdig zijn...⁸³⁵

330. Naast een juridische kennis zijn ook psychologische kennis en communicatievaardigheden vereist. Een louter juridische benadering van het probleem zal immers niet leiden tot een bevredigende en duurzame oplossing die tegemoetkomt aan de behoeften van de echtgenoten. Juridische kwesties zijn dikwijls verweven met emotionele, morele, sociale, financiële en andere aangelegenheden.⁸³⁶ Indien de echtgenoten naar een scheidingsdeskundige gaan, zijn niet al hun problemen/vragen juridisch van aard. Het uiteindelijke doel is weldegelijk tot een juridisch inhoudelijk correcte overeenkomst te komen, maar daarbij dient dikwijls verder te worden gekeken dan de juridisch relevante aspecten.

Een rechtsfeit wordt door de jurist al te snel louter juridisch benaderd, zonder oog te hebben voor de mens achter het rechtsfeit *“Dit is de blinddoek van Vrouwe Justitia”*, aldus LANCKSWEERDT.⁸³⁷ Indien een jurist zijn opdracht strikt opneemt, is dat ook niet zijn taak en zal hij het probleem strikt juridisch vertalen; juristen worden ook voornamelijk opgeleid om rekening te houden met de juridische kant van het probleem en vermijden vaak de emotie achter de vraag.⁸³⁸

331. Hiermee wil ik niet aangeven dat de scheidingsdeskundige naast een diploma in de rechten of minstens uitgebreide kennis van de juridische aspecten van de echtscheiding ook een diploma in de

---

⁸³⁴ V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 131, nr. 21.

⁸³⁵ R. BAITIR, P. ROBER en A. BUYSE, *Kwaliteitsvollere scheidingsregelingen & facilitatief werken in bemiddeling*, 2012, <http://www.scheidingsonderzoek.ugent.be/fs8.pdf>, 7.

⁸³⁶ E. LANCKSWEERDT, *Menselijke kracht in het recht. Een ontwikkelingsgerichte visie op het recht en de rechtspraak*, Brussel, Larcier, 2014, 23-24.

⁸³⁷ E. LANCKSWEERDT, *Menselijke kracht in het recht. Een ontwikkelingsgerichte visie op het recht en de rechtspraak*, Brussel, Larcier, 2014, 25.

⁸³⁸ E. LANCKSWEERDT, *Menselijke kracht in het recht. Een ontwikkelingsgerichte visie op het recht en de rechtspraak*, Brussel, Larcier, 2014, 25-27 en 32; V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 129, nr. 9.

psychologie dient te hebben; de opleiding tot erkend bemiddelaar of een variant lijkt me hiervoor een goed alternatief.

Door de opleiding te volgen, leert de bemiddelaar rekening te houden met de gevoelens, emoties, wensen en verlangens van de cliënt. Het is niet de taak van de bemiddelaar therapie te geven aan de echtgenoten; hij dient zich dus niet enkel met hun gevoelens bezig te houden. Het uiteindelijke doel van bemiddeling is en blijft nog steeds het bereiken van een goede juridisch sluitende overeenkomst die ook het familiaal/emotioneel aspect van de echtscheiding duurzaam regelt.⁸³⁹

Van de vijftien notarissen en twaalf advocaten die ik bij de opmaak van deze masterproef heb gecontacteerd, had meer dan de helft een opleiding tot erkend bemiddelaar gevolgd. Zij ervaren dit allen als een uitgesproken meerwaarde voor hun scheidingspraktijk en voor hun professionele activiteiten in het algemeen.⁸⁴⁰

332. Ik meen dan ook dat alle scheidingsdeskundigen een opleiding tot erkend bemiddelaar of een opleiding in bemiddeling dienen te volgen of dat dit minstens sterk dient te worden aanbevolen.

Hiermee bedoel ik niet dat elke voorafgaande echtscheidingsovereenkomst uitsluitend middels echte bemiddeling dient te worden opgesteld, maar wel dat er naar dient te worden gestreefd dat elke deskundige bij de onderhandeling en opmaak van de voorafgaande echtscheidingsovereenkomst in meer of mindere mate de bemiddelingstechnieken hanteert.⁸⁴¹

b) Samenwerking tussen de diverse scheidingsdeskundigen

333. Met HENSEN ben ik bovendien de mening toegedaan dat multidisciplinaire samenwerking meer de norm dient te worden. Indien al te sterke emoties bij de echtgenoten het opstellen van de echtscheidingsovereenkomst in de weg zouden staan en de advocaat of de notaris merkt dat hij niet kan helpen, dan zou een doorverwijzing naar een bemiddelaar-therapeut (of psycholoog) interessant kunnen zijn om de echtgenoten bij te staan bij het verwerken van deze emoties. Eens de pijnlijke “obstakels” uit de weg zijn, kan de notaris, advocaat of bemiddelaar met voldoende juridische kennis verder met de juridische of zakelijke verwerking van de echtscheiding.⁸⁴²

Toch verloopt de samenwerking tussen de notaris en de bemiddelaar (helaas) niet altijd van een leien dakje. De meeste notarissen doen niet aan bemiddeling, maar denken wel dat ze een bemiddelaar zijn en niet alle bemiddelaars hebben een voldoende juridische achtergrond en/of zijn niet voldoende geschoold in het opstellen van akten, maar denken dat ze dit wel zijn.⁸⁴³ Ook advocaten zijn niet snel geneigd hun cliënten door te verwijzen naar een bemiddelaar.⁸⁴⁴

334. WIJNANT onderzoekt onder meer dit spanningsveld in zijn empirisch onderzoek over de houding van de Belgische advocatuur tegenover bemiddeling. In dit onderzoek wordt de ervaring van de advocatuur met doorverwijzing naar en hun actieve betrokkenheid bij bemiddeling geanalyseerd.⁸⁴⁵

---

⁸³⁹ V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 129, nr. 10.

⁸⁴⁰ Zeven van de vijftien notarissen (of enkele van hun notarieel juristen) en acht van de twaalf advocaten hebben de opleiding gevolgd.

⁸⁴¹ V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 129-130, nr. 11.

⁸⁴² W. HENSEN, *Gerechtelijke bemiddeling. Knelpunten en mogelijkheden*, Brugge, die Keure, 2018, 64, nr. 144.

⁸⁴³ V. LESSELIERS, “7 redenen waarom de nieuwe wet op de bemiddeling belangrijk is voor het notariaat”, *T.Not.* 2019, (219) 229.

⁸⁴⁴ *Supra* randnummer 294.

⁸⁴⁵ T. WIJNANT, *Advocaten en bemiddeling: een empirische exploratie*, Brussel, Larcier, 232 p.

Dit onderzoek dient mijns inziens te worden uitgebreid naar de andere deskundigen teneinde ook aldaar de struikelblokken over de samenwerking bloot te leggen.

Conclusies uit deze onderzoeken kunnen mogelijk een aanzet geven om te komen tot een nieuwe werkwijze waarbij de diverse deskundigen beter samenwerken, doch ieder binnen zijn competentie. Dit zal niet enkel de samenwerking tussen de diverse deskundigen onderling verbeteren, maar is voornamelijk in het belang van de scheidende echtgenoten.⁸⁴⁶

5. Tussenconclusie

335. De “meest gepaste deskundige” voor alle scheidende echtgenoten is een illusie en bestaat niet. Naargelang de problematiek zal nu eens het ene dan weer het andere type deskundige het meest aangewezen zijn. Om deze reden meen ik dan ook dat de echtgenoten bij de buitengerechtelijke echtscheiding beroep moeten kunnen doen op de deskundige naar keuze (lees: advocaat, bemiddelaar of notaris) om samen de voorafgaande overeenkomst op te stellen.

De scheidingsdeskundige dient in de mate van het mogelijke bemiddelingstechnieken te hanteren.

Door het grote aanbod en de onderscheiden types van deskundigen kunnen alle scheidende echtgenoten naargelang hun persoonlijke situatie en noden de juiste deskundige treffen.

C. Relevante informatie van de overheid opdat de echtgenoten bij de juiste deskundige terecht komen

336. Blijkens bovenstaande hebben de echtgenoten de keuze uit drie beroepscategorieën die elk aan de hand van verschillende technieken samen met de echtgenoten tot een overeenkomst kunnen komen. Zoals is aangegeven, is de “meest gepaste deskundige” een illusie en dient steeds te worden gekeken naar de persoonlijke situatie van de echtgenoten en naar de capaciteiten van de deskundigen.

Indien de echtgenoten in een ernstig conflict verwickeld zijn en weigeren met elkaar aan dezelfde tafel te zitten, is doorgaans een procedure EOT niet mogelijk. Toch kunnen ook zij pogen de procedure EOO te vermijden – voornamelijk vanuit familiaal, financieel en tijdbesparend oogpunt – en door middel van onderhandelingen, elk met een eigen advocaat tot een akkoord trachten te komen.

Zijn echtgenoten daarentegen in een ernstig conflict verwickeld, maar zijn ze wel bereid om samen rond de tafel te zitten, dan is de bemiddelaar voor hen de “meest gepaste deskundige”. Afhankelijk van hun huwelijksvermogensstelsel dat dient te worden vereffend en afhankelijk van de juridische complexiteit, zal de bemiddelaar met een voldoende uitgebreide juridische kennis (of een advocaat-bemiddelaar) hen het beste kunnen helpen. Zitten de echtgenoten (of een van hen) daarentegen met onverwerkt verdriet of kwaadheid, dan zal de bemiddelaar met een psychologische achtergrond hen beter kunnen helpen

Indien het uitgebreide kinderplan en het hoorrecht van het minderjarig kind worden ingevoerd (*supra* tweede suggestie⁸⁴⁷), zullen de diverse deskundigen dienen te overwegen of ze hierbij voldoende tijd

---

⁸⁴⁶ M. KROEK en M. VAN ECK, “Wetsvoorstel Scheiden zonder rechter: vijf kansen”, *Notariaat Magazine* 2014, afl. 3, (20) 21.

⁸⁴⁷ *Supra* randnummers 261-262.

willen en/of kunnen vrijmaken om over al deze aspecten met de ouders tot een akkoord te komen en om eventueel een gesprek te voeren met de minderjarige kinderen.

337. Door dit diverse aanbod is het mogelijk dat de echtgenoten door het bos de bomen niet meer zien; hierbij kan de overheid helpen.

DECLERCK en WUYTS verwijzen in hun pleidooi “Anders omgaan met scheidingsconflicten” onder meer naar de onlinekeuzehulp die in Nederland is ontwikkeld. Hiermee wordt gepoogd een onafhankelijke en betrouwbare gids op te stellen die de echtgenoten helpt bij het vinden van de “meest gepaste deskundige” naargelang hun persoonlijke situatie.⁸⁴⁸ Inspiratie voor de Belgische overheid kan bijgevolg worden gehaald in Nederland.

The Hague Institute for Innovation of Law en Modria hebben samen met de Nederlandse Raad voor Rechtsbijstand de Rechtwijzer “uit elkaar” opgericht. Naast het aanbieden van een middel om online te scheiden, wordt de zelfredzaamheid van de burgers verhoogd door aan de hand van online-keuzehulp de burgers te informeren over de verschillende mogelijke deskundigen waarop ze beroep kunnen doen.⁸⁴⁹

Via Justice42⁸⁵⁰ (een platform dat helpt het recht toegankelijker en gebruiksvriendelijker te maken) komen de scheidende echtgenoten terecht op “uitelkaar.nl” waar ze anoniem een gratis test⁸⁵¹ kunnen doen. Aan de hand van de antwoorden op de diverse vragen krijgen de echtgenoten of samenwonende partners advies over hun “meest gepaste deskundige”. Deze vragenlijst is opgenomen in Bijlage 1.

338. Soortgelijke vragen zouden in België kunnen worden overgenomen opdat de echtgenoten bij de juiste deskundige terechtkomen. Hierbij kan onder meer worden gekeken naar de leeftijd van de minderjarige kinderen, naar de complexiteit van het patrimonium dat dient te worden vereffend, naar de onderlinge verstandhouding tussen de scheidende echtgenoten...

D. VIERDE SUGGESTIE: De bijstand van een deskundige varieert naargelang de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt

339. Echtgenoten met minderjarige kinderen dienen verplicht beroep te doen op een deskundige naar keuze.

340. Hebben de echtgenoten geen minderjarige kinderen, dan dient een onderscheid te worden gemaakt naargelang de bevoegde instantie die de buitengerechtelijke echtscheiding uitspreekt (*infra* zevende suggestie⁸⁵²).

Wordt de buitengerechtelijke echtscheiding uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand, dan dienen de echtgenoten verplicht te worden beroep te doen op een deskundige met een juridische achtergrond of op een deskundige met een uitgebreide juridische kennis om samen met de echtgenoten de verplichte voorafgaande overeenkomst op te stellen.

---

⁸⁴⁸ C. DECLERCK en T. WUYTS, “Anders omgaan met scheidingsconflicten”, *T.Fam.* 2019, (178) 182, nr. 22.

⁸⁴⁹ X, *Rechtwijzer uit elkaar door in vernieuwde vorm*, <https://rechtwijzer.nl/uit-elkaar/meer-informatie/rechtwijzer-uit-elkaar-door-in-vernieuwde-vorm>.

⁸⁵⁰ X, *Over Justice42*, <https://justice42.com/>.

⁸⁵¹ X, *Krijg grip op je situatie*, <https://uitelkaar.nl/hoe-werkt-het/online-scheiden/diagnose>.

⁸⁵² *Infra* randnummer 426.

Wordt de buitengerechtelijke echtscheiding uitgesproken door de notaris, dan dienen verschillende hypothesen te worden onderscheiden:

- 1° Indien de notaris tevens als deskundige optreedt bij de opmaak van de voorafgaande overeenkomst, dienen de echtgenoten niet verplicht te worden beroep te doen op een andere deskundige.
- 2° Indien de notaris niet wordt betrokken bij de opmaak van de voorafgaande overeenkomst, dient de tussenkomst van een (andere) deskundige niet te worden verplicht, maar uitdrukkelijk te worden aanbevolen.
- 3° Indien de echtgenoten zelf, en derhalve zonder deskundige, de voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding hebben opgesteld, dient de notaris, wanneer hij vaststelt dat de voorgelegde overeenkomst niet voldoet, te weigeren de echtscheiding uit te spreken en de echtgenoten sterk aan te bevelen beroep te doen op een deskundige.

341. De echtgenoten kunnen vrij beslissen of ze een deskundige wensen aan te stellen en zo ja, op welk type deskundige(n) (advocaat, bemiddelaar en/of notaris) ze beroep wensen te doen.

Zowel bij de opleiding tot erkend bemiddelaar als bij de nascholing dient de Federale Bemiddelingscommissie erop toe te zien dat de opleiding van de bemiddelaars voldoende garantie biedt op het aanleren van voldoende juridische competenties zodat bemiddelaars met een voldoende juridische onderbouwing een overeenkomst kunnen opstellen.

342. Aan elke scheidingsdeskundige wordt aanbevolen een opleiding tot erkend bemiddelaar, minstens een bemiddelingsopleiding te volgen teneinde de bemiddelingstechnieken te hanteren in hun echtscheidingspraktijk.

Samenwerking tussen verschillende types deskundigen kan in bepaalde complexe situaties leiden tot betere overeenkomsten. Hierover dient verder onderzoek te gebeuren.

343. De overheid verschaft aan de echtgenoten relevante informatie (eventueel) middels een online-platform waar de echtgenoten dienen te antwoorden op bepaalde algemene en meer specifieke vragen opdat de echtgenoten bij de juiste deskundige terechtkomen.

§ 3. Persoonlijke verschijning bij de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt

344. Door de wet van 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklast binnen de rechterlijke orde is de persoonlijke verschijning voor de familierechtbank (in persoon, via notaris of via advocaat) voor alle echtgenoten, ook voor zij die minder dan zes maanden gescheiden leefden op de dag van de neerlegging van het verzoekschrift, in beginsel volledig afgeschaft.⁸⁵³ Bijgevolg verloopt de procedure bij elk verzoek tot EOT doorgaans louter schriftelijk, ongeacht de duur van de feitelijke scheiding (art. 1289, § 1 Ger.W.).

Toch kan de familierechtbank nog steeds de persoonlijke verschijning bevelen (ambtshalve, op vraag van de procureur des Konings of op vraag van een van de partijen) zonder dat daarvoor uitzonderlijke omstandigheden zijn vereist.⁸⁵⁴ Indien dit het geval is, zijn de partijen ertoe gehouden samen en in persoon voor de familierechtbank te verschijnen binnen de maand na de neerlegging van hun verzoekschrift (art. 1289, § 2, eerste lid Ger.W.).

De familierechtbank kan een of beide echtgenoten machtigen zich te laten vertegenwoordigen door een advocaat of notaris indien uitzonderlijke omstandigheden voorhanden zijn die het de echtgeno(o)t(en) onmogelijk maken in persoon te verschijnen (art. 1289, § 2 Ger.W.).

345. Ook in het kader van de eventuele invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België dient de vraag te worden gesteld of de echtgenoten persoonlijk dienen te verschijnen bij de bevoegde instantie die de buitengerechtelijke echtscheiding uitspreekt en zo ja wanneer.

A. Is de persoonlijke verschijning bij de bevoegde instantie vereist?

346. Net als de vraag of de buitengerechtelijke echtscheiding in het kader van een EOT ook dient te worden opengesteld voor echtgenoten met minderjarige kinderen (*supra* tweede suggestie⁸⁵⁵), is de vraag met betrekking tot de persoonlijke verschijning een moeilijke kwestie. De persoonlijke verschijning voor de rechter werd immers afgeschaft in de gerechtelijke procedure EOT.

Ik zal dan ook een poging doen aan de hand van rechtsvergelijkend onderzoek en onderzoek aangaande het belang van de persoonlijke verschijning te bepalen of de wetgever bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding de huidige regeling, opgenomen in het Gerechtelijk Wetboek voor de

---

⁸⁵³ Ook voorheen was het reeds mogelijk dat de echtgenoten niet voor de rechtbank dienden te verschijnen indien ze konden aantonen dat ze op het ogenblik van de indiening van het echtscheidingsverzoek reeds meer dan zes maanden feitelijk gescheiden waren, waardoor de procedure bijgevolg volledig schriftelijk verliep. Zie S. BROUWERS, “De EOT kan (soms) zonder verschijning”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2014, afl. 17, (8) 8; S. BROUWERS, “Invoering van de familie- en jeugdrechtbank: een wegwijzer voor de notaris”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2014, afl. 2, (1) 5-6; S. MOSSELMANS, “Persoonlijke verschijning voor de familierechtbank” in P. SENAËVE (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (333) 344, nr. 668; G. VERSCHULDEN, “De wet van 27 april 2007 tot hervorming van het echtscheidingsrecht. Deel II. De echtscheiding door onderlinge toestemming – De scheiding van tafel en bed – De huwelijksvoordelen”, *T.Fam.* 2007, (138) 141, nr. 16.

⁸⁵⁴ MvT bij het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk wetboek, van het Burgerlijk wetboek en van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, *Parl.St.* Kamer 2017-18, nr. 54-2827/1, 25; F. APS, “De echtscheiding” in *Handboek voor de advocaat-stagiair familierecht 2018-2019*, Mechelen, Kluwer, 2018, (151) 220, nr. 397; P. SENAËVE, “Een nieuwe hervorming van de procedure tot echtscheiding door onderlinge toestemming. Commentaar bij de wet van 25 mei 2018 (Wet Potpourri VI)”, *T.Fam.* 2018, (148) 155, nr. 27; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 360, nr. 618.

⁸⁵⁵ *Supra* randnummers 261-263.

gerechtelijke procedure EOT, kan overnemen dan wel of deze dient te worden aangepast door de persoonlijke verschijning herin te voeren.

1. De persoonlijke verschijning is overwegend verplicht – rechtsvergelijkende conclusie

347. Uit het rechtsvergelijkend onderzoek blijkt dat de persoonlijke verschijning bij de buitengerechtelijke echtscheiding verplicht is in Estland, Oekraïne, Portugal, Roemenië, Rusland, Spanje en in Nederland (zowel ten tijde van de flitsscheiding, in het wetsvoorstel van LUCHTENVELD als in het wetsvoorstel van TEEVEN).⁸⁵⁶

In Denemarken is de persoonlijke verschijning enkel verplicht bij de buitengerechtelijke echtscheiding indien de echtgenoten er niet in slagen tot een overeenkomst te komen over bepaalde gevolgen van de echtscheiding of indien de *Familieretshuset* van oordeel is dat bijzondere omstandigheden de persoonlijke verschijning vereisen.⁸⁵⁷

In Noorwegen dienen de echtgenoten bij de buitengerechtelijke echtscheiding enkel persoonlijk te verschijnen indien de *Fylkesmann* dit noodzakelijk acht of indien de verklaring van de echtgenoten dat ze minstens één jaar juridisch (*separas-jon*) of twee jaar feitelijk zijn gescheiden, twijfelachtig is.⁸⁵⁸

Enkel in Frankrijk is de persoonlijke verschijning niet verplicht bij de buitengerechtelijke echtscheiding.⁸⁵⁹

Rechtsvergelijkend kan derhalve worden gesteld dat in de meeste Europese landen de verplichte persoonlijke verschijning een van de voorwaarden is van de buitengerechtelijke echtscheiding.

2. De (maatschappelijke) functie van de persoonlijke verschijning

348. Ingevolge de wet van 30 juli 2013 betreffende de invoering van de jeugd- en familierechtbank⁸⁶⁰ dienden in het kader van een EOT echtgenoten die reeds meer dan zes maanden feitelijk gescheiden leefden op de dag van de neerlegging van het echtscheidingsverzoek niet meer persoonlijk te verschijnen. De memorie van toelichting stelt dat de echtgenoten reeds voldoende tijd hebben genomen om de voorafgaande overeenkomst op te stellen waardoor, in de hypothese dat de voorafgaande overeenkomst voldoende duidelijk en allesomvattend is, de persoonlijke verschijning niet langer kan worden vereist.⁸⁶¹ Bijgevolg kan worden gesteld dat de wetgever van oordeel was dat de persoonlijke verschijning niet langer nodig is indien er geen problemen zijn met de voorafgaande overeenkomst.

Uiteindelijk heeft de wetgever het onderscheid tussen het al dan niet feitelijk gescheiden leven gedurende zes maanden afgeschaft en de verplichte persoonlijke verschijning in alle gevallen

---

⁸⁵⁶ *Supra* randnummers 117, 120-125.

⁸⁵⁷ *Supra* randnummer 116.

⁸⁵⁸ *Supra* randnummer 119.

⁸⁵⁹ *Supra* randnummer 118.

⁸⁶⁰ Wet 30 juli 2013 betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, *BS* 27 september 2013, 68.429.

⁸⁶¹ Wetsvoorstel (C. BROTCORNE en S. BECQ) betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, *Parl.St.* Kamer 2010-11, nr. 53-682/1, 63.

afgeschaft.⁸⁶² Uit de praktijk bleek immers dat deze persoonlijke verschijning louter formeel was en geen inhoudelijke meerwaarde bood.⁸⁶³

De vraag kan derhalve worden gesteld wat de (maatschappelijke) relevantie van de persoonlijke verschijning zou zijn bij de buitengerechtelijke echtscheiding in België vermits reeds is gesuggereerd dat een overeenkomst dient te worden bereikt over alle gevolgen van de echtscheiding (*supra* derde suggestie⁸⁶⁴) en dat sterk dient te worden aanbevolen dat de echtgenoten bij het opstellen van deze overeenkomst beroep doen op een deskundige teneinde een sluitende en allesomvattende overeenkomst op te stellen (*supra* vierde suggestie⁸⁶⁵).

a) Functie van de persoonlijke verschijning in het buitenland

349. In Oekraïne, Roemenië, Rusland, Spanje en Nederland (bij de flits scheiding, in het wetsvoorstel van LUCHTENVELD en in het wetsvoorstel van TEEVEN) dient de persoonlijke verschijning voor de bevoegde instantie ter bevestiging van de vaststelling dat de echtgenoten wel degelijk uit de echt wensen te scheiden waarbij de bevoegde instantie door de persoonlijke verschijning zich kan vergewissen van de vrije instemming van beide echtgenoten.⁸⁶⁶

In Portugal dienen de echtgenoten wel te verschijnen voor de bevoegde instantie, zijnde de ambtenaar van de burgerlijke stand.⁸⁶⁷ De verschijning wordt in Portugal opgelegd omdat de ambtenaar van de burgerlijke stand als taak heeft een poging te ondernemen de echtgenoten te verzoenen.⁸⁶⁸ Dit is een politiek compromis en wringt met de vaststelling dat de echtgenoten op dat moment reeds een algeheel akkoord over hun echtscheiding hebben bereikt.⁸⁶⁹

In Frankrijk – waar de echtgenoten niet persoonlijk verschijnen⁸⁷⁰ – dient de notaris te vertrouwen op de waarachtigheid en de bijzondere bewijskracht van de voorafgaande overeenkomst die is opgesteld door de twee advocaten waar de echtgenoten verplicht beroep dienen op te doen.⁸⁷¹ Een van de advocaten stuurt de onderhandse ondertekende overeenkomst door naar de notaris en de notaris zal deze uiteindelijk neerleggen onder zijn minuten.⁸⁷²

De garantie van de vrije instemming van de echtgenoten wordt in Frankrijk derhalve geleverd door de advocaten en dient door de notaris niet meer te worden gecontroleerd; hij dient hiervoor te vertrouwen op de bijzondere bewijswaarde van de overeenkomst. De taak van de bevoegde instantie, de notaris, is in Frankrijk dan ook quasi louter formeel.⁸⁷³

---

⁸⁶² *Supra* randnummer 344.

⁸⁶³ MvT bij het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk wetboek, van het Burgerlijk wetboek en van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, *Parl.St.* Kamer 2017-18, nr. 54-2827/1, 25; U. CERULUS en C. DECLERCK, “Echtscheiding door onderlinge toestemming” in I. BOONE, U. CERULUS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en T. WUYTS, *Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2020, (79) 90, nr. 27.

⁸⁶⁴ *Supra* randnummer 277.

⁸⁶⁵ *Supra* randnummer 340.

⁸⁶⁶ *Supra* randnummers 120, 122-125.

⁸⁶⁷ *Supra* randnummers 121 en 139.

⁸⁶⁸ *Supra* randnummer 121.

⁸⁶⁹ K. BOELE-WOELKI en A. MOM, “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (218) 225.

⁸⁷⁰ *Supra* randnummer 118.

⁸⁷¹ *Supra* randnummers 108 en 118.

⁸⁷² *Supra* randnummers 142 en 145.

⁸⁷³ *Supra* randnummer 144.

b) Enkele voordelen van de persoonlijke verschijning

350. Een EOT is niet steeds een echt akkoord tussen beide echtgenoten. Het kan zijn dat een van de echtgenoten onder druk staat van de andere. Tevens bestaat de mogelijkheid dat de overeenkomst fundamenteel onevenwichtig is en dat de benadeelde echtgenoot zich daar niet van bewust is bij gebrek aan ervaring of uit onwetendheid. De kans hiertoe vergroot (uiteraard) als geen deskundige werd betrokken bij de opmaak van de overeenkomst.

In dit onderdeel worden drie voordelen (voor de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt) van de persoonlijke verschijning bij de buitengerechtelijke echtscheiding aangegeven, alsook of deze volstaan teneinde de persoonlijke verschijning in te voeren.

i) Nagaan identiteit en handtekening

351. Alvorens een echtscheiding wordt uitgesproken is het mijns inziens noodzakelijk dat de identiteit en de waarachtigheid van de handtekening op de voorafgaande overeenkomst worden nagegaan. Idealiter wordt dit gedaan door de bevoegde instantie op het ogenblik dat de echtgenoten persoonlijk verschijnen.

ii) Nagaan vrije instemming, zowel met de echtscheiding zelf als met de overeenkomst

352. Indien sprake is van een zwakkere, onwetende of onder druk staande echtgenoot, kan de persoonlijke verschijning bij de buitengerechtelijke echtscheiding deze echtgenoot helpen door bepaalde kritische vragen die de bevoegde instantie kan stellen.⁸⁷⁴

Dit impliceert volgens mij dan wel dat de bevoegde instantie bij de persoonlijke verschijning niet uitsluitend een formele rol speelt, maar dat hij de overeenkomst daadwerkelijk inhoudelijk toetst en niet louter formele, maar wel relevante inhoudelijke vragen stelt.

iii) Nagaan kennis door de echtgenoten van de inhoud en de rechtsgevolgen van de overeenkomst

353. Bij een persoonlijke verschijning kan de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt aan de echtgenoten vragen waarom bepaalde (abnormale) clausules zijn opgenomen in de overeenkomst en nagaan of ze begrijpen welke de gevolgen zijn van deze clausules.

3. Onderscheid naargelang de bevoegde instantie die de echtscheiding zal uitspreken (infra zevende suggestie)

354. Indien de echtscheiding zal worden uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand, zal dit andere gevolgen hebben dan indien de notaris de echtscheiding uitspreekt. Om deze reden wordt een onderscheid gemaakt tussen beide hypothesen.

a) Echtscheiding uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand

355. Wordt de echtscheiding uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand, dan zal de buitengerechtelijke procedure EOT grotendeels op dezelfde wijze verlopen als de gerechtelijke EOT.

---

⁸⁷⁴ X, "Review of Family Law in 2010", *International Survey of Family Law* 2011, (187) 196-197.

Bij de gerechtelijke EOT zijn de deskundigen (bemiddelaar, advocaat, notaris) die samen met de echtgenoten de voorafgaande overeenkomst opstellen thans verantwoordelijk voor de inhoud van de overeenkomst.⁸⁷⁵ Dit concept kan worden overgenomen bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding in België.

In de vierde suggestie⁸⁷⁶ is aangegeven dat de echtgenoten bij de buitengerechtelijke echtscheiding verplicht zijn beroep te doen op een deskundige indien de echtscheiding zou worden uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand waardoor de deskundige garant staat voor de vrije instemming, de identiteit en de handtekening van de echtgenoten. Bovendien zal deze deskundige ook verantwoordelijk zijn voor de inhoud van de overeenkomst en dient door hem te worden gegarandeerd dat de echtgenoten kennis hebben van de inhoud en van de rechtsgevolgen van de voorafgaande overeenkomst.

De eerder vermelde voordelen die de persoonlijke verschijning zouden bieden, worden dan opgevangen door de deskundige.

Een persoonlijke verschijning bij de ambtenaar van de burgerlijke stand is bijgevolg niet vereist.

b) Echtscheiding uitgesproken door de notaris

356. Wordt de notaris aangeduid als bevoegde instantie, dan dient vooreerst te worden geantwoord op de vraag of de notaris de echtscheiding al dan niet zal uitspreken middels een authentieke akte.

Indien wordt bepaald dat de buitengerechtelijke echtscheiding wordt uitgesproken middels een notariële akte – onder meer met het oog op het verkrijgen van een uitvoerbare titel – is niet enkel de handtekening van de notaris vereist, maar ook de handtekeningen van beide echtgenoten in aanwezigheid van de notaris, zowel op de akte zelf als op de bijlage(n) (art. 14 Organieke Wet Notariaat).⁸⁷⁷ De persoonlijke verschijning is bijgevolg vereist, tenzij de wetgever het mogelijk maakt dat de notaris voor de buitengerechtelijke echtscheiding een authentieke akte kan verlijden zonder de handtekeningen van de echtgenoten, zoals onder meer bij de staat van vereffening-verdeling⁸⁷⁸. Dit dient verder te worden onderzocht.

357. In Frankrijk neemt de notaris de voorafgaande overeenkomst niet op in een “echte” authentieke akte⁸⁷⁹ waardoor de persoonlijke verschijning voor de handtekening dan ook niet is vereist. Hierbij kan de vraag worden gesteld wat de gevolgen zijn op internationaal privaatrechtelijk vlak. Er blijken namelijk problemen te zijn bij de erkenning in het buitenland van Franse buitengerechtelijke echtscheidingen.⁸⁸⁰

Wordt in België bepaald dat de buitengerechtelijke echtscheiding wordt uitgesproken door de notaris zonder authentieke akte, dan zal ook hier vermoedelijk een probleem ontstaan bij de erkenning in het

---

⁸⁷⁵ De bemiddelaar is verplicht een verzekering aan te gaan: zie V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 137, nr. 47, vn. 33. Ook de advocaat kan aansprakelijk worden gesteld: zie S. BROUWERS, “Echtscheiding en scheiding van tafel en bed” in G. VERSCHULDEN, I. BOONE, S. BROUWERS, L. DE SCHRIJVER en A. VAN THIENEN, “Overzicht van rechtspraak. Familierecht (2012-2016), *TPR* 2017, (832) 860 e.v., nr. 295 e.v.

⁸⁷⁶ *Supra* randnummer 340.

⁸⁷⁷ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 238.

⁸⁷⁸ A. WYLLEMAN, “In welke zin is een conventionele instaatstelling opportuun voor het verloop van de procedure tot vereffening-verdeling” in W. PINTENS, C. DECLERCK en N. APPERMONT (eds.), *Patrimonium 2015*, Brugge, die Keure, 2015, 231, nr. 26.

⁸⁷⁹ *Supra* randnummer 145.

⁸⁸⁰ *Supra* randnummer 165.

buitenland; de echtscheiding uitgesproken door de notaris zal dan vermoedelijk niet onder art. 46 Brussel IIbis vallen.⁸⁸¹ Dit dient verder te worden onderzocht.

i) Uitspraak middels authentieke akte – persoonlijke verschijning is vereist

358. Naast de vereiste van de handtekeningen van de echtgenoten overeenkomstig art. 14 Organieke Wet Notariaat⁸⁸², zijn er nog een aantal argumenten waarom de persoonlijke verschijning is vereist.

Ingevolge art. 11 Organieke Wet Notariaat dient de notaris de identiteit van de partijen te controleren. Indien de notaris de identiteit van de partijen niet controleert, heeft dit niet tot gevolg dat de akte nietig is, maar wel dat zijn aansprakelijkheid mogelijk in het gedrang komt.⁸⁸³

Bovendien is de notaris verplicht de partijen in te lichten over hun rechten, plichten en lasten die voortvloeien uit hun rechtshandelingen (art. 9, § 1, derde lid Organieke Wet Notariaat).⁸⁸⁴

359. De vraag kan worden gesteld of voor dit laatste een onderscheid dient te worden gemaakt naargelang de echtgenoten zich al dan niet hebben laten bijstaan door een deskundige om de voorafgaande overeenkomst op te stellen.

Vanzelfsprekend wordt voornamelijk gedacht aan echtgenoten die zonder tussenkomst van enige deskundige zelf de voorafgaande overeenkomst hebben opgesteld. Het is mogelijk dat ze zelf clausules hebben opgesteld die misschien wel rechtsgeldig zijn (lees: niet in strijd met de openbare orde), maar die verregaande (negatieve) gevolgen kunnen hebben. Het kan ook zijn dat een of meerdere clausules gewoon strijdig zijn met de wet. Indien de notaris hen daarop kan wijzen, zal dit de rechtszekerheid ten goede komen en de kans op relitigatie doen dalen.

Worden wettelijke bepalingen die niet van openbare orde zijn geschonden, dan moet de notaris zijn ambt verlenen (art. 3, tweede lid, 1° Notariële Deontologische Code). De notaris mag dus een “ongeldige” akte opmaken als hij de partijen daarover grondig heeft geïnformeerd.⁸⁸⁵ Teneinde de partijen daarover te kunnen inlichten, is de persoonlijke verschijning vereist.

Er kan bijgevolg reeds worden geconcludeerd dat in de hypothese dat de buitengerechtelijke echtscheiding zou worden uitgesproken door de notaris middels een authentieke akte en de echtgenoten zich bij het opstellen van de voorafgaande overeenkomst niet hebben laten bijstaan door een deskundige, de persoonlijke verschijning aangewezen is.

Wat dan indien de overeenkomst wordt opgesteld met behulp van een deskundige? Is dan een persoonlijke verschijning aangewezen?

Prima facie is de persoonlijke verschijning niet aangewezen gezien in de huidige procedure EOT de deskundige verantwoordelijk is voor de consistentie in de inhoud van de overeenkomst.⁸⁸⁶ Als dit wordt doorgetrokken naar de buitengerechtelijke echtscheiding met de notaris als bevoegde instantie zou dan

---

⁸⁸¹ In deze masterproef is geen onderzoek gedaan naar het internationaal privaatrechtelijke luik. Bijgevolg dient voorzichtig te worden omgesprongen met deze veronderstelling.

⁸⁸² *Supra* randnummer 356.

⁸⁸³ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 166.

⁸⁸⁴ Deze plicht is uitgebreider naargelang de cliënt minder is onderlegd. Zie Brussel 17 november 2009, *T.Not.* 2010, 473; P.C. VAN ES, “Onevenwichtige bedingen; de notaris als evenwichtskunstenaar”, *T.Not.* 2010, (359) 360; L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2012, 42; L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 375 en 398.

⁸⁸⁵ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 54.

⁸⁸⁶ *Supra* voetnoot 875.

de persoonlijke verschijning niet nodig zijn. Blijft evenwel het probleem dat wettelijk gezien de notaris verantwoordelijk blijft voor de inhoud van zijn akten, ook al is de overeenkomst door een andere (deskundige) opgemaakt.⁸⁸⁷ Men kan moeilijk de notaris verantwoordelijk stellen voor een door derden opgemaakte overeenkomst die hij notarieel dient vast te leggen maar waarvan hij de inhoud niet zou mogen toetsen en de betrokken partijen niet kan/mag spreken bij een persoonlijke verschijning. Bovendien dient de notaris – bij het verlijden van een notariële akte – ook steeds de identiteit van de partijen te controleren.⁸⁸⁸

Er kan bijgevolg worden geconcludeerd dat – *de lege lata* – ook indien de buitengerechtelijke echtscheiding zou worden uitgesproken door de notaris middels een authentieke akte en de echtgenoten zich bij het opstellen van de voorafgaande overeenkomst wel hebben laten bijstaan door een deskundige, de persoonlijke verschijning vereist is.

ii) Uitspraak middels authentieke akte – middelen om de persoonlijke verschijning te vermijden

360. In dit onderdeel wordt onderzocht of en op welke wijze het mogelijk is, indien de buitengerechtelijke echtscheiding door de notaris wordt uitgesproken, de persoonlijke verschijning van de echtgenoten bij de notaris als bijkomende formaliteit niet verplicht te maken.

ii.a. Elke voorafgaande overeenkomst wordt opgemaakt door de notaris

361. Indien elke voorafgaande overeenkomst bij de buitengerechtelijke EOT verplicht met de notaris als enige mogelijke deskundige dient te worden opgesteld in de vorm van een notariële akte (waarbij bemiddelaars en advocaten enkel een ondersteunende rol zouden kunnen spelen), is (uiteraard) nadien de persoonlijke verschijning van de echtgenoten voor de notaris als bevoegde instantie niet meer nodig en zou deze laatste formaliteit vervallen.

Dit is evenwel noch realistisch, noch wenselijk. Zoals reeds hoger aangegeven in randnummers 326 en 327 is de notaris niet voor ieder type scheidende echtgenoten de meest aangewezen deskundige.

ii.b. Aansprakelijkheid van de notaris – in zijn hoedanigheid als bevoegde instantie – beperken

362. Een mogelijke optie is een wetswijziging houdende beperking van de aansprakelijkheid van de notaris indien hij bij de buitengerechtelijke echtscheiding niet als deskundige doch louter als bevoegde instantie optreedt.

Hij zou dan niet aansprakelijk zijn noch voor de identiteitscontrole, noch voor de inhoud van de overeenkomst die hij niet kan nagaan indien de echtgenoten niet persoonlijk verschijnen.

Indien de wetgever deze optie verkiest, dient grondig te worden onderzocht wat het gevolg zal zijn van deze beperking, zowel voor de echtgenoten als voor de notaris, en wie dan wel verantwoordelijk is voor de overeenkomst.

363. Bij de gerechtelijke procedure EOT zijn de advocaten of bemiddelaars die de voorafgaande overeenkomst als deskundigen opstellen verantwoordelijk voor de inhoud van de regeling.⁸⁸⁹

---

⁸⁸⁷ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 62.

⁸⁸⁸ *Supra* randnummer 358.

⁸⁸⁹ *Supra* voetnoot 875.

Wordt bepaald dat in de buitengerechtelijke echtscheiding, waar de notaris louter als bevoegde instantie optreedt, niet de notaris maar wel de deskundige verantwoordelijk blijft voor de inhoud van de overeenkomst, zelfs indien deze overeenkomst in een authentieke akte wordt opgenomen of als bijlage aan de authentieke akte wordt gevestigd, dan zal bij eventuele problemen in de toekomst niet de notaris, maar wel de deskundige aansprakelijk worden gesteld.

Dit zou eventueel kunnen door het toepassingsgebied van de wet van 29 april 2013 betreffende de door de advocaten van de partijen medeondertekende onderhandse akte⁸⁹⁰ uit te breiden.

364. Overeenkomstig art. 2, eerst lid wet van 29 april 2013 betreffende de door de advocaten van de partijen medeondertekende onderhandse akte (lees: de advocatenakte) verleent de medeondertekening van de advoca(a)t(en) een belangrijke bewijswaarde. De advocaten staan dan immers garant voor de identiteit van de partijen, voor het feit dat zij de overeenkomst wel degelijk hebben ondertekend en dat zij hebben ingestemd met de inhoud van de overeenkomst.⁸⁹¹ Door de medeondertekening bevestigt de advocaat ook dat hij de partijen volledig heeft ingelicht over de rechtsgevolgen van die akte (art. 3).⁸⁹² Belangrijke voorwaarde is dat elke partij een eigen advocaat heeft (art. 2, tweede lid).⁸⁹³ Deze bewijswaarde bestaat derhalve niet indien slechts één advocaat optreedt namens beide partijen.

Bovendien geldt de bijzondere bewijswaarde van de Belgische advocatenakte niet ten aanzien van derden vermits ze slechts geldt tussen de partijen onderling en tegenover hun erfgenamen of rechtverkrijgenden (art. 2, eerste lid *in fine*).⁸⁹⁴

365. De vraag kan worden gesteld of deze wetgeving kan worden uitgebreid indien de buitengerechtelijke echtscheiding in België wordt ingevoerd zodat de bijzondere bewijswaarde ook geldt ten aanzien van derden waardoor ze dezelfde bewijswaarde heeft als de door advocaten opgestelde en medeondertekende voorafgaande overeenkomst in Frankrijk⁸⁹⁵.

Bovendien zou deze uitgebreidere wet ook van toepassing moeten zijn zowel op erkende bemiddelaars indien zij samen met de echtgenoten de voorafgaande overeenkomst opstellen, als in het geval de beide echtgenoten worden bijgestaan door één advocaat.

Op deze wijze heeft de notaris als bevoegde instantie de wettelijke garantie dat de identiteitsgegevens die op de overeenkomst staan correct zijn, dat de handtekeningen correct zijn en dat ten slotte de inhoud en de gevolgen van de overeenkomst voldoende werden toegelicht. De notaris is dan voor al die zaken niet langer verantwoordelijk.

De persoonlijke verschijning bij de notaris als bevoegde instantie zou in die hypothese niet langer noodzakelijk zijn gezien de voorafgaande overeenkomst dan geheel onder de verantwoordelijkheid valt van de deskundige die samen met de echtgenoten de overeenkomst heeft opgesteld.

---

⁸⁹⁰ Wet 29 april 2013 betreffende de door de advocaten van de partijen medeondertekende onderhandse akte, *BS* 3 juni 2013, 35.123.

⁸⁹¹ P. HENRY en P. HOFSTRÖSSLER, *De toekomst van het advocatenberoep*, 2018, https://justitie.belgium.be/sites/default/files/rapporttoekomstadvocatuurrapporavenirprofessiond_avocatfinal.pdf, 285.

⁸⁹² In het nieuwe bewijsrecht (boek 8 nieuw Burgerlijk Wetboek) is de advocatenakte opgenomen in art. 8.23 (nieuw) BW.

⁸⁹³ Alle partijen met een onderscheiden belang dienen door een andere advocaat te worden bijgestaan. In het kader van de procedure EOT kan worden gesteld dat beide echtgenoten een onderscheiden belang hebben, waardoor ze beiden beroep dienen te doen op een eigen advocaat.

⁸⁹⁴ N. CLIJMANS, "De schriftelijke getuigenverklaring, de advocatenakte en de authentieke vaststelling bij deurwaardersexploot: nieuwe technieken van bewijslevering", *P&B* 2017, (3) 9.

⁸⁹⁵ *Supra* randnummer 118.

366. Ik meen dan ook dat het uitbreiden van de wet van 29 april 2013 mogelijkheden biedt.

Het zal evenwel afhangen van de bereidwilligheid van de deskundigen (advocaten en bemiddelaars) en van de wetgever of deze uitbreiding in de praktijk ook haalbaar is, gelet op de hoger beschreven uitbreiding van verantwoordelijkheid.

CLIJMANS geeft immers aan dat de advocatenakte op heden in de praktijk amper of niet wordt gebruikt, gelet op de belangrijke beroepsverantwoordelijkheid die de advoca(a)t(en) riskeert (riskeren).⁸⁹⁶ Blijkt achteraf dat de advoca(a)t(en) de partijen niet voldoende heeft (hebben) ingelicht over de rechtsgevolgen, riskeert (riskeren) hij (zij) immers aansprakelijk te worden gesteld.⁸⁹⁷

Indien dit in praktijk zou kunnen worden gebracht, vervalt de noodzaak van de persoonlijke verschijning bij de notaris als bevoegde instantie wanneer de overeenkomst door een deskundige (advocaat, bemiddelaar) wordt opgemaakt.

ii.c. Verschijnen bij (digitale) volmacht

367. Omwille van de strijd tegen de verspreiding van COVID-19 pandemie werd op 23 april 2020 het wetsvoorstel goedgekeurd in de Kamer waardoor onder meer middels een digitale volmacht een gemachtigde in naam van de volmachtgever een notariële akte kan ondertekenen (zie art. 18*quinquies* Organieke Wet Notariaat).⁸⁹⁸ Wordt deze volmacht gegeven aan een medewerker van het notariskantoor, dan dienen de partijen zich niet te verplaatsen naar het notariskantoor; ze verschijnen dan bij volmacht.

De volmacht wordt verleend via een videoconferentie. Gedurende deze conferentie geeft de notaris een toelichting bij de volmacht en licht hij ook het ontwerp van de notariële akte die door de gemachtigde zal worden ondertekend toe.⁸⁹⁹

Kan dit eventueel voor een oplossing zorgen in het kader van de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding? De notaris hoort en ziet beide echtgenoten en kan alle vereiste elementen navragen en eventueel uitleggen. Nadien wordt de overeenkomst middels de volmacht ondertekend door de gemachtigde (een medewerker van het notariskantoor of iemand anders die op het notariskantoor aanwezig is).

368. Overeenkomstig art. 7 van het goedgekeurde wetsvoorstel worden voor de notariële volmachten verleden tussen 13 maart 2020 en 30 juni 2020 geen erelonen, vacaties of kosten aangerekend. Indien – met het oog op de strijd tegen de COVID-19 pandemie – het vereist is de einddata aan te passen, is dit mogelijk bij koninklijk besluit.

De kostprijs van de digitale volmacht eens de COVID-pandemie zal beëindigd zijn, is nog niet bekend.

Bovendien dient te worden opgemerkt dat een verschijning van de echtgenoten middels digitale volmacht wel nog steeds een verschijning blijft.

---

⁸⁹⁶ N. CLIJMANS, “De schriftelijke getuigenverklaring, de advocatenakte en de authentieke vaststelling bij deurwaardersexploot: nieuwe technieken van bewijslevering”, *P&B* 2017, (3) 9.

⁸⁹⁷ S. ROELAND, “De onderhandse akte die is medeondertekend door de advocaten van de partijen: een karakterschets”, *T.Not.* 2013, (595) 601.

⁸⁹⁸ Wetsvoorstel houdende diverse bepalingen inzake justitie en het notariaat in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, *Parl.St.* Kamer 2019-20, nr. 55-1145/4.

⁸⁹⁹ X, *Zonder verplaatsing naar de notaris: digitale volmacht "to the rescue"*, 2020, <https://www.delbooadvocaten.be/documenten/nieuwsbrief-april-2020/zonder-verplaatsing-naar-de-notaris-digitale-volmacht-to-the-rescue.html>.

ii.d. Tussenconclusie

369. De persoonlijke verschijning kan enkel worden afgeschaft indien de overeenkomst wordt opgesteld door een deskundige en deze laatste voor deze overeenkomst de verantwoordelijkheid draagt.

Wordt geen deskundige betrokken bij de opmaak van de overeenkomst of wordt de deskundige niet verantwoordelijk gesteld voor de door hem opgemaakte overeenkomst, dan blijft de persoonlijke verschijning vereist.

370. Toch kan worden gesteld dat het afschaffen van de verantwoordelijkheid voor de inhoud van de overeenkomst een gevaarlijke evolutie voor het notariaat zou inhouden. De voorlichting, de raadgeving en de informatie die de notaris dient te verschaffen aan de echtgenoten zijn immers eigen aan het notariaat in België. Indien hij dient te vertrouwen op de overeenkomst die wordt opgesteld door derden (al dan niet advocaten), dan dreigt hij te worden gekwalificeerd als “stempelzetter”.

Bovendien heeft, zelfs indien de notaris niet verantwoordelijk zou worden geacht voor de inhoud van de overeenkomst, de uitgebreide inhoudelijke controle en de persoonlijke verschijning een meerwaarde, ook indien de overeenkomst wordt opgesteld samen met (een) deskundige(n). Door de overeenkomst voor te leggen aan een onafhankelijke derde (de notaris) wordt immers onbevangen gekeken naar de inhoud van de overeenkomst en krijgen de echtgenoten advies van een onafhankelijke en onpartijdige openbare ambtenaar. Door de overeenkomst te laten bekijken vanuit die andere invalshoek, is het mogelijk dat (een van) de echtgenoten de overeenkomst (wilt) willen aanpassen/verbeteren.

De wetgever mag deze overweging niet uit het oog verliezen alvorens te bepalen dat de persoonlijke verschijning en de uitgebreide inhoudelijke toetsing van de voorafgaande overeenkomst door de notaris niet nodig worden geacht.

iii) Uitspraak zonder authentieke akte

371. Indien wordt voorzien dat de notaris de buitengerechtelijke echtscheiding kan uitspreken zonder authentieke akte, kan worden geargumenteed dat de persoonlijke verschijning niet vereist is.

De deskundige(n) die samen met de echtgenoten de overeenkomst heeft (hebben) opgesteld, blijft (blijven) dan – net zoals in de hypothese dat de ambtenaar van de burgerlijke stand wordt aangeduid als bevoegde instantie⁹⁰⁰ – verantwoordelijk voor de inhoud van de overeenkomst.

Hoger werd kort verwezen naar de mogelijke internationaal privaatrechtelijke problemen die hieromtrent bestaan (cfr. Frankrijk).⁹⁰¹ Dit dient nader te worden onderzocht en wordt hier niet verder uitgewerkt.

B. Wie dient persoonlijk te verschijnen?

372. Naast de scheidende echtgenoten kan ook de vraag worden gesteld of de kinderen, al dan niet meerderjarig, zich ook in persoon dienen te begeven naar de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt.

---

⁹⁰⁰ *Supra* randnummer 355.

⁹⁰¹ *Supra* randnummer 357.

In Spanje dienen ook de meerderjarige kinderen, voor zover ze nog bij de ouders wonen, te verschijnen bij de notaris om hun toestemming te geven over de maatregelen die hen aanbelangen indien zij bijvoorbeeld geen inkomen hebben en bij (een van) de ouder(s) in de gezinswoning wonen.⁹⁰²

In de Spaanse wet is evenwel niet bepaald wat dient te gebeuren indien de meerderjarige kinderen tijdens de persoonlijke verschijning voor de notaris niet instemmen met deze maatregelen. Over dit punt is in de Spaanse rechtsleer onenigheid: De ene strekking is van oordeel dat indien het meerderjarig kind weigert, de notariële echtscheiding niet meer mogelijk is. De andere strekking meent dat de kinderen de echtscheiding van de ouders niet in de weg kunnen staan; ze dienen louter te worden aangemoedigd hun standpunt kenbaar te maken.⁹⁰³

373. In België eindigt het ouderlijk gezag zodra het kind de leeftijd van achttien jaar heeft bereikt (art. 372 BW). Het meerderjarig kind kan bijgevolg zelf bepalen waar en bij wie het zal wonen. Om deze reden heeft het mijns inziens geen meerwaarde dat de meerderjarige kinderen ook persoonlijk dienen te verschijnen bij de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt.

Het minderjarig kind zou bij de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding de mogelijkheid dienen te krijgen te worden gehoord door de deskundige die samen met de ouders de voorafgaande overeenkomst opstelt (*supra* tweede suggestie⁹⁰⁴). Om deze reden lijkt het mij niet zinvol het kind nog bijkomend persoonlijk te laten verschijnen voor de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt.

Ik ben dan ook de mening toegedaan dat – indien de persoonlijke verschijning wordt opgelegd – enkel de echtgenoten dienen te verschijnen en niet hun (minderjarige en/of meerderjarige) kinderen.

C. VIJFDE SUGGESTIE: De persoonlijke verschijning is afhankelijk van de bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt en van de verantwoordelijkheid voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst

374. Een onderscheid moet worden gemaakt naargelang de instantie die de echtscheiding uitspreekt:

1° Wordt de echtscheiding uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand, dan heeft de persoonlijke verschijning geen meerwaarde. De ambtenaar van de burgerlijke stand zoals die gekend is in het Belgisch recht heeft immers (*de lege lata*) een onvoldoende juridische kennis.

De voorafgaande tussenkomst van de deskundige die samen met de echtgenoten de overeenkomst heeft opgesteld, vervangt de mogelijke relevantie van de persoonlijke verschijning.

2° Wordt de echtscheiding uitgesproken door de notaris middels authentieke echtscheidingsakte, dan is de persoonlijke verschijning van de echtgenoten vereist teneinde de aansprakelijkheid (zoals deze *de lege lata* is bepaald in de wet) van de notaris niet in het gedrang te laten komen, zelfs in de hypothese dat de echtgenoten de voorafgaande overeenkomst opstellen samen met een deskundige.

---

⁹⁰² *Supra* randnummer 124.

⁹⁰³ J.F. RIBBA, “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (119) 137.

⁹⁰⁴ *Supra* randnummer 262.

De wetgever kan – om de persoonlijke verschijning bij de notaris te vermijden – op drie manieren anticiperen.

- a) De notaris wordt als enige deskundige exclusief bevoegd de voorafgaande overeenkomst samen met de echtgenoten op te stellen. Dit is niet wenselijk.
- b) Aan de voorafgaande overeenkomst wordt een bijzondere bewijswaarde verschaft waardoor de notaris er mag van uit gaan dat aan alle wettelijke vereisten is voldaan (lees: identiteit, handtekening, inhoud en rechtsgevolgen van de inhoud).

Op deze wijze zal niet de notaris, maar wel de deskundige de verantwoordelijkheid dragen voor de voorafgaande overeenkomst.

Hebben de echtgenoten de overeenkomst zelf opgesteld, dan blijft de persoonlijke verschijning vereist.

- c) De echtgenoten verschijnen bij (digitale) volmacht. Dit laatste blijft een verschijning en is derhalve geen oplossing.

De wetgever mag hierbij niet uit het oog verliezen dat door de notaris de kwalificeren als “stempelzetter” de rechtszekerheid in het gedrang wordt gebracht.

375. Het is niet vereist dat de (meerderjarige of de minderjarige) kinderen van de scheidende echtgenoten persoonlijk verschijnen bij de notaris.

§ 4. Wachtperiode alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken

376. Op dit ogenblik is in België in het kader van de gerechtelijke procedure EOT geen wachtperiode vereist. Vóór de Wet van 25 mei 2018 was de persoonlijke verschijning niet verplicht voor echtgenoten die reeds meer dan zes maanden een afzonderlijk domicilie hadden⁹⁰⁵, waaruit *de facto* een indirecte wachtperiode van zes maanden kon worden afgeleid. Door het nieuw art. 1289, § 1 Ger.W. is deze indirecte wachtperiode afgeschaft en kunnen de echtgenoten op eender welk ogenblik – zodra ze een overeenkomst hebben bereikt over alle gevolgen van de echtscheiding – een echtscheidingsverzoek indienen.

Dit houdt niet in dat de echtgenoten ogenblikkelijk uit de echt zijn gescheiden. De feitelijke wachtperiode voor de echtgenoten in België bestaat in principe thans nog uitsluitend uit de wachttijd bij de rechtbank alvorens de rechter de echtscheiding bij vonnis uitspreekt plus de termijn van één maand om hoger beroep aan te tekenen tegen dit vonnis (zie art. 1299 e.v. Ger.W.).⁹⁰⁶

377. Echtgenoten die op het punt staan uit de echt te scheiden, willen doorgaans zo snel mogelijk verder met het nieuwe hoofdstuk in hun leven. Dit is een van de redenen waarom de EOT zo populair is. Op dit ogenblik wordt de EOT gemiddeld twee maanden na indiening van het verzoekschrift bij vonnis uitgesproken. Daarna geldt nog een beroepstermijn van een maand waarna het vonnis in kracht van gewijsde treedt en de DABS het nodige doet om het echtscheidingsvonnis te verbinden met de huwelijksakte (art. 1303, tweede lid Ger.W.). Vanaf dat ogenblik is de echtscheiding tegenstelbaar aan derden. Bijgevolg dient ongeveer 3,5 maand te worden gerekend⁹⁰⁷, de tijd voor het bereiken en opstellen van de EOT-overeenkomst exclusief. Dit lijkt op het eerste zicht aanvaardbaar te zijn, toch is dit niet altijd zo.

In de praktijk wenst een deel van de toekomstige ex-echtgenoten de procedure nog spoediger af te handelen, bijvoorbeeld indien een van beiden een nieuwe woning wenst te kopen. Indien de echtgenoten onder het wettelijk stelsel zijn getrouwd, wat meestal het geval is⁹⁰⁸, kan zolang het echtscheidingsvonnis niet tegenstelbaar is aan derden die echtgenoot immers niet zonder de tussenkomst en de handtekening van de andere een onroerend goed kopen. Het spreekt voor zich dat de andere echtgenoot daar niet enthousiast voor is. Het is derhalve voor scheidende echtgenoten vaak moeilijk om tijdens de procedure een onroerend goed aan te kopen, met alle praktische problemen tot gevolg.⁹⁰⁹

---

⁹⁰⁵ *Infra* randnummers 344 en 348

⁹⁰⁶ R. VASSEUR, “Wetgever voert bedenktijd in echtscheidingsprocedure in”, *Juristenkrant* 2015, afl. 314, 16.

⁹⁰⁷ Deze duurtijd is afhankelijk van de ligging van de rechtbank, de aanwezigheid van minderjarige kinderen en of de kindregeling al dan niet wordt teruggestuurd zie X, *Mogelijke scheidingsprocedure voor gehuwden én samenwonenden*, <https://www.scheidingsconsulenten.be/Scheidingsinfo/Scheidingsprocedures>.

⁹⁰⁸ In 2018 hebben in België 45.059 huwelijken plaatsgevonden, zijn er 13.165 nieuwe huwelijksvereenkomsten opgesteld waarvan tien procent koos voor het wettelijk stelsel. Bijgevolg zijn 33.210 van de 45.059 koppels in 2018 getrouwd onder het wettelijk stelsel, wat neerkomt op ongeveer 73 procent (dit cijfer dient te worden genuanceerd gezien echtgenoten tijdens hun huwelijk ook hun huwelijkstelsel kunnen wijzigen). Zie X, *Vlaanderen doet het aantal huwelijken in België stijgen*, 2019, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/partnerschap/huwelijken#news>; X, *Notarisbarometer 2018 – familie*, 2019, <https://www.notaris.be/download/%252Fnews%252F5c652bc661588.pdf>.

⁹⁰⁹ X, *Kan ik een woning kopen tijdens echtscheiding?*, <https://www.neobemiddeling.be/blog/kan-ik-een-woning-kopen-tijdens-echtscheiding>.

Door de diverse wetwijzigingen van de afgelopen jaren is de duur van de scheidingsprocedure reeds sterk afgenomen, dit was trouwens de bedoeling van de wetgever.⁹¹⁰ Verdere inkorting is evenwel wenselijk.

Door de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België zou die verdere inkorting van de huidige indirecte wachtperiode kunnen worden gerealiseerd.

De vraag luidt bijgevolg of in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding een wachtperiode dient te worden ingelast en zo ja hoe lang. Ook wordt onderzocht of een alternatief is vereist voor de mogelijkheid tot hoger beroep die de echtgenoten thans hebben vermits bij een buitengerechtelijke echtscheiding hoger beroep in principe niet mogelijk is.

A. Het al dan niet invoeren van een wachtperiode

378. Het invoeren van een wachtperiode kan misschien worden ervaren als bevoogdend, maar is mijns inziens nodig om te vermijden dat de echtgenoten, zoals bij wettelijke samenwoning, het huwelijk al te impulsief zouden kunnen beëindigen door bij de bevoegde instantie het echtscheidingsverzoek in te dienen en terstond het gebouw te kunnen verlaten als ex-echtgenoten. Of – in de hypothese dat de voorafgaande overeenkomst wordt opgesteld door de notaris en de notaris als bevoegde instantie wordt aangeduid – dat de echtgenoten op het ogenblik zelf dat de voorafgaande overeenkomst wordt ondertekend reeds zouden gescheiden zijn. Dit is van het goede te veel.

Uit onderzoek blijkt dat een snellere scheiding niet tot gevolg heeft dat het risico op conflicten daalt.⁹¹¹ Navraag bij een notaris leert dat het bereiken van een overeenkomst niet altijd eenvoudig is, maar tevens dat eens die overeenkomst tot stand is gekomen, deze best spoedig wordt vastgelegd.

Toch meen ik dat een beperkte wachtperiode nuttig kan zijn teneinde te vermijden dat de echtgenoten al te snel de overeenkomst tekenen om “ervan af te zijn”.

379. De in Noorwegen (waar *de facto* enkel de buitengerechtelijke echtscheiding bestaat) verplichte “juridische scheiding” (*separas-jon*) van één jaar of de verplichte feitelijke scheiding van twee jaar alvorens de echtgenoten een verzoek tot definitieve scheiding kunnen indienen⁹¹², is ingevoerd opdat de echtgenoten kunnen ervaren hoe het is om zonder elkaar te leven. Een kortere periode zou niet volstaan om de functie van “proefperiode” te vervullen en om de (economisch of juridische) gevolgen van de echtscheiding te regelen.⁹¹³

Dit kan niet worden toegepast in de Belgische context. De Noorse termijn van juridische of feitelijke scheiding is namelijk mede ingevoerd ter bescherming, bij een buitengerechtelijke echtscheiding op eenzijdig verzoek⁹¹⁴, van de belangen van de verwerende echtgenoot die zich tegen de echtscheiding verzet. Gezien de invoering van een buitengerechtelijke echtscheiding in België enkel mogelijk zou

---

⁹¹⁰ K. BASTAITS, C. VAN PEER, E. ALOFS, I. PASTEELS en D. MORTELMANS, “Hoe verloopt een echtscheiding in Vlaanderen?” in D. MORTELMANS, I. PASTEELS, P. BRACKE, K. MATTHIJS, J. VAN BAVEL en C. Van PEER (eds.), *Scheiding in Vlaanderen*, Leuven, Acco, 2011, (85) 107.

⁹¹¹ E. COENE, “Pleidooi voor een ouderschapsplan”, *TORB* 2017-18, (306) 307.

⁹¹² *Supra* randnummer 129.

⁹¹³ M. JONKER, “Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron”, *FJR* 2006/122, (310) 312; A.K. SPERR, “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in A. DUTTA, *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, (265) 268.

⁹¹⁴ *Supra* randnummer 129.

worden gemaakt voor de procedure EOT en dus enkel op gemeenschappelijk verzoek, zou de drempel van een jaar juridische of twee jaar feitelijke scheiding veel te groot zijn en bijgevolg niet bevorderend.

Ook de motivering voor de wachtperiode volgens het Nederlands wetsvoorstel van TEEVEN is mijns inziens geen goede reden om een wachttermijn in te voeren in België. Gedurende deze wachtperiode van veertien dagen zou de ambtenaar van de burgerlijke stand nagaan of voldaan is aan de wettelijke voorwaarden voor een buitengerechtelijke echtscheiding.⁹¹⁵ Onrechtstreeks geeft dit in principe aan de echtgenoten een soort van reflectietermijn, zij het dat deze voornamelijk dient te worden ingesteld in het belang van de echtgenoten en niet in het voordeel van de bevoegde instantie.

In de andere landen met een wachtperiode (Denemarken, Frankrijk, Oekraïne, Roemenië en Rusland) wordt deze gemotiveerd als zijnde ter reflectie om ondoordachte en overhaaste beslissingen te vermijden.⁹¹⁶

380. Bij het invoeren van een buitengerechtelijke echtscheiding in België dient mijns inziens een wachtperiode te worden ingevoerd ter reflectie. Gedurende deze periode kunnen de echtgenoten nadenken over de opgestelde overeenkomst en het echtscheidingsverzoek. De echtgenoten komen tot rust – alle stress over het opstellen van de overeenkomst en het indienen van het echtscheidingsverzoek zijn achter de rug – en overlopen afzonderlijk de overeenkomst. De kans op impulsiviteit neemt af.

B. Duurtijd van de wachtperiode

1. Langere wachtperiode indien geen voorafgaande overeenkomst is vereist

381. Zowel in Oekraïne, Roemenië als in Rusland is een wachtperiode voorzien van dertig dagen.⁹¹⁷ In deze landen zijn de echtgenoten evenwel niet verplicht een voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding op te stellen⁹¹⁸, behalve in Roemenië uitsluitend met betrekking tot de minderjarige kinderen⁹¹⁹; zodat – in tegenstelling tot de landen waar wel een voorafgaande overeenkomst is vereist – de echtscheiding bijzonder snel, misschien te snel, kan verlopen.

Teneinde te vermijden dat de echtgenoten van de ene dag op de andere, bijna impulsief, uit de echt kunnen scheiden, kan mijns inziens een wachtperiode van dertig dagen in die landen zeker worden verantwoord.

---

⁹¹⁵ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 5.

⁹¹⁶ M. FRINTU en R. GHERGHE, “Divorce through the Spouses’ Agreement by Administrative Method or Notarial Procedure”, *Advances in Fiscal, Political and Law Science* s.d., (185) 187; A. GIDRO, R. GIDRO en D. CÎMPEAN, “Divorce Remedy in the new Code Civil”, *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392; O.V. NAGY, “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Forțelor Terestre* 2014, afl. 1, (31) 34; J. HENLEY, *Breaking up is harder to do in Denmark after divorce law changes*, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/22/breaking-up-is-harder-to-do-in-denmark-after-divorce-law-changes>; N. VERDONCK, *Denemarken maakt scheiden voor koppels met kinderen iets lastiger*, 2018, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/denemarken-maakt-scheiden-voor-koppels-met-kinderen-iets-lastiger/article-news-984511.html>; X, *Divorce par consentement mutuel*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F10567>; E. KULEVTSOVA, notarieel juriste, persoonlijke communicatie, 25 maart 2020.

⁹¹⁷ *Supra* randnummers 130-132.

⁹¹⁸ *Supra* randnummers 100, 102-103.

⁹¹⁹ *Supra* randnummer 75.

382. Noorwegen buiten beschouwing gelaten⁹²⁰, is enkel in Denemarken een langere wachtperiode vereist. De echtgenoten met minderjarige kinderen dienen daar een wachtperiode van drie maanden te doorlopen alvorens ze buitengerechtelijk uit de echt kunnen scheiden.⁹²¹

2. Kortere wachtperiode indien wel een voorafgaande overeenkomst is vereist

383. Gelet op het feit dat in de derde suggestie wordt gesuggereerd dat de echtgenoten bij de eventuele creatie van de buitengerechtelijke procedure EOT een voorafgaande overeenkomst dienen te bereiken over alle gevolgen van de echtscheiding⁹²², volstaat mijns inziens een wachtperiode van vijftien dagen, zoals in Frankrijk⁹²³.

De echtgenoten hebben reeds enige tijd samen nagedacht over de inhoud van de echtscheidingsovereenkomst en kunnen derhalve niet van de ene dag op de andere een verzoek tot buitengerechtelijke echtscheiding indienen.

384. Indien (een van) de echtgenoten gedurende deze vijftien dagen nog iets wenst te wijzigen aan de overeenkomst, kan dit door de deskundige die de overeenkomst heeft opgesteld en begint de termijn van vijftien dagen opnieuw te lopen, net zoals in Frankrijk⁹²⁴ en *mutatis mutandis* zoals bij de erfovereenkomst in België. De wachtperiode van de erfovereenkomst “[...] heeft immers tot doel dat de ondertekening van een erfovereenkomst het resultaat is van een proces waarover elke partij rijpelijk heeft kunnen nadenken, waarbij elk van hen over alle vrijheid heeft beschikt om de nodige adviezen in te winnen teneinde alle gevolgen van de voorgenomen overeenkomst duidelijk te kunnen inschatten.”⁹²⁵ Deze redenering zou ook kunnen worden toegepast op de buitengerechtelijke echtscheiding in België.

CASMAN en VERBEKE omschrijven een erfovereenkomst als een duurcontract waarbij de partijen op het ogenblik van het ondertekenen van de overeenkomst in volle vrije toestemming dienen te begrijpen wat deze overeenkomst inhoudt, alsook wat de draagwijdte van de overeenkomst zal zijn op lange termijn.⁹²⁶ Hier is enige gelijkenis met een echtscheidingsovereenkomst: eens definitief, dienen de partijen deze na te komen gedurende de rest van hun leven. Het is bijgevolg belangrijk dat ze voldoende tijd en (juridische) informatie krijgen om tot een juiste beslissing te komen.

Een wachtperiode van anderhalve maand, welke in de Belgische erfovereenkomst van toepassing is (art. 1100/5, § 2, tweede lid BW), is voor een buitengerechtelijke echtscheiding in België te lang. Ik meen dat de periode van vijftien dagen volstaat.

385. Ook voor echtgenoten met minderjarige kinderen is geen bijkomende termijn vereist (zoals dat in Denemarken wel het geval is⁹²⁷), vermits in het kader van een buitengerechtelijke echtscheiding in

---

⁹²⁰ *Supra* randnummer 379.

⁹²¹ *Supra* randnummer 126.

⁹²² *Supra* randnummer 277.

⁹²³ *Supra* randnummer 128.

⁹²⁴ *Supra* randnummer 128.

⁹²⁵ Wetsvoorstel 25 januari 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2282/1, 129.

⁹²⁶ H. CASMAN en A. VERBEKE, “Formaliteiten van een (globale) erfovereenkomst: een teleologische interpretatie”, *TEP* 2018, (379) 380.

⁹²⁷ *Supra* randnummer 126 en 382.

België reeds wordt gesuggereerd een termijn van dertig dagen te geven aan het Openbaar Ministerie om te oordelen over de toelaatbaarheid van het kinderplan⁹²⁸.

C. Een alternatief voor het hoger beroep tegen het echtscheidingsvonnis is niet vereist

386. Hoger beroep kan thans worden aangetekend door het Openbaar Ministerie of door de echtgenoten binnen één maand te rekenen van de uitspraak indien niet aan de wettelijke voorwaarden om de echtscheiding uit te spreken is voldaan of indien tussen de echtgenoten een verzoening plaatsvond (art. 1299, eerste tot derde lid Ger.W.). Door de afschaffing van de tussenkomst van de rechter zal deze mogelijkheid vervallen.

In de praktijk blijkt dat het aantekenen van hoger beroep quasi onbestaand is behalve heel uitzonderlijk door beide echtgenoten wegens verzoening.⁹²⁹

Indien het hoger beroep in geval van verzoening tijdig, namelijk één maand na het echtscheidingsvonnis, is ingesteld door beide echtgenoten gezamenlijk, kunnen de echtgenoten alsnog gehuwd blijven (art. 1299, vierde lid Ger.W.). De rechter zal vervolgens soeverein oordelen of sprake is van een verzoening door na te gaan of de gezamenlijke intentie het huwelijk verder te zetten effectief aanwezig is.⁹³⁰

387. Gelet op bovenstaande kan de vraag worden gesteld of een alternatief dient te worden voorzien bij de procedure buitengerechtelijke echtscheiding zoals in Noorwegen⁹³¹.

Eenzijds kan worden geargumenteed dat de echtgenoten door de kortere proceduredtijd minder tijd hebben om zich te realiseren dat ze zich wensen te verzoenen, waardoor een alternatief voor de beroepsmogelijkheid noodzakelijk zou zijn. Anderzijds zou een beroepstermijn voor een overbodige vertraging zorgen die gelet op het marginaal aantal verzoeningen mijns inziens niet valt te verantwoorden. Niets belet trouwens de ex-echtgenoten – bij verzoening – alsnog een nieuw huwelijk aan te gaan.

Ik meen dan ook dat bij een buitengerechtelijke echtscheiding een alternatief voor het hoger beroep niet is vereist.

D. ZESDE SUGGESTIE: De wachtperiode alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken, bedraagt vijftien dagen

388. Zodra de echtgenoten een overeenkomst hebben bereikt over de gevolgen van de echtscheiding wordt de voorafgaande overeenkomst samen met het echtscheidingsverzoek en, indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben, samen met het kinderplan, goedgekeurd door het Openbaar Ministerie

---

⁹²⁸ *Supra* randnummer 261.

⁹²⁹ Gent 21 december 2000, *EJ* 2002, afl. 9, 135, noot H. VANBOCKRIJCK; Gent 11 december 2003, *NJW* 2004, 491, noot G. VERSCHULDEN; Antwerpen 5 september 2012, *T.Fam.* 2014, 196; Antwerpen 7 november 2012, *T.Fam.* 2014, 196-197; Gent 16 januari 2014, *T.Fam.* 2014, 197-198; F. APS, “De echtscheiding” in *Handboek voor de advocaat-stagiair familierecht 2018-2019*, Mechelen, Kluwer, 2018, (151) 222-223, nr. 404; M. BUNKENS, “Bezint eer ge aan een EOT begint”, *T.Fam.* 2014, (198) 198-199; F. BUYSSENS, “Overzicht van rechtspraak EOT (2001-2012)”, *T.Fam.* 2013, (48) 85-86, nr. 104; X, “Verzoende echtgenoten kunnen in beroep gaan tegen echtscheiding door onderlinge toestemming”, *Notariaat* 2015, afl. 15, 10.

⁹³⁰ M. BUNKENS, “Hoger beroep na verzoening bij echtscheiding door onderlinge toestemming. Commentaar bij de wet van 17 juli 2015”, *T.Fam.* 2015, (223) 224-225; H. VANBOCKRIJCK en M. BUNKENS, “Art. 1299 Ger.W.” in P. SENAEVE, F. SWENNEN en G. VERSCHULDEN (eds.), *Personen- en familierecht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2016, (173) 177.

⁹³¹ *Supra* randnummer 137.

(*supra* tweede suggestie⁹³²), ingediend bij de bevoegde instantie die uiteindelijk de echtscheiding zal uitspreken.

Wordt de echtscheiding uitgesproken door:

- 1° de ambtenaar van de burgerlijke stand, dan start de wachtperiode van vijftien dagen de dag na het ogenblik dat de ambtenaar van de burgerlijke stand aangeeft dat hij het echtscheidingsverzoek en de overeenkomst heeft ontvangen en – in de mate van het mogelijke – formeel heeft nagekeken.
- 2° de notaris, en
  - a) wordt bepaald dat de persoonlijke verschijning vereist is, al dan niet bij digitale volmacht, dan start de wachtperiode van vijftien dagen de dag na de (persoonlijke) verschijning waarbij de notaris zijn goedkeuring heeft gegeven.
  - b) wordt de aansprakelijkheid van de notaris met betrekking tot de voorafgaande overeenkomst beperkt en verschoven naar de deskundige waardoor de persoonlijke verschijning niet vereist is, dan start de wachtperiode van vijftien dagen de dag na het ogenblik dat de notaris aangeeft dat hij het echtscheidingsverzoek en de overeenkomst heeft ontvangen en – in de mate van het mogelijke en voor zover hij daartoe de bevoegdheid krijgt (*infra* zevende suggestie⁹³³) – de overeenkomst heeft nagekeken.

Door de wachtperiode komen de echtgenoten tot rust en kunnen ze nadenken over de echtscheiding zelf en over de inhoud van de opgestelde overeenkomst.

389. Indien (een van) de echtgenoten gedurende deze vijftien dagen de overeenkomst (wenst) wensen te wijzigen, is dit mogelijk op eigen verzoek. Er volgt een aangepaste overeenkomst, een toetsing en nieuwe persoonlijke verschijning (tenzij de notaris niet verantwoordelijk wordt geacht voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst), waarna een nieuwe termijn van vijftien dagen begint te lopen.

Indien geen van beide echtgenoten tijdens de (laatste) wachtperiode van vijftien dagen op de voorgeschreven wijze aangeeft de overeenkomst te willen wijzigen of het verzoek tot echtscheiding intrekt, wordt de echtscheiding uitgesproken.

390. Hoger beroep tegen de uitspraak van de echtscheiding is niet mogelijk.

---

⁹³² *Supra* randnummer 261.

⁹³³ *Infra* randnummer 426.

Afdeling III. Bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt

391. In de derde afdeling van Deel III wordt de zevende suggestie onderzocht, uitgewerkt en gemotiveerd. Er wordt eerst gekeken welke instantie bevoegd is om de echtscheiding uit te spreken. Vervolgens zal de taak van de bevoegde instantie worden onderzocht, alsook wanneer de echtscheiding uitwerking zal hebben.

§ 1. Instrumenterende ambtenaar

392. Sinds de wet op de invoering van de jeugd- en familierechtbank⁹³⁴ worden echtscheidingen behandeld door de familierechtbank, onderdeel van de rechtbank van eerste aanleg en bestaande uit drie kamers (familiekamer, jeugdkamer en kamer voor minnelijke schikking).⁹³⁵

De echtscheiding door onderlinge toestemming wordt via gezamenlijk verzoekschrift, dat moet voldoen aan een aantal vormvoorwaarden en dat een aantal vermeldingen dient te bevatten (art. 1288*bis*, § 1 Ger.W.), neergelegd op de griffie van de familierechtbank. Aan het verzoekschrift worden een aantal documenten (in tweevoud) toegevoegd als bijlage; onder meer de familierechtelijke overeenkomst en de regelingsakte.⁹³⁶

393. In België wordt de EOT-overeenkomst grotendeels (77 procent, mits de nodige nuances⁹³⁷) opgesteld door de notaris. Hij hanteert de EOT-praktijk al jaren en is er dan ook specialist in. Hij is niet alleen op de hoogte van de wettelijke regeling, maar heeft ook de ervaring om samen met de echtgenoten een evenwichtige echtscheidingsovereenkomst uit te werken waar beide partijen zich in kunnen vinden.

Het zou bijgevolg bijna vanzelfsprekend zijn om bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding in België de bevoegdheid van bevoegde instantie die de echtscheiding uitspreekt aan de notaris te geven. Toch lijkt het mijns inziens nuttig de onderscheiden andere mogelijke instanties te onderzoeken.

Uit rechtsvergelijkend onderzoek blijkt dat in de landen waar de buitengerechtelijke echtscheiding bestaat, uitsluitend hetzij de ambtenaar van de burgerlijke stand, hetzij de notaris als bevoegde instantie wordt aangeduid.⁹³⁸

Dit brengt mij er toe in dit onderdeel enkel de ambtenaar van de burgerlijke stand, de notaris en een eventuele nieuwe overheidsinstantie als potentiële bevoegde instantie te onderzoeken.

A. De ambtenaar van de burgerlijke stand

394. Het echtscheidingsvonnis wordt thans overeenkomstig art. 1303 Ger.W. *j*^o art. 32 BW, zodra het in kracht van gewijsde is getreden, door de griffier op elektronische wijze naar de DABS gestuurd

---

⁹³⁴ Wet 30 juli 2013 betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, *BS* 27 september 2013, 68.429.

⁹³⁵ S. BROUWERS, "Invoering van de familie- en jeugdrechtbank: een wegwijzer voor de notaris", *Nieuwsbrief Notariaat* 2004, afl. 2, (1) 1-2.

⁹³⁶ E. ALOFS en M. KLEIN, "De gronden en procedure tot echtscheiding in België en Nederland" in K. BOELE-WOELKI en F. SWENNEN, *Vergelijkenderwijs: actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2012, (51) 74; R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 46, nr. 10; G. VERSCHULDEN, "De wet van 27 april 2007 tot hervorming van het echtscheidingsrecht. Deel II. De echtscheiding door onderlinge toestemming – De scheiding van tafel en bed – De huwelijksvoordelen", *T.Fam.* 2007, (138) 140, nr. 12.

⁹³⁷ *Supra* randnummer 320.

⁹³⁸ *Supra* randnummers 134 e.v.

met de vermelding van de dag waarop het vonnis in kracht van gewijsde is getreden. De DABS zal op basis hiervan een melding opmaken en deze verbinden met de huwelijksakte. Enkel indien de huwelijksakte (nog) niet beschikbaar is in de DABS, zal de bevoegde ambtenaar van de burgerlijke stand een akte van echtscheiding opmaken (art. 1303, derde lid Ger.W.).

In het kader van de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding dient de vraag te worden gesteld welke taak de ambtenaar van de burgerlijke stand dient te krijgen. Kan hem de bevoegdheid worden verleend de buitengerechtelijke echtscheiding uit te spreken of blijft hij uitsluitend zijn voorschreven huidige bevoegdheid, hierboven vermeld, behouden?

1. Hij is een lijdelijk ambtenaar en kan de lege lata geen uitvoerbare kracht verlenen aan de echtscheidingsakte

395. Het idee om de buitengerechtelijke echtscheidingsprocedure enkel via de ambtenaar van de burgerlijke stand te laten verlopen, zoals in de Scandinavische landen, doet vele juristen huiveren.

Uit art. 16 BW blijkt dat de Belgische ambtenaar van de burgerlijke stand louter een lijdelijke functie heeft. Hij is niet bevoegd een inhoudelijke beoordeling van de feiten te verrichten, laat staan er conclusies aan te koppelen.

Bovendien dient te worden opgemerkt dat de ambtenaar van de burgerlijke stand *de lege lata* geen uitvoerbare kracht kan verlenen aan de echtscheidingsovereenkomsten, wat in deze nochtans wel is vereist.

Dit probleem zou kunnen worden opgevangen door in de wet te voorzien dat de ambtenaar van de burgerlijke stand in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding wel een uitvoerbare titel kan verlenen aan de overeenkomst; dit is onder meer in Denemarken het geval⁹³⁹ en was voorzien in het Nederlandse wetsvoorstel van LUCHTENVELD⁹⁴⁰.

2. Hij heeft geen of onvoldoende juridische kennis

396. Scheiden is een ingewikkeld proces, niet enkel uit menselijk of psychologisch oogpunt, maar ook juridisch.⁹⁴¹ De kans is reëel dat de echtgenoten die handelen zonder begeleiding van een juridisch geschoold deskundige, geen of onvoldoende juridische kennis hebben en in het kader van hun echtscheiding clausules uitwerken die hetzij onwettig hetzij totaal inefficiënt zijn.

Om deze reden is het nuttig, noodzakelijk dat de echtgenoten voldoende kunnen worden geïnformeerd over de relevante juridische aspecten van hun situatie en over de juridische gevolgen van hun overeenkomst.

In de vierde suggestie⁹⁴² aan de Belgische wetgever suggereer ik dat – indien de ambtenaar van de burgerlijke stand optreedt als bevoegde instantie – de echtgenoten verplicht worden beroep te doen op een deskundige, zonder dat dit evenwel een jurist dient te zijn. Indien derhalve een deskundige die geen

---

⁹³⁹ *Supra* randnummer 155.

⁹⁴⁰ *Supra* randnummer 161.

⁹⁴¹ L.H.M. ZONNENBERG, “Scheiden zonder rechter: een gevaarlijke bezuinigingsmaatregel”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014, afl. 2, nr. 14, 31-33.

⁹⁴² *Supra* randnummer 340.

jurist is, optreedt, is het belangrijk dat de bevoegde instantie relevante juridische informatie en inzichten kan verschaffen aan de echtgenoten.

397. De (lijdelijke) ambtenaar van de burgerlijke stand in België heeft doorgaans dergelijke juridische kennis niet. Om deze reden dient te worden aangeraden dat de overheid juristen gespecialiseerd in echtscheidings- en familierecht toevoegt aan de ambtenaar van de burgerlijke stand teneinde hem, en desgevallend ook de echtgenoten kunnen adviseren alvorens de echtscheiding wordt uitgesproken.⁹⁴³

Dit is onder meer de regel in Denemarken: de *Familieretshuset* heeft juristen in dienst die de overeenkomst zowel op juridisch, fiscaal als sociaal vlak toetsen, en die tevens informatie verschaffen aan de echtgenoten over de gevolgen van de echtscheiding zowel voor de echtgenoten als voor de kinderen⁹⁴⁴. Hun voornaamste taak is de echtgenoten (en eventueel de minderjarige kinderen) zo goed als mogelijk door deze moeilijke periode heen te helpen. Een bijkomend voordeel van dergelijk systeem is dat de *Familieretshuset* akten kan uitvaardigen die een uitvoerbare kracht hebben⁹⁴⁵.

Dit systeem lijkt mogelijkheden te bieden ook voor Belgische scheidende echtgenoten bij de buitengerechtelijke echtscheiding. De kans op een evenwichtige echtscheiding wordt immers groter.

In Denemarken blijken de kosten voor de echtgenoten voor deze procedure bijzonder laag te liggen. De kosten voor een dergelijke echtscheiding in Denemarken bedragen namelijk slechts € 87,00 (+ € 218,00 indien ze een persoonlijke verschijning wensen)⁹⁴⁶.

398. Volgens het Nederlandse wetsvoorstel van LUCHTENVELD zou de ambtenaar van de burgerlijke stand de bevoegde instantie zijn die de echtscheiding uitspreekt⁹⁴⁷. Daarop kwam in de Kamer kritiek vermits de (lijdelijke) ambtenaar van de burgerlijke stand met een te zware verantwoordelijkheid zou worden belast gezien hij zelfstandig een beslissing dient te nemen door de buitengerechtelijke echtscheiding uit te spreken. Hierop werd door het kamerlid LUCHTENVELD geantwoord dat de ambtenaar van de burgerlijke stand gedurende de periode van de flitscheiding (2001-2009) een gelijkaardige bevoegdheid had⁹⁴⁸ en dat in de praktijk geen problemen ontstonden. Bijgevolg zag het kamerlid niet in waarom bij het uitspreken van een buitengerechtelijke echtscheiding door de ambtenaar van de burgerlijke stand, op de wijze zoals bepaald in dit wetsvoorstel, zich wel problemen zouden voordoen.⁹⁴⁹ ANTOKOLSKAIA is bovendien ook van mening dat door deze taak noch de bevoegdheid van de ambtenaar wordt verruimd (of zijn functie wordt verzwaaard), noch dat daarvoor een extra opleiding is vereist vermits hij reeds een soortgelijke functie uitoefent bij de ontbinding van geregistreerd partnerschap (art. 1:80c, eerste lid, c. BW).⁹⁵⁰

Het grote verschil tussen de flitscheiding en het wetsvoorstel van LUCHTENVELD enerzijds en de eventuele buitengerechtelijke echtscheiding in België anderzijds ligt in het feit dat de voorafgaande overeenkomst over de gevolgen van de echtscheiding in Nederland enkel kon worden opgesteld mits

---

⁹⁴³ H. ANDRUP, "Divorce Proceedings: Ends and Means", *Conciliation Courts Review* 1983, afl. 21, (39) 48.

⁹⁴⁴ *Supra* randnummer 136.

⁹⁴⁵ *Supra* randnummer 155.

⁹⁴⁶ *Supra* randnummer 173.

⁹⁴⁷ *Supra* randnummer 141.

⁹⁴⁸ *Supra* randnummer 141.

⁹⁴⁹ Memorie van Antwoord EK/2005-06, 29 676, E, 6.

⁹⁵⁰ M.V. ANTOKOLSKAIA, "De administratieve echtscheiding: symbolische versus 'praktische bezwaren'", *WPNR* 2009/6806, (591) 594-596.

bijstand van een deskundige met een juridische kennis (lees: advocaat, notaris of bemiddelaar met een juridische achtergrond) die de voorafgaande overeenkomst ook mede dienden te ondertekenen⁹⁵¹. Bijgevolg diende de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand de overeenkomst niet meer inhoudelijk te toetsen op correctheid en volledigheid (wat hij ook niet kan) en diende hij de echtgenoten niet meer te informeren over de toepasselijke wettelijke bepalingen, alsmede over de rechtsgevolgen van de voorgenomen beëindiging van het huwelijk en de door echtgenoten in dit verband gemaakte keuzes.

3. Tussenconclusie

399. Ik ben dan ook de mening toegedaan dat de ambtenaar van de burgerlijke stand enkel als bevoegde instantie kan worden aangeduid mits aan twee voorwaarden is voldaan:

- 1° hij dient de echtscheidingsakte uitvoerbare kracht te kunnen verlenen;
- 2° hij dient zich te laten bijstaan door juristen.

Bovendien dient te worden opgemerkt dat indien de ambtenaar van de burgerlijke stand wordt aangeduid als bevoegde instantie de persoonlijke verschijning niet vereist is volgens de vijfde suggestie.⁹⁵² Dit is voor de echtgenoten (uiteeraard) een voordeel aangezien dit minder “bevoogdend” zal overkomen.

400. Door de ambtenaar van de burgerlijke stand aan te wijzen als bevoegde instantie, zal de buitengerechtelijke procedure grotendeels op dezelfde wijze als de gerechtelijke EOT verlopen. Het verzoek wordt ingediend en wordt nagekeken door de juristen die de ambtenaar van de burgerlijke stand bijstaan. Geven ze hun goedkeuring, dan spreekt de ambtenaar van de burgerlijke stand de echtscheiding uit, stelt een akte op en verleent deze uitvoerbare kracht.

Menen de juristen dat de overeenkomst juridisch niet correct is, dan zal de overeenkomst worden teruggestuurd en dient deze te worden aangepast.

B. De notaris

1. Hij is een gespecialiseerde jurist

401. In België wordt de notaris doorgaans aanzien als een specialist in onder meer familierecht en familiaal vermogensrecht.⁹⁵³ Bovendien wordt hij ook gekwalificeerd als dé specialist in het opmaken van sluitende overeenkomsten.⁹⁵⁴

Hij heeft naast zijn vijfjarige opleiding in de rechten ook een eenjarige masteropleiding notariaat gevolgd, welk laatste jaar doorgaans als het zwaarste jaar wordt ervaren.⁹⁵⁵ Na een stage van drie jaar kan hij deelnemen aan het vergelijkend examen (zowel schriftelijk als mondeling) zoals bepaald in art.

---

⁹⁵¹ *Supra* randnummer 105 en 115.

⁹⁵² *Supra* randnummer 374.

⁹⁵³ A. VAN DEN BOSSCHE, J. VAN THIELEN en A. VAN DEN BOSSCHE, “Notariële erelonen. De notaris is écht niet te duur, integendeel”, *Not.Fisc.M.* 2020, (23) 28; X, *Takenpakket van een notaris, een breed werkerrein*, <https://www.notaris.be/notaris/takenpakket-van-een-notaris>.

⁹⁵⁴ V. LESSELIERS, “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, (128) 134 en 138, nr. 36 en 54.

⁹⁵⁵ A.D. PLAGGEMARS, *Is de notaris de markt meester?*, Groningen, Boom Juridische uitgevers, 2011, 139.

39 Organieke Wet Notariaat.⁹⁵⁶ Eens hij voor deze examens is geslaagd, wordt hij door de Koning benoemd tot kandidaat-notaris (art. 35, § 1 Organieke Wet Notariaat).

Indien alles verloopt zoals het hoort, kan de kandidaat derhalve een kleine tien jaar na zijn eerste les aan de rechtsfaculteit deelnemen aan het vergelijkend examen en kan hij in het beste geval rond zijn dertig jaar notaris zijn.

402. Niet alleen in België, maar ook in het algemeen in alle landen opgenomen in de rechtsvergelijkende studie van deze masterproef waar de buitengerechtelijke echtscheiding wordt uitgesproken (of afgehandeld in het geval van Frankrijk⁹⁵⁷) door de notaris, wordt van deze laatste een uitgebreide opleiding vereist.

De Franse notaris dient een vijfjarige academische opleiding tot master in de rechten aan de rechtsfaculteit te voltooien en aanvullend een tweejarige notariële universitaire opleiding. Na gemiddeld vijf jaar werkervaring wordt de kandidaat-notaris benoemd als notaris. Een vergelijkend notarieel toegangsexamen is enkel vereist voor juristen die vanuit een ander rechtsgebied (bijvoorbeeld magistratuur) het notariaat instromen.⁹⁵⁸

In Spanje heeft de notaris zijn academische opleiding tot master in de rechten voltooid en dient hij te slagen voor het vergelijkend notarieel toegangsexamen. Een stage is niet vereist.⁹⁵⁹

In Estland dient de notaris naast zijn bachelordiploma ook te slagen voor het (niet-vergelijkend) notariële toegangsexamen na een stage van twee jaar.⁹⁶⁰

403. In Nederland heeft volgens bepaalde rechtsleer niet elke notaris voldoende kennis van het familierecht, of meer concreet van het echtscheidingsrecht.⁹⁶¹ Nochtans heeft de notaris een opleiding in het notarieel recht van minstens vier jaar en een driejarige notariële beroepsopleiding gevolgd. Na een stage van zes jaar kan de kandidaat tot notaris worden benoemd.⁹⁶²

Uit contact met een Nederlandse notaris blijkt dat dit niet de reden is waarom in de diverse wetsvoorstellen tot de invoering van een buitengerechtelijke echtscheiding nooit aan een rol voor de notaris als bevoegde instantie was weggelegd. Het valt immers historisch te verklaren: De notaris heeft namelijk nooit – tenzij ten tijde van de flitscheiding waar de notaris het verzoek kon indienen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand⁹⁶³ – de bevoegdheid gehad een verzoekschrift in te dienen bij de

---

⁹⁵⁶ A.D. PLAGGEMARS, *Is de notaris de markt meester?*, Groningen, Boom Juridische uitgevers, 2011, 139. Op 7 maart 2020 namen 349 kandidaten deel aan het schriftelijk examen en van hen zullen uiteindelijk 90 kandidaat-notarissen worden benoemd (ongeveer 25 procent). Zie B. AZARE, *Examen notariaat: de 20ste editie!*, 2020, <https://notabene-magazine.be/2020/03/07/examen-notariaat-de-20ste-editie/>. Het mondeling examen is omwille van de COVID-19 uitgesteld naar vermoedelijk de eerste week van juni 2020. Zie X, *Nieuws*, <http://www.bcn-not.be/nl/nieuws>.

⁹⁵⁷ *Supra* randnummer 145.

⁹⁵⁸ A.D. PLAGGEMARS, *Is de notaris de markt meester?*, Groningen, Boom Juridische uitgevers, 2011, 169.

⁹⁵⁹ A.D. PLAGGEMARS, *Is de notaris de markt meester?*, Groningen, Boom Juridische uitgevers, 2011, 262.

⁹⁶⁰ A.D. PLAGGEMARS, *Is de notaris de markt meester?*, Groningen, Boom Juridische uitgevers, 2011, 160; A.D. PLAGGEMARS, “Notariaat in beweging” in E. ALOFS, H. CASMAN en A. VAN DEN BOSSCHE (eds.), *Liber Amicorum André Michielsens*, Mechelen, Kluwer, 2015, (513) 521, nr. 24.

⁹⁶¹ L.H.M. ZONNENBERG, “Wetsvoorstel echtscheidingsnotaris; een gemiste kans”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2011, afl. 9, nr. 62, 147-150; X, “Peiling: De notaris kan rol van gezinsadvocaat bij scheiden zonder rechter prima vervullen”, *Notariaat Magazine* 2016, afl. 5, (12) 13.

⁹⁶² A.D. PLAGGEMARS, *Is de notaris de markt meester?*, Groningen, Boom Juridische uitgevers, 2011, 227.

⁹⁶³ *Supra* randnummer 115.

rechtbank.⁹⁶⁴ Vermits partijen zich verplicht moeten laten bijstaan door een advocaat, heeft de notaris dan ook amper tot geen bevoegdheid in het kader van een echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek.

2. Hij geniet het vertrouwen van de burger

404. Het expertenrapport van notarissen Thierry VAN SINAY en Pierre NICAISE geeft aan dat volgens onafhankelijke studies de burger van alle vrije beroepers, op de huisarts na, in de notaris het meest vertrouwen heeft.⁹⁶⁵

WEYTS omschrijft de notaris als een biechtvader met wie de cliënt zijn menselijke problemen ten volle kan bespreken.⁹⁶⁶

VERBEKE trekt de taak van de notaris open en stelt dat de notaris geen individuele cliënten heeft, maar dat alle burgers zijn cliënt zijn gelet op hun vertrouwen in de notaris en gelet op het feit dat de notaris ten dienste staat van de samenleving en het algemeen belang. Bijgevolg is de samenleving zelf de cliënt van de notaris en, zo stelt VERBEKE, “*de notaris is van ons allemaal*”.⁹⁶⁷

405. Volgens art. 2 Notariële Deontologische Code is de notariële taak gefundeerd op het vertrouwen van de burger. De notaris mag dan ook geen afbreuk doen aan dat vertrouwen.

De raadgeving van de notaris aan zijn cliënt en de inbewaringneming van familiegeheimen behoren tot zijn belangrijkste taken. Net zoals de huisarts kan worden gesproken van de “huis- of familienotaris” waarbij de cliënt, en bij uitbreiding zijn hele familie er op vertrouwt bij belangrijke beslissingen door de notaris te worden gehoord, advies te krijgen en te worden bijgestaan.⁹⁶⁸

3. Hij is de waakhond van de rechtszekerheid

406. Rechtszekerheid is fundamenteel voor een goede ontwikkeling van het rechtsverkeer, zowel voor het handelen tussen contractpartijen, het algemeen belang als voor de (moderne) economische ontwikkeling.⁹⁶⁹ De notariële akte is een van de instrumenten die voorziet in een groot aantal kenmerken

---

⁹⁶⁴ Het wetsvoorstel ‘Wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met verlening aan de notaris van bevoegdheden in verband met gemeenschappelijke verzoeken tot echtscheiding en tot ontbinding van een geregistreerd partnerschap’ stelde onder meer voorop dat ook de notaris het verzoekschrift zou kunnen indienen. Dit wetsvoorstel werd op 22 november 2011 verworpen. Zie *Handelingen I* 2011-12, nr. 8/4, 30; F. SCHONEWILLE, “Pleidooi voor een weloverwogen positie voor de echtscheidingsnotaris en – op de valreep – voor een administratieve echtscheiding”, *WPNR* 2009/6806, (598) 599; H. VAN WERMESKERKEN, “Naar de notaris en/of de advocaat en/of de rechter...”, *Notariaat Magazine* 2010, afl. 4, (8) 8.

⁹⁶⁵ P. NICAISE en T. VAN SINAY, *Juridische beroepen voor de toekomst – Een toekomst voor de juridische beroepen – Het notariaat*, 2018, https://justitie.belgium.be/sites/default/files/een_toekomst_voor_de_juridische_beroepen_het_notariaat_un_avenir_pour_les_professions_juridiques_le_notariat.pdf, 49-50, nr. 51.

⁹⁶⁶ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 64.

⁹⁶⁷ A. VERBEKE, “De notaris is van ons allemaal” in E. ALOFS, H. CASMAN en A. VAN DEN BOSSCHE (eds.), *Liber amicorum André Michielsens*, Mechelen, Kluwer, 2015, (715) 718, nr. 6.

⁹⁶⁸ J. DU JARDIN, “Welk notariaat voor de XXIste eeuw?”, *T.Not.* 2002, (611) 618 en 620; A. VERBEKE, “De notaris is van ons allemaal” in E. ALOFS, H. CASMAN en A. VAN DEN BOSSCHE (eds.), *Liber amicorum André Michielsens*, Mechelen, Kluwer, 2015, (715) 718, nr. 5.

⁹⁶⁹ D. PLAGGEMARS, “Notariaat in beweging” in E. ALOFS, H. CASMAN en A. VAN DEN BOSSCHE (eds.), *Liber Amicorum André Michielsens*, Mechelen, Kluwer, 2015, (513) 515, nr. 1.

van die rechtszekerheid.⁹⁷⁰ Een notaris levert dus rechtszekerheid⁹⁷¹ of zoals notaris SPRUYT aangeeft: “*De notaris is de waakhond van de rechtszekerheid.*”⁹⁷²

a) Authenticatie en verlenen van een uitvoerbare titel

407. Overeenkomstig art. 1, eerste lid Organieke Wet Notariaat is de notaris een openbaar ambtenaar⁹⁷³ die de algemene en principieel exclusieve⁹⁷⁴ bevoegdheid heeft akten te verlijden. Enkel hij kan (*de lege lata*) – naast de rechter – aan een overeenkomst bewijswaarde *erga omnes* en uitvoerbare kracht verlenen. Indien de echtgenoten een geschil buiten de rechtbank en derhalve zonder procedure kunnen oplossen, dienen ze zich te richten tot de notaris om de uitvoerbaarheid van de overeenkomst te bekomen.⁹⁷⁵

Bovendien is op dit ogenblik ook de notaris de enige instantie die de gehele echtscheidingsovereenkomst kan voorzien van een uitvoerbare titel zodra de overeenkomst is opgesteld en ondertekend; de rechter kan immers enkel de overeenkomst met betrekking tot de kinderen voorzien van een uitvoerbare titel.⁹⁷⁶

408. Komen de partijen bij de notaris om hun overeenkomst te authenticeren, dan zal hij de overeenkomst vormgeven en hen juridisch advies verschaffen over de inhoud van de overeenkomst.⁹⁷⁷

De notaris is niet lijdelijk in de zin dat hij niet louter opschrijft wat zijn cliënten hem dicteren, zonder daar enige invloed op uit te oefenen⁹⁷⁸: “*Al ligt het initiatief bij de partijen, toch moet de notaris hen niet slaafs volgen. Hij is de meester van de redactie van zijn akte en bepaalt de vorm hiervan.*”⁹⁷⁹

b) Onpartijdig

409. De notaris staat boven zijn cliënten en moet de nodige afstand kunnen nemen. “*Hij is en blijft dienaar van de wet, van de waarheid, van de goede trouw.*”⁹⁸⁰

Overeenkomstig art. 12, eerste lid Notariële Deontologische Code dient de notaris blijk te geven van een volkomen onpartijdigheid. De rol van de notaris staat omwille van zijn onpartijdigheid veel dichter bij de functie van de rechter dan bij de functie van de (partijdige) advocaat. Net zoals de rechter dient

---

⁹⁷⁰ D. PLAGGEMARS, “Notariaat in beweging” in E. ALOFS, H. CASMAN en A. VAN DEN BOSSCHE (eds.), *Liber Amicorum André Michielsens*, Mechelen, Kluwer, 2015, (513) 515, nr. 4.

⁹⁷¹ A. SPRUYT, “To escrow or not to escrow: that’s the notarial question”, *Not.Fis.M.* 2017, (146) 148, nr. 6; K. VAN DUIN, “Rechtszekerheid in de informatiemaatschappij”, *Het ondernemersbelang* 2015, afl. 4, 4.

⁹⁷² E. SPRUYT, “El notario del siglo XXI... The times they are a changing”, *Ius & actores* 2009, afl. 3, (111) 126.

⁹⁷³ Hij is geen gewone vrije beroeper, maar heeft openbaar ambtenaar overheidsgezag; hij heeft een principieële ambtsplicht: zie art. 3 Organieke Wet Notariaat.

⁹⁷⁴ Geen rekening houdend met de gouverneurs, de burgemeesters etc. die in uitzonderlijke gevallen ook akten kunnen verlijden.

⁹⁷⁵ T. WIJNANT, “Van onderhandse ouderschapsovereenkomst naar uitvoerbare titel: rechtsgronden en toetsing voor homologatie” (noot onder Famrb. West-Vlaanderen 13 juli 2017), *T.Fam.* 2018, (81) 82, nr. 6.

⁹⁷⁶ E. ALOFS en F. APS, “De rechtspleging inzake echtscheiding door onderlinge toestemming” in P. SENAEVE (ed.) *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, (677) 678, nr. 1189; R. HEMELSOEN, *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 83, nr. 73; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 357, nr. 613; G. VERSCHULDEN, *Handboek Belgisch Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2016, 887, nr. 2005.

⁹⁷⁷ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2012, 57-58.

⁹⁷⁸ P.C. VAN ES, “Onevenwichtige bedingen; de notaris als evenwichtskunstenaar”, *T.Not.* 2010, (359) 359.

⁹⁷⁹ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2012, 58.

⁹⁸⁰ L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 67.

de notaris de belangen van alle partijen in rekening te brengen en boven de individuele voorkeuren te staan.⁹⁸¹

c) Helper van het gerecht

410. Volgens VAN DROOGHENBROEK en WEYTS kan de notaris worden gekwalificeerd als de helper van het gerecht of van Justitie.⁹⁸²

De laatste jaren heeft de wetgever zijn vertrouwen in de notaris bevestigd en versterkt door hem de exclusieve bevoegdheid toe te kennen voor het vastleggen van een aantal nieuwe akten en rechtshandelingen (onder meer eenzijdige handlichting, de verwerping en aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving van nalatenschappen, het opstellen van een erfovereenkomst en in zijn functie van notaris-vereffenaar). Dit groeiend vertrouwen zou kunnen worden bevestigd en uitgebreid door de notaris bevoegd te maken voor het nemen van beslissingen die (in beginsel) vrij zijn van conflict, namelijk in het kader van de buitengerechtelijke EOT.

Normaliter kan de notaris niet optreden als rechter en kan hij bijgevolg geen geschillen beslechten, tenzij hij optreedt als notaris-vereffenaar; hij heeft immers een heel actieve rol bij de gerechtelijke vereffening-verdeling. In de rechtsleer en in de rechtspraak wordt de notaris in de procedure van vereffening-verdeling genoemd als eerste rechter.⁹⁸³

4. Tussenconclusie

411. Gelet op bovenstaande vermelde kenmerken van de notaris, meen ik dat aan de notaris de taak van bevoegde instantie kan worden toebedeeld. Dit vereist geen grote hervormingen, wat wel het geval zou zijn indien de ambtenaar van de burgerlijke stand zou worden aangewezen als bevoegde instantie⁹⁸⁴.

C. Creatie van een nieuwe instantie

412. Tot slot kan de vraag worden gesteld of er nood is aan een nieuwe overheidsinstantie (andere dan de ambtenaar van de burgerlijke stand en de notaris) die de overeenkomst neutraal kan toetsen om vervolgens de echtscheiding uit te spreken.

Ik ben de mening toegedaan dat dit in de Belgische context niet aangewezen is. Zowel de ambtenaar van de burgerlijke stand als de notaris zijn onafhankelijke en onpartijdige openbare ambtenaren. De notaris wordt beschouwd – zoals reeds vermeld – als de specialist in het opstellen van juridisch correcte overeenkomsten, en is derhalve in staat een overeenkomst opgesteld door een derde (deskundige) te toetsen.

---

⁹⁸¹ A. VERBEKE, “De notaris is van ons allemaal” in E. ALOFS, H. CASMAN en A. VAN DEN BOSSCHE (eds.), *Liber amicorum André Michielsens*, Mechelen, Kluwer, 2015, (715) 719, nr. 8-9.

⁹⁸² J.-F. VAN DROOGHENBROECK, “L’activité notariale en droit judiciaire: l’impartialité du notaire commis par justice”, *Rev.not.b.* 2011, (770) 770, nr. 1; L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 70.

⁹⁸³ Gent 16 april 2013, *TGR-TWVR* 2013, afl. 4, 256; P. HOFSTRÖSSLER, “De ‘gewijzigde’ rol van de rechter, de notaris en de advocaat” in H. CASMAN en C. DECLERCK, *De hervorming van de gerechtelijke vereffening en verdeling*, Antwerpen, Intersentia, 2012, (29) 39, nr. 11; A. VERBEKE, “De notaris is van ons allemaal” in E. ALOFS, H. CASMAN en A. VAN DEN BOSSCHE (eds.), *Liber amicorum André Michielsens*, Mechelen, Kluwer, 2015, (715) 719, nr. 10; J. VERSTRAETE en P. HOFSTRÖSSLER, *De vernieuwde procedure inzake gerechtelijke verdeling*, Brugge, die Keure, 2012, 420 p.; L. WEYTS, *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2012, 71.

⁹⁸⁴ *Supra* randnummer 399.

Bovendien zou de creatie van een nieuwe overheidsinstantie, bemand met juridisch geschoolde ambtenaren, een grote kost ten laste van de overheid met zich meebrengen.

Een nieuwe structuur/instantie creëren is geen doel op zich. Dit dient mijns inziens enkel te gebeuren indien ergens een lacune wordt vastgesteld die niet kan worden opgevangen door de bestaande structuren en/of instanties. Hoger wordt aangegeven dat de thans in ons rechtssysteem reeds bestaande actoren (de ambtenaar van de burgerlijke stand of de notaris) alhier kunnen optreden.

D. Tussenconclusie

413. Een keuze dient te worden gemaakt tussen de ambtenaar van de burgerlijke stand en de notaris als bevoegde instantie voor het uitspreken van de buitengerechtelijke EOT.

Gezien enerzijds het principiële lijdelijk karakter van de ambtenaar van de burgerlijke stand moeilijk verenigbaar is met de nood aan een zekere controle op de overeenkomst en de wilsovertuiging van de partijen bij de buitengerechtelijke EOT en gezien anderzijds de belangrijke kosten die een nieuwe juridische omkadering van de betreffende ambtenaren met zich zouden brengen, meen ik dat de ambtenaar van de burgerlijke stand niet in aanmerking komt als bevoegde instantie.

Beter lijkt het me deze taak toe te vertrouwen aan de notaris. Zoals hoger beschreven voldoet zijn profiel aan de gestelde vereisten en is het vertrouwen van het publiek in zijn ambt reëel.

§ 2. Taak van de bevoegde instantie

414. In de Belgische gerechtelijke procedure EOT gaat thans de griffier na of het dossier volledig is en zal hij eventueel het dossier vervolledigen door ontbrekende informatie op te sporen in de DABS of in het bevolkings- en vreemdelingenregister (art. 1288*bis*, § 2 Ger.W.)⁹⁸⁵. Indien het verzoekschrift onvolledig is of indien bepaalde informatie ontbreekt, zal de rechter de (meest gereede) partij(en) uitnodigen het verzoekschrift te vervolledigen (art. 1288*bis*, § 3 Ger.W.).

De taak van de familierechter bestaat in principe louter uit de legaliteitscontrole. Hebben de echtgenoten een overeenkomst gesloten over alle wettelijke vereisten en de procedurele voorschriften nageleefd, dan dient de rechtbank de echtscheiding uit te spreken (art. 1298 Ger.W.). De clausules in de overeenkomst dienen door de rechtbank te worden getoetst aan de openbare orde en/of goede zeden, maar niet op hun redelijkheid en billijkheid. Het is de rechter bovendien niet toegelaten de echtgenoten op te leggen hun overeenkomst op bepaalde punten te wijzigen.⁹⁸⁶

415. In het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding dient heel specifiek te worden bepaald wat de exacte taak is van de notaris voordat hij de echtscheiding kan en mag uitspreken. Hierbij dient aandacht te worden besteed aan de voorafgaande overeenkomst, de formaliteiten en de eventuele wilsgebreken.

Ook dient te worden bepaald wanneer en op welke wijze de echtgenoten definitief uit de echt zijn gescheiden, alsook op welke wijze uitvoerbare kracht wordt verleend aan de echtscheidingsakte.

A. Controle van de overeenkomst

416. De vraag kan worden gesteld of de notaris louter formeel dient te controleren, dan wel of hij ook dient te toetsen aan de openbare orde, de goede zeden en het algemeen belang of dat hij zelfs dient over te gaan tot een uitgebreide inhoudelijke controle.

1. Formele controle en toets aan de openbare orde, goede zeden en aan het algemeen belang

417. Bij de creatie van de buitengerechtelijke echtscheiding in België is het interessant te kijken naar de rol en de bevoegdheid van de Franse notaris en naar de vele kritieken die hierdoor zijn ontstaan.

De rol van de notaris in Frankrijk is beperkt, te beperkt volgens sommigen.⁹⁸⁷ Hij komt louter tussen om een zuivere formele controle te doen maar heeft geen enkele inspraak in of controle over de inhoud van de akte. Het beroep op de notaris heeft *de facto* als enige doel de onderhandse overeenkomst te voorzien

---

⁹⁸⁵ Onder andere het bewijs van identiteit, nationaliteit, uittreksel van de laatste huwelijksakte... Dit in het geval dat deze gegevens en documenten niet beschikbaar zijn in de Databank van Akten van de Burgerlijke Stand of in het bevolkings- of vreemdelingenregister.

⁹⁸⁶ P. SENAËVE, "Het Belgische echtscheidingsrecht" in K. BOELE-WOELKI en F. SWENNEN, *Vergelijkenderwijs: actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2012, (1) 16; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 490.

⁹⁸⁷ D. FILOSA, "Divorce par acte d'avocats et enjeux liquidatifs", *DeFrénois* 2016, afl. 24, 1307-1319; S. TORRICELLI-CHRIFI, "Divorce contractuel: quel(s) acte(s) pour quelle(s) responsabilité(s)?", *JCP N* 2016, afl. 45, (11) 11.

van een uitvoerbare titel.⁹⁸⁸ De verantwoordelijkheid over de overeenkomst rust volledig op de schouders van de advocaten, de notaris heeft slechts een passieve rol.⁹⁸⁹

De rol die de Franse wetgever de notaris toekent bij de buitengerechtelijke echtscheiding is daarenboven in strijd met het Franse Cassatie-arrest van 3 maart 1998 waarbij werd bepaald dat, zelfs indien de notaris niet de onderhandelaar is geweest, hij bij het opstellen van de akte steeds ertoe is gehouden alle nodige schikkingen te treffen om de doeltreffendheid te kunnen verzekeren. Hij blijft zijn raadgevingsplicht ten aanzien van de cliënt behouden, ook indien de cliënt een eigen raadsman heeft.⁹⁹⁰

Volgens de Circulaire van 26 januari 2017⁹⁹¹ zou de Franse notaris de advocaten wel *kunnen* wijzen op het feit dat de overeenkomst in strijd is met de openbare orde vermits hij de hoedanigheid van openbaar ambtenaar heeft. Dit is strijdig met de wet die bepaalt dat de notaris de overeenkomst louter formeel dient te toetsen en zorgt derhalve voor rechtsonzekerheid.⁹⁹² Hierbij dient te worden opgemerkt dat de notaris enkel een openbaar ambtenaar is en de openbare orde dient te bewaken in de mate dat hij zelf akten opstelt,⁹⁹³ wat niet het geval is bij de voorafgaande overeenkomst vermits deze wordt opgesteld door de advocaten van de echtgenoten⁹⁹⁴.

Ook wordt in de Franse rechtsleer de vraag gesteld wat dient te gebeuren indien de notaris van oordeel is dat de voorgelegde overeenkomst strijdig is met de openbare orde, hij dit meldt aan de advocaten en de advocaten vervolgens deze mening niet delen. Deontologisch gezien mag de notaris in dat geval overeenkomstig art. 3.2.3 Règlement national des notaires de echtscheidingsovereenkomst geen uitvoerbare titel verlenen en/of authenticeren.⁹⁹⁵

Tot slot dient te worden opgemerkt dat onder meer gelet op bovenstaande, bepaalde Franse notarissen principieel hun ambt niet verlenen voor buitengerechtelijke echtscheidingen.⁹⁹⁶

418. Uit de praktijk blijkt dat reeds enkele maanden na de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in Frankrijk feitelijk twee vormen van buitengerechtelijke echtscheiding ontstonden⁹⁹⁷:

- 1° In de eerste vorm verloopt alles conform de wet – zoals uitgewerkt in Deel II – en neemt de notaris genoegen met zijn ondergeschikte rol.
- 2° In de tweede vorm worden alle akten (in chronologische volgorde: eerst de verplichte notariële akte betreffende de vereffening van het gemeenschappelijk vermogen⁹⁹⁸, vervolgens de echtscheidingsovereenkomst en ten slotte de akte van neerlegging) aaneensluitend na de

⁹⁸⁸ C. BLANCHARD, “La fonction du notaire dans le divorce déjudiciarisé”, *JCP N* 2017, afl. 1, (37) 39, nr. 9.

⁹⁸⁹ G. CHAMPENOIS, “Le notaire doit-il lire la convention de divorce par consentement mutuel?”, *Defrénois* 2017, afl. 7, 1; D. FILOSA, “L’articulation du contrat collaboratif et agrégatif de divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2019, afl. 2, 85-94.

⁹⁹⁰ Cass. (FR) 3 maart 1998, *Bull.civ.* 1998, 1, nr. 96, 62.

⁹⁹¹ Circulaire du 26 janvier 2017 de présentation des dispositions en matière de divorce par consentement mutuel et de succession issues de la loi n°2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle et du décret n° 2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l’article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale.

⁹⁹² G. CHAMPENOIS, “Le notaire doit-il lire la convention de divorce par consentement mutuel?”, *Defrénois* 2017, afl. 7, 1.

⁹⁹³ V. BONNET en A. GOUTTENOIRE, “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 69; S. FERRÉ-ANDRÉ, “Nouveau regard sur le divorce après la loi du 18 novembre 2016”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 125-130.

⁹⁹⁴ *Supra* randnummer 108.

⁹⁹⁵ J. CASEY, “Le nouveau divorce par consentement mutuel; une réforme en clair-obscur”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 14-25, nr. 35; S. TORRICELLI-CHRIFI, “Divorce contractuel: le notaire doit-il fermer les yeux?”, *Droit de la famille* 2017, nr. 12, (1) 3.

⁹⁹⁶ Dit werd me medegedeeld door een juridisch adviseur van Fednot die contact heeft met Franse notarissen, persoonlijke communicatie, 9 april 2020.

⁹⁹⁷ J. CASEY en S. DAVID, “Divorce sans juge: plaider pour un circuit court”, *AJ Famille* 2017, afl. 10, 539-542.

⁹⁹⁸ *Supra* randnummer 143.

wachperiode ondertekend bij de notaris waardoor de scheidingsprocedure veel sneller verloopt (*le circuit court*).

Dit lijkt op het eerste zicht perfect toelaatbaar vermits de wet niet bepaalt dat het absoluut noodzakelijk is de drie genoemde akten in de tijd te spreiden.⁹⁹⁹ Toch kan deze werkwijze in vraag worden gesteld. Volgens FERRÉ-ANDRÉ is het vereist dat de notariële akte met betrekking tot de vereffening wordt ondertekend alvorens de voorafgaande onderhandse ontwerpovereenkomst door de advocaten aan hun cliënt wordt verzonden.¹⁰⁰⁰ Hieruit kan worden afgeleid dat de echtgenoten ook over de vereffeningssakte dienen te reflecteren tijdens hun wachttermijn. Bovendien kan *le circuit court* de notarissen er toe aanzetten de voorafgaande overeenkomst alsnog inhoudelijk te controleren vermits de echtgenoten op het ogenblik van de formele controle voor hem zitten; nochtans is dit zijn taak niet.

419. Overeenkomstig art. 3, tweede lid, 1° Notariële Deontologische Code moet de Belgische notaris thans weigeren zijn ambt te verlenen wanneer een ontwerp van akte, welke hij wordt verzocht te verlijden, bepalingen bevat die strijdig zijn met de openbare orde of die derden kunnen misleiden.

Bijgevolg meen ik dat de Belgische notaris bij de eventuele buitengerechtelijke echtscheiding alvorens de echtscheiding uit te spreken altijd de voorafgaande echtscheidingsovereenkomst (inclusief het kinderplan dat reeds door het Openbaar Ministerie dient te worden gecontroleerd volgens de tweede suggestie¹⁰⁰¹), zowel formeel dient te toetsen alsook minstens dient te toetsen aan de openbare orde, de goede zeden en het algemeen belang.

2. Uitgebreide inhoudelijke controle (onder meer redelijkheid en billijkheid)

420. Hier dient een onderscheid te worden gemaakt naargelang het type deskundige dat de echtgenoten bijstaat bij het opstellen van de voorafgaande overeenkomst en naargelang de verantwoordelijkheid van de notaris voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst.

1° Is de voorafgaande overeenkomst opgesteld door de echtgenoten zonder bijstand van een of meerdere deskundigen (in de vierde suggestie wordt immers vooropgesteld dat de echtgenoten sterk worden aanbevolen, maar niet worden verplicht beroep te doen op een deskundige¹⁰⁰²), dan is mijns inziens vereist dat de notaris de voorafgaande overeenkomst inhoudelijk controleert.

Op deze wijze wordt vermeden dat in de overeenkomst clausules worden opgenomen die, eventueel niet strijdig zijn met de openbare orde, goede zeden en het algemeen belang maar wel strijdig met de wet, of die in het algemeen onbillijk of onredelijk zijn met alle nadelige gevolgen vandienvoor (een van) de echtgenoten.

2° Is de voorafgaande overeenkomst opgesteld door de echtgenoten met bijstand van een of meerdere deskundigen, die verantwoordelijkheid dragen voor de consistentie en de inhoud van

---

⁹⁹⁹ J. CASEY en S. DAVID, "Divorce sans juge: plaidoyer pour un circuit court", *AJ Famille* 2017, afl. 10, 539-542.

¹⁰⁰⁰ S. FERRÉ-ANDRÉ, "Un an de divorce sans juge: vade-mecum controversé d'un processus de divorcialité contractualisée", *AJ Famille* 2018, afl. 2, 81-84.

¹⁰⁰¹ *Supra* randnummer 261.

¹⁰⁰² *Supra* randnummer 340.

de voorafgaande overeenkomst (waardoor de aansprakelijkheid van de notaris niet in het gedrang wordt gebracht indien dienaangaande later problemen ontstaan) dan is een uitgebreide inhoudelijke controle niet nodig.

Indien de notaris deze voorafgaande overeenkomst wel uitgebreid inhoudelijk zou dienen te toetsen, zou de competentie van die deskundigen worden gedesavoueed.

Dit is volgens mij ook de reden waarom de Franse notaris de voorafgaande overeenkomst niet inhoudelijk toetst¹⁰⁰³. De overeenkomst is immers opgesteld door twee advocaten¹⁰⁰⁴, waarbij de notaris dient te vertrouwen op de bekwaamheid van deze laatsten.

- 3° Is de voorafgaande overeenkomst opgesteld door de echtgenoten met bijstand van een of meerdere deskundigen en wordt wettelijk bepaald dat de aansprakelijkheid van de notaris wel in het gedrang wordt gebracht indien later problemen ontstaan door de inhoud van de overeenkomst, dan is een uitgebreide inhoudelijke controle door de notaris wel vereist.

Voordat de wetgever bepaalt dat de marginale controle door de notaris niet vereist is, dient hij rekening te houden met de bedenking die hoger wordt geformuleerd in randnummer 370: Door de overeenkomst voor te leggen aan een onafhankelijke derde (de notaris) wordt immers onbevangen gekeken naar de inhoud van de overeenkomst, wat de rechtszekerheid ten goede komt.

B. Uitspreken van de echtscheiding

421. Alvorens de notaris de echtscheiding uitspreekt, dient hij, naast de formele voorwaarden (identiteit, handtekening...) volgende voorwaarden – uitgewerkt aan de hand van alle zes bovenstaande suggesties – na te gaan:

- 1° Kunnen de echtgenoten buitengerechtelijk uit de echt scheiden?¹⁰⁰⁵
- 2° Hebben de echtgenoten minderjarige kinderen? Zo ja:
- a. Is het kinderplan goedgekeurd door het Openbaar Ministerie op het ogenblik dat de echtgenoten hun verzoek tot buitengerechtelijke echtscheiding hebben ingediend?¹⁰⁰⁶
  - b. Hebben de minderjarige kinderen van de scheidende echtgenoten de mogelijkheid gekregen te worden gehoord door de deskundige die samen met de echtgenoten de voorafgaande overeenkomst heeft opgesteld?¹⁰⁰⁷
- 3° Voldoet de voorafgaande overeenkomst aan de formele vereisten, omvat ze een globale overeenkomst over alle gevolgen van de echtscheiding en bevat ze geen clausules die in strijd zijn met de openbare orde, de goede zeden of het algemeen belang?¹⁰⁰⁸
- 4° In de mate dat de notaris verantwoordelijk is voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst:

---

¹⁰⁰³ *Supra* randnummer 144.

¹⁰⁰⁴ *Supra* randnummer 108.

¹⁰⁰⁵ Of met andere woorden: vallen ze niet onder de wettelijke uitzonderingen? *Supra* randnummer 200.

¹⁰⁰⁶ *Supra* randnummer 261.

¹⁰⁰⁷ *Supra* randnummer 262.

¹⁰⁰⁸ *Supra* randnummers 277 en 426.

- a. Bevat de overeenkomst geen onevenwichtige of onredelijke bedingen?¹⁰⁰⁹
- b. Zijn de echtgenoten persoonlijk verschenen?¹⁰¹⁰
- c. Hebben de echtgenoten voldoende kennis van de inhoud en van de rechtsgevolgen van de voorafgaande overeenkomst?¹⁰¹¹

5° Is de wachtperiode van vijftien dagen voltooid en hebben de echtgenoten niets meer willen wijzigen aan de inhoud van de voorafgaande overeenkomst?¹⁰¹²

Indien aan al deze voorwaarden is voldaan, spreekt de notaris, zodra de wachtperiode is verstreken, de buitengerechtelijke echtscheiding uit. De notaris spreekt de echtscheiding uit de dag na het voltooien van de wachtperiode (of de eerst werkdag volgend op het einde van de wachtperiode indien deze dag een feestdag is of in het weekend valt).

C. Verlenen van een uitvoerbare titel

422. Wordt de echtscheiding uitgesproken middels een authentieke echtscheidingsakte, dan biedt deze akte dezelfde uitvoerbare kracht als een vonnis dat zich uitstrekt over alle verbintenissen die zijn aangegaan in de akte (art. 19, eerste lid Organieke Wet Notariaat). Elke notariële akte is immers uitvoerbaar.

De effectieve tenuitvoerlegging van een notariële akte geschiedt middels de grosse die door de notaris wordt afgegeven (art. 25, eerste lid Organieke Wet Notariaat)¹⁰¹³ indien blijkt dat een van de partijen de afspraken opgenomen in de akte niet uitvoert. Dit dient bij de buitengerechtelijke echtscheiding niet anders te zijn.

423. Wordt de echtscheiding niet uitgesproken middels authentieke echtscheidingsakte¹⁰¹⁴, dan dient te worden onderzocht op welke wijze de inhoud van de voorafgaande overeenkomst uitvoerbare kracht zou kunnen verkrijgen om te vermijden dat alsnog een vonnis dient te worden bekomen indien (een van) de echtgenoten de afspraken, opgenomen in de voorafgaande overeenkomst, niet (nakomt) nakomen.

§ 3. Uitwerking van de echtscheiding

424. Zoals reeds hoger omschreven, stuurt in de huidige gerechtelijke procedure EOT de griffier het echtscheidingsvonnis naar de DABS. De ambtenaar van de burgerlijke stand komt enkel nog tussen indien de huwelijksakte van de ex-echtgenoten niet beschikbaar is in de DABS.¹⁰¹⁵

Het echtscheidingsvonnis heeft uitwerking conform art. 1304 Ger.W.:

¹⁰⁰⁹ *Supra* randnummer 426.

¹⁰¹⁰ *Supra* randnummer 374.

¹⁰¹¹ *Supra* randnummer 359.

¹⁰¹² *Supra* randnummer 388.

¹⁰¹³ K. BROECKX, “De uitvoerbare kracht van een notariële akte”, *TPR* 1991, (29) 34, nr. 3.

¹⁰¹⁴ *Supra* randnummer 371.

¹⁰¹⁵ *Supra* randnummer 394; heeft de Belgische echtscheidingsbeslissing betrekking op een huwelijk voltrokken in het buitenland, dan is het mogelijk dat de buitenlandse huwelijksakte niet aanwezig is in de DABS: zie X, *Frequently Asked Question (FAQ) – Modernisering en informatisering van de burgerlijke stand*, https://www.ibz.rn.fgov.be/fileadmin/user_upload/nl/dabs/FAQ_DABS_NL_20200122.pdf.

- tussen de echtgenoten wat hun persoon betreft, zodra het vonnis in kracht van gewijsde is getreden.
- tussen de echtgenoten wat hun goederen betreft, vanaf de datum van neerlegging van het verzoekschrift. In de meeste gevallen wordt in de praktijk conventioneel bedongen dat, wat betreft de goederen, de echtscheiding zal terugwerken tot op de datum van het ondertekenen van de regelingsakte bij de notaris;
- ten aanzien van derden, vanaf de opmaak van de akte van echtscheiding middels de DABS of vanaf de melding op de huwelijksakte.

425. Door de wet van 18 juni 2018 heeft ook de notaris, net zoals de griffiers, rechtstreeks toegang tot de gegevens van de DABS (art. 78, eerste lid, 6° BW).

Bijgevolg kan de notaris bij de buitengerechtelijke echtscheiding worden gelast met de taak die de griffier thans opneemt in die zin dat hij de notariële echtscheidingsakte naar de DABS verstuurt en de ambtenaar van de burgerlijke stand enkel nog dient tussen te komen indien de huwelijksakte van de echtgenoten niet beschikbaar is in de DABS.

De authentieke echtscheidingsakte zou dan uitwerking hebben:

- tussen de echtgenoten wat hun persoon betreft, zodra de notaris de echtscheiding heeft uitgesproken, namelijk op de eerste werkdag volgend op de wachtperiode. Een hoger beroep zou volgens de zesde suggestie niet mogelijk zijn¹⁰¹⁶, waardoor de echtscheiding na de uitspraak door de notaris definitief is;
- tussen de echtgenoten wat hun goederen betreft, vanaf de datum van de indiening van het echtscheidingsverzoek bij de notaris. Ook hier kan in de regelingsakte worden bedongen dat, wat betreft de goederen, de echtscheiding zal terugwerken tot op de datum van het ondertekenen van de regelingsakte bij de notaris;
- ten aanzien van derden, vanaf de opmaak van de akte van echtscheiding middels de DABS of vanaf de melding op de huwelijksakte.

§ 4. ZEVENDE SUGGESTIE: De echtscheiding wordt uitgesproken door de notaris

426. Alvorens de notaris de echtscheiding uitspreekt, dient hij, naast de formele voorwaarden (identiteit, handtekening...) na te gaan of voldaan is aan de vereisten vooropgesteld in de eerste tot en met de zesde suggestie.

Hij controleert of de overeenkomst niet in strijd is met de openbare orde, goede zeden en het algemeen belang. Enkel indien de echtgenoten de overeenkomst hebben opgesteld zonder bijstand van een deskundige of indien de notaris verantwoordelijk is voor de inhoud van de overeenkomst, zal hij de overeenkomst onderwerpen aan een uitgebreide inhoudelijke controle (onder meer dient hij na te gaan of de overeenkomst billijk is voor beide echtgenoten).

---

¹⁰¹⁶ *Supra* randnummer 390.

Is aan alle voorwaarden voldaan, dan spreekt de notaris, zodra de wachtperiode van vijftien dagen is verstreken, de buitengerechtelijke echtscheiding uit.

Wordt de echtscheiding uitgesproken middels authentieke akte, dan is de echtscheidingsakte uitvoerbaar. Indien wordt bepaald dat de echtscheiding niet wordt uitgesproken middels authentieke echtscheidingsakte, dient te worden onderzocht op welke wijze de inhoud van de voorafgaande overeenkomst uitvoerbare kracht zou kunnen verkrijgen om te vermijden dat alsnog een vonnis dient te worden bekomen indien (een van) de echtgenoten de afspraken, opgenomen in de voorafgaande overeenkomst, niet (nakomt) nakomen.

De authentieke echtscheidingsakte heeft uitwerking:

- tussen de echtgenoten wat hun persoon betreft, zodra de notaris de echtscheiding heeft uitgesproken;
- tussen de echtgenoten wat hun goederen betreft, vanaf de datum van de indiening van het echtscheidingsverzoek bij de notaris;
- ten aanzien van derden, vanaf de opmaak van de akte van echtscheiding middels de DABS, of vanaf de melding op de huwelijksakte.

Afdeling IV. Kosten van de echtscheiding

427. In de vierde en laatste afdeling van Deel III wordt de kostprijs van de buitengerechtelijke echtscheiding onderzocht.

Concrete cijfers noemen is daarbij niet aan de orde. Inspiratie halen in het buitenland is niet makkelijk gezien de grote procedureverschillen tussen de onderscheiden landen, de sterk verschillende invulling van de taak van de notaris van land tot land en zijn verloning daarvoor.

Om deze reden wordt geen prijs gekleefd op de handelingen van de diverse instanties, maar wordt onderzocht op welke manier een prijs kan worden bepaald.

§ 1. Kost voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst

428. Wordt de voorafgaande overeenkomst opgesteld door een advocaat, dient (uiteraard) eerstens een onderscheid te worden gemaakt naargelang de echtgenoten samen dezelfde advocaat aanspreken dan wel elk een eigen advocaat aanstellen. Bovendien zijn er enorme verschillen in de aangerekende erelonen en kosten naargelang de ervaring, deskundigheid en bekendheid van de optredende advocaat.

429. Volgens de bemiddelingsbarometer, gebaseerd op een vragenlijst van 2016, bedraagt het gemiddeld uurloon van een bemiddelaar in familiale zaken tussen € 50,00 en € 100,00 per uur. Een bemiddelaar in familiezaken komt gemiddeld zes keer samen met de echtgenoten en een sessie duurt maximaal twee uur.¹⁰¹⁷ Overeenkomstig art. 1731, § 1 Ger.W. worden de bemiddelingskosten gelijk verdeeld onder de partijen. Het gemiddelde ereloon van de bemiddelaar bedraagt bijgevolg tussen de € 300,00 en € 600,00 per echtgenoot. Naast het ereloon is het mogelijk dat de bemiddelaar nog extra kosten aanreken. Dit zou in de praktijk neerkomen op ongeveer € 250,00 (hierop dient dan wel btw te worden betaald).¹⁰¹⁸ Hierbij dient wel rekening te worden gehouden met het feit dat deze cijfers dateren uit 2016 en dus niet meer helemaal actueel zijn.

Indien de scheidingsbemiddeling verloopt via Pareto Group, krijgen leden van de gezinsbond € 100,00 korting op de pakketprijs van “Verstandig scheiden”.¹⁰¹⁹

Wordt de voorafgaande overeenkomst opgesteld door een bemiddelaar dan hebben partijen het voordeel dat geen btw dient te worden betaald. Overeenkomstig art. 44, § 2, 5° W.Btw wordt bemiddeling in familiezaken immers vrijgesteld van btw.

430. In de meeste notariskantoren kost een eenvoudige voorafgaande overeenkomst in het kader van de gerechtelijke procedure EOT (zonder toewijzing van een onroerend goed en zonder overname van kredieten) minstens € 1.000,00. In dit bedrag zitten ook de proceskosten en de kost voor het opstellen van het verzoekschrift vervat.¹⁰²⁰ Dit wordt bevestigd door de vijftien notarissen die door mij werden

---

¹⁰¹⁷ BMEDIATION, *Bemiddelingsbarometer 2016*, <https://www.bmediation.eu/wp-content/uploads/2019/02/Bemiddelingsbarometer-2016-NL-Final.pdf>, 11-12.

¹⁰¹⁸ T. WIJNANT, “Van familierechtelijke overeenkomst tot uitvoerbare titel: afweging van diverse wegen en kosten” in P. SENAËVE en G. VERSCHULDEN (eds.), *Wetgeving en rechtspraak familie(proces)recht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, (235) 254-255.

¹⁰¹⁹ X, *Naar een evenwichtige toekomst in 5 stappen*, <https://www.scheidingsconsulenten.be/Scheidingstraject.aspx>; X, *Pareto Group – Familiale bemiddeling*, <https://gent.gezinsbond.be/kortingen/varia/pareto-group-familiale-bemiddeling>.

¹⁰²⁰ A. VAN DEN BOSSCHE, J. VAN THIELEN en A. VAN DEN BOSSCHE, “Notariële erelonen. De notaris is écht niet te duur, integendeel!”, *Not.Fisc.M.* 2020, (23) 30.

gecontacteerd. Het bedrag bij hen varieert tussen € 1.000,00 en € 1.450,00 (excl. btw). Twee van de gecontacteerde notarissen vragen voor het opstellen van de kindregeling bijkomend tussen de € 250,00 en € 300,00.

De kostprijs voor de onderhandelingen EOT en de opmaak van de overeenkomst bij en door de notaris is derhalve niet getarifeerd, elke notaris bepaalt zelf het bedrag dat hij aanrekent, wat bij de rechtzoekende tot verwarring kan leiden. Een van de notarissen die ik contacteerde, gaf de opmerking dat het notariaat zich dringend en grondig dient te bezinnen over meer transparantie bij het berekenen van het ereloon en de kosten in de EOT-dossiers.

431. De kost voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst zal bij de buitengerechtelijke echtscheiding vermoedelijk hetzelfde blijven. In de vierde suggestie¹⁰²¹ wordt aangegeven dat de echtgenoten niet verplicht zijn zich te laten bijstaan door een deskundige indien de echtscheiding door de notaris wordt uitgesproken (wat dan weer wordt aangegeven in de zevende suggestie¹⁰²²).

§ 2. Kost te betalen aan de notaris die de echtscheiding uitspreekt

432. De kost die de echtgenoten zullen moeten betalen aan de notaris om de echtscheiding uit te spreken, zal vermoedelijk hoger liggen dan wat de echtgenoten thans dienen te betalen aan de rechtbank (€ 165,00 + 2x € 20,00). Om de kostprijs te bepalen, kan de Belgische wetgever inspiratie halen bij de berekening die in het Nederlands voorstel van TEEVEN werd gedaan om het bedrag van de leges te bepalen dat de echtgenoten aan de ambtenaar van de burgerlijke stand zouden moeten betalen.

In dit Nederlandse wetsvoorstel werd een gemiddelde raming opgesteld aan de hand van de diverse taken die de overheid zou moeten uitvoeren in het kader van de buitengerechtelijke echtscheiding. Het opmaken van het echtscheidingsdossier en de beoordeling van de aanvraag zou gemiddeld dertig minuten (respectievelijk 55 minuten indien de echtgenoten niet in Nederland wonen en/of het huwelijk niet in Nederland is gesloten) duren. Het uitspreken van de echtscheiding zou gemiddeld 47 minuten (respectievelijk 51 minuten) duren. Voor het verwerken van de huwelijksakte en het inschrijven in de registers van burgerlijke stand wordt een duurtijd van 18 minuten (respectievelijk 46 minuten) vooropgesteld. Indien hierbij nog de tijd wordt bijgerekend voor de objectieve overheidsinformatie, zou de overheid in totaal gemiddeld 133 minuten met een kostprijs van € 174,00 (respectievelijk 172 minuten met een kostprijs van € 226,00) werken aan de afhandeling van de buitengerechtelijke echtscheiding.¹⁰²³ Volgens TEEVEN zouden de ICT-systemen moeten worden aangepast en de kost daarvan wordt in totaal begroot op € 200.000,00. Deze investering zou kunnen worden afgeschreven op vijf jaar en zou moeten worden gedekt door de echtgenoten die op basis van een buitengerechtelijke echtscheiding uit de echt willen scheiden. Om deze reden wordt bovenop de kost voor de werktijd van de ambtenaren € 11,00 extra geteld.¹⁰²⁴

433. Het kan aangewezen zijn om enkele Belgische notarissen (pilotkantoren) te laten onderzoeken hoe lang ze effectief bezig zouden zijn met de (al dan niet inhoudelijke) controle van een

---

¹⁰²¹ *Supra* randnummer 340.

¹⁰²² *Supra* randnummer 426.

¹⁰²³ Dit is op basis van advies van de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken berekend om te bepalen wat de hoogte van de leges moet zijn: MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 17-18.

¹⁰²⁴ MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3, 18-19.

echtscheidingsovereenkomst, eventueel met de persoonlijke verschijning om met de echtgenoten de overeenkomst te overlopen en met de afhandeling ervan. Bij dit onderzoek dient te worden nagegaan of alles effectief door de notaris dient te gebeuren (dit zal de kostprijs dan veel hoger maken), dan wel of bepaalde taken door notarieel juristen of zelfs notarieel medewerkers (niet-juristen) kunnen gebeuren (waardoor de kostprijs lager zal zijn).

Op basis van hun conclusies kan een algemeen gemiddelde worden genomen en kan een forfaitair bedrag worden bepaald, in de mate dat het mededingingsrecht dit toelaat.¹⁰²⁵ Zowel in Estland, in Frankrijk als in Spanje ligt de prijs die de echtgenoten dienen te bepalen aan de notaris vast, waardoor kan worden verondersteld dat het mededingingsrecht dit toelaat.¹⁰²⁶

Hierbij dient te worden opgemerkt dat dit bedrag redelijk dient te zijn voor de echtgenoten, maar ook aanvaardbaar voor de notarissen. De kost van de buitengerechtelijke echtscheiding in België zal bijgevolg vermoedelijk hoger liggen dan de kost voor de huidige procedure EOT.

434. Rekening dient te worden gehouden met de scheidende echtgenoten die niet over de nodige middelen beschikken. Ze kunnen reeds beroep doen op gratis bijstand van een Pro Deo advocaat of bemiddelaar (onder meer bij het CAW). Voor zover ik weet bestaat deze mogelijkheid niet voor een notariële akte. Hiervoor kan eventueel worden gekeken naar het notarieel fonds¹⁰²⁷ of naar de invoering van een Pro Deo notaris.

§ 3. ACHTSTE SUGGESTIE: De kost is afhankelijk van het type deskundige op wie de echtgenoten beroep doen en van de taakomschrijving van de notaris als bevoegde instantie

435. **Kost voorafgaande overeenkomst** – De kost voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst zal bij de buitengerechtelijke echtscheiding vermoedelijk gelijk blijven aan wat de echtgenoten thans dienen te betalen bij de gerechtelijke procedure EOT.

436. **Kost procedure** – Aan diverse notarissen (pilotkantoren) dienen voorafgaande overeenkomsten te worden voorgelegd en aan hen dient te worden gevraagd hoe lang ze effectief bezig zijn met de (al dan niet inhoudelijke) controle van de echtscheidingsovereenkomst, eventueel met de persoonlijke verschijning van de echtgenoten.

Bij dit onderzoek dient te worden nagegaan of alles effectief door de notaris dient te gebeuren (dit zal de kostprijs dan hoger maken), dan wel of bepaalde taken door notarieel juristen of notarieel medewerkers (niet-juristen) kunnen worden uitgevoerd (waardoor de kostprijs lager zal zijn).

---

¹⁰²⁵ Indien juridische beroepsbeoefenaars of andere vrije-beroepsorganisaties afspraken maken die neerkomen op een tariefregeling, vormt dit uit de aard van de zaak een ernstige beperking van de mededinging. Het is dan ook zo flagrant in strijd met de economische vrijheid dat dit ten strengste verboden is: zie A.-M. VAN DEN BOSSCHE, “Vrije beroepen in een openmarkteconomie: van corporatisme naar professionele dienstverlening met vrije mededinging”, *Ius & actores* 2007, afl. 2, (7) 31-32.

¹⁰²⁶ *Supra* randnummers 174, 175 en 181. Het mededingingsrecht is in deze masterproef niet onderzocht waardoor niet kan worden gegarandeerd dat dit correct is.

¹⁰²⁷ Jaarlijks dienen de notarissen 0,5% van hun netto-belastbaar inkomen in het notarieel fonds te steken (art. 117, § 4, eerste lid Organieke Wet Notariaat). In een aantal gevallen worden akten kosteloos verleden of wordt het ereloon van de notaris verminderd en dan kan de notaris beroep doen op dit fonds voor een bepaald bedrag zodat (een deel van) hun kosten worden gedekt. Voor meer informatie zie H. DE DECKER, “Welke wijzigingen bracht de ‘POTPOURRIWET V’ aan de Ventôsewet?”, *Not.Fisc.M.* 2017, 300-311; A. VAN DEN BOSSCHE, “Wijzigingen aan de Organieke wet op het notariaat door de Wet houdende vereenvoudiging, harmonisering, informatisering en modernisering van bepalingen van burgerlijk recht en van burgerlijk procesrecht alsook van het notariaat, en houdende diverse bepalingen inzake justitie”, *T.Not.* 2017, 766-789.

Verschillende bedragen dienen te worden bepaald naargelang de inhoud en de verantwoordelijkheid van zijn taak als bevoegde instantie:

- 1° De notaris is opgetreden als deskundige en de echtgenoten vergoeden hem voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst.

In dat geval is noch de persoonlijke verschijning, noch de toetsing aan de openbare orde, noch de uitgebreide inhoudelijke controle vereist. De taak van de notaris als bevoegde instantie is derhalve louter administratief. Hiervoor zal de vergoeding bijgevolg het laagste zijn.

- 2° De echtgenoten hebben geen beroep gedaan op een deskundige of hebben wel beroep gedaan op een andere deskundige, maar de notaris blijft verantwoordelijk voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst.

In deze hypothese is zowel de persoonlijke verschijning, de uitgebreide inhoudelijke controle als de toetsing aan onder andere de openbare orde vereist. Hiervoor zal de vergoeding bijgevolg het hoogste zijn

- 3° De echtgenoten hebben beroep gedaan op een andere deskundige en de notaris wordt niet verantwoordelijk geacht voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst.

In dat geval is noch de persoonlijke verschijning, noch de uitgebreide inhoudelijke controle vereist. Wel dient de notaris de overeenkomst te toetsen aan de openbare orde. Hier zal het bedrag van de vergoeding zich bijgevolg situeren tussen de bedragen van de vergoedingen in beide bovenstaande hypothesen.

IV. KERNOVERZICHT VAN DE SUGGESTIES

437. In dit deel worden alle suggesties samen weergegeven. De verschillende hypotheses van de suggesties worden in de mate van het mogelijke geschrapt en alles wordt weergegeven als één geheel.

438. De echtgenoten die uit de echt wensen te scheiden behouden de keuze tussen EOT en EOO, hieraan verandert niets. Indien ze verkiezen uit de echt te scheiden middels de procedure EOT zal deze buitengerechtelijk verlopen, behalve in enkele uitzonderlijke gevallen door de wet bepaald waarbij de kwetsbare echtgenoot dient te worden beschermd.

439. De buitengerechtelijke echtscheiding staat ook open voor echtgenoten met minderjarige kinderen. In dat geval dienen de ouders samen met een deskundige een gedetailleerd kinderplan op te stellen aan de hand van een checklist die is opgesteld door een interdisciplinair team.

Zodra het kind de leeftijd van tien jaar heeft bereikt, dient het zelf te beslissen of het al dan niet (alleen of samen met zijn broer(s) en/of zus(sen)) wordt gehoord door de deskundige die samen met de ouders het kinderplan opstelt.

Bij het eerste gesprek dat de deskundige heeft met de echtgenoten, wordt de nadruk gelegd op het hoorrecht van de kinderen. Aan de ouders wordt gevraagd hierover in gesprek te gaan met hun minderjarige kinderen. In de volgende bijeenkomst met de deskundige ondertekenen en dateren beide ouders een document waarin staat dat ze de minderjarige kinderen op de hoogte hebben gebracht en of deze al dan niet een gesprek wensen met de deskundige. De notaris in zijn hoedanigheid als bevoegde instantie, dient na te gaan of dit document aan het kinderplan is gehecht.

Indien wordt bepaald dat de echtgenoten persoonlijk dienen te verschijnen voor de notaris die de echtscheiding zal uitspreken, zal hij, in de hypothese dat de kinderen afstand hebben gedaan van hun recht te worden gehoord, nogmaals aan de ouders vragen of ze deze vraag effectief aan de minderjarige kinderen hebben gesteld en dient deze verklaring te worden opgenomen in de echtscheidingsakte.

De deskundige kan slechts optreden indien hij een opleiding heeft gevolgd met betrekking tot het horen van minderjarige kinderen.

Indien het kind effectief wordt gehoord, wordt het resultaat daarvan in een volgend gesprek tussen de deskundige en de ouders besproken. Het blijft evenwel de keuze van de ouders of het kinderplan al dan niet wordt aangepast aan de mening van het kind.

Eens het kinderplan is opgesteld, wordt het doorgestuurd naar het Openbaar Ministerie dat binnen de dertig dagen de inhoud van het kinderplan dient te controleren. Indien het van oordeel is dat de overeenkomst dient te worden gewijzigd, worden zowel de deskundige als de echtgenoten op de hoogte gebracht zodat zij samen de overeenkomst kunnen aanpassen. Nadien wordt de overeenkomst ten spoedigste opnieuw voorgelegd aan het Openbaar Ministerie, dat opnieuw binnen de dertig dagen aan de partijen zal mededelen ofwel dat het kinderplan voldoet ofwel dat het andermaal dient te worden aangepast. De procedure buitengerechtelijke EOT kan slechts worden opgestart mits – op bovenbeschreven wijze – een goedgekeurd kinderplan kan worden voorgelegd.

440. De echtgenoten dienen een voorafgaande overeenkomst over alle gevolgen de echtscheiding op te stellen waarbij ook wordt aanbevolen een regeling over het lot van de eventuele huisdieren op te stellen.

441. Hebben de echtgenoten minderjarige kinderen, dan zijn ze verplicht beroep te doen op een deskundige bij de opmaak van de overeenkomst, minstens voor het uitwerken van het kinderplan.

Indien de echtgenoten geen minderjarige kinderen hebben, is de tussenkomst van een deskundige niet verplicht maar wel sterk aanbevolen. Merkt de notaris – in zijn hoedanigheid van instantie die de echtscheiding uitspreekt – dat de echtgenoten de overeenkomst zelf hebben opgesteld en dat deze niet voldoet, dan moet hij weigeren de echtscheiding uit te spreken. Hij vraagt dan een aanpassing van de overeenkomst en beveelt de echtgenoten aan beroep te doen op een deskundige.

De echtgenoten kunnen vrij beslissen op welk type deskundige – advocaat, bemiddelaar en/of notaris – ze beroep wensen te doen.

Zowel bij de opleiding tot erkend bemiddelaar als bij de nascholing dient de Federale Bemiddelingscommissie erop toe te zien dat de opleiding van de bemiddelaars voldoende garantie biedt op een voldoende juridische onderbouwing van de door hen op te stellen overeenkomst.

Aan elke scheidingsdeskundige wordt aanbevolen een opleiding tot erkend bemiddelaar, minstens een bemiddelingsopleiding te volgen teneinde in hun echtscheidingspraktijk de bemiddelingstechnieken te hanteren.

Samenwerking tussen verschillende types deskundigen kan in bepaalde complexe situaties leiden tot betere overeenkomsten. Hierover dient verder onderzoek te gebeuren.

De overheid verschaft – al dan niet via het internet – aan de echtgenoten relevante informatie opdat de echtgenoten bij de juiste scheidingsdeskundige terecht komen.

442. De notaris controleert of de voorafgaande overeenkomst voldoet aan de wettelijk bepaalde vormvoorschriften. Hij gaat ook na of de overeenkomst niet in strijd is met de openbaar orde, de goede zeden en het algemeen belang.

Indien de wet bepaalt dat de notaris verantwoordelijkheid draagt voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst die is opgesteld door een andere deskundige of door de echtgenoten zelf zonder hulp van een deskundige, dan zal de notaris de voorafgaande overeenkomst ook onderwerpen aan een grondige inhoudelijke controle.

443. Indien de echtgenoten de voorafgaande overeenkomst zelf en derhalve zonder de tussenkomst van een deskundige hebben opgesteld, dienen ze steeds persoonlijk te verschijnen voor de notaris.

Indien de wetgever beslist de notaris steeds verantwoordelijk te houden voor de inhoud van de overeenkomst, dienen ook de echtgenoten die de overeenkomst samen met een deskundige (andere dan de notaris) hebben opgesteld voor de notaris te verschijnen. Indien in deze laatste hypothese de notaris niet verantwoordelijk wordt gehouden voor de inhoud van de overeenkomst, is een persoonlijke verschijning niet vereist.

444. De dag na de persoonlijke verschijning, mits uiteraard de notaris zijn goedkeuring heeft gegeven aan de overeenkomst, begint een wachtperiode te lopen van vijftien dagen.

Indien (een van) de echtgenoten gedurende deze periode de overeenkomst nog (wenst) wensen te wijzigen, is dit mogelijk op eigen verzoek. Er volgt een aangepaste overeenkomst, een toetsing en nieuwe persoonlijke verschijning, waarna een nieuwe termijn van vijftien dagen begint te lopen.

Indien geen van beide echtgenoten of de deskundige tijdens de (laatste) wachtperiode van vijftien dagen op de voorgeschreven wijze aangeeft de overeenkomst te willen wijzigen of het verzoek tot echtscheiding intrekt, spreekt de notaris de echtscheiding uit en zorgt hij voor de registratie en het doorgeven aan de DABS.

Hoger beroep tegen de uitspraak van de echtscheiding is niet mogelijk.

445. De authentieke echtscheidingsakte heeft uitwerking:

- 1° tussen de echtgenoten wat hun persoon betreft, zodra de notaris de echtscheiding heeft uitgesproken;
- 2° tussen de echtgenoten wat hun goederen betreft, vanaf de datum van de indiening van het echtscheidingsverzoek bij de notaris; in de overeenkomst kan terugwerkende kracht worden voorzien tot op de datum van het ondertekenen van de regelingsakte bij de notaris;
- 3° ten aanzien van derden, vanaf de opmaak van de akte van echtscheiding middels de DABS of vanaf de melding op de huwelijksakte.

446. De kost voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst zal bij de buitengerechtelijke echtscheiding vermoedelijk gelijk blijven aan wat de echtgenoten thans dienen te betalen bij de gerechtelijke procedure EOT.

Voor het bepalen van de kost van de procedure en de vergoeding van de bevoegde instantie is nader onderzoek vereist.

V. NAAR EEN BUITENGERECHTELIJKE ECHTSCHEIDING IN BELGIË?

447. In dit onderdeel worden de mogelijke nadelen of argumenten contra de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België weergegeven. Uiteindelijk wordt vervolgens geconcludeerd of de Belgische wetgever de buitengerechtelijk echtscheiding in België al dan niet dient in te voeren.

Afdeling 1. Mogelijke nadelen of argumenten contra de invoering van de buitengerechtelijke echtscheiding in België

§ 1. Er zijn geen problemen met de huidige procedure EOT

448. De huidige gerechtelijke procedure EOT verloopt soepel en stelt geen belangrijke problemen. De persoonlijke verschijning is niet meer vereist en het echtscheidingsverzoek kan worden ingediend door de deskundige die de echtgenoten heeft bijgestaan bij het opstellen van de voorafgaande overeenkomst; de echtgenoten komen niet meer in aanraking met de rechtbank en vinden dit doorgaans comfortabel. Waarom zou een nieuwe echtscheidingswijze dan nodig zijn?

Hierbij kan vooreerst worden gekeken naar de taak van de rechterlijke macht. De rechterlijke macht dient geschillen te beslechten¹⁰²⁸; bij een procedure EOT is *de facto* geen sprake (meer) van een geschil gezien de echtgenoten een overeenkomst hebben bereikt over alle gevolgen van de echtscheiding. De vraag dient dan ook te worden gesteld welke nog de meerwaarde is van de tussenkomst van de rechtbank in het kader van de procedure EOT.

Zoals reeds vermeld in randnummer 377 zijn echtgenoten tijdens de echtscheidingsprocedure beperkt in het stellen van bepaalde rechtshandelingen (het is onder meer moeilijk voor een van de echtgenoten om tijdens de procedure een onroerend goed aan te kopen). Door de procedure te onttrekken aan de rechtbank en toe te vertrouwen aan de notaris, zal de periode tussen de indiening van het verzoekschrift en de tegenstelbaarheid van de echtscheiding aan derden minstens halveren. Dit is voor de echtgenoten een voordeel. Zij verkrijgen sneller hun ongehuwde status en hun contractuele vrijheid.

Justitie kampt de laatste jaren met budgettaire problemen en personeelstekort. Waar mogelijk worden besparingen doorgevoerd.¹⁰²⁹ Door de EOT aan de rechter te ontnemen zal sprake zijn van een kostenbesparing. Deze wijziging zal uiteraard geen spectaculaire budgettaire impact hebben maar biedt voor de rechterlijke macht ook het voordeel dat de vrijgekomen mankracht elders kan worden ingezet en kan zorgen voor de vermindering van de gerechtelijke achterstand.

Vanuit internationaal perspectief kan worden vastgesteld dat de CEFL reeds in 2004 heeft aangegeven dat de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk dient te zijn.¹⁰³⁰ Reeds in dertien Europese landen is de buitengerechtelijke echtscheiding een feit.

Wat houdt de Belgische wetgever dan nog tegen?

---

¹⁰²⁸ H. LENTERS, *De rol van de rechter in de echtscheidingsprocedure*, Arnhem, Gouda Quint, 1993, 278-279.

¹⁰²⁹ X, "Besparingen [bij Justitie]", *Juristenkrant* 2010, afl. 208, 14.

¹⁰³⁰ *Supra* randnummer 20.

§ 2. Belang en bescherming van het minderjarig kind

449. Zoals weergegeven in de tweede suggestie meen ik dat de buitengerechtelijke echtscheiding ook dient open te staan voor echtgenoten met minderjarige kinderen.¹⁰³¹ Hierbij zal – net zoals in het buitenland¹⁰³² – de kritiek komen dat door de buitengerechtelijke echtscheiding open te stellen voor echtgenoten met minderjarige kinderen het belang van het minderjarig kind in het gedrang kan komen.

Dit is mijns inziens niet correct. In de buitengerechtelijke echtscheiding, zoals weergegeven in de vooropgestelde suggesties, zal immers meer aandacht worden besteed aan het belang van het minderjarig kind dan in de huidige gerechtelijke procedure EOT.

Vooreerst zal het kind effectief de kans krijgen te worden gehoord, niet door de instantie die de echtscheiding uitspreekt, maar wel door de deskundige met wie de ouders de overeenkomst opstellen.

Ten tweede worden de echtgenoten door de voorgestelde verplichting om samen met een deskundige een kinderplan op te stellen, meer dan thans het geval is, gewezen op het belang van een goede regeling voor hun kinderen en zal hierover beter worden nagedacht.

Ten derde zal het kinderplan voorafgaandelijk worden getoetst door het Openbaar Ministerie, zoals thans reeds het geval is met de kindregeling (EOT). Op deze wijze zullen de belangen van het kind blijvend worden gecontroleerd door een onafhankelijke instantie met kennis van zaken.

Ten slotte zal ook de notaris nadien het kinderplan nogmaals controleren op clausules die in strijd zijn met de openbare orde, de goede zeden en het algemeen belang. Dit is immers zijn taak als openbaar ambtenaar¹⁰³³; hij zal daarvoor verantwoordelijk zijn. Deze controle zal bijgevolg nauwgezet gebeuren.

§ 3. Bevoogdend

450. De buitengerechtelijke echtscheiding kan door wat vooropgesteld wordt in de vijfde¹⁰³⁴ en zesde¹⁰³⁵ suggestie als bevoogdend worden beschouwd. De echtgenoten dienen immers persoonlijk te verschijnen voor de notaris (tenzij hij niet verantwoordelijk wordt geacht voor de inhoud van de voorafgaande overeenkomst indien deze wordt opgesteld door een andere deskundige dan de notaris) en ze dienen een wachtperiode van vijftien dagen te doorlopen, wetende dat zowel de persoonlijke verschijning als de wachtperiode bij de gerechtelijke procedure EOT *de facto* is afgeschaft.¹⁰³⁶

Zowel de persoonlijke verschijning als de wachtperiode hebben nochtans belangrijke voordelen.

De persoonlijke verschijning zorgt voor rechtszekerheid, waardoor het bevoogdende karakter kan worden gerechtvaardigd. Bovendien worden volgens het onderzoek van HEMELSOEN bij de gerechtelijke procedure EOT reeds 77 procent van de echtscheidingsovereenkomsten opgemaakt middels een notariële akte.¹⁰³⁷ Deze echtgenoten zijn dus allen reeds persoonlijk verschenen bij de notaris voor het verlijden van de akte en zullen derhalve – in de buitengerechtelijke procedure – niet

---

¹⁰³¹ *Supra* randnummers 161-263.

¹⁰³² *Supra* randnummers 203-205.

¹⁰³³ J. MELLAERTS, *Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht*, Leuven, Acco, 1991, 165-166, nr. 385-386.

¹⁰³⁴ *Supra* randnummer 374.

¹⁰³⁵ *Supra* randnummer 388.

¹⁰³⁶ *Supra* randnummers 344 en 376.

¹⁰³⁷ *Supra* randnummer 450.

nog eens bijkomend voor de notaris als bevoegde instantie dienen te verschijnen. De persoonlijke verschijning zou dus enkel nog vereist zijn voor de resterende 23 procent andere echtgenoten; dit lijkt mij aanvaardbaar.

Door de wachtperiode van vijftien dagen, ingevoerd ter reflectie, zal de kans op impulsiviteit afnemen en kunnen de echtgenoten rustig de overeenkomst nog eens overdenken. Indien geen wachtperiode zou worden ingevoerd, zou het huwelijk, zoals bij wettelijke samenwoning, kunnen worden beëindigd door bij de bevoegde instantie het echtscheidingsverzoek in te dienen en zouden de echtgenoten – bij wijze van spreken – het gebouw reeds kunnen verlaten als ex-echtgenoten. Dit is misschien al te snel.

Bovendien wordt de huidige procedure gerechtelijke EOT met tussenkomst van een rechter door de echtgenoten waarschijnlijk meer als bevoogdend ervaren dan de buitengerechtelijke EOT.

§ 4. Probleem indien de notaris zowel de voorafgaande overeenkomst opstelt als de echtscheiding uitspreekt

451. De vraag kan worden gesteld of het mogelijk is zowel het opstellen van de voorafgaande overeenkomst als de uitspraak van de echtscheiding door dezelfde notaris te laten plaatsvinden en of er dan geen sprake is van tegenstrijdige belangen.

Ik ben de mening toegedaan dat dit geen probleem is. De notaris is als openbaar ambtenaar onpartijdig en handelt in het maatschappelijk belang. Bovendien zijn de echtgenoten niet verplicht beroep te doen op de notaris in de hoedanigheid van deskundige die samen met hen de voorafgaande overeenkomst opstelt.

Bij de koop-verkoop van een onroerend goed kan de notaris thans ook optreden voor zowel de koper als de verkoper. Hij is dan de enige notaris die de authentieke akte opstelt en verlijdt. In de praktijk zorgt dit amper voor problemen.

Bovendien werd in het voorstel van MELLAERTS aangegeven dat het mogelijk dient te zijn dat beide echtgenoten beroep doen op hun eigen notaris-raadsman en dat de notaris-raadsman van een van de echtgenoten uiteindelijk het akkoord van beide echtgenoten opneemt in een authentieke akte.¹⁰³⁸

Ten slotte mag niet worden vergeten dat de notaris een belangrijke aansprakelijkheid heeft waardoor hij niet snel zal afwijken van zijn onpartijdigheid en zijn taak als openbaar ambtenaar.

§ 5. Hogere kostprijs voor de echtgenoten

452. Echtgenoten betalen voor de gerechtelijke procedure EOT € 165,00 aan rolrechten en € 20,00 per persoon als bijdrage aan het fonds voor tweedelijnsbijstand. De bijstand van een deskundige voor het opstellen van de voorafgaande overeenkomst is thans niet verplicht. Bijgevolg kunnen de echtgenoten in principe thans voor een minimumbedrag aan kosten van ongeveer € 200,00 uit de echt scheiden. Dit is evenwel doorgaans louter theorie: de meeste echtgenoten doen wel beroep op een deskundige¹⁰³⁹ en betalen daarvoor uiteraard een vergoeding.

---

¹⁰³⁸ J. MELLAERTS, *Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht*, Leuven, Acco, 1991, 166-167, nr. 387-388.

¹⁰³⁹ *Supra* voetnoot 704.

Gelet op de taak die de notaris in de buitengerechtelijke echtscheiding als bevoegde instantie wordt toebedeeld indien de echtgenoten zich niet laten bijstaan door een deskundige bij het opstellen van een overeenkomst (zowel de uitgebreide inhoudelijke controle als de echtgenoten ontvangen voor de persoonlijke verschijning), is het onwaarschijnlijk dat de vergoeding voor zijn tussenkomst slechts € 200,00 zal bedragen.

453. De buitengerechtelijke echtscheiding zal voor de scheidende echtgenoten derhalve meer kosten met zich meebrengen dan de huidige gerechtelijke procedure EOT.

Hierbij krijgen ze wel bijstand en derhalve garantie dat, zeker indien de overeenkomst wordt opgesteld zonder bijstand van een deskundige, de overeenkomst inhoudelijk correct zal zijn, wat dan weer de kans op relitigatie en de bijhorende aanzienlijke kosten doet dalen.

Indien de EOT wordt geprivatiseerd (lees: de onttrekking van de EOT aan de rechterlijke macht), heeft dit tot gevolg dat ook de kost van de echtscheiding wordt geprivatiseerd. Dit kadert trouwens ook in de evolutie naar een gedeeltelijke privatisering van Justitie die reeds een tijdlang gaande is. Zo wordt sedert een aantal jaren de verwerping van nalatenschappen ook niet meer afgehandeld via de rechtbank en is dit een exclusieve bevoegdheid geworden van de notaris (art. 784, eerste lid BW).¹⁰⁴⁰ Ook de kost daarvan wordt niet langer gedragen door de Belgische staat maar wel door de verwerper (behalve voor deficitaire nalatenschappen waar het notarieel fonds tussenkomt¹⁰⁴¹). Op dit ogenblik dragen alle burgers bij aan de echtscheiding van de scheidende echtgenoten gezien een belangrijk deel van de kosten van de werking dienaangaande van de rechtbank door de belastingbetaler wordt betaald. De vraag kan worden gesteld of dit nog te verantwoorden is. De buitengerechtelijke procedure EOT lost dit probleem in grote mate op.

§ 6. Symboliek van de rechter

454. De rechterlijke tussenkomst bij een echtscheiding duidt ook op de bijzondere maatschappelijke betekenis van het huwelijk dat niet even makkelijk en snel als een gewone overeenkomst of als een verklaring van wettelijk samenwonen kan worden ontbonden; het huwelijk schept namelijk verbintenissen met een bijzondere betekenis in de publieke sfeer. Er kan worden opgeworpen dat de tussenkomst van de rechter om deze reden noodzakelijk zou zijn, zelfs indien zijn tussenkomst een loutere formaliteit is.¹⁰⁴²

Voor vele mensen is de tussenkomst van de rechter of de rechtbank in het algemeen een nare gedachte en kan zijn tussenkomst culpabiliserend werken.¹⁰⁴³ Het wegvallen van de rechterlijke tussenkomst kan er toe leiden dat echtgenoten zich minder schuldig zullen voelen en zal derhalve minder stress met zich brengen.¹⁰⁴⁴ Vermits het huwelijk al lang niet meer dé onaantastbare hoeksteen is van de

¹⁰⁴⁰ B. MEDAER, "Impact van de Potpourriwet V op het vlak van de registratierechten", *Registratierechten* 2017, afl. 3, (10) 10.

¹⁰⁴¹ H. DE DECKER, "Welke wijzigingen bracht de 'POTPOURRIWET V' aan de Ventôsewet?", *Not.Fisc.M.* 2017, 305, nr. 15. Hierbij dient te worden opgemerkt dat dit fonds niet door de Belgische Staat, maar wel door de notarissen zelf wordt gespijsd, *Supra* voetnoot 1027.

¹⁰⁴² *Handelingen II* 2002-03, nr. 34, 2576; Brief van de minister van Justitie, *Kamerstukken II* 2002-03, 28 600 VI, nr. 105, 12; M.V. ANTOKOLSKAIA, "Inleiding" in M.V. ANTOKOLSKAIA, *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, (7) 9.

¹⁰⁴³ Brief van de minister van Justitie, *Kamerstukken II* 2002-03, 28 600 VI, nr. 132, 2.

¹⁰⁴⁴ X, "Quelques chiffres du CNB", *AJ Famille* 2018, afl. 2, 80.

maatschappij¹⁰⁴⁵ en scheiden al lang geen schandvlek meer is, kan het alleen maar als positief worden ervaren dat de echtgenoten zich minder schuldig voelen.

Bovendien wordt de tussenkomst van de rechtbank vervangen door de tussenkomst van de notaris, openbaar ambtenaar; de notaris heeft doorgaans maatschappelijk ook aanzien en kan derhalve de symboliek van de rechtbank vervangen, voor zoveel als nodig.

§ 7. Principiële onbeschikbaarheid van de staat van de persoon

455. In oude rechtsleer werd gesteld dat de staat van persoon principieel onbeschikbaar is.¹⁰⁴⁶ De staat van de persoon kan bijgevolg niet zomaar worden gewijzigd, de tussenkomst van de rechter is vereist. Hieronder valt ook de huwelijksstaat.

De laatste jaren is een tendens gaande in andere domeinen van het familierecht die hierin bestaat dat de staat van de persoon meer beschikbaar wordt; transgenders zijn hiervan een voorbeeld: *“Het geslacht als element van de staat van de persoon is in zeer grote mate beschikbaar geworden”*¹⁰⁴⁷.

Bijgevolg kan de vraag worden gesteld waarom de staat van de persoon onbeschikbaar zou moeten blijven op vlak van de huwelijkse staat en principieel enkel zou kunnen worden gewijzigd door de rechter. Het beschikbaar maken van de staat van de persoon middels de buitengerechtelijke echtscheiding kadert dan ook in een maatschappelijke evolutie die reeds enige tijd gaande is.

---

¹⁰⁴⁵ G. MARLIER, *Familie in het straf- en strafprocesrecht – Afbrokkende hoeksteen van de samenleving?*, Mechelen, Kluwer, 2018, 204, nr. 263.

¹⁰⁴⁶ G. BAETEMAN en E. GULDIX, “Staat van de persoon”, *TPR* 2001, (1561) 1726, nr. 247.

¹⁰⁴⁷ G. VERSCHULDEN, “Vernietigingsberoepen tegen de Transgenderwet: aanloop naar of valkuil voor de non-binaire genderoptie?”, *T.Fam.* 2018, (66) 68.

Afdeling 2. Eindsuggestie en conclusie

456. In de vorige afdeling werden niet louter enkele mogelijke nadelen of argumenten contra de buitengerechtelijke echtscheiding weergegeven, maar werd ook gepoogd deze nadelen te weerleggen of zelfs om te vormen tot een voordeel.

De wetgever zal belangrijke wijzigingen dienen door te voeren en veel moet nog worden onderzocht (onder meer het internationaal privaatrechtelijke luik, de verantwoordelijkheid van de notaris en de kostprijs van de buitengerechtelijke echtscheiding), maar ik meen dat – na bovenstaand onderzoek en na de weerlegging van de mogelijke nadelen van de buitengerechtelijke echtscheiding – de buitengerechtelijke echtscheiding in België wel degelijk dient te worden ingevoerd zoals beschreven in de hoger staande kernsuggestie. De invoering ervan zou een belangrijke stap zijn in een reeds jarenlang aan de gang zijnde evolutie van modernisering en privatisering van het echtscheidingsrecht.

457. Bovenstaand onderzoek is niet allesomvattend, maar het geeft een eerste indruk van de mogelijkheid tot het invoeren van de buitengerechtelijke echtscheiding in België en een eerste worp van concrete regeling.

Diverse juridische en multidisciplinaire onderzoeken dienen nog te worden uitgevoerd om mijn of andere suggesties verder uit te werken zodat effectief een wetsvoorstel kan worden uitgewerkt waarin zowel de bemiddelaars, de advocaten als de notarissen zich kunnen vinden, maar waarbij voornamelijk het belang van de scheidende echtgenoten en de minderjarige kinderen ter harte wordt genomen.

SLOTWOORD

Bij de aanvang maar ook tijdens het schrijven van deze masterproef en het uitwerken van de diverse suggesties had ik geen idee wat het antwoord zou zijn op de titel van deze masterproef: “*Naar een buitengerechtelijke echtscheiding in België?*” Dit was bevorderend om op objectieve wijze deze uitdaging aan te gaan. Naarmate het schrijfproces vorderde, vormden zich verschillende potentiële scenario’s om mogelijke antwoorden te formuleren op de vraagstelling van de buitengerechtelijke echtscheiding.

De ene dag achtte ik dat deze nieuwe wijze van echtscheiding mogelijk zou kunnen zijn en zat ik in een positieve *gedachtenflow*. De andere dag verloor ik de samenhang van de redeneringen of kwam ik tot een nieuwe bedenking waardoor de verbanden tussen de verschillende suggesties opnieuw moest worden gezocht.

Pas na de uitwerking van diverse voorstellen en de weerlegging van de mogelijke nadelen en de argumenten contra de buitengerechtelijke echtscheiding kon ik zelf een standpunt innemen: Naar een buitengerechtelijke echtscheiding in België!

Het rechtsvergelijkend onderzoek was een leerrijke uitdaging en uitermate belangrijk voor het schrijven van deze masterproef. Naast het summier beargumenteerde voorstel van de notarissen Pierre NICAISE en Thierry VAN SINAY had ik immers geen Belgische rechtsbronnen specifiek over de buitengerechtelijke echtscheiding ter beschikking.

Het onderzoeken van de wetgeving van de verschillende landen, maar voornamelijk het uitpluizen van de buitenlandse rechtsleer en de websites van verschillende juridische organisaties, maakte snel duidelijk dat deze wijze van scheiden in het buitenland niet door iedereen wordt geapprecieerd. In sommige landen is de invoering een politieke beslissing geweest en was de kritiek door de rechtsleer groot. In andere landen was het dan weer het omgekeerde.

Ik vroeg de mening van enkele Belgische deskundigen in EOT over de buitengerechtelijke echtscheiding en al snel werd duidelijk dat er ook in ons land voor- en tegenstanders zijn. Dit blijkt ook reeds uit de voorstellen en vragen die diverse Belgische rechtsgeleerden hebben gesteld. Volgens de ene moeten de echtgenoten elk een eigen advocaat hebben en wordt de echtscheiding uitgesproken door de notaris, volgens de andere dient de echtscheiding te worden uitgesproken door de ambtenaar van de burgerlijke stand en volstaat het beroep te doen op één deskundige met een juridische achtergrond. Nog anderen menen dat de buitengerechtelijke echtscheiding niet kan worden ingevoerd.

Indien de eventuele invoering van buitengerechtelijke echtscheiding zou worden onderzocht door magistraten, komen ze mogelijks tot de conclusie dat de tussenkomst van de rechter noodzakelijk is. Advocaten die dit onderzoeken, zullen vermoedelijk argumenteren dat aan hen een grotere rol dient te worden toebedeeld. Iedere actor zal met andere woorden argumenten vinden om meer bevoegdheden te krijgen; is het niet om meer werk te creëren, dan is het uit wens meer vertrouwen te krijgen van de wetgever.

Dit hield mij scherp waardoor ik op een kritische wijze meer inzicht verkreeg.

Iedere suggestie die ik voorstel is het resultaat van wikken en wegen, van twijfelen en schrappen, maar voornamelijk van eigen interpretatie. Uiteraard is elke suggestie beargumenteerd, doch het blijft nog

steeds een resultaat van de rechtsvergelijking die ik heb geïnterpreteerd en waarmee ik verder aan de slag ging.

Het *credo* van de UGent is “Durf Denken”; hierin heb ik mezelf uitgedaagd.

Ik hoop dat de diverse deskundigen, de academici, de minister van Justitie en de wetgever verdere stappen ondernemen en het “Durf Denken” kunnen omzetten naar “Durf Doen” en “Durf Samen Doen”.

BIBLIOGRAFIE

Ter info: de verwijzingen naar buitenlandse bronnen zijn in de mate van het mogelijke aangepast aan de regels van de Interuniversitaire Commissie Juridische Verwijzingen en Afkortingen.

Wetgeving en wetgevingsdocumentatie

Internationale en supranationale regelgeving

- Verord.Raad nr. 2201/2003, 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1347/2000, *Pb. L.* 23 december 2003, afl. 338, 1 (hierna: Brussel IIbis-Verordening).
- Verord. Raad nr. 1259/2010, 20 december 2010 tot nauwere samenwerking op het gebied van het toepasselijke recht inzake echtscheiding en scheiding van tafel en bed (EU), *Pb.L.* 29 december 2010, afl. 323, 10 (hierna: Rome III-Verordening).
- Verord.Eur. Parlement & Raad nr. 2016/1191, 6 juli 2016 inzake de bevordering van het vrije verkeer van burgers door vereenvoudigde overlegging van bepaalde openbare documenten in de Europese Unie en tot wijziging van Verordening (EU) nr. 1024/2012, *Pb.L.* 26 juli 2016, afl. 200, 1 (hierna: Verordening inzake openbare documenten).

België

Wetgevingsdocumentatie

- Amendement (M.-L. STENGERS) op het Wetsvoorstel houdende wijziging van de procedures tot echtscheiding, *Parl.St. Kamer BZ 1991-92*, nr. 48-545/2.
- Amendementen (E. VAN VAERENBERGH) op het Wetsvoorstel houdende wijziging van de procedures tot echtscheiding, *Parl.St. Kamer BZ 1991-92*, nr. 48-545/7.
- Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de heer Geert Bourgeois inzake het wetsvoorstel betreffende de echtscheidingsbemiddeling, *Parl.St. Kamer 1999-00*, nr. 50-67/11.
- Voorstel van wet (MULS, W.) tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek betreffende de procedure tot echtscheiding met onderlinge toestemming, *Parl.St. Kamer 2005-2006*, nr. 51-2476/1.
  - Verslag namens de subcommissie "Familierecht" uitgebracht door mevrouw DEOM en de heer VERHERSTRAETEN, *Parl.St. Kamer 2006-07*, nr. 51-2341/7.
- Wetsvoorstel tot wijziging van verschillende bepalingen over het recht van minderjarigen om door de rechter te worden gehoord, *Parl.St. BZ 2010*, nr. 5-115/1.
- Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de dames KHATTABI en FAES, *Parl.St. Senaat 2010-11*, nr. 5-115/4.
- Wetsvoorstel 14 juli 2014 tot wijziging van de wetgeving met het oog op de invoering van het ouderschapsplan bij echtscheiding (S. BECQ *et.al.*), *Parl.St. Kamer 2014*, nr. 54-66/1.
  - Amendement nr. 1 van 20 juni 2017 (S. BECQ en R. TERWINGEN) op het wetsvoorstel tot wijziging van de wetgeving met het oog op de invoering van het ouderschapsplan bij echtscheiding, *Parl.St. Kamer 2016-17*, nr. 54-66/5.

- Amendement nr. 2 van 20 juni 2017 (S. BECQ en R. TERWINGEN) op het wetsvoorstel tot wijziging van de wetgeving met het oog op de invoering van het ouderschapsplan bij echtscheiding, *Parl.St. Kamer* 2016-17, nr. 54-66/5.
- Wetsvoorstel 25 januari 2017 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek wat de erfenissen en de giften betreft en tot wijziging van diverse andere bepalingen ter zake, *Parl.St. Kamer* 2016-17, nr. 54-2282/1.
- MvT bij wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, van het Burgerlijk Wetboek en van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, *Parl.St. Kamer* 2017-18, nr. 54-2827/1, 25.
- Wetsvoorstel houdende diverse bepalingen inzake justitie en het notariaat in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, *Parl.St. Kamer* 2019-20, nr. 55-1145/4.

Wetgeving

- Wet 25 ventôse jaar XI op het notarisambt (notariswet), *BS* 16 maart 1803 (hierna: Organieke Wet Notariaat).
- Burgerlijk Wetboek 21 maart 1804, *BS* 3 september 1807 (hierna: BW).
- Hypotheekwet 16 december 1851, *BS* 22 december 1851, 3.555 (hierna: Hyp.W.).
- Gerechtelijk Wetboek 10 oktober 1967, *BS* 31 oktober 1967, 11.360 (hierna: Ger.W.).
- Wet 19 februari 2001 betreffende de proceduregebonden bemiddeling in familie zaken, *BS* 3 april 2001, 11.218.
- Deontologische code vastgesteld door de Nationale Kamer van notarissen, aangenomen door de algemene vergadering van de Nationale Kamer van notarissen op 22 juni 2004, *BS* 3 november 2005, 47.390 (hierna: Notariële Deontologische Code).
- Wet 18 juli 2008 tot wijziging van de wetgeving wat betreft de wijziging van het huwelijksvermogensstelsel zonder tussenkomst van de rechtbanken en tot wijziging van artikel 9 van de wet van 16 maart 1803 tot regeling van het notarisambt, *BS* 14 augustus 2008, 43.560.
- Wet 29 april 2013 betreffende de door de advocaten van de partijen medeondertekende onderhandse akte, *BS* 3 juni 2013, 35.123.
- Wet 30 juli 2013 betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, *BS* 27 september 2013, 68.429.
  - Wetsvoorstel (C. BROTCORNE en S. BECQ) betreffende de invoering van een familie- en jeugdrechtbank, *Parl.St. Kamer* 2010-11, nr. 53-682/1.
- Codex deontologie voor advocaten van 25 juni 2014, *BS* 30 september 2014, 77.350.
- Wet 25 mei 2018 tot vermindering en herverdeling van de werklast binnen de rechterlijke orde, *BS* 30 mei 2018, 45.045.
  - MvT bij het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk wetboek, van het Burgerlijk wetboek en van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, *Parl.St. Kamer* 2017-18, nr. 54-2827/1.
  - Amendement nr. 78 (C. BROTCORNE), op het wetsvoorstel tot vermindering en herverdeling van de werklast binnen de rechterlijke orde, *Parl.St. Kamer* 2017-18, nr. 54-2827/008.
- Wet 18 juni 2018 houdende diverse bepalingen inzake burgerlijk recht en bepalingen met het oog op de bevordering van alternatieve vormen van geschillenoplossing, *BS* 2 juli 2018, 53.455.

- Burgerlijk Wetboek – Boek VIII: Bewijs 13 april 2019, *BS* 14 mei 2019, 46.353.

Denemarken

- Danish Legislation, Act n° 256 4 juni 1969, Act on the contraction and dissolution of marriage, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce-Legislation.pdf> (hierna: Danish Marriage Act).
- Bekendtgørelse af lov om Familieretshuset nr. 1702 27 december 2008, <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/766> (hierna: lov nr. 1702).
- Loy om ægtefælleskifte m.v., Act on Division of Family Assets 4 juni 2011, <https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=137685#Kap4> (hierna: Danish Act on Division of Family Assets).
- Bekendtgørelse af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning nr. 771 7 augustus 2019, <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/771> (hierna: lov nr. 771).
- Bekendtgørelse af navneloven nr. 767 7 augustus 2019, <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/767> (hierna: lov nr. 767).

Estland

- Perekonnaseadus, Family Law Act 12 oktober 1994, <http://bibliotecanonica.net/docsaa/btcaaj.pdf> (hierna: Family Law Act 1994).
- Notari tasu seadus, Notary Fees Act 19 april 1996, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524102014002/consolide#para33b2> (hierna: Notary Fees Act).
- Notariaadiseadus, Notaries Act 6 december 2000, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511112013002/consolide> (hierna: Notaries Act).
- Perekonnaseisutoimingute seadus, Vital Statistics Registration Act 20 mei 2009, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/504022014001/consolide> (hierna: Vital Statistics Registration Act).
- Perekonnaseadus, Family Law Act No. 395 18 november 2009, <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/84956/94847/F753334858/EST84956.pdf> (hierna: Family Law Act 2009).
- Perekonnaseisukannete tegemise ning väljatrüki edastamise ja säilitamise kord 22 juni 2010, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13333401&searchCurrent> (hierna: Wet 2010).
- Käibemaksuseadus, Value-Added Tax Act 10 december 2012, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/527022014003/consolide> (hierna: Value-Added Tax Act).
- Riigilõivuseadus, State Fees Act 10 december 2014, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/513072017017/consolide/current> (hierna: State Fees Act).
- Perekonnaseisuasutusele esitatavate avalduste, paberil tehtavate perekonnaseisukannete ja perekonnasündmuse kohta väljastatavate tõendite vormid, abieluvõimetõendile kantavad andmed ning võõrkeelses tõendis kasutatavate keelte loetelu 2 maart 2018, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13310703?leiaKehtiv> (hierna: Wet 2018).

Frankrijk

- Code Civil, 21 maart 1804, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721> (hierna: Code Civil).
- Code de commerce 1807, https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=37CF199840B4771E78B6EE9752C51AD43.tplgfr33s_2?cidTexte=LEGITEXT000005634379&dateTexte=20170127 (hierna: Code de commerce).
- Code de procédure civile 1 januari 1807, https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=846B4C4CAB7EA02FDF9C2D8824F5F19.tplgfr33s_2?idSectionTA=LEGISCTA000039644659&cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20200319 (hierna: Code de procédure civile).
- Constitution de la République française 1 oktober 1958, https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution.pdf (hierna: Constitution de la République française).
- Règlement national des notaires 22 juli 2014, https://www.notaires.fr/sites/default/files/reglement_national_-_reglement_intercours_-_arrete_du_22_07_2014_-_jo_du_01_08_2014.pdf (hierna: Règlement national des notaires).
- Loi n° 2016-1547 18 november 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000033418805&categorieLien=id>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/6; <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/6.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/26, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/26.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/27, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/27.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/31, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/31.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/32, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/32.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/35, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/35.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/40, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/40.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/41, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/41.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/42, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/42.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/61, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/61.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/63, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/63.asp>.
  - Amendement Art. 17ter Justice du XXIe siècle 12 mei 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/88, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/88.asp>.

- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/101, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/101.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/102, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/102.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/115, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/115.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/120, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/120.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/136, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/136.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/175, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/175.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/177, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/177.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/234, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/234.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/265, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/265.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/266, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/266.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/284, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/284.asp>.
- Amendement Art. 17ter Justice du XXIème siècle 12 mai 2016, Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3726/398, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3726/AN/398.asp>.
- Journal officiel de la République française, XIVe Législature, Compte rendu intégral, Assemblée Nationale France 2015-16, nr. 78, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/cri/2015-2016-extra/20161010.pdf>.
- Projet de loi n° 661 portant application des mesures relatives à la justice du XXIème siècle, <https://www.senat.fr/leg/pjl14-661.pdf>.

- Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république, en nouvelle lecture, sur le projet de loi (n° 3872), modifié par l'assemblée nationale en première lecture, de modernisation de la justice du XXIème siècle (J.-M. Clément et J-Y Le Bouillonnet), Assemblée Nationale France 2016-17, nr. 3904, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/rapports/r3904.pdf>.
- Arrêté 28 december 2016 fixant le modèle de l'information délivrée aux enfants mineurs capables de discernement dans le cadre d'une procédure de divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000033723777&categorieLien=id>.
- Décret n° 2016-1907 28 december 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000033723532&categorieLien=id>.
- Circulaire 26 januari 2017 de présentation des dispositions en matière de divorce par consentement mutuel et de succession issues de la loi n°2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle et du décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale, http://circulaires.legifrance.gouv.fr/pdf/2017/06/cir_42386.pdf (hierna: Circ. du 26 janvier 2017).

Nederland

Wetgevingsdocumentatie

- *Handelingen II* 2002-03, nr. 34.
- Brief van de minister van Justitie, *Kamerstukken II* 2002-03, 28 600 VI, nr. 132.

Wetgeving

- Burgerlijk Wetboek.
- Wetboek voor burgerlijke rechtsvordering (Rv).
- Wet 21 december 2000 tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0012099/2001-04-01>.
  - *Kamerstukken (Aanhangsel) II* 2000/01, nr. 1700, 3543-3544.
- Voorstel van wet van het lid Luchtenveld tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met de invoering van de mogelijkheid van beëindiging van het huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst alsmede van een gewijzigde vaststelling en effectieve handhaving van de afspraken en rechterlijke beslissingen die in verband met de ontbinding van het huwelijk of nadien tot stand zijn gekomen over de wijze waarop door beide ouders vorm wordt gegeven aan het voortgezet ouderschap (Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap), *Kamerstukken II*, 2003/04, 29 676, nr. 2.
  - MvT, *Kamerstukken II* 2004/05, 29 676, nr. 3.
  - Advies Raad van State en reactie van de indiener, *Kamerstukken II* 2004-05, 29 575, nr. 4.

- MvT zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Raad van State, *Kamerstukken II* 2004/05, 29 676, nr. 6.
- Nader gewijzigd amendement van de leden Kalsbeek en De Pater-van der Meer ter vervanging van dat gedrukt onder nr. 18, *Kamerstukken II* 2005-05, 29 676, nr. 25.
- Subamendement VAN DER LAAN, WEEKERS, *Kamerstukken II* 2005-06, 29 676, nr. 28.
- 31ste vergadering, *Kamerstukken I*, 2005-06, nr. 31, 1414.
- Gewijzigd voorstel van wet, *Kamerstukken II* 2005-06, 29676, A.
- Memorie van antwoord, *Kamerstukken I* 2005-06, 29 676, E.
- *Handelingen I* 2005-06, nr. 31.
- *Handelingen II* 2004-05, nr. 83.
- Stemmingen Eerste Kamer 20 juni 2006, EK 32, 32-1482-32-1483.
- Voorstel van wet tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met het bevorderen van voortgezet ouderschap na scheiding en het afschaffen van de mogelijkheid tot het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap (Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding), *Kamerstukken II*, 2004/05, 30 145, nr. 2.
  - MvT, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 3.
  - Nota naar aanleiding van het verslag, *Kamerstukken II* 2004-05, 30 145, nr. 6.
  - Memorie van Antwoord, *Kamerstukken II* 2007-08, 30 145, C.
  - *Handelingen II*, 2006-07, nr. 51.
  - *Handelingen II*, 2006-07, nr. 76.
- Wet 27 november 2008 tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met het bevorderen van voortgezet ouderschap na scheiding en het afschaffen van de mogelijkheid tot het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap, https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20081216/publicatie_wet_5/document3/f=/vi25ev0rejqq.pdf.
- Voorstel van wet tot Wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met verlening aan de notaris van bevoegdheden in verband met gemeenschappelijke verzoeken tot echtscheiding en tot ontbinding van een geregistreerd partnerschap, *Kamerstukken II* 2008-09, 31714, nr. 2.
  - *Handelingen I* 2008-09, nr. 8, 397-398.
  - *Handelingen I* 2011-12, nr. 8/4, 30.
- Voorstel van wet van het lid Van der Steur tot het stellen van regels omtrent de registratie en de bevordering van de kwaliteit van mediators (Wet registermediator), *Kamerstukken II* 2012-13, 33 722, nr. 2.
  - MvT, *Kamerstukken II* 2012-13, 33 722, nr. 3.
  - Brief van het lid Van Oosten, *Kamerstukken II* 2014-15, 33 722, nr. 23.
  - Brief van de minister van Veiligheid en Justitie, *Kamerstukken II* 2014-15, 33 722, nr. 24.
- Voorstel van wet tot wijziging van Boek 1 en Boek 10 van het Burgerlijk Wetboek en enige andere wetten betreffende het uitspreken van de echtscheiding en ontbinding van het geregistreerd partnerschap door de ambtenaar van de burgerlijke stand (Wet scheiden zonder rechter), *Kamerstukken II*, 2014/15, 34 118, nr. 2.

- MvT, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3.
- Advies Koninklijke Notariële beroepsorganisatie, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3.
- Advies Nederlandse Orde van Advocaten, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3.
- Advies Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3.
- Advies Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3.
- Advies vereniging voor Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators, bijlage bij *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 3.
- Advies afdeling Advisering Raad van State en nader rapport, *Kamerstukken II* 2014-15, 34 118, nr. 4.
- Brief van de Minister van Justitie en Veiligheid, *Kamerstukken II* 2017/18, 34 118, nr. 6.
- Brief van de Minister van Justitie en Veiligheid, *Kamerstukken I*, 2017/18, 34 775 VI, F.

Noorwegen

- Forvaltningsloven, Act of 2 oktober 1967 relating to procedure in cases concerning the public administration, <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1967-02-10>.
- Arveloven, Act No. 5 of 3 May 1972 relation to inheritance, https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1972-03-03-5#KAPITTEL_1-2 (hierna: Interitance Act Norway).
- Bernelova Act No. 7 of 8 April 1981 relating to Children and Parents, <https://farskap.no/sitesfiles/19/dokumenter/berneloven-19810408-007-eng.pdf> (hierna: Children Act Norway).
- Ekteskapsloven, The Marriage Act No. 47 of 4 July 1991, <https://www.regjeringen.no/contentassets/165b14b004784e9c86944f2e2301ce85/helt-endelig-versjon-ekteskapsloven-engelsk-oppdat.-februar-2018-revidert-mht-kommentarer-fra-bld-og-jd-innarbeidet.pdf> (hierna: Marriage Act Norway).
- Fylkesnemndene, Act No. 100 of 17 July 1992 relating to Child Welfare Services, <https://www.regjeringen.no/contentassets/049114cce0254e56b7017637e04ddf88/the-norwegian-child-welfare-act.pdf> (hierna: Child Welfare Act).

Oekraïne

- Family Code of Ukraine 10 januari 2002, http://jafbase.fr/docEstEurope/FAMILY_CODE_OF_UKRAINE.pdf (hierna: Family Code of Ukraine).

Portugal

- Código Civil, https://dre.pt/web/guest/legislacao-consolidada/-/lc/123928118/202003112056/73749262/exportPdf/normal/1/cacheLevelPage?_LegislacaoConsolidada_WAR_drefrontofficeportlet_rp=diploma (hierna: Código Civil).

- Decreto-Lei n.º 272/2001 13 oktober 2001, <https://dre.pt/application/conteudo/621556> (hierna: DecreeLaw No. 272/2001).
- Regulamento Emolumentar dos Registos e Notariado of 14 December 2001, Decreto-Lei n.º 322-A/2001, <https://www.irn.mj.pt/IRN/sections/irn/legislacao/docs-legislacao/regulamento-emolumentar/> (hierna: DecreeLaw No. 322-A/2001).
- Despacho n.º 18778/2007 22 augustus 2007, <https://dre.pt/application/conteudo/3046940> (hierna: Despacho No. 18778/2007).
- Despacho Normativo n.º 13/2018 22 oktober 2018, <https://dre.pt/application/conteudo/116929980> (hierna: Despacho Normativo No. 13/2018).

Roemenië

- Codul civil al României of 1865, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175630> (hierna: Codul Civil).
- Law No. 36 12 mei 1995 (Republished) Public Notaries And Notary Activity, <https://www.global-regulation.com/translation/romania/3757336/law-no.-36-of-12-may-1995-%2528republished%2529-public-notaries-and-notary-activity.html> (hierna: Law Public Notaries And Notary Activity).
- Law No. 192 16 mei 2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator, <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/100069/119831/F-1934658280/ROU100069%20Rou.pdf> (hierna: Law 192/2006).
- Hotărâre nr. 64 26 januari 2011, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/126502> (hierna: Government Decision 64/2011).
- Law No. 71 3 juni 2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/129268> (hierna: Law 71/2011).

Rusland

- Family Code of the Russian Federation 29 december 1995, <http://www.jafbase.fr/docEstEurope/RussianFamilyCode1995.pdf> (hierna: Russian Family Code).
- Sobranie Zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii No. 47 15 november 1997, <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=327920&fld=134&dst=100016,0&rnd=0.22193404041547793#09832833003521235>. (hierna: Civil Acts Registration Act).

Spanje

- Ley del Notariado 28 mei 1862, <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1862-4073> (hierna: Ley del Notariado).
- Real Decreto 24 juli 1889 por el que se publica el Código Civil, <https://www.boe.es/buscar/pdf/1889/BOE-A-1889-4763-consolidado.pdf> (hierna: Código Civil).
- Ley 1/2000, de 7 de enero, de Enjuiciamiento Civil, <https://www.boe.es/buscar/pdf/2000/BOE-A-2000-323-consolidado.pdf> (hierna: Ley Enjuiciamiento Civil).
- Ley 15/2015 2 juli 2015, de la Jurisdicción Voluntaria, <https://www.boe.es/boe/dias/2015/07/03/pdfs/BOE-A-2015-7391.pdf> (hierna: ley de la Jurisdicción Voluntaria).

Rechtspraak

- Antwerpen 27 november 2007, *NJW* 2008, 556-557, noot VERSCHELDEN G.
- Antwerpen 5 september 2012, *T.Fam.* 2014, 196.
- Antwerpen 7 november 2012, *T.Fam.* 2014, 196-197.
- Antwerpen 29 april 2019, *NJW* 2019, 659-661, noot DEGEEST, G.; *T.Not.* 2020, 79-83, noot VAN DEN BOSSCHE, A.
- Brussel 28 december 1999, *RTDF* 2001, 315, noot MASSON, J.P.
- Brussel 12 september 2000, *AJT* 2001-02, 551.
- Brussel 17 november 2009, *T.Not.* 2010, 473-489.
- Cass. 2 februari 1989, *JT* 1989, 354.
- Cass. 27 september 1990, *Arr.Cass.* 1990-91, 94-98.
- Cass. (FR) 3 maart 1998, *Bull.civ.* 1998, 1, nr. 96, 62.
- EHRM 21 februari 1975, nr. 4451/70, Golder/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 24 oktober 1979, nr. 6301/73, Winterwerp/Nederland.
- EHRM 27 februari 1980, nr. 6903/75, Deweer/België.
- EHRM 28 mei 1985, nr. 8225/78, Ashingdane/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 19 december 1997, nr. 26737/95, Brualla Gómez de la Torre/Spanje.
- EHRM 17 december 2002, nr. 35731/97, Venema/Nederland.
- EHRM 3 juni 2004, nr. 73936/01, De Jorio/Italië.
- EHRM 21 september 2006, nr. 12643/02, Moser/Oostenrijk.
- EHRM 24 april 2008, nr. 17140/05 Kemp/Luxemburg.
- EHRM 3 december 2009, nr. 8917/05, Kart/Turkije.
- Gent 21 december 2000, *EJ* 2002, afl. 9, 134-139, noot VANBOCKRIJCK, H.
- Gent 11 december 2003, *NJW* 2004, 490-491, noot VERSCHELDEN, G.
- Gent 16 april 2013, *TGR-TWVR* 2013, afl. 4, 256-257.
- Gent 16 januari 2014, *T.Fam.* 2014, 197-198.
- Gerechtshof Amsterdam (NL) 14 december 2010, nr. 200.062.078/01 NOT.
- Kort Ged. Rb. Marche-en-Famenne 29 maart 1995, *JLMB* 1995 (verkort), 1050.
- Rb. Dordrecht (NL) 30 november 2011, nr. 94185/FA RK 11-8373.
- Rb. Dordrecht (NL) 12 september 2012, nr. 96325/FA RK 12-7028.
- Rb. Gent 17 september 2018, *RW* 2019, 1709-1710.
- Rb. 's-Hertogenbosch (NL) 18 maart 2008, nr. 172053/FA RK 08-1147, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, 47.
- Vred. Herzele 30 maart 2016, *T.Vred.* 2016, afl. 11-12, 545-549.
- Vred. Vorst 7 mei 2019, *T.Vred.* 2019, afl. 9-10, 511-513.

Rechtsleer

Boeken

- BOELE-WOELKI, K., BRAAT, B. en SUMNER, I., *European family law in action. 1: Grounds for Divorce*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 466 p.
- BOELE-WOELKI, K., FERRAND, F., GONZALEZ BEILFUSS, C., JANTERAJAREBORG, M., LOWE, N., MARTINY, D en PINTENS, W., *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses, in European Family Law Series, nr. 7*, Antwerpen/Oxford, Intersentia, 2004, 170 p.
- BAINHAM, A., *The International Survey of Family Law*, Jordan Publishing 2004, 330 p.
- BRADLEY, D., *Family law and political culture*, Londen, Sweet and Maxwell, 1996, 295 p.
- BROUWERS, S., *Echtscheiding door onderlinge toestemming*, Gent, Larcier, 2010, 383 p.
- BULCKENS, R., MORTELMANS, D., CASMAN, M.T. en SIMAÿS, C., *Families in beweging: een gezinsbeleid op maat?*, Brussel, Pire, 2007, 319 p.
- CHIN-A-FAT, B.E.S., *Scheiden: (ter)echter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling*, Den Haag, Sdu, 2004, 474 p.
- CHIN-A-FAT, B.E.S. en STEKETEE, M.J., *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2001, 255 p.
- DE WULF, C., *Notarieel familierecht en familiaal vermogensrecht: Het opstellen van notariële akten (deel I)*, Mechelen, Kluwer, 2011, 1341 p.
- HAUSER, J., HO-DAC, M., SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, S., CRESP, M en SANA-CHAILLÉ DE NÉRÉ, S., *Droit de la famille*, Brussel, Bruylant, 2017, 1118 p.
- HEIRBAUT, D., *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2013, 428 p.
- HEMELSOEN, R., *EOT-overeenkomsten: een empirisch-juridische studie*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 484 p.
- HENSEN, W., *Gerechtelijke bemiddeling. Knelpunten en mogelijkheden*, Brugge, die Keure, 2018, 630 p.
- HEYVAERT, A., *Het personen- en gezinsrecht ont(k)leed: theorieën over personen- en gezinsrecht rond een syllabus van de Belgische technici*, Gent, Mys en Breesch, 2001, 475 p.
- JAUMOTTE, S., *Droit familial: modèles et commentaires pratiques*, Waterloo, Kluwer, 2017, 363 p.
- LANCKSWEERDT, E., *Menselijke kracht in het recht: een ontwikkelingsgerichte visie op het recht en de rechtspraktijk*, Gent, Larcier, 2014, 331 p.
- LENTERS, H., *De rol van de rechter in de echtscheidingsprocedure*, Arnhem, Gouda Quint, 1993, 375 p.
- MARLIER, G., *Familie in het straf- en strafprocesrecht – Afbrokkende hoeksteen van de samenleving?*, Mechelen, Kluwer, 2018, 904 p.
- MASSAGER, N., *Les bases du droit civil. Tome I: Droit familial, régimes matrimoniaux, successions*, Limal, Anthemis, 2013, 187 p.
- MELLAERTS, J., *Naar een hervorming van het echtscheidingsprocesrecht*, Leuven, Acco, 1991, 221 p.
- PLAGGEMARS, A.D., *Is de notaris de markt meester?*, Groningen, Boom Juridische uitgevers, 2011, 466 p.
- RENDERS, M. en DE MEYER, F., *Ik tel mee! Kinderen in bemiddeling*, Gent, VCOK, s.d., 254 p.

- SAGAERT, V., *Goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 785 p.
- SWENNEN, F., *Het personen- en familierecht: een benadering in context*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 585 p.
- SMITS, V.M., *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*, Apeldoorn, Maklu, 2015, 378 p.
- SPRUIJT, E., KORMOS, H., BURGGRAAF, C. en STEENWEG, A., *Het verdeelde kind: Literatuuronderzoek Omgang na scheiding*, Utrecht, Ed Spruijt, 2002, 112 p.
- STILLE, A.L.G.A., *In der minne gescheiden*, Deventer, Kluwer, 1997, 32 p.
- SWENNEN, F., *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 511 p.
- SWENNEN, F., *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 582 p.
- TESLER, P.H. en THOMPSON, P., *Collaborative divorce: the revolutionary new way to restructure your family, resolve legal issues, and move on with your life*, New York, HarperCollins Publishers, 2007, 288 p.
- TOMASSEN-VAN DER LANS, M., *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 359 p.
- TREMMERY, J. en MEYFROOT, A., *De nieuwe echtscheidingswet*, Antwerpen, Maklu, 2007, 169 p.
- VAN GYSEL, A.-C., *Précis de droit des personnes et de la famille*, Limal, Anthemis, 2013, 609 p.
- VAN RIEMSDIJK, *Scheiden in Nederland. Gids bij een menselijk, zakelijk en juridisch proces*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2013, 317 p.
- VERSCHULDEN, G., *Handboek Belgisch Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2016, 970 p.
- VERSTRAETE, J. en HOFSTRÖSSLER, P., *De vernieuwde procedure inzake gerechtelijke verdeling*, Brugge, die Keure, 2012, 420 p.
- WEYTS, L., *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2012, 349 p.
- WEYTS, L., *Algemeen deel. De notariswet*, Mechelen, Kluwer, 2018, 460 p.
- WIJNANT, T., *Advocaten en bemiddeling: een empirische exploratie*, Brussel, Larcier, 2019, 232 p.

Bijdragen in verzamelwerken

- ALOFS, E. en APS, F., “De rechtspleging inzake echtscheiding door onderlinge toestemming” in SENAËVE, P. (ed.) *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, 677-697.
- ALOFS E. en KLEIN, M., “De gronden en procedure tot echtscheiding in België en Nederland” in BOELE-WOELKI, K. en SWENNEN, F., *Vergelijkenderwijs: actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2012, 51-93.
- APS, F., “De echtscheiding” in *Handboek voor de advocaat-stagiair familierecht 2018-2019*, Mechelen, Kluwer, 2018, 151-260.
- ANTOKOLSKAIA, M.V. “Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief” in ANTOKOLSKAIA, M.V. *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, 32-68.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Divorce law in a European perspective” in SCHERPE, J.M., *European Family Law Volume III*, Northampton, Edward Elgar Pub, 2016, 41-81.

- ANTOKOLSKAIA, M.V. “Inleiding” in ANTOKOLSKAIA, M.V. *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, 7-20
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Pleidooi voor evaluatie van de flitsscheiding” in ANTOKOLSKAIA, M.V. en COENRAAD, L.M., *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 51-66.
- BASTAITS, K., VAN PEER, C., ALOFS, E., PASTEELS, I. en MORTELMANS, D., “Hoe verloopt een echtscheiding in Vlaanderen?” in MORTELMANS, D., PASTEELS, I., BRACKE, P., MATTHIJS, K., VAN BAVEL, J. en VAN PEER, C. (eds.), *Scheiding in Vlaanderen*, Leuven, Acco, 2011, 85-112.
- BAUSBACK, W., “Grußwort” in DUTTA, A., *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, 3-4.
- BLITZ, M. en BOUDART, A.-M., “Le droit collaboratif comme mode alternatif de règlement des conflits” in WATILLON, S., *Tussen vrijheid en regelgeving: de uitdaging voor de notaris*, Brussel, Larcier, 2011, 401-431.
- BOEKE-WOELKI, K. en MOM, A., “De erkenning van administratieve echtscheidingen in Europa” in ANTOKOLSKAIA, M.V. *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, 218-247.
- BOELE-WOELKI, K., “Parental responsibilities – CEFL’s initial results” in BOELE-WOELKI, K., *Common core and better law in European family law*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 139-168.
- BROUWERS, S., “EOT-Actualia: overzicht van rechtspraak 2007-2014” in DE WISPELAERE, K. (ed.), *Personen- en familierecht*, Brussel, Larcier, 2015, 141-176.
- BROUWERS, S. en GOVAERTS, M., “Onderhandse regelingsakte en familierechtelijke overeenkomst” in BROUWERS, S. en GOVAERTS, M., *Huwelijk en (echt)scheiding: een modellenboek*, Mechelen, Kluwer, 2014, 207-328.
- BUSCHBAUM, M., “Ausländische einvernehmliche Notarscheidung vor deutschen Gerichten: Art. 46 Brussel IIa-Verordnung im Gefüge der unionsrechtlichen Vorschriften über die Zirkulation öffentlicher Urkunden” in DUTTA, A., *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, 353-360.
- BUYSSENS, F., “De procedures bij wijziging van huwelijkscontract” in VERBEKE, A., BUYSSENS, F. en DERYCKE, H., *Handboek Estate Planning Boek I, vermogensplanning met effect bij leven – huwelijk en samenwoning*, Brussel, Larcier, 2011, 91-101.
- BUYSSENS, F., “Regelingsakte en familierechtelijke overeenkomsten bij echtscheiding door onderlinge toestemming” in BUYSSENS F., DE KEYSER E., DE WITTE D., GRILLET J., TISON M., VAN SINAY T., VANDERMANDER R., VERMEULEN W., *Notariële actualiteit 2013: verslagboek van de vormingsdagen van de Studiekring Provinciaal Genootschap der Notarissen van Oost-Vlaanderen*, Brugge, die Keure, 2014, 117-210.
- CERULUS, U. en DECLERCK, C., “Echtscheiding door onderlinge toestemming” in BOONE, I., DECLERCK, C., WUYTS, T., CERULUS, U. en DU MONGH, J., *Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2020, 79-102.
- CHIN-A-FAT, B.E.S., “Het ouderschapsplan als wondermiddel?” in ANTOKOLSKAIA, M.V. *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, 100-114.

- COENRAAD, L.M. “Het toezichthoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig. Toets door de rechter van ouderschapsplannen en echtscheidingsconvenanten” in ANTOKOLSKAIA, M.V. en COENRAAD, L.M., *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 81-94.
- COENRAAD, L.M., “Procederen over het voortgezet ouderschap” in ANTOKOLSKAIA, M.V. *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, 69-98.
- DE LEVAL, G., “L’ambition raisonnée d’une justice apaisée” in LECOCQ, P. en ENGELS, C., *Rechtskroniek voor de vrede- en politierechters 2009*, Brugge, die Keure, 2009, 483-490.
- ESPLUGUES, C., “General Report: New Developments in Civil and Commercial Mediation – Global Comparative Perspectives” in ESPLUGUES, C. en MARQUIS, L. *New Developments in Civil and Commercial Mediation – Global Comparative Perspectives*, Cham, Springer Publishing, 2015, 1-88.
- FERRAND, F., “Stand des Scheidingsrechts in Frankrijk” in DUTTA, A., *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, 145-184.
- FORDER, C., “Seven Steps to Achieving Full Participation of Children in the Divorce Process” in WILLEMS, J.D.M. (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children: empowering children, caregivers and communities*, Antwerpen, Intersentia, 2002, 105-140.
- FORDER, C., “Wederom het kinderverhoor in de context van echtscheiding en omgangsregeling: zijn de rechten van de mens van ouders en van het kind in evenwicht?” in ANTOKOLSKAIA, M.V. en COENRAAD, L.M., *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 27-42.
- GEPTS, L., “Ja is niet altijd een ja. Pleidooi voor een bemiddelingsgerichte aanpak” in APPERMONT, N., DECLERCK, C. en PINTENS, W., *Patrimonium 2017*, Brugge, die Keure, 2017, 487-491.
- HOFSTRÖSSLER, P., “De ‘gewijzigde’ rol van de rechter, de notaris en de advocaat” in CASMAN, H. en DECLERCK, C., *De hervorming van de gerechtelijke vereffening en verdeling*, 2012, Antwerpen, Intersentia, 29-82.
- JACOBS, C., “Emoties, conflicten en bemiddeling. Met illustraties uit de familierechtelijke praktijk” in BOONE, I., PUT, H., SWENNEN, F., VERSCHULDEN, G. en SENAEEVE, P. (eds.), *Liber Amicorum Patrick Senaeve*, Mechelen, Kluwer, 2017, 469-493.
- JEPPESEN DE BOER, C.G., “Administratieve scheiding in Denemarken” in ANTOKOLSKAIA, M.V. *Herziening van het echtscheidingsrecht: administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam, SWP, 2006, 268-273.
- JEPPESEN-DE BOER, C.G., “Gezamenlijk gezag als standaardregeling” in ANTOKOLSKAIA, M.V. en COENRAAD, L.M., *Het nieuwe scheidingsrecht; Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 17-26.
- LELEU, Y.-H., “Le divorce par consentement mutuel” in LELEU, Y.-H. (ed.), *Divorce et aliments*, Brussel, Bruylant, 2015, 189-240.
- MOSSELMANS, S., “Persoonlijke verschijning voor de familierechtbank” in SENAEEVE, P. (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, 333-351.

- NYLUND, A., “A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation” in NYLUND, A., ERVASTI, K. en ADRIAN, L., *Nordic Mediation Research*, Zwitserland, Springer International Publishing AG, 2018, 9-26.
- PINTENS, W., “Scope and definitions” in MAGNUS, U. en MANKOWSKI, P. (eds.), *Brussels IIbis Regulation*, München, Sellier European Law Publishers, 2012, 52-88.
- PLAGGEMARS, A.D., “Notariaat in beweging” in ALOFS, E., CASMAN, H. en VAN DEN BOSSCHE, A. (eds.), *Liber amicorum André Michielsens*, Kluwer, Mechelen, 2015, 513-539.
- POELEMANS, B., “Het hoorrecht van minderjarigen” in SENA EVE, P. en PINTENS, W. (eds.), *De hervorming van de echtscheidingsprocedure en het hoorrecht van minderjarigen: commentaar op de wet van 30 juni 1994, 27 december 1994 en 20 mei 1997*, Antwerpen, Maklu, 1997, 53-124.
- RAES, S. en DEMEYERE, T., “Trajectbemiddeling voor het Fittif-onderzoek: een pad richting meer doordachte oplossingswegen” in E. LANCKSWERDT (ed.), *Gerechtelijke bemiddeling – Bemiddeling tijdens civiele gerechtelijke procedures*, Brugge, die Keure, 2016, 117-134.
- RENCHON, J.-L., “Les clauses des conventions entre époux ou cohabitants relatives à l’exercice de l’autorité parentale à l’égard de leurs enfants” in TAINMONT, F. en RENCHON, J.-L. (eds.), *L’autonomie de la volonté et les conventions entre époux ou cohabitants: 7e journée d’études juridiques Jean Renaud*, Brussel, Larcier, 2015, 295-344.
- RIBBA, J.F., “Stand des Scheidungsrechts in Spanien” in DUTTA, A., *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, 119-144.
- RIMANQUE, K. “Art. 6 eerste lid EVRM” in DEPUYDT, P., ALLEMEERSCH, B., VAN DEN BERGH, B. en RAES, S., *Gerechtig recht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2002, 215-295.
- SCHONEWILLE, F., “Scheiding en ouderschap: het ouderschapsplan als maatwerk” in SCHONEWILLE, F. (ed.), *Notaris en scheiding*, Antwerpen, Maklu, 2010, 45-78.
- SCHWENZER, I., “Registerscheidung?” in VON, H., GOTTWALS, P., JAYME, E. en SCHWAB, B., *Festschrift für Dieter Henrich*, Gieseking E.U.W. Gmbh, 2000, 533-544.
- SENA EVE, P., “De regeling aangaande de minderjarige kinderen in de overeenkomst echtscheiding door onderlinge toestemming” in CASTELEIN, C., VERBEKE, A. en WEYTS, L. (eds.), *Notariële clausules: liber amicorum professor Johan Verstraete*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 323-332.
- SENA EVE, P., “Het Belgische echtscheidingsrecht” in BOELE-WOELKI, K. en SWENNEN, F., *Vergelijkenderwijs: actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2012, 1-37.
- SENA EVE, P., “Het hoorrecht van minderjarigen” in SENA EVE, P. (ed.), *Handboek familieprocesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2017, 403-449.
- SPERR, A.K., “Stand des Scheidungsrechts in Norwegen” in DUTTA, A., *Scheidung ohne Gericht? Neue Entwicklungen im europäischen Scheidungsrecht*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2017, 265-280.
- SOSSON, J. en REUSENS, F., “La mise en oeuvre concrète des principes relatifs à l'autorité parentale: focus sur quelques questions pratiques” in PIRE, D. (ed.), *Droit des familles*, Luik, Anthemis, 2011, 147-173.

- STAPPERS, L., “Van artikel 12 naar de Belgische Wetgeving” in MAES, C., STAPPERS, L., BOUTELIGIER, L., DEGRANDE, D. en VAN GILS, J., *Mogen wij nu iets zeggen? Over kinderen, echtscheiding en hun recht om gehoord te worden*, Brugge, die Keure, 1996, 7-30.
- VAN DEN BOSSCHE, A., “Het ouderschapsplan: model en bedenkingen” in BOONE, I. en DECLERCK, C. (eds.), *Actualia familierecht: co-ouderschap vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2017, 55-78.
- VANBOCKRIJK, H. en BUNKENS, M., “Art. 1299 Ger.W.” in SENAEVE, P., SWENNEN, F. en VERSCHULDEN, G. (red.), *Personen- en familierecht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2016, 173-178.
- VANLERBERGHE, B., “Het recht op toegang tot de rechter zoals gewaarborgd door artikel 6.1 EVRM. Algemene beginselen en enkele concrete toepassingen in het gerechtelijk recht” in VAN OEVELEN, A., RUTTEN, S. en ROZIE, J., *Recht op toegang tot de rechter*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 1-44.
- VERBEKE, A., “De notaris is van ons allemaal” in ALOFS, E., CASMAN, H. en VAN DEN BOSSCHE, A. (eds.), *Liber amicorum André Michielsens*, Kluwer, Mechelen, 2015, 715-725.
- VERHAGEN, E., “Het concept wetsvoorstel scheiden zonder rechter” in PINTENS, W., DECLERCK, C. en ALLAERTS, V., *Patrimonium*, Brugge, die Keure, 2014, 339-345.
- VISSERS, K., “Commentaar bij artikel 1288 Ger.W.” in SENAEVE, P., SWENNEN, F. en VERSCHULDEN, G. (red.), *Personen- en familierecht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen, Kluwer, 2004, 91-194.
- WIJNANT, T., “Van familierechtelijke overeenkomst tot uitvoerbare titel: afweging van diverse wegen en kosten” in SENAEVE, P. en VERSCHULDEN, G. (eds.), *Wetgeving en rechtspraak familie(proces)recht 2017*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 235-320.
- WYLLEMAN, A., “In welke zin is een conventionele instaatstelling opportuun voor het verloop van de procedure tot vereffening-verdeling” in PINTENS, W., DECLERCK, C. en APPERMONT, N. (eds.), *Patrimonium 2015*, Brugge, die Keure, 2015, 223-235.

Tijdschriftartikelen

- ACKERMANS, J.C.E. en BRANDS-BOTTEMA, G.W., “De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld”, *Trema* 2009, afl. 2, 45-53.
- AERTS, B., “Experten willen beroep dringend en grondig hervormen. 'Advocaten kunnen leren van garagisten en artsen’”, *Juristenkrant* 2018, afl. 365, 8-9.
- ALBA-FISCH, M., “Collaborative divorce: an effort to reduce the damage of divorce”, *Journal of Clinical Psychology* 2016, afl. 72, 444-457.
- ANDRUP, H., “Divorce Proceedings: Ends and Means”, *Conciliation Courts Review* 1983, afl. 21, 39-52.
- ANDRUP, H. en BUCHHOFER, B., “The Social Functions of Divorce Procedures: The Danish Administrative and the West German Family Court Solution”, *Conciliation Courts Review* 1981, afl. 19, nr. 2, 7-22.
- ANIȚEI, A.C., “A Comparative Look at the Divorce Systems in Egypt and Romania”, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2019, afl. 6, 372-404.

- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Convergence and divergence of divorce laws in Europe” *Child and Family Law Quarterly* 2006, 379-422.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Convergence of divorce law in Europe” *Child and Family Law Quarterly* 2006, 307-339.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Co-ouderschap in Nederland: eindelijk duidelijkheid!”, *Justitiële verkenningen* 2011, afl. 37, 9-19.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “De administratieve echtscheiding: symbolische betekenis versus ‘praktische bezwaren’”, *WPNR* 2009/6806, 591-597.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “De ontwikkeling van het Russische familierecht vanaf de Bolsjewistische revolutie: een poging tot verklaring”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 2002, afl. 70, 137-151.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “De voorstellen tot hervorming van het echtscheidingsrecht: naar de vorm modern, naar de inhoud een stap terug”, *WPNR* 2005/6636, 737-744.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Nederlands echtscheidingsrecht en the CEFL Principles on Divorce”, *FJR* 2006/112, 262-269.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Nederlandse avonturen met het echtscheidingsrecht”, *TPR* 2006, 761-770.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., “Tweede kamer stemt in met administratieve echtscheiding”, *WPNR* 2005/6648, 1048-1049.
- ARDELEANU, A-M., “Principles of European Family Law Regarding Divorce – Special View over The Romanian Civil Code”, *Acta Universitatis Danubius: Juridica* 2013, afl. 9, nr. 2, 51-61.
- BAANDERS, A., “Leren van collaborative divorce voor collaborative practice in de zakelijke sfeer”, *TMD* 2013, afl. 1, 6-10.
- BAETEMAN, G. en GULDIX, E., “Staat van de persoon”, *TPR* 2001, 1561-1744.
- BAKKER, M.D.M., “Kinderen en scheiding: het IVRK en de positie van kinderen in het proces”, *FJR* 2006/21, 70-75.
- BARKHUYSEN, T. en VAN EMMERIK, M.L., “Rechtsbescherming tegen de overheid en het EVRM”, *Tijdschrift voor Milieuschade en Aansprakelijkheidsrecht* 2006, afl. 4, 130-142.
- BASTAITS, K., PASTEELS, I., VAN PEER, C. en MORTELMANS, D., “Een verplicht ouderschapsplan na echtscheiding? Inzichten vanuit de SiV-studie”, *Relaties en nieuwe gezinnen* 2011, nr. 1, 1-34.
- BENEDEK, P., “Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; neutraal”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 13.
- BLANCHARD, C., “La fontion du notaire dans le divorce déjudiciarisé”, *JCP N* 2017, afl. 1, 37-44.
- BLIKSLAGER, H., “Snelle oplossingen met een team deskundigen”, *Tijdschrift Conflicthantering* 2020, afl. 2.
- BOIDIN, H., “Focus sur le partage verbal dans le nouveau divorce pas consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 151.
- BOIDIN, H., “Les frais de l'acte de partage du régime matrimonial dans le divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 149.
- BONNET, V. en GOUTTENOIRE, A. “Divorce: procédure”, *Répertoire de procédure civile* 2017 (geactualiseerd in 2020), nr. 50-88.
- BOONE, I., “Het verbintenissenrecht als remedie voor conflicten tussen gewezen echtgenoten na echtscheiding door onderlinge toestemming”, *Themis* 2013-14, afl. 85, 81-114.

- BOONE, R., “Het goederenrecht maakt de sprong van de negentiende naar de eenentwintigste eeuw”, *Juristenkrant* 2020, afl. 408, 8-9.
- BRINK, M., “Verplicht vrijwillig?”, *TMD* 2018, afl. 2, 20-22.
- BROECKX, K., “De uitvoerbare kracht van een notariële akte”, *TPR* 1991, 34, 29-78.
- BROUWERS, S., “De bijzondere ouderlijke onderhoudsverplichtingen” in VERSCHULDEN, G., BROUWERS, S., BOONE, K., PLUYM, L., SEGERS, W. en VINCK, B., “Overzicht van rechtspraak. Familierecht (2007-2011)”, *TPR* 2012, 1868-1944.
- BROUWERS, S., “Echtscheiding en scheiding van tafel en bed” in VERSCHULDEN G., BOONE, I., BROUWERS, S., DE SCHRIJVER, L. en VAN THIENEN, A., “Overzicht van rechtspraak. Familierecht (2012-2016)”, *TPR* 2017, 832-873.
- BROUWERS, S., “De EOT kan (soms) zonder verschijning”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2014, afl. 17, 8-9.
- BROUWERS, S., “De EOT kreeg een upgrade”, *RABG* 2018, 1261-1267.
- BROUWERS, S., “In een EOT moet de regelingsakte alomvattend zijn”, *RABG* 2018, 181-184.
- BROUWERS, S., “Invoering van de familie- en jeugdrechtbank: een wegwijzer voor de notaris”, *Nieuwsbrief Notariaat* 2004, afl. 2, 1-7.
- BUDA, D., “The administrative reform in Romania: the new civil code and the institution of marriage”, *Transylvanian Review of Administrative Sciences* 2012, afl. 36 E, 27-49.
- BUNKENS, M., “Bezint eer ge aan een EOT begint”, *T.Fam.* 2014, 198-203.
- BUNKENS, M., “Hoger beroep na verzoening bij echtscheiding door onderlinge toestemming. Commentaar bij de wet van 17 juli 2015”, *T. Fam.* 2015, 223-226.
- BUTRUILLE-CARDEW, C., “Les atouts du processus collaboratif dans le nouveau divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 152.
- BUYSENS, F., “De echtscheiding door onderlinge toestemming – Pleidooi voor een redelijke hervorming”, *EJ* 2005, afl. 5, 84-91.
- BUYSENS, F., “Echtscheiding door onderlinge toestemming na de wet van 27 april 2007”, *Not.Fisc.M.* 2008, 3-22.
- BUYSENS, F., “Overzicht van rechtspraak EOT (2001-2012)”, *T.Fam.* 2013, 48-89.
- CASEY, J., “Convention de divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2017, afl. 2, 96-103.
- CASEY, J., “Le nouveau divorce par consentement mutuel; une réforme en clair-obscur”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 14-25.
- CASEY, J. en DAVID, S. “Divorce sans juge: plaidoyer pour un circuit court”, *AJ Famille* 2017, afl. 10, 539-542.
- CASHMORE, J. en PARKINSON, P., “Children's and Parent's Perceptions on Children's Participation in Decision Making After Parental Separation and Divorce”, *Family Court Review* 2007, afl. 46, 91-104.
- CASIER, H., “Een frisse wind doorheen het huwelijksvermogensrecht: exit homologatieprocedure”, *TEP* 2009, 164-178.
- CASMAN, H., “Scheidingsbemiddeling door notarissen”, *EJ* 1999, afl. 1, 9-13.
- CASMAN, H. en VERBEKE, A., “Formaliteiten van een (globale) erfovereenkomst: een teleologische interpretatie”, *TEP* 2018, 379-386.

- CATHELINÉAU-ROULAUD, A., “Le divorce sans juge en droit français”, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja* 2017, afl. 33-34, 85-97.
- CHAMPENOIS, G., “Le notaire doit-il lire la convention de divorce par consentement mutuel?”, *Defrénois* 2017, afl. 7, 1.
- CHÉNÉDÉ, F., “Divorce et contrat. À la croisée des réformes”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 26-29.
- CHÉNÉDÉ, F., “Le divorce sans juge, contrat à terme et rétration”, *AJ Famille* 2017, afl. 2, 87-89.
- CHIN-A-FAT, B.E.S., “De mediator in het nieuwe echtscheidingsrecht: nog onvoldoende basis”, *Tijdschrift voor Mediation* 2006, afl. 2, 37-42.
- CHIN-A-FAT, B.E.S., “Is scheiden zonder rechter nabij?”, *WPNR* 2005/6636, 730-736.
- CHIN-A-FAT, B.E.S., “Naschrift”, *WPNR* 2005/6648, 1047-1048.
- CHIN-A-FAT, B.E.S., “Scheiden anno 2011: Over depolarisering, mediation en overlegscheiding”, *Justitiële Verkenningen* 2011, afl. 37, 36-49.
- CHIN-A-FAT, B.E.S. en STEKETEE, M.J., “Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling”, *FJR* 2001/11, 296-302.
- CLIJMANS, N., “De schriftelijke getuigenverklaring, de advocatenakte en de authentieke vaststelling bij deurwaardersexploot: nieuwe technieken van bewijslevering”, *P&B* 2017, 3-10.
- COENE, E., “Pleidooi voor een ouderschapsplan”, *TORB* 2017-18, 306-313.
- COENRAAD, L.M., “Harmonieeler voor juristen”, *FJR* 2014/39, 160-165.
- COENRAAD, L.M., “Regie en rechter in scheidingszaken”, *FJR* 2019/3.
- COENRAAD, L.M., “Scheiden: administratief of rechterlijk? Het wetsvoorstel Luchtenveld is nog niet rijp”, *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2006, afl. 1, 1-5.
- COMBRINK-KUITERS, C.J.L., DE PAUW GERLINGS-DÖHRN, S.B. en VAN DEN BERG, H.I., “De (on)wenselijkheid van het raadsadvies; een drieluik”, *FJR* 2000/5, 97-102.
- COUZIGOU-SUHAS, N., “Réflexions pratiques sur le divorce sans juge”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 131-141.
- CRĂCIUN, N., “The divorce by the public notary. Proceedings”, *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 2014, Series VII: Social Sciences – Law, Vol. 7, no. 2, 189-196.
- DAVID, S., “La rémunération du notaire ‘simple dépositaire’ dans le cadre du divorce par consentement mutuel extrajudiciaire”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 149.
- DAVID, S., “Réforme de la procédure contentieuse: le regard du notaire”, *AJ Famille* 2020, 21.
- DAVID, S. en BRUNET, R., “Le rôle du notaire dans le nouveau divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 31-39.
- DE BACKER, V. en JACOBS, H., “De erkenning van de Nederlandse flitscheiding”, *EJ* 2006, afl. 10, 145-149.
- DE BACKER, V. en JACOBS, H., “Het echtscheidingsrecht in het Wetboek van Internationaal Privaatrecht”, *Not.Fisc.M.* 2005, 41-59.
- DE BLOCK, H., DE ROECK, G., HENDRICKX, J., NIJS, C., NOUWKENS, W., ROOMS, J. en SPAEPEN, A., “De notaris en de conflictbeheersing”, *Not.Fisc.M.* 2000, 79-107.
- DE BRUIJN-LÜCKERS, M.L.C.C., “Kritische kanttekening bij het Wetsvoorstel Luchtenveld”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006, afl. 6, nr. 42.
- DE BRUIJN-LÜCKERS, M.L.C.C., “Scheidings- en omgangsproblematiek”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2004, afl. 7/8, nr. 51.

- DE CANCK, W. en STORMS, S., “De nieuwe mindset van de collaboratieve advocaat”, *TMD* 2019, afl. 2-3, 19-29.
- DE CAYEUX, A.-M., “Médiation familiale et divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 156.
- DE DECKER, H., “Welke wijzigingen bracht de ‘POTPOURRIWET V’ aan de Ventôsewet?”, *Not.Fisc.M.* 2017, 300-311.
- DE GRUITER, J., “Donner omarmt de flitsscheiding”, *Notariaat Magazine* 2005, afl. 2, 22-23.
- DE HOOG, C. en DE JONGH, W., “Mediation en het ouderschapsplan”, *FJR* 2005/34, 98-103.
- DE JONG, M., “A pragmatic look at mediation as an alternative to divorce litigation”, *TSAR* 2010, afl. 3, 515-531.
- DE KEYSER, N., CASSIERS, A. en JASPERS, C. “Drie methodes van multidisciplinaire aanpak van scheidingsconflicten praktisch bekeken”, *T.Fam.* 2019, 214- 221.
- DE METS, J. “De inleidingszitting in spoedeisende familiezaken”, *T.Fam.* 2019, 128-134.
- DE OLIVEIRA, G., “Een Europees familierecht?”, *FJR* 2000/12, 272-277.
- DE RUYCK, V. en ERAUW, J., “De echtscheiding”, *TPR* 2006, 1478-1490.
- DE SAINT-PERN, L., “Le divorce sans juge en droit comparé”, *Droit de la famille* 2018, afl. 9, 1-4.
- DEBUSSCHER, E., “Het informatieformulier betreffende het hoorrecht van minderjarigen”, *NNK* 2015, afl. 3-4, 59-60.
- DECLERCK, C., “De verblijfsregeling anno 2015”, *T.Not.* 2015, 491-503.
- DECLERCK, C. en WUYTS, T., “Anders omgaan met scheidingsconflicten”, *T.Fam.* 2019, 178-183.
- DEGEEST, G., “Juridisch statuut van dieren” (noot onder Antwerpen 29 april 2019), *NJW* 2019, 661-662.
- DESMET, C.A., “The procedure of acts of administrative law”, *Challenges of the Knowledge Society. Administrative and Political Sciences* 2018, 1024-1031.
- DIRIX, E., “Dieren zijn geen zaken”, *RW* 2014-15, 1222.
- DU JARDIN, J., “Welk notariaat voor de XXIste eeuw?”, *T.Not.* 2002, 611-624.
- DULLAERT, C.W.M., “Verplichte mediation”, *Advocatenblad* 2002, afl. 18, 804.
- DUMĂNESCU, L., “Beyond Politics is Life! Family Formation, Reproduction and Divorce in Communist Romania”, *Romanian Journal of Population Studies* 2012, afl. 6, 53-69.
- DUPUIS-BERNARD, R., “Divorce par consentement mutuel: le nouvel acte de dépôt, rôle et mission du notaire”, *Defrénois* 2017, afl. 10, 626-638.
- EGGERMONT, S., “Hoger beroep bij wederzijdse vorderingen tot echtscheiding. Het in kracht van gewijsde gaan, procesrechtsmisbruik en de vordering ad futurum” (noot onder Cass. 29 mei 2015), *T.Fam.* 2016, 25-38.
- FERRÉ-ANDRÉ, S., “Nouveau regard sur le divorce après la loi du 18 novembre 2016”, *Defrénois* 2017, afl. 2, 125-130.
- FERRÉ-ANDRÉ, S., “Un an de divorce sans juge: vade-mecum controversé d'un processus de divorcialité contractualisé”, *AJ Famille* 2018, afl. 2, 81-84.
- FILOSA, D., “Divorce par acte d’avocats et enjeux liquidatifs”, *Defrénois* 2016, afl. 24, 1307-1319.
- FILOSA, D., “L’articulation du contrat collaboratif et agrégatif de divorce par consentement mutuel”, *AJ Famille* 2019, afl. 2, 85-94.

- FRÎNTU, M. en GHERGHE, R., “Divorce through the Spouses’ Agreement by Administrative Method or Notarial Procedure”, *Advances in Fiscal, Political and Law Science* s.d., 185-190.
- FORTNEY, S.S., “Collaborative divorce: what Louis Brandeis might say about the promise and problems”, *Touro Law Review* 2017, afl. 33, 371-378.
- GAFFINEL, C., “Le divorce sans juge et l’avocat”, *Les Cahiers de la Justice* 2017, afl. 2, 347-357.
- GERLO, J. “Artikel 203, § 1 BW, artikel 203bis BW en artikel 1288, eerste lid, 3° Ger.W. na de wetten van 30 juni 1994 en 13 april 1995. Bijzondere problemen in geval van echtscheiding door onderlinge toestemming”, *Not.Fisc.M.* 1997, 122-128.
- GIDRO, A., GIDRO, R. en CÎMPEAN, D., “Divorce Remedy in the new Code Civil”, *Suppliment of Quality Access to Succes* 2012, afl. 13, 385-392.
- GIJBELS, L.J.H. en KAMERLING, J.A., "De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen", *Juridische Berichten voor het Notariaat* 2002/16, 3-4.
- GIJBELS, L. en KAMERLING, J.A., “Flitsscheiding? Let op de valkuilen!”, *Nederlands Juristenblad* 2002/1, 23-24.
- GILLET, J.-L., “La réforme du divorce sans juge: bonjour tristesse”, *Les Cahiers de la Justice* 2017, afl. 2, 199-205.
- GOLDSMITH, J., “Het beroep van advocaat nu en in de toekomst en de kernwaarden van het beroep”, *Ad Rem* 2007, afl. 3, 9-16.
- GOOSSENS, S., “Verslag evenement ‘Bemiddeling: alleen voor de happy few?’”, *TMD* 2017, afl. 3, 21-26.
- GREGG, H., “Commentary: Family Law: Why collaborative divorce continues to decline in popularity”, *Wisconsin Law Journal* 2013.
- GUGA, O.V., “Comparative study between the divorce, by mutual consent of spouses, on administrative way on the same type of divorce on judicial way”, Lucian Blaga, University of Sibiu, *Revista Academiei Fortelor Terestre* 2015, afl. 20 nr. 2, 177-182.
- GUNTER, M. en DE BOORDER, M.R., “Collaborative divorce een nieuwe manier van scheiden”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, nr. 28, 66-69.
- HAMMJE, P., “Le divorce par consentement mutuel extrajudiciaire et le droit international privé”, *Revue critique de droit international privé* 2017, afl. 2, 143-158.
- HEDEEN, T., “Coercion and self-determination in court-connected mediation: all mediations are voluntary, but some are more voluntary than others”, *The Justice System Journal* 2005, afl. 26/3, 273-291.
- HEIDA, A., “De belangrijkste wijzigingen van Wetsvoorstel 30 145”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2007, afl. 9, nr. 65.
- HEIDA, A., “De tijd nog niet rijp voor het wetsvoorstel Luchtenveld”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006, afl. 7/8, nr. 51.
- HEIDA, A., “Wet scheiden zonder rechter”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014/13, afl. 2, 28-30.
- HEIDA, A., “Wetsvoorstel Luchtenveld door Tweede Kamer aangenomen”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006, afl. 1, nr. 2.
- HERBOTS, K., ROEVENS, E. en PUT, J., “Participatie van het kind in het gerechtelijk scheidingsproces: droombeeld of realiteit?”, *TJK* 2012, 27-39.

- HOLTZWORTH-MUNROE, A., APPLGATE, A.G., D'ONOFRIO, B. en BATES, J., "Child Informed Mediation Study (CIMS): Incorporating the children's perspective into divorce mediation in an American pilot study", *Journal of Family Studies* 2010, afl. 16, 116-129.
- HÜSEN, M.J., "Verwerp het wetsvoorstel scheiden zonder rechter!", *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2015/34, afl. 4, nr. 34.
- JACOBS, L., "La parole de l'enfant face à la séparation parentale: regards croisés sur les pratiques d'audition", *RTDF* 2017, 649-689.
- JAMES, A.L., HAUGEN, G.M.D., RANTALAIHO, M. en MARPLES, R., "The voice of the Child in Family Mediation: Norway and England", *International Journal of Children's Rights* 2010, afl. 18, 313-333.
- JANSEGGERS, K., "Nederlandse 'flitsscheiding' zonder rechter ook geldig in België?", *Juristenkrant* 2002, afl. 51, 1 en 11.
- JANSEGGERS, K., "Problemen bij de erkenning in België van de Nederlandse 'flitsscheiding'", *Tijdschrift@ipr.be* 2002, afl. 4, 61-75.
- JASPERS, C., "Verplichte bemiddeling: logische verdere bouwsteen voor alternatieve geschillenoplossing in België?", *TMD* 2018, afl. 2, 48-62.
- JEPPESEN-DE BOER, C.G., "Administratieve echtscheiding in Denemarken", *FJR* 2005/91, 231-235.
- JEPPESEN-DE BOER, C.G., "Gezamenlijk ouderschap na scheiding: over de interactie tussen de doelstellingen van de Deense wet op de ouderlijke verantwoordelijkheid, de bevindingen in de uitgevoerde wetsevaluatie en de daaropvolgende wetswijzigingen", *Familie & Recht* 2014.
- JIVAN, O.M., "The Evolution of the Institution of Divorce in Romania", *Annals of the University of Craiova for Journalism, Communication and Management* 2016, afl. 2, 109-113.
- JONKER, M., "Een herbezinning op de administratieve echtscheiding. Het Noorse recht als inspiratiebron", *FJR* 2006/122, 310-316.
- JOUKOVSKAIA, A., "A living law: divorce contracts in early modern Russia", *Explorations in Russian and Eurasian History* 2017, afl. 18, 661-681.
- JUSTON, M. "Le divorce par consentement mutuel sans juge: une opération sans chirurgien – Le point de vue du magistrat", *Droit de la famille* 2016, afl. 7-8, nr. 25, 1-3.
- KAMMINGA, P. en VLAARDINGERBROEK, P., "Collaborative divorce: hoe een teambenadering in conflictoplossingsprocessen tot een succes maken?", *FJR* 2012/24, 60-70.
- KELLY, J.B. "Psychological and legal interventions for parents and children in custody and access disputes: current research and practice", *Virginia Journal of Social Policy and the Law* 2002, afl. 10, 129-163.
- KENNETT, W., "It's arbitration, but not as we know it: reflections on family law dispute resolution", *International Journal of Law, Policy and The Family* 2016, afl. 30, 1-31.
- KHAZOVA, O., "The New Family Code", *International Survey of Family Law* 1996, 371-382.
- KROEK, M. en VAN ECK, M., "Wetsvoorstel Scheiden zonder rechter: vijf kansen", *Notariaat Magazine* 2014, afl. 3, 20-21.
- KRUGER, T. en VERHELLEN, J., "De erkenning in België van buitenlandse familierechtelijke akten", *TVR* 2006, afl. 3, 278-285.
- KULLERKUPP, K., "Family Law in Estonia", *International Survey of Family Law* 2001, 95-110.

- LABBÉE, X., “Jean-Jacques Urvoas face à François Ier et au divorce par consentement mutuel en langue étrangère”, *Dalloz* 2017, afl. 7, 358.
- LANCKSWEEEDT, E., “Bemiddeling. Waarom zouden juristen er (meer) voor opteren?”, *NJW* 2016, 314-328.
- LANCKSWEEEDT, E., “Bemiddeling en op bemiddeling gebaseerde aanpak van conflicten bij scheiding: het belang van het kind voorop”, *T.Not.* 2015, 470-490.
- LANCKSWEEEDT, E., “De Belgische evenwichtsoefening inzake de verplichte ADR-poging in het raam van een gerechtelijke procedure”, *TMD* 2018, afl. 2, 5-19.
- LANCKSWEEEDT, E. en JAGTENBERG, R., “Bemiddeling vrijwillig of verplicht – de rechter aan zet?”, *TMD* 2018, afl. 2, 3-4.
- LEBEL, A., “Réforme du divorce par consentement mutuel: qui a peur du grand méchant loup?”, *Famille/Point de vue* 2017, 9-11.
- LENTERS, H., “De echtscheidingsprocedure over tien en twintig jaar”, *FJR* 2000/1, 3-4.
- LESSELIERS, V., “7 redenen waarom de nieuwe wet op de bemiddeling belangrijk is voor het notariaat”, *T.Not.* 2019, 219-230.
- LESSELIERS, V., “De notaris en bemiddeling: 10 jaar later”, *Not.Fisc.M.* 2009, 277-288.
- LESSELIERS, V., “Deontologische code inzake notariële bemiddeling”, *T.Not.* 2017, 833-842.
- LESSELIERS, V., “Wat kan de notaris betekenen voor de bemiddeling... en vice versa?”, *Not.Fisc.M.* 2016, 128-138.
- LIENHARD, C., “Nouveaux enjeux et nouvelle philosophie du rôle de l'avocat dans le divorce par consentement mutuel conventionnel”, *AJ Famille* 2017, afl. 1, 40-41.
- LIENHARD, C. en LINARD, A., “Le regard sur la rédorme des avocats de la famille”, *AJ Famille* 2018, afl. 2, 79-80.
- LODRUP, P., “The 1997 Revision of the Norwegian Children Act of 1981”, *International Survey of Family Law* 1997, 345-350.
- LOUIS, J.-P., “Les couples français séduits par la procédure de divorce sans juge”, *Les Echos* 2019.
- LOUWERSE, P., “Wetsvoorstel mediation: Notaris heeft voordeel van alles-in-éénpakket”, *Notariaat Magazine* 2013, afl. 2, 20-22.
- LUIJTEN, E.E.A., “De teloorgang van een evergreen? De Nederlandse huwelijksgemeenschap in de wenteling der tijden”, *TPR* 2004, 455-474.
- LUIJTEN, E.A.A. en MEIJER, W.R., “Echtscheiding buiten de rechter om?”, *Nederlands Juristenblad* 2008/605, 691-695.
- MAES, C., “Wie niet horen wil, moet voelen?”, *RW* 1995-96, 1321-1329.
- MAHIEU, J., “Een blik in het hoofd en het hart van een familierechter”, *T.Fam.* 2020, 2-13.
- MAHIEU, J., “‘Laat me nu toch niet alleen’ (Johan Verminnen). Ervaringen en bedenkingen van een familierechter”, *TORB* 2017, 277-284.
- MASSCHELEIN, A.M., “Het hoorrecht van de minderjarige bij familiale geschillen”, *NNK* 2015, afl. 3, 21-24.
- MCINTOSH, J., “Child-inclusive divorce mediation: report on a qualitative research study”, *Mediation Quarterly* 2000, afl. 18, 55-69.
- MEDAER, B., “Impact van de Potpourriwet V op het vlak van de registratierechten”, *Registratierechten* 2017, afl. 3, 10-12.

- MEKKI, M., “L’avenir du notariat après la loi Macron Défendre l’identité notariale”, *JCP N* 2017, afl. 10, 20-21.
- MEKKI, M., “Le divorce hors le juge: le notaire doit-il devenir un greffier?”, *JCP N* 2016, afl. 19, 5-6.
- MONToux, D., “Rédiger les actes d’un divorce par consentement mutuel”, *JurisClasseur Pratique notariale – Les actes* 2017, nr. 1702.
- MOREAU, T., “Une approche juridique de la place de la parole du mineur dans la vie familiale et sociale”, *J.dr.jeun.* 2016, afl. 256, 23-38.
- MORGAN, R. en KOTHAKOTA, M., “Interdisciplinary collaborative divorce: a process for effective dispute resolution”, *J. Alternative Disp. Resol.* 2012, afl. 2, 1-14.
- NAGY, O.V., “The marriage dissolution on administrative way, aspects of comparative law”, *Revista Academiei Forțelor Terestre* 2014, afl. 1, 31-37.
- NOURISSAT, C., BOICHÉ, A., ESKENAZI, D., MEIER-BOURDEAU, A. en THUAN DIT DIEUDONNÉ, G., “Divorce par consentement mutuel: plainte contre la France!”, *AJ Famille* 2017, afl. 5, 266.
- NUYTINCK, A.J.M., “Daar is hij dan: de echtscheidingsnotaris”, *WPNR* 2008/6775, 863-865.
- NUYTINCK, A.J.M., “Het belang van de Wet beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap voor de notariële praktijk: het nieuwe fenomeen van de echtscheidingsnotaris”, *WPNR* 2006/6656, 162-169.
- NUYTINCK, A.J.M., “Het nieuwe, door de Tweede Kamer aangenomen echtscheidingsrecht: de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding”, *WPNR* 2007/6722, 739-745.
- NUYTINCK, A.J.M., “Scheiden op z’n Luchtenvelds of scheiden op z’n Donners? Allebei!”, *WPNR*, 2005/6648, 1046-1047.
- NUYTINCK, A.J.M., “Scheiden zonder rechter”, *FJR* 2000/2, 25.
- NUYTINCK, A.J.M., “Scheiden zonder rechter anno 2014”, *WPNR* 2014/7013, 327-331.
- OTIS, M.R., “Expanding collaborative divorce through the social sciences”, *Family Court Review* 2011, afl. 49, 229-238.
- PAILLARD, S. “Principaux points de vigilance en matière fiscale”, *AJ Famille* 2018, afl. 3, 152-154.
- PAPA, A.D. en ȚĂPUȘ I.F., “Notary procedure and judicial procedure for the divorce with spouses’ Agreement”, *CKS Journal* 2013, 344-354.
- PASTEELS, I., SMIT, S., BASTAITS, K. en MORTELMANS, D., “Kennis over en gebruik van professionele echtscheidingsbemiddeling in het licht van de wet van 18 juli 2006”, *Relaties en Nieuwe Gezinnen* 2014, afl. 4, 1-30.
- PEEPLES, R. en SARRAT, J., “Sinn Fein Amhain: taking collaborative law beyond divorce”, *Wake Forest Law Review* 2017, afl. 52, 139-156.
- POELEMANS, B. “Boeken”, *RW* 1991-92, 997-998.
- POORTMAN, A., “Hoe effectief zijn ouderschapsplannen en bemiddeling bij scheiding?”, *FJR* 2019/9, 40-41.
- PRUETT, M.K., INSABELLA, G.M. en GUSTAFSON, K., “The collaborative divorce project: a court-based intervention for separating parents with young children”, *Family Court Review* 2005, afl. 41, 38-51.

- QUISPÉL, Y., “De wenselijkheid en mogelijkheid van echtscheiding zonder rechterlijke tussenkomst na ‘de val’ van Wetsvoorstel Luchtenveld”, *FJR* 2006/114, 276-283.
- RESSORT, L., “L’audition du mineur dans les procédures civiles liées à son hébergement: des avancées”, *J.dr.jeun.* 2014, afl. 337, 15-23.
- ROELAND, S., “De onderhandse akte die is medeondertekend door de advocaten van de partijen: een karakterschets”, *T.Not.* 2013, 595-602.
- RONGÉ, J.L., “Divorce sans juge et respect de l’opinion de l’enfant”, *J.dr.jeun.* 2017, afl. 1-2, 15-17.
- SALAVA, L., “Collaborative divorce: the unexpectedly underwhelming advance of a promising solution in marriage dissolution”, *Family Law Quarterly* 2014, afl. 48, 179-196.
- SALAVA, L., “Collaborative divorce: why the underwhelming advance?”, *GPSolo* 2015, afl. 32/1, 70-71.
- SANDSTRÖM, G. en GARÐARSDÓTTIR, Ó., “Long-Term Perspectives on Divorce in the Nordic Countries – Introduction”, *Scandinavian Journal of History* 2008, afl. 43, 1-17.
- SCHONEWILLE, F., “De Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding is een feit: exit klassieke omgangsregeling!”, *WPNR* 2009/6800, 430-442.
- SCHONEWILLE, F., “Pleidooi voor een weloverwogen positie voor de echtscheidingsnotaris en – op de valreep – voor een administratieve echtscheiding”, *WPNR* 2009/6806, 598-606.
- SCHULZ, A., “Boekbespreking”, *FJR* 2005/70, 174-175.
- SENAËVE, P., “Afschaffing van de persoonlijke verschijning in echtscheidings-procedures?”, *T.Fam.* 2009, 177-179.
- SENAËVE, P., “Een nieuwe hervorming van de procedure tot echtscheiding door onderlinge toestemming. Commentaar bij de wet van 25 mei 2018 (Wet Potpourri VI)”, *T.Fam.* 2018, 148-158.
- SENAËVE, P., “Het hoorrecht van minderjarigen sinds de wet op de familie- en jeugdrechtbank”, *T.Fam.* 2014, 176-195.
- SENAËVE, P., “Rechters die kinderen (moeten) horen”, *T.Fam.* 2011, 2-3.
- SHUTTS, A.A., “The help: the addition of third party neutrals for collaborative divorce practices”, *Drake Law Review Discourse* 2016-17, afl. 66, 101-109.
- SPRUYT, A., “To escrow or not to escrow: that’s the notarial question”, *Not.Fis.M.* 2017, 146-162.
- SPRUYT, E., “El notario del siglo XXI... The times they are a changing”, *Ius & actores* 2009, afl. 3, 111-127.
- STEEMAN, P., “Als mediator kijk je niet naar de wet, maar naar de mensen”, *Notariaat Magazine* 2017, afl. 7, 28.
- STEEMAN, P., “Scheiden zonder rechter; het is erg gemakzuchtige wetgeving”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 26-27.
- STEEMAN, P., “Scheidingsspecialist: het gezin staat centraal”, *Notariaat Magazine* 2010, afl. 6, 25.
- STEEMAN, P., “Vier tips voor de beginnende mediator”, *Notariaat Magazine* 2016, afl. 5, 30.
- STEEMAN, P., “Wetsvoorstel mediation: Notaris als professionele conflictenoplosser”, *Notariaat Magazine* 2014, afl. 7/8, 8-11.

- STORME, M. en DECONINCK, D., “Bevoegdheids- en procedureperikelen in familierechtelijke geschillen”, *TPR* 1985, 89-139.
- SWENNEN, F., “Games people play: pleidooi voor een Volwassen advocatuur”, *T.Fam.* 2011, 206-207.
- SWENNEN, F., “Pleidooi voor de homologatie van heel de EOT-overeenkomst”, *T.Fam.* 2015, 222.
- SWENNEN, F., “Wat is ouderschap?”, *TPR* 2016, 11-95.
- TALPIS, J. “Reconnaissance et exécution au Canada (Québec) du nouveau divorce français sans juge”, *Canadian Bar Review* 2018, afl. 97, 158-176.
- TAYLOR, N., “Child Participation: Overcoming Disparity between New Zealand’s Family Court and Out-of-court Dispute Resolution Processes”, *The International Journal of Children’s Rights* 2017, afl. 25, 658-671.
- TAYMANS, J.-F., “Fonction, status et déontologie des notaires. Un droit notarial qui se formalise”, *Rev.not.b.* 2011, 824-827.
- THIERY, J.-M., “Les nouvelles dispositions du Code judiciaire relatives à l’audition de l’enfant mineur dans les matières familiales: une petite révolution”, *Pli jur.* 2014, afl. 30, 23-26.
- TIMMERMAN, K., “Pleidooi voor bemiddeling?”, *AJT* 1999-00, 585-598.
- TOLOU-SHAMS, M., “Collaborative divorce: an oxymoron?”, *CABL* 2015, afl. 31/5, 1-6.
- TORRICELLI-CHRIFI, S., “Divorce contractuel: le notaire doit-il fermer les yeux?”, *Droit de la famille* 2017, nr. 12, 1-5.
- TORRICELLI-CHRIFI, S., “Divorce contractuel: quel(s) acte(s) pour quelle(s) responsabilité(s)?”, *JCP N* 2016, afl. 45, 11-14.
- TURNER, J.J., KOPYSTYNSKA, O., SCHRAMM, D.G. en HIGGINBOTHAM, B., “Is one hour enough? Evaluating Utah’s online divorce education based on course length satisfaction”, *Journal of Divorce & Remarriage* 2019, 537-551.
- VAN COOLWIJK, R. “Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; oneens”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 12.
- VAN DE VOORDE, J., “Dieren als quasi-goederen. Beschouwingen over de juridisch-technische wenselijkheid van een bijzonder statuut voor dieren tussen goederen en rechtssubjecten”, *RW* 2016-17, 203-219.
- VAN DEN BOSSCHE, A., “Wijzigingen aan de Organieke wet op het notariaat door de Wet houdende vereenvoudiging, harmonisering, informatisering en modernisering van bepalingen van burgerlijk recht en van burgerlijk procesrecht alsook van het notariaat, en houdende diverse bepalingen inzake justitie”, *T.Not.* 2017, 766-789.
- VAN DEN BOSSCHE, A.-M., “Vrije beroepen in een openmarkteconomie: van corporatisme naar professionele dienstverlening met vrije mededinging”, *Ius & actores* 2007, afl. 2, 7-40.
- VAN DEN BOSSCHE, A., “De hond in het huishouden” (noot onder Antwerpen 29 april 2019), *T.Not.* 2020, 84-86.
- VAN DEN BOSSCHE, A., VAN THIELEN, J. en VAN DEN BOSSCHE, A., “Notariële erelonen. De notaris is écht niet te duur, integendeel”, *Not.Fisc.M.* 2020, 23-32.
- VAN DER LANS, M., “Het ouderschapsplan in de rechtspraktijk”, *Justitiele Verkenningen* 2011, afl. 37, 20-35.

- VAN DIJK, P., “De toegang tot de rechter – een Straatsburgse springprocessie”, *NJCM-Bulletin* 2003, 945-961.
- VAN DROOGHENBROECK, J.-F., “L'activité notariale en droit judiciaire: l'impartialité du notaire commis par justice”, *Rev.not.b.* 2011, 770-798.
- VAN DUIN, K., “Rechtszekerheid in de informatiemaatschappij”, *Het ondernemersbelang* 2015, afl. 4, 4.
- VAN ES, P.C., “Onevenwichtige bedingen; de notaris als evenwichtskunstenaar”, *T.Not.* 2020, 359-364.
- VAN HUIS, M. en LOOZEN, S., “Dertigduizend flitsscheidingen, 2001-2009”, *Centraal Bureau voor Statistiek Nederland* 2008, 33-34.
- VAN LEUVEN, C.A.R.M. en CHIN-A-FAT, B.E.S., “Collaborative divorce: een toekomst in Nederland?”, *FJR* 2006/97, 230-234.
- VAN NISPEN, M., “Een mediator hoeft niet per se juridisch gekwalificeerd te zijn; oneens”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 1, 13.
- VAN TEEFFELEN, P.A.J., “Over ouderschapsplannen, gelijkwaardig ouderschap en andere schone voornemens”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2006, nr. 57, 153-155.
- VAN WERMESKERKEN, H., “Naar de notaris en/of de advocaat en/of de rechter...”, *Notariaat Magazine* 2010, afl. 4, 8-10.
- VAN ZON, K.M., VAN TEIJLINGEN-POVER, A., VAN DER LANS, E.M. en COLLOT D'ESCURY-KOENIGS, A.M.L., “Kinderen in scheidings situaties: wie luistert er naar het kind?”, *FJR* 2016/29, 118-123.
- VANDEKERCKHOVE, A., “Oog hebben voor kinderen bij scheiding? Nog niet voor vandaag?”, *TJK* 2007, 142-146.
- VANLERBERGHE, B., “De onmiddellijke toepassing van de procedurewet op hangende gedingen en het recht van toegang tot de rechter” (noot onder EHRM 19 december 1997, Brualla Gómez de la Torre t. Spanje), *RW* 1998, 518-519.
- VASSEUR, R., “Wetgever voert bedenktijd in echtscheidingsprocedure in”, *Juristenkrant* 2015, afl. 314, 16.
- VERSCHELDEN, G., “Alternatieve geschillenoplossing in familiezaken: promotie met financiële stimuli”, *T.Fam.* 2017, 110-112.
- VERSCHELDEN, G., “Vernietigingsberoepen tegen de Transgenderwet: aanloop naar of valkuil voor de non-binaire genderoptie?”, *T.Fam.* 2018, 66-68.
- VERSCHELDEN, G., “De wet van 27 april 2007 tot hervorming van het echtscheidingsrecht. Deel II. De echtscheiding door onderlinge toestemming - De scheiding van tafel en bed - De huwelijksvoordelen”, *T.Fam.* 2007, 138-162.
- VERSTRAETE, J., “Een notariaat voor de 21ste eeuw”, *T.Not.* 2007, 635-640.
- VERTOMMEN, E., “‘Qui fait l'enfant, doit le nourrir’. Over de rechten van het studerende meerderjarige kind en de EOT-overeenkomst” (noot onder Brussel 13 november 2018), *T.Fam.* 2019, 294-300.
- VERWAEST, K., “Trajectbemiddeling als brug tussen advocaat en bemiddelaar”, *Juristenkrant* 2014, afl. 296, 12.
- VLAARDINGERBROEK, P., “Batman of Bad Man?”, *FJR* 2005/20, 65.

- VLAARDINGERBROEK, P., “(Wet) scheiden zonder rechter: maar niet zonder juridische trechter”, *FJR* 2015/49.
- VOS, M.J., “Scheiden zonder rechter?”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2004, afl. 10, nr. 85.
- WARNER, A., “Collaborative divorce as an alternative to traditional adversarial divorce or other forms of alternative dispute resolution”, *Drake Law Review Discourse* 2017-18, afl. 67, 101-121.
- WAUTELET, P., “Comparer et articuler les droits. L’exemple du démariage en 2015”, *Droit de la Famille* 2015, afl. 20, nr. 4, 63-66.
- WIEWAUTERS, C., “Een schoolbreed beleid bij scheiding vergt zowel een juridisch als een psychosociaal kader of Een schoolbreed beleid bij scheiding is meer dan reageren op conflicten”, *TORB* 2017-18, 288-294.
- WIJNANT, T., “Alternatieve geschillenoplossing in familiezaken na de wetten van 15 en 18 juni 2018”, *T. Fam.* 2019, 112-127.
- WIJNANT, T., “Bevraging van de Belgische advocatuur over bemiddeling: eerste resultaten”, *TMD* 2018, afl. 1, 22-39.
- WIJNANT, T., “Van onderhandse ouderschapsovereenkomst naar uitvoerbare titel: rechtsgronden en toetsing voor homologatie” (noot onder Famrb.West-Vlaanderen 13 juli 2017), *T.Fam.* 2018, 81-90.
- WIJNANT, T., “Verplichte doorverwijzing naar bemiddeling: we can lead a horse to water, but can we make it drink?”, *TMD* 2018, afl. 2, 63-85.
- WORTMANN, S.F.M., “Over administratief scheiden en ‘ouderschapscnfliten’”, *WPNR* 2006, 156-162.
- WORTMANN, S.F.W., “Rechtsontwikkelingen in het personen- en familierecht: flitsscheidingen en verrekenbedingen”, *WPNR* 2001/6477, 165-172.
- X, “A Chronicle of French Family Law”, *International Survey of Family Law* 2017, 97-116.
- X, “Advies RSJ inzake scheiden zonder rechter”, *FJR* 2005/71, 176-177.
- X, “Afschaffing flitsscheiding”, *Nederlands Juristenblad* 2009, nr. 494.
- X, “Besparingen [bij Justitie]”, *Juristenkrant* 2010, afl. 208, 14.
- X, “Ministerraad stemt in met wetsvoorstel ‘Scheiden zonder rechter’”, *Notariaat Magazine* 2014, afl. 10, 34.
- X, “Peiling: De notaris kan rol van gezinsadvocaat bij scheiden zonder rechter prima vervullen”, *Notariaat Magazine* 2016, afl. 5, 12-13.
- X, “Quelques chiffres du CNB”, *AJ Famille* 2018, afl. 2, 80.
- X, “Review of Family Law in 2010”, *International Survey of Family Law* 2011, 187-198.
- X, “Scheiden zonder rechter”, *Nederlands Juristenblad* 2015, afl. 2, nr. 136.
- X, “Schriftelijke procedure wordt regel bij EOT”, *T.Not.* 2018, 18-19.
- X, “Stelling: huwelijk moet door opzegging bij notariële akte kunnen eindigen”, *Notariaat Magazine* 2012, afl. 6, 14-15.
- X, “Verzoende echtgenoten kunnen in beroep gaan tegen echtscheiding door onderlinge toestemming”, *Notariaat* 2015, afl. 15, 10.
- X, “Voorlichting over gevolgen echtscheiding essentieel”, *Notariaat Magazine* 2015, afl. 2, 4.

- ZAHL-OLSEN, R., THUEN, F. en ESPEHAUG, B., “Divorce and Remarriage in Norway: A Prospective Cohort Study Between 1981 and 2013”, *Journal of Divorce & Remarriage* 2019, afl. 60, 600-611.
- ZHILINKOVA, I.V., “Property Relations of Spouses in Slavonic Post-Soviet Countries (Ukraine, Russia, Belarus)”, *International Survey of Family Law* 2004, 483-490.
- ZHILINKOVA, I.V., “The Marriage Relationship in Ukraine”, *International Survey of Family Law* 1994, 465-482.
- ZONNENBERG, L.H.M., “Collaborative divorce: Overlegscheiding”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2008, afl. 9, nr. 63, 146-148.
- ZONNENBERG, L.H.M., “Scheiden zonder rechter: een gevaarlijke bezuinigingsmaatregel”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2014, afl. 2, nr. 14, 31-33.
- ZONNENBERG, L.H.M., “Voorjaarswijzigingen familierecht”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2009, afl. 4, nr. 28, 51.
- ZONNENBERG, L.H.M., “Wetsvoorstel echtscheidingsnotaris; een gemiste kans”, *Tijdschrift voor scheidingsrecht* 2011, afl. 9, nr. 62, 147-150.
- ZOUANIA, B., “Divorce par consentement mutuel sans juge”, *Droit de la famille* 2019, afl. 7-8, 1-2.

Online bronnen

- ANTOKOLSKAIA, M.V., *De herziening van het echtscheidingsrecht*, http://pdf.swphost.com/logacom/23mei06/SWP_Antokolskaia_herzinning_echtscheidingsrecht_-_power_point.ppt.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Russia*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>, 44 p.
- ANTOKOLSKAIA, M.V., *National report: Russia*, Free University of Amsterdam, 2008, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Property.pdf>, 27 p.
- AZARE, B., *Examen notariaat: de 20ste editie!*, 2020, <https://notabene-magazine.be/2020/03/07/examen-notariaat-de-20ste-editie/>.
- BAITIR, R., ROBER, P. en BUYSSE, A., *Kwaliteitsvollere scheidingsregelingen & facilitatief werken in bemiddeling*, 2012, <http://www.scheidingsonderzoek.ugent.be/fs8.pdf>, 9 p.
- BMEDIATION, *Bemiddelingsbarometer 2016*, <https://www.bmediation.eu/wp-content/uploads/2019/02/Bemiddelingsbarometer-2016-NL-Final.pdf>, 18 p.
- BRUGGEN SLAAN, *Regeerakkoord VVD – PvdA*, 2012, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2012/10/29/regeerakkoord>, 81 p.
- CARMICHAEL, K., *New Directions: Divorce and Administrative Law*, 1999, http://www.cfcj-fcjc.org/sites/default/files/docs/hosted/17456-new_directions.pdf, 28 p.
- CASHMORE, J. en PARKINSON, P., *What responsibility do courts have to hear children’s voices?*, The University of Sydney, Sydney Law School, 2009, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1474089, 31 p.
- CEFL, *Principles of European Family Law regarding divorce and maintenance between former spouses*, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-English.pdf>, 3 p.

- CHASSERY, M., *Les avantages d'un divorce par consentement mutuel extrajudiciaire*, 2018, <https://www.village-justice.com/articles/les-avantages-divorce-par-consentement-mutuel-extrajudiciaire,27925.html>.
- Comité voor de Rechten van het Kind, General Comment No. 12 (2009): The Right of the Child to be Heard, Convention on the Rights of the Child, CRC/C/GC/12, 1 juli 2009, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>, 28 p.
- COMMISSIE VOOR WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN GELIJKE KANSEN, *Advies scheidingsbemiddeling*, 2000, https://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/1999_2000_11_scheidingsbemiddeling.pdf, 9 p.
- DE OLIVIERA, G., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Portugal*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>, 44 p.
- DE ROO, A. en JAGTENBERG, R., *De praktijk van mediation in ons omringende landen. Een vergelijkend onderzoek verricht in opdracht van het Ministerie van Justitie*, Rotterdam: Erasmus Universiteit, 2003, https://www.recht.nl/exit.html?id=22971&url=http%3A%2F%2Fwww.minist.erievanjustitie.nl%2Fb_organ%2Fwode%2Fpublicaties%2Foverige%2Fpdf%2Fwb03pra.pdf, 104 p.
- DEHANDSCHUTTER, W. *Kinderrechtencommissaris vraagt inspraak voor kinderen; Verplicht bemiddeling bij echtscheiding*, 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20191227_04784719.
- DERICKS, A.B., *Gronden tot echtscheiding naar Nederlands recht*, <https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/7n1/dericks.pdf>, 43-51.
- FERRAND, F., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; France*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/France-Divorce.pdf>, 62 p.
- FONSECA, J., OLIVIER-CAILLAT, C., AZOULAY, S. en GONCALVES, J.-P., *Notaires: les aspects pratiques du divorce par consentement mutuel extra-judiciaire*, 2020, <https://www.svp.com/article/les-aspects-pratiques-du-divorce-par-consentement-mutuel-extra-judiciaire-100010767>.
- GEENS, K., *Het justitieplan – een efficiëntere Justitie voor meer rechtvaardigheid*, 2015, https://cdn.nimbu.io/s/1jn2gqe/assets/Plan_justitie_18maart_NL.pdf, 135 p.
- GRANT, E., *Spanish notaries given power to grant divorce*, 2015, <https://www.spanishbarrister.com/spanish-notaries-given-power-to-grant-divorce/>.
- HAUSHEER, H. en WOLF, S., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Switzerland*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Switzerland-Divorce.pdf>, 51 p.
- HENLEY, J., *Breaking up is harder to do in Denmark after divorce law changes*, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/22/breaking-up-is-harder-to-do-in-denmark-after-divorce-law-changes>.
- HENRY, P. en HOFSTRÖSSLER, P., *De toekomst van het advocatenberoep*, 2018, https://justitie.belgium.be/sites/default/files/rapporttoekomstadvocatuurrapportavenirprofessiond_avocatfinal.pdf, 655 p.
- HERBOTS, K. ROEVENS, E. en PUT, J., *Kinderen en scheidingsdeskundigen: Kinderen toegelaten*, 2012, <http://www.scheidingsonderzoek.ugent.be/fs10.pdf>, 6 p.
- HONORAT, P., *Divorce par consentement mutuel – Retours d'expérience*, Avocats du Conseil national des Barraux, 2018, <https://www.cnb.avocat.fr/sites/default/files/documents/dcm-retour-dexperience-egdfp2018.pdf>, 23 p.

- INSTITUT DE DROIT COMPARÉ EDOUARD Lambert, *la rupture du mariage en droit comparé, rapports nationaux*, 2015, http://idcel.univ-lyon3.fr/fileadmin/medias/Documents_IDCEL/IDCE_L-La_rupture_du_mariage_en_droit_compare_-2015.pdf, 511 p.
- IPOS, *Kinderen en scheidingsdeskundigen: Kinderen toegelaten*, <http://www.scheidingsonderzoek.ugent.be/fs10.pdf>, 6 p.
- JÄNTERÄ-JAREBORG, M., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Sweden*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-Divorce.pdf>, 43 p.
- KARLSSON, P., *New rules for divorcing parents in Denmark*, 2018, <https://www.insidescandinavianbusiness.com/article.php?id=300>.
- KENNAN, N. en KILKELLY, U., *Children's involvement in criminal, civil and administrative judicial proceedings in the 28 Member States of the EU*, 2015, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c3cd307f-ff03-4010-b322-dcf7063403c5>.
- KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Jaarverslag 2017-2018 - Hoe rekbaar is een kind*, Kinderrechtencommissariaat, 2018, https://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/jaarverslag_krc_2017-2018_webversie_def.pdf, 213 p.
- LELYUK, A., *Ukraine: Divorce Proceedings in Ukraine*, 2012, <https://www.mondaq.com/Family-and-Matrimonial/205834/Divorce-Proceedings-In-Ukraine>.
- LUND-ANDERSEN, I., en KRABBE, I., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Denmark*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce.pdf>, 32 p.
- MACZYNSKI, A. en SOKOLOWSKI, T., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Poland*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Poland-Divorce.pdf>, 33 p.
- MARTIN-CASALS, M., RIBOT, J. en SOLÉ, J., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Spain*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Spain-Divorce.pdf>, 64 p.
- MARTINEZ, M.C., *International divorce in Spain: easier and faster than you may think*, 2017, <https://www.martinezechevarria.com/en/international-divorce-spain-easier-faster-may-think/>.
- MARTINY, D., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Germany*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-Divorce.pdf>, 53 p.
- MOYNIHAN, C., *The state of divorce in Denmark*, 2019, <https://www.mercatornet.com/mobile/view/the-state-of-divorce-in-denmark/22696>.
- NICAISE, P. en VAN SINAY, T., *Juridische beroepen voor de toekomst – Een toekomst voor de juridische beroepen – Het notariaat*, 2018, https://justitie.belgium.be/sites/default/files/een_toekomst_voor_de_juridische_beroeppen_het_notariaat_-_un_avenir_pour_les_professions_juridiques_le_notariat.pdf, 240 p.
- NILSSON, K., *Fakta: Det skal alle forældre fremover lære, før de kan blive skilt*, 2018, <https://politiken.dk/indland/art6894523/Det-skal-alle-for%C3%A6ldre-fremover-l%C3%A6re-f%C3%B8r-de-kan-blive-skilt>.
- NILSSON, K., *Krav for skilsmisse: Obligatorisk digitalt kursus skal lære skilsmisseefterskole at samarbejde*, 2018, <https://politiken.dk/indland/art6890311/Obligatorisk-digitalt-kursus-skal-l%C3%A6re-skilsmisseefterskole-at-samarbejde>.
- RAAD VOOR DE RECHTSPRAAK, *Advies wetsvoorstel Scheiden zonder rechter*, 2014, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/2014-09-Advies-wetsvoorstel-Scheiden-zonder-rechter.pdf>, 6 p.

- RICHARD, M. *Le divorce par consentement mutuel extrajudiciaire et judiciaire*, 2019, <https://www.juritravail.com/Actualite/differents-types-divorces/Id/310504>.
- SHAMPOROVA, Y., *On the rocks: Here's all you need to know about divorce in Russia*, 2018, <https://www.rbth.com/lifestyle/327388-divorce-in-russia>.
- SULEYMANOVA, A., MOROZ, I. en GUBIN, A., *Family law in Ukraine: overview*, 2019, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-564-3065?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-564-3065?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1).
- SVERDRUP, T., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Norway*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>, 26 p.
- SVERDRUP, T., *National Report for Norway*, University of Oslo, 2008, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Property.pdf>, 40 p.
- TAPU, A., *Divorce Procedures in Romania*, 2019, <http://tapu.ro/divorce-procedures-in-romania/>.
- TER VOERT, M., "Scheidingen 2018. Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand", *Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum – Ministerie van Justitie en Veiligheid*, 2019-1, https://www.wodc.nl/binaries/FS%202019-1_tcm28-390997.pdf, 13 p.
- VAN HUIS, M., *Flitsscheiding blijft populair*, Centraal bureau voor Statistiek, 2005, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2005/21/flitsscheiding-blijft-populair>.
- VAN HUIS, M. en LOOZEN, "30 duizend stellen uit elkaar met flitsscheiding", *Centraal Bureau voor Statistiek Nederland* 2010, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2010/02/30-duizend-stellen-uit-elkaar-met-flitsscheiding>.
- VANKERSSCHAEVER, S., *Kinderrechtencommissaris wil meer inspraak van kinderen en jongeren bij echtscheiding: 'te jong' om iets over je eigen leven te zeggen*, 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20191120_04727663.
- VERDONCK, N., *Denemarken maakt scheiden voor koppels met kinderen iets lastiger*, 2018, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/denemarken-maakt-scheiden-voor-koppels-met-kinderen-iets-lastiger/article-news-984511.html>.
- WARSON, M., *Collaboratieve onderhandeling*, 2019, <https://www.solvimus.be/collaboratieve-onderhandeling/>.
- WEISS, E. en SZEIBERT, O., *Grounds for divorce and maintenance between former spouses; Hungary*, 2002, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Hungary-Divorce.pdf>, 31 p.
- X, *201-E Divorce in Portugal*, 2011, http://www.realestate-algarve.info/default_5_238.
- X, *Aanbevelingen van het LOVF over het ouderschapsplan, geldend per 1 januari 2013*, 2013, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Aanbevelingen-LOVF-over-ouderschapsplan.pdf>, 4 p.
- X, *Abielu lahutamise ühine avaldus*, <https://www.notar.ee/sites/default/files/Abielu%20lahutamise%20%C3%BChine%20avaldus.pdf>.
- X, *Abielu lahutamise ühine avaldus*, https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1280/6201/9034/Lisa_6.pdf#.
- X, *Application for divorce - marriage act section 21. Use to dissolve a marriage or a partnership*, <https://signform.no/dss/statlige-blanketter?view=form&id=28>.

- X, *Application for divorce after two years of non-cohabitation - marriage act section 22. Use to dissolve a marriage or a partnership*, <https://signform.no/dss/statligeblanketter?view=form&id=29>.
- X, *Application for separation – marriage act section 20. Use to dissolve a marriage or a partnership*, <https://signform.no/dss/statlige-blanketter?view=form&id=31>.
- X, *Assemblée nationale XIVe législature Session extraordinaire de 2015-2016*, 2016, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/cr/2015-2016-extra/20161010.asp>.
- X, *Balcão Divórcio com Partilha*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Balcao-Divorcio-com-Partilha#Quantocusta>.
- X, *Binnenkort niet meer naar rechtbank voor sommige echtscheidingen?*, 2018, <https://www.hln.be/nieuws/binnenland/binnenkort-niet-meer-naar-rechtbank-voor-sommige-echtscheidingen~a08a35bc/>.
- X, *Cât durează un divorț la notar sau în instanță?*, <https://notariat-tineretului.net/divort/cat-dureaza-divortul>.
- X, *Collaboratieve advocaat*, https://www.advocaat.be/zoek-eeen-advocaat/zoekresultaten?ce=COLLAB_NEGOTIATOR&advancedsearch=1, (geraadpleegd op 1 mei 2020).
- X, *Coût d'un divorce amiable*, <https://www.divorcefrance.fr/avocats/cout-divorce/>.
- X, *Digital hjælp til skilsmissefamilier*, <http://samarbejdeefterskilsmisse.dk/>.
- X, *Digital hjælp til skilsmissefamilier*, <https://www.samarbejdeefterskilsmisse.dk/client/default.aspx?CAID=1050&ChangedCourse=true>.
- X, *Divorce*, <https://www.tallinn.ee/Teenus-Divorce>.
- X, *Divorce – Italy*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-it-maximizeMS_EJN-en.do?member=1.
- X, *Divorce – Spain*, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-es-maximizeMS_EJN-en.do?member=1.
- X, *Divorce in Romania*, <https://www.ten-law.net/knowledge/divorce-in-romania/>.
- X, *Divorce par consentement mutuel*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vos-droits/F10567>.
- X, *Divorcing a marriage*, 2019, <https://www.eesti.ee/en/family/marriage/divorcing-a-marriage/#divorcebythenotary2>.
- X, *Divorcing in Romania*, <https://www.ten-law.net/knowledge/divorcing-in-romania/>.
- X, *Divórcio e Separação de Pessoas e Bens*, <https://www.civilonline.mj.pt/CivilOnline/Divorcio/avisoCertificado.jsp>.
- X, *Divorțul – prin acordul soților prin procedură notarială*, <http://www.uniuneanotarilor.ro/?p=4.1>.
- X, *Divortul cu copii minori la notar*, <https://notariat-tineretului.net/divort/divort-copii-minori-notar>.
- X, *Divortul la notar*, <https://notariat-tineretului.net/divort/divortul-la-notar>.
- X, *Droit de la famille - Vérités et contre-vérités dans le nouveau divorce par consentement mutuel extra-judiciaire*, 2017, https://www.martin-humbert-avocat.fr/droit-de-la-famille---verites-et-contre-verites-dans-le-nouveau-divorce-par-consentement-mutuel-extra-judiciaire--_ad19.html.

- X, *Du har ret til at søge hjælp i Familieretshuset*, <https://migimidten.dk/du-har-ret-til-at-soege-hjaelp-i-familieretshuset>.
- X, *Echtscheiding – Estland*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-ee-nl.do.
- X, *Echtscheiding – Portugal*, 2018, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-pt-nl.do?member=1.
- X, *Echtscheiding – Spanje*, 2018, https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-es-nl.do?member=1#toc_1.
- X, *Echtscheidingsconvenant*, <https://www.scheidingswijzer.nl/echtscheidingsconvenant.html>.
- X, *Een inhoudsanalyse van EOT-overeenkomsten: een basisportret*, 2012, <http://www.scheidingsonderzoek.ugent.be/fs9.pdf>, 5 p.
- X, *EOT*, http://ouders.tweehuizen.be/p_349.htm.
- X, *Få en voksen med til børnesamtalen*, <https://migimidten.dk/faa-en-voksen-med-til-boernesamtalen>.
- X, *Familieretshuset*, <https://familieretshuset.dk/en>.
- X, *Familieretshuset*, 2020, <https://www.legaldesk.dk/artikler/familieretshuset>.
- X, *Formação de mediadores de conflitos*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Formacao-de-mediadores-de-conflitos>.
- X, *Frequently Asked Question (FAQ) – Modernisering en informatisering van de burgerlijke stand*, https://www.ibz.rrn.fgov.be/fileadmin/user_upload/nl/dabs/FAQ_DABS_NL_20200122.pdf, 74 p.
- X, *Fylkesmann*, <https://snl.no/fylkesmann>.
- X, *Fylkesmannsboka*, <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/Regjeringen-Jagland/psd/Veiledninger-og-brosjyrer/19971/fylkesmannsboka/id231681/>.
- X, *Geens: ‘Kind moet zich in vertrouwen kunnen uitspreken over echtscheiding’*, 2015, https://www.standaard.be/cnt/dmf20151202_02000273.
- X, *Griffierecht civiel – tarieven 2020*, <https://www.rechtspraak.nl/Naar-de-rechter/Kosten-rechtszaak/Griffierecht/Paginas/Griffierecht-civiel.aspx>.
- X, *Griffierechten 2014*, <https://www.kbvg.nl/4163/griffierechten-2014>.
- X, *Har du brug for en Bisidder lige nu?*, <https://bornetelefonen.dk/bisidder-boernetelefonen/>.
- X, *Het aantal echtscheidingen blijft stabiel*, 2019, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/partnerschap/echtscheidingen>.
- X, *History of collaborative divorce*, <http://www.collaborativedivorce.net/history-of-collaborative-divorce/>.
- X, *Iniciar processo de divórcio*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Iniciar-processo-de-divorcio#Quempodepedir>.
- X, *Introdução ao Sistema de Mediação Familiar*, <http://smf.mj.pt/>.
- X, *Jaarverslag Kinderrechtencommissariaat: “Geef minderjarigen mogelijkheid om zelf gerechtelijke procedures op te starten”*, 2019, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20191120_04727035.
- X, *Kan ik een woning kopen tijdens echtscheiding?*, <https://www.neobemiddeling.be/blog/kan-ik-een-woning-kopen-tijdens-echtscheiding>.
- X, *Kerstmis 2020, 2021 en verder*, <https://www.kalender-365.be/feestdagen/kerstmis.html>.

- X, *Krijg grip op je situatie*, <https://uitelkaar.nl/hoewerkt-het/online-scheiden/diagnose>.
- X, *La commission mixte paritaire*, <https://www.senat.fr/role/fiche/cmp.html>.
- X, *La dejudiciarisation du divorce*, 15 p., https://www.senat.fr/lc/lc36/lc36_mono.html.
- X, *Le divorce par consentement mutuel extrajudiciaire*, 2019, <https://www.alexia.fr/fiche/9479/le-divorce-par-consentement-mutuel-extrajudiciaire.htm>.
- X, *Légalisation ou apostille d'un document français pour une autorité étrangère*, 2020, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1400>.
- X, *Listas de mediadores dos Sistemas Públicos de Mediação*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Listas-de-mediadores-dos-Sistemas-Publicos-de-Mediacao>.
- X, *Mandatory 'divorce course' for parents splitting up in Denmark*, 2019, <https://www.thelocal.dk/20190404/mandatory-divorce-course-for-parents-splitting-up-in-denmark>.
- X, *Marriages and divorces, years*, 2019, <https://www.stat.ee/34284>.
- X, *Mekling*, <https://www.skilsmisse.net/barn/mekling.html>.
- X, *Mette tog obligatorisk skilsmissekursus: "Prøv det for børnenes skyld"*, 2018, <https://www.dr.dk/nyheder/indland/mette-tog-obligatorisk-skilsmissekursus-proev-det-boerndenes-skyld>.
- X, *Min mor og far flytter fra hinanden*, <https://migimidten.dk/>.
- X, *Mogelijke scheidingsprocedure voor gehuwden én samenwonenden*, <https://www.scheidingsconsulenten.be/Scheidingsinfo/Scheidingsprocedures>.
- X, *More than 1,000 couples chose quick administrative divorce in Bucharest, while 11 times more got married this year*, 2013, <https://www.romania-insider.com/more-than-1000-couples-chose-quick-administrative-divorce-in-bucharest-while-11-times-more-got-married-this-year>.
- X, *Naar een evenwichtige toekomst in 5 stappen*, <https://www.scheidingsconsulenten.be/Scheidingstraject.aspx>.
- X, *Når ægteskabet går i stykker: Skilsmisse kræve online kursus i samarbejde*, 2018, <https://www.denoffentlige.dk/naar-aegteskabet-gaar-i-stykker-skilsmisse-kræve-online-kursus-i-samarbejde>.
- X, *Nieuws*, <http://www.bcn-not.be/nl/nieuws>.
- X, *Notarisbarometer 2018 – familie*, 2019, <https://www.notaris.be/download/%252Fnews%252F5c652bc661588.pdf>, 7 p.
- X, *Olaus en Laurentius Petri: reformatoren van Zweden*, 2019, <https://dekerkvantoen.wordpress.com/2019/03/01/olaus-en-laurentius-petri-reformatoren-van-zweden/>.
- X, *Ouderlijke verantwoordelijkheid – Roemenië*, 2016, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-ro-nl.do?init=true&member=1#toc_4.
- X, *Over Justice42*, <https://justice42.com/>.
- X, *Pareto Group – Familiale bemiddeling*, <https://gent.gezinsbond.be/kortingen/varia/pareto-group-familiale-bemiddeling>.
- X, *Pedir certidão de divórcio*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Pedir-certidao-de-divorcio>.
- X, *Pedir mediação familiar*, <https://justica.gov.pt/Servicos/Pedir-mediacao-familiar>.
- X, *Pedir o divórcio ou a separação*, <https://eportugal.gov.pt/cidadaos/pedir-o-divorcio-ou-a-separacao>.
- X, *Pedir o divórcio por mútuo consentimento*, <https://eportugal.gov.pt/pt/servicos/pedir-o-divorcio-por-mutuo-consentimento>.

- X, *Pedir uma certidão de divórcio*, <https://eportugal.gov.pt/servicos/pedir-uma-certidao-de-divorcio>.
- X, *Perekonnaõiguslikud toimingud*, <https://www.notar.ee/et/teabekeskus/perekond>.
- X, *Perguntas frequentes sobre o Sistema de Mediação Familiar*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Perguntas-frequentes-sobre-o-Sistema-de-Mediacao-Familiar>.
- X, *Quanto custa um serviço de um divórcio na Zaask*, <https://www.zaask.pt/quantocusta/advogados-direito-administrativo>.
- X, *Qu'est-ce que la médiation familiale?*, 2019, <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F34355>.
- X, *Report of the Family Mediation Task Force*, 2014, <http://www.justice.gov.uk/downloads/family-mediation-task-force-report.pdf>, 44 p.
- X, *Rechtwijzer uit elkaar door in vernieuwde vorm*, <https://rechtwijzer.nl/uit-elkaar/meer-informatie/rechtwijzer-uit-elkaar-door-in-vernieuwde-vorm>.
- X, *Responsabilité parentale – France*, 2020, https://e-justice.europa.eu/content_parental_responsibility-302-fr-nl.do?clang=fr.
- X, *Retributies*, <https://vng.nl/artikelen/retributies>.
- X, *Sagsbehandlingstider*, 2020, <https://familieretshuset.dk/om-familieretshuset/sagsbehandling-og-moeder/sagsbehandling-sagsbehandlingstider>.
- X, *'Scheiden moet ook zonder rechter kunnen'*, 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20180807_03652645.
- X, *Separation and divorce*, <https://familieretshuset.dk/en/your-life-situation/your-life-situation/separation-and-divorce>.
- X, *Separation and divorce in Denmark*, <https://www.ten-law.net/knowledge/separation-and-divorce-in-denmark/>.
- X, *Separation og skilsmisse*, <https://www.borger.dk/familie-og-boern/Skilsmisse-og-familiebrud/Separation-og-skilsmisse>.
- X, *Sistema de Mediação Familiar*, <https://dgpj.justica.gov.pt/Resolucao-de-Litigios/Mediacao/Sistemas-Publicos-de-Mediacao/Sistema-de-Mediacao-Familiar>.
- X, *Skilsmissen - hvordan gå frem trinn for trinn*, <https://www.skilsmisse.net/hvordan-gaa-frem.html>.
- X, *Separasjon*, <https://www.skilsmisse.net/separasjon/separasjon.html>.
- X, *Statsforvaltningen nedlægges og erstattes af Familieretshuset*, 2019, <https://www.buusmark.dk/single-post/2019/02/08/Statsforvaltningen-nedl%C3%A6gges-og-erstattes-af-Familieretshuset/>.
- X, *Takenpakket van een notaris, een breed werkkerrein*, <https://www.notaris.be/notaris/takenpakket-van-een-notaris>.
- X, *Taxe acte autentice si alte proceduri (Anexa 2 la Ordinul Nr. 46/C/2011)*, <https://notariat-tineretului.net/ordin-46-c-2011/taxe-acte-autentice-si-alte-proceduri-anexa-2>.
- X, *Value added tax (vat)*, <https://investinestonia.com/business-in-estonia/taxation/vat/>.
- X, *Victor fik en Bisidder*, <https://bornetelefonen.dk/bisidder-boernetelefonen/victor-fik-en-bisidder/>.

- X, *Vilkårsforhandling*, <https://familieretshuset.dk/brud-i-familien/brud-i-familien/vilkaarsforhandling>.
- X, *Vitneerklæring*, <https://skjema.fylkesmannen.no/Documents/Separasjon%20og%20skilsmisse/Dokument/Erkl%C3%A6ring%20om%20atskillelse%20%C2%A721.pdf?epslanguage=nb>.
- X, *Vlaanderen doet het aantal huwelijken in België stijgen*, 2019, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/partnerschap/huwelijken>.
- X, *Wat is de bevoegde instantie in geval van geschillen en andere juridische kwesties?*, <http://www.coupleseurope.eu/nl/denmark/topics/9-Wat-is-de-bevoegde-instantie-in-geval-van-geschillen-en-andere-juridische-kwesties/>.
- X, *Zonder verplaatsing naar de notaris: digitale volmacht "to the rescue"*, 2020, <https://www.delboadvocaten.be/documenten/nieuwsbrief-april-2020/zonder-verplaatsing-naar-de-notaris-digitale-volmacht-to-the-rescue.html>.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Vragenlijst “uitelkaar.nl”

- 1° Wat is je situatie?
  - a. ik twijfel;
  - b. ik wil scheiden, mijn partner weet dat nog niet;
  - c. we gaan scheiden;
  - d. ik ben gescheiden, maar loop ergens tegenaan.
- 2° Hebben jullie samen kinderen?
- 3° Hoe oud is jullie jongste kind?
  - a. jonger dan 18;
  - b. 18-21;
  - c. ouder dan 21.
- 4° Wat is je burgerlijke staat
  - a. getrouwd;
  - b. geregistreerd partnerschap;
  - c. samenwonend.
- 5° Hebben jullie samen een koophuis?
- 6° Heeft een van jullie een eigen bedrijf?
- 7° Lukt het jullie om samen afspraken te maken over de scheiding?
  - a. ja, ons overleg gaat goed;
  - b. soms, we zijn het niet altijd eens;
  - c. nee, onze communicatie loopt stroef.
- 8° Wat is je gevoel bij de scheiding?
  - a. ik ben eigenlijk nog in shock;
  - b. mijn emoties gaan nog veel kanten op;
  - c. ik voel berusting en kan het accepteren.

Tot slot zijn er nog enkele thema's die de echtgenoten of partners kunnen aanduiden indien ze nog bijkomende informatie wensen:

- 1° Help! Waar moet ik beginnen? Hoe krijg ik grip op de situatie?
- 2° Hoe handel ik in het beste belang voor mijn kinderen?
- 3° Hoe verdelen we alles eerlijk?
- 4° Kom ik straks (financieel) rond?
- 5° Kan ik in mijn huis blijven wonen?
- 6° Scheiden zonder ruzie, hoe pak je dat aan?
- 7° Hoe ga ik om met negatieve reacties van mijn omgeving?

Bijlage 2: Vragen gesteld aan de gecontacteerde deskundigen

§ 1 Advocaat

- 1) Hoeveel tijd trekt u gemiddeld uit voor het geven van de uitleg en het uitwerken/bereiken van een overeenkomst voor de EOT?
- 2) Treedt u bij EOT voornamelijk op in een bemiddelende rol voor beide partijen gezamenlijk of treedt u doorgaans op voor een enkele partij?
- 3) Laat u de regelingsakte gewoonlijk authenticeren door de notaris (onder meer om aan de gehele overeenkomst een uitvoerbare titel te verschaffen)?
- 4) Welke kostprijs rekent u gemiddeld aan voor een “normale” EOT, zonder al te veel problemen? Welke gebeurlijke incidenties maken de kostprijs hoger?
- 5) Hoe vaak heeft u het reeds meegemaakt dat de EOT-akte op vraag van de rechtbank dient te worden aangepast of dat u nadere uitleg dient te verschaffen?
  - Wat is de meest voorkomende reden voor vraag tot aanpassing; waarover dient nadere uitleg te worden gegeven
- 6) Hoort u de (minderjarige) kinderen; vindt u dit wenselijk?
  - Zou u in het kader van een eventuele buitengerechtelijke echtscheiding hiertoe bereid zijn indien de wetgever dit oplegt?
- 7) Wat vindt u van het concept van de buitengerechtelijke echtscheiding, die hierin bestaat dat de tussenkomst/homologatie van/door de rechtbank vervalt?
- 8) Vindt u dat een buitengerechtelijke echtscheiding ook mogelijk dient te zijn indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben?
- 9) Stel dat de Belgische wetgever de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk maakt, waarom zou hij dan deze opdracht dienen toe te vertrouwen aan de advocaten en niet aan het notariaat, bemiddelaars of aan de ambtenaren van burgerlijke stand?
- 10) Wat denkt u van het systeem in Frankrijk, waar de EOT sedert 2017 meestal buitengerechtelijk verloopt: de echtgenoten zijn dan verplicht elk hun eigen advocaat aan te stellen, die samen de overeenkomst opstellen. De notaris dient helemaal op het einde enkel formeel te toetsen (de echtgenoten dienen zelfs niet voor hem te verschijnen) en legt dan neer onder zijn minuten. Wat is uw mening hierover? Vindt u dat dit ook in België dient te worden ingevoerd?
- 11) In Frankrijk wordt door de ouders verplicht (onder toezien oog van de advocaat) aan het kind gevraagd of hij wenst te worden gehoord door de rechter. Indien hij hierop ja zegt, is een buitengerechtelijke echtscheiding niet mogelijk. Wat is uw mening hierover? Vindt u dat dit ook in België dient te worden ingevoerd?
- 12) In Noorwegen zijn de ouders van kinderen jonger dan zestien jaar verplicht minstens 1 bemiddelingssessie te volgen (op kosten van de overheid). Wat is uw mening hierover? Vindt u dat dit ook in België dient te worden ingevoerd?
- 13) Heeft u een opleiding tot erkend bemiddelaar gevolgd? Zoja, hoe lang geleden? Was dit voor u een meerwaarde in uw echtscheidingspraktijk?
- 14) Heeft u nog enige aanvullende bedenking over bovenstaande topics?

§ 2 Bemiddelaar

- 1) Hoeveel tijd dient u gemiddeld uit te trekken voor het geven van de uitleg en het uitwerken/bereiken van een overeenkomst voor de EOT?
- 2) Bent u een erkend bemiddelaar?
- 3) Welke vorming heeft u genoten; heeft uzelf een juridische achtergrond?
- 4) Welke kostprijs rekent u gemiddeld aan voor een “normale” EOT-overeenkomst, zonder al te veel problemen? Wat is uw uurtarief? Welke gebeurlijke incidenties maken de kostprijs hoger? Laat u zich bij de redactie van de overeenkomst door een notaris/advocaat?
- 5) Hoe vaak heeft u het reeds meegemaakt dat de EOT-akte op vraag van de rechtbank dient te worden aangepast of dat u nadere uitleg dient te verschaffen?
  - Wat is de meest voorkomende reden voor vraag tot aanpassing; waarover dient nadere uitleg te worden gegeven
- 6) Hoort u de (minderjarige) kinderen? Stelt u de vraag het minderjarig kind te horen aan de ouders of aan het kind zelf?
- 7) Wat vindt u van het concept van de buitengerechtelijke echtscheiding, die hierin bestaat dat de tussenkomst/homologatie van/door de rechtbank vervalt?
- 8) Vindt u dat een buitengerechtelijke echtscheiding ook mogelijk dient te zijn indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben?
- 9) In Noorwegen zijn de ouders van kinderen jonger dan zestien jaar verplicht minstens 1 bemiddelingssessie te volgen (op kosten van de overheid). Wat is uw mening hierover? Vindt u dat dit ook in België dient te worden ingevoerd?
- 10) Stel dat de Belgische wetgever de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk maakt, waarom zou hij dan deze opdracht dienen toe te vertrouwen aan de bemiddelaars en niet aan het notariaat, de advocatuur of aan de ambtenaren van burgerlijke stand?
- 11) Heeft u nog enige aanvullende bedenking over bovenstaande topics?

§ 3 Magistraat

- 1) Acht u de beperkte inhoudelijke toetsing van de overeenkomst, welke de wet oplegt aan de rechtbank, nog relevant en verantwoordt dit nog de werklast welke de behandeling van de EOT's nog steeds met zich brengt voor de rechtbanken?
- 2) In de mate dat er effectief wordt gecontroleerd, gebeurt dit door de griffie dan wel door de rechtbank?
- 3) Met welke regelmaat maakt u het mee dat de EOT-akte dient te worden aangepast of dat nadere uitleg dient te worden verschaft?
  - Wat is de meest voorkomende reden voor vraag tot aanpassing; waarover dient nadere uitleg te worden gegeven
  - Is er een verschil naargelang de overeenkomst is opgesteld door:
    - Een notaris;
    - Een advocaat;
    - Een erkend bemiddelaar;
    - Een niet-erkend bemiddelaar;
    - De echtgenoten zelf, zonder bijstand?
- 4) Wordt de persoonlijke verschijning in de praktijk nog vaak door de rechter (of door de procureur of door de partijen) gevraagd zoals bepaald in artikel 1289, § 2, eerste lid Ger.W.?
  - In welke mate worden de kinderen in het kader van een EOT nog door de rechter gehoord?
- 5) Heeft u enig idee wat de kostenbesparing voor de overheid zou zijn indien de EOT buitengerechtelijk zou verlopen? Of kan u me hiervoor doorverwijzen naar een instantie?
  - In Nederland werd naar aanleiding van een wetsvoorstel de kostprijs voor de behandeling geraamd op slechts € 30,00. Ik heb hierbij toch mijn vragen, zeker als de overeenkomst (zoals de wet het bepaalt) moet worden getoetst door de rechter (en de procureur indien er minderjarige kinderen zijn).
- 6) Denkt u dat een buitengerechtelijke echtscheiding in België mogelijk moet worden gemaakt?
  - Ook voor echtgenoten met minderjarige kinderen?
  - Wie zou volgens u de meest aangewezen instantie daartoe zijn: de notaris, de advocaat, de bemiddelaar of de ambtenaar van burgerlijke stand?
  - Zou het EHRM kunnen oordelen dat dit in strijd is met het recht tot toegang op de rechter (gewaarborgd door artikel 6 EVRM en de diverse rechtspraak van het Europees Hof) indien wordt bepaald dat de echtgenoten geen keuze meer hebben tussen een gerechtelijke en een buitengerechtelijke echtscheiding?
- 7) Wat is volgens u de meerwaarde van de homologatie door de rechtbank? Denkt u dat de drempel 'rechtbank' nog bestaat voor scheidende echtgenoten en vindt u dat deze drempel vereist is?
  - Een argument dat in het buitenland vaak wordt opgeroepen, is het belang van de rechterlijke toetsing of de overeenkomst niet in strijd is met de openbare orde, goede zeden en met het belang van (een van) de echtgenoten en/of kind. Is dit volgens u ook de voornaamse reden waarom de toetsing door de rechtbank dient te gebeuren, gelet op het feit dat de notaris dit als openbaar ambtenaar ook dient te doen bij het opstellen van een akte.
- 8) Indien de buitengerechtelijke echtscheiding in België zou worden gecreeërd, en indien deze taak of minstens de homologatie van de overeenkomst aan het notariaat zou worden toevertrouwd, meent u dan dat de procedure welke de wet thans voorschrijft voor erfovereenkomsten (procedure met bedenkttermijnen over een periode van minstens 1,5 maand) een interessante denkpiste zou kunnen zijn?
- 9) Heeft u nog enige aanvullende bedenking over bovenstaande topics?

§ 4 Notaris

- 1) Hoeveel tijd dient u gemiddeld uit te trekken voor het geven van de uitleg en het uitwerken/bereiken van een regeling voor de EOT?
- 2) Welke kostprijs rekent u gemiddeld aan voor een “normale” EOT, onroerend goed niet inbegrepen?
- 3) Hoe vaak heeft u het reeds meegemaakt dat de EOT-akte op vraag van de rechtbank dient te worden aangepast of dat u nadere uitleg dient te verschaffen?
  - Wat is de meest voorkomende reden voor vraag tot aanpassing; waarover dient nadere uitleg te worden gegeven
- 4) Hoort u de (minderjarige) kinderen?
- 5) Wat vindt u van het concept van de buitengerechtelijke echtscheiding, die hierin bestaat dat de tussenkomst/homologatie van/door de rechtbank vervalt?
- 6) Vindt u dat een buitengerechtelijke echtscheiding ook mogelijk dient te zijn indien de echtgenoten minderjarige kinderen hebben?
- 7) In Roemenië kan de EOT buitengerechtelijk plaatsvinden; indien er minderjarige kinderen bij betrokken zijn, dient de EOT evenwel verplicht hetzij via de rechtbank, hetzij via de notaris te verlopen. Wanneer de EOT dan via de notaris verloopt, dient de rechtbank niet meer te worden gevat, wel dient de notaris de minderjarige kinderen ouder dan 10 jaar te horen. Wat is uw mening hierover? Vindt u dat dit ook in België dient te worden ingevoerd?
- 8) Stel dat de Belgische wetgever de buitengerechtelijke echtscheiding mogelijk maakt, waarom zou hij dan deze opdracht dienen toe te vertrouwen aan de notaris en niet aan de advocatuur, bemiddelaars of aan de ambtenaren van burgerlijke stand?
- 9) Wat denkt u van het systeem in Frankrijk, waar de EOT sedert 2017 meestal buitengerechtelijk verloopt: de echtgenoten zijn dan verplicht elk hun eigen advocaat aan te stellen, die samen de overeenkomst opstellen. De notaris dient helemaal op het einde enkel formeel te toetsen (de echtgenoten dienen zelfs niet voor hem te verschijnen) en legt dan neer onder zijn minuten. Hij krijgt daarvoor 42 euro (excl. btw). Wat is uw mening hierover? Vindt u dat dit ook in België dient te worden ingevoerd?
- 10) Heeft u een opleiding tot erkend bemiddelaar gevolgd? Zoja, hoe lang geleden? Was dit voor u een meerwaarde in uw echtscheidingspraktijk?
- 11) Heeft u nog enige aanvullende bedenking over bovenstaande topics?

Bijlage 3: buitenlandse wetgeving

§ 1. Het regelgevend kader van Denemarken inzake buitengerechtelijke echtscheiding

Danish Legislation, Act n° 256 of 4 June 1969, Act on the contraction and dissolution of marriage

Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses

§ 42

- (1) A judicial separation and a divorce shall be granted by the judgment of a court or administratively.
- (2) An administrative decree can only be granted where the spouses agree on petitioning for a judicial separation or divorce according to this procedure, and are agreed about the terms mentioned in sections 49 and 54-56, cf. Section 45, however. The issue regarding the amount of maintenance payable may be referred to the appropriate government office for a decision.
- (3) In the event that the government office considers it inadvisable to grant an administrative decree, the petition shall be refused.

§ 42 a

- (1) The administrative decree shall be prepared by the Minister of Justice or by the government office on the authority of the Minister of Justice.
- (2) In filing a petition for an administrative divorce decree, a fee of DKK 500 shall be paid to the government office.
- (3) However, if the petitioner has filed a petition for divorce within the past three months, and a fee has been paid, no further payment shall be made.

Reconciliation procedure

§ 43

- (1) At the request of both parties, an attempt at reconciliation may be made by a clergyman. The rules on this procedure shall be laid down by the Minister of Ecclesiastical Affairs, upon consultation with the Minister of Justice.
- (2) The Minister of Justice may lay down rules on voluntary marriage counselling before a judicial separation or divorce is granted.

Negotiation of the terms on judicial separation or divorce

§ 44

(1) Before a decree of judicial separation or divorce is granted administratively, the terms shall be negotiated. However, if a divorce is petitioned for under the provisions of section 31 and the terms of the judicial separation shall continue to apply after a divorce, no negotiation of the terms shall be necessary.

(2) The rules on the negotiation of terms shall be laid down by the Minister of Justice. These rules may determine that a spouse who does not reside in this country shall not be required to appear in person before the appropriate government office for the purpose of negotiating the terms of a judicial separation or divorce.

PART 5 Terms of judicial separation and divorce and alteration of the terms, etc.

§ 45

The terms laid down in a judgment on judicial separation which has been pronounced in this country shall also be applicable to the period after a divorce, where the divorce has been obtained on the basis of the judicial separation. However, a judgment on judicial separation may direct otherwise with respect to maintenance obligations.

§ 47

(Repealed)

Alteration of agreement or decision on custody

§ 48

(Repealed)

Maintenance

§ 49

In connection with a judicial separation or divorce, a decision shall be made as to whether one spouse shall be obliged to contribute to the maintenance of the other spouse.

§ 50

(1) In the event that the spouses do not reach an agreement on this issue, the court shall make a decision on the maintenance obligation, including on the period for which such maintenance shall be payable, while the government office shall fix the amount of maintenance payable. Unless very special circumstances prevail, the court may only order a spouse to contribute to the maintenance of the other spouse for a limited period, not exceeding ten years.

(2) In making decisions in pursuance of subsection (1) above, it shall be considered to what extent the party requesting maintenance can provide sufficiently for himself, in view of his way of life, and whether the other party, in view of his financial situation and other circumstances, is capable of paying such maintenance. Moreover, the duration of the marriage shall be considered. Further, it may be considered whether the party requesting maintenance needs support for an education or the like.

§ 51

The maintenance obligation shall cease when the recipient contracts a new marriage, or one of the spouses dies.

Alteration of agreement or decision on maintenance

§ 52

An agreement made by the spouses on the maintenance obligation or on the amount of maintenance payable may be altered by the judgment of a court, where, due to materially altered circumstances, it would be unreasonable to uphold the agreement.

§ 53

(1) A decision on a spouse's maintenance obligation made by the judgment of a court may be altered by a new judgment, where warranted by materially altered circumstances and special reasons.

(2) A decision made by the government office on the amount of maintenance payable may be altered by the government office, where warranted by special circumstances.

Other terms

§ 54

A spouse's pension entitlement after a divorce shall be subject to the special statutory provisions laid down in this respect.

§ 55

(1) A spouse's right to take over the lease of a joint flat shall be subject to the provisions of Danish rent legislation in this respect.

(2) In the event that a flat in a building complex has hitherto served as accommodation for the family, and such complex contains several flats and belongs to one spouse's share of the community property or to his separate property, the court may, in connection with pronouncing a judgment on judicial separation or divorce, order the said spouse to let the flat to the other spouse and stipulate the terms of the lease.

§ 56

Where one spouse has separate property, it may be decided in the judgment on judicial separation or divorce, upon a claim being made in this respect by the other spouse, that the first spouse shall contribute an amount to the other spouse in order to ensure that said spouse is not placed in an unreasonably disadvantageous financial position after the judicial separation or divorce. Such decision shall only be made where specially warranted by the spouse's property ownership relations, the duration of the marriage or other relevant circumstances. This provision shall also be applicable to unassignable rights of a personal nature which are not included in the community property to be divided.

§ 57

(Repealed)

Alteration of certain agreements on terms, etc.

§ 58

Where, with a view to judicial separation or divorce, the spouses have entered into an agreement on the division of their property, maintenance obligations or other terms, such agreement may be altered or declared null and void by the judgment of a court, in the event that the agreement is considered to have been unfair for one of the spouses at the time when it was concluded.

§ 2. Het regelgevend kader van Estland inzake buitengerechtelijke echtscheiding

1. Perekonnaseadus, Family Law Act of 12 oktober 1994

§ 25. Termination of duty of maintenance

The duty to provide maintenance to a spouse terminates if the grounds for the duty to provide maintenance provided for in §§ 21 and 22 of this Act cease to exist or if the divorced spouse receiving maintenance remarries.

Chapter 5

Termination of Marriage

§ 26. Grounds for termination of marriage

A marriage terminates upon the death of a spouse or upon divorce.

§ 27. Divorce

(1) A vital statistics office or a court grants a divorce.

(23.03.2005 entered into force 01.06.2005 - RT I 2005, 20, 124)

(2) A divorce may be granted by a vital statistics office if both spouses reside in Estonia.

(23.03.2005 entered into force 01.06.2005 - RT I 2005, 20, 124)

§ 28. Divorce granted by vital statistics office

(1) A vital statistics office grants a divorce upon agreement of the spouses on the basis of a joint written petition which the spouses submit in person to a vital statistics office. A divorce is granted not earlier than one month and not later than three months after submission of a petition.

(2) If a spouse cannot appear at a vital statistics office in person for submission of a joint petition, he or she may submit a separate notarised petition. A spouse staying in a foreign state may submit a written petition on which the signature of the petitioner is confirmed by a consular officer of the Republic of Estonia. The format of petitions completed in a foreign state shall be approved by a regulation of the Minister of Internal Affairs.

(23.03.2005 entered into force 01.06.2005 - RT I 2005, 20, 124)

(3) A vital statistics office grants a divorce on the basis of a petition of one spouse if a court has established the fact that the other spouse is missing.

(05.06.2002 entered into force 01.07.2002 - RT I 2002, 53, 336)

(4) A vital statistics office shall not grant a divorce if together with the divorce a spouse desires to resolve a dispute concerning a child or concerning the division of joint property or desires support to be ordered.

§ 29. Divorce granted by court

(1) A court grants a divorce at the request of a spouse if:

- 1) the spouses disagree about the divorce,
- 2) together with the divorce a spouse desires to resolve a dispute specified in subsection 28 (4) of this Act or
- 3) a vital statistics office is not competent to grant the divorce.

(23.03.2005 entered into force 01.06.2005 - RT I 2005, 20, 124)

(2) A divorce shall be granted if a court ascertains that continuation of the marriage is impossible.

(3) Upon granting a divorce, a court shall, at the request of the spouses, settle disputes concerning a child and disputes concerning support or division of joint property. If a court does not satisfy a petition for divorce, requests in disputes concerning a child, support or division of joint property shall not be heard.

(4) If a third person has submitted a claim with respect to joint property, a court shall resolve a dispute concerning division of joint property in a proceeding separate from the divorce.

(5) A court shall, within ten days after the entry into force of a court order granting a divorce, send a copy of the court order to the vital statistics office where the marriage was contracted.

§ 30. Date of termination of marriage

A marriage terminates:

- 1) upon the death of a spouse, as of the death of the spouse;
- 2) upon a divorce granted by a vital statistics office, as of divorce registration;

2. Notari tasu seadus, Notary Fees Act of 19 April 1996

§ 31¹. Document containing several transactions in succession proceedings

If an application for acceptance of succession or renunciation of succession is contained in the application for initiation of succession proceedings, a fee shall be charged only for the initiation of succession proceedings.
[RT I 2010, 38, 231 – entry into force 01.07.2010]

§ 31². Fee for submission of registration application

If additional documents necessary for making an entry need to be submitted to the land registry department of a court or to the registration department together with the copy of a registration application or additionally, a fee shall be charged only for the issue of a digitally certified copy of a registration application to the land registry department or to the registration department.
[RT I 2010, 38, 231 – entry into force 01.07.2010]

§ 31³. Fee for acts performed in succession proceedings

(1) No separate fee shall be charged for making an entry in the succession register in connection with a notarial act.

(2) No fee shall be charged for inspection of the data entered in the succession register if a person wishes to inspect the data entered in the succession register simultaneously with the initiation of succession proceedings or if the data entered in the succession register need to be inspected in the course of conducting the succession proceedings.

(3) If one document contains several declarations of intent, the notary fee shall be charged separately for each declaration of intent.

[RT I, 09.10.2013, 1 – entry into force 28.10.2013]

§ 32. Notary fee for issue of certificates

The rate of a notary fee for the issue of a certificate is the minimum full fee provided for in the table of transaction values and full fees, unless another rate of a fee is provided for in this Act.

§ 33. [Repealed - RT I 2005, 71, 549 – entry into force 01.01.2006]

§ 33¹. Fee for notarial services

The fee for notarial services provided for in § 32 of the Notaries Act shall be an agreed fee, except in the case if conciliation service is provided through the Conciliation and Arbitration Court of the Chamber of Notaries.
[RT I 2009, 27, 164 – entry into force 08.06.2009]

§ 33². Fee for contraction of marriage and divorce

(1) A notary fee for certification of contraction of marriage or divorce shall be 63.90 euros. The fee shall also include the receipt of an application for contraction of marriage or divorce, respectively, the counselling provided for in the law and the preparation of an entry.
[RT I 2010, 22, 108 – entry into force 01.01.2011]

(2) If an application for contraction of marriage or divorce has been submitted to a notary and the notary has explained to the applicants the legal consequences pursuant to the procedure provided for in subsection 30 (1) of the Notaries Act and if it is not followed by the contraction of marriage or divorce due to reasons independent of the notary, the notary fee shall be 44.70 euros.
[RT I 2010, 22, 108 – entry into force 01.01.2011]

(3) A notary fee for certification of contraction of marriage outside his or her office or territorial jurisdiction shall be an agreed fee.
[RT I 2009, 27, 164 – entry into force 01.07.2010]

§ 34. [Repealed - RT I 2006, 7, 42 – entry into force 04.02.2006]

§ 35. Notary fee for preparation of copies

(1) A notary fee for preparing a copy shall be:

1) 0.31 euros per each A3-format page;
[RT I, 30.12.2010, 2 – entry into force 01.01.2011]

2) 0.19 euros per each A4-format page.
[RT I, 30.12.2010, 2 – entry into force 01.01.2011]

3. Notariaadiseadus, Notaries Act of 6 December 2000

§ 27. Notary examination

(1) A notary candidate who has successfully completed the training programme shall perform the notary examination. The membership and rules of procedure of the examination board shall be approved by the Minister of Justice.

(2) Before the notary examination, a notary candidate shall submit to the Chamber of Notaries a report concerning his or her training.

(3) Before the notary examination, the notary instructing a notary candidate shall submit to the Chamber of Notaries his or her opinion on the suitability of the notary candidate to practice as a notary.

§ 28. Termination of candidate service

(1) Candidate service shall be terminated by the Minister of Justice on the proposal of the Chamber of Notaries.

(2) Candidate service is terminated on the following bases:

1) at the notary candidate's initiative;

1¹) by agreement between the notary candidate and the Chamber of Notaries;

[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

2) if the notary candidate is determined to be unsuitable to practice as notary;

3) if, after passing the notary examination and without good reason, a notary candidate fails to apply for an office of notary being filled by competition;

3¹) after ten years have passed from suspension of candidate service;

[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

4) if the termination of candidate service is imposed on a notary candidate as disciplinary punishment.

(2¹) Candidate service may be terminated on the bases specified in subsection (2) of this section also at the time when candidate service is suspended.

[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

(3) Candidate service ends with appointment of a notary candidate as a notary.

Chapter 5 PROFESSIONAL ACTIVITY OF NOTARIES

[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

§ 29. Notarial acts

(1) A notary performs notarial acts at the request of persons pursuant to the procedure prescribed by law.

(2) A notary shall charge fees prescribed by law for the performance of notarial acts. Agreements for changing the rates of fees provided by law are prohibited and void.

(3) The following are notarial acts:

1) an act of attestation based on the Notarisation Act, except the acts of attestation specified in subsection 32

(3) of this Act;

2) conduct of succession proceedings;

[RT I, 09.10.2013, 1 - entry into force 28.10.2013]

3) declaration of an authorisation document as invalid on the basis of the Notarisation Act;

4) issue of a certificate (apostil) on the basis of the Act on Accession to Convention Abolishing the Requirement of Legalisation for Foreign Public Documents;

[RTL 2009, 27, 164 - entry into force 01.01.2010]

5) declaration of enforcement of an agreement entered into through an advocate who is the conciliator or another notary on the basis of an Act regulating conciliation procedure;

[RTL 2009, 27, 164 - entered into force 01.01.2010 - upon entry into force of an Act regulating conciliation procedure]

6) submission of an annual report of a legal person on the basis of an application of the legal person to the court maintaining the register pursuant to the procedure established on the basis of clause 67 (4) 1) of the Commercial Code;

7) authentication of contraction of marriage and divorce and preparation of marriage and divorce entries on the basis of the Family Law Act and the Vital Statistics Registration Act;

[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 01.07.2010]

8) issuing a certificate concerning a notarial document to be executed in Estonia on the basis of the second sentence of Article 57.4 and Annex VI to Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters (OJ L 12, 16.01.2001, p. 1-23);

9) depositing of money, securities and documents;

[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

10) enabling access to the data entered in the register of the land registry department or registration department or to the document preserved in the register.
[RT I, 09.10.2013, 1 - entry into force 28.10.2013]

§ 30. Legal assistance and representation arising from notarial acts

(1) Upon receipt of an application for contraction of marriage or divorce, a notary shall explain the applicants the legal consequences relating to and arising from marriage or divorce respectively, including the duties to provide maintenance in a family.
[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 01.07.2010]

(2) A notary shall represent the parties in connection with notarial acts in judicial and administrative agencies and:
1) shall prepare and forward applications for the registration of notarially attested transactions and applications for the withdrawal of applications;
2) shall prepare and forward notarised applications for registration in a land registry department or registration department of a court and applications for the amendment or withdrawal of applications.
[RT I 2010, 38, 231 - entry into force 01.07.2010]

(2¹) At the request of the parties, a notary shall prepare and submit appeals and challenges in connection with notarial acts on behalf of the parties in order to contest the activities of the registrar and shall represent the parties in connection with notarial acts if a notarially attested transaction is subject to entry in the register.
[RT I 2010, 38, 231 - entry into force 01.07.2010]

(3) An application, appeal or challenge which is submitted on behalf of parties and bears the signature and impression of the seal of a notary, or, in the case of a digital document, the digital signature of a notary, is valid as a notarially authenticated application, appeal or challenge. Notarial authentication of the authenticity of the signature and a separate authorisation for the representation of the parties are not required.
[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

(4) If the parties so desire, the notary has the right and obligation to prepare and forward notices and applications related to an attested transaction which, in legal practice, usually accompany such transaction.
[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

(5) The extent of the occupational commitment specified in subsection (4) of this section shall be established by a regulation of the Minister of Justice.
[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

(6) At the request of a notary, judicial and administrative agencies shall submit documents necessary for the performance of notarial acts and copies thereof to notaries, unless otherwise prescribed by law.
[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

§ 31. Verification of registers arising from notarial acts

(1) In order to ensure the correctness of a notarial act, a notary shall verify the information relating to the act from the relevant registers. The Minister of Justice may establish a specific procedure for the use of the registers.

(2) A notary may issue a certificate concerning data entered in registries or a certified printout from registries as a notarial document or a part of it, which can be used as proof on equal grounds with certificates or printouts issued by a registrar.
[RT I 2009, 27, 164 - entry into force 08.06.2009]

§ 32. Notarial services

(1) A notary shall publish information concerning the notarial services provided by him or her on the website specified in subsection 46 (2) of this Act.

(2) The fee charged by a notary for the provision of a notarial service shall be agreed upon between the notary and the person requesting the service before the provision of the service in a format which can be reproduced in writing.

(3) The following are notarial services:
1) legal counselling not related to notarial attestation;
2) counselling in the field of taxation and law of a foreign state not related to or in the framework of notarial attestation;
3) conciliation pursuant to the Conciliation Act;

4. Perekonnaseisutoimingute seadus, Vital Statistics Registration Act of 20 May 2009

Division 4 Divorce

§ 44. Application for divorce

- (1) In order to divorce, the spouses shall personally submit a joint written application to a vital statistics office.
- (2) In the application the spouses shall express their wish to divorce and confirm that they have no disputes concerning the circumstances relating to the divorce. In addition to the above, the application shall contain the following:
  - 1) the time and place of contraction of the marriage being dissolved;
  - 2) the surname after the divorce if a spouse wishes to restore the surname which was last borne before the marriage being dissolved or the surname which was last borne before the first marriage;
  - 3) the number of the marriage being dissolved;
  - 4) the number of joint children.
- (3) A document certifying the contraction of marriage shall be appended to the application for divorce.
- (4) If a spouse cannot appear with good reason at a vital statistics office in person for submission of a joint application, he or she may submit a separate notarised application.
- (5) The information specified in clauses (2) 3) and 4) of this section shall be collected for statistical purposes and applicants shall be informed that the provision thereof is voluntary.

§ 45. Term for divorce

- (1) A divorce shall not be granted earlier than one month and later than three months from the date of submission of an application specified in § 44 of this Act.
- (2) Upon accepting an application, a vital statistics official shall determine the date of divorce which shall be communicated to both spouses.
- (2¹) If a spouse cannot appear with good reason at a vital statistics office for submission of a joint application for divorce and submits a separate notarised application, the date of the divorce shall be communicated to the spouse who submitted the application at the vital statistics office in person and the date of the divorce shall be thereby deemed to be communicated to both spouses.
[RT I, 22.11.2013, 1 - entry into force 01.01.2014]
- (3) If the spouses cannot appear at the vital statistics office on the determined date with good reason, they shall notify the vital statistics office thereof and the vital statistics office shall determine a new date for divorce.
- (4) If the spouses fail to appear at the vital statistics office on the determined date to divorce without giving a reason for the failure to appear, they shall be deemed not to have submitted an application for divorce.
- (5) An application for changing the date of divorce provided for in subsection (2) of this section may be submitted by one of the spouses. In such case, the new date of the divorce shall be communicated to the spouse who submitted the application at the vital statistics office in person and the new date of the divorce shall be thereby deemed to be communicated to both spouses.
[RT I, 22.11.2013, 1 - entry into force 01.01.2014]

§ 46. Divorce

- (1) A vital statistics official shall grant a divorce in the presence of both spouses under the conditions provided for in the Family Law Act.
- (2) A vital statistics official granting a divorce shall present a pre-completed printout of divorce entry to the divorcing spouses for signing.
[RT I, 22.11.2013, 1 - entry into force 01.01.2014]
- (3) A vital statistics official shall immediately register a divorce in the population register pursuant to § 48 of this Act.

§ 47. Divorce without presence of spouse

A divorce may be granted without the presence of one spouse if the spouse cannot appear at a vital statistics office with good reason and the consent of the spouse to the divorce without the presence of the spouse which is notarised or certified by a consular officer is submitted.

§ 48. Divorce entry

(1) The following data shall be entered in the population register for registration of a divorce:

- 1) the personal name and personal identification code of both spouses;
[RT I, 22.11.2013, 1 - entry into force 01.01.2014]
- 2) the pre-marital surname if a spouse wishes to restore the surname which was last borne before the marriage or the surname which was last borne before the first marriage;
- 3) the time and place of the divorce;
- 4) the name of the office which granted the divorce.

(2) A state fee shall be paid for the making of a divorce entry according to the rate provided for in the State Fees Act.

(3) The divorce entry shall be made in the population register on the day of the divorce. After making the entry, the vital statistics official shall enter the number and date of the entry, his or her name and signature on the pre-completed printout of the divorce entry. The printout of the entry specified in the previous sentence shall be deemed to be the printout provided for in subsection 7 (10) of this Act.

[RT I, 22.11.2013, 1 - entry into force 01.01.2014]

§ 49. Divorce certificate

(1) In order to certify a divorce, a certified extract of the following data in the population register shall be issued:

- 1) the personal name, personal identification code and date of birth of both divorced spouses;
- 2) the surname after the divorce if a divorced spouse restored the surname which was last borne before the marriage or the surname which was last borne before the first marriage;
- 3) the name of the office which granted the divorce;
- 4) the date of the divorce;
- 5) the number of the entry.

(2) An extract of other data shall be appended upon request.

(3) The form of divorce certificates shall be established by a regulation of the Minister of Regional Affairs.

(4) A state fee shall be paid for the issue of a divorce certificate according to the rate provided for in the State Fees Act.

Chapter 3¹ **REGISTRATION OF DATA CONCERNING** **REASSIGNMENT OF SEX**

[RT I, 22.11.2013, 1 - entry into force 01.01.2014]

§ 49¹. Change of data in population register due to reassignment of sex

(1) In order to change the data in the population register due to reassignment of sex, the person shall submit a written application and the decision of a medical assessment committee on the reassignment of sex to the county government.

(2) The following data shall be entered in the population register upon reassignment of sex:

- 1) the given names, sex and personal identification code;
- 2) the surname of the applicant on the conditions provided for in § 15 of the Names Act.

(3) Other data and vital statistics entries in the population register related to the person whose sex has been reassigned shall not be changed.

[RT I, 22.11.2013, 1 - entry into force 01.01.2014]

§ 49². Sex reassignment certificate

(1) A person whose sex has been reassigned shall be issued an extract of vital statistics data concerning the change of data on the sex.

(2) The form of sex reassignment certificates shall be established by a regulation of the Minister of Regional Affairs.

5. Perekonnaseadus, Family Law Act No. 395 of 18 November 2009

(2) A marital property contract may be entered into before or during a marriage. A marital property contract entered into before marriage enters into force on the date of contraction of marriage.

§ 60. Form of marital property contract

A marital property contract shall be entered into by the spouses in person. A marital property contract shall be entered into in notarised form.

§ 61. Legal effect of marital property contract with regard to third persons

(1) At the request of a spouse, the data of a marital property contract shall be entered in the marital property register.

(2) If spouses change a proprietary relationship applied with respect to them pursuant to § 24 of this Act or terminate a proprietary relationship, the changes shall have legal effect with regard to a third person only if the changes have been entered in the marital property register as a marital property contract or the third person was aware of the existence of the marital property contract.

(3) Subsections (1) and (2) of this section apply also if the spouses terminate or amend a marital property contract or an order concerning proprietary relations entered in the marital property register on the basis of a court judgement.

(4) The marital property register shall be maintained pursuant to the procedure provided for in the Marital Property Register Act.

§ 62. Expiry of marital property contract

A marital property contract expires if:

- 1) one of the spouses dies or the marriage is divorced;
- 2) a new marital property contract is entered into which establishes another marital proprietary relationship prescribed by law, or
- 3) the set-off of assets increment or jointness of property is terminated by a court judgement on the basis of an action filed by a spouse.

Chapter 5

Termination of Marriage

Division 1

General Provisions

§ 63. Grounds for termination of marriage

A marriage terminates if a spouse dies or the marriage is divorced.

§ 64. Divorce granted by vital statistics office

A vital statistics office may grant divorce upon agreement of the spouses on the basis of a joint written petition. A divorce may be granted by a vital statistics office if both spouses reside in Estonia.

§ 65. Divorce granted by court

- (1) A marriage may be divorced by a court judgement on the basis of an action of one spouse against the other spouse.
- (2) A court grants divorce if the spouses disagree about the divorce or the circumstances relating to the divorce or if a vital statistics office is not competent to grant divorce.

§ 66. Date of termination of marriage

A marriage terminates:

- 1) upon the death of a spouse at the time of his or her death;
- 2) upon grant of divorce by court on the date of entry into force of the court judgement;
- 3) upon grant of divorce by a vital statistics office on the date of making the divorce entry.

§ 67. Termination of conjugal relations

- (1) A divorce may be granted by court if conjugal relations have definitively terminated. Conjugal relations have terminated if the spouses do not have matrimonial cohabitation any more and there is reason to believe that that the spouses will not restore cohabitation.
- (2) Termination of conjugal relations is presumed if the spouses have lived apart for at least two years.
- (3) A court shall take measures for the conciliation of the parties unless it is impossible or unreasonable due to the circumstances. A court may give the parties a term of up to six months for reconciliation.

§ 68. Housing of family in case of divorce

- (1) If upon termination of marriage the spouses fail to reach an agreement with regard to further use of a dwelling and the objects of the standard furnishings belonging thereto, each spouse has the right to require that the rights and conditions for use of each spouse with respect to the abovementioned objects be determined by court. A court shall take the well-being of children and other important circumstances into particular account.
- (2) If a dwelling used as a common housing of the family is in sole ownership of one spouse or in common ownership of one spouse and a third party, a court shall grant the use of the dwelling to the other spouse only in case it is necessary to prevent injustice. The same applies if one spouse alone or with a third party has a real right in the registered immovable where the common housing of the family is located.
- (3) In the case of a dwelling used on the basis of a lease relationship, a court may order that one of the spouses continues to perform the residential lease contract entered into by both spouses as a

6. Käibemaksuseadus, Value-Added Tax Act of 10 December 2012

(2) Upon the re-export of goods brought to Estonia under the inward processing procedure applying the suspension system, the taxable value shall not include the value of the goods imported for processing, and upon prior export the taxable value of compensating products produced from equivalent goods shall be determined pursuant to the provisions of § 12 of this Act.

§ 15. Value added tax rates

(1) The rate of value added tax shall be 20 per cent of the taxable value, except in the cases provided for in subsections (2)-(4) of this section.
[RT I 2009, 35, 232 - entry into force 01.07.2009]

(2) The rate of value added tax on the following goods and services shall be 9 per cent of the taxable value:

- 1) books and workbooks used as learning materials, excluding learning materials specified in clause 16 (1) 6) of this Act;
- 2) medicinal products, contraceptive preparations, sanitary and toiletry products, and medical equipment or medical devices intended for the personal use of disabled persons within the meaning of the Social Welfare Act and specified in the list established by a regulation of the Minister of Social Affairs, and the grant of the use of such medical devices to disabled persons;
- 3) periodic publications, excluding publications mainly containing advertisements or personal announcements, or publications the content of which is mainly erotic or pornographic;
[RT I, 27.03.2012, 7 - entry into force 01.04.2012]
- 4) accommodation services or accommodation services with breakfast, excluding any goods or services accompanying such services;
[RT I 2008, 51, 283 - entry into force 01.01.2009]

(3) The rate of value added tax on the following goods shall be 0 per cent of the taxable value:

- 1) exported goods, excluding cases where the supply of such goods is exempt from tax pursuant to § 16 of this Act;
- 2) goods where their transfer and transport to another Member State or transport to another Member State without transfer is deemed to be intra-Community supply of goods. This provision does not apply in cases where the supply of goods is exempt from tax pursuant to § 16 of this Act or the acquirer of the goods, except for new means of transport or excise goods, or the transferor of own goods to another Member State has no valid number of registration as a taxable person or taxable person with limited liability issued in the other Member State;
- 3) sea-going vessels navigating in international waters, except pleasure craft used for purposes other than those of business interests, and equipment, spare parts, fuel and other supplies used on such sea-going vessels and goods to be transferred to passengers for consumption on board, except goods sold on board sea-going vessels during passenger transport in Union waters to be taken away;
[RT I, 18.02.2014, 2 - entry into force 01.03.2014]
- 4) aircraft used by an air carrier operating mostly on international routes and equipment, spare parts, fuel and other supplies used on such aircraft and goods to be transferred to passengers for consumption on board, except goods sold on board of such aircraft during intra-Community passenger transport to be taken away;
- 5) goods transferred and transported to another Member State to a diplomatic representative, a consular agent (except an honorary consul), a representative or representation of a special mission or an international organisation recognised by the Ministry of Foreign Affairs, a diplomatic representation or consular post, a special mission or a Union institution;
[RT I, 18.02.2014, 2 - entry into force 01.03.2014]
- 6) goods transferred and transported to another Member State which is a Member State of the North Atlantic Treaty Organisation (hereinafter NATO) and intended either for the use of the armed forces of any other NATO Member State or the civilian staff accompanying them, or for supplying their messes or canteens when such forces take part in the common defence effort;
- 7) non-Union goods (as defined in the Community Customs Code) placed in a free zone or free warehouse, where such goods have not been placed under any customs procedure and have not been consumed or used under conditions other than those prescribed by the customs rules;
[RT I, 18.02.2014, 2 - entry into force 01.03.2014]
- 8) non-Union goods placed in a free zone or free warehouse or other non-Union goods, placed under the customs warehousing procedure, the inward processing procedure applying the suspension system, the transit procedure or the temporary importation procedure with total relief from import duties, and non-Union goods in temporary storage on the condition that the goods have not been unlawfully removed from under customs supervision or consumed or used under conditions other than those prescribed in the customs rules;
[RT I, 18.02.2014, 2 - entry into force 01.03.2014]
- 9) Union goods transferred and transported to a free zone or free warehouse for export purposes and Union goods placed in a free zone or free warehouse which are exported directly from the free zone or free warehouse within two months as of transportation to the free zone or free warehouse.
[RT I, 18.02.2014, 2 - entry into force 01.03.2014]
- 10) gold transferred to Eesti Pank;
- 11) the goods specified in Annex V to Council Directive 2006/112/EC if the goods are immediately placed in a tax warehouse or have been placed in a tax warehouse (§ 44¹) and the transaction does not involve termination of tax warehousing. The provision shall not apply to fuel released for consumption for the purposes of the Alcohol, Tobacco, Fuel and Electricity Excise Duty Act if the fuel has been placed in the excise warehouse.
[RT I, 27.03.2012, 7 - entry into force 01.04.2012]

7. Riigilõivuseadus, State Fees Act of 10 December 2014

(2) A state fee for the review of an application for the amendment of the timetable for domestic carriage by bus provided on the basis of a line permit shall be paid according to the rate provided in subsection 230 (2) of this Act.

Division 3 Acts of Attestation by Rural Municipality and City Secretaries

Subdivision 1 Acts Performed on Basis of Notaries Act

§ 336. Certification of authenticity of transcripts of and extracts from documents

A state fee of 0.65 euros per page shall be paid for the certification of the authenticity a transcript of or extract from a document.

Subdivision 2 Acts Performed on Basis of Vital Statistics Registration Act

§ 337. Certification of authenticity of printouts

A state fee of 1 euro per page shall be paid for the certification of the authenticity of a printout from vital statistics data.

Chapter 17 Other Acts

Division 1 Vital Statistics Office Acts

Subdivision 1 Acts Performed on Basis of Vital Statistics Registration Act

§ 338. Making of marriage entries

A state fee of 30 euros shall be paid for the making of a marriage entry.
[RT I, 15.12.2015, 1 - entry into force 01.01.2016]

§ 339. Making of divorce entries

A state fee of 50 euros shall be paid for the making of a divorce entry.
[RT I, 15.12.2015, 1 - entry into force 01.01.2016]

§ 340. Issue of certificates

(1) A state fee of 10 euros shall be paid for the issue of a certificate of legal capacity to contract marriage on a paper or a duplicate birth certificate, death certificate, marriage certificate, divorce certificate, change of name certificate and sex reassignment certificate.
[RT I, 15.12.2015, 1 - entry into force 01.01.2016]

(1¹) A state fee of 5 euros shall be paid for the issue of a duplicate electronic birth certificate, death certificate, marriage certificate, divorce certificate, change of name certificate, sex reassignment certificate and electronic certificate of legal capacity to contract marriage.
[RT I, 01.02.2019, 1 – entry into force 16.02.2019]

(2) A state fee of 10 euros shall be paid for the release of data from a document stored at a vital statistics office on paper as statement or certified copy.
[RT I, 15.12.2015, 1 - entry into force 01.01.2016]

(2¹) A state fee of 5 euros shall be paid for the release of data from a document stored at a vital statistics office as electronic statement or certified copy.
[RT I, 15.12.2015, 1 - entry into force 01.01.2016]

(3) A state fee of 10 euros shall be paid for the issue of a certificate regarding court judgement made in matrimonial matters on the basis of Council Regulation (EC) No 2201/2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000 (OJ L 338, 23.12.2003, p. 1–29).

(4) A state fee shall be paid for the issue of a multilingual standard form and a duplicate certificate of vital statistics event attached thereto under Regulation (EU) 2016/1191 of the European Parliament and of the Council on promoting the free movement of citizens by simplifying the requirements for presenting certain public documents in the European Union and amending Regulation (EU) No 1024/2012 (OJ L 200, 26.07.2016, pp 1–136) as follows:

- 1) 20 euros shall be paid for the issue of a multilingual standard form and a duplicate certificate of vital statistics event attached thereto on paper;
- 2) 10 euros shall be paid for the issue of an electronic multilingual standard form and a duplicate certificate of vital statistics event attached thereto.

[RT I, 01.02.2019, 1 – entry into force 16.02.2019]

Subdivision 2

Acts Performed on Basis of Names Act

§ 341. Review of applications for new personal names

(1) A state fee shall be paid according to the rate provided in § 262 of this Act for the review of an application to grant a person a new given name, surname or personal name or to restore a given name, surname or personal name by administrative legislation of the minister responsible for the area or a person authorised by the minister responsible for the area.

(2) A state fee of 10 euros shall be paid for the issue of an extract on paper from administrative legislation of the minister responsible for the area or a person authorised by the minister responsible for the area, which is the basis of the giving of a new personal name, except for the initial extract.

[RT I, 15.12.2015, 1 - entry into force 01.01.2016]

(3) A state fee of 5 euros shall be paid for the issue of a duplicate electronic extract from administrative legislation of the minister responsible for the area or a person authorised by the minister responsible for the area, which is the basis of the giving of a new personal name.

[RT I, 15.12.2015, 1 - entry into force 01.01.2016]

Subdivision 3

Acts Performed on Basis of Population Register Act

[RT I, 31.12.2015, 31 - entry into force 01.01.2016]

§ 341¹. Release of data from population register to person with legitimate interest

A state fee of 5 euros for the data of one person shall be paid for the issue of a certified extract or printout from the data from population register at a county town local authority provided for in subsection 3 (3²) of the Vital Statistics Registration Act to a person with legitimate interest.

[RT I, 04.07.2017, 1 - entry into force 01.01.2018]

§ 341². Issue of extract from population register under Regulation (EU) 2016/1191 of the European Parliament and of the Council

A state fee shall be paid for the issue of a multilingual standard form and an extract from the population register attached thereto under Regulation (EU) 2016/1191 of the European Parliament and of the Council as follows:

- 1) 20 euros shall be paid for the issue of a multilingual standard form and an extract from the population register attached thereto on paper;
- 2) 10 euros shall be paid for the issue of an electronic multilingual standard form and an extract from the population register attached thereto.

[RT I, 01.02.2019, 1 – entry into force 16.02.2019]

Division 2

§ 3. Het regelgevend kader van Frankrijk inzake buitengerechtelijke echtscheiding

1. Code Civil, 21 maart 1804

Chapitre Ier : Des cas de divorce

Article 229

Les époux peuvent consentir mutuellement à leur divorce par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire ;

Le divorce peut être prononcé en cas :

- soit de consentement mutuel dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2 ;*
- soit d'acceptation du principe de la rupture du mariage ;*
- soit d'altération définitive du lien conjugal ;*
- soit de faute.*

Section 1 : Du divorce par consentement mutuel

Paragraphe 1 : Du divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire

Article 229-1

Lorsque les époux s'entendent sur la rupture du mariage et ses effets, ils constatent, assisté chacun par un avocat, leur accord dans une convention prenant forme d'un acte sous signature privée contresigné par leurs avocats et établi dans les conditions prévues à l'article 1374.

Cette convention est déposée au rang des minutes d'un notaire, qui contrôle le respect des exigences formelles prévues aux 1° à 6° de l'article 229-3. Il s'assure également que le projet de convention n'a pas été signé avant l'expiration du délai de réflexion prévu à l'article 229-4.

Ce dépôt donne ses effets à la convention en lui conférant date certaine et force exécutoire.

Article 229-2

Les époux ne peuvent consentir mutuellement à leur divorce par acte sous signature privée contresigné par avocat lorsque :

- 1° Le mineur, informé par ses parents de son droit à être entendu par le juge dans les conditions prévues à l'article 388-1, demande son audition par le juge ;*
- 2° L'un des époux se trouve placé sous l'un des régimes de protection prévus au chapitre II du titre XI du présent livre.*

Article 229-3

Le consentement au divorce et à ses effets ne se présume pas.

La convention comporte expressément, à peine de nullité :

1° Les nom, prénoms, profession, résidence, nationalité, date et lieu de naissance de chacun des époux, la date et le lieu de mariage, ainsi que les mêmes indications, le cas échéant, pour chacun de leur enfants ;

2° Le nom, l'adresse professionnelle et la structure d'exercice professionnel des avocats chargés d'assister les époux ainsi que le barreau auquel ils sont inscrits ;

3° La mention de l'accord des époux sur la rupture du mariage et sur ses effets dans les termes énoncés par la convention ;

4° Les modalités du règlement complet des effets du divorce conformément au chapitre III du présent titre, notamment s'il y a lieu au versement d'une prestation compensatoire ;

5° L'état liquidatif du régime matrimonial, le cas échéant en la forme authentique devant notaire lorsque la liquidation porte des biens soumis à publicité foncière, ou la déclaration qu'il n'y a pas lieu à liquidation ;

6° La mention que le mineur a été informé par ses parents de son droit à être entendu par le juge dans les conditions prévues à l'article 388-1 et qu'il ne souhaite pas faire usage de cette faculté.

Article 229-4

L'avocat adresse à l'époux qu'il assiste, par lettre recommandée avec demande d'avis de réception, un projet de convention qui ne peut être signé, à peine de nullité, avant l'expiration d'un délai de réflexion d'une durée de quinze jours à compter de la réception.

La convention a force exécutoire au jour où elle acquiert date certaine.

Paragraphe 2 : Du divorce par consentement mutuel judiciaire

Article 230

Dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2, le divorce peut être demandé conjointement par les époux lorsqu'ils s'entendent sur la rupture du mariage et ses effets en soumettant à l'approbation du juge une convention réglant les conséquences du divorce.

Article 232

Le juge homologue la convention et prononce le divorce s'il a acquis la conviction que la volonté de chacun des époux est réelle et que leur consentement est libre et éclairé.

Il peut refuser l'homologation et ne pas prononcer le divorce s'il constate que la convention préserve insuffisamment les intérêts des enfants ou de l'un des époux.

(...)

Section 5 : Des modifications du fondement d'une demande en divorce

Article 247

Les époux peuvent, à tout moment de la procédure :

1° Divorcer par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire ;

2° Dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2, demander au juge de constater leur accord pour voir prononcer leur divorce par consentement mutuel en lui présentant une convention réglant les conséquences de celui-ci.

Article 247-1

Les époux peuvent également, à tout moment de la procédure, lorsque le divorce aura été demandé pour altération définitive du lien conjugal ou pour faute, demander au juge de constater leur accord pour voir prononcer le divorce pour acceptation du principe de la rupture du mariage.

Article 247-2

Si, dans le cadre d'une instance introduite pour altération définitive du lien conjugal, le défendeur demande reconventionnellement le divorce pour faute, le demandeur peut invoquer les fautes de son conjoint pour modifier le fondement de sa demande.

(...)

Section 1 : De la date à laquelle se produisent les effets du divorce

Article 260

Le mariage est dissout :

1° Par la convention de divorce conclue par acte sous signature privée contresigné par avocats, à la date à laquelle elle acquiert force exécutoire ;

2° Par la décision qui prononce le divorce dissout le mariage à la date à laquelle elle prend force de chose jugée.

Article 262

La convention ou le jugement de divorce est opposable aux tiers, en ce qui concerne les biens des époux, à partir du jour où les formalités de mention en marge prescrites par les règles de l'état civil ont été accomplies.

Article 262-1

La convention ou le jugement de divorce prend effet dans les rapports entre les époux, en ce qui concerne leurs biens :

- lorsqu'il est constaté par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire, à la date à laquelle la convention réglant l'ensemble des conséquences du divorce acquiert force exécutoire, à moins que la convention n'en stipule autrement.

- lorsqu'il est prononcé par consentement mutuel, dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2, à la date de l'homologation de la convention réglant l'ensemble des conséquences du divorce, à moins que celle-ci n'en dispose autrement ;

- lorsqu'il est prononcé pour acceptation du principe de la rupture du mariage, pour altération définitive du lien conjugal ou pour faute, à la date de l'ordonnance de non-conciliation.

A la demande de l'un des époux, le juge peut fixer les effets du jugement à la date à laquelle ils ont cessé de cohabiter et de collaborer. Cette demande ne peut être formée qu'à l'occasion de l'action en divorce. La jouissance du logement conjugal par un seul des époux conserve un caractère gratuit jusqu'à l'ordonnance de non-conciliation, sauf décision contraire du juge.

Article 262-2

Toute obligation contractée par l'un des époux à la charge de la communauté, toute aliénation de biens communs faite par l'un d'eux dans la limite de ses pouvoirs, postérieurement à la requête initiale, sera déclarée nulle, s'il est prouvé qu'il y a eu fraude aux droits de l'autre conjoint.

2. Code de Commerce 1807

20-3-2020

Code de commerce - Article A444-173-1 | Legifrance

Chemin :

Code de commerce

- ▶ Partie Arrêtés
  - ▶ LIVRE IV : De la liberté des prix et de la concurrence.
    - ▶ TITRE IV BIS : De certains tarifs réglementés
      - ▶ Chapitre Ier : Fixation des tarifs
        - ▶ Section 3 : Tarifs des notaires
          - ▶ Sous-section 2 : Formalités
            - ▶ Paragraphe 3 : Autres formalités diverses

Article A444-173-1

- ▶ Créé par Arrêté du 20 janvier 2017 - art. 2

Le dépôt au rang des minutes de la convention prévue à l'article 229-1 du code civil donne lieu à la perception d'un émolument fixe conformément au tableau ci-après :

Désignation de la prestation	Émolument
Dépôt au rang des minutes de la convention prévue à l'article 229-1 du code civil.	42 €

Liens relatifs à cet article

Cite:

Code civil - art. 229-1

Créé par: Arrêté du 20 janvier 2017 - art. 2

3. Code de procédure civile, 1 januari 1807

22-5-2020

Code de procédure civile - Article 299 | Legifrance

Chemin :

Code de procédure civile

- ▶ Livre Ier : Dispositions communes à toutes les juridictions
  - ▶ Titre VII : L'administration judiciaire de la preuve.
    - ▶ Sous-titre III : Les contestations relatives à la preuve littérale.
      - ▶ Chapitre Ier : Les contestations relatives aux actes sous seing privé.
        - ▶ Section II : Le faux.
          - ▶ Sous-section I : L'incident de faux.

Article 299

Si un écrit sous seing privé produit en cours d'instance est argué faux, il est procédé à l'examen de l'écrit litigieux comme il est dit aux articles 287 à 295.

Liens relatifs à cet article

Cite:

Nouveau code de procédure civile 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295

Cité par:

Observations du - art., v. init.
Rapport - art., v. init.
Décret n°2016-651 du 20 mai 2016 - art. 16 (V)

Codifié par:

Décret 75-1123 1975-12-05 JORF 9 décembre 1975 rectificatif JORF 27 janvier 1976

Chemin :**Code de procédure civile**

- ▶ Livre III : Dispositions particulières à certaines matières
  - ▶ Titre Ier : Les personnes
    - ▶ Chapitre V : La procédure en matière familiale
      - ▶ Section II : Le divorce judiciaire et la séparation de corps
        - ▶ Sous-section II : Le divorce judiciaire par consentement mutuel

Article 1091

- ▶ Modifié par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 6

A peine d'irrecevabilité, la requête comprend en annexe, le cas échéant, le formulaire d'information de l'enfant mineur demandant à être entendu daté et signé par lui ainsi qu'une convention datée et signée par chacun des époux et leur avocat portant règlement complet des effets du divorce et incluant notamment un état liquidatif du régime matrimonial ou la déclaration qu'il n'y a pas lieu à liquidation. L'état liquidatif doit être passé en la forme authentique devant notaire lorsque la liquidation porte sur des biens soumis à publicité foncière.

Liens relatifs à cet article

Cité par:

Décret n°78-262 du 8 mars 1978 - art. 3 (Ab)
Décret n°2016-230 du 26 février 2016 - art. 2
Code de commerce - art. R444-59 (V)

Codifié par:

Décret n° 75-1123 du 5 décembre 1975

Chemin :

Code de procédure civile

- ▶ Livre III : Dispositions particulières à certaines matières
- ▶ Titre Ier : Les personnes

Chapitre V bis : Le divorce et la séparation de corps par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire

Article 1144

Modifié par Décret n°2017-890 du 6 mai 2017 - art. 49

L'information prévue au 1° de l'article 229-2 du code civil prend la forme d'un formulaire destiné à chacun des enfants mineurs, qui mentionne son droit de demander à être entendu dans les conditions de l'article 388-1 du même code ainsi que les conséquences de son choix sur les suites de la procédure.

Le modèle de formulaire est fixé par arrêté du garde des sceaux, ministre de la justice.

Article 1144-1

Créé par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

La convention de divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats précise le nom du notaire ou de la personne morale titulaire de l'office notarial chargé de recevoir l'acte en dépôt au rang de ses minutes.

Article 1144-2

Créé par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

La convention de divorce mentionne, le cas échéant, que l'information prévue au 1° de l'article 229-2 du code civil n'a pas été donnée en l'absence de discernement de l'enfant mineur concerné.

Article 1144-3

Créé par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

La convention de divorce précise la valeur des biens ou droits attribués à titre de prestation compensatoire.

Lorsque ceux-ci sont soumis à la publicité foncière, l'attribution est opérée par acte dressé en la forme authentique devant notaire, annexé à la convention.

Article 1144-4

Créé par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

La convention de divorce qui fixe une pension alimentaire ou une prestation compensatoire sous forme de rente viagère rappelle les modalités de recouvrement et les règles de révision de la créance ainsi que les sanctions pénales encourues en cas de défaillance.

Article 1144-5

Créé par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

La convention de divorce fixe la répartition des frais de celui-ci entre les époux sous réserve de l'application des dispositions de l'article 123-2 du décret n° 91-1266 du 19 décembre 1991 lorsque l'un des époux bénéficie de l'aide juridictionnelle.

A défaut de précision de la convention, les frais du divorce sont partagés par moitié.

Article 1145

Modifié par Décret n°2019-1380 du 17 décembre 2019 - art. 8

La convention de divorce est signée ensemble, par les époux et leurs avocats réunis à cet effet ensemble, en trois exemplaires ou, dans les mêmes conditions, par signature électronique.

Le cas échéant, y sont annexés le formulaire signé et daté par chacun des enfants mineurs, l'état liquidatif de partage en la forme authentique et l'acte authentique d'attribution de biens soumis à publicité foncière.

Chaque époux conserve un original de la convention accompagné, selon le cas, de ses annexes et revêtu des quatre signatures. Le troisième original est destiné à son dépôt au rang des minutes d'un notaire.

Le cas échéant, un quatrième original est établi, dans les mêmes conditions, pour permettre la formalité de l'enregistrement.

Article 1146

Modifié par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

La convention de divorce et ses annexes sont transmises au notaire, à la requête des parties, par l'avocat le plus diligent, aux fins de dépôt au rang des minutes du notaire, dans un délai de sept jours suivant la date de la signature de la convention.

Lorsqu'elles sont rédigées en langue étrangère, la convention et ses annexes sont accompagnées d'une traduction effectuée par un traducteur habilité au sens de l'article 7 du décret n° 2007-1205 du 10 août 2007.

Le dépôt de la convention intervient dans un délai de quinze jours suivant la date de la réception de la convention par le notaire.

Article 1147

Modifié par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

Mention du divorce est portée en marge de l'acte de mariage ainsi que de l'acte de naissance de chacun des époux, à la requête de l'intéressé ou de son avocat, au vu d'une attestation de dépôt délivrée par le notaire. L'attestation mentionne l'identité des époux et la date du dépôt.

Si le mariage a été célébré à l'étranger et en l'absence d'acte de mariage conservé par un officier de l'état civil français, mention du divorce est portée en marge de l'acte de naissance de chacun des époux, si cet acte est conservé sur un registre d'état civil français. A défaut, l'attestation de dépôt est conservée au répertoire mentionné à l'article 4-1 du décret du 1er juin 1965 portant création d'un service central d'état civil au ministère des affaires étrangères.

Toutefois, cette mention ne peut être portée en marge de l'acte de naissance d'un Français qu'après transcription sur les registres de l'état civil de l'acte de mariage célébré par l'autorité étrangère à compter du 1er mars 2007.

Article 1148

Modifié par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

Il est justifié, à l'égard des tiers, du divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil par la production d'une attestation de dépôt délivrée par le notaire ou d'une copie de celle-ci.

Article 1148-1

Créé par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

Les mainlevées, radiations de sûretés, mentions, transcriptions ou publications rendues nécessaires par le divorce prévu à l'article 229-1 du code civil sont valablement faites au vu de la production, par tout intéressé, d'une copie certifiée conforme de la convention de divorce et, le cas échéant, de ses annexes ou d'un de leurs extraits.

Article 1148-2

Créé par Décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 - art. 4

Dès qu'un enfant mineur manifeste son souhait d'être entendu par le juge dans les conditions prévues à l'article 388-1 du code civil, la juridiction peut être saisie selon les modalités prévues aux articles 1088 à 1092.

Les époux peuvent également, jusqu'au dépôt de la convention de divorce au rang des minutes d'un notaire, saisir la juridiction d'une demande de séparation de corps ou de divorce judiciaire dans les conditions prévues aux articles 1106 et 1107.

Article 1148-3

Créé par Décret n°2019-1380 du 17 décembre 2019 - art. 8

Les dispositions du présent chapitre sont applicables aux séparations de corps par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire.

4. Règlement national des notaires du 22 juillet 2014

II – ENVERS L'ETAT

Art. 2 : Le notaire délégataire de l'autorité publique

L'Etat en le nommant, lui confère des prérogatives attachées aux actes de l'autorité publique : le pouvoir de conférer l'authenticité.

Il doit accomplir cette mission avec loyauté et probité.

Tous actes contraires à la loi lui sont interdits.

Le notaire doit expliquer la loi et en assurer l'application.

Le notaire consacre tout le temps nécessaire à l'exercice de ses fonctions et doit ses services et conseils à toute personne le requérant, avec une égale conscience et un constant souci d'impartialité.

III – ENVERS LA CLIENTELE

Art. 3.1 : Libre choix du notaire

Toute personne physique ou morale de droit privé ou de droit public a le libre choix de son notaire : la clientèle d'un notaire est constituée par les personnes qui, volontairement, requièrent ses conseils, ses avis, ses services ou lui confient l'établissement de leurs conventions.

Art. 3.2 : Obligations du notaire

3.2.1

Le notaire doit à sa clientèle sa conscience professionnelle, ses égards, l'impartialité, la probité et l'information la plus complète.

L'intérêt du client prime toujours le sien.

Il doit choisir les moyens les plus appropriés pour parvenir au résultat désiré par le client, en conformité avec la loi.

Il est interdit aux notaires, soit par eux-mêmes, soit par personnes interposées, soit directement, soit indirectement de se livrer ou de s'intéresser à aucune des opérations prohibées par l'article 13 du décret n° 45-0117 du 19 décembre 1945.

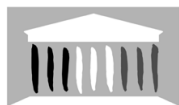
3.2.2

Le notaire assure la conservation de ses minutes et archives conformément à la loi.

3.2.3

Le notaire est tenu de prêter son ministère lorsqu'il en est requis, sauf à le refuser :

- pour l'établissement d'actes ou de conventions impliquant des personnes ne paraissant pas jouir de leur libre arbitre,
- pour l'élaboration de conventions contraires à la loi, frauduleuses ou qu'il sait inefficaces ou inutiles.

TEXTE ADOPTÉ n° 738
« Petite loi »

ASSEMBLÉE NATIONALE

CONSTITUTION DU 4 OCTOBRE 1958

QUATORZIÈME LÉGISLATURE

SESSION ORDINAIRE DE 2015-2016

24 mai 2016

PROJET DE LOI

de modernisation de la justice du XXIe siècle,

MODIFIÉ PAR L'ASSEMBLÉE NATIONALE
EN PREMIÈRE LECTURE.

(Procédure accélérée)

L'Assemblée nationale a adopté le projet de loi dont la teneur suit :

Voir les numéros :

Sénat : 661, 121, 122 et T.A. 35 (2015-2016).

Assemblée nationale : 3204 et 3726.

- ③ « Le procureur de la République veille à ce que la décision du maire garantisse les conditions d'une célébration solennelle, publique et républicaine. Il s'assure également que les conditions relatives à la bonne tenue de l'état civil sont satisfaites.
- ④ « Les conditions d'information et d'opposition du procureur de la République sont fixées par décret. »

Article 17 ter (nouveau)

- ① I. – Le titre VI du livre Ier du code civil est ainsi modifié :
- ② 1° L'article 229 est ainsi modifié :
- ③ a) Au début, il est ajouté un alinéa ainsi rédigé :
- ④ « Les époux peuvent consentir mutuellement à leur divorce par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire. » ;
- ⑤ b) Le deuxième alinéa est complété par les mots : « , dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2 » ;
- ⑥ 2° La section 1 du chapitre Ier est ainsi modifiée :
- ⑦ a) Au début, il est ajouté un paragraphe 1 ainsi rédigé :
- ⑧ « *Paragraphe 1*
- ⑨ « *Du divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire*
- ⑩ « *Art. 229-1.* – Lorsque les époux s'entendent sur la rupture du mariage et ses effets, ils peuvent, assistés chacun par un avocat, constater leur accord dans une convention prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par leurs avocats et établi dans les conditions prévues à l'article 1374. Cet accord est déposé au rang des minutes d'un notaire, lequel constate le divorce et donne ses effets à la convention en lui conférant date certaine et force exécutoire.
- ⑪ « *Art. 229-2.* – Les époux ne peuvent consentir mutuellement à leur divorce par acte sous signature privée contresigné par avocats lorsque :

- ⑫ « 1° Le mineur, informé par ses parents de son droit à être entendu par le juge dans les conditions prévues à l'article 388-1, demande son audition par le juge ;
- ⑬ « 2° L'un des époux se trouve placé sous l'un des régimes de protection prévus au chapitre II du titre XI du présent livre.
- ⑭ « Art. 229-3. – Le consentement au divorce et à ses effets ne se présume pas.
- ⑮ « La convention comporte expressément, à peine de nullité :
- ⑯ « 1° Les nom, prénoms, profession, résidence, nationalité, date et lieu de naissance de chacun des époux, la date et le lieu de mariage, ainsi que les mêmes indications, le cas échéant, pour chacun de leurs enfants ;
- ⑰ « 2° Le nom des avocats chargés d'assister les époux ;
- ⑱ « 3° La mention de l'accord des époux sur la rupture du mariage et sur ses effets dans les termes énoncés par la convention ;
- ⑲ « 4° Les modalités du règlement complet des effets du divorce conformément au chapitre III du présent titre, notamment s'il y a lieu au versement d'une prestation compensatoire ;
- ⑳ « 5° L'état liquidatif du régime matrimonial, le cas échéant en la forme authentique devant notaire lorsque la liquidation porte sur des biens soumis à publicité foncière, ou la déclaration qu'il n'y a pas lieu à liquidation ;
- ㉑ « 6° La mention que le mineur a été informé par ses parents de son droit à être entendu par le juge dans les conditions prévues à l'article 388-1.
- ㉒ « Art. 229-4. – L'avocat adresse à l'époux qu'il assiste, par lettre recommandée avec demande d'avis de réception, un projet de convention, qui ne peut être signé, à peine de nullité, avant l'expiration d'un délai de réflexion d'une durée de quinze jours à compter de la réception.
- ㉓ « La convention a force exécutoire au jour où elle acquiert date certaine. » ;
- ㉔ b) Il est inséré un paragraphe 2 intitulé : « Du divorce par consentement mutuel judiciaire » et comprenant les articles 230 et 232 ;
- ㉕ c) Au début de l'article 230, sont ajoutés les mots : « Dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2, » ;

- ②6 3° L'article 247 est ainsi rédigé :
- ②7 « Art. 247. – Les époux peuvent, à tout moment de la procédure :
- ②8 « 1° Divorcer par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire ;
- ②9 « 2° Dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2, demander au juge de constater leur accord pour voir prononcer le divorce par consentement mutuel en lui présentant une convention réglant les conséquences de celui-ci. » ;
- ③0 4° Le chapitre II est ainsi modifié :
- ③1 a) L'intitulé est complété par le mot : « judiciaire » ;
- ③2 b) L'intitulé de la section 2 est complété par le mot : « judiciaire » ;
- ③3 c) L'intitulé de la section 3 est complété par le mot : « judiciaires » ;
- ③4 5° L'article 260 est ainsi rédigé :
- ③5 « Art. 260. – Le mariage est dissous :
- ③6 « 1° Par la convention de divorce conclue par acte sous signature privée contresigné par avocats, à la date à laquelle elle acquiert force exécutoire ;
- ③7 « 2° Par la décision qui prononce le divorce, à la date à laquelle elle prend force de chose jugée. » ;
- ③8 6° Au début de l'article 262, le mot : « Le » est remplacé par les mots : « La convention ou le » ;
- ③9 7° L'article 262-1 est ainsi modifié :
- ④0 a) Au début du premier alinéa, le mot : « Le » est remplacé par les mots : « La convention ou le » ;
- ④1 b) Après le premier alinéa, il est inséré un alinéa ainsi rédigé :
- ④2 « – lorsqu'il est constaté par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire, à la date à laquelle la convention réglant l'ensemble des conséquences du divorce acquiert force exécutoire, à moins que cette convention n'en stipule autrement ; »

- ④③ c) Au deuxième alinéa, après le mot : « mutuel », sont insérés les mots : « dans le cas prévu au 1° de l'article 229-2 » ;
- ④④ 8° À la seconde phrase du deuxième alinéa de l'article 265, après le mot : « constatée », sont insérés les mots : « dans la convention signée par les époux et contresignée par les avocats ou » ;
- ④⑤ 9° Au premier alinéa de l'article 278, après le mot : « compensatoire », sont insérés les mots : « dans la convention établie par acte sous signature privée contresigné par avocats ou » ;
- ④⑥ 10° L'article 279 est complété par un alinéa ainsi rédigé :
- ④⑦ « Les troisième et avant-dernier alinéas du présent article s'appliquent à la convention de divorce établie par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire. » ;
- ④⑧ 11° L'article 296 est complété par le mot : « judiciaire ».
- ④⑨ *I bis.* – L'article L. 213-1 du code des procédures civiles d'exécution est ainsi modifié :
- ⑤⑩ 1° Après le mot : « alimentaire », la fin du deuxième alinéa est ainsi rédigée : « n'a pas été payée à son terme et qu'elle a été fixée par : » ;
- ⑤⑪ 2° Après le deuxième alinéa, sont insérés des 1° à 3° ainsi rédigés :
- ⑤⑫ « 1° Une décision judiciaire devenue exécutoire ;
- ⑤⑬ « 2° Une convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire ;
- ⑤⑭ « 3° Un acte reçu en la forme authentique par un notaire. »
- ⑤⑮ *I ter.* – L'article 1er de la loi n° 75-618 du 11 juillet 1975 relative au recouvrement public des pensions alimentaires est ainsi rédigé :
- ⑤⑯ « *Art. 1er.* – Toute pension alimentaire dont le recouvrement total ou partiel n'a pu être obtenu par l'une des voies d'exécution de droit privé peut être recouvrée pour le compte du créancier par les comptables publics compétents lorsque celle-ci a été fixée par :
- ⑤⑰ « 1° Une décision judiciaire devenue exécutoire ;

- ⑤8 « 2° Une convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire ;
- ⑤9 « 3° Un acte reçu en la forme authentique par un notaire. »
- ⑥0 I *quater*. – Le code de la sécurité sociale est ainsi modifié :
- ⑥1 1° L'article L. 523-1 est ainsi modifié :
- ⑥2 a) Le 3° est complété par les mots : « , par une convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire ou par un acte reçu en la forme authentique par un notaire » ;
- ⑥3 b) À la première phrase du 4°, après le mot : « justice, », sont insérés les mots : « par une convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire ou par un acte reçu en la forme authentique par un notaire, » ;
- ⑥4 c) À la dernière phrase du 4°, après le mot : « justice », sont insérés les mots : « , de convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire ou d'un acte reçu en la forme authentique par un notaire, » ;
- ⑥5 2° L'article L. 581-2 est ainsi modifié :
- ⑥6 a) Au premier alinéa, après le mot : « exécutoire », sont insérés les mots : « , par une convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire ou par un acte reçu en la forme authentique par un notaire » ;
- ⑥7 b) À la première phrase du deuxième alinéa, après le mot : « exécutoire », sont insérés les mots : « , par une convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire ou par un acte reçu en la forme authentique par un notaire ».
- ⑥8 I *quinquies*. – Le code général des impôts est ainsi modifié :
- ⑥9 1° Le I de l'article 199 *octodecies* est ainsi modifié :

- 70 a) Au premier alinéa, après le mot : « conformément », sont insérés les mots : « à la convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, ou » et, après le mot : « laquelle », sont insérés les mots : « la convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats déposé au rang des minutes d'un notaire a acquis force exécutoire ou à laquelle » ;
- 71 b) Au deuxième alinéa, après la première occurrence du mot : « dans », sont insérés les mots : « la convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, ou dans » ;
- 72 c) Au dernier alinéa, après le mot : « laquelle », sont insérés les mots : « la convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, a acquis force exécutoire ou de l'année au cours de laquelle » ;
- 73 2° Le a du 1 du II de l'article 1691 *bis* est complété par les mots : « ou la convention de divorce par consentement mutuel prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par avocats a été déposée au rang des minutes d'un notaire ».
- 74 I *sexies*. – Le code pénal est ainsi modifié :
- 75 1° Au premier alinéa de l'article 227-3, les mots : « ou une convention judiciairement homologuée » sont remplacés par les mots : « , une convention judiciairement homologuée ou une convention prévue à l'article 229-1 du code civil » ;
- 76 2° À l'article 227-6, les mots : « ou d'une convention judiciairement homologuée » sont remplacés par les mots : « , d'une convention judiciairement homologuée ou d'une convention prévue à l'article 229-1 du code civil ».
- 77 II. – La loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique est ainsi modifiée :
- 78 1° Après le deuxième alinéa de l'article 10, il est inséré un alinéa ainsi rédigé :
- 79 « Elle peut être accordée en matière de divorce par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire. » ;

- ⑩ 2° Le chapitre Ier du titre V est complété par un article 39-1 ainsi rédigé :
- ⑪ « *Art. 39-1.* – Dans le cas où le bénéficiaire de l'aide juridictionnelle renonce à divorcer par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, il est tenu compte de l'état d'avancement de la procédure.
- ⑫ « Lorsque l'aide a été accordée pour divorcer par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, et que les époux reviennent sur leur engagement, le versement de la rétribution due à l'avocat, dont le montant est fixé par décret en Conseil d'État, est subordonné à la justification, avant l'expiration du délai de six mois à compter de la décision d'admission, de l'importance et du sérieux des diligences accomplies par cet avocat.
- ⑬ « Lorsqu'une instance est engagée après l'échec de la procédure de divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire, la rétribution versée à l'avocat à raison des diligences accomplies durant ladite procédure s'impute, dans des conditions fixées par décret en Conseil d'État, sur celle qui lui est due pour l'instance. »

CHAPITRE III

Dispositions relatives à l'état civil

Article 18

- ① I. – Le code civil est ainsi modifié :
- ② 1° L'article 40 est ainsi rétabli :
- ③ « *Art. 40.* – Les actes de l'état civil sont établis sur papier et sont inscrits, dans chaque commune, sur un ou plusieurs registres tenus en double exemplaire.
- ④ « Lorsqu'elles ont mis en œuvre des traitements automatisés des données de l'état civil, les communes s'assurent de leurs conditions de sécurité et d'intégrité. Les caractéristiques techniques des traitements mis en œuvre pour conserver ces données sont fixées par décret en Conseil d'État.
- ⑤ « Par dérogation au premier alinéa, les communes dont les traitements automatisés de données de l'état civil répondent à des conditions et à des

6. Arrêté du 28 décembre 2016 fixant le modèle de l'information délivrée aux enfants mineurs capables de discernement dans le cadre d'une procédure de divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire

7-5-2020

Arrêté du 28 décembre 2016 fixant le modèle de l'information délivrée aux enfants mineurs capables de discernement dans le cadre d'une procédure...

JORF n°0302 du 29 décembre 2016
texte n° 64

Arrêté du 28 décembre 2016 fixant le modèle de l'information délivrée aux enfants mineurs capables de discernement dans le cadre d'une procédure de divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire

NOR: JUSC1633188A

ELI: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/arrete/2016/12/28/JUSC1633188A/jo/texte>

Le garde des sceaux, ministre de la justice,
Vu le code civil, notamment son article 388-1 ;
Vu le code de procédure civile, notamment ses articles 338-1, 1144, 1145 et 1148-2 ;
Vu la loi n° 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle ;
Vu le décret n° 2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale,
Arrête :

Article 1

L'information prévue aux dispositions de l'article 1144 du code de procédure civile est délivrée aux enfants mineurs au moyen du formulaire rédigé comme suit :

MODÈLE DE FORMULAIRE D'INFORMATION DES ENFANTS MINEURS DANS LE CADRE D'UN DIVORCE PAR CONSENTEMENT MUTUEL PAR ACTE SOUS SIGNATURE PRIVÉE CONTRESIGNÉ PAR AVOCATS, DÉPOSÉ AU RANG DES MINUTES D'UN NOTAIRE

Je m'appelle [prénoms et nom]
Je suis né(e) le [date de naissance]
Je suis informé(e) que j'ai le droit d'être entendu(e), par le juge ou par une personne désignée par lui, pour que mes sentiments soient pris en compte pour l'organisation de mes relations avec mes parents qui souhaitent divorcer.
Je suis informé(e) que j'ai le droit d'être assisté(e) d'un avocat.
Je suis informé(e) que je peux être entendu(e) seul(e), avec un avocat ou une personne de mon choix et qu'il sera rendu compte de cette audition à mes parents.
J'ai compris que, suite à ma demande, un juge sera saisi du divorce de mes parents.
Je souhaite être entendu(e) :
OUI NON
Date
Signature de l'enfant

Article 2

Le présent arrêté entre en vigueur le 1er janvier 2017.

Article 3

Le garde des sceaux, ministre de la justice, est chargé de l'exécution du présent arrêté, qui sera publié au Journal officiel de la République française.

Fait le 28 décembre 2016.

Jean-Jacques Urvoas

7. Décret n° 2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale

19-3-2020 Décret n° 2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale...

En savoir plus sur ce texte...

JORF n°0302 du 29 décembre 2016
texte n° 62

Décret n° 2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale

NOR: JUSC1633390D

ELI: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/decret/2016/12/28/JUSC1633390D/jo/texte>
Alias: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/decret/2016/12/28/2016-1907/jo/texte>

Publics concernés : particuliers ; magistrats ; greffiers ; notaires ; avocats.
Objet : procédure applicable au divorce par consentement mutuel et aux successions.
Entrée en vigueur : les dispositions relatives au divorce par consentement mutuel extrajudiciaire entrent en vigueur le 1er janvier 2017. Elles s'appliquent aux divorces n'ayant pas donné lieu à une demande introductive d'instance avant cette date. Les dispositions du titre II s'appliquent aux successions ouvertes à compter du 1er novembre 2017 .
Notice : le décret crée la procédure applicable au divorce par consentement mutuel extrajudiciaire, insérée dans un nouveau chapitre du code de procédure civile. Il coordonne cette nouvelle procédure avec les dispositions existantes sur les conséquences du divorce ainsi qu'avec diverses dispositions réglementaires non codifiées au code de procédure civile. Il rend applicable le régime de l'aide juridictionnelle au divorce par consentement mutuel extrajudiciaire.
Enfin, il prévoit des dispositions d'application en matière de droit des successions afin de coordonner le code de procédure civile avec la modification de la procédure d'envoi en possession applicable au légataire universel. Dans un but de simplification, le recours systématique au juge est limité au cas d'exercice du droit d'opposition instauré à l'article 1007 du code civil. De plus, le notaire peut désormais recevoir les déclarations d'acceptation de la succession à concurrence de l'actif net et de renonciation à succession et transmettre au greffe les comptes d'administration de l'héritier ayant accepté une succession à concurrence de l'actif net.
Références : le décret est pris pour l'application des articles 44 à 47 et 50 de la loi n° 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle. Les dispositions modifiées par le décret peuvent être consultées, dans leur version issue de cette modification, sur le site Légifrance (<http://www.legifrance.gouv.fr>).

Le Premier ministre,
Sur le rapport du garde des sceaux, ministre de la justice,
Vu le règlement (CE) n° 2201/2003 du Conseil du 27 novembre 2003 relatif à la compétence, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière de responsabilité parentale abrogeant le règlement (CE) n° 1347/2000, notamment son article 39 ;
Vu le code civil ;
Vu le code de la construction et de l'habitation, notamment son article R. 351-12 ;
Vu le code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile, notamment son article D. 744-23 ;
Vu le code de procédure civile ;
Vu le code des procédures civiles d'exécution, notamment ses articles R. 213-1, R. 213-2, R. 213-3 et R. 213-9 ;
Vu le code rural et de la pêche maritime, notamment son article D. 731-87 ;
Vu le code de la sécurité sociale, notamment ses articles R. 523-1, R. 523-3, R. 523-3-2, R. 581-3 et D. 523-1 ;
Vu le code du travail, notamment ses articles R. 3324-22, R. 5423-4 et R. 5423-26 ;
Vu le code du travail applicable à Mayotte, notamment son article R. 327-15 ;
Vu la loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 modifiée relative à l'aide juridique ;
Vu la loi n° 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle, notamment ses articles 112 et 114 ;
Vu l'ordonnance n° 77-1102 du 26 septembre 1977 modifiée portant extension et adaptation au département de Saint-Pierre-et-Miquelon de diverses dispositions relatives aux affaires sociales ;
Vu le décret n° 65-422 du 1er juin 1965 modifié portant création d'un service central d'état civil au ministère des affaires étrangères, notamment son article 4-1 ;
Vu le décret n° 91-152 du 7 février 1991 relatif aux attributions notariales des agents diplomatiques et consulaires ;
Vu le décret n° 91-1266 du 19 décembre 1991 modifié portant application de la loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique ;
Vu le décret n° 96-887 du 10 octobre 1996 modifié portant règlement type relatif aux règles de gestion financière et comptable des fonds versés par l'Etat aux caisses des règlements pécuniaires des avocats pour les missions d'aide juridictionnelle et pour l'aide à l'intervention de l'avocat prévue par les dispositions de la troisième partie de la loi du 10 juillet 1991 ;
Vu le décret n° 2007-1205 du 10 août 2007 relatif aux attributions du ministre des affaires étrangères, des ambassadeurs et des chefs de poste consulaire en matière de légalisation d'actes, notamment son article 7 ;
Vu le décret n° 2008-1024 du 7 octobre 2008 modifié étendant et adaptant à Saint-Pierre-et-Miquelon le régime des prestations familiales ;
Vu le décret n° 2008-1025 du 7 octobre 2008 modifié étendant et adaptant à Saint-Pierre-et-Miquelon le régime des prestations familiales ;
Vu l'avis du conseil central de la Caisse de la mutualité sociale agricole en date du 29 novembre 2016 ;
Vu l'avis du Conseil national de l'aide juridique en date du 1er décembre 2016 ;

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000033723532&categorieLien=id>

1/8

Vu l'avis du conseil d'administration de la Caisse nationale des allocations familiales en date du 6 décembre 2016 ;
Vu l'avis du comité technique spécial de service placé auprès de la directrice des services judiciaires en date du 15 décembre 2016 ;
Vu la saisine du conseil départemental de Mayotte en date du 17 novembre 2016 ;
Vu la saisine du conseil territorial de Saint-Pierre-et-Miquelon en date du 16 novembre 2016 ;
Le Conseil d'Etat (section de l'intérieur) entendu,
Décrète :

▶ Titre Ier : DISPOSITIONS RELATIVES AU DIVORCE PAR CONSENTEMENT MUTUEL PRÉVU À L'ARTICLE 229-1 DU CODE CIVIL

▶ Chapitre Ier : Dispositions de procédure

Article 1

Le code de procédure civile est modifié conformément aux articles 2 à 7 du présent chapitre.

Article 2

L'article 509-3 est complété par un alinéa ainsi rédigé :

« Par dérogation à l'article 509-1, sont présentées au notaire ou à la personne morale titulaire de l'office notarial ayant reçu en dépôt la convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil les requêtes aux fins de certification du titre exécutoire en vue de sa reconnaissance et de son exécution à l'étranger en application de l'article 39 du règlement (CE) n° 2201/2003 du Conseil du 27 novembre 2003 relatif à la compétence, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale abrogeant le règlement (CE) n° 1347/2000. »

Article 3

Le chapitre V du titre Ier du livre III est ainsi modifié :

1° Dans l'intitulé de la section II, après le mot : « divorce », est inséré le mot : « judiciaire » ;

2° L'intitulé de la sous-section 2 de la section II est complété par le mot : « judiciaire » ;

3° L'intitulé de la sous-section 3 de la section II est complété par le mot : « judiciaire ».

Article 4

Au titre Ier du livre III, il est inséré un chapitre V bis ainsi rédigé :

« Chapitre V bis

« Le divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats, déposé au rang des minutes d'un notaire

« Art. 1144.-L'information prévue au 1° de l'article 229-2 prend la forme d'un formulaire destiné à chacun des enfants mineurs, qui mentionne son droit de demander à être entendu dans les conditions de l'article 388-1 du code civil ainsi que les conséquences de son choix sur les suites de la procédure.

« Le modèle de formulaire est fixé par arrêté du garde des sceaux, ministre de la justice.

« Art. 1144-1.-La convention de divorce par consentement mutuel par acte sous signature privée contresigné par avocats précise le nom du notaire ou de la personne morale titulaire de l'office notarial chargé de recevoir l'acte en dépôt au rang de ses minutes.

« Art. 1144-2.-La convention de divorce mentionne, le cas échéant, que l'information prévue au 1° de l'article 229-2 du code civil n'a pas été donnée en l'absence de discernement de l'enfant mineur concerné.

« Art. 1144-3.-La convention de divorce précise la valeur des biens ou droits attribués à titre de prestation compensatoire.

« Lorsque ceux-ci sont soumis à la publicité foncière, l'attribution est opérée par acte dressé en la forme authentique devant notaire, annexé à la convention.

« Art. 1144-4.-La convention de divorce qui fixe une pension alimentaire ou une prestation compensatoire sous forme de rente viagère rappelle les modalités de recouvrement et les règles de révision de la créance ainsi que les sanctions pénales encourues en cas de défaillance.

« Art. 1144-5.-La convention de divorce fixe la répartition des frais de celui-ci entre les époux sous réserve de l'application des dispositions de l'article 123-2 du décret n° 91-1266 du 19 décembre 1991 lorsque l'un des époux bénéficie de l'aide juridictionnelle.

« A défaut de précision de la convention, les frais du divorce sont partagés par moitié.

« Art. 1145.-La convention de divorce est signée par les époux et leurs avocats ensemble, en trois exemplaires.

« Le cas échéant, y sont annexés le formulaire signé et daté par chacun des enfants mineurs, l'état liquidatif de partage en la forme authentique et l'acte authentique d'attribution de biens soumis à publicité foncière.

« Chaque époux conserve un original de la convention accompagné, le cas échéant, de ses annexes et revêtu des quatre signatures. Le troisième original est destiné à son dépôt au rang des minutes d'un notaire.

« Le cas échéant, un quatrième original est établi, dans les mêmes conditions, pour permettre la formalité de l'enregistrement.

« Art. 1146.-La convention de divorce et ses annexes sont transmises au notaire, à la requête des parties, par

l'avocat le plus diligent, aux fins de dépôt au rang des minutes du notaire, dans un délai de sept jours suivant la date de la signature de la convention.

« Lorsqu'elles sont rédigées en langue étrangère, la convention et ses annexes sont accompagnées d'une traduction effectuée par un traducteur habilité au sens de l'article 7 du décret n° 2007-1205 du 10 août 2007.

« Le dépôt de la convention intervient dans un délai de quinze jours suivant la date de la réception de la convention par le notaire.

« Art. 1147.-Mention du divorce est portée en marge de l'acte de mariage ainsi que de l'acte de naissance de chacun des époux, à la requête de l'intéressé ou de son avocat, au vu d'une attestation de dépôt délivrée par le notaire. L'attestation mentionne l'identité des époux et la date du dépôt.

« Si le mariage a été célébré à l'étranger et en l'absence d'acte de mariage conservé par un officier de l'état civil français, mention du divorce est portée en marge de l'acte de naissance de chacun des époux, si cet acte est conservé sur un registre d'état civil français. A défaut, l'attestation de dépôt est conservée au répertoire mentionné à l'article 4-1 du décret du 1er juin 1965 portant création d'un service central d'état civil au ministère des affaires étrangères.

« Toutefois, cette mention ne peut être portée en marge de l'acte de naissance d'un Français qu'après transcription sur les registres de l'état civil de l'acte de mariage célébré par l'autorité étrangère à compter du 1er mars 2007.

« Art. 1148.-Il est justifié, à l'égard des tiers, du divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil par la production d'une attestation de dépôt délivrée par le notaire ou d'une copie de celle-ci.

« Art. 1148-1.-Les mainlevées, radiations de sûretés, mentions, transcriptions ou publications rendues nécessaires par le divorce prévu à l'article 229-1 du code civil sont valablement faites au vu de la production, par tout intéressé, d'une copie certifiée conforme de la convention de divorce et, le cas échéant, de ses annexes ou d'un de leurs extraits.

« Art. 1148-2.-Dès qu'un enfant mineur manifeste son souhait d'être entendu par le juge dans les conditions prévues à l'article 388-1 du code civil, la juridiction peut être saisie selon les modalités prévues aux articles 1088 à 1092.

« Les époux peuvent également, jusqu'au dépôt de la convention de divorce au rang des minutes d'un notaire, saisir la juridiction d'une demande de séparation de corps ou de divorce judiciaire dans les conditions prévues aux articles 1106 et 1107. »

Article 5

Aux premier et second alinéas de l'article 1077, les mots : « à l'article 229 » sont remplacés par les mots : « aux troisième à sixième alinéas de l'article 229 ».

Article 6

A l'article 1091, après le mot : « annexe », sont insérés les mots : «, le cas échéant, le formulaire d'information de l'enfant mineur demandant à être entendu daté et signé par lui ainsi qu'».

Article 7

Le second alinéa de l'article 1092 est remplacé par les dispositions suivantes :

« Après avoir procédé à l'audition du mineur dans les conditions définies au titre IX bis du livre Ier ou, en l'absence de discernement, avoir refusé son audition dans les conditions définies aux articles 338-4 et 338-5, il convoque chacun des époux par lettre simple expédiée quinze jours au moins avant la date qu'il fixe pour leur audition. Il avise le ou les avocats. »

▶ Chapitre II : Dispositions relatives aux agents diplomatiques et consulaires

Article 8

L'article 2 du décret n° 91-152 du 7 février 1991 relatif aux attributions notariales des agents diplomatiques et consulaires est complété par un alinéa ainsi rédigé :

« Ils ne sont pas compétents pour recevoir en dépôt, au rang des minutes, les conventions de divorce par consentement mutuel prévues à l'article 229-1 du code civil. »

Article 9

Au 1° de l'article 4-1 du décret du 1er juin 1965 susvisé portant création d'un service central d'état civil au ministère des affaires étrangères, après le mot : « France », sont insérés les mots : « ou des certificats de dépôt de divorce ».

▶ Chapitre III : Dispositions de coordination

Article 10

Au quatrième alinéa de l'article R. 351-12 du code de la construction et de l'habitation, après les mots : « prononçant le divorce », sont insérés les mots : « ou d'une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil ».

Article 11

Le code des procédures civiles d'exécution est ainsi modifié :

1° A l'article R. 213-2, après les mots : « qu'un nouveau jugement », sont insérés les mots : « ou une nouvelle convention réglant les effets du divorce par consentement mutuel » ;

2° A l'article R. 213-3 :

- a) Après le mot : « nouvelle », sont insérés les mots : « convention ou » ;
 b) Après les mots : « la notification de », sont insérés les mots : « la convention ou de » ;
 3° Après l'article R. 213-9, est ajouté un article ainsi rédigé :

« Art. R. 213-9-1.-La convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil peut prévoir que la pension alimentaire donne lieu à paiement direct.

« En ce cas, le débiteur de la pension précise l'identité du tiers débiteur saisi chargé du paiement et ses coordonnées.

« L'extrait de la convention constatant l'accord des parties est notifié au tiers débiteur selon les règles prévues aux premier et deuxième alinéas de l'article R. 213-1. »

Article 12

Le code de la sécurité sociale est ainsi modifié :

1° L'article R. 523-1 est modifié ainsi qu'il suit :

a) Le premier alinéa est complété par les mots : « , par convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, par acte reçu en la forme authentique par un notaire ou par convention judiciairement homologuée. » ;

b) Au deuxième alinéa, après le mot : « justice », sont insérés les mots : « , par convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, par acte reçu en la forme authentique par un notaire » ;

2° L'article R. 523-3 est remplacé par un article ainsi rédigé :

« Art. R. 523-3.-Lorsque le parent débiteur est défaillant et en l'absence d'une décision de justice, d'une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, d'un acte reçu en la forme authentique par un notaire ou d'une convention judiciairement homologuée, fixant le montant de l'obligation d'entretien, le versement de l'allocation de soutien familial au parent créancier ne se poursuit au-delà de la quatrième mensualité que dans les cas suivants :

« 1° Lorsque, à l'issue d'un contrôle diligenté par l'organisme débiteur des prestations familiales sur la situation du parent débiteur, celui-ci est considéré comme étant hors d'état de faire face à son obligation d'entretien ;

« 2° Ou lorsque, à l'issue du contrôle mentionné au 1°, le parent débiteur n'est pas considéré comme étant hors d'état de faire face à son obligation d'entretien et que le parent créancier a saisi l'autorité judiciaire en vue de la fixation du montant de la pension alimentaire mise à la charge du débiteur défaillant.

« Dans ce cas, le directeur de l'organisme débiteur des prestations familiales transmet à l'autorité judiciaire, sur sa demande, les renseignements dont il dispose concernant l'adresse et la solvabilité du débiteur en vue de faciliter la fixation de l'obligation d'entretien par cette autorité. » ;

3° Au I de l'article R. 523-3-2, après le mot : « justice », sont insérés les mots : « d'une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, d'un acte reçu en la forme authentique par un notaire » ;

4° A l'article R. 581-3, après le mot : « exécutoire », sont insérés les mots : « , par une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, par un acte reçu en la forme authentique par un notaire ou par convention judiciairement homologuée » ;

5° L'article D. 523-1 est modifié ainsi qu'il suit :

a) Au 5°, après le mot : « justice », sont insérés les mots : « , par une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil ou par un acte reçu en la forme authentique par un notaire » ;

b) Au 6°, après le mot : « justice », sont insérés les mots : « , par une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, par un acte reçu en la forme authentique par un notaire, ou par convention judiciairement homologuée ».

Article 13

Le code du travail est ainsi modifié :

1° Au 3° de l'article R. 3324-22, après le mot : « assortis », sont ajoutés les mots : « d'une convention ou » ;

2° Aux articles R. 5423-4 et R. 5423-26, après les mots : « fixée par », sont insérés les mots : « une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, un acte reçu en la forme authentique par un notaire, une convention de divorce homologuée par le juge ou par ».

Article 14

A l'article R. 327-15 du code du travail applicable à Mayotte, après les mots : « fixée par », sont insérés les mots : « une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, un acte reçu en la forme authentique par un notaire, une convention de divorce homologuée par le juge ou par ».

Article 15

Au quatrième alinéa de l'article D. 744-23 du code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile, après le mot : « exécutoire », sont insérés les mots : « , une convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, par un acte reçu en la forme authentique par un notaire ou par convention judiciairement homologuée ».

Article 16

A l'article D. 731-87 du code rural et de la pêche maritime, les mots : « jugement de » sont supprimés.

► Chapitre IV : Dispositions relatives à l'aide juridique

► Section 1 : Dispositions modifiant le décret n° 91-1266 du 19 décembre 1991

Article 17

Le décret du 19 décembre 1991 susvisé est modifié conformément aux dispositions de la présente section.

Article 18

A l'article 8-1, après le mot : « concernent », sont insérés les mots : « les divorces par consentement mutuel prévus à l'article 229-1 du code civil, ».

Article 19

Au huitième alinéa de l'article 26, au dernier alinéa de l'article 27 et à l'article 118-1, après le mot : « parvenir », sont insérés les mots : « à un divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil, ».

Article 20

Avant le dernier alinéa de l'article 33, il est inséré un alinéa ainsi rédigé :
« c) S'il a ou non bénéficié de l'aide juridictionnelle pour une procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil qui n'a pas abouti, lorsque la demande est formée en vue de parvenir à un divorce par consentement mutuel judiciaire. »

Article 21

Le sixième alinéa de l'article 42 est ainsi rédigé :
« Lorsque l'aide juridictionnelle est demandée en vue de parvenir à un divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil, à une transaction avant l'introduction de l'instance ou à un accord dans le cadre d'une procédure participative, le bureau s'assure que l'action susceptible d'être portée devant la juridiction, en cas de non-aboutissement de la procédure de divorce ou d'échec des pourparlers transactionnels ou de la procédure participative, n'est pas manifestement irrecevable ou dénuée de fondement. »

Article 22

I.-L'article 48 est complété par un alinéa ainsi rédigé :
« VI.-La décision comporte, le cas échéant, la mention que l'aide juridictionnelle a été antérieurement accordée en vue d'une procédure de divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil qui n'a pas abouti ainsi que le nom de l'avocat qui est intervenu à ce titre. Elle précise en outre le montant de l'indemnisation qui lui a été allouée lorsque celui-ci est déjà fixé. »
II.-Le 5° de l'article 51 est remplacé par les dispositions suivantes :
« 5° Lorsque l'aide juridictionnelle est accordée en vue de parvenir à un divorce par consentement mutuel régi par l'article 229-1 du code civil, à une transaction avant l'introduction de l'instance ou à un accord dans le cadre d'une procédure participative, au bureau d'aide juridictionnelle de la juridiction susceptible d'être saisie en cas de non-aboutissement de la procédure de divorce, d'échec des pourparlers transactionnels ou de la procédure participative, s'il est différent ; ».

Article 23

L'article 54 est complété par un alinéa ainsi rédigé :
« Par dérogation au premier alinéa, dans le cadre d'une procédure de divorce autre que celles prévues aux articles 229-1 et 230 du code civil, la décision d'admission à l'aide juridictionnelle est caduque si, dans les trente mois à compter du prononcé de l'ordonnance de non-conciliation, l'instance n'a pas été introduite. »

Article 24

Au troisième alinéa de l'article 104, après le mot : « pour », sont insérés les mots : « une procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, n'ayant pas abouti, ».

Article 25

L'article 107 est complété par un alinéa ainsi rédigé :
« Lorsqu'a été déposée au rang des minutes d'un notaire la convention de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, le paiement du notaire a lieu selon les modalités prévues à l'article 118-5. La demande d'attestation de mission doit être faite dans les quatre mois qui suivent le dépôt de l'acte, auprès du président du bureau d'aide juridictionnelle. »

Article 26

L'article 118-2 est complété par un alinéa ainsi rédigé :
« L'avocat mentionne dans sa lettre que les correspondances portant la mention " Officiel " échangées au cours de la procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil pourront être communiquées au président du bureau d'aide juridictionnelle et, le cas échéant, au président de la juridiction et à eux seuls, lors de l'examen de sa demande de paiement de la contribution qui lui est due par l'Etat au titre de l'aide juridictionnelle. »

Article 27

L'article 118-3 est ainsi modifié :
1° Après le premier alinéa, il est inséré un alinéa ainsi rédigé :
« Lorsque les époux consentent mutuellement à leur divorce en application de l'article 229-1 du code civil, l'avocat qui sollicite le paiement de la contribution de l'Etat remet au président du bureau d'aide juridictionnelle une attestation de dépôt de l'acte délivré par le notaire et un extrait de la convention portant sur la seule répartition des frais entre les époux. » ;
2° Après le deuxième alinéa devenu le troisième, il est inséré un alinéa ainsi rédigé :
« En cas de non-aboutissement de la procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, l'avocat communique au président du bureau d'aide juridictionnelle les correspondances portant la mention " Officiel " échangées au cours de la procédure et une attestation récapitulant les diligences accomplies, de nature à établir leur importance et leur sérieux. »

Article 28

L'article 118-5 est ainsi modifié :

- 1° Au premier alinéa, après la référence : « 118-7 », sont ajoutés les mots : « ou le montant de la contribution de l'Etat à la rétribution du notaire fixé à l'article 95 pour les actes soumis au droit fixe » ;
 2° Au deuxième alinéa, après le mot : « avocat », sont insérés les mots : « ou au notaire ».

Article 29

L'article 118-6 est ainsi modifié :

- 1° Au premier alinéa, après le mot : « homologuée », sont insérés les mots : « ou lorsque les époux consentent mutuellement à leur divorce en application de l'article 229-1 du code civil » ;
 2° Après le deuxième alinéa, il est inséré un alinéa ainsi rédigé :
 « En cas de non-aboutissement de la procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil, la contribution due est égale au quart du montant mentionné au premier alinéa. Le président du bureau d'aide juridictionnelle peut augmenter cette contribution, sans qu'elle puisse excéder les trois quarts de ce montant, sur justification par l'avocat de l'importance et du sérieux des diligences qu'il a accomplies. » ;
 3° Au troisième alinéa, après le mot : « participative », sont insérés les mots : « ou de l'absence d'aboutissement de la procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil » ;
 4° Au quatrième alinéa, après les mots : « instance et », sont insérés les mots : « que les époux consentent mutuellement à leur divorce en application de l'article 229-1 du code civil ou ».

Article 30

L'article 118-8 est ainsi modifié :

- 1° Après le premier alinéa, il est inséré un alinéa ainsi rédigé :
 « La rétribution accordée à l'avocat au titre de l'aide juridictionnelle pour une procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil qui n'a pas abouti est déduite de celle qui lui est allouée à ce titre lorsqu'il apporte son concours dans le cadre d'une procédure de divorce par consentement mutuel judiciaire diligentée par les mêmes parties lorsque celle-ci leur est ouverte. » ;
 2° L'article est complété par un alinéa ainsi rédigé :
 « Lorsque la contribution de l'Etat à la rétribution de l'avocat au titre de l'aide juridictionnelle accordée pour l'instance est réduite dans les conditions prévues à l'article 98, la contribution versée au titre de l'aide juridictionnelle accordée pour une procédure de divorce par consentement mutuel prévue à l'article 229-1 du code civil qui n'a pas abouti est réduite dans la même proportion. »

Article 31

L'article 123-2 est ainsi modifié :

- 1° Après le mot : « mutuel » est ajouté le mot : « judiciaire » ;
 2° L'article est complété par un alinéa ainsi rédigé :
 « En cas de divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil, la convention de divorce ne peut mettre à la charge de la partie bénéficiaire de l'aide juridictionnelle plus de la moitié des frais. »

Article 32

Le 2° de l'article 125 est complété par les mots : « ou la date et la nature de la convention de divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil ; ».

▶ Section 2 : Dispositions modifiant le décret n° 96-887 du 10 octobre 1996

Article 33

Au dernier alinéa de l'article 13, à l'article 15, au 1° de l'article 16 et à l'article 22 du règlement type annexé au décret du 10 octobre 1996 susvisé, après le mot : « cadre », sont insérés les mots : « d'un divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil ».

▶ Titre II : DISPOSITIONS RELATIVES AUX SUCCESSIONS

Article 34

Le code de procédure civile est modifié conformément aux articles 35 à 39 du présent titre.

▶ Chapitre Ier : Dispositions relatives à l'acceptation de la succession à concurrence de l'actif

Article 35

L'article 1334 est ainsi modifié :

- 1° Au premier alinéa de l'article 1334, après le mot : « instance », sont insérés les mots : « ou devant notaire » ;
 2° Il est inséré, après le premier alinéa, un alinéa ainsi rédigé :
 « Le notaire auprès de qui la déclaration est faite informe l'héritier de l'obligation de publicité prévue au troisième alinéa de l'article 1335. Dans le mois de la déclaration, le notaire en adresse copie au tribunal de grande instance dans le ressort duquel la succession s'est ouverte. » ;
 3° Au deuxième alinéa devenu le troisième, après le mot : « déclarant », sont insérés les mots : « ou au notaire ».

Article 36

Au troisième alinéa de l'article 1335, les mots : « les quinze jours » sont remplacés par les mots : « le délai d'un mois ».

Article 37

Au premier alinéa de l'article 1337, les mots : « dépose au greffe le compte de son administration » sont remplacés par les mots : « ou le notaire chargé du règlement de la succession dépose au greffe le compte de l'administration ».

▶ Chapitre II : Dispositions relatives à la renonciation à succession

Article 38

L'article 1339 est ainsi modifié :

- 1° Au premier alinéa, après le mot : « déposée », sont insérés les mots : « par l'héritier ou le notaire » ;
2° Le second alinéa est complété par : « ou au notaire ».

▶ Chapitre III : Dispositions relatives à l'envoi en possession du légataire universel

Article 39

Au chapitre II du titre III du livre III est insérée, après la section 6, une section 6 bis rédigée ainsi qu'il suit :

« Section 6 bis
« L'envoi en possession

« Art. 1378-1.-Dans les quinze jours suivant l'établissement du procès-verbal de l'ouverture et de l'état du testament mentionné à l'article 1007 du code civil, le notaire fait procéder à l'insertion d'un avis, qui comporte le nom du défunt, le nom et les coordonnées du notaire chargé de la succession, ainsi que l'existence d'un legs universel, au Bulletin officiel des annonces civiles et commerciales et dans un journal d'annonces légales diffusé dans le ressort du tribunal compétent.

« Cette publicité peut être faite par voie électronique.
« Les frais de publicité sont à la charge du légataire universel.

« Art. 1378-2.-L'opposition mentionnée au troisième alinéa de l'article 1007 du code civil est formée auprès du notaire chargé de la succession.

« Le légataire universel se fait alors envoyer en possession par une ordonnance du président mise au bas de la requête à laquelle est joint l'acte d'opposition. »

▶ Titre III : DISPOSITIONS DIVERSES ET TRANSITOIRES

Article 40

I. - Les dispositions du présent décret entrent en vigueur le 1er janvier 2017 à l'exception de celles de son titre II qui entrent en vigueur le 1er novembre 2017.

II. - Les requêtes en divorce par consentement mutuel déposées au greffe avant le 1er janvier 2017 sont traitées selon les règles en vigueur avant cette date.

L'avocat qui apporte son concours dans le cadre d'un divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil est valablement désigné au titre de l'aide juridictionnelle lorsque la décision d'attribution de l'aide juridictionnelle antérieure au 1er janvier 2017 est intervenue dans le cadre d'une procédure de divorce par consentement mutuel judiciaire.

III. - Les dispositions du présent décret ne sont pas applicables aux successions ouvertes avant le 1er novembre 2017.

Article 41

I.-A l'article 1575 du code de procédure civile, les mots : « dans sa rédaction résultant du décret n° 2016-1249 du 26 septembre 2016 relatif à l'action de groupe en matière de santé » sont remplacés par les mots : « dans sa rédaction résultant du décret n° 2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale ».

II.-A l'article R. 762-1 du code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile, les mots : « dans sa rédaction résultant du décret n° 2016-1456 du 28 octobre 2016 pris pour l'application de la loi n° 2016-274 du 7 mars 2016 et portant diverses dispositions relatives à l'entrée, au séjour et au travail des étrangers en France » sont remplacés par les mots : « dans sa rédaction résultant du décret n° 2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale ».

III.-Les articles 11 et 40 du présent décret sont applicables à Wallis-et-Futuna.

L'article 1578 du code de procédure civile est complété par une phrase ainsi rédigée :

« ; celle dévolue aux notaires pour recevoir en dépôt au rang de leurs minutes la convention de divorce par consentement mutuel prévu à l'article 229-1 du code civil peut-être exercée par le greffier du tribunal de première instance. »

IV.-L'article 12 est applicable à Saint-Pierre-et-Miquelon.

V.-L'article 9 est applicable sur l'ensemble du territoire de la République à l'exception de la Nouvelle-Calédonie.

VI.-Sont applicables en Polynésie française, outre les articles 3 à 7 qui le sont de plein droit, les articles 18 à 33,39 et 40.

Article 42

Le ministre des affaires étrangères et du développement international, le garde des sceaux, ministre de la justice, et la ministre des outre-mer sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent décret, qui sera publié au Journal officiel de la République française.

Fait le 28 décembre 2016.

Bernard Cazeneuve

Par le Premier ministre :

Le garde des sceaux, ministre de la justice,

Jean-Jacques Urvoas

Le ministre des affaires étrangères et du développement international,

Jean-Marc Ayrault

La ministre des outre-mer,

Ericka Bareigts

8. Circulaire du 26 janvier 2017 de présentation des dispositions en matière de divorce par consentement mutuel et de succession issues de la loi n°2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle et du décret n°2016-1907 du 28 décembre 2016 relatif au divorce prévu à l'article 229-1 du code civil et à diverses dispositions en matière successorale

---

BULLETIN OFFICIEL DU MINISTÈRE DE LA JUSTICE

Fiche 2

Les conditions du nouveau divorce par consentement mutuel

Les conditions du divorce par consentement mutuel sont prévues à l'article 229-1 du code civil qui dispose que « lorsque les époux s'entendent sur la rupture du mariage et ses effets, ils constatent, assistés chacun par un avocat, leur accord dans une convention prenant la forme d'un acte sous signature privée contresigné par leurs avocats et établi dans les conditions prévues à l'article 1374. Cette convention est déposée au rang des minutes d'un notaire, qui contrôle le respect des exigences formelles prévues aux 1° à 6° de l'article 229-3. Il s'assure également que le projet de convention n'a pas été signé avant l'expiration du délai de réflexion prévu à l'article 229-4. Ce dépôt donne ses effets à la convention en lui conférant date certaine et force exécutoire ».

1. L'accord des parties sur le principe du divorce et sur ses conséquences

Ce texte permet aux époux, qui s'entendent à la fois sur la rupture du mariage et sur l'ensemble des effets du divorce, de constater leur accord dans une convention prenant la forme d'un acte d'avocat tel que prévu à l'article 1374 du code civil, c'est-à-dire d'un acte sous signature privée, contresigné par l'avocat de chacune des parties.

Ce caractère purement conventionnel du divorce par consentement mutuel rend applicable à celui-ci le sous-titre Ier du titre III du Livre III du code civil relatif au contrat. Toutefois, s'il emprunte au droit des contrats, il s'en détache en raison de son caractère familial.

En effet, les dispositions qui sont inconciliables par nature avec le divorce sont inapplicables. Ainsi, sous réserve de l'appréciation des juridictions¹, une clause résolutoire portant sur le principe du divorce serait déclarée nulle car contraire à l'ordre public. La deuxième hypothèse d'une action en résolution² fondée sur l'inexécution suffisamment grave après une notification du créancier au débiteur ne paraît pas pouvoir être valable dès lors qu'elle remettrait également en cause le principe du divorce.

Au contraire, l'article 1128 du code civil qui prévoit que « sont nécessaires à la validité du contrat : 1° Le consentement des parties ; 2° Leur capacité de contracter ; 3° Un consentement licite et certain. » est applicable au divorce par consentement mutuel extrajudiciaire.

La convention de divorce peut donc être attaquée en cas de vice du consentement, de défaut de capacité ou encore de contrariété à l'ordre public. A ce titre, l'article 1162 du code civil dispose que « le contrat ne peut déroger à l'ordre public ni par ses stipulations, ni par son but, que ce dernier ait été connu ou non par toute les parties ». En matière familiale, la jurisprudence a une appréciation extensive de l'ordre public. Relèvent notamment de l'ordre public familial, l'autorité parentale (il n'est pas possible de renoncer ou de céder ses droits en-dehors des cas prévus par la loi) et l'obligation alimentaire (qui est indisponible et non susceptible de renonciation).

La convention de divorce ne doit donc pas contenir de clauses fantaisistes qui risqueraient d'entraîner la nullité du contrat. Plus encore, l'avocat doit s'assurer que la convention ne comporte pas de clauses qui contreviendraient à l'ordre public.

Une clause qui « prive[rait] de sa substance l'obligation essentielle » de l'un des époux pourrait être réputée non écrite sur le fondement de l'article 1170 du code civil. Ainsi une clause par laquelle l'un des époux s'exonérerait de toute responsabilité en cas de non paiement de la pension alimentaire serait réputée non écrite.

En revanche, le divorce par acte d'avocat paraît exclu du champ du contrôle des clauses abusives prévu à l'article 1171 du code civil. En effet la prohibition des clauses qui créent « un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat » ne sont réputées non écrites que dans les contrats d'adhésion. Le contrat d'adhésion est défini à l'article 1110 du code civil comme étant « celui dont les conditions générales,

---

¹ Le contentieux de la validité de la convention de divorce relève du tribunal de grande instance.

² Art. 1224. - La résolution résulte soit de l'application d'une clause résolutoire soit, en cas d'inexécution suffisamment grave, d'une notification du créancier au débiteur ou d'une décision de justice.

soustraites à la négociation, sont déterminées à l'avance par l'une des parties ». La qualification de contrat d'adhésion suppose donc la prédétermination unilatérale de conditions générales par l'une des parties et l'absence de négociation de ces conditions générales par l'autre partie. Or l'intervention d'un avocat auprès de chacune des parties a pour objet de garantir l'effectivité d'une négociation des clauses de la convention de divorce et de la prise en compte des intérêts de chacun des époux.

2. La nécessité de deux avocats

Cette nouvelle procédure suppose l'intervention de deux avocats distincts, chacun choisi personnellement par chaque époux, afin de garantir l'équilibre de la convention et le respect des intérêts de chacune des parties ainsi que de leurs enfants.

Il n'y a donc plus de possibilité pour les époux de divorcer avec un avocat commun.

Les avocats choisis ne peuvent pas exercer au sein de la même structure professionnelle afin de prévenir tout risque de conflit d'intérêts, ce qui résulte de l'article 7 du décret n°2005-790 du 12 juillet 2005 relatif aux règles de déontologie de la profession d'avocat, repris à l'article 4.1 du règlement intérieur national de la profession d'avocat³.

---

³ « L'avocat ne peut être ni le conseil ni le représentant ou le défenseur de plus d'un client dans une même affaire s'il y a conflit entre les intérêts de ses clients ou, sauf accord des parties, s'il existe un risque sérieux d'un tel conflit. Sauf accord écrit des parties, il s'abstient de s'occuper des affaires de tous les clients concernés lorsque surgit un conflit d'intérêt, lorsque le secret professionnel risque d'être violé ou lorsque son indépendance risque de ne plus être entière. Il ne peut accepter l'affaire d'un nouveau client si le secret des informations données par un ancien client risque d'être violé ou lorsque la connaissance par l'avocat des affaires de l'ancien client favoriserait le nouveau client. Lorsque des avocats sont membres d'un groupement d'exercice, les dispositions des alinéas qui précèdent sont applicables à ce groupement dans son ensemble et à tous ses membres. Elles s'appliquent également aux avocats qui exercent leur profession en mettant en commun des moyens, dès lors qu'il existe un risque de violation du secret professionnel. Les mêmes règles s'appliquent entre l'avocat collaborateur, pour ses dossiers personnels, et l'avocat ou la structure d'exercice avec lequel ou laquelle il collabore. »

Fiche 5

La signature de la convention de divorce et la transmission au notaire

• **Le respect du délai de réflexion**

L'article 229-4 du code civil fixe un délai de réflexion de quinze jours pour chacun des époux, à compter de la réception de la lettre recommandée contenant le projet de convention, pendant lequel les parties ne peuvent signer la convention.

Il appartient donc aux avocats et aux parties de définir une date de rendez-vous de signature qui soit fixée à plus de quinze jours à compter de la réception du dernier courrier recommandé, signé personnellement par chacune des parties. En effet, la signature de l'un des époux ne vaut pas réception de la convention par l'autre ni ne présume celle-ci. Les avocats respectifs des parties doivent donc s'assurer de la signature personnelle de l'époux sur l'avis de réception de la lettre recommandée.

• **La signature et le contreseing**

La convention est établie selon l'acte d'avocat prévu à l'article 1374 du code civil, qui fait foi de l'écriture et de la signature des parties. En contresignant l'acte, les avocats attestent du consentement libre et éclairé de leur client.

L'article 1145 du code de procédure civile précise que la convention doit être signée par les époux et leurs avocats ensemble, ce qui signifie une mise en présence physique des signataires au moment de la signature. En pratique, un rendez-vous commun aux deux époux et aux deux avocats devra être organisé en vue de la signature de la convention.

En effet, l'article 1175-1° du code civil exclut la possibilité d'établir et conserver sous forme électronique les actes sous signature privée relatifs aux droits de la famille de sorte qu'en l'absence de dérogation expressément prévue dans la loi du 18 novembre 2016, la signature par la voie électronique de la convention visée à l'article 229-1 du code civil est impossible.

La convention et ses annexes doivent être signées en trois exemplaires afin que chaque époux dispose d'un original et qu'un exemplaire soit déposé au rang des minutes du notaire désigné.

Lorsque la convention ou ses annexes doivent être soumises à la formalité de l'enregistrement, un quatrième exemplaire original devra être signé pour être transmis aux services fiscaux.

En cas de modification de la convention par rapport au projet initial, un nouveau délai de réflexion de quinze jours doit être laissé aux époux à compter de ces modifications, ce qui suppose, si celles-ci interviennent lors d'un rendez-vous de signature, d'organiser une seconde rencontre au moins quinze jours après.

L'archivage de la convention étant déjà assuré par son dépôt au rang des minutes d'un notaire, il n'est pas nécessaire d'en prévoir un à la charge des avocats.

L'avocat le plus diligent, ou mandaté par les deux parties, transmet la convention de divorce accompagnée de ses annexes au notaire mentionné dans l'acte dans un délai maximum de sept jours suivant la date de la signature de la convention (article 1146 du code de procédure civile). A défaut de respecter ce délai, il engage sa responsabilité professionnelle.

Ce délai est un délai indicatif maximal qui ne constitue pas un délai de rétractation dans la mesure où les époux ont déjà bénéficié d'un délai de réflexion antérieurement à la signature de la convention.

Enfin, l'original de la convention devant être transmis, l'envoi ne peut être dématérialisé.

Fiche 6

L'intervention du notaire en matière de divorce par consentement mutuel

1. La compétence territoriale des notaires

Conformément aux termes de l'ordonnance du 2 novembre 1945 relative au statut du notariat, les notaires ne sont pas assujettis à des règles de compétence internes.

En outre, les règles de compétence du règlement CE n°2201/2003 du 27 novembre 2003 relatif à la compétence, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale, ne concernent que les juridictions appelées à rendre une décision. Or, dans la nouvelle procédure de divorce par consentement mutuel, les notaires doivent, après un contrôle formel, déposer au rang de leurs minutes la convention constituant l'accord des époux et ils ne rendent de ce fait aucune décision, de sorte qu'ils ne sont pas des juridictions au sens de ce règlement.

Par conséquent, les notaires, qui ne sont pas assujettis à des règles de compétence, ont vocation à recevoir tout acte, émanant de parties françaises comme étrangères, qu'elles soient domiciliées en France ou à l'étranger dès lors que le droit français s'applique à leur divorce, sans préjudice des effets que les règles de droit international privé applicables aux parties, à raison de leur nationalité par exemple, pourraient entraîner dans un autre Etat, en termes de reconnaissance du divorce et de ses conséquences notamment.

Enfin, l'article 8 du décret du 28 décembre 2016 a expressément exclu les fonctions notariales des agents consulaires du dispositif. Ces derniers ne peuvent donc procéder au dépôt de la convention de divorce.

2. Le contrôle exercé par le notaire

Si le notaire n'a pas à contrôler le contenu ou l'équilibre de la convention, il doit, avant de pouvoir effectuer le dépôt de la convention au rang de ses minutes, vérifier la régularité de celle-ci au regard des dispositions légales ou réglementaires. Pour autant, s'il est porté manifestement atteinte à l'ordre public (une clause qui évincerait les règles d'attribution de l'autorité parentale découlant de la filiation ou une clause de non-remariage par exemple), le notaire, en sa qualité d'officier public, pourra alerter les avocats sur la difficulté.

Ni les époux, ni les avocats n'ont en principe à se présenter devant le notaire.

• **Le contrôle du respect du délai de réflexion**

L'article 229-1 du code civil donne expressément au notaire compétence pour s'assurer que le délai de réflexion de quinze jours entre la rédaction de la convention et la signature prévu à l'article 229-4 du même code a bien été respecté.

A cette fin, la convention pourra comporter utilement en annexe la copie des avis de réception des lettres recommandées envoyées à chacune des parties et contenant le projet de convention.

Si le délai de réflexion de quinze jours n'a pas été respecté, le notaire ne peut procéder au dépôt de la convention.

• **Le contrôle des exigences formelles**

Le dernier alinéa de l'article 229-1 du code civil rappelle le rôle du notaire. Celui-ci doit vérifier le respect des exigences prévues aux 1° au 6° de l'article 229-3 du code civil, soit :

1° Les nom, prénoms, profession, résidence, nationalité, date et lieu de naissance de chacun des époux, la date et le lieu de mariage, ainsi que les mêmes indications, le cas échéant, pour chacun de leurs enfants ;

2° Le nom, l'adresse professionnelle et la structure d'exercice professionnel des avocats chargés d'assister les époux ainsi que le barreau auquel ils sont inscrits ;

3° La mention de l'accord des époux sur la rupture du mariage et sur ses effets dans les termes énoncés par la convention ;

4° Les modalités du règlement complet des effets du divorce conformément au chapitre III du présent titre,

notamment s'il y a lieu au versement d'une prestation compensatoire ;

5° L'état liquidatif du régime matrimonial, le cas échéant en la forme authentique devant notaire lorsque la liquidation porte sur des biens soumis à publicité foncière, ou la déclaration qu'il n'y a pas lieu à liquidation ;

6° La mention que le mineur a été informé par ses parents de son droit à être entendu par le juge dans les conditions prévues à l'article 388-1 et qu'il ne souhaite pas faire usage de cette faculté.

Le cas échéant, le notaire vérifie que la convention comporte la mention selon laquelle l'information prévue à l'article 229-2, 1° du code civil n'a pas été donnée en l'absence de discernement de l'enfant (article 1144-2 du code de procédure civile).

Si la convention ne contient pas l'ensemble de ces mentions, le notaire doit refuser de procéder à son dépôt. Les époux devront rédiger une nouvelle convention avec les mentions manquantes et respecter le délai de réflexion de quinze jours avant de pouvoir procéder à la signature de celle-ci et de la transmettre au notaire en vue de son dépôt.

- **Le contrôle des annexes**

- La présence du formulaire d'information du mineur

En présence d'enfants mineurs communs au couple et capables de discernement, le notaire doit s'assurer que chacun d'entre eux a reçu l'information de son droit à être entendu par un juge s'il en fait la demande.

Le notaire n'a pas à apprécier le discernement de l'enfant au moment de la délivrance de l'information par les parents, mais il doit s'assurer de l'effectivité de l'information, matérialisée par le formulaire daté et signé par le mineur qui n'a pas demandé à être entendu. Ce formulaire rempli doit être annexé à la convention et il ne peut être procédé au dépôt en son absence, sauf si la convention comporte la mention selon laquelle l'information n'a pas été donnée au mineur en l'absence de discernement de celui-ci.

Lorsque plusieurs enfants sont concernés, l'absence d'un seul des formulaires requis empêchera le notaire de procéder au dépôt. Il est de la responsabilité de l'avocat de transmettre la convention complète, ce qui inclut les annexes.

- La présence des actes authentiques

En présence de biens soumis à publicité foncière faisant l'objet de la liquidation du régime matrimonial des époux, le notaire ne pourra procéder au dépôt de la convention de divorce en l'absence d'état liquidatif.

De la même manière, si un bien soumis à publicité foncière est attribué à titre de prestation compensatoire, le notaire devra vérifier que cette attribution a été opérée par acte authentique annexé à la convention.

Si le notaire ne contrôle pas le contenu de ces annexes, il ne pourra en revanche procéder au dépôt de la convention au rang de ses minutes si l'une d'elle est manquante.

- La présence d'une traduction

Le notaire devant s'assurer du respect des exigences formelles, une traduction doit être annexée à toute convention rédigée en langue étrangère pour permettre un contrôle effectif de l'officier public.

3. Le dépôt de la convention au rang des minutes du notaire

Le notaire dispose d'un délai maximal de quinze jours pour procéder au contrôle susmentionné de la convention et de ses annexes et déposer l'acte au rang de ses minutes (article 1146, alinéa 2 du code de procédure civile). Ce délai ne constituant pas un délai de rétractation, le notaire peut procéder à ce contrôle et au dépôt dès réception des documents. Le dépassement de ce délai ne constitue pas une cause de caducité de la convention mais peut être de nature à engager la responsabilité professionnelle du notaire.

Le dépôt de la convention de divorce au rang des minutes du notaire ne confère pas à la convention de divorce la qualité d'acte authentique mais lui donne date certaine et force exécutoire à l'accord des parties et entraîne la dissolution du mariage à cette date.

Les effets du divorce entre les époux, en ce qui concerne leurs biens, prennent effet à la date du dépôt, à moins que la convention n'en dispose autrement (article 262-1 du code civil).

Le dépôt au rang des minutes du notaire emporte l'obligation d'assurer la conservation de l'acte pendant une durée de 75 ans et le droit d'en délivrer des copies exécutoires et des copies authentiques.

L'article 14 du décret n°71-942 du 26 novembre 1971 (modifié par décret du 20 mai 2016), prévoit les

conditions de conservation en cas de suppression ou de scission d'un office de notaire, à titre provisoire ou définitif, ce qui permet d'assurer la continuité de la conservation.

Le notaire doit délivrer une attestation de dépôt à chacun des époux qui contient, outre ses coordonnées, notamment :

- la mention du divorce,
- l'identité complète des époux, leurs lieu et date de naissance,
- le nom de leurs avocats respectifs et le barreau auquel ils sont inscrits,
- la date de dépôt.

Une attestation est également délivrée, le cas échéant, à l'avocat désigné au titre de l'aide juridictionnelle, à sa demande, afin que celui-ci puisse solliciter le paiement de la contribution de l'Etat (article 118-3 du décret n°91-1266 du 19 décembre 1991).

Cette attestation permettra aux ex-conjoints ou à leurs avocats de faire procéder à la mention du divorce sur les actes de l'état civil et de justifier du divorce auprès des tiers.

Dans l'hypothèse où l'un des époux se rétracterait entre la signature de la convention et son dépôt au rang des minutes, le notaire doit quand même procéder à l'enregistrement de la convention.

En effet, la convention de divorce constitue un contrat à terme au sens de l'article 1305 du code civil, qui engage les parties de manière irrévocable, sauf consentement mutuel des parties pour y renoncer ou pour les causes que la loi autorise (article 1193 du code civil), en l'espèce la demande d'audition de l'enfant (article 229-2 du code civil). Seuls les effets de la convention, et donc l'exigibilité des obligations de chacun des époux, sont différés jusqu'au dépôt de l'acte au rang des minutes du notaire mais la force obligatoire de la convention s'impose aux parties dès la signature. En conséquence, il est interdit à un seul des époux de "faire blocage" et de bénéficier de ce fait d'une faculté de rétractation non prévue par la loi.

Les deux époux peuvent néanmoins, d'un commun accord, renoncer au divorce et révoquer la convention jusqu'au dépôt de celle-ci au rang des minutes du notaire en application de l'article 1193 du code civil. Le notaire sera informé de la renonciation au divorce par tous moyens, aucune condition de forme n'étant imposée.

Dans le cas d'un renoncement à cette voie du divorce par consentement extrajudiciaire, l'article 1148-2, alinéa 2 du code de procédure civile dispose que les parties peuvent alors saisir la juridiction dans les conditions des articles 1106 et 1107 du même code.

La convention peut aussi être modifiée entre la signature et le dépôt d'un commun accord entre les époux (article 1193 du code civil). Dans ce cas, une nouvelle convention devra être rédigée et les avocats devront veiller à informer le notaire de ce changement afin que celui-ci ne procède pas au dépôt. Le délai de réflexion de quinze jours courra à nouveau entre la rédaction du projet et la signature de celui-ci par les parties en présence de leurs avocats.

Fiche 7

La mention du divorce par consentement mutuel extrajudiciaire sur les actes d'état civil

Dès réception de l'attestation de dépôt de la convention de divorce et de ses annexes, les époux ou les avocats doivent en principe transmettre celle-ci à l'officier d'état civil de leur lieu de mariage aux fins de mention du divorce sur l'acte de mariage selon les modalités prévues à l'article 1147 du code de procédure civile. Le mariage est dissous à la date de l'attestation de dépôt qui lui donne force exécutoire.

Conformément aux dispositions de l'article 49 du code civil, l'officier d'état civil qui a apposé la mention du divorce en marge de l'acte de mariage, transmet un avis à l'officier de l'état civil dépositaire de l'acte de naissance de chacun des époux aux fins de mise à jour de ces actes par la mention de divorce.

En pratique, l'officier d'état civil se reportera aux dispositions des articles 229-1 du code civil et 1147 du code de procédure civile afin d'apposer les mentions suivantes :

– sur l'acte de mariage :

Mariage dissous.
Convention de divorce déposé au rang des minutes de Maître ....., notaire à ....., office notarial n° ... (cde CRPCEN), le .....(date de l'attestation de dépôt).
... (lieu et date d'apposition de la mention).
.... (qualité et signature de l'officier de l'état civil).

– sur l'acte de naissance :

Divorcé(e) de ....
Convention de divorce déposé au rang des minutes de Maître ....., notaire à ....., office notarial n° ... (cde CRPCEN), le .....(date de l'attestation de dépôt).
... (lieu et date d'apposition de la mention).
.... (qualité et signature de l'officier de l'état civil).

Si le mariage a été célébré à l'étranger et en l'absence d'acte de mariage conservé par un officier d'état civil français, la mention du divorce sera portée sur les actes de naissance et à défaut, l'attestation de dépôt sera conservée au répertoire civil annexe détenu au service central d'état civil à Nantes. Toutefois, si le mariage a été célébré à l'étranger à compter du 1er mars 2007, sa transcription sur les registres de l'état civil français sera nécessaire avant de pouvoir inscrire la mention du divorce sur l'acte de naissance d'un Français.

Le divorce est opposable aux tiers à partir du jour où les formalités de mention en marge des actes d'état civil ont été effectuées.

§ 4. Het regelgevend kader van Nederland inzake buitengerechtelijke echtscheiding

1. Burgerlijk Wetboek

Artikel 247a

Indien een aantekening als bedoeld in artikel 252, eerste lid, is geplaatst en de ouders hun samenleving beëindigen, stellen zij een ouderschapsplan op als bedoeld in artikel 815, tweede en derde lid, van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

2. Wetboek voor burgerlijke rechtsvordering

Artikel 79

1. Partijen kunnen in zaken voor de kantonrechter in persoon procederen.
2. In alle overige zaken kunnen partijen niet in persoon procederen, maar slechts bij advocaat. Zij worden geacht tot aan het eindvonnis bij de gestelde advocaat woonplaats te hebben gekozen, tenzij zij hebben verklaard een andere woonplaats te hebben gekozen. Zij kunnen de door hen gestelde advocaat niet herroepen zonder tevens een andere advocaat te stellen.

Artikel 261

1. Voor zover uit de wet niet anders voortvloeit, is deze titel van toepassing op alle zaken die met een verzoekschrift moeten worden ingeleid, alsmede op zaken waarin de rechter ambtshalve een beschikking geeft.
2. Met een verzoekschrift worden ingeleid de zaken ten aanzien waarvan dit uit de wet voortvloeit.

Artikel 278

1. Het verzoekschrift vermeldt de voornamen, naam en woonplaats of, bij gebreke van een woonplaats in Nederland, het werkelijk verblijf van de verzoeker, alsmede een duidelijke omschrijving van het verzoek en de gronden waarop het berust. In zaken betreffende een nalatenschap vermeldt het verzoekschrift tevens de laatste woonplaats van de overledene of de reden waarom deze vermelding niet mogelijk is.
2. Het verzoekschrift wordt ondertekend en ter griffie ingediend. Indien de voorzieningenrechter daarop moet beschikken, kan het aan deze ter hand worden gesteld.
3. Tenzij indiening bij de kantonrechter plaatsvindt of ingevolge bijzondere wettelijke bepaling niet door een advocaat behoeft te geschieden, wordt het verzoekschrift ondertekend door een advocaat. Het kantoor van die advocaat geldt als gekozen woonplaats van de verzoeker.
4. De griffier tekent de dag van indiening of de dag van terhandstelling aan de voorzieningenrechter op het verzoekschrift aan.

Artikel 809

1. In zaken betreffende minderjarigen, uitgezonderd die welke het levensonderhoud van een minderjarige betreffen die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt, beslist de rechter niet dan na de minderjarige van twaalf jaren of ouder in de gelegenheid te hebben gesteld hem zijn

mening kenbaar te maken, tenzij het naar het oordeel van de rechter een zaak van kennelijk ondergeschikt belang betreft. De rechter kan minderjarigen die de leeftijd van twaalf jaren nog niet hebben bereikt, in de gelegenheid stellen hem hun mening kenbaar te maken op een door hem te bepalen wijze. Hetzelfde geldt in zaken betreffende het levensonderhoud van minderjarigen die de leeftijd van zestien jaren nog niet hebben bereikt.

2. In zaken betreffende curatele, onderbewindstelling en mentorschap is de eerste volzin van het eerste lid van overeenkomstige toepassing ten aanzien van de onder curatele te stellen of gestelde persoon, ten aanzien van degene wiens goederen het betreft alsmede ten aanzien van de persoon ten behoeve van wie mentorschap is verzocht of is ingesteld.
3. Indien de gelegenheid waarop de minderjarige zijn mening kenbaar kan maken niet kan worden afgewacht zonder onmiddellijk en ernstig gevaar voor de minderjarige, kan de rechter de beschikkingen tot voorlopige ondertoezichtstelling van een minderjarige en tot machtiging van de gecertificeerde instelling, bedoeld in artikel 1.1 van de Jeugdwet om een minderjarige uit huis te plaatsen, een beschikking met betrekking tot de voorlopige voogdij alsmede een beschikking als bedoeld in artikel 265i, tweede lid, van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek geven zonder toepassing van het eerste lid. Deze beschikkingen verliezen haar kracht na verloop van twee weken, tenzij de minderjarige binnen deze termijn in de gelegenheid is gesteld zijn mening kenbaar te maken.
4. Indien de minderjarige van de in het eerste en derde lid bedoelde gelegenheid geen gebruik heeft gemaakt, kan de rechter een nadere dag bepalen, waarop hij voor hem gebracht zal worden. Verschijnt de minderjarige alsdan wederom niet, dan kan de zaak zonder hem worden behandeld.

Artikel 815

1. Onverminderd het in artikel 278, eerste lid, bepaalde vermeldt het verzoekschrift:
  - a. de naam, de voornamen en voorzover bekend de woonplaats en de werkelijke verblijfplaats van de echtgenoot die niet de verzoeker is;
  - b. voorzover bekend de naam van diens raadsman;
  - c. de naam en de voornamen en voorzover bekend de woonplaats en de werkelijke verblijfplaats van ieder minderjarig kind van de echtgenoten te zamen of van een van hen.
2. Het verzoekschrift bevat een door beide echtgenoten ondertekend ouderschapsplan ten aanzien van:
  - a. hun gezamenlijke minderjarige kinderen over wie de echtgenoten al dan niet gezamenlijk het gezag uitoefenen;
  - b. de minderjarige kinderen over wie de echtgenoten ingevolge artikel 253sa of 253t het gezag gezamenlijk uitoefenen.
3. In het ouderschapsplan worden in ieder geval afspraken opgenomen over:
  - a. de wijze waarop de echtgenoten de zorg- en opvoedingstaken, bedoeld in artikel 247 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek, verdelen of het recht en de verplichting tot omgang, bedoeld in artikel 377a, eerste lid, van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek vormgeven;
  - b. de wijze waarop de echtgenoten elkaar informatie verschaffen en raadplegen omtrent gewichtige aangelegenheden met betrekking tot de persoon en het vermogen van de minderjarige kinderen;
  - c. de kosten van de verzorging en opvoeding van de minderjarige kinderen.
4. Het verzoekschrift vermeldt over welke van de gevraagde voorzieningen overeenstemming is bereikt en over welke van de gevraagde voorzieningen een verschil van mening bestaat met de gronden daarvoor. Tevens vermeldt het verzoekschrift op welke wijze de kinderen zijn betrokken bij het opstellen van het ouderschapsplan.

5. Bij de indiening van het verzoekschrift moeten worden overgelegd:
- a. een afschrift of uittreksel van de huwelijksakte;
  - b. bescheiden betreffende de gronden waarop de rechter ingevolge artikel 4 rechtsmacht heeft;
  - c. een afschrift of uittreksel van de akte van geboorte van ieder minderjarig kind van de echtgenoten te zamen of van een van hen;
  - d. de processtukken die betrekking hebben op de voorlopige voorzieningen, bedoeld in de artikelen 822 en 823, indien deze zijn gevraagd;
  - e. indien het een verzoek tot ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed betreft: een authentiek afschrift van de rechterlijke uitspraak waarbij de scheiding van tafel en bed is uitgesproken.
6. Indien het ouderschapsplan, bedoeld in het tweede lid, of de stukken, bedoeld in het vijfde lid, onderdelen a tot en met c, redelijkerwijs niet kunnen worden overgelegd, kan worden volstaan met overlegging van andere stukken of kan op andere wijze daarin worden voorzien, een en ander ter beoordeling van de rechter.
7. Indien ten behoeve van minderjarige kinderen voorzieningen moeten worden getroffen, zendt de griffier onverwijld een afschrift van het verzoekschrift aan de raad voor de kindbescherming.

Artikel 819

De rechter kan op verzoek van de echtgenoten of van een van hen de getroffen onderlinge regelingen, daaronder begrepen afspraken omtrent uitkeringen tot levensonderhoud en omtrent de kosten van verzorging en opvoeding van een minderjarige, geheel of gedeeltelijk in de beschikking opnemen.

§ 5. Het regelgevend kader van Noorwegen inzake buitengerechtelijke echtscheiding

1. Barnelova Act No. 7 of 8 April 1981 relating to Children and Parents

Courts of Justice Act, apply for a reopening of the case if he produces information which gives cause for serious doubt as to whether the question of paternity has been correctly decided in the judgment.

Section 29 Costs of the case

The State bears the costs incurred by the court in the case, including expenditure on obtaining information which the court considers necessary.

CHAPTER 5 PARENTAL RESPONSIBILITY AND WHERE THE CHILD SHALL LIVE PERMANENTLY

Section 30 Meaning of parental responsibility

The child is entitled to care and consideration from those who have parental responsibility. These persons have the right and the duty to make decisions for the child in personal matters within the limits set by sections 31 and 33. Parental responsibility shall be exercised on the basis of the child's interests and needs.

Those who have parental responsibility are under obligation to bring up and maintain the child properly. They shall ensure that the child receives an education according to his or her ability and aptitude.

The child must not be subjected to violence or in any other way be treated so as to harm or endanger his or her mental or physical health.

As regards the right to make decisions on behalf of the child in financial matters, the provisions of Act No. 3 of 22 April 1927 on Guardianship shall apply.

Section 31 The child's right of co-determination

As the child develops and matures, the parents shall listen to the child's opinion before making decisions for the child on personal matters. They shall pay due regard to the opinion of the child. The same applies to others with whom the child lives or who are involved with the child.

When the child has reached the age of 12, he or she shall be allowed to state his or her opinion before decisions are made on personal matters on his or her behalf, including the question of which of the parents he or she wishes to live with. Great importance shall be attached to the child's wishes.

Section 32 Education, membership of associations

Children who have reached the age of 15 shall themselves decide the question of choice of education and of applying for membership of or resigning from associations.

Section 33 The child's right of self-determination

Parents shall steadily extend the child's right to make his or her own decisions as he or she gets older and until he or she comes of age.

The court may, as a condition for a decision, stipulate that the child may not, for a specified period, be taken away from the home where the child is living if the move may have a detrimental effect on the child, and there are no reasonable grounds for moving.

If no one has come forward or the court rejects all claims for parental responsibility, it shall notify the child welfare service to this effect. The child welfare service shall place the child pursuant to the provisions of the Act on Child Welfare Services. Section 4-14 and section 4-15, first paragraph, section 4-16, section 4-17, section 4-18, first paragraph and section 4-20 shall apply correspondingly.

Decisions pursuant to this section may again be referred to the court by the surviving parent and amended if special grounds so indicate. Section 39, third paragraph, shall apply correspondingly.

Section 38 Interim decisions regarding parental responsibility or with whom the child shall live

In legal proceedings concerning parental responsibility the court, pursuant to a claim by one of the parties, may by order determine which of the parties shall have parental responsibility until a final and binding judgment is pronounced. The court may render an interim decision pending the final decision in the case.

The provision in the first paragraph shall apply correspondingly to cases concerning whom the child shall live with.

The court may also render an interim decision before proceedings are instituted if there are special grounds for this. At the same time the court may prohibit the other parent from entering the property or the dwelling where the child lives. If an immediate decision is not necessary the court shall, as far as possible, allow the other party an opportunity to express an opinion. The judge shall in the order set a time-limit for instituting proceedings. If the time-limit expires without extension, any decisions taken cease to have effect.

Section 39 Alteration of agreements or decisions regarding parental responsibility etc.

Parents may alter an agreement or a decision regarding parental responsibility or with whom the child shall live.

If they do not agree, either of them may, pursuant to section 34, third paragraph, institute proceedings in a court or have the case referred to the county governor. Judicial or administrative decisions and settlements in court may nevertheless only be altered if special reasons so indicate. Interim decisions pursuant to section 38 may be altered on the same conditions by the court conducting the main hearing.

If it is obvious that no such special reasons as are mentioned in the second paragraph exist, the court may decide the case without a main hearing.

Section 40 Where decisions shall be taken

Decisions as to parental responsibility or with whom the child shall live shall be taken by the court or the county governor at the child's home venue at the time when proceedings were instituted.

Section 41 Use of experts, the child welfare service or the social services

In matters where this is necessary, experts, the child welfare service or the social services should express their opinions before decisions are taken.

Section 41 a Registration of parental responsibility

Agreements or decisions concerning parental responsibility shall be reported to the national population register. Agreements concerning parental responsibility which are not reported to the national population register are not valid.

Section 42 Enforcement

Chapter 13 of the Enforcement Act applies to the enforcement of decisions on parental responsibility or with whom the child shall live. The enforcement officer shall nevertheless collect coercive fines. Collection shall only take place at the request of the person entitled thereto. A decision by the county governor or the Ministry constitutes special grounds for enforcement. An interim decision pursuant to section 38 is enforceable even if the decision is not finally binding.

Section 43 Moving abroad with the child

If one of the parents has sole parental responsibility, the other parent may not object to the child moving abroad. If the parents have joint parental responsibility, both of them must consent to the child moving abroad.

If the parents disagree as to who shall have parental responsibility or with whom the child shall live permanently, the child must not move abroad until the matter has been decided.

Section 43 a Travel abroad with the child

A person who has joint parental responsibility or sole parental responsibility may take the child on short trips abroad. If the parents have joint parental responsibility, the court may by order prohibit travel abroad with the child if it is uncertain that the child will return. The prohibition may apply to a single trip or in general, and may also be imposed in a case concerning parental responsibility, with whom the child shall live or right of access. The court may make an interim decision pending a final decision of the case.

In cases where a prohibition against travel has been imposed, the child's name shall be deleted from the passport of the parent who wishes to leave the country, or the child's passport shall be revoked, or the child may be placed in the care of other persons in a proper manner until the case has been decided.

If there is a risk that the child will not return, the police may impose a temporary prohibition against leaving the country until the case can be dealt with by the court. The second paragraph shall apply correspondingly.

The parent who does not have parental responsibility may not travel abroad with the child without the consent of the parent who has parental responsibility. However, at the request of the parent who wishes to travel, the court may consent to the child travelling abroad if it is obvious that the child will return. The first paragraph, third and fourth sentences, shall apply correspondingly to such consent.

CHAPTER 7 DUTY TO REAR THE CHILD

Section 51 Duty of the parents to rear the child

The parents shall bear the expenses of maintaining and educating the child according to the child's ability and aptitude and the financial circumstances of the parents, when the child itself does not have the requisite means. Both parents have a mutual obligation to contribute what is necessary, each according to his or her ability.

The provisions regarding the parent's duty to rear the child pursuant to this chapter apply correspondingly to other persons who have been given parental responsibility after both parents are deceased.

Section 52 Maintenance contributions

Where one or both of the parents do not live with the child, the parent concerned shall pay fixed contributions to maintenance and education. Parents who live with the child may also be required to pay contributions if they fail to fulfil their obligation to maintain the child pursuant to section 51. No one may renounce the rights the child has pursuant to this paragraph.

For special expenses incurred before the child attains the age of 18, the parents may be ordered to pay special contributions. A claim for special contributions must be filed within one year after the special expenses were incurred. The Ministry may by regulation lay down supplementary rules on special contributions.

It is the child who has the right to the contribution. Unless otherwise determined, it shall be paid monthly in advance to the parent with whom the child lives permanently. The contribution shall be paid as from the calendar month in which the claim arises until the end of the calendar month when the preconditions for the contribution no longer apply.

Section 53 Duration of obligation to rear the child

The obligation of the parents pursuant to sections 51 and 52 lasts until the child reaches the age of 18 unless otherwise agreed or determined in pursuance of this section.

If the child, after having reached the age of 18, wishes to continue with what must be regarded as a normal education, he or she is entitled to financial support for the duration of such education. Nevertheless, this does not apply if in view of the financial resources of the parents and other circumstances it would be unreasonable to impose an obligation to pay contributions. A time limit shall be set in respect of claims for contributions pursuant to this provision.

Parents may also be ordered to pay contributions towards further education if this is reasonable considering their financial resources, the interests and aptitudes of the child, the opportunities of acquiring funds for further education from other sources, and other circumstances. A time-limit shall be set in respect of claims for such contributions.

Section 54 How maintenance contributions are determined

The parents may make an agreement regarding maintenance contributions to the child. If they wish to agree on an amount that is less than the minimum sum stipulated pursuant to section 5, first paragraph, of Act No. 2 of 17 February 1989 on Advance Payment of

Maintenance Contributions, they must not agree on a contribution that is less than the rates that have been determined by the Ministry pursuant to the seventh paragraph.

If they fail to agree, each of them may request that the maintenance enforcement officer determine the contribution. They may do this even if they originally reached agreement on the contribution.

The question shall nevertheless be settled by the courts

- a) if either of the parents requests that this be done in conjunction with matrimonial proceedings or proceedings concerning parental responsibility, with whom the child shall live or right of access,
- b) if the maintenance enforcement officer refers the parties to the courts because this is more appropriate in view of the nature of the case.

With regard to contributions pursuant to section 53, second and third paragraphs, to children who have reached the age of 18, it is the child himself or herself who shall make an agreement or be party to the case.

If the parents are not cohabiting when the child is born and they have not made an agreement regarding contributions, the maintenance enforcement officer shall on his own initiative determine the maintenance contribution to the child.

An agency dealing with cases concerning the determination of contributions has the same right to request information as the maintenance enforcement officer pursuant to section 10, second paragraph.

The Ministry may by regulation lay down supplementary rules on the assessment of maintenance contributions pursuant to this Act.

Section 55 Determination of contributions for periods already elapsed

Maintenance contributions may also be determined in respect of periods already elapsed, but nonetheless not in respect of periods that have expired more than three years before the date on which the claim was submitted to the decision-making agency. If contributions are to be determined in respect of a period that has expired more than one year previously, it is a condition that the party has had a special reason for the delay in submitting the claim.

Section 56 Indexation of maintenance contributions

All fixed maintenance contributions to children shall be index-linked pursuant to the provisions of this section unless otherwise determined in the decision or the agreement.

Indexation also applies to the minimum amount stipulated pursuant to section 5, first paragraph, of Act No. 2 of 17 February 1989 on Advance Payment of Maintenance Contributions.

Indexation is linked to changes in the consumer price index issued by the Central Bureau of Statistics. The contributions shall be adjusted each year on the basis of the change in the value of the consumer price index as of the month of January compared with the value of the index at the previous adjustment. Each adjustment shall apply only to maintenance instalments falling due in June or later.

The contributions shall be adjusted by the same percentage as that by which the consumer price index has changed, calculated to the nearest tenth of one percent. The amount of the contribution shall be rounded off to the nearest ten kroner.

The maintenance enforcement officer shall recalculate contributions to be recovered pursuant to the Act on Recovery of Maintenance Contributions.

The Ministry may lay down regulations to implement and supplement the provisions of this section.

Section 57 Special alterations in contributions determined

A request may be made to alter contributions determined by an administrative agency or a court of justice, if special grounds so indicate. The Ministry may by regulation lay down supplementary rules on such alteration.

Contributions that have been or should have been paid when the request for alteration was submitted may also be reduced, increased or remitted if there are strong reasons for so doing. The Ministry may by regulation lay down supplementary rules on remission of such debt. The provisions of section 55, second sentence, apply correspondingly.

When a decision is rendered to reduce contributions that should have been paid already, private and public claims in regard to the contribution for the period to which the alteration applies, shall be determined again, taking the new contribution rate into account.

The provisions of section 54, second and third paragraphs, shall apply correspondingly with regard to who is responsible for deciding special alterations.

The provisions of section 54, sixth paragraph, to the effect that the maintenance enforcement officer may determine maintenance contributions on his own initiative shall apply correspondingly in the event of alteration of contributions.

Section 58 Relationship between the decision-making agency and claims by the parties

In appeals and in proceedings regarding alterations of maintenance contributions pursuant to section 57, the decision-making agency may go beyond the claims of the parties. The decision-making agency may also alter other contributions pursuant to the Children Act and maintenance contributions to the spouse even if none of the parties so requests.

Section 59 Interim decision in maintenance contribution proceedings

If it is evident that the contribution in a case will be an amount at least equal to the advance payment on contributions pursuant to Act No. 2 of 17 February 1989 relating to Advance Payment of Maintenance Contributions (the Advance Payment Act), the maintenance enforcement officer shall determine an interim contribution without delay. This contribution shall not be less than the advance payment to the children pursuant to the Advance Payment Act. On these same conditions, the maintenance enforcement officer shall render interim decisions to increase the contribution in a case.

In other cases, the maintenance enforcement officer may, on request, or in cases pursuant to section 54, fifth paragraph, on his own initiative, render interim decisions in proceedings to determine or increase contributions. If time is short, such decisions may be rendered without the opposite party being allowed to express an opinion.

The maintenance enforcement officer may, on request, render interim decisions to reduce contributions without the opposite party being allowed to express an opinion. This

applies if the maintenance enforcement officer deems it clear that the conditions for so doing are present.

Interim decisions pursuant to the first, second and third paragraphs apply from the month in which the request for determination or alteration was submitted. Such decisions may be carried out immediately, unless otherwise determined, and apply only until a final decision is rendered in the matter.

When maintenance cases shall be decided by a court, this section shall apply correspondingly. Interim decisions shall be rendered in a court order.

Section 59a

A decision regarding a child maintenance contribution determined by the maintenance enforcement officer may be appealed to the county office of the National Insurance Service.

Section 60 Implementation of decisions regarding contributions

Decisions in maintenance contribution proceedings are enforceable by execution. Such decisions have legal effect and may be implemented before they become final, unless otherwise determined. The time-limit for compliance is three days unless another time-limit has been fixed.

As regards recovery of maintenance contributions, Act No 5 of 9 December 1955 on Recovery of Maintenance Contributions etc., shall also apply.

If contributions that have been paid are reduced pursuant to section 57, the person paying the contributions may demand that the agency for recovery of maintenance contributions reduce the deduction ordered in his or her wages etc., in such manner and for such instalments as are judged equitable by the agency.

Section 61 Advance payment of maintenance contributions

Act No 2 of 17 February 1989 relating to Advance Payment of Maintenance Contributions (the Advance Payment Act) shall apply to the advance payment of contributions.

Section 62 Application for repayment of maintenance contributions when paternity has changed

If any person who by order or agreement has paid maintenance contributions to a child is later absolved of being the father of the child, he may claim reimbursement of the amount thereof from the National Insurance Fund. The claim may be reduced or fail if it is clear that he had no reasonable grounds for acknowledging paternity, or that he should have instituted proceedings for change of paternity earlier.

A person absolved of paternity may not apply to have the contributions repaid by the child himself or herself, by the mother or by the real father of the child.

2. Ekteskapsloven, The Marriage Act No. 47 of 4 July 1991

Part I. Contraction and dissolution of marriage

Chapter I. Conditions for contracting a marriage

Section 1 *Gender*

Two persons of opposite sex or of the same sex may contract marriage.

Added by the Act of 27 June 2008 No. 53 (in force from 1 January 2009 pursuant to the Decree of 27 June 2008 No. 745), previous section 1 changed to section 1a.

Section 1 a. *Age for marriage*

No person under 18 years of age may enter into a marriage.

Amended by the Acts of 18 January 2007 No. 1 (in force from 1 June 2007 pursuant to the Decree of 18 January 2007 No. 57) and 27 June 2008 No. 53 (in force from 1 January 2009 pursuant to the Decree of 27 June 2008 No. 745), section number changed from section 1, 15 June 2018 No. 31 (in force from 1 July 2018 pursuant to the Decree of 15 June 2018 No. 883). For transitional provision see part II of the Act).

Section 1 b. *Voluntariness*

Women and men have the same right to choose a spouse freely. They shall contract the marriage of their own free will and by their own consent.

Added by the Act of 10 June 2005 No. 38 (in force from 1 July 2005 pursuant to the Decree of 10 June 2005 No. 527). Amended by the Act of 27 June 2008 No. 53 (in force from 1 January 2009 pursuant to the Decree of 27 June 2008 No. 745), section number changed from section 1 a.

Section 2. *The right to enter into marriage for persons placed under guardianship*

Any person placed under guardianship must obtain the consent of his/her guardian to enter into a marriage if it is part of the duties of the guardian to give such consent. If consent is refused by the guardian, the county governor may nevertheless give permission if there is no reasonable ground for such refusal.

Amended by the Act of 26 March 2010 No. 9 (in force from 1 July 2013 pursuant to the Decree of 5 April 2013 No. 338) as amended by the Act of 5 April 2013 No. 12.

Section 3. *Prohibition against marriage between close relatives*

Marriage may not be contracted between relatives in direct line of ascent or descent or between brothers and sisters.

As regards adopted children, the above prohibition shall apply to both the natural relatives and the adoptive parents and their relatives. If the adopted child has been adopted anew, the county governor may however consent to a marriage between the adopted child and one of the original adoptive parents or a relative of the latter.

Amended by the Act of 18 September 2015 No. 92 (in force from 1 January 2016 pursuant to the Decree of 18 September 2015 No. 1057).

Section 4. *Prohibition against marriage when a previous marriage subsists*

No person may contract a marriage if a previous marriage or registered partnership subsists.

Amended by the Act of 30 April 1993 No. 40.

At the request of both parties, the marriage may nevertheless be recognised if there are strong reasons for doing so. The Ministry shall decide which county governors shall deal with such requests.

Added by the Act of 18 January 2007 No. 1 (in force from 1 June 2007 pursuant to the Decree of 18 January 2007 No. 57). Amended by the Act of 27 June 2008 No. 53 (in force from 1 January 2009 pursuant to the Decree of 27 June 2008 No. 745), 18 September 2015 No. 92 (in force from 1 January 2016 pursuant to the Decree of 18 September 2015 No. 1057), 17 June 2016 No. 27.

Chapter 4. Dissolution of marriage. Separation.

Section 19. *Dissolution of marriage*

A marriage may be dissolved by divorce after prior separation pursuant to section 21 or without prior separation pursuant to sections 22 and 23. A marriage may also be dissolved pursuant to section 24.

Section 20. *Separation*

A spouse who finds that he or she cannot continue cohabitation may demand a separation.

A separation ceases to have legal effect if the spouses continue or resume cohabitation. However, cohabitation for a transitional period until cohabitation is terminated, or brief attempts to resume cohabitation, will not have this effect.

Section 21. *Divorce after separation*

Each of the spouses may demand a divorce when they have been separated for at least one year.

Section 22. *Divorce after cohabitation is terminated*

Each of the spouses may demand a divorce if they have not cohabited for at least two years.

Section 23. *Divorce on grounds of abuse and forced marriage*

A spouse may demand a divorce if the other spouse has intentionally attempted to kill him or her or their children or wilfully exposed them to severe maltreatment. The same applies if the spouse has behaved in a manner that is likely to arouse grave fear of such conduct.

A demand for divorce pursuant to the first paragraph must be made within six months after the spouse learned of the act, and not later than two years after it took place.

A spouse may also demand divorce if he or she has been forced by unlawful conduct to contract the marriage. This applies regardless of who has exercised such force. Section 16, fourth paragraph, shall apply correspondingly.

Amended by the Act of 18 January 2007 No. 1 (in force from 1 June 2007 pursuant to the Decree of 18 January 2007 No. 57).

Section 24. *Dissolution of a marriage contracted contrary to sections 1 a, 3 or 4*

Each of the spouses may demand that the marriage be dissolved if it was contracted contrary to sections 1 a, 3 or 4.

If neither of the spouses institutes proceedings, the county governor shall institute proceedings for dissolution of the marriage. If there are strong reasons for doing so, the county governor may nevertheless decide that no proceedings shall be instituted or that legal action shall be postponed,

A spouse may demand a divorce when the other spouse has contracted a new marriage contrary to section 4.

No demand for the dissolution of a new marriage contrary to section 4 may be made pursuant to the first or second paragraph if the previous marriage has been dissolved.

Amended by the Act of 15 June 2018 No. 31 (in force from 1 July 2018 pursuant to the Decree of 15 June 2018 No. 883. For transitional provision see part II of the Act).

Section 25. *Entry into effect of separation and divorce*

A separation or divorce enters into effect on the day the licence is issued by the county governor or judgment is pronounced, unless otherwise specially provided.

A licence or judgment for divorce does not give persons the right to contract a new marriage until the licence has become final or the judgment becomes finally binding.

If the decision to grant the licence has been the subject of appeal, the decision shall not be deemed final until the expiry of the time limit for instituting legal proceedings referred to in section 29, fifth paragraph.

Amended by the Act of 17 June 2005 No. 90 (in force from 1 January 2008 pursuant to the Decree of 26 January 2007 No. 88) as amended by the Act of 26 January 2007 No. 3.

Chapter 5. Hearing of cases regarding the dissolution of marriage and regarding separation

Section 25 a. *Scope of application*

The provisions of this chapter shall apply in cases:

- a) concerning separation and divorce brought before the county governor, or
- b) concerning whether or not a marriage subsists, concerning dissolution of marriage and concerning separation brought before the courts (matrimonial proceedings).

Added by the Act of 17 June 2005 No. 90 (in force from 1 January 2008 pursuant to the Decree of 26 January 2007 No. 88) as amended by the Act of 26 January 2007 No. 3, amended by the Act of 4 September 2015 No. 85 (in force from 1 July 2016 pursuant to the Decree of 4 March 2016 No. 217).

Section 26. *Mediation, etc.*

Spouses who have children of their marriage under 16 years of age shall in separation and divorce cases pursuant to sections 20 and 22 attend mediation proceedings before the case is brought before a court or the county governor, cf. section 27. The purpose of the mediation is to reach an agreement concerning parental responsibility, right of access or where the child or children shall permanently reside, with due emphasis on what will be the best arrangement for the child/children. Sections 52 to 54 of the Children Act shall apply correspondingly. The Ministry will by regulations make further provisions regarding who may undertake mediation pursuant to the first sentence, and regarding approval of such bodies.

Mediation pursuant to the first paragraph is not required if the case has already been brought before a court with a claim for divorce pursuant to section 23 or dissolution pursuant to section 24. Nor is mediation or information required when proceedings are instituted by a guardian pursuant to section 28, second paragraph.

The spouses are under an obligation to attend in person unless compelling reasons prevent them from doing so. When an attempt at mediation has been made, a certificate shall be issued to that effect. The Ministry will by regulations make further provisions regarding exemptions from the obligation to attend mediation proceedings. The Ministry will also make provisions regarding the terms on which a certificate stating that mediation has been attempted may be issued.

Any person who undertakes to mediate has a duty to maintain secrecy concerning what is revealed about personal matters in connection with such mediation. Sections 6, 7, 9 and 10 of the Act of 19 June 1997 No. 62 on Family Counselling Offices shall apply correspondingly.

The Ministry may make further provisions concerning the nature of the mediation, and concerning the summons thereto and procedures to be followed.

Amended by the Act of 20 June 2003 No. 40 (in force from 1 April 2004 pursuant to the Decree of 20 June 2003 No. 728).

Section 26 a. *Duty to provide information to the child welfare service*

Mediators whose work falls within the framework of this Act shall in their work be attentive to matters that may lead to measures being taken by the child welfare service.

Mediators whose work falls within the framework of this Act, shall notwithstanding their duty of professional secrecy notify the child welfare service without undue delay.

a) if there is reason to believe that a child is being or will be subjected to mistreatment, serious deficiencies in daily care or other serious neglect,

b) if there is reason to believe that a child is suffering from a life-threatening or other serious illness or injury and has not been examined or given treatment or that a child who is disabled or in special need of assistance does not receive the treatment and training required,

c) when a child displays serious behavioural problems in the form of serious or repeated criminality, abuse of intoxicating substances or another form of markedly deviant behaviour,

d) if there is reason to believe that a child is or will be a victim of human trafficking.

Mediators whose work falls within the framework of this Act are also obliged to disclose information when so ordered pursuant to section 6-4 of the Child Welfare Act.

Added by the Act of 17 July 1992 No. 100, amended by the Act of 20 April 2018 No. 5 (in force from 1 July 2018 pursuant to the Decree of 8 June 2018 No. 839).

Section 27. *Which authority will decide the case*

Separation and divorce are granted by the county governor unless otherwise prescribed by the second or third paragraph.

The decision shall be made by a court:

a. when the case concerns dissolution of a marriage pursuant to section 23 or section 24,

b. when the case concerns divorce pursuant to section 22, and the parties do not agree that the conditions have been fulfilled,

c. when proceedings for separation or divorce are instituted by the guardian pursuant to section 28.

Separation pursuant to section 20 and divorce pursuant to section 22 shall also be decided by a court when the demand is made in proceedings for divorce that have been brought before the court on other grounds, or in connection with a case concerning a question pursuant to this Act or a question pursuant to the Children Act concerning children of the marriage which is related to the demand for separation or divorce.

Amended by the Act of 26 March 2010 No. 9 (in force from 1 July 2013 pursuant to the Decree of 5 April 2013 No. 338) as amended by the Act of 5 April 2013 No. 12.

Section 28. *Party rights for a spouse under guardianship, etc.*

Proceedings brought before the county governor concerning separation or dissolution of a marriage and matrimonial proceedings brought before the courts are instituted by or against a spouse personally even if he or she is a minor or his or her legal capacity has been restricted pursuant to section 22 of the Guardianship Act. When proceedings are instituted, the guardian

may assist this spouse. The guardian shall be notified about the case by the county governor. If the case is brought before the courts, the writ shall also be served to the guardian.

A guardian may bring proceedings on behalf of a spouse who lacks legal capacity if this is essential in the interests of the said spouse. These cases are dealt with in any event by the courts, which will also decide whether there are grounds for legal action.

If a spouse is placed under guardianship without restriction of legal capacity and if it is part of the duties of the guardian to act in or to bring proceedings for separation or divorce or matrimonial proceedings, the provisions of the first and second paragraph shall apply correspondingly to the guardian.

Amended by the Act of 17 June 2005 No. 90 (in force from 1 January 2008 pursuant to the Decree of 26 January 2007 No. 88) as amended by the Act of 26 January 2007 No. 3, 26 March 2010 No. 9 (in force from 1 July 2013 pursuant to the Decree of 5 April 2013 No. 338) as amended by the Act of 5 April 2013 No. 12.

Section 29. *Procedure to be followed by the county governor, etc.*

When a petition for separation or divorce is received by the county governor, the parties may be summoned to appear in person if the county governor believes this to be appropriate.

The Ministry will issue further regulations regarding the information to be required by the county governor before a separation or divorce is granted.

Notice of the administrative decision of the county governor regarding separation pursuant to section 20 and divorce pursuant to section 21 and section 22, cf. section 27, shall be served on the parties unless they have waived notification. The time limit for appealing against the decision is three weeks, and it runs for each of the parties from the time notice of the decision is served on him or her. A request for reinstatement of rights in cases of failure to observe the time limit for appeals must be submitted as soon as possible and, at the latest, one month after expiry of the time limit for appeals. If a divorce licence has been granted, reinstatement may not be granted if one of the parties to the marriage has in the meantime contracted a new marriage. The parties may in advance waive their right to appeal against the decision. As regards notification and an appeal against the decision of the county governor, the provisions of the Public Administration Act shall otherwise apply.

If one of the parties dies during the case, section 30 f applies correspondingly in appeals against the decisions of the county governor.

Proceedings regarding the validity of a decision concerning separation or divorce may only be brought when the party has made full use of his or her right to appeal against the decision. Proceedings must be brought within one month after notice of the final decision is served on the party, and must be directed both against the State, as represented by the Ministry and against the other party to the marriage. If a divorce licence has been granted, reinstatement in cases of failure to observe the time limit for instituting legal proceedings may not be granted if one of the parties to the marriage has in the meantime contracted a new marriage. Section 30 e, second paragraph, shall apply correspondingly. If one of the parties to the marriage remarries after the proceedings are brought, the case shall be dismissed.

Amended by the Act of 17 June 2005 No. 90 (in force from 1 January 2008 pursuant to the Decree of 26 January 2007 No. 88) as amended by the Act of 26 January 2007 No. 3.

Section 29 a. *Obtaining information from the National Population Register*

The National Population Register shall, notwithstanding its duty of professional secrecy, provide the information necessary for performance of functions pursuant to this Act.

Added by the Act of 22 June 2018 No. 52.

3. Fylkesnemndene, Act No. 100 of 17 July 1992 relating to Child Welfare Services

Section 6-3. Children's rights during proceedings.

A child who has reached the age of 7, and a younger child who is capable of forming his or her own opinions, shall receive information and be given an opportunity to state his or her opinion before a decision is made in a case affecting him or her. Importance shall be attached to the opinion of the child in accordance with his or her age and maturity.

A child may appear as a party in a case and exercise his or her rights as a party if he or she has reached the age of 15 and understands the subject-matter of the case. The county social welfare board may grant a child under the age of 15 rights as a party in special cases. In a case concerning measures for children with behavioral problems or measures for children who may be at risk of human trafficking, the child shall always be regarded as a party.

Section 6-4. Obtaining information.

Information shall as far as possible be obtained in collaboration with the person whom the case concerns or in such a way that the person concerned is aware that information is being obtained.

Notwithstanding the duty of confidentiality, public authorities shall of their own initiative provide information to the municipal child welfare service when there is reason to believe that a child is being mistreated at home or subjected to other forms of serious neglect (see sections 4-10, 4-11 and 4-12), When a child has shown persistent, serious behavioural problems (see section 4-24), or when there is reason to believe that there is a risk of a child being exploited for human trafficking (see section 4-29). Organisations and private individuals who perform functions for the central government, county municipality or municipality are considered to be on a par with public authorities. Public authorities are also obligated to disclose such information when ordered to do so by bodies that are responsible for implementing the Act. By order of these bodies, public authorities are also obligated, in connection with cases to be decided by the county social welfare board under sections 4-19, 4-20 and 4-21, to disclose any information necessary to be able to assess whether moving a child back to his or her parents, or his or her access to them, might give rise to a situation for or risk to the child as mentioned in sections 4-10, 4-11 or 4-12.

Practitioners of professions under the Act relating to Health Personnel, etc., the Act relating to Mental Health Care, the Act relating to Municipal Health and Care Services, the Act relating to Family Counselling Services and Mediators in Matrimonial Cases (see the Marriage Act) and the Act relating to Independent Schools are also obligated to disclose information under the provisions of the second paragraph.

Section 6-4a. (Repealed by the Act of 19 June 2009 No. 44 (in force from 1 January 2010 under the Decree of 4 September 2009 No. 1154).)

Section 6-5. Appeals against decisions of the child welfare service and the Office for Children, Youth and Family Affairs.

§ 6. Het regelgevend kader van Oekraïne inzake buitengerechtelijke echtscheiding

Сімейний кодекс України (Family Code of Ukraine)

1. Upon request of one of spouses, a marriage contract may be annulled judicially on the essential grounds, in particular in case of impossibility to fulfill it.

Article 103. Founding a Marriage Contract Invalid

1. Upon request of one of spouses or any other person whose rights and interests have been infringed on by such an agreement, a marriage contract may be found invalid judicially on the grounds set forth in the Civil Code of Ukraine (1540-06).

Chapter 11 TERMINATION OF A MARRIAGE

Article 104. Grounds for Marriage Termination

1. A marriage is terminated in case if one of spouses dies or is found died.
2. A marriage is terminated because of its dissolution.
3. Whenever one of spouses dies prior to judicial decision on marriage dissolution becoming *res judicata*, it is understood that the marriage has terminated as a result of his/her death.
4. If one of spouses dies the day on which judicial decision on marriage dissolution has become *res judicata*, it is understood that the marriage has terminated as a result of its dissolution.

Article 105. Termination of a Marriage as a Result of its Dissolution

1. A marriage is terminated because of its dissolution upon joint application of spouses or of one of them on the ground of the decision made by the public civil status act registration authority, in accordance with Articles 106 and 107 of the present Code.
2. A marriage is terminated because of its dissolution upon joint application of spouses on the ground of judicial decision, in accordance with Article 109 of the present Code.
3. A marriage is terminated because of its dissolution upon legal action by one of spouses on the ground of judicial decision, in accordance with Article 110 of the present Code.

Article 106. Marriage Dissolution by the Public Civil Status Act Registration Authority upon Application of Spouses that Don't Have Children

1. The spouses without children have the right to lodge a marriage dissolution application with the public civil status act registration authority.

2. The public civil status act registration authority makes a decision on marriage dissolution after one month has elapsed from the day on which such an application has been lodged unless it was withdrawn.

3. The marriage is dissolved whatever property dispute between the spouses may exist.

Article 107. Marriage Dissolution by the Public Civil Status Act Registration Authority upon Application of One of Spouses

1. The public civil status act registration authority dissolves the marriage upon application lodged by one of spouses if the other of spouses:

- 1) has been found missing,
- 2) has been found legally incapable,
- 3) has been sentenced to at least three years of jail for committing a crime.

2. The marriage is dissolved whatever property dispute between the spouses may exist.

Article 108. Founding a Marriage Dissolution Fictitious

1. Upon application of the person concerned, marriage dissolution effected in accordance with Article 106 and Article 107, paragraph 1, subparagraph 3, of the present Code may be found judicially fictitious if it is ascertained that the woman and the man continued living together and did not have any intention to terminate their marriage relationships. Based on judicial decision, the marriage dissolution record and the Certificate of Marriage Dissolution shall be annulled by the public civil status act registration authority.

Article 109. Annulment of the Marriage upon Joint Application of Spouses Having Children

1. The spouses having children may file with the court a marriage dissolution application accompanied with written agreement, which specifies with whom of them children will be living, what kind of contribution the parent living without children will make in ensuring their living conditions, as well as conditions for him/her to exercise the right for children's personal education.

2. Spouses' agreement on the amount of maintenance to be paid to the child is subject to notary certification. If this agreement is disregarded, maintenance may be levied based on the notarial special execution.

3. The court makes a decision on marriage dissolution if it has been ascertained that the marriage dissolution application corresponds to the will of the wife and the husband and that marriage dissolution does not violate their personal and property rights, as well rights of their children.

4. The court makes a decision on marriage dissolution after one month has elapsed from the day on which such an application has been lodged. The wife and the husband may withdraw their marriage dissolution application before the expiry of this time-limit.

§ 7. Het regelgevend kader van Roemenië inzake buitengerechtelijke echtscheiding

Lege nr. 36 din 12 mai 1995 (*republicată*) notarilor publici și a activității notariale (Law No. 36 Of 12 May 1995 Public Notaries And Notary Activity)

Article 135

Way of organizing and conducting the tender will be determined by the implementing regulation of this law, in accordance with the Civil Procedure Code, republished, as amended and supplemented.

Section 7 of divorce proceedings about notary

Article 136

(1) The procedure of divorce by consent of the spouses is for the notary public under the law.

(2) Before checking territorial jurisdiction, the notary public will verify if the law applicable to divorce to marriage sought to be dissolved by the application is received Romanian law.

(3) In proceedings for divorce Notary, the Notary Public adopt one of the following:

A) grant the application for divorce; In this case, the notary public shall issue decision to accept the application for divorce and certificate of divorce;

B) reject the application for divorce; In this case, the notary public issues conclusion rejecting the application for divorce.

(4) the divorce certificate will be recorded spouses divorce by agreement, the notary public, the surname that former spouses after divorce will wear them and, where appropriate, indication of parental consent relating to minors from the marriage.

Section 8 of legalization and apostille procedure notarial acts

Article 137

(1) Where, for validity abroad notarial act, required signature legalization and apostille seal of the notary public or notary acts, such procedures are carried out by the Chamber at the headquarters or at its county branches in whose jurisdiction they operate public notary who handled the act, as determined by regulation. For the conclusion of legalization, notarial deed

§ 8. Het regelgevend kader van Rusland inzake buitengerechtelijke echtscheiding

Family Code of the Russian Federation 29 december 1995

of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation No. 15 of November 5, 1998

Article 16. Grounds for Terminating a Marriage

1. A marriage shall be terminated as a consequence of the death of one of the spouses, or as a consequence of the court declaring one of the spouses dead.

2. A marriage may be terminated by its dissolution upon the application of one or both spouses, and also upon the application of the guardian of the spouse recognized by the court as legally incapable.

Article 17. Restriction of the Husband's Right to File a Claim for Dissolution of the Marriage

The husband shall not have the right to institute court proceedings on dissolution of the marriage during the wife's pregnancy and in the course of one year after the birth of the child.

Article 18. Procedure for Dissolution of the Marriage

Dissolution of the marriage shall be effected at registry offices, and in the cases, stipulated by [Articles 21-23](#) of the present Code - in court.

Article 19. Dissolution of the Marriage at Registry Offices

1. In case there is mutual consent to the dissolution of the marriage on the part of both spouses who have no underaged children, the marriage shall be dissolved at registry offices.

2. Dissolution of the marriage upon an application of one of the spouses, regardless of whether the spouses have or have not common underaged children, shall be effected at registry offices, if the other spouse:

- is recognized by a court as missing;
- is recognized by a court as legally incapable;
- is sentenced to imprisonment for committing a crime for a term of over three years.

3. Dissolution of the marriage and the issue of the certificate on the dissolution of the marriage shall be effected by the registry office upon the expiry of one month from the date of filing an application on the dissolution of the marriage.

4. The state registration of the dissolution of the marriage shall be effected by the [registry offices](#) in conformity with the procedure established for the state registration of civil status acts.

On the state recording of marriage dissolution, see [Federal Law No. 143-FZ of November 15, 1997](#)

Article 20. Consideration of Disputes Arising Between Spouses When Their Marriage Is Being Dissolved at Registry Offices

Disputes about dividing the spouses' common property, about the payment of the means for the maintenance of a disabled needy spouse, and also disputes about children arising between the spouses, one of whom is recognized by the court as legally incapable or is sentenced for committing a crime to imprisonment for a term of over three years (Item 2, Article 19 of the present Code), shall be considered in court, apart from dissolution of the marriage at registry offices.

Article 21. Dissolution of the Marriage in Court

1. A marriage shall be dissolved in court if the spouses have common underaged children, with the exception of the cases stipulated by [Item 2, Article 19](#) of the present Code, or if one of the spouses does not consent to dissolution of the marriage.

2. A marriage shall also be dissolved in court if one of the spouses, while raising no objections to it, avoids the dissolution of the marriage at the registry office (refuses to file an application, does not wish to attend the registering of the dissolution of the marriage, etc.).

Article 22. Dissolution of the Marriage in Court if One of the Spouses Does Not Consent to Dissolution of the Marriage

1. The marriage shall be dissolved in court if it has been established that the further life of the spouses together and the preservation of the family is impossible.

2. When considering a case on dissolution of the marriage in the absence of one of the spouses' consent to the dissolution of the marriage, the court shall have the right to take measures for reconciling the spouses and shall also have the right to put off the proceedings having fixed for the spouses a three-month reconciliation term.

The marriage shall be dissolved if the measures taken to reconcile the spouses have failed and the spouses (one of the spouses) insist (insists) on dissolution of the marriage.

Article 23. Dissolution of the Marriage in Court If Both Spouses Consent to the Dissolution of the Marriage

1. If there is a mutual consent to the dissolution of the marriage on the part of both spouses having common underaged children, or on the part of the spouses indicated in [Item 2, Article 21](#) of the present Code, the court shall dissolve the marriage without finding out the motives behind the divorce. The spouses shall have the right to present to the court an agreement on the children, envisaged in Item 1, Article 24 of the present Code. In the absence of such an agreement, or if the given agreement infringes upon the interests of the children, the court shall take measures to protect their interests in the procedure, stipulated by Item 2, Article 24 of the present Code.

2. Dissolution of the marriage shall not be effected by the court before the expiry of one month from the date of the spouses' filing an application on the dissolution of the marriage.

Article 24. The Issues Resolved by the Court When Taking a Decision on the Dissolution of the Marriage

1. When dissolving the marriage in court, the spouses may present for the consideration of the court an agreement on the issue of with whom of them the underaged children shall live, on the procedure for paying the means for the maintenance of the children and (or) of a disabled needy spouse, on the amount of these means or on dividing the common property of the spouses.

2. In the absence of an agreement between the spouses on the issues, pointed out in Item 1 of the present Article, and also if it is established that the given agreement infringes upon the rights of the children or of one of the spouses, the court shall be obliged:

- to decree with whom of the spouses shall the underaged children live after the divorce;
- to determine from which of the parents and in what amounts shall the alimony be exacted for their children;
- upon the demand of the parents (of one of them), to divide the property in their joint

shared property. The marriage contract, signed by the spouses ([Articles 40-42](#) of the present Code), shall be recognized as invalid.

3. The recognition of a marriage as annulled shall not have any impact on the interests of the children, born in such a marriage or in the course of 300 days after the date, when the marriage was recognized as annulled ([Item 2, Article 48](#) of the present Code).

4. When taking the decision on recognizing the marriage as annulled, the court may recognize the right of the spouse, whose rights were violated by the formalization of such a marriage (a bona fide spouse), to receive maintenance from the other spouse, in conformity with [Article 90](#) and [Article 91](#) of the present Code, and as concerns dividing the property jointly acquired before the moment when the marriage was recognized as annulled, it shall have the right to apply the provisions, laid down by [Articles 34, 38](#) and [39](#) of the present Code, and also to recognize as valid, fully or in part, the marriage contract.

The bona fide spouse shall have the right to claim the compensation of [material](#) and [moral damages](#), caused to him, according to the rules, stipulated by the civil legislation.

5. The bona fide spouse shall have the right, when the marriage is recognized as annulled, to preserve the surname, which he/she has chosen to assume in the state registration of entering into the marriage.

Section III. Spouses' Rights and Duties

Chapter 6. Spouses' Personal Rights and Duties

Article 31. The Spouses' Equality in the Family

1. Each of the spouses shall be free to choose the kind of occupation or trade, as well as the places of stay and of residence.

2. The issues of motherhood and fatherhood, of the children's upbringing and education, and other issues involved in the life of the family, shall be resolved by the spouses jointly, proceeding from the principle of the spouses' equality.

3. The spouses shall be obliged to build their relations in the family on the basis of mutual respect and mutual assistance, to facilitate the welfare and the consolidation of the family, and to take care of their children's well-being and development.

Article 32. The Spouses' Right of Option to a Surname

1. When entering into a marriage, the spouses shall opt for a surname of one of them as a common surname according to their wish, or each of the spouses shall retain his own pre-marriage surname, or, unless otherwise stipulated by the laws of the subjects of the Russian Federation, he may add to his own surname that of the other spouse.

The adding up of the surnames shall not be admissible, if the pre-marriage surname of just one of the spouses is a double one.

2. The change of the surname by one of the spouses shall not entail the change of the surname of the other spouse.

3. In case of the dissolution of the marriage, the spouses shall have the right to keep the common surname or to reassume their pre-marriage surnames.

Chapter 7. The Legal Regime of the Spouses' Property

Article 33. The Concept of the Legal Regime of the Spouses' Property

1. The legal regime of the spouses' property shall be the regime of their joint property. The legal regime of the spouses' property shall operate, unless otherwise is stipulated

by the marriage contract.

2. The rights of the spouses to possess, use and dispose of property which is joint property of the members of a peasant (of a farmer's) economy, shall be defined by [Article 257](#) and [Article 258](#) of the Civil Code of the Russian Federation.

Article 34. The Spouses' Joint Property

1. The property acquired by the spouses during their marriage, shall be their joint property.

2. To the property, acquired by the spouses during their marriage (to the spouses' joint property) shall be referred the incomes of each of the spouses from his labour activity, from his business activity and from the results of his intellectual activity, pensions and allowances, received by both of them, and also the other monetary receipts, which are not specially target-oriented (sums of material assistance, those paid out in compensation for a loss inflicted by disablement because of a grave injury or because of another damage done to the health, etc.). The spouses' joint property shall also be the movable and the immovable things and securities, acquired at the expense of their joint incomes, participation shares, deposits and shares in capital put into credit institutions or into other kinds of commercial organizations, and any other property acquired by the spouses in the period of their marriage, regardless of the name of which of the spouses it was acquired or the name of which of the spouses the monetary means were put in.

3. The right to the spouses' joint property shall also be enjoyed by the spouse who kept the house or who looked after the children in the period of the marriage, or who did not have an independent income because of other valid reasons.

Article 35. Possession, Use and Disposal of the Spouses' Joint Property

1. The spouses' joint property shall be possessed, used and disposed of by the mutual consent of the spouses.

2. When one of the spouses makes deals involved in the disposal of the spouses' joint property, it shall be assumed that he acts with the consent of the other spouse.

A transaction, effected by one of the spouses involved in the disposal of the spouses' joint property, may be recognized as invalid by court on the motives of the absence of the other spouse's consent only upon his claim and only if it is proved that the other party to the deal was aware or should have been aware of the other spouse's non-consent to making the given transaction.

3. For one of the spouses to effect a transaction involved in the disposal of immovable property, and also a deal requiring notarial certification and (or) registration in conformity with the law-established procedure, it shall be necessary to obtain a notarially certified consent of the other spouse.

The spouse whose notarially certified consent to making the given deal was not obtained, shall have the right to demand that the deal be recognized as invalid by the court within a year from the date, when he has learned or when he should have learned about the performance of the given deal.

[Federal Law No. 231-FZ of December 18, 2006 amended Article 36 of this Code. The amendments shall enter into force from January 1, 2008](#)
[See the Article in the previous wording](#)

Article 36. The Property of Each of the Spouses

1. The property which belonged to each of the spouses before his entering into the marriage, and also the property, received by one of the spouses during their marriage by way of inheritance or by other gratuitous deals (the property of each of the spouses), shall be his own property.

2. Items of individual use (clothes, footwear, etc.), with the exception of jewelry and other luxury articles, even though acquired in the period of the marriage at the expense of the spouses' common means, shall be recognized as the property of that spouse, who used them.

3. An exclusive right to the result of intellectual activity created by one of the spouses shall belong to the author of such result.

Article 37. Recognizing the Property of Each of the Spouses as Their Joint Property

The property of each of the spouses may be recognized as their joint property if it is established that in the period of the marriage at the expense of the spouses' common property or of the property of each of the spouses, or of the labour of one of the spouses deposits were made, which considerably increased the value of this property (capital repairs, reconstruction, re-equipment, etc.).

Article 38. Division of the Spouses' Common Property

1. The division of the spouses' common property may be effected both during the period of the marriage and after its dissolution upon the demand of one of the spouses, and also if the creditor makes a claim for the division of the spouses' common property in order to turn the exaction onto the share of one of the spouses in the spouses' common property.

2. The spouses' common property may be divided between the spouses by their agreement. At the wish of the spouses, their agreement on the division of the common property may be notarially certified.

3. In the case of a dispute, the division of the spouses' common property and also the delineation of the spouses' shares in this property shall be effected in court.

While dividing the spouses' common property, the court shall define, at the demand of the spouses, what property shall be subject to transfer to each of the spouses. If the value of the property transferred to one of the spouses exceeds the share due to him, the other spouse may be adjudged the corresponding monetary or other kind of compensation.

4. The court may recognize the property, acquired by each of the spouses in the period of their living apart after terminating the conjugal relations, as the property of each of them.

5. The items acquired exclusively for satisfying the needs of underaged children (clothes, footwear, school things and sports accessories, musical instruments, the children's books, etc.) shall not be subject to division and shall be transferred without compensation to the spouse with whom the children live.

The deposits made by the spouses at the expense of the spouses' common property to the name of their common underaged children, shall be regarded as belonging to these children and shall not be taken into account, when dividing the spouses' common property.

6. If the spouses' common property is divided in the period of their marriage, the part of the spouses' common property, which was not divided, and also the property acquired by the spouses subsequently in the period of their marriage, shall comprise their joint property.

7. To claims for dividing the common property made by the spouses whose marriage

was dissolved, a three-year term of legal limitation shall be applied.

Article 39. Delineation of the Shares in the Division of the Spouses' Common Property

1. When dividing the spouses' common property and delineating the shares in this property, the spouses' shares shall be recognized as equal, unless otherwise is stipulated by the contract concluded between the spouses.

2. The court shall have the right to depart from the principle of equality of the spouses' shares in their common property, proceeding from the interests of underaged children and (or) from the essential interests of one of the spouses, in particular, in the cases, when the other spouse did not derive any income because of invalid reasons, or if he/she squandered the spouses' common property to the detriment of the interests of the family.

3. In dividing the spouses' common property, the spouses' common debts shall be distributed between them in proportion to their adjudged shares.

Chapter 8. The Contractual Regime of the Spouses' Property

Article 40. The Marriage Contract

The marriage contract shall be recognized as an agreement between the persons entering into a marriage, or an agreement between the spouses, defining the spouses' property rights and duties in marriage and (or) in the case of its dissolution.

Article 41. Conclusion of the Marriage Contract

1. The marriage contract may be signed either before the state registration of the marriage or at any time during the marriage.

A marriage contract concluded before the state registration of the marriage shall come into force as from the date of the state registration of the marriage.

2. The marriage contract shall be concluded in written form and shall be subject to notarial certification.

Article 42. The Content of the Marriage Contract

1. The spouses shall have the right to amend the law-established regime of joint property ([Article 34](#) of the present Code) under the marriage contract, to establish the regime of the joint, shared or separate ownership over the entire property of the spouses, over its individual kinds, or over the property of each of the spouses.

The marriage contract may be concluded both with respect to the existing and future property of the spouses.

The spouses shall have the right to define in the marriage contract their rights and duties involved in the mutual maintenance, in the ways of taking part in each other's incomes and in the way each of them bears family expenses; they shall have the right to delineate the property which shall be transferred to each of the spouses in case of the dissolution of their marriage, and also to include into the marriage contract any other provisions related to the spouses' property relations.

2. The rights and duties envisaged by the marriage contract may be restricted to definite terms or may be made dependent on the arising or the non-arising of certain conditions.

3. The marriage contract shall not restrict the spouses' legal capacity or active capacity or their right to turn to a court for the defence of their rights; regulate the personal

